

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนา
บทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน”

โดย นายอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ

ตุลาคม 2547

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนา บทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน”

คณะผู้วิจัย

นายอดุลย์	ดวงดีทวีรัตน์
นายศักดิ์	รัตนชัย
นายสุพรรณ	ไชยลังกา

ชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน”

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ประสบความสำเร็จได้ เพราะได้รับการอบรมสั่งสอน ให้ความช่วยเหลือและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากบุคคลและองค์กรต่างๆซึ่งมีมากเกินกว่าจะกล่าวในที่นี้ได้หมด อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาขอขอบพระคุณเป็นพิเศษดังนี้

ทีมประสานงานชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ที่ช่วยติดต่อประสานงาน และให้การสนับสนุนทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ที่เป็นผู้ให้โอกาสแก่ผู้ศึกษา และได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ทั้งทางวิชาการและการทำงานภาคสนาม ตลอดจนการสนับสนุนเอกสาร อาจารย์ได้เสียสละเวลาอันมีค่าของท่านในการให้คำปรึกษา แนะนำ ให้กำลังใจและมีเมตตาอันเป็นคุณค่าอย่างยิ่งต่อผู้ศึกษา แม้ว่าโครงการจะจบลงแล้วก็ตาม

ขอขอบคุณคณะกรรมการสภာวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มแก๊สปุ๋ยและชาวบ้านทั้ง7หมู่บ้านของตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ที่ให้ความร่วมมือและทำหน้าที่เป็น “ครู” ของผู้ศึกษา ขอขอบคุณอาจารย์เรณู อรรฐาเมศร์ ที่ปรึกษาโครงการและคุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ร่วมไปเรียนรู้ในพื้นที่ แลกเปลี่ยนประสบการณ์และให้คำแนะนำแก่ผู้ศึกษา ขอขอบคุณทีมผู้ช่วยนักวิจัยอันได้แก่คุณเวชยันต์ วงศ์ลอดแก้วและคุณเกษม ทิศเหนือ ที่ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลบางส่วนและช่วยถ่ายวีดีโอจนสามารถตัดต่อได้เป็นวีซีดีกระบวนการวิจัยครั้งนี้

นอกจากนี้ขอขอบคุณเครือข่ายนักวิจัยภาคเหนือภายใต้ชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ที่ได้มีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งเป็นการเพิ่มความรู้และประสบการณ์ให้แก่ผู้ศึกษา

ท้ายที่สุดขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้อุดหนุนทุน ทำให้การวิจัยในครั้งนี้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจไว้

อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์

ตุลาคม 2547

บทคัดย่อ

ในงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยมีมุ่งปฏิบัติการเพื่อหาคำตอบว่า วัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน สามารถจะรื้อให้ฟื้นขึ้นมาได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้เพราะเหตุใดและถ้าสามารถจะรื้อให้ฟื้นขึ้นมาได้จะได้อย่างไร เพื่อต้องการชี้ชัดให้เห็นว่าวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน สามารถจะพัฒนา/ปรับและประยุกต์ได้หรือไม่ โดยใช้แนวคิดและทฤษฎี 3 กลุ่มมาเป็นแนวทางการดำเนินงาน คือ (1)กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน เนื้อหาและความหมายของตัวสื่อ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) (2) กลุ่มทฤษฎีที่เอามาวิเคราะห์พิธีกรรมและเวทีต่างๆ ประกอบด้วย ทฤษฎีสัญญาวิทยา แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทศณะของ Habermas และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์ทางโลก-ทางธรรม (Secular v.s Sacred) และ(3) กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านสำหรับสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ใช้ทฤษฎีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Reproduction)

ท่ามกลางสภาพปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะปัญหาของเด็กและเยาวชนไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ยาเสพติด การพนัน การติกัน และเรื่องเซ็กส์ เป็นต้น หลายคนมองว่าการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาเป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ ต้นเหตุของปัญหาคือ “วัฒนธรรมเริ่มเสื่อม”

จากการทบทวนเอกสารวิชาการพบว่างานวิจัยที่ผ่านมาที่ทำการศึกษาในประเด็นวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านนั้น ส่วนมากจะเป็นการศึกษาในแนวเดียวกันคือเพื่อรู้และได้คำตอบที่คล้ายๆกัน คำถามที่ตามมาคือเมื่อรู้แล้วจะอย่างไรต่อไป จะนำวิชาการ/ความรู้ที่ได้มาจากการศึกษานามาเชื่อมโยงกับกระบวนการปฏิบัติการอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม สิ่งเหล่านี้ยังไม่มีเกิดขึ้นเมื่อเป็นเช่นนี้เราจึงพบเห็นคนส่วนใหญ่มองวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านที่เป็นเพียง “รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น” เท่านั้น

ในงานวิจัยชิ้นนี้พบประเด็นสำคัญ 2 ประการดังนี้คือ ประเด็นแรก คำว่า “วัฒนธรรม” คนส่วนใหญ่มองวัฒนธรรมเป็นเพียง “รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น” เท่านั้น ไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจถึง “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ซึ่งเป็นส่วนที่มองไม่เห็นของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านเลย ปรากฏการณ์ที่พบคือยังมีคนเป็นจำนวนมาก (ทั้งจากผู้ที่ได้รับการศึกษาชั้นสูงและผู้ได้รับการศึกษาน้อย) ที่ยังมีการดูถูกความเชื่อของคนบางกลุ่ม เช่น หาวว่าเป็นเรื่องล้าสมัยและเป็นเรื่องมงาย เป็นต้น

ประเด็นที่สอง วัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านสามารถที่จะรื้อให้ฟื้นขึ้นมาได้ ในการรื้อฟื้นวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านนั้น (1)ต้องดำเนินงานเน้นที่กระบวนการเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับเจ้าของวัฒนธรรม (2) ต้องใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” นั่นคือให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นคนตัดสินใจว่าจะรื้ออะไรและรื้ออย่างไร และ(3)ในการรื้อฟื้นนั้นต้อง “ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น” นั่นก็คือต้องได้ทั้ง

ส่วนที่เป็น “รูปแบบ” และส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน โดยการ
รื้อฟื้นวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านต้องกระทำภายใต้เงื่อนไข เพื่อชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ส่วนที่ 1	
ประกอบด้วยบทที่ 1 , 2 และ 3 ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการ/ขั้นตอนและเครื่องมือในการวิจัย	
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์	11
1.3 ปัญหานำการวิจัย	11
1.4 ขอบเขตพื้นที่การวิจัย	12
1.5 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ	13
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	14
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง	15
2.2 กลุ่มทฤษฎีที่เอามาวิเคราะห์หาค่าและวิเคราะห์ที่ต่างๆ	25
2.3 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สอง	29
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย	
3.1 แผนทำการวิจัย	34
3.2 กรอบแนวคิดการวิจัย	38
3.3 ขอบเขตเนื้อหาการวิจัย	38
3.4 ปรัชญาและแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน	39
3.5 หลักการสำคัญในการวางแผนทำกิจกรรม	40
3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย	41
3.7 ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินกิจกรรม	44
ขั้นที่ 1. การเตรียมนักวิจัย :	45
แนวคิด/ทฤษฎีเป็นพื้นฐานสำคัญของการทำงาน	
ขั้นที่ 2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน :	46
การทำงานเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม	
ขั้นที่ 3. การรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย	49
ขั้นที่ 4. การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน : สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม	64
ขั้นที่ 5. การติดตามและประเมินผล	74
ขั้นที่ 6. การขยายผล	75

เรื่อง	หน้า
3.8 บทเรียนที่ได้รับ	77
3.9 สรุป	97
ส่วนที่ 2	
ประกอบด้วยบทที่ 4,5,6,7และ8 เป็นข้อมูลจากการศึกษาในพื้นที่ บทที่4 บทบาทหน้าที่ สถานภาพของสื่อพื้นบ้านและปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้าน เกิดการเปลี่ยนแปลง	100
4.1 กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูล	101
4.2 บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน	102
4.3 สถานภาพของสื่อพื้นบ้าน	110
4.4 ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง	116
4.5 สรุป	127
บทที่ 5 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของคนล้านนา	131
5.1 ลักษณะทั่วไปของภาคเหนือ	131
5.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของคนล้านนา	132
5.3 สรุป	143
บทที่ 6 ผีปญฺยา วัฒนธรรมแห่งชีวิต : ล้านนาและวอแก้ว	147
6.1 ผีบรรพบุรุษของคนล้านนา : ผีปญฺยา	147
6.2 ตำนานเรื่องเล่าประเพณีการเลี้ยงผีปญฺยา	149
6.3 ผีปญฺยา : ชื่อเรียกและความหมาย	150
6.4 ความเชื่อและบทบาทหน้าที่	152
6.5 ผีปญฺยา:สื่อสัญลักษณ์	160
6.6 แบบแผนพิธีกรรม	163
6.7 ประโยชน์และโทษของผีปญฺยา	171
6.8 ปัจจัยที่ทำให้ผีปญฺยาเกิดการเปลี่ยนแปลง	173
6.9 ปัญหาใหม่ในวันที่ไม่มีผีปญฺยา	178
6.10 สรุป	180
บทที่ 7 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีต สู่ ปัจจุบัน : ความเชื่อเรื่องผีปญฺยา ของคนในตำบลวอแก้ว	182
7.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษา	183
7.2 การเปลี่ยนแปลงของตำบลวอแก้ว	183

เรื่อง	หน้า
7.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชน : ผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในผีปู้ย่า	190
7.4 สรุป	196
บทที่ 8 กระบวนการทดลองรื้อฟื้น ประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า	198
8.1 กระบวนการดำเนินกิจกรรม	199
8.2 "รูปแบบ"และ"คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" ของประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า	202
8.3 สรุป	253
ส่วนที่ 3	
ประกอบด้วยบทที่ 9,10,11และ12 เป็นการวิเคราะห์ผลจากการศึกษา	
บทที่ 9 การวิเคราะห์สัญญาณในพิธีกรรม : ประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า	255
9.1 ทำไมต้อง "กินหอมต้มม่วน" ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่า	256
9.2 สัญญาณในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่า	260
9.3 พื้นที่/เวลาที่ สาธารณะ : ต้นทุนทางวัฒนธรรม	262
9.4 ความหมายและหน้าที่ใหม่ : ทางเดินใหม่บนร่องรอยเดิม	265
บทที่ 10 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า	267
10.1 ผีปู้ย่า : บทบาทหน้าที่จากอดีตถึงปัจจุบัน	267
10.2 พลังผีปู้ย่า : การขับเคลื่อนเพื่อสร้างความเข้มแข็งชุมชน	277
10.3 การประเมินผล	288
10.4 ผลกระทบที่ต่อเนื่อง/ผลสะท้อน	290
บทที่ 11 แนวทางการสร้างเสริมและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน	
11.1 ผีปู้ย่า : ในมิติของการสื่อสาร	293
11.2 แนวทางการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน	301
11.3 สรุปบทเรียนการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อรับใช้คนในชุมชน	309
บทที่ 12 สรุปผลการวิจัย การขยายผล และข้อเสนอแนะ	
12.1 สรุปผลการวิจัย	317
12.2 การขยายผล	320
12.3 ข้อเสนอแนะ	325
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	

ส่วนที่ 1

ประกอบด้วยบทที่ 1 , 2 และ3 ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการ/ขั้นตอนและเครื่องมือในการวิจัย

บทที่1 บทนำ

- 1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา
- 1.2 วัตถุประสงค์
- 1.3 ปัญหานำการวิจัย
- 1.4 ขอบเขตพื้นที่การวิจัย
- 1.5 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ
- 1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 2.1 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง
- 2.2 กลุ่มทฤษฎีที่เอามาวิเคราะห์พิธีกรรมและเวทีต่างๆ
- 2.3 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สอง

บทที่3 วิธีการดำเนินงานวิจัย

- 3.1 แผนที่การวิจัย
- 3.2 กรอบแนวคิดการวิจัย
- 3.3 ขอบเขตเนื้อหาการวิจัย
- 3.4 ปรัชญาและแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน
- 3.5 หลักการสำคัญในการวางแผนทำกิจกรรม
- 3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย
- 3.7 ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินกิจกรรม
 - ขั้นที่ 1. การเตรียมนักวิจัย :
แนวคิด/ทฤษฎีเป็นพื้นฐานสำคัญของคนทำงาน
 - ขั้นที่ 2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน :
การทำงานเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม
 - ขั้นที่ 3. การรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย
 - ขั้นที่ 4. การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน : สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม
 - ขั้นที่ 5. การติดตามและประเมินผล
 - ขั้นที่ 6. การขยายผล
- 3.8 บทเรียนที่ได้รับ
- 3.9 สรุป

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

1.1.1 การสื่อสารเพื่อการพัฒนา

“การสื่อสาร” เป็นส่วนหนึ่งในสังคม เพราะคนในสังคมจำเป็นต้องติดต่อ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ต่าง ๆ ผ่านการสื่อสาร ทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารที่มีสื่อกลางหรืออาศัยสื่อต่างๆ เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเฉพาะกิจ สื่อประเพณี/สื่อท้องถิ่นและสื่อมวลชน เพื่อที่จะสามารถดำรงตนอยู่ในกลุ่มหรือในสังคมนั้นๆ ได้อย่างมีความสุข (กาญจนา แก้วเทพ 2543 : 1)

“การพัฒนา” หมายถึงการปรับเปลี่ยน ทำจากสิ่งที่เป็นการเปลี่ยนแปลงตามยถากรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงตามที่มนุษย์พึงปรารถนา (มนุษย์เป็นผู้กำหนดการเปลี่ยนแปลง)

“ การสื่อสาร “ และ “ การพัฒนา “จึงเปรียบเสมือนฝาแฝดโดยมี”การพัฒนา”เป็นแฝดผู้พี่ และ”การสื่อสาร”เป็นแฝดผู้น้อง เพราะทั้งการสื่อสารและการพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่คนใช้เพื่อการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตที่ดี

การพัฒนาของประเทศไทยซึ่งได้ใช้แนวคิดการพัฒนาตามกระแสการพัฒนาของสากล อานันท์ กาญจนพันธุ์ ชี้ให้เห็นว่าในระยะแรกรัฐรับเอาอุดมการณ์แบบทุนนิยมจากการถูกบีบบังคับของอิทธิพลภายนอก แต่ต่อมาระยะหลังได้กลับกลายมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐแทน เพื่อทำความเข้าใจกับการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ของประเทศไทย กาญจนา แก้วเทพ (2547:17-23) ได้แบ่งยุคสมัยของการพัฒนาวัฒนธรรมไทยออกเป็น 3 ช่วงคือ

(1) วัฒนธรรมไทยช่วงก่อนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมไทยยุคก่อนการพัฒนา ยุคนี้สังคมไทยต้องเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ที่เข้ามาปะทะกับวัฒนธรรมแบบพุทธศาสนาและวัฒนธรรมแบบสังคมเกษตรที่มีลำดับชั้นแบบเจ้ากับไพร่ โดยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่4ต่อเนื่องมาเป็นลำดับ ซึ่งสนิท สมัการ ,2534(อ้างในกาญจนา แก้วเทพ,2547) ได้ระบุลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมของคนไทยในชนบทที่มีพื้นฐานเป็นสังคมเกษตรและเป็นสังคมพุทธนั้น ที่เรียกว่าวัฒนธรรมชาวนานั้น จะมีลักษณะเด่นเฉพาะๆดังนี้ (1) วัฒนธรรมชาวนาไทยเป็นวัฒนธรรมที่ถือเอาคนเป็นศูนย์กลาง ให้ความสำคัญกับคนเป็นอย่างมาก (2) วัฒนธรรมชาวนาไทยเป็นวัฒนธรรมที่เน้นความสัมพันธ์แบบเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์พิเศษ

ต่อกัน (3) วัฒนธรรมชาวนาไทยในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติจะเน้นความสมถะและความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติ

(2) วัฒนธรรมไทยช่วงจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2491-2500) จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้นำประเทศที่เล็งเห็นความสำคัญของมิติวัฒนธรรมในการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่า จอมพล ป. เป็นผู้สร้างกระทรวงวัฒนธรรม และเป็นผู้ใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างชาติ สร้างความมั่นคงของตน อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาวัฒนธรรมของจอมพล ป. จะเป็นไปในรูปแบบใด ย่อมขึ้นอยู่กับแนวคิดและความเข้าใจของจอมพล ป. ที่มีต่อเรื่องวัฒนธรรม ดังนี้ (1) จอมพล ป.เชื่อว่า วัฒนธรรมของชาตินั้นจำเป็นต้องมี "วัฒนธรรมเดียว" (Culture) แต่ในขณะที่ความเป็นจริงของสังคมไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น วัฒนธรรมชนชั้นสูง วัฒนธรรมชาวนา วัฒนธรรมกลุ่มย่อยต่าง ๆ ดังนั้น จอมพล ป.จึงดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนแต่ละเฉพาะ "วัฒนธรรมแห่งชาติหรือวัฒนธรรมของรัฐที่เน้นวัฒนธรรมเชื้อผู้นำ" (รูปแบบสูงสุดของวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยม) และกดทับทำลายวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ (2) จอมพล ป. ได้พิจารณาว่า คุณลักษณะบางประการที่เป็น "วัฒนธรรมไทย" นั้นมีลักษณะ "ไม่ศิวิไลซ์" (โดยใช้บรรทัดฐานของตะวันตก) เช่น การกินหมาก การนุ่งโจงกระเบน ฯลฯ และได้ใช้กลยุทธ์การขัดของเก่าที่ล้าหลังออกไป และนำเอาของใหม่มาสวมใส่แทนที่ (Substitution strategies) (3) กระบวนการเผยแพร่แนวคิดใหม่ด้านวัฒนธรรมของจอมพล ป.นั้น นอกจากจะใช้กลไกด้านกฎหมาย รวมทั้งการจัดตั้งองค์กรหน่วยงานของรัฐเพื่อดำเนินการพัฒนาวัฒนธรรมแบบรัฐนิยมแล้ว จอมพล ป. ยังได้ใช้กลไกด้านการสื่อสารทุกรูปแบบ ทั้งการสื่อสารสมัยใหม่เช่นสื่อมวลชน และสื่อพื้นบ้านเข้ามาประสานกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย แต่ไม่ว่าจะใช้รูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมแบบใดก็ตาม เนื้อหาวัฒนธรรมที่เผยแพร่ล้วนมีเพียง "วัฒนธรรมเดียวที่เป็นพิมพ์เขียวของชาติ" (4) ผลที่เกิดจากการใช้กลไกต่างๆ รวมทั้งการสื่อสารรูปแบบต่างๆ เพื่อขัดวัฒนธรรมเก่าที่ไม่เป็นไปตามมาตรฐานและกรอบของรัฐ และส่งเสริมแต่เฉพาะวัฒนธรรมที่ผู้นำรัฐเห็นชอบเท่านั้น (ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่เป็นวัฒนธรรมตะวันตกแทบทั้งสิ้น เช่น การสวมหมวก การให้เกียรติสตรี การใช้คำสรรพนาม ฯลฯ) ทำให้บรรดาวัฒนธรรมที่หลากหลายของแต่ละชุมชนแต่ละท้องถิ่นถูกปิดกั้น ไม่ได้แสดงออก และขาดการสืบทอด ตัวอย่างเช่น การที่ภาคเหนือต้องเผาโบราณวัตถุพระธรรมของตนที่เป็นภาษาไทยยวน (เนื่องจากจอมพล ป. ต้องการให้คนไทยทั้งชาติใช้ภาษาไทยแบบเดียว) เพื่อเขียนพระธรรมเป็นฉบับภาษาไทยภาคกลาง ดังนั้นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นจึงมีสถานะเป็นเพียงสิ่งที่เก็บไว้เพื่ออนุรักษ์ (dead culture) แต่ไม่มีสิทธิที่จะพัฒนาภูมิปัญญาของตนผ่านภาษาของตน และคนในแต่ละภูมิภาคจึงขาดความภาคภูมิใจในภาษาของตนจนปรากฏผลที่ในปัจจุบันที่คนท้องถิ่นต่างๆ จะพูดภาษาท้องถิ่นด้วยคำไทยภาคกลางเพียงแต่ออกสำเนียงเป็นท้องถิ่นเท่านั้น มรดกด้านคำท้องถิ่นได้สูญหายไปอย่างมาก

(3) วัฒนธรรมไทยช่วงมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เมื่อเริ่มต้นมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ.2504 นั้น ซึ่งสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำประเทศจากจอมพล ป.พิบูลสงคราม มาเป็นจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แนวทางการพัฒนาวัฒนธรรมตามแบบฉบับของจอมพล ป.ได้ถูกยกเลิกไป และเป็นจุดเริ่มต้นของยุคสมัยใหม่ของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมไทยรวมทั้งด้านวัฒนธรรม ดังนี้ (1) การให้คำนิยามของคำว่า "การพัฒนา" ในยุคแผนพัฒนานั้น การพัฒนาก็คือการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาที่เน้นหนักด้านวัตถุนิยามดังกล่าวแสดงออกอย่างชัดเจนในคำขวัญที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ฉะนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับยุคของจอมพล ป. แล้ว ในยุคแผนพัฒนานี้รัฐได้เคลื่อนย้ายความสนใจจากด้านวัฒนธรรมมาสู่ด้านเศรษฐกิจ

วิธีการถ่ายทอดแนวคิดเรื่องการพัฒนาแบบใหม่นั้น รัฐได้ใช้วิธีการสร้างวาทกรรมแบบแบ่งขั้ว 2 ข้างอย่างเด่นชัด (binary opposition) คือการแบ่งเมือง/ชนบท ทนสมัยก้าวหน้า/ล้าหลัง อุดสาหกรรม/เกษตรกรรม ฯลฯ ซึ่งแนวทางดังกล่าวได้เริ่มมาบ้างแล้วตั้งแต่ยุคสมัยของจอมพล ป. แต่ทว่าในยุคแผนพัฒนานี้ ได้มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ เช่น มีการก่อตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาชนบท ฯลฯ มีการจัดทำแผนพัฒนาประเทศที่ระบุอย่างชัดเจนว่า จะมีเป้าหมายทำอะไร และมีวิธีดำเนินงานอย่างไร (2) ในการแบ่งแยกสังคมไทยออกเป็น 2 ขั้วดังกล่าวมาข้างต้นนั้น รัฐได้มองว่าส่วนที่ก้าวหน้านั้นก็คือ เมือง อุดสาหกรรม วิทยาศาสตร์ ภาคธุรกิจ และส่วนที่ล้าหลังก็คือ ชนบท เกษตรกรรม ศาสนา และวัฒนธรรม ดังนั้นบรรดาภูมิปัญญาและศักยภาพของท้องถิ่นในชนบทจึงถูกมองว่าเป็นอุปสรรคในการขัดขวางความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือแนวคิดเรื่อง สันโดษ ความรู้จักพอ ความสมถะ ถูกมองว่าทำให้ประชาชนขาดแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นภาพของความไม่ศิวิไลซ์ ล้าหลัง และไม่พัฒนา (3) ฉะนั้นกลยุทธ์ที่ใช้ในการพัฒนาประเทศจึงยังคงเป็นกลยุทธ์เดียวกับยุคสมัยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม คือ การกวาดของเก่าทิ้งและใส่ของใหม่เข้ามาแทน (Substitution Strategy) โดยนำเอาของใหม่จากส่วนกลางจากเมือง เพื่อเปลี่ยนและเข้าแทนที่วิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น การใช้เครื่องจักรกล-ควายเหล็กแทนควายเนื้อ การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมาเป็นพันธุ์ข้าวสมัยใหม่ เปลี่ยนจากการใช้ปุ๋ยหมักปุ๋ยคอกมาใช้ปุ๋ยเคมี การทดแทนบทบาทของพระและวัดด้วยระบบโรงเรียน การตั้งตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและกำนันแทนผู้นำชุมชนแบบเดิม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้ก็คือการเปลี่ยนทั้งวิถีชีวิต สถาบันของชุมชน ระบบค่านิยมและคุณค่าของชุมชน (เช่นจากวัฒนธรรมที่เคยเห็นคนเป็นศูนย์กลางก็กลายเป็นเห็นเงินเป็นพระเจ้า) ซึ่งหมายความว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทุกด้านของชนบทไทย (4) สำหรับคำนิยามของคำว่า "วัฒนธรรม" ในยุคสมัยของการพัฒนานี้ จะหมายถึง "ศิลปวัฒนธรรม" เป็นส่วนใหญ่ และถ้าพิจารณาการให้ความสำคัญจากฝ่ายรัฐก็จะพบว่าได้ลดความสำคัญจากยุคสมัยของจอมพล ป. ลงไปอย่างมาก ดังจะ

เห็นได้จากการลดระดับหน่วยงานด้านวัฒนธรรมของรัฐจากกระทรวงวัฒนธรรมลงไปเป็นระดับกองเล็ก ๆ ภายใต้กรมศาสนา และเน้นภารกิจหลักคืองานด้านวิจิตรศิลป์ของภาคกลางเท่านั้น เนื่องจากรัฐยุคพัฒนานั้นจะมุ่งเน้นด้านการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก (5) ในยุคสมัยของการพัฒนานี้ ท้องถิ่นชนบทเป็นพื้นที่ที่เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างความทันสมัยมากกว่าทุกยุคสมัยที่ผ่านมา การผลักดันและแพร่กระจายทั้งแนวคิดและแนวทางปฏิบัติของ "การพัฒนา" ตามแบบฉบับของรัฐลงสู่ชนบทนั้นได้ใช้กลไก 3 กลไก คือ กลไกการสร้างผู้นำ กลไกการสร้างสถาบัน และกลไกการใช้สื่อ (ศุภชัย, 2544 อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2547)

สำหรับกลไกการสร้างผู้นำนั้น ในปี พ.ศ.2504 ประชาชนไทยส่วนใหญ่คงจะจดจำเพลง "ผู้ใหญ่ลี" ที่มีเนื้อเพลงว่า "พ.ศ.2504 ผู้ใหญ่ลีตีกลองประชุม..." เพลงผู้ใหญ่นี้ได้ให้ภาพที่ชัดเจนที่สุด คือการสร้างผู้นำแบบใหม่ที่ตอบรับแนวทางการพัฒนาของรัฐ (ในแง่ตัวบุคคล อาจจะเป็นผู้นำเดิมที่มีอยู่ แต่ต้องมารับการอบรมให้มีความคิดที่ทันสมัย หรือสร้างบุคคลใหม่ขึ้นมาเลย เช่น พัฒนาการอำเภอ)

การสร้าง "ผู้นำ" แบบใหม่นี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในแง่ "เกณฑ์วินัยัยผู้นำ" แต่เดิมนั้น คนที่ชาวบ้านจะยกย่องให้เป็นผู้นำนั้นจะต้องเป็น "คนดีมีศีลธรรม มีความเสียสละ มีจิตใจโอบอ้อมอารี" แต่สำหรับเกณฑ์พิจารณาผู้นำการพัฒนาของรัฐนั้น จะสนใจแต่เรื่อง "มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ" เพื่อจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงแบบใหม่ (change agent)

ส่วนกลไกการสร้างสถาบันใหม่ ๆ ในชุมชนนั้น แต่เดิมสถาบันดั้งเดิมที่ทำหน้าที่บริหารจัดการชุมชน หรือสืบทอดความเป็นชุมชนนั้นมักจะได้แก่ สถาบันเครือญาติ วัด กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ อาวุโส กลุ่มเพื่อการผลิต (เช่น กลุ่มลงแขก เหมืองฝาย) สถาบันเหล่านี้มีความใกล้ชิดกับชุมชน (เพราะเป็นคนในชุมชนเอง) จึงมีรูปแบบการบริหารแบบยึดหยุ่น

แต่เมื่อมีการวางแผนพัฒนาชนบท รัฐก็ได้ปรับนโยบายการบริหารงานชุมชนให้เป็นระบบแบบทางการ มีการตั้งคณะกรรมการแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาในชุมชน เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มประปา กลุ่มกองทุนหมุนเวียน กลุ่มผู้สูงอายุ ศูนย์เด็กเล็ก กลุ่มเยาวชน ฯลฯ มีการนำเอาตัวบุคคลที่เป็นคณะกรรมการเหล่านี้ออกไปอบรมเพื่อการจัดตั้งและดำเนินงานกลุ่ม/สถาบันแบบใหม่ ๆ (เช่น มีตำแหน่งประธาน รองประธาน เภรัญญิก มีวาระการดำรงตำแหน่ง) การเปลี่ยนแปลงสถาบันดังกล่าวทำให้โครงสร้างของชุมชนและความสัมพันธ์ของคนในชนบทเปลี่ยนแปลงไป

กลไกสุดท้ายที่เป็นกลไกสำคัญคือกลไกการใช้สื่อที่มีการวางแผนและดำเนินการอย่างเป็นระบบที่รู้จักกันในนาม "การสื่อสารเพื่อการพัฒนา" กลไกสุดท้ายนี้มีองค์ประกอบที่ครบครันตั้งแต่มีการผลิตองค์ความรู้ คือการจัดให้มีการเรียนการสอนวิชานี้อย่างเป็นระบบในสถานศึกษา มีการค้นคว้าวิจัย มีการผลิตบุคลากรในระดับต่าง ๆ เป้าหมายของการใช้กลไกการใช้สื่อก็คือ เพื่อระดมสรรพกำลังที่สื่อประเภทต่าง ๆ มีอยู่มาถ่ายทอดแนวคิดและแนวปฏิบัติของการ

พัฒนา ในระยะเริ่มแรก จะมีการมุ่งเน้นการใช้สื่อสมัยใหม่ทั้งสื่อมวลชนและสื่อเฉพาะกิจ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ โปสเตอร์ แผ่นปลิว หรือป้ายคำขวัญ จึงเป็นเรื่องไม่น่าแปลกใจที่คนไทยส่วนใหญ่จดจำแนวความคิดการพัฒนาในยุคสมัยของจอมพลสฤษดิ์ได้จากคำขวัญต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดผ่านวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เช่น "น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ" เนื้อหาของสื่อมวลชนเหล่านี้จะสร้างค่านิยมและการเปรียบเทียบระหว่างสังคมเดิมกับภาพลักษณ์ใหม่ที่มาพร้อมเนื้อหาสื่อ เช่น ความทันสมัย สะดวกสบาย ความเป็นเมือง ฯลฯ คำว่า "การพัฒนา" ถูกแนะนำให้คนไทยรู้จักในแง่ของ "การพัฒนาวัตถุ" และเริ่มถูกนำมาใช้เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งในการแบ่งแยกตัวบุคคล/สถาบัน/กลุ่มองค์กร/ประเพณี/ขนบธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ออกเป็น "สิ่งที่พัฒนาแล้ว" กับ "สิ่งที่ยังด้อยพัฒนา"

ผลจากการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาโดยเฉพาะการจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาการสื่อสารเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นระบบในสถาบันการศึกษา ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือเมื่อเดือน กันยายน 2546 ที่ผ่านมา ผู้ศึกษาได้มีโอกาสไปเป็นวิทยากรทำกิจกรรมเพื่อกระตุ้น ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านแก่นักศึกษา(มีทั้งที่กำลังเรียนวิชาเอกนิเทศศาสตร์, วิชาเอกพัฒนาชุมชนและวิชาเอกภาษาไทย เป็นต้น)ในระดับอุดมศึกษา จำนวน3แห่งโดยจัดกิจกรรมครั้งละ1แห่ง ผู้ศึกษาได้ตั้งคำถามกับนักศึกษาว่าถ้าพูดคำว่า "สื่อ" นักศึกษานึกถึงอะไรบ้าง คำตอบที่ได้จากนักศึกษาทั้งสามแห่งเหมือนกันโดยคำตอบแรกๆที่นักศึกษาตอบได้เร็วมากได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ วารสารต่างๆ และหอกระจายข่าว จากนั้นคำตอบจะเริ่มซ้ำ มีบ้างที่ตอบเป็นประเภทสื่อบุคคล และไม่มีคำตอบประเภทที่เป็นสื่อพื้นบ้าน/ประเพณี/พิธีกรรมต่างๆเลย (คำตอบประเภทสื่อพื้นบ้านเกือบจะไม่มีถ้าวิทยากรไม่กระตุ้นตั้งคำถาม และจากการสังเกตผู้ที่ตอบก็ดูจะไม่ค่อยมั่นใจในสิ่งที่ตนเองตอบด้วย)

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึง (1) คำจำกัดความของคำว่า "สื่อ" ถูกยึดโดยสื่อขนาดใหญ่ และมีลักษณะเป็นสื่อสมัยใหม่ ที่คนโดยทั่วไปขนานนามว่า "สื่อสารมวลชน" เช่น วิทยุ โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น ในความเป็นจริงแล้วเมื่อทบทวนทางประวัติศาสตร์จะพบว่าสื่อสารมวลชนนั้นเพิ่งเกิดมาใหม่ในไม่กี่ศตวรรษมานี้เอง ก่อนหน้าที่จะมีสื่อสารมวลชนนั้นสื่อพื้นบ้านได้ก่อตัวมาก่อนเป็นเวลานานนับหลายศตวรรษแล้ว แต่ทำไม? คนทั่วไปและ/หรือคนหนุ่มสาวที่ได้รับการศึกษากลับไม่เคยนึกถึงสื่อพื้นบ้าน ทั้งๆที่กลุ่มคนเหล่านี้เคยใช้มาก่อนสื่อสารมวลชนด้วยซ้ำ (2) เราจึงพบเห็นสารคดีเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านที่เผยแพร่ตามสื่อต่างๆว่าสื่อพื้นบ้านมีคุณค่า/ประโยชน์ มากมาย และจะมีประโยชน์ยอดฮิตสุดท้ายก่อนจบว่า "แต่เป็นที่น่าเสียดายที่สื่อพื้นบ้านเหล่านี้กำลังจะสูญหายไปจากชุมชน" นั่นคือขาดผู้ที่สืบทอด และ(3) สื่อพื้นบ้านเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนสมัยใหม่ที่ได้รับการโอบอุ้มอย่างดีจากสังคมในแง่ที่มีสถาบันการศึกษาอย่างเป็นระบบ มีระบบการฝึกอบรมและสืบทอดบุคลากรในทุกระดับ มีการจัดสรรทรัพยากรให้แต่

สำหรับสื่อพื้นบ้านนั้นกลับเป็นสื่อของสังคมที่ถูกปล่อยให้เติบโตไปตามยถากรรม ไม่มีกระบวนการทำนุบำรุงและสืบทอดอย่างเป็นระบบ คงมีแต่การเก็บเกี่ยวมาใช้ประโยชน์เท่านั้น

จากการที่ประเทศไทยนำแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาของสากลมาใช้และเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น สามารถชี้ชัดได้ว่าสื่อพื้นบ้านกำลังจะตายไปจากคนรุ่นใหม่ เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนจึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงให้เห็นปรากฏการณ์ในชุมชน

1.1.2 การสื่อสารเพื่อการพัฒนา : สื่อพื้นบ้านในตำบลอ่าวแก้ว

ตำบลอ่าวแก้วเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอนาทม จังหวัดน่าน ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน มีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ อาศัยอยู่ร่วมกันมาหลายร้อยปี ในอดีตการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในแต่ละหมู่บ้านนั้นมีความสำคัญมาก ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่มีการถ่ายทอดสืบทอดกันมา ในการเลือกพื้นที่เพื่อให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นั่นคือต้องมีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น มีที่ดินเพียงพอสำหรับการบุกเบิกเป็นพื้นที่ไร่สำหรับปลูกข้าว มีแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภค มีแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกอย่างพอเพียงและมีป่าที่เป็นแหล่งนำมาซึ่งปัจจัย 4 เพียงพอที่สมาชิกของชุมชนจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ขณะเดียวกันก็ต้องปลอดภัยจากภัยธรรมชาติทั้งปวง เมื่อชุมชนได้เลือกพื้นที่ในการดำรงชีวิตแล้ว การเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวจะเริ่มขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการลองถูกลองผิด ทำในสิ่งที่สอดคล้องกับธรรมชาติแต่บางครั้งก็ทำในสิ่งที่ขัดแย้งกับธรรมชาติบ้าง หลายครั้งการเรียนรู้ต้องแลกด้วยชีวิต บทเรียนและประสบการณ์ของทุกชีวิตนำมาปะติดปะต่อสั่งสมกลายเป็นองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่เป็นพื้นฐานสำคัญ คือ ความรู้ความเข้าใจอย่างลุ่มลึกและรอบด้านในระบบนิเวศของท้องถิ่นที่ชุมชนตั้งอยู่ ในธรรมชาติของดิน น้ำ ป่า พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ ความเชื่อมโยงและความเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล การเข้าใจในระบบและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ขณะที่ชุมชนก็เข้าใจว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูล

จากความเข้าใจและเห็นคุณค่าของธรรมชาติที่มีต่อชีวิต ชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นเป็นระบบความเชื่อ ซึ่งแฝงไปด้วยปรัชญาการเคารพต่อธรรมชาติ รวมทั้งมีกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะ “จิตวิญญาณแห่งธรรมชาติ” เช่น ผีขุนน้ำ, ผีป่า, ผีทุ่งผืนนา, ผีเจ้าที่, เทพารักษ์, และผีฝ่าย เป็นต้น อันจะเป็นกฎเกณฑ์ควบคุมให้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพียงเพื่อการดำรงชีวิตเท่านั้น ชุมชนจึงจัดให้มีพิธีกรรมเลี้ยงผีทุกๆปี เพื่อเป็นการขอบคุณที่ได้ใช้ความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติและขอโทษที่ได้ล่วงเกินธรรมชาติ กฎเกณฑ์ภายใต้ความเชื่อนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ในการจัดการ หมายถึงการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การจัดระบบในชุมชน ๆ จะมีการจัดแบ่งสมาชิกให้เป็นกลุ่มที่เล็กลงเพื่อการจัดการที่ง่ายขึ้นเรียกว่า "หมวดวัด" การจัดหมวดจะใช้ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนและการที่อยู่ในละแวกเดียวกัน เช่น หมวดท้ายวัด หมวดกลางทุ่ง และหมวดกลางบ้าน เป็นต้น แต่ละหมวดจะมีผู้นำเรียกว่า "หัวหมวด" คอยทำหน้าที่สื่อสารระหว่างวัดกับหมวด การระดมความคิด ข้อเสนอแนะต่างๆ ที่สำคัญคือการระดมคนจากในหมวดไปช่วยทำกิจกรรมในวัด ในบางงานที่ต้องใช้เวลาติดต่อกันเป็นเวลานาน จะให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไปก็จะทำให้ไม่มีเวลาทำมาหากิน ชุมชนก็จะจัดให้มีการเวียนหมวด ซึ่งเป็นการเฉลี่ยภาระอย่างเท่าเทียมกันและเป็นการจัดการงานส่วนรวมกับงานส่วนตัวอย่างเหมาะสม

นอกจากการจัดระบบในชุมชนแล้วยังมีการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไปพร้อมกันในระบบ "หัววัด" กล่าวคือวัดหนึ่งๆจะมีความสัมพันธ์กับวัดอื่นๆ มีการช่วยเหลือไปมาหาสู่กัน และกันชาวบ้านเรียกว่า "หัววัดเต็งกัน" เวลาวัดใดมีงานสำคัญเช่นงานปอยหลวง ซึ่งเป็นงานฉลองความร่วมมือร่วมใจกันในการก่อสร้างศาสนสถานจนกระทั่งแล้วเสร็จ วัดเจ้าภาพจะส่งใบฎีกาบอกกล่าวเชิญชวนวัดต่างๆที่อยู่ในหัววัดเดียวกัน จากนั้นจะมีตัวแทนจากชุมชนมาร่วมงาน อาจมีวงสละล้อ ซอ ซึง และช่างฟ้อนแห่มาพร้อมทั้งต้นเงินและเครื่องไทยทานทั้งหลายที่ชาวบ้านเรียกว่า "ครัวทาน" ใครมีญาติพี่น้องอยู่ในชุมชนที่มืงานก็จะถือเป็นโอกาสไปเยี่ยมเยียนพบปะพูดคุยและแสดงความดีใจในการฉลองครั้งนี้ เจ้าบ้านก็จะจัดเตรียมอาหารและเครื่องดื่มไว้ต้อนรับเมื่อกิน ดื่ม พูดคุยกันเรียบร้อยแล้วทางฝ่ายญาติที่มาเยือนก็จะร่วมทำบุญ "ฮอมปอย" ตามจิตศรัทธา

ภายในชุมชนเองก็มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันในทุกๆด้านเช่นกัน นับตั้งแต่การช่วยกันสร้างบ้าน ช่วยกันในการผลิต การดำนา และเกี่ยวข้าว ฯลฯ การช่วยกันในประเพณีขึ้นบ้านใหม่ บวชเณร บวชพระ แต่งงาน งานศพ ตลอดจนการช่วยกันในงานบุญ งานวัดและงานส่วนรวมต่างๆ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันนี้อยู่บนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติ ความเป็นพี่น้องกัน โดยชุมชนได้มีการสร้างกฎเกณฑ์ในความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของแต่ละเครือญาติ หากสมาชิกในเครือญาติจะมีการจัดงานใดๆก็จะบอกกล่าวให้ผีปู่ย่าได้รับรู้ สมาชิกในเครือญาติทุกคนก็จะมาช่วยงาน หากใครมีเรื่องเดือดร้อน ก็จะบอกผีปู่ย่า และญาติทุกคนก็จะมาช่วยกันแก้ปัญหา แม้ไม่มีเรื่องใดๆก็ตามทุกๆปีจะมีการจัดเลี้ยงผีปู่ย่า สมาชิกในเครือญาติทุกคนก็จะมาร่วมในพิธีซึ่งจะเป็นการพูดคุยปรึกษาหารือสารทุกข์สุกดิบกัน เป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น นอกจากผีปู่ย่าที่เป็นแกนในจิตวิญญาณแห่งความเป็นพี่น้องยังมีความเชื่อในระดับชุมชนที่ให้ทุกๆเครือญาติได้มีความรู้สึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกันคือผีเสื้อบ้าน ชาวบ้านทุกคนก็จะร่วมกันจัดพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้านขึ้นทุกๆปีเช่นเดียวกัน

การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างวัดที่อยู่ในระบบหัววัดเดียวกัน เป็นลักษณะ “เอามือเอารัน” ที่มีทั้งการรับและการให้ ต่างตอบแทนกันและกันอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย การช่วยเหลือเกื้อกูลในแบบการเอามือเอารันกันเช่นนี้ซึมซาบอยู่ในจิตใจของชาวบ้านผ่านความเป็นเครือญาติ และความเป็นชุมชนที่แสดงออกมาในการช่วยกันในการทำนา การไปช่วยกันเวลาที่ม้งาน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปเยี่ยมให้กำลังใจกัน ถึงยามตายก็ไปเผาศพ ฯลฯ

ปัจจุบันคนในชุมชนมีอาชีพหลักทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา และการปลูกพืชไร่อื่น ๆ เช่น ยาสูบและอ้อยสำหรับส่งโรงงาน ส่วนอาชีพรองคือการรับจ้างทั่วไปซึ่งบางส่วนไปทำงานในเมือง (หมู่บ้านห่างจากอำเภอเมืองประมาณ 30 กิโลเมตร) มีการคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวก ได้รับการสื่อสารและข้อมูลต่างๆหลายทิศทาง ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาต่างๆอย่างต่อเนื่องเช่นการเข้ามาของถนน ไฟฟ้า ระบบประปา โทรศัพท์ตลอดจนมีการแนะนำให้สมาชิกในชุมชนปลูกพืชเชิงเดี่ยว/พืชพาณิชย์ เช่นอ้อยและยาสูบเป็นจำนวนมาก ทำให้คนในชุมชนมีความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้นสำหรับการปลูกพืชพาณิชย์ จากการที่ต้องใช้พื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น“ควาย” ซึ่งในอดีตเคยมีบทบาทหน้าที่ในการเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร ต่อมาค่อยๆถูกลดบทบาทลงจนปัจจุบันเกษตรกรในตำบลอ่าวแก้วไม่มีใครใช้ควายในการเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร ทุกคนใช้รถไถเป็นเครื่องมือในการเตรียมดินเมื่อ “ควาย” หหมดหน้าที่ ตัว“ควาย” ก็เริ่มหายไปจากชุมชน วัฒนธรรมต่างๆที่เกี่ยวกับควายเช่นพิธีเรียกขวัญควาย ก็หายไปด้วย ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าคุณค่าของพิธีเรียกขวัญควายคือ ทุกๆปีชาวบ้านใช้งานควายหนัก ชาวบ้านดูค่าทุบตีเพื่อให้ควายช่วยพลิกแผ่นดินปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงดูคน ผลที่ได้ก็ไปทำบุญค้ำจุนศาสนา จึงต้องมีการขอขมา(ขอโทษ)และขอบคุณควายที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้าน ซึ่งเป็นลักษณะของการมีน้ำใจโอบอ้อมอารี รู้จักการทดแทนบุญคุณ

นอกจากนี้แล้วพบว่ายังมีประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างได้หายไปเช่นประเพณีการตานทอด (ทาน-ทอด)เป็นการทำบุญตามประเพณีที่เก่าแก่ โดยการแอบไปทานไม่ให้คนรับรู้ตัว อาจจะเป็นการทานให้วัดหรือคนยากจน เมื่อวิเคราะห์หาค่าดั้งเดิมที่อยู่ในประเพณีทานทอดนี้ จะแสดงออกถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกันที่อยู่ในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี กล่าวคือคนทุกคนที่อยู่ในหมู่บ้านจะมีหลักประกันว่าจะได้รับการช่วยเหลือแบ่งปันจากเพื่อนบ้าน คนที่ยากจนขั้นแค้นที่สุดจะไม่ถูกปล่อยให้อดตาย จะได้รับการช่วยเหลือจากชุมชนและการช่วยเหลือแบ่งปันให้ทานนี้เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ได้หวังผลตอบแทน ไม่หวังแม้แต่ชื่อเสียง ดังมีกฎระเบียบเอาไว้ว่าจะต้องไม่ให้ผู้รับทานได้ล่วงรู้ว่าใครเป็นคนให้

สรุปในอดีตคนในชุมชนมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่หลากหลาย แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านได้เปลี่ยนวิถีการผลิตโดยเน้นการผลิตเพื่อการค้า(แบบพันธะสัญญา) การเปลี่ยนวิถีการผลิตกระทบกระเทือนต่อคุณค่าของการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันเองเป็นอย่างมาก

ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนจาก "การทำมาหากิน" มาเป็น "การทำงานหาเงิน" ต้องซื้อสินค้า เช่น พืชผัก จากตลาดหรือจากพ่อค้าที่นำไปขายในหมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มไม่มีเวลาที่จะพูดคุยปรึกษาหารือกัน ไม่มีเวลาที่จะนึกถึงคนอื่นที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือแม้แต่คนที่เป็ญาติพี่น้องกัน

สื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นผลผลิตที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์อันยาวนานหลายชั่วอายุคน จนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่แสดงถึงเอกลักษณ์แต่ละท้องถิ่นอย่างชัดเจน และปรากฏออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น เพลง ดนตรี การแสดง การละเล่น ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น สื่อพื้นบ้านมีประโยชน์ที่หลากหลาย กาญจนา แก้วเทพ (2544) ได้สรุปหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ดังนี้(1)ให้ความบันเทิง เป็นหน้าที่หลักที่สื่อพื้นบ้านมีความเชี่ยวชาญ (2)การแจ้งข่าวสาร (3) การให้การศึกษา (4)การวิพากษ์วิจารณ์สังคมหรือการต่อต้านผู้มีอำนาจ (5)การทำหน้าที่เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ (6)หน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน(7)หน้าที่การทบทวนชีวิต(8)หน้าที่การเป็นทางระบายสัญชาตญาณของมนุษย์ (9)หน้าที่ในการพัฒนาภูมิปัญญาและ(10)หน้าที่ในการสร้างจิตสำนึกทางการเมือง นอกจากนี้สื่อพื้นบ้านยังมีข้อเด่นมากตรงที่เปิดโอกาสให้บุคคลได้พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นทำกิจกรรมร่วมกันอันจะยังผลให้เกิดความสนิทสนม เสริมสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน กระทั่งสามารถสร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวได้โดยง่ายและเป็นไปอย่างสอดคล้องกับเงื่อนไขของสังคมนั้นๆ เมื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป วัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนก็ได้เปลี่ยนไปด้วยโดยบางประเภทได้สูญหายไป บางประเภทที่ยังดำรงอยู่ก็ไม่ได้ทำหน้าที่ ทำให้ระบบคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านหายไปด้วย ชุมชนจึงขาดกลไกในการที่จะสื่อสารเพื่อทำหน้าที่หล่อหลอมจิตใจของคนในชุมชน ผลที่ตามมาคือชุมชนมีปัญหาต่างๆเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากเช่นคนในชุมชนเริ่มไม่รู้จักกัน ขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ลูกหลานไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้สูงอายุ/พ่อแม่ เยาวชนชายติดยาเสพติด เยาวชนชาย/หญิงมีเพศสัมพันธ์กันก่อนวัยอันควร เยาวชนหญิงตั้งท้องโดยไม่ตั้งใจ ชาย/หญิงติดเชื้อเอดส์ ผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ขาดคนดูแล ปัญหาดังกล่าวได้ขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ ชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้เพราะขาดการรวมพลังและขาดความมั่นใจในการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสื่อในการแก้ไขปัญหา

เมื่อคนเริ่มไม่เห็นคุณค่าของสื่อพื้นบ้านจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม เราจึงเห็นคนรุ่นใหม่(ส่วนมาก)ไม่มีความรู้และความเข้าใจเรื่องคุณค่าของสื่อพื้นบ้านเลย บางคนถึงขั้นดูถูกสื่อพื้นบ้านของตนเองด้วยซ้ำโดยมองว่าเป็นเรื่องมลาย และล้าสมัย ทั้งๆที่สื่อพื้นบ้านนั้นเคยเป็น "เบ้าหลอมชีวิต" เกี่ยวกับการพัฒนาขั้นพื้นฐานทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคมและทางจิตวิญญาณ ให้เขาตอนที่เขายังอยู่ในชุมชนชนบท เมื่อเบ้าหลอมชีวิตเริ่มแตก (คนทั่วไปไม่เห็นคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน) เราจึงเห็นปัญหาของคนรุ่นใหม่รวมทั้งเด็กและเยาวชนที่มีปัญหาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ปัญหาที่มีความซับซ้อน

ซ้อนและขยายวงกว้างออกไปยากที่จะแก้ไข คำถามที่ตามมาคือแล้วจะอย่างไรเพื่อให้สื่อพื้นบ้านกลับมามีคุณค่ารับใช้คนในชุมชน

จากการทบทวนบทความทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านพบว่า ที่ผ่านมามีงานวิจัยส่วนมากจะเน้นแต่การศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านและศึกษาปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีข้อสรุปที่เหมือนกันคือ(1)สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อขนาดเล็ก ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีหน้าที่มากมายและสามารถนำมาใช้เพื่อการพัฒนาได้ (2)สื่อพื้นบ้านไม่ค่อยได้รับการพัฒนาจึงมีแต่ทรงกับทอด กำลังจะตายและ(3)มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะปัจจัยภายนอกที่เป็นการพัฒนาโดยใช้กระแสหลักเช่น ทุนนิยม เป็นต้น

ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตและมีคำถามคือ ทำไมในช่วงที่ผ่านมามีงานวิจัยส่วนมากศึกษาในแนวทางเดียวกัน คือเมื่อผลการศึกษาพบว่าสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่มากมายและสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาได้ แต่ทำไมมีแต่วิเคราะห์ว่าสื่อพื้นบ้านหายอย่างไร ? ยิ่งศึกษา ยิ่งพบว่าสื่อพื้นบ้านกำลังจะล้มหายตายจากเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทำไม ? ไม่มีงานวิจัยที่วิเคราะห์ว่าอะไรทำให้สื่อพื้นบ้านเหล่านั้นได้อย่างไร ? เพื่อให้สื่อพื้นบ้านสามารถรับใช้ชุมชนได้

จากการสังเกตปรากฏการณ์ทางสังคมพบว่าในช่วงที่ผ่านมาจริงๆแล้วมีการรื้อหนังหลายเรื่อง เช่น เรื่องผีปอบ และเรื่องแม่นาค เป็นต้น หนังแต่ละเรื่องมีการผลิตซ้ำกันหลายๆภาค ซึ่งการรื้อหนังดังกล่าวเป็นการรื้อโดย “คนนอก” และมีประเด็นเรื่องธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นการรื้อที่ผ่านมาจึงเป็นผลประโยชน์เพื่อ “คนนอก” เท่านั้น

ประเด็นการรื้อพื้นในงานเขียนเรื่อง สงกรานต์ : วิถีชีวิตไทยที่เปลี่ยนแปลง ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538 : 36-55) มีข้อเสนอว่า ไม่มีประเพณีเก่าของชาติใดจะดำรงอยู่ต่อไปโดยไม่เปลี่ยนแปลง จะต้องปรับสื่อพื้นบ้านให้สามารถดำรงอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป แต่จะปรับสื่อพื้นบ้านอย่างไร ? นั่นเป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะเกี่ยวกับหลายฝ่าย เช่น ใครควรมีบทบาทการนำในการปรับ และลักษณะการนำควรเป็นอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตย

ผู้ศึกษาสนใจข้อเสนอและคำถามของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เพราะผู้ศึกษาเชื่อว่าสื่อพื้นบ้านถูกหล่อหลอมและพัฒนาขึ้นมาเพื่อรับใช้คนในบริบทและสังคมหนึ่งๆเท่านั้น เมื่อสังคมเปลี่ยนไปสื่อพื้นบ้านก็จำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนไปด้วยเพื่อให้ทำหน้าที่และสามารถดำรงอยู่ได้ ส่วนในประเด็นเรื่องจะปรับสื่อพื้นบ้านอย่างไรนั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ บอกว่าเป็นเรื่องที่ยากมาก ผู้ศึกษาเชื่อในหลักการที่ว่า “ใครสร้างต้องให้คนนั้นรื้อ” นั่นคือ ชาวบ้านผู้เป็น “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นคนก่อร่างสร้างและใช้วัฒนธรรมของเขา ดังนั้นต้องให้ชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมเป็นคนรื้อตามหลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรม” ของ “เจ้าของวัฒนธรรม”

ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะต่อยอดแนวคิดและคำถามของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งเป็นคำถามที่ทำทนาย เพื่อหาคำตอบว่าสื่อพื้นบ้านที่เคยมีและที่มีอยู่ในตำบลวอแก้วจะสามารถรื้อฟื้นได้หรือไม่ ถ้าได้จะมีวิธีการอย่างไร โดยจะใช้หลักการ "สิทธิทางวัฒนธรรม" คือให้ชุมชนซึ่งเป็น "เจ้าของวัฒนธรรม" เป็นผู้ตัดสินใจในการเลือกว่าจะรื้อสื่อพื้นบ้านชนิดใดและจะรื้อให้ฟื้นได้อย่างไรเพื่อรับใช้คนในชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน นอกจากนี้แล้ว ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยไม่ได้ศึกษาแค่เพื่อรู้เท่านั้น แต่จะกระตุ้นให้ชุมชนนำปัจจัยที่เกี่ยวกับการเสื่อมสลายของสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นวิกฤตในปัจจุบัน สามารถที่จะนำมาเป็นโอกาสเพื่อรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านใหม่ ให้สามารถทำหน้าที่ใหม่เพื่อดำรงอยู่ในชุมชนต่อไปได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์

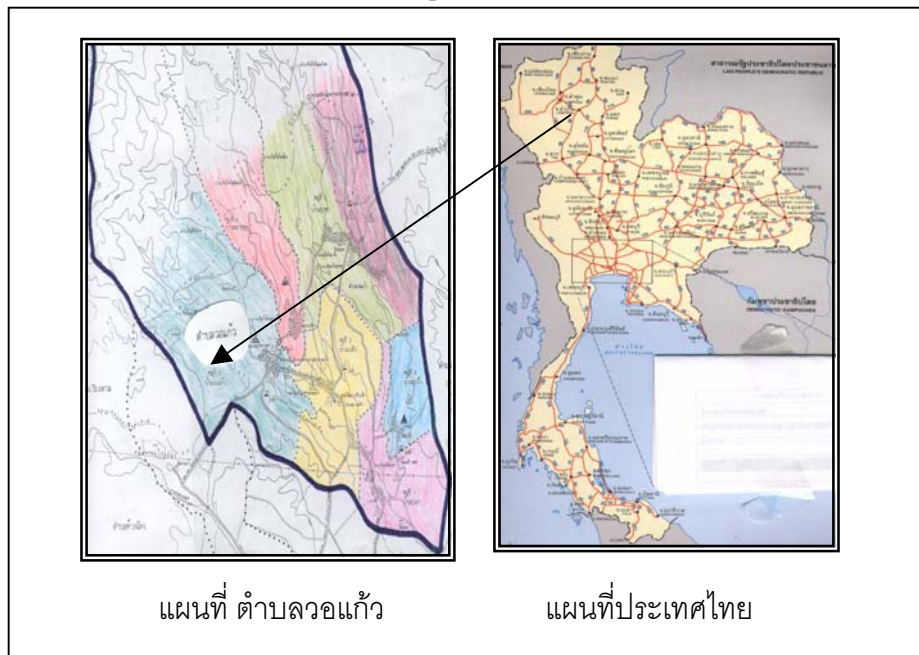
1. เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน เนื้อหาและความหมายของตัวสื่อ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
2. เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านสำหรับสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

1.3 ปัญหานำการวิจัย

1. สื่อพื้นบ้านที่มีอยู่ในปัจจุบันมีสถานภาพเป็นอย่างไรบ้าง สื่อพื้นบ้านที่ชาวบ้านร่วมกันคัดเลือกมีเนื้อหาและความหมายเป็นอย่างไรและก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร
2. สื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่อย่างไรในชุมชน และหน้าที่นั้นได้ปรับเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร โดยมีปัจจัยอะไรที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการปรับเปลี่ยน
3. จะมีแนวทางในการพัฒนาเพื่อรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านให้มีการสืบทอดต่อไปได้อย่างไรสำหรับหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

1.4 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

โครงการนี้ทำการศึกษาในพื้นที่ 7 หมู่บ้าน ของตำบลวอแก้ว อ.ห้วยฉัตร จ.ลำปาง

ในอดีตพื้นที่แห่งนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเช่น ขมุ ไทยลื้อและไทยล้านนาเป็นต้น โดยบางกลุ่มเข้ามาเพื่อเป็นคนเลี้ยงช้าง บางกลุ่มเข้ามารับจ้างตัดไม้สัก ต่อมากลุ่มคนเหล่านี้ก็ได้ปักหลักอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ ในปัจจุบันส่วนมากเป็นคนรุ่นหลานและรุ่นเหลน

สำหรับประเพณีและพิธีกรรมต่างๆของคนในตำบลพบว่าในปัจจุบันมีหลายชนิดได้หายไป บางชนิดกำลังจะหายไปและมีบางชนิดที่คนในชุมชนมีการปรับให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

จากข้อมูลดังกล่าวพอที่จะสรุปได้ว่าตำบลวอแก้ว นั้น

1.ก่อตั้งมาหลายร้อยปี ในอดีตมีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ทำให้มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประชากรในชุมชนมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นแรงเกาะเกี่ยวที่ยังรากฝังลึกสืบต่อกันมานานแล้ว

2.มีสื่อพื้นบ้านที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์การดำรงอยู่ สื่อพื้นบ้านที่หายไป และสื่อพื้นบ้านที่กำลังจะหายไป

3.เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐและการเข้ามาของกระแสทุนนิยม ซึ่งลักษณะดังกล่าวข้างต้นจะมีลักษณะที่คล้ายกับหมู่บ้านทั่วไปของภาคเหนือ

4.นอกจากเหตุผลเกี่ยวกับสภาพชุมชนดังกล่าวข้างต้นแล้ว จากการประสานงานพบว่า มีคนในชุมชนเป็นจำนวนมากที่สนใจเกี่ยวกับการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน โดยเฉพาะประเพณีและคณะ

กรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวของชุมชนและพร้อมที่จะสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเมื่อโครงการสิ้นสุด

1.5 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

สื่อพื้นบ้าน ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึงรูปแบบทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการสื่อสาร ได้แก่ ประเพณี พิธีกรรมและการละเล่น ที่เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนในรอบปี คนโดยทั่วไปมอง ประเพณี พิธีกรรมและการละเล่น เป็นเพียงวัฒนธรรมประเภทหนึ่งเท่านั้น แต่ในการศึกษาครั้งนี้ มองประเพณี พิธีกรรมและการละเล่น เป็นสื่อพื้นบ้านของชุมชนที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นและยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีต โดยชุมชนใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อรับใช้ชุมชน และเนื่องจากสื่อพื้นบ้านนั้นจะมีองค์ประกอบคือผู้ส่งสาร ตัวสาร ช่องทางการสื่อสารและผู้รับสาร ดังนั้นสื่อพื้นบ้านดังกล่าวจึงมีบทบาทหน้าที่(มีทั้งเป้าหมายแสดงและเป้าหมายแฝง)แตกต่างกันไปตามบริบทนั้นๆ

สถานภาพของสื่อพื้นบ้าน หมายถึงความนิยมหรือความถี่ในการปฏิบัติเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านประมาณ10ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในที่นี้แบ่งเป็นสามกลุ่มคือสื่อพื้นบ้านประเภทที่สูญหาย ,ประเภทกึ่งๆและประเภทที่ดำรงอยู่

ปัจจัย หมายถึงสิ่งที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง(เพื่อดำรงอยู่หรือไม่สามารถดำรงอยู่ได้)ในที่นี้จะทำการศึกษาที่เป็นปัจจัยภายนอกชุมชน ปัจจัยภายในชุมชนและที่เป็นข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้าน

บทบาทและหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน หมายถึงผลลัพธ์/ผลกระทบ(ทางร่างกาย ,จิตใจและสังคม)ต่อบุคคล กลุ่มคนหรือสังคม ซึ่งเป็นความคาดหวังของบุคคล กลุ่มคนหรือสังคม โดยกลุ่มคนหรือสังคมนั้นๆเป็นผู้กำหนดขึ้น ทั้งที่เคยมี เคยเป็นและที่เป็นอยู่ ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามประเพณี/พิธีกรรมนั้นๆ

รูปแบบ หมายถึงขั้นตอนหรือวิธีการปฏิบัติ ของบุคคลหรือกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับประเพณี/พิธีกรรม นั้นๆ (ส่วนที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา)

เนื้อหาและความหมายของสื่อพื้นบ้าน เนื้อหาคือตัวสารที่ผู้ส่งสารต้องการจะสื่อถึงผู้รับสาร ส่วนความหมายในที่นี้หมายถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของเนื้อหาและ/หรือสัญลักษณ์ต่างๆที่อยู่ในสื่อพื้นบ้านในขณะที่ทำการปฏิบัติ (เป็นส่วนที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา)

การพัฒนา หมายถึงการทำจากสิ่งที่เป็นการเปลี่ยนแปลงตามยถากรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงตามที่มนุษย์พึงปรารถนา (มนุษย์เป็นผู้กำหนดการเปลี่ยนแปลง)

การรื้อฟื้น หมายถึงการพัฒนาสื่อพื้นบ้านที่ตายไปแล้ว (ชาวบ้านไม่เห็นคุณค่าและทำพองเป็นพิธี) ให้กลับมามีคุณค่าเพื่อรับใช้คนในชุมชน โดยให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านชนิดใด จะรื้ออะไร(รูปแบบและคุณค่า)และจะรื้ออย่างไร

การสืบทอด หมายถึงการกระทำเพื่อถ่ายทอดความเชื่อ เนื้อหาและระบบความหมาย/คุณค่าของตัวสื่อพื้นบ้าน จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนในรุ่นเดียวกันและ/หรือสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านประเพณี พิธีกรรมต่างๆหรือการสอนโดยตรง

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. งานนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อ“รื้อฟื้น”สื่อพื้นบ้านที่กำลังจะตายโดยผู้ศึกษาได้สร้างสรรค์ระเบียบวิธีวิจัยและเครื่องมือที่หลากหลาย ในการทำงานเพื่อรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน ดังนั้นสามารถนำระเบียบวิธีวิจัยและเครื่องมือต่างๆไปปรับใช้กับงานวิจัยที่มีลักษณะคล้ายๆกันได้โดยเฉพาะกับสื่อพื้นบ้าน เพื่อการสร้างสรรค์ระเบียบวิธีวิจัยและเครื่องมือใหม่ๆในการทำงานวิจัยสื่อพื้นบ้าน

2. งานนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านที่กำลังจะตาย โดยให้“เจ้าของ”วัฒนธรรมเป็นผู้มีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผนปฏิบัติ ติดตามประเมินผล และรับผลประโยชน์ ผู้ศึกษาได้วางกระบวนการอย่างเป็นระบบทำให้ได้วิธีการในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำวิธีการดังกล่าวไปปรับใช้ในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านอื่นๆได้ เพื่อให้คนในชุมชนสามารถใช้สื่อพื้นบ้านของเขาเป็นสื่อในการแก้ไขปัญหาของเขาโดยตัวเขาเอง

3.งานวิจัยนี้อยู่ในกลุ่มการสื่อสารเพื่อชุมชนและการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ดังนั้นสามารถที่จะนำกระบวนการ และเครื่องมือต่างๆไปปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนได้โดยใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยเรื่อง”แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” ผู้ศึกษาได้อาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินงานวิจัย โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน เนื้อหาและความหมายของตัวสื่อ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

2.2 กลุ่มทฤษฎีที่เอามาวิเคราะห์หิทธิกรรมและเวทีต่างๆ คือทฤษฎีสัญญะวิทยา แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทศนะของ Habermas และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์ทางโลก-ทางธรรม(Secular v.s Sacred)

2.3 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านสำหรับสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ใช้ทฤษฎีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Reproduction)

2.1 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

2.1.1 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

คำว่า”วัฒนธรรม” ทฤษฎีหน้าที่นิยมอธิบายว่า ในชนแต่ละกลุ่มต่างก็สร้างสรวงศ์วัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนในสังคมนั้นหรือเพื่อความอยู่รอดของสังคมนั้นเอง จึงไม่สามารถนำวัฒนธรรมในแต่ละที่มาเปรียบเทียบความสูงต่ำกันได้ เพียงแต่ดูได้ว่าวัฒนธรรมในแต่ละแห่งทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ดีมากน้อยเพียงใด

สำนักหน้าที่นิยมถือว่า “วัฒนธรรมหรือการสื่อสาร” เป็นสถาบันย่อยอันหนึ่งของสังคม ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องระบบค่านิยม(Value System)โดยเฉพาะ

“หน้าที่/function” C.Wright,1964 (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ,2544)ให้คำนิยามว่า”หน้าที่เป็นผลลัพธ์ที่เกิดตามมาของการกระทำขององค์ประกอบย่อยๆของระบบใหญ่ทั้งหมด” ทฤษฎีหน้าที่นิยม เน้นว่า ส่วนประกอบย่อยๆทุกส่วน จะต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ดีที่สุด เพื่อความมีเสถียรภาพของสังคมส่วนรวม (Stability) นอกเหนือจากการรักษาเสถียรภาพให้สังคมโดยรวมแล้ว หากสังคมนั้นต้องการสืบทอดชีวิตให้ยืนยาวต่อไป บรรดาสถาบันย่อยของสังคม รวมทั้งสื่อพื้นบ้าน ก็มี ”หน้าที่อบรม” (Socialization) หรือบางครั้งเรียกว่า “การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม”

(Cultural Transmission) นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านจะต้องทำหน้าที่ “ควบคุมทางสังคม” (Social Control) อีกด้วยเพื่อให้สมาชิกในสังคมเชื่อฟังและปฏิบัติตาม

แนวคิดหลักของทฤษฎีหน้าที่นิยม

- 1.สถาบันย่อยๆของแต่ละสังคมนั้นทำหน้าที่หรือไม่ทำหน้าที่ หรือทำหน้าที่ผิดไป
- 2.หน้าที่เปิดเผยและหน้าที่แฝงเร้น(manifest/latent function) เกณฑ์ที่ใช้ในการวัดคือความตั้งใจ(intention) และการรู้ตัว(recognition)ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร หน้าที่เปิดเผย (Manifest function) จึงเป็นผลลัพธ์ที่เกิดตามมาโดยผู้สื่อสารตั้งใจและรู้ตัวมาก่อน ส่วนหน้าที่แฝงเร้น(Latent function) ก็เป็นผลลัพธ์ที่เกิดตามมาโดยที่ผู้สื่อสารไม่ได้ตั้งใจและไม่รู้ตัวมาก่อน
- 3.เมื่อเกิดความต้องการของปัจเจกบุคคล/กลุ่ม/สังคมนั้นมีวิธีการ และสถาบันหลายอย่างที่จะสามารถตอบสนองความต้องการได้ และในกรณีที่สถาบันเคยทำหน้าที่นั้นไม่กระทำหน้าที่ ก็จะมีสถาบันอื่นๆเข้ามาทำหน้าที่ทดแทน ปรากฏการณ์ดังกล่าวเรียกว่า Alternative function/function equivalence

นักวิชาการเยอรมันในสำนักแฟรงค์เฟิร์ต(อ้างในกาญจนา แก้วเทพ,2544) ได้กล่าวเปรียบเทียบหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชนว่า สื่อพื้นบ้านมีหน้าที่มากมายกว่า เช่น

- 1.ทำหน้าที่ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ
- 2.สร้างความสามัคคีระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ
- 3.ช่วยให้คนพัฒนาภูมิปัญญา
- 4.ทำการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่
- 5.ทำหน้าที่ให้การศึกษาและสร้างความสำนึกทางการเมือง
- 6.มีลักษณะสัมพันธ์กับชีวิต ก่อให้เกิดการทบทวนชีวิต
- 7.มีหน้าที่ให้ความบันเทิงเหมือนหน้าที่สื่อมวลชนโดยทั่วไป

2.1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็นดังนี้

(1) การศึกษาสถานภาพของสื่อพื้นบ้าน มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

จุมพล รอดคำดีและคณะ (2521) ได้ทำการสำรวจ “บทบาทสื่อพื้นบ้านต่อการศึกษาของชาวบ้าน” โดยเน้นสื่อพื้นบ้านในภาคเหนือ คือ เพลงซอ ค่าว ลิเก กลองสะบัดชัย และกองเท่งเทิง กลุ่มตัวอย่างคือประชาชนใน จ.เชียงใหม่ ผู้วิจัยมีเป้าหมายที่จะสำรวจพฤติกรรมการรับฟัง และชมสื่อพื้นบ้านที่ได้กล่าวมาแล้วของประชาชนในภาคเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ชาวชนบทใน จ.เชียงใหม่ส่วนใหญ่ (ประมาณ 90 %) เคยมีประสบการณ์ในการฟังและชมสื่อพื้นบ้านดังกล่าว โดยมีการฟังและชมเพลงซอมากเป็นอันดับแรกตามมาด้วยลิเก สำหรับบทบาทของสื่อพื้นบ้านต่อเรื่องการศึกษาของชาวบ้านนั้น ผู้วิจัยประเมินว่า สื่อพื้นบ้านมีศักยภาพที่จะใช้

เป็นสื่อการศึกษาได้ แต่ทว่าต้องใช้กลวิธีนำเสนอที่ให้นื้อหาสาระควบคู่ไปกับความสนุกสนานบันเทิงอันเป็นหน้าที่เดิมของสื่อพื้นบ้าน

ในปี พ.ศ. 2527 จุมพล รอดคำดีและคณะ ได้ทำการสำรวจสื่อพื้นบ้านในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สื่อพื้นบ้านนั้นเป็นสื่อที่มีอยู่คู่กับสังคมชนบทมานานแล้ว โดยได้พัฒนาตนเองมาจนมีเนื้อหาที่ตอบสนองความต้องการและใกล้ชิดกับประชาชน มีรูปแบบที่ประชาชนคุ้นเคยจนตกผลึกเป็นรสนิยมของประชาชน รวมทั้งหน้าที่ต่างๆ ต่อชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้ให้ความบันเทิง อบรมสั่งสอน วิพากษ์วิจารณ์ ฯลฯ อย่างไรก็ตามเนื่องจากอิทธิพลของสื่อสมัยใหม่ที่ก้าวเข้าไปในพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชนบท พร้อมๆ กับบรรดาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสงสัยว่า สื่อคู่บ้านดั้งเดิมคือสื่อพื้นบ้านจะมีชะตากรรมเป็นเช่นไร จะดำรงอยู่ได้มากน้อยเพียงใด และเพราะสาเหตุใดต่อคำถามดังกล่าว จุมพลและคณะได้สืบต่องานที่สำรวจสื่อพื้นบ้านในภาคเหนือเมื่อปี 2521 โดยขยายมาสำรวจในภาคอีสาน และพบว่าสื่อพื้นบ้านตัวสำคัญของภาคอีสาน คือ หมอลำนั้น ยังคงเป็นสื่อที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้จะเนื่องมาจากเหตุผลหลายประการ คือ ประการแรก สื่อหมอลำเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนอีสาน ทั้งในชีวิตการทำงาน ชีวิตประจำวันและชีวิตพิธีกรรมอย่างแยกไม่ออก ประการที่สอง สื่อหมอลำนั้นได้พัฒนามาจนมีรูปแบบและเนื้อหาที่หลากหลายมาก ดังนั้นจึงมีศักยภาพในการปรับตัวอย่างมหาศาลและประการสุดท้ายยังมีกระบวนการสืบทอดองค์ประกอบต่างๆ ของหมอลำอยู่อย่างต่อเนื่อง

การสำรวจพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนและสื่อพื้นบ้านของเกษตรกรใน 4 จังหวัด คือ ลำพูน น่าน กำแพงเพชร และขอนแก่น ซึ่งอาจจะถือได้ว่าเป็นตัวแทนของประชาชนใน 3 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคอีสาน อมรทิพย์ วรรณพันธ์ (2534) ได้พบว่าสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกร จ.ขอนแก่น ยังมีความนิยมที่จะเปิดรับสื่อพื้นบ้านประเภทหมอลำอย่างมาก ในขณะที่เพลงซอใน จ.น่าน และลำพูน และลิเกใน จ.กำแพงเพชร ได้เสื่อมความนิยมไป เพราะมีสื่อมวลชน คือ วิทย์และโทรทัศน์เข้ามาบีบตลาดแทน ดังนั้น พฤติกรรมการเปิดรับสื่อโดยรวมของเกษตรกรตัวอย่างทั้งหมดจึงเป็นการเปิดรับวิทย์เป็นอันดับแรก รองมาเป็นโทรทัศน์และอันดับสามคือสื่อพื้นบ้าน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยก็ยังพบอีกว่า หากมีการนำเอาสื่อพื้นบ้าน เช่น เพลง ซอ ลิเก หรือหมอลำมาเผยแพร่ในสื่อมวลชน เช่น วิทย์หรือโทรทัศน์ เกษตรกรจะนิยมมากเพราะสะดวกในการเปิดรับ

ในการศึกษาการปรับตัวของชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบทในภาคเหนือจุฬารัตน์ เมืองแก้ว (2537) พบว่าการปรับตัวของชุมชนด้านความเชื่อนั้น ความเชื่อดั้งเดิมทั้งที่เป็นประเพณีและพิธีกรรมต่างๆรวมทั้งความเชื่อที่เกี่ยวกับการผลิต บางอย่างได้สูญหายไป บางอย่างยังปฏิบัติอยู่แต่

ลดความสำคัญลงเหลือแต่การปฏิบัติทางพิธีกรรม แต่ด้านของเนื้อหาสาระเบื้องหลังของการประกอบพิธีกรรมนั้น แทบจะไม่มีใครรู้ความหมาย เช่น การไหว้ผีปู่ย่า

อานันท์และฉลาดชาย(2541:14-15)พบว่า การเช่นไหว้ผีอารักษ์เมืองต่างๆในภาคเหนือที่เคยมีการทำมาในอดีตทุกเมืองไม่ว่าเมืองเล็กหรือเมืองใหญ่ ในปัจจุบันได้เลิกไปเกือบหมดแล้ว หลังจากรัฐบาลได้หันไปใช้การสถาปนาอำนาจรัฐในท้องถิ่นด้วยการสนับสนุนการสร้างเสากลางเมืองขึ้นใหม่ ทำนองเดียวกับการไหว้ผีอารักษ์หมู่บ้านและสถานที่สำคัญของชุมชนก็เสื่อมคลายลงไปมาก หมู่บ้านส่วนใหญ่จะไม่ทำพิธีไหว้ผีเสื้อบ้าน ซึ่งเคยทำหลายครั้งในหนึ่งปี กลุ่มเหมืองฝายก็จัดทำพิธีเลี้ยงผีฝายน้อยลงหลังจากฝายไม้ถูกเปลี่ยนเป็นฝายคอนกรีต

ผู้ศึกษามีข้อสังเกตคืองานวิจัยทั้งหมดพบว่าสื่อพื้นบ้านนั้นมีคุณประโยชน์อย่างมหาศาลต่อคนในพื้นที่ และยังพบอีกว่าสถานภาพของสื่อพื้นบ้านกำลังล้มหายตายจากไป บางคนบอกว่าอยู่ในขั้นวิกฤต ในประเด็นนี้ผู้ศึกษามีความสนใจและมีคำถามว่าทำไมไม่มีการศึกษาว่าจะสามารถรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านที่กำลังล้มหายตายจากไปได้หรือไม่และถ้าได้จะมีวิธีการทำอย่างไร การที่จะตอบคำถามดังกล่าวได้จำเป็นต้องทำวิจัยในลักษณะของเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งยังไม่พบว่ามีการทำงานวิจัยในลักษณะดังกล่าวโดยเฉพาะกับการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน

(2) การวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้าน

จิตตนา หนูณะ (2533) วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้การแสดงร้องเงิง (มีลักษณะคล้ายรำวง) อันเป็นสื่อการแสดงแบบพื้นเมืองของภาคใต้ค่อยๆ สูญหายไปจากความนิยมของชาวบ้าน และพบว่ามี 3 ปัจจัย คือ

-ปัจจัยตัวแรก คือ การเข้ามาของสื่อมวลชนสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ที่เข้ามาช่วงชิงเวลาที่ใช้ในการพักผ่อน รวมทั้งมหรสพรูปแบบความบันเทิงอย่างใหม่ๆ อีกมากมายที่พ่วงติดมากับสื่อมวลชน เช่น การแสดงคอนเสิร์ต การเต้นดิสโกเธค เป็นต้น ที่จะไปเบียดแทนที่การแสดงของสื่อพื้นบ้าน โดยที่อัตราการแย่งชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นอาจมากขึ้นไปตามแต่ละท้องถิ่น ดังที่ อมรทิพย์ (2534) ได้ศึกษาเอาไว้

-ปัจจัยประการที่สอง คือ ขีดจำกัดของตัวสื่อประเพณีเอง ตัวอย่างเช่น สื่อพื้นบ้านมักจะล้มเหลวที่จะหาผู้มาสืบทอดสานต่องานของตน เพราะเยาวชนรุ่นใหม่ได้หันไปฝึกฝนกับสื่อมวลชนเสียแล้ว ดังที่มีหลักฐานว่า ในการสำรวจกลุ่มผู้ชมสื่อพื้นบ้านหลายชิ้นที่ผู้วิจัยตั้งเงื่อนไขว่า ต้องเป็นผู้ที่ชมสื่อพื้นบ้านเกิน 10 ครั้งขึ้นไป อายุของกลุ่มตัวอย่างมักเป็นกลุ่มอายุ 30 – 55 ปีขึ้นไป (ปาริชาติ : 2538 , จันทรเพ็ญ : 2530) ซึ่งหมายความว่าสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อของผู้ใหญ่และผู้สูงอายุเท่านั้น เมื่อขาดโอกาสที่จะชม การชื่นชมและเห็นคุณค่าถึงระดับที่จะเป็นผู้สืบทอดย่อมเป็นไปได้

คุณลักษณะอีกข้อหนึ่งของสื่อพื้นบ้าน ที่เป็นปัจจัยกำหนดการคงอยู่ของสื่อพื้นบ้าน ก็คือ สื่อดังกล่าวเป็นสื่อที่ผูกติดกับประเพณีพิธีกรรมซึ่งมีเงื่อนไขทำให้ปรับตัวยาก เช่น ต้องแสดงเฉพาะมีพิธีกรรม ภายในช่วงเวลาและสถานที่อันจำกัด สื่อประเภทนี้มักจะสูญสลายได้ง่าย ส่วนสื่อพื้นบ้านบางชนิดเช่น หมอลำ อันเป็นสื่อที่มีขอบเขตกว้างขวาง มีทั้งที่ผูกติดกับพิธีกรรมและที่เล่นได้อย่างอิสระ ก็จะมีโอกาสปรับตัวได้ง่าย ดังเช่นที่จันทร์เพ็ญ (2530) พบว่า เพลงขอของเขียงใหม่นั้นมีโอกาที่จะเล่นได้อย่างกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นงานบวช ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองต่างๆ เป็นสื่อที่หาได้ง่าย ราคาถูก การจัดเวทีก็ทำได้ง่าย ทำให้เพลงขอยังคงแพร่หลายอยู่ได้

-ปัจจัยประการที่สาม คือ กลุ่มผู้ชมซึ่งจะเป็นตัวตัดสินสำคัญถึงการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้าน ปัจจุบันโอกาสที่จะได้ชมสื่อพื้นบ้านได้ลดน้อยถอยลงไป เนื่องจากปัจจุบันมีสื่อหลายประเภทให้เลือกมากขึ้น หรือวิถีชีวิตของผู้ชมที่แปรเปลี่ยนไปจนไม่เอื้ออำนวยให้เข้าร่วมกับสื่อประเพณี (เช่น ต้องมาทำงานในเมืองหลวง ไม่ได้กลับไปร่วมงานบุญพระเวส) และเนื่องจากสื่อประเพณีทุกอย่างมีลักษณะตั้งรับ คือตัวผู้ส่งสาร / ศิลปินจะอยู่กับที่ ฝ่ายผู้ชมต้องเดินทางออกไปหา ซึ่งต่างจากสื่อมวลชนที่เป็นสื่อรุกเข้ามาถึงในบ้าน ดังนั้นโอกาสล้าถอยของสื่อประเพณีจึงมีอยู่มาก

ศรีปาน รัตติกาลชลากร (2538) ได้ทำการศึกษาบทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง จากผลการศึกษาในครั้งนี้ทำให้พิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสื่อพื้นบ้าน ในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดงว่าสามารถสืบทอดต่อไปหรือค่อย ๆ ลดลงและหมดไปนั้น สามารถสรุปเป็นแนวคิดตามหลักนิเทศศาสตร์ได้ดังนี้

-ปัจจัยภายในที่เกี่ยวกับลักษณะของสื่อพื้นบ้านแต่ละประเภท แบ่งเป็นปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค (ก)ปัจจัยที่สนับสนุน คือเป็นสื่อพื้นบ้านที่ใช้สื่อสารอย่างสม่ำเสมอและมีความต่อเนื่องในการถ่ายทอด ,เปิดกว้างสำหรับทุกเพศทุกวัย,ง่ายต่อการเข้าร่วมและปฏิบัติไม่ยุ่งยาก ซับซ้อนและไม่ต้องอาศัยความสามารถพิเศษหรือความพยายามในการเข้าร่วมสื่อสารมากนัก,สะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชนและเชื้อชาติเด่นชัด,มีบทบาทต่อบุคคล ชุมชนและสังคมโดยทั่วไปอย่างเด่นชัด,ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนหรือหน่วยงานของรัฐและสื่อมวลชน (ข)ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ส่วนมากจะตรงข้ามกับปัจจัยที่สนับสนุน

-ปัจจัยภายนอก ที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน(1)การเปลี่ยนสภาพความเป็นอยู่ของชาวมอญพระประแดงจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ส่งผลให้สื่อบางประเภทหมดไป (2)นโยบายของรัฐในบางสมัยทำให้สื่อบางอย่างลดลงไปและเปลี่ยนแปลง เช่น การสั่งปลดเสาหงส์ ทำให้ประเพณีแห่งธงธงตะขาบเปลี่ยนแปลงคือเกือบหมดไป แต่เมื่อนำกลับมาปฏิบัติใหม่ ก็มีการแห่ร่วมกันในหมู่บ้านต่าง ๆ แทนการแห่กันเองในแต่

ละหมู่บ้าน(3)การกำหนดวันร่วมประเพณีตามจันทรคติ นับตามข้างขึ้นข้างแรม ทำให้วันที่มีประเพณีนั้นอาจตรงกับวันทำงาน ซึ่งผู้ที่ทำงานตามระบบธุรกิจและราชการไม่สามารถมาร่วมได้หรือไม่สะดวกจะเข้าร่วม เพราะทางราชการมิได้กำหนดให้เป็นวันหยุด (4)ผลจากการเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่จากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมอุตสาหกรรมดังกล่าวทำให้การร่วมแรงรวมใจและการบริจาคของต่าง ๆ เพื่อใช้ในประเพณีลดลง และอุปกรณ์เครื่องใช้ตลอดจนแรงงานต่าง ๆ ต้องเสียค่าใช้จ่ายทำให้ชาวมอญส่วนใหญ่ที่มีรายได้น้อยไม่อาจเข้าร่วมได้สะดวก (5)วัสดุตามธรรมชาติเริ่มลดลง และหายากขึ้น (6)ความเจริญต่าง ๆ ทำให้สื่อพื้นบ้านบางอย่างหมดความจำเป็น เช่น ประเพณีเรือสำเภาที่ปัจจุบันวัดต่าง ๆ มีไฟฟ้าใช้ ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้งที่ปัจจุบันการแพทย์เจริญขึ้นอาศัยยาแผนปัจจุบันแทนยาสมุนไพร การคมนาคมทางบกทำให้ประเพณีเพลงเรือสูญหายไป การก่อสร้างสมัยใหม่ ทำให้บ้านเรือนไม่เอื้อในการจัดบ่อนสะบ้า การสร้างสะพานถาวรทำให้ประเพณีการต่อสะพานหายไป เป็นต้น(7)การศึกษากับส่วนกลาง ทำให้เด็กรุ่นใหม่ไม่มีโอกาสได้รับการถ่ายทอดภาษาและประเพณีบางอย่าง (8)การแพทย์และสาธารณสุขที่เจริญขึ้นทำให้การรักษาโรคแผนโบราณลดลง (9)ความเชื่อของคนรุ่นใหม่เปลี่ยนไป ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาทำให้สื่อบางอย่างขาดคนสนใจและไม่เชื่อถือ(10) การรับสื่อสมัยใหม่ และกระแสวัฒนธรรมตะวันตกทำให้เด็กรุ่นใหม่มองว่าสื่อบางอย่างล้าสมัย (11)การแต่งงานข้ามกลุ่ม ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (12)ความซับซ้อนของสื่อพื้นบ้าน หมายถึงสื่อที่มีความซับซ้อนในทางปฏิบัติหรือผู้ปฏิบัติต้องใช้ความสามารถพิเศษหรือความพยายามจึงจะปฏิบัติได้ ดังนั้นเมื่อชาวมอญรุ่นใหม่ที่ไม่ได้เรียนรู้หรือถ่ายทอดสืบต่อมาจึงไม่สามารถกระทำได้

อารยะ ภูสาล์และคณะ (2542) ได้ทำการศึกษาสถานภาพและบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนา : กรณีศึกษาจังหวัดลำปาง พบว่าปัจจัยที่ทำให้สถานภาพและบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงมี 2 ปัจจัยหลักคือ

-ปัจจัยภายนอกเป็นกระแสหลักคือ (1) นโยบายการพัฒนาของรัฐ เช่นนโยบายการสัมปทานป่าไม้ การปิดป่า การขยายเขตอุทยานและเขตป่าสงวน ทำให้ชาวบ้านไม่มั่นคงและไม่มั่นใจในการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นแล้วนโยบายการพัฒนาชุมชนชนบทของรัฐยังเสริมระบบการผลิตเพื่อขายเช่นการส่งเสริมพืชพาณิชย์ สุดท้ายต้องมาพบทางตันเรื่องราคาและตลาด นำมาซึ่งหนี้สินของเกษตรกร(2)กระแสทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยม กระแสการผลิตเพื่อขาย เพื่อการค้าและการส่งออก ถูกวางสายโยงใยเข้าสู่หมู่บ้านในชนบท ขณะเดียวกันวัฒนธรรมบริโภคนิยมก็ถูกส่งผ่านไปยังหมู่บ้าน ผ่านทางตัวแทนการพัฒนาบ้าง ผ่านทางสื่อต่างๆทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ ทั้งนี้โดยกำกับและบีบรัดคำว่า “พัฒนาและทันสมัย”

-ปัจจัยภายใน เป็นปัญหาาร่วมที่ชุมชนประสบ(1)ปัญหาเรื่องที่ทำกิน ชาวบ้านถูกจำกัดพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย จากข้อจำกัดด้านพื้นที่ทำกินและขนาดจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น

ทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่มีที่ทำกิน บางส่วนต้องเช่าที่ทำกิน บางส่วนต้องออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ (2) ปัญหาความสั่นคลอนของวัฒนธรรมชุมชน จากปัญหาเรื่องที่ทำกินทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรนออกไปหางานทำมากขึ้น ทำให้ความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาของชาวบ้าน ความเป็นชุมชน ความเป็นปึกแผ่น เริ่มพบว่ามีปัญหาทุกคนล้วนมีข้ออ้างว่าติดงาน ไม่ทำงานก็ไม่มีเงิน ปัจจุบันใช้วิธีการส่งตัวแทนไปร่วมกิจกรรม หรือส่งเงินไปช่วยแรงงาน ซึ่งรวมไปถึงการเข้ามีส่วนร่วมในงาน ประเพณีพิธีกรรมต่างๆตามความเชื่อของชุมชนด้วย

Gray1990 (อ้างในนิวัตร สุวรรณพัฒนา ,2540:77)อธิบายความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนหนุ่มสาวในชนบท ที่เสื่อมความนับถือและความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าลงไป เมื่อมีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมือง ทำให้สภาพหมู่บ้านในเขตใกล้เมืองที่Grayทำการศึกษา มีลักษณะที่เรียกว่า”หมู่บ้านหอพัก” ซึ่งปัจจัยแวดล้อมสำคัญที่ทำให้คนหนุ่มสาวในชนบทมองว่าความเชื่อเรื่องผีเป็นเรื่องงมงายและล้าสมัย นอกจากจะเกิดจากสภาพแวดล้อมแบบลักษณะหมู่บ้านหอพัก ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่เงื่อนไขทางสังคมของการผลิตใหม่ในชุมชน ที่ทำให้ชาวบ้านในชนบทไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดต่อไปได้ ภายใต้โครงสร้างการผลิตแบบเดิม คนหนุ่มสาวต้องเข้ามาทำงานในเมือง ทำให้อยู่ไกลหูไกลตาจากการจัดการดูแลของพ่อแม่และเครือญาติ นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลของการศึกษาแบบสมัยใหม่ที่คนหนุ่มสาวได้รับ ทำให้คนรุ่นหนุ่มสาวมองความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของคนรุ่นก่อนว่าเป็นความเชื่อที่ล้าหลัง จนในที่สุดความเชื่อเรื่องผี อันเป็นเสมือนกลไกในการควบคุมและจัดการระบบความสัมพันธ์เดิมในชุมชนได้ค่อยๆสูญหายและเสื่อมสลายไปในที่สุด ในประเด็นนี้นิวัตร(2540:77)มองว่าGrayมองเรื่องกลไกการจัดการภายในครอบครัวในลักษณะที่แข็งแกร่งและอธิบายผ่านทางความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าแต่เพียงอย่างเดียว ทำให้เกิดข้อสรุปว่าความเชื่อนี้กำลังสูญหายไปจากความคิดของคนหนุ่มสาว และคล้ายกับการมองหรือข้อสรุปจากคนภายนอกว่า เมื่อเกิดเงื่อนไขและปัจจัยภายนอกมากระทบ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้ระบบความเชื่อเดิมที่มองแบบหยุดนิ่งกำลังสูญหายหรือถูกทอดทิ้งไป เสมือนเป็นการอธิบายภาพความคิด ความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนชนบทในลักษณะรับสิ่งใหม่โดยทอดทิ้งสิ่งเก่าไป ทั้งที่อาจมีการรับและนำมาผสมผสาน ปรับใช้และเลือกอธิบายจากสถานการณ์ จากความคิดที่แตกต่างกันไป ทั้งในแง่ของความแตกต่างทางเพศ และชนชั้น ฯลฯ โดยไม่ได้ละทิ้งสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปเลยก็ได้

ผู้ศึกษาเห็นด้วยกับแนวคิดของนิวัตรที่มองว่าความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนชนบทนั้นไม่ใช่ว่าจะรับสิ่งใหม่โดยทอดทิ้งสิ่งเก่าไปทั้งหมด ทั้งที่อาจมีการรับและนำมาผสมผสานด้วย คือมีการใช้กลยุทธ์ “ประสานส่วนดีทั้งของเดิมและของใหม่” (ที่เรียกว่า articulation) แทนกลยุทธ์กวาดของเก่าทิ้งและใส่ของใหม่ทั้งหมด(substitution) ที่เคยใช้มา

ความเชื่อเรื่องผีป๋ายจะเริ่มมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ แต่ก็ได้หล่อเลี้ยงระบบครอบครัว และเครือญาติของคนล้านนามานับแต่โบราณกาล เมื่อมาถึงปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีป๋ายได้จางหายไปมากแล้วด้วยเหตุผลนานาประการเช่นอาณัติและฉลาดชาย, 2541:17 บอกว่าบทบาทของกลุ่มตระกูลผู้หญิงที่เคยมีอิทธิพลในการกำหนดคู่แต่งงานให้แก่ลูกหลาน โดยอาศัยความเชื่อเรื่อง ผิดผีมาควบคุมประเพณีทางเพศของลูกหลานผู้หญิงในตระกูล และนำมาใช้ในการจัดสรรที่ดินของตระกูลได้ลดน้อยลงไป เพราะลูกหลานผู้หญิงแต่งงานกับคนนอกชุมชนมากขึ้นหรือไม่ก็ออกไปทำงานนอกการเกษตรที่ห่างไกลจากถิ่นเดิมมากขึ้น จึงคงมีเพียงผู้หญิงสูงอายุในกลุ่มตระกูลเท่านั้นที่ยังเห็นความสำคัญของผีป๋ายอยู่ ส่วนผู้ชายในกลุ่มตระกูลจะไม่สนใจเลยและมักจะเห็นว่าเป็นเรื่องของผู้หญิง บ้างก็เห็นว่าความทันสมัยที่เกิดจากการพัฒนาประเทศได้เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงซึ่งมีการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจสังคมสูง ละทิ้งความเชื่อในผีป๋ายหรือ"ทิ้งผีไปแล้ว" เพราะคิดว่าเป็นเรื่องล้าสมัย หลายคนกล่าวว่าผีป๋ายไม่ได้ช่วยให้หายเจ็บป่วยอีกต่อไป แม้ว่าจะเซ่นไหว้บูชาหลายครั้งหลายหนติดต่อกัน จึงได้เลิกนับถือไป(Christine M. Mougne, 1984 อ้างในจิราลักษณ์ จงสถิตมัน:79) ขณะที่บางคนเห็นว่าการอพยพเคลื่อนย้ายก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงเสื่อมคลายความนับถือผีป๋าลง ควบคู่ไปกับปัจจัยอื่นๆเช่นบางครอบครัวก็ขาดลูกสาวที่จะสืบทอดพิธีกรรม และพบว่าเมื่อเก้าอี้บางคนเสียชีวิตลงก็ขาดผู้สืบทอดการเป็นเจ้าผีต่อไป (Marjorie A. Meucke, 1984 อ้างในจิราลักษณ์ จงสถิตมัน:79)

ข้อสรุปที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมต่างๆพบว่าปัจจัยทั้งที่เป็นปัจจัยจากภายนอกปัจจัยภายในและข้อจำกัดของตัวสื่อเองเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเสื่อมสลายของสื่อพื้นบ้าน ปัจจัยดังกล่าวที่เข้ามาทำลายการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านนั้นถึงแม้เราจะไม่สามารถที่จะควบคุมได้แต่เราสามารถรักษาความเชื่อมั่นของเจ้าของวัฒนธรรมไว้ได้ด้วยการสร้างปัจจัยใหม่ๆขึ้นมา จากการทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้พบว่างานวิชาการส่วนมากจะศึกษาแต่การสูญสลายของสื่อพื้นบ้านว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่จะสามารถ"สร้างขึ้นใหม่"ได้อย่างไร เพราะวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน มีวัฏจักรคือ เกิด พัฒนา/รุ่งเรืองหรือค่อยๆเสื่อม และสูญสลายดับไป โดยวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านเกิดเพื่อทำหน้าที่ในบริบทแบบหนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อบริบทและสังคมเริ่มเปลี่ยนไปวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านก็ต้องปรับเปลี่ยนด้วยเพื่อการดำรงอยู่ ดังนั้นจากข้อสรุปดังกล่าว ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง ในการศึกษาปัจจัยไม่ใช่เพื่อรู้เท่านั้น แต่จะกระตุ้นให้ชุมชนนำปัจจัยที่เกี่ยวกับการเสื่อมสลายของสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นวิกฤติในปัจจุบัน สามารถที่จะนำมาเป็นโอกาสเพื่อรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านใหม่ ให้สามารถทำหน้าที่ใหม่เพื่อดำรงอยู่ในชุมชนต่อไปได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

(3) การศึกษาบทบาทของสื่อพื้นบ้านในด้านต่างๆ

จิตตนา หนูณะ (2533) ได้ทำการศึกษาบทบาทและการเสื่อมสลายของร่องเงงตันหยง(มีลักษณะคล้ายรำวง)อันเป็นสื่อการแสดงแบบพื้นเมืองของภาคใต้ จากการศึกษามาทบทวนหน้าที่ทางสังคมของร่องเงงตันหยงที่มีต่อชุมชนทั้งที่เคยมีและแปรรูปไปบ้างแล้วพบว่ามืบทบทวนหน้าที่สำคัญ5ประการ

1.การให้ความบันเทิง อันได้แก่ การผ่อนคลายอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวของผู้ร้อง การหยอกล้อเกี่ยวพาราสีระหว่างนางรำ – คู่เต้น การสร้างอารมณ์ขัน และการใช้เป็นเครื่องประเทืองอารมณ์ ปลุกปลอบอารมณ์ตน ผ่อนคลายความตึงเครียดหรือความคับข้องใจ

2.การให้ข้อมูลข่าวสาร แจ้งข่าวคราวกิจกรรมความเคลื่อนไหวของชุมชน

3.การให้การศึกษา อบรมสั่งสอนชี้แนวทางพึงปฏิบัติและที่ไม่พึงปฏิบัติ

4.การรายงานวิพากษ์วิจารณ์สภาพเหตุการณ์และสังคม

5.ก่อให้เกิดการปะทะสัมพันธ์และสร้างบูรณาการทางสังคม

สมปอง พิสิฐวิพัฒน์ (2527) ได้ทำการศึกษาข้อมูลทางด้านศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี จากการศึกษพบว่า ศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านทั้งในด้านความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพและการรักษาพยาบาล มีลักษณะสืบทอดจากอดีตมาถึปัจจุบันโดยมีวัตถุประสงค์ของความเชื่อเพื่อให้สิ่งเหล่านี้อำนวยความสะดวกสวัสดิ์ ให้แก่ครอบครัวโดยเฉพาะกรณีเกี่ยวกับการเจ็บป่วย เห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งก็คือพุทธ พราหมณ์และผี ทำให้คนในหมู่บ้านมีความรู้สึกดีและมั่นใจต่อการหายเจ็บป่วย

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ผีเจ้านาย" ในสังคมภาคเหนือพบว่าระบบความเชื่อเกี่ยวกับผีดำรงอยู่ควบคู่กับความเชื่อแบบพราหมณ์และพุทธศาสนาภายใต้โครงสร้างอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างกลมกลืน ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง การปกครองและการบริหารสังคมไทย ผีเจ้านายต่างทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคมทั้งในด้านจิตใจและวัตถุ ผีเจ้านายเป็นวิธีการหรือรูปแบบคำอธิบายของการแก้ปัญหาชีวิตที่เหมาะสมกับชนชั้นและสถานการณ์ทางสังคม ม้าขี่หรือร่างทรงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางติดต่อกับเทพหรือผีให้กับแขกหรือลูกค้าที่มีปัญหาเดือดร้อนต่างๆ

อนันท์ กาญจนพันธ์(2531)ได้ศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงผีผด ผีเม้ง จังหวัดลำปาง พบว่าการเลี้ยงผีผด ผีเม้ง เป็นพลังที่ชาวบ้านเสริมสร้างไว้เพื่อต่อสู้กับความขัดแย้งของสังคม ซึ่งค่อยๆห่างเหินจากธรรมชาติมากขึ้น พิธีกรรมได้สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนแผ่นดินและการร่วมแรงร่วมใจกันของผู้คน การเลี้ยงผีจึงแสดงออกมาให้เห็นถึงคุณธรรมที่สำคัญของชาวล้านนา ผู้ที่มาร่วมในพิธีรู้สึกสนุกสนานและอิ่มเอิบใจไปพร้อมๆกัน นอกจากนี้พิธีกรรมยังได้สะท้อนถึงความขัดแย้ง

และความกลมเกลียวของสังคม ซึ่งตัวพิธีกรรมเองก็ได้เป็นสื่อที่ทำให้มนุษย์ได้แสดงความรู้สึกต่างๆออกมา

Turton, 1972 อ้างในนิวัตร (2540:8) กล่าวว่าผีปู้ย่า คือความเชื่อเรื่องผี ที่สืบทอดผ่านทางผู้หญิง มีหน้าที่เป็นเหมือนกับสถาบันในการควบคุมทางสังคมของชุมชน เป็นความเชื่อในอำนาจของบรรพบุรุษ แสดงถึงการเคารพในอำนาจของเครือญาติผู้อาวุโส ว่าเป็นอำนาจทั้งหมดที่ถูกต้องชอบธรรม

โคเฮน(Paul Cohen)และวิชัยวัฒนา (อ้างในสุริยา สมุทคุปต์และคณะ:48) กล่าวถึงความสำคัญของพิธีการเลี้ยงผีปู้ย่าและพิธีเกี่ยวกับการเลี้ยงผีในภาคเหนือ เช่นผีมดผีเม็งและผีกะ ว่าสะท้อนให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของเพศหญิงในสังคมภาคเหนือ ซึ่งแสดงออกผ่านการนับถือผีทางฝ่ายผู้หญิง การสืบทอดทางลูกผู้หญิงรวมทั้งอำนาจการจัดการของผู้หญิงในครัวเรือน พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผีดังกล่าวทำหน้าที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมในการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของคน(ผู้หญิง)ในสังคม โดยใช้การยอมรับของผีบรรพบุรุษและข้อห้ามเกี่ยวกับผีเป็นมาตรฐานสำคัญ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะที่ดินทำกินและกำลังแรงงานในการเกษตรอีกด้วย

ความเชื่อเรื่องผีปู้ย่ามีบทบาทหน้าที่ในการควบคุมเรื่องทางเพศ โดยTurton(1972)และ Mougne(1981)อ้างในนิวัตร (2540:9-10) เสนอว่าการมีกฎระเบียบในการควบคุมเรื่องทางเพศของลูกสาวที่อยู่ในวัยแต่งงานและมีบทลงโทษอย่างเข้มงวดรวมในการประกอบพิธีกรรมเพื่อการแต่งงาน ภายใต้อุดมการณ์เรื่องผีปู้ย่า เน้นไปเพื่อรับประกันว่าการแต่งงานของลูกสาวจะสามารถนำมาซึ่งแรงงานที่ดี ขยันขันแข็ง หรือชื่อเสียงและความมั่นคงของครอบครัว แต่Haleอ้างในนิวัตร (2540:10) ได้แย้งว่าผีปู้ย่า เป็นกลไกที่เน้นไปที่เรื่องการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของผู้ชาย

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องผีปู้ย่ากับบทบาทหน้าที่ด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน เป็นการกล่าวถึงบทบาททางเพศระหว่างหญิงชายที่สัมพันธ์กับความมีอาวุโส ในการจัดการเรื่องการแต่งงานที่ถือเป็นกลไกสำคัญของอุดมการณ์ผีปู้ยำนิวัตร สุวรรณพัฒนา (2540:11)

ในประเด็นเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน งานวิจัยทั้งหมดพบว่าสื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายแตกต่างกันไป ตามทัศนะของนักวิชาการสำนักแฟรงก์เฟิร์ตที่บอกว่าในอดีตสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่ที่หลากหลาย แต่ในปัจจุบันหน้าที่เหล่านั้นได้ถูกลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อปะทะกับสื่อสมัยใหม่ หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่คงเหลืออยู่ส่วนมากจะเป็นด้านบันเทิง ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อทราบว่ามีสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่ที่หลากหลาย ทำไมไม่มีงานวิจัยใดสนใจที่จะเพิ่มหน้าที่ใหม่ๆให้กับสื่อพื้นบ้านได้อย่างไร? โดยหน้าที่เหล่านั้นจะต้องตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้ศึกษาจะหาแนวทางในการเพิ่มหน้าที่ใหม่ๆให้กับประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่าที่คนในชุมชนเลือกที่จะทดลองรื้อฟื้น โดยคนในชุมชนซึ่งเป็น "เจ้าของวัฒนธรรม" และเป็น"สิทธิ

ทางวัฒนธรรม” จะเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการเพิ่มหน้าที่ใหม่ๆให้กับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อรับใช้คนในชุมชน

2.2 กลุ่มทฤษฎีที่นำมาวิเคราะห์พิธีกรรมและเวทิต่างๆ ประกอบด้วย

ทฤษฎีสัญญะวิทยา แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทศนะของ Habermas และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์ทางโลก-ทางธรรม (Secular v.s Sacred)

2.2.1 ทฤษฎีสัญญะวิทยา

งานวิจัยชิ้นนี้ผู้ศึกษาสนใจแนวโครงสร้างนิยมเชิงสัญญะวิทยา(Semiotic Structuralism) ซึ่งมีแนวคิดหลักในการประสานวิธีการวิเคราะห์แบบโครงสร้างนิยมที่สนใจความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบย่อยๆของโครงสร้างเข้ากับวิธีการวิเคราะห์ “สัญญะ” ของสัญญะวิทยา

สัญญะวิทยาเป็นศาสตร์ที่ค้นคว้าศึกษาเกี่ยวข้องกับ3เรื่อง

(1) ตัวสัญญะ (sign) สัญญะวิทยาจะศึกษาประเภทต่างๆ ของสัญญะนับตั้งแต่เรื่องภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาภาพ ภาษาเสียง ไปจนถึงอาการของโรค อาหาร รูปร่างและเสื้อผ้า เป็นต้น โดยจะสนใจวิธีการที่สืบทอดความหมาย (meaning) ของสัญญะเหล่านั้น รวมทั้งวิธีการที่สัญญะเหล่านั้น เข้ามาเกี่ยวพันหรือเชื่อมโยงกับผู้ใช้สัญญะ ทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า สัญญะเป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์ เกิดมาจากการประกอบสร้างของมนุษย์ ดังนั้นการที่จะทำความเข้าใจกับสัญญะ จึงจำเป็นต้องเข้าใจตัวมนุษย์ผู้สร้างสัญญะนั้นด้วย

(2) รหัส/ระบบ (code/system) เนื่องจากการใช้สัญญะไม่ได้เป็นไปตามยถากรรม หากแต่มีการจัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบ ระบบที่นำเอาสัญญะมาประกอบเข้าด้วยกันนั้นเรียกว่ารหัส (code) ซึ่งมีมากมายหลายประเภท แต่ละประเภทมีคุณสมบัติต่างกัน เช่นบางประเภทมีการระบุอย่างชัดเจน แต่บางประเภทแฝงไว้อย่างซ่อนเร้น

(3)วัฒนธรรม (culture) เนื่องจากสัญญะเป็นผลิตรกรรมของมนุษย์ ดังนั้นจึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม ทั้งสัญญะและรหัสจึงถูกสร้าง ถูกใช้และทำงานอยู่ได้ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่งๆเท่านั้น หากเปลี่ยนบริบทไปสัญญะและรหัสนั้นก็จะเปลี่ยนแปลงความหมายไป

คุณสมบัติหลัก3ประการของสัญญะก็คือ (1)ต้องมีรูปธรรมซึ่งอาจจะเป็น ภาพ เสียง ตัวอักษร วัตถุหรืออื่นๆ (2)มีความหมายมากไปกว่าตัวเอง (3)ผู้ใช้สัญญะต้องตระหนักว่า รูปธรรมดังกล่าวนั้นเป็นสัญญะ

Saussure (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ,2544:96-97)สนใจความสัมพันธ์ระหว่างภาษาพูดกับภาษาเขียน และสนใจสัญญะที่ประกอบด้วย”รูปสัญญะ/ตัวหมาย”(Signifier) กับ “สิ่งที่สัญญะยืนแทนที่อยู่ที่/ตัวหมายถึง” (Signified) ข้อสรุปเบื้องต้นแรกก็คือ สายสัมพันธ์ระหว่าง

"ตัวหมาย/ตัวหมายถึง" นี่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (asserted) โดยไม่ได้มีความคล้ายคลึงหรือหลักเกณฑ์อะไรที่แน่นอน

ข้อเสนอดังกล่าวคือประการหนึ่งก็คือเรื่อง “ความหมายของสัญญะต่างๆ” Saussure เสนอว่า ความหมายนั้นมีได้บรรจุอยู่ในตัวสัญญะหากแต่เกิดมาจากความแตกต่าง/ความสัมพันธ์กับสัญญะตัวอื่นๆ(difference/relation)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างของ “ภาษา” กับ “โครงสร้างวิธีคิด” ของคนนั้น Saussure เห็นว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างมากเพราะภาษาเป็นตัวสร้างแผนที่แห่งโลกที่เป็นจริงให้อยู่ในหัวสมองของคน เขาจึงสรุปว่า “วิธีการมองโลก” นั้นขึ้นอยู่กับ “ภาษาที่ใช้”

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่าง “สัญญะ” กับ “กลุ่มผู้ใช้สัญญะ” นั้น Saussure เสนอว่าคนในสังคมเดียวกันจะ “ผลิตซ้ำ” (reproduce) สัญญะที่อ้างอิงแนวคิด (ตัวหมายถึง/concept) เดียวกัน แม้จะไม่เหมือนกันเสียทีเดียว แต่จะคล้ายคลึงกัน

ผู้ศึกษาจะนำแนวคิดของ Saussure ไปเป็นแนวทางในการศึกษา สัญลักษณ์ต่างๆที่มีอยู่ในสื่อพื้นบ้านที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติการของ "เจ้าของวัฒนธรรม" ในงานวิจัยชิ้นนี้เจ้าของวัฒนธรรมเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ที่จะทดลองรื้อฟื้นจะมี 2 มิติ คือในมิติแรกเรื่องพิธีกรรมผีปู่ย่าที่ศึกษานั้นล้วนประกอบด้วยสัญลักษณ์ ดังนั้นจะดูทั้งรูปแบบ เนื้อหาและความหมายของสัญลักษณ์ในพิธีกรรมในมิติที่สองคือความหมายโดยนัย (connotative meaning) ที่หลากหลายตามผู้รับสารแต่ละกลุ่ม เช่น แก้วผี กำลั้งผี เด็ก เขียวชนและครู จึงมีทัศนะที่ต่างกัน ดังนั้นโครงการนี้จะมีกระบวนการทำให้ความหมายโดยนัยนี้รวมเป็นหนึ่งเดียว (shared meaning)

2.2.2 แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทักษะของ Habermas

Habermas (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2543: 165-166) สนใจเรื่องความมีเหตุมีผลในการสื่อสาร ที่เรียกว่า communicative rationality ซึ่ง Habermas อธิบายว่า ด้วย communicative rationality นี้เองที่จะทำให้ “ความเป็นตัวตน” (selfhood) ทั้งระดับปัจเจกและระดับสังคมเกิดขึ้นได้ เพราะคนที่จะต้องการเสรีภาพนั้น ต้องเป็นคนที่มีความตระหนักในความเป็นตัวของตัวเองเสียก่อน และหากมีการสื่อสารกันระหว่างคนในชุมชน จะทำให้แต่ละฝ่ายสามารถเข้าถึงอัตวิสัยของกันและกัน (การพูดจากันทำให้เราเข้าถึงและเข้าใจกันและกัน) ทำให้ภาษาที่จะพูดกันรู้เรื่อง และสามารถที่จะบรรลุถึงข้อเห็นพ้องต้องกันได้ในท้ายที่สุด (consensus)

การให้ความสนใจกับ “การสื่อสาร” ในฐานะเครื่องมือของการเข้าสู่ความมีเหตุผลและเสรีภาพนั้น เนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการสื่อสาร นั้นมีอยู่2ด้านคือ ด้านหนึ่งคนเราจำเป็นต้องสื่อสาร/ใช้ภาษาตามกรอบที่สังคมกำหนด และในอีกด้านหนึ่งในฐานะที่

มนุษย์เป็นผู้ใช้ภาษา มนุษย์มีอิสระในการสร้างสรรค์ภาษาให้แปลกใหม่จากกรอบออกไปอยู่เสมอ ภาษาจึงเป็นปริณิชนที่ช่วยให้มนุษย์ได้มีโอกาสใช้อิสระเสรีภาพ

“พื้นที่สาธารณะ” (public sphere) ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ คำว่า “พื้นที่” และคำว่า “สาธารณะ”

คำว่า “พื้นที่” ประกอบด้วยลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในแง่ “รูปธรรม” พื้นที่ หมายถึง อาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง ที่มีการแบ่งกันเขตเอาไว้อย่างแน่นอน ส่วนในแง่ “นามธรรม” เป็นความหมายทางสังคม-การเมือง-วัฒนธรรม หมายถึง เวที (ทางนามธรรม) ทางสังคมที่มีการชิงอำนาจ

คำว่า “สาธารณะ” ที่เข้าใจกันคือคำว่า “ส่วนรวม” (public) ซึ่งมักจะถูกให้นิยามโดยเปรียบเทียบกับคู่ที่ตรงข้ามคือคำว่า “ส่วนตัว” (private) สำหรับความหมายของคำว่า “สาธารณะ” นี้ อาจจะขยายออกไปถึงเรื่องผลประโยชน์ของส่วนรวมสำหรับคนหมู่มากหลากหลายกลุ่มที่อาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับผลประโยชน์ส่วนตัว คำว่า “สาธารณะ” มีนัยยะได้ 2 นัยเช่นเดียวกับคำว่า “พื้นที่” คือ สามารถแสดงออกในลักษณะ “รูปธรรม” เช่น สวนสาธารณะ คือ สวนของส่วนรวมและความหมายในเชิง “นามธรรม” เช่น ผู้นำชุมชนที่ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยไม่คำนึงถึงความสุขส่วนตัว เป็นต้น

“พื้นที่สาธารณะ” ตามทัศนะของ Habermas นั้นเขานิยามว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “ความรู้สึกเป็นส่วนรวม” (sense of public) แนวคิดนี้มิได้มีลักษณะเลื่อนลอยเป็นนามธรรม หากว่าเป็นการปฏิบัติการทางสังคมที่ฝังตัวอยู่ในวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัย

ผู้ศึกษาจะนำแนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทัศนะของ Habermas ไปเป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา เช่น จากเวทีต่างๆ และจากกระบวนการที่กลุ่มผู้ปุ่ยาแต่ละกลุ่มวางแผนการรื้อฟื้นประเด็นการเลี้ยงผู้ปุ่ยานั้น มีใครเข้าร่วม (stakeholder) และการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร เป็นต้น

2.2.3 แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์

ทางโลก-ทางธรรม (Secular v.s Sacred)

เบอร์เกอร์ (P. Berger, 1967 อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ , 2544: 370-373) ให้ความสนใจในการวิเคราะห์เรื่องศาสนาในโลกสมัยใหม่มากที่สุด แนวคิดของเบอร์เกอร์วางอยู่บนสมมติฐานที่ว่าความแตกต่างระหว่างสังคมดั้งเดิมกับสังคมปัจจุบันนั้นอยู่ที่กระบวนการเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสังคมแบบเน้นศาสนา/ความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) มาเป็นสังคมแบบเน้นทางโลก/เป็นฆราวาส (Secular world) กระบวนการนี้เรียกว่า “กระบวนการทำให้เป็นโลกฆราวาส” (Secularization)

ในขณะที่สังคมทุกสังคมประกอบด้วยสถาบันย่อย ๆ นั้น แต่ทว่าในแต่ละยุคสมัยจะมีสถาบันย่อยอันหนึ่งทำหน้าที่เป็นแกนกลางขับเคลื่อนสถาบันย่อยอื่น ๆ ในสังคมแบบประเพณีที่เป็นโลกที่เน้นศาสนา/ความศักดิ์สิทธิ์ (sacred world) นั้น สถาบันศาสนาจะเป็นแกนกลางของทุกสถาบัน ตัวอย่างเช่น

- การเมือง → ผู้ปกครองจะต้องอยู่ในทศพิธราชธรรม มีหิริโอตตัปปะ
- เศรษฐกิจ → การทำมาหากินต้องทำเพื่อเลี้ยงชีวิตและทำบุญให้ทาน (ในประเพณีดั้งเดิมของคนเหนือห้ามการเอาดอกเบี้ยจากการกู้ยืมข้าว เป็นต้น)
- ครอบครัว → การตอบแทนบุญคุณ แนวคิดเรื่องทิศก
- การศึกษา → เรียนรู้เพื่อการหลุดพ้นจากกิเลส มีทั้งความรู้ สติและปัญญา (เรียนที่วัด) การศึกษาคือสิกขา (บวช-เรียน)
- ศิลปะ → เป้าหมายของศิลปะเพื่อระงับกิเลส และมุ่งสู่ความหลุดพ้น
- ชีวิตประจำวันของผู้คนผูกพันอยู่กับกิจกรรมทางสังคม เช่น ตื่นเข้าไปใส่บาตร สวดมนต์ก่อนเข้านอน ไปวัดวันพระ ฯลฯ

แต่เมื่อสังคมประเพณีผ่านเข้าสู่กระบวนการ Secularization ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงสถาบันที่ทำหน้าที่เป็นแกนกลางของสังคม สถาบันศาสนาจะต้องถอยหลีกทางให้แก่สถาบันเศรษฐกิจที่ก้าวเข้าเป็นแกนกลางของสังคม ดังนั้น สังคมที่เรียกว่า "สังคมสมัยใหม่/สังคมทุนนิยม/สังคมอุตสาหกรรม" ก็คือสังคมที่ขับเคลื่อนด้วยพลังเศรษฐกิจที่เข้าไปกำหนดทิศทางของสถาบันย่อยอื่น ๆ

- การเมือง → การใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
- ศาสนา → การกลายเป็นศาสนพหุชน
- ครอบครัว → การก่อตั้งครอบครัวต้องพิจารณาฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ
- การศึกษา → เป็นไปเพื่อเลื่อนชั้นทางเศรษฐกิจ เป็นการลงทุนเพื่อหากำไร
- ศิลปะ → กลายเป็นพาณิชย์ศิลป์
- ชีวิตประจำวันของผู้คนผูกพันอยู่กับการทำงาน (เพื่อหาเงิน) และการบริโภค (เพื่อการใช้เงิน) เป้าหมายของชีวิตคือความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ จังหวะของชีวิตประจำวันถูกกำหนดด้วยระบบเศรษฐกิจ เริ่มตั้งแต่จะตื่นนอน กินอาหาร เข้านอน หยุดพักเมื่อไหร่ และทำอะไรที่ไหน กับใคร ฯลฯ

ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านนี้ สถาบันสื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะสถาบันสื่อมวลชนเป็นสถาบันใหม่ที่เกิดขึ้นในโลกสมัยใหม่ สถาบันสื่อมวลชนจึงเป็นสถาบันที่มี

ลักษณะ secular ได้อย่างเต็มตัว ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือกรณีของหนังสือพิมพ์ ก่อนหน้านั้น เรื่องของหนังสือยังเป็นเรื่องที่ผูกพันกับทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น หนังสือคัมภีร์ทางศาสนา และความหมายของหนังสือยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (คนไทยสมัยก่อนจึงถูกสอนให้กราบหนังสือ) แต่เมื่อเกิดหนังสือพิมพ์ เรื่องราวในหนังสือพิมพ์ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องราวทางโลกยั้งสิ้น และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและการเมือง เช่น การลงข่าวเรื่องสินค้าเข้าออก เช่นเดียวกับความแตกต่างระหว่างนิยายกับนวนิยายก็คือ ความผูกพันกับหลักศาสนาที่มีแตกต่างกันนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ในขณะที่สื่อบันเทิงตามแบบประเพณี เช่น หมอลำ ค่าวซอ โนห์รา จะต้องผนวกเอาข้อคิดทางศีลธรรมเข้าไปเป็นเป้าหมายข้อสำคัญข้อหนึ่ง ละครโทรทัศน์กลับไม่ต้องมีภาระผูกพันดังกล่าว

สถาบันใหม่นี้มีองค์ประกอบย่อยทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นคำสอน องค์กร บุคลากร กิจกรรม วัตถุ และหน้าที่ที่สามารถทดแทนสถาบันศาสนาเดิมได้อย่างครบถ้วน และสถาบันใหม่นี้ก็ได้เข้ามาทำหน้าที่แทนสถาบันดั้งเดิมที่เล็กลงน้อย

ในขณะที่สำนักปรากฏการณ์นิยมเสนอแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านของสังคมประเพณีมาสู่สังคมสมัยใหม่ด้วยการเข้าทดแทนนั้น (substitution) ผลลัพธ์สุดท้ายของสังคมก็คือ มิติด้านศาสนาจะสูญหายไป และสังคมสมัยใหม่ก็จะเป็นสังคมที่เป็นเรื่องของทางโลก เป็นเรื่องของการใช้เหตุผลและเป็นเรื่องที่ต้องได้ (objective) เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ทศนะดังกล่าวนั้นก็ยังมีผู้คัดค้าน เช่น เมอร์ด็อก (G. Murdock ,1997) เสนอว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมประเพณีมาเป็นสังคมยุคใหม่นั้น อาจจะไม่ได้อาศัยกลยุทธแบบการเข้าทดแทน หากแต่เป็นการใช้ระบบคู่ขนาน กล่าวคือ ในด้านของสถาบันศาสนาที่ยังคงเน้นเรื่องความลึกลับ โลกที่พ้นไปจากการจับต้องสัมผัส โลกแห่งความหมายจินตนาการ และอารมณ์ความรู้สึก จะยังคงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และคู่ขนานไปกับการพัฒนาโลกที่เน้นวัตถุ การใช้ประโยชน์ (Utility) การใช้เหตุใช้ผล ฯลฯ

แนวคิดดังกล่าวจะนำไปใช้เป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์/การเปลี่ยนแปลงจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันของชุมชนที่ทำการศึกษานอกจากนี้จะนำไปใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์/การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย

2.3 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

คือเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านสำหรับสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ใช้ทฤษฎีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Reproduction)

2.3.1 ทฤษฎีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Reproduction)

อ้างในกาญจนา แก้วเทพ , 2539:20-28 กลุ่มวัฒนธรรมนิยม(Culturalist)นิยามคำว่า “วัฒนธรรม” คือเป็นสิ่งที่ทำหน้าที่เป็นตัวสื่อกลาง(mediator)ในการพัฒนา “การดำรงอยู่” (Social

being) ของคนคนหนึ่งให้กลายเป็นมนุษย์ที่มี “จิตสำนึกทางสังคม” (Social consciousness) ด้วยเหตุนี้ลักษณะวัฒนธรรมของแต่ละสังคมจึงขึ้นอยู่กับบริบทของสภาพความเป็นจริงของสังคม นั้น

จากคำนิยามดังกล่าวกลุ่มวัฒนธรรมนิยมจึงได้ปฏิเสธความหมายแบบชนชั้นสูงที่ถือว่า “วัฒนธรรมจะต้องเป็นศิลปะวรรณกรรมชั้นสูงสุดเท่านั้น “ หากแต่ใช้ความหมายที่ผนวกรวมนำเอา “วัฒนธรรมพื้นบ้าน “ เข้าไปด้วย โดยถือว่าวัฒนธรรมเป็น “ ปฏิบัติการทางสังคม “ (Social practice) ทุกอย่าง โดยที่ปฏิบัติการนั้นจะก่อตัวมาจากสภาพความจริงของสังคมแต่ละแห่ง

สำหรับคำว่า “ ปฏิบัติการทางสังคม “ นั้นสำนึกนี้ยังเน้นหนักกว่าจะต้องเป็นปฏิบัติการที่ประชาชนกำลังใช้ชีวิตอยู่ในปัจจุบัน (Lived experience) เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่ตายไปแล้ว (Dead experience) แต่ต้องเป็นสิ่งที่ผู้คนในสังคมกำลังปฏิบัติอยู่

จากคำนิยามของคำว่า “ วัฒนธรรม “ ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ก่อให้เกิดคำนิยามของวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งคือ วัฒนธรรมจะเป็นทั้งความหมาย (Meaning) และระบบคุณค่า (Value System) ที่ตกผลึกมาจากประสบการณ์ที่แวดล้อมอยู่รอบตัวบุคคล

R. Williams นักวิชาการจากกลุ่มวัฒนธรรมนิยม เน้นว่าแนวทางการศึกษาวัฒนธรรม นั้นจะต้องพิจารณาอย่างเป็นรูปธรรม คือต้องศึกษากระบวนการผลิตวัฒนธรรม (Production) และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมนั้น (Reproduction) ในขั้นตอนของการวิเคราะห์นั้น สำนึกนี้เสนอว่า เราไม่สามารถจะแยกดูกิจกรรมย่อย ๆ อันใดเพียงอันเดียวได้ ทั้งนี้เพราะสังคมเรา ประกอบขึ้นด้วยตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ของปฏิบัติการทางสังคมย่อย ๆ ที่มีผลกระทบถึงกันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น เราจึงต้องวิเคราะห์เพื่อค้นหา “ความสัมพันธ์” (Relationship)

ในทำนองเดียวกัน เมื่อมีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือการเลือกเอาสื่อพื้นบ้านบางอย่างขึ้นมาใช้ประโยชน์ เราควรที่จะศึกษาว่า ตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านนั้น มีองค์ประกอบย่อยอะไรบ้าง และมีรูปแบบความสัมพันธ์กันอย่างไร เพราะหากเราผลิตซ้ำ (reproduce) แต่เฉพาะปฏิบัติการย่อยอันเดียวโดยไม่พิจารณาปฏิบัติการย่อยอื่น ๆ ที่อยู่ในตาข่ายนี้ ความหมายและคุณค่าของสื่อพื้นบ้านนั้น ก็จะมีไม่เหมือนเดิม

สรุปหลักการสำคัญของแนวทาง Cultural Production / process /practice ที่กลุ่มวัฒนธรรมนิยม(Culturalist) รวบรวมไว้มีดังนี้ (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ , 2545:232-236)

1. เมื่อ“วัฒนธรรม” จำเป็นต้องมีกระบวนการผลิต กระบวนการนี้ก็จะคล้ายคลึงกับการผลิตสินค้า คือต้องมีองค์ประกอบการผลิต วัตถุดิบ มีตัวผู้ผลิต มีเครื่องมือการผลิต มีองค์ความรู้ในการผลิต มีสถานที่ มีกาลเวลา มีการแพร่กระจาย กระบวนการใช้ การบริโภคผลผลิต รวมทั้งกลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรมนั้น

2. Mark ได้กล่าวไว้ว่า สำหรับเจ้าของทุนที่ทำการผลิตสินค้านั้น หากต้องการให้ทุนนั้นมีชีวิตที่ยืนยาว จะผลิตเพียงครั้งเดียวแล้วเลิกไม่ได้ จะต้องมีการกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด (Reproduction) ในกรณีของการผลิตวัฒนธรรมก็เช่นเดียวกัน ในแต่ละวันมีวัฒนธรรมมากมาย ถูกผลิตขึ้นมา แต่หากวัฒนธรรมนั้นไม่ได้รับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด วัฒนธรรมนั้นก็อายุสั้นหรือล้มหายตายจากไป

3. เนื่องจากสำนัก Culturalism เชื่อว่าในคนแต่ละกลุ่มต่างมีวัฒนธรรมของตนเอง ดังนั้นเมื่อมาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด หรือภาค ฯลฯ วัฒนธรรมย่อยๆ เหล่านี้ก็อาจจะต้องขัดแย้ง ต้องปะทะ ต้องต่อสู้และต่อรองกัน

สำหรับระดับของการวิเคราะห์นั้นกลุ่ม Culturalism แบ่งระดับการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ระดับคือ

1.การวิเคราะห์กระบวนการภายในของตัวการผลิต ได้แก่การวิเคราะห์องค์ประกอบย่อยๆ ของการผลิต เช่นวัตถุดิบ มีตัวผู้ผลิต มีเครื่องมือการผลิต มีองค์ความรู้ในการผลิต มีสถานที่ มีกาลเวลา มีการแพร่กระจาย กระบวนการใช้ การบริโภคผลผลิต รวมทั้งกลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรม การวิเคราะห์องค์ประกอบภายในของกระบวนการผลิตนี้ ช่วยอธิบายความอยู่คงกระพันของสื่อพื้นบ้านหนึ่งๆหรืออาจสูญสลาย หรือช่วยอธิบายการดัดแปลงคลี่คลายกลายรูปของสื่อพื้นบ้านแต่ละอย่าง อันเนื่องมาจากการขาดหายหรือการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบย่อยๆเหล่านั้น

2.การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “ภูมิปัญญา” กับ “บริบท/โครงสร้างของชุมชน/สังคม” จากนั้นยามว่าภูมิปัญญาแต่ละอย่างเป็นปฏิกริยา/ความพยายามที่มนุษย์จะจัดการกับบริบทสภาพแวดล้อมของเขา ดังนั้นบริบทแวดล้อมจึงเป็นเสมือน “บ่อเกิด” ของภูมิปัญญา และหากบ่อนั้นเปลี่ยนแปลงไป ตัวภูมิปัญญาเองก็ย่อมผันแปรตามไปด้วย

สำหรับกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด ซึ่งเป็นหลักประกันการอยู่คงกระพันของสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดนั้น กาญจนา มีข้อเสนอว่า การสืบทอดนั้นจะมีได้หลายลักษณะ เริ่มตั้งแต่สืบทอดแบบลอกเลียนมาจากต้นฉบับอย่างครบถ้วน ไปจนกระทั่งถึงการสืบทอดพร้อมทั้งการดัดแปลงไปด้วย ซึ่งในกรณีหลังมักจะเป็นรูปแบบส่วนใหญ่เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้สืบทอดจำเป็นต้องดัดแปลง(adaptation) ของเก่าให้เข้าชุดกับบริบทสังคมใหม่ สำหรับแนวทางการทำงานวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดนั้นกาญจนา แก้วเทพ (2538:23-27) มีข้อเสนอโดยแบ่งวัฒนธรรมเป็น2ส่วนใหญ่ๆ คือ(1)ส่วนที่เรามองเห็นได้ อันเปรียบเสมือนส่วนของลำต้น ดอก ใบและผลของต้นไม้ ส่วนนี้เป็นส่วนของวัฒนธรรมที่มักเข้าใจกันโดยทั่วไปคือ ถ้าพูดถึงวัฒนธรรมก็หมายถึงรำไทย อาหารไทย การแต่งกายด้วยชุดไทยเดิมหรือการประกอบพิธีกรรม เป็นต้น ส่วนนี้อาจจะเรียกว่าเป็นส่วนของ”รูปแบบ” ของวัฒนธรรม เป็นส่วนที่สามารถสัมผัสจับต้องได้(2)ส่วนที่มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ เป็นส่วนที่อยู่ลึกถ้าเปรียบต้นไม้ก็คือส่วนที่เป็นรากอยู่ใต้ดิน ต้องใช้การคิดไตร่ตรองวิเคราะห์จึงจะเข้า

ใจ ส่วนที่อยู่ใต้ดินนั้นได้แก่ระบบคิด ระบบคุณค่า ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นส่วนที่เป็น”เนื้อหา”ของวัฒนธรรม

ฉะนั้นเวลาที่เรามองเห็นการทำพิธีกรรม จากสิ่งที่เรามองเห็น(รูปแบบ) เราจะต้องคิดพิจารณาไตร่ตรองและวิเคราะห์ลงไปหาสิ่งที่เรามองไม่เห็นได้ด้วยตาแต่สามารถสัมผัสได้ด้วยปัญญาและจิตใจ กล่าวคือในพิธีกรรมดังกล่าวมีคุณค่าอะไรอยู่เบื้องหลัง วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นตัวแทนต้องการสื่อความหมายใด เช่นความเสียสละ ความรักเพื่อนมนุษย์ ความเมตตากรุณา ความสมณะ ความอ่อนน้อมถ่อมตน หรือเป็นตัวแทนคุณค่าของความเห็นแก่ตัว โลก ไร้เมตตา ไม่สอดคล้องกับสภาพชีวิตที่เป็นอยู่

ในการทำงานวัฒนธรรมนี้หากไม่ละเอียดลึกซึ้งในการจำแนกแยกแยะ ก็จะได้มาแต่”รูปแบบ” โดยขาด ”เนื้อหา” เหมือนกับการได้มาซึ่งกระทิแต่ขาดแก่น เช่น เราอาจจะรื้อฟื้นรูปแบบของการช่วยเหลือกันลงแขก เอามือเอาแรง โดยที่รูปแบบดั้งเดิมนั้นมีคุณค่าพื้นฐานอยู่ที่การร่วมแรงร่วมใจกันโดยสมัครใจ ถ้าหากบุคคลภายนอกไปบังคับให้ชาวบ้านมาร่วมกันลงแขกโดยชาวบ้านไม่ได้สมัครใจหรือไม่ได้มีความรู้สึกร่วมแรงร่วมใจกันอย่างแท้จริง ก็เรียกได้ว่า”เหลืออยู่แต่รูปแบบ โดยปราศจากเนื้อหา” หรือเรียกว่า ”เหลือแต่ซาก ปราศจากชีวิต” หากเป็นการประกอบพิธีกรรมก็เรียกว่า ”ทำพอกเป็นพิธี” ซึ่งหมายความว่า มีแต่ ”รูปแบบ” พิธีกรรมเท่านั้น แต่ขาด ”เนื้อหา/คุณค่า/สาระ” ของพิธีกรรม

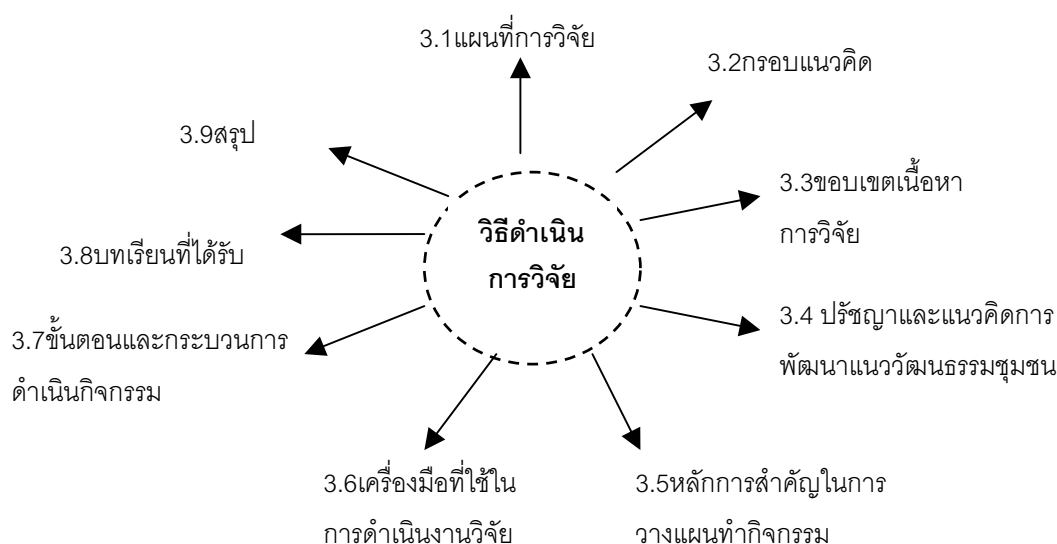
ดังเช่นที่ผู้ศึกษาได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 แล้วว่า จากการศึกษาบทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านนั้น ผู้ศึกษายังไม่พบว่า มีงานศึกษาใดที่กล่าวถึงการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อให้สามารถกลับมาทำหน้าที่รับใช้ชุมชน นอกจากบทความของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538:54-55) บอกว่าการปรับประเพณีเก่าให้ดำรงอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น คำถามสำคัญคือจะปรับอย่างไรเป็นเรื่องที่ยากมาก

ดังนั้นผู้ศึกษาจะนำคำถามและข้อสังเกตของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ไปต่อยอดเพื่อแสวงหาคำตอบ โดยใช้แนวคิดของกลุ่มวัฒนธรรมนิยม(Culturalist) และข้อเสนอของกาญจนา แก้วเทพ ไปเป็นแนวทางในการศึกษาสื่อพื้นบ้าน ใช้หลักการ ”สิทธิทางวัฒนธรรม” นั่นคือให้ ”เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นผู้ตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านขึ้นมาเพื่อทดลองรื้อฟื้น ในงานวิจัยชิ้นนี้ชาวบ้านเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทดลองรื้อฟื้น และให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะรื้ออะไร และรื้ออย่างไร เพื่อรับใช้คนในชุมชน โดยชุมชน และเป็นของชุมชน

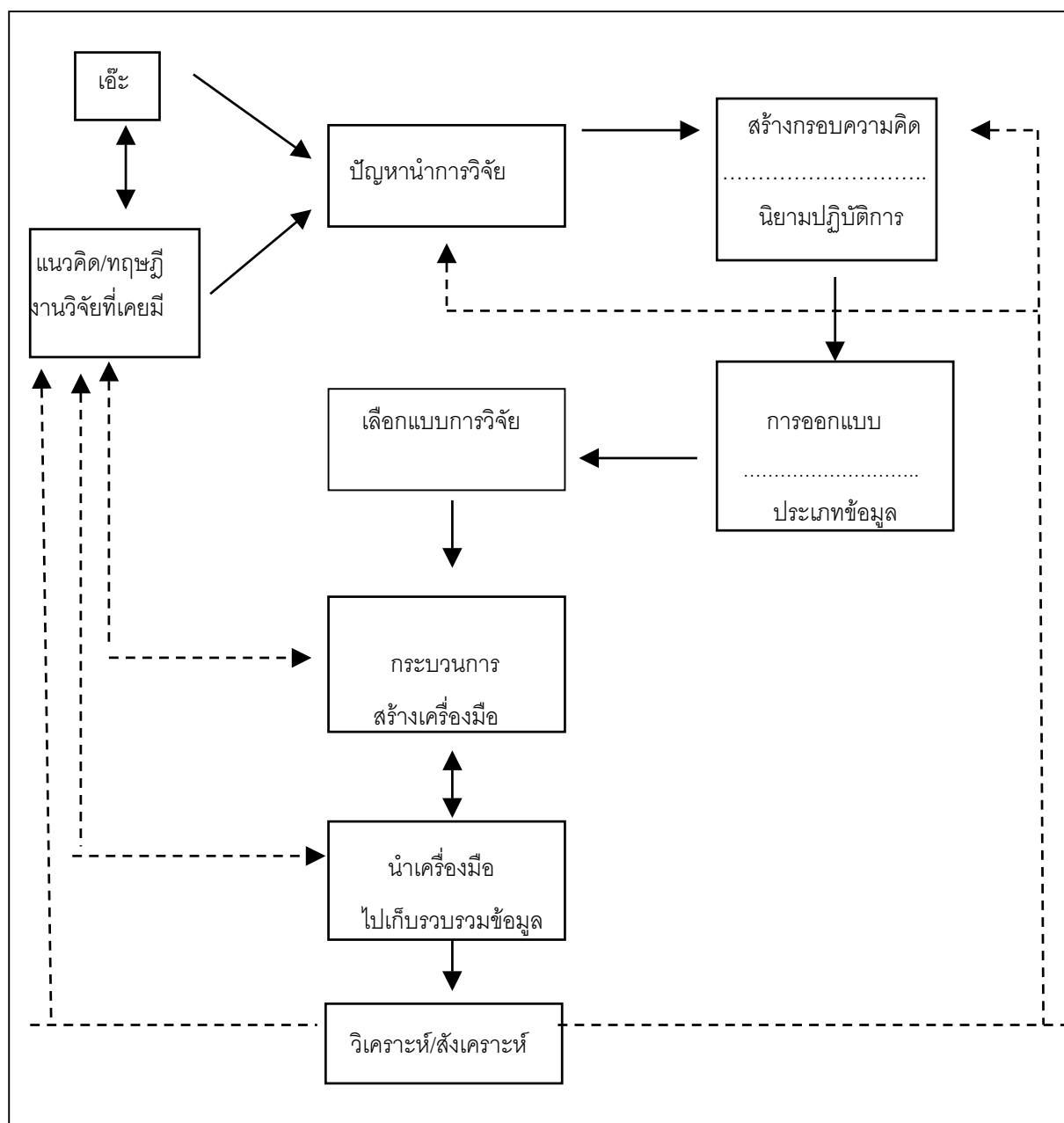
บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” ทีมผู้ศึกษาได้กำหนดเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เนื้อหาในบทนี้จะพูดถึงขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงาน ตั้งแต่เริ่มต้นคือการคิดโจทย์วิจัยจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการที่ชาวบ้านทดลองรื้อฟื้นเพื่อสืบทอดสื่อพื้นบ้านและทำการขยายผลต่อไป โดยมีประเด็นนำเสนอ 9 ประเด็นดังนี้

3.1แผนที่การวิจัย : การได้มาซึ่งปัญหำนำการวิจัย กรอบความคิดและการสร้างเครื่องมือ

ในการคิดงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาคิดตามกรอบแผนที่การวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

- เริ่มต้นตั้งแต่ “เอ๊ะ” ปรากฏการณ์ที่เห็นในพื้นที่ ว่าทำไม คนในชุมชนเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีอะไรแบ่งปันกัน แต่ปัจจุบันเมื่อมีคนในชุมชนติดเชื้อเอดส์และคนเหล่านั้นเริ่มตายไป ผู้สูงอายุและเด็กที่อยู่ในครอบครัวกลายเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์จึงถูกรังเกียจและถูกทอดทิ้ง
- พัฒนา “เอ๊ะ” ให้เป็น “ปัญหำนำการวิจัย” โดยการพัฒนาตนเองจากการทบทวน

เอกสาร/งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และจากการช่วยเหลือของอาจารย์ที่เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ซึ่งเป็นที่ปรึกษาโครงการนี้ด้วย

- พัฒนา “ปัญหานำการวิจัย” ไปสู่การสร้าง “กรอบความคิด” และ “นิยามศัพท์ปฏิบัติการ” อย่างคร่าวๆ โดยการศึกษาแนวคิด/ทฤษฎีและงานวิจัยที่เคยมี ผสมผสานกับปรากฏการณ์ในพื้นที่

- การออกแบบประเภทข้อมูล และเลือกแบบการวิจัย จากปัญหานำการวิจัย สู่การสร้างกรอบความคิด ตั้งวัตถุประสงค์และการสร้างนิยามศัพท์ปฏิบัติการนั้น กระบวนการทั้งหมดจะช่วยชี้ให้เห็นว่าประเภทของข้อมูลจะเป็นลักษณะเชิงพรรณนา และเมื่อผนวกกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการคือหาแนวทางการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน ดังนั้นแบบการวิจัยจึงจำเป็นต้องเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการและจากการที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาแนวคิด/ทฤษฎีและงานวิจัยที่เคยมีพบว่าการวิจัยในลักษณะดังกล่าวจำเป็นต้องให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมเพื่อความยั่งยืน ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงมีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

- เมื่องานวิจัยชิ้นนี้ “เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” ผู้ศึกษานำแบบดังกล่าวไปคิดและสร้างเครื่องมือ ซึ่งเครื่องมือที่จะใช้ในการวิจัยครั้งนี้ต้อง(1)สามารถใช้เก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่วางไว้ได้และ(2)เครื่องมือสามารถที่จะกระตุ้น ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านแก่กลุ่มเป้าหมายได้ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับ”รูปแบบ” และ “คุณค่า” ของสื่อพื้นบ้าน

ในการคิดและสร้างเครื่องมือ ผู้ศึกษาจำเป็นต้องทำการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน จากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เคยมีเพื่อนำมาคิดและสร้างเครื่องมือให้สอดคล้องกับพื้นที่และข้อมูลที่ต้องการ

- นำเครื่องมือไปใช้ในพื้นที่ เมื่อใช้แล้ว ต้องมีการทบทวนสรุปและทำการพัฒนาเครื่องมือดังกล่าว นั้นเพื่อที่จะใช้ในครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งนี้ได้มีเครือข่ายนักวิจัยซึ่งได้มีเวทีให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทำให้สามารถนำประสบการณ์จากโครงการอื่นๆมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยได้

- นำข้อมูลดังกล่าวมาทำการจัดหมวดหมู่ เพื่อทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์และอภิปรายผล ซึ่งขั้นตอนนี้จำเป็นต้องกลับไปทบทวน แนวคิด/ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง(ในการนำเสนอช่วงแรกอาจเป็นเพียงคร่าวๆเท่านั้น เมื่อทำงานไปได้ระยะหนึ่งแนวคิดและทฤษฎีบางตัวอาจไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้ละเอียดพอ หรือมีปรากฏการณ์อื่นๆที่ไม่ได้คาดคิดเกิดขึ้น ดังนั้นแนวคิด/ทฤษฎีและงานวิจัยที่เคยมีสามารถปรับเปลี่ยนได้ ตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่)เพื่อตอบโจทย์ ปัญหานำการวิจัย และต้องดูกรอบความคิดและนิยามศัพท์ปฏิบัติการที่จัดทำไว้

ตอนแรก(คร่าวๆ) ซึ่งสามารถปรับใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิด/ทฤษฎีที่ปรับเปลี่ยนและสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่

วิธีคิดของคณะทำงาน

1. ภูมิหลังนักวิจัยหลัก ก่อนหน้าที่ผู้ศึกษาจะมาทำงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาเคยทำงานพัฒนาในประเด็นเกี่ยวกับเด็กและผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ดังนั้นในการเริ่มโครงการวิจัยนี้ผู้ศึกษาดังข้อสงสัย “เอ๊ะ” โดยการเห็นปรากฏการณ์ในพื้นที่ว่าทำไม คนในชุมชนเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีอะไรแบ่งปันกัน แต่ปัจจุบันเมื่อมีคนในชุมชนติดเชื้อเอดส์และคนเหล่านั้นเริ่มตายไป ผู้สูงอายุและเด็กที่อยู่ในครอบครัวกลายเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์จึงถูกรังเกียจและถูกทอดทิ้ง เพื่อหาคำอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้ศึกษาเริ่มพัฒนานตนเองโดยได้รับการสนับสนุนเอกสารที่เกี่ยวข้องและการพัฒนาความคิดจากกาญจนา แก้วเทพ ซึ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด “การสื่อสารเพื่อชุมชน” นอกจากนี้แล้วยังได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับนักพัฒนา ซึ่งทั้งหมดช่วย “ขัดเกลา” ข้อสงสัยปรากฏการณ์ที่เห็นในพื้นที่ให้ยกระดับมาเป็นปัญหานำการวิจัย(problem statement) คือผู้ศึกษาเริ่มรู้ว่าคนในชุมชนนั้นมีความเชื่อต่างๆ ซึ่งความเชื่อต่างๆถูกหล่อหลอมออกมาเป็นการปฏิบัติที่ชาวบ้านเรียกว่าประเพณี / พิธีกรรม ในตัวประเพณี/พิธีกรรมมีองค์ประกอบคือ ผู้ส่งสาร ตัวสาร ช่องทางการสื่อสารและมีผู้รับสาร ดังนั้นประเพณี/พิธีกรรมจึงเป็นสื่อพื้นบ้าน ซึ่งสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดมีหน้าที่ต่างๆมากมายหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจะตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนนั้นๆ เมื่อผู้ศึกษาเห็นปรากฏการณ์ในพื้นที่ดังกล่าวจึงมีคำถามว่า(1)ทำไมสื่อพื้นบ้านจึงมีวัฏจักรเกิด แก่ เจ็บและตาย (2)เมื่อสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่ทำไมไม่ทำ หน้าที่ (3)เพื่อให้สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่จะสามารถรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านได้หรือไม่ และ(4)ถ้ารื้อฟื้นได้จะทำอย่างไร

2. วัตถุประสงค์สองระดับ ผู้ศึกษาดังวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้2ระดับคือ ระดับแรก เป็นการศึกษาสภาพที่คงอยู่ คือการสำรวจสถานการณ์สื่อพื้นบ้าน บทบาทหน้าที่ที่มีต่อชุมชน รูปแบบและเนื้อหาที่มีอยู่ ระดับที่สอง เป็นการแสวงหาแนวทางเพื่อการพัฒนาจากสภาพที่เป็นอยู่ไปสู่สภาพที่พึงปรารถนา คือการรื้อฟื้น/ฟื้นฟู สื่อพื้นบ้านให้กลับมาทำหน้าที่พัฒนา/รับใช้คนชุมชนใหม่

3. บทบาทของแนวคิดและทฤษฎี ผู้ศึกษาใช้ประโยชน์จากแนวคิด/ทฤษฎีมาช่วยในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การตั้งปัญหานำการวิจัย การกำหนดวัตถุประสงค์ การสร้างกรอบความคิด /นิยามปฏิบัติการ การสร้างเครื่องมือจนกระทั่งถึงการอภิปรายผล นอกจากแนวคิด ทฤษฎีจะมีประโยชน์อย่างมากต่อผู้ศึกษาแล้ว ที่ปรึกษา/อาจารย์ผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด “การสื่อสารเพื่อชุมชน” จะเป็นที่ปรึกษาที่ช่วยเสริมแนวคิดให้เข้มข้นเพื่อพัฒนาผู้ศึกษาอย่างต่อเนื่อง

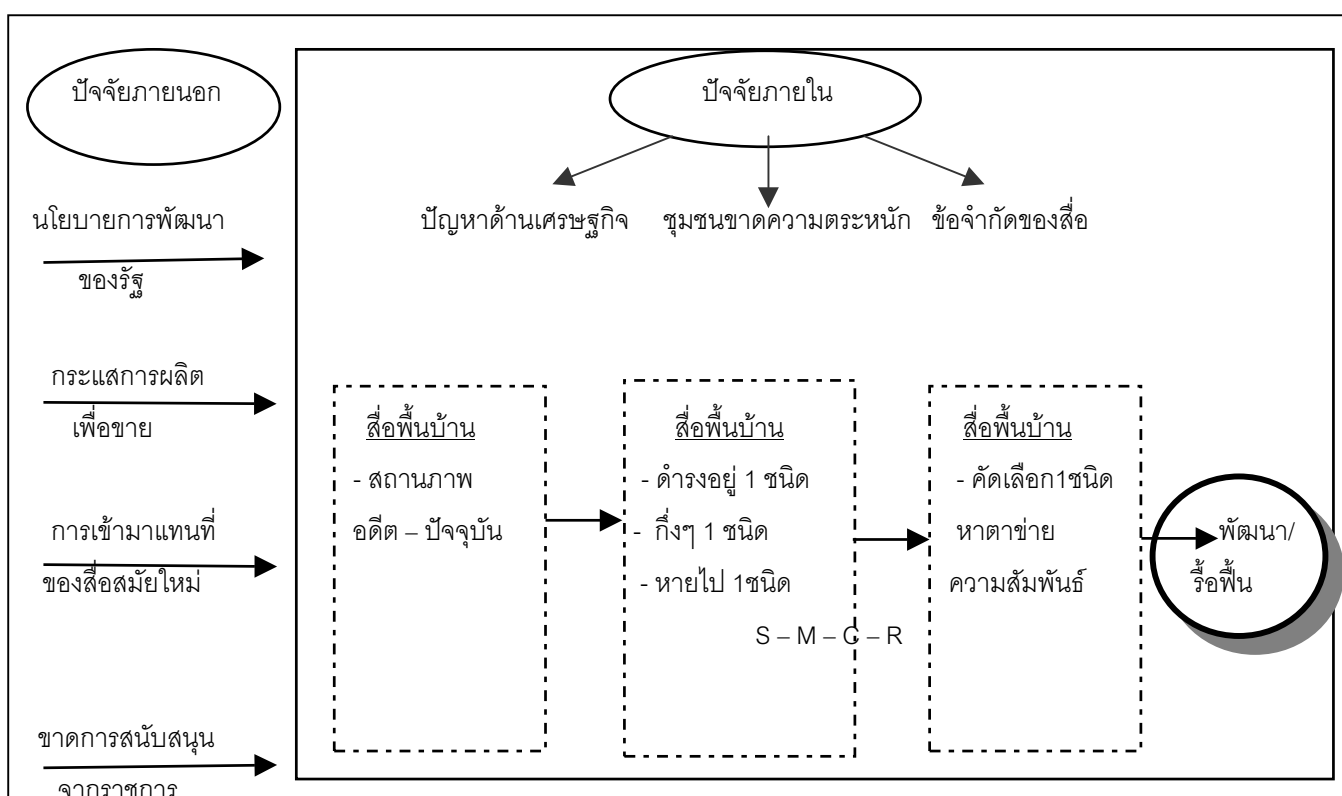
4. วิธีการใช้แนวคิด/ทฤษฎี ในการวิจัยครั้งนี้มีลักษณะย้อนกลับไป-กลับมาอยู่ตลอดเวลา เช่นในระยะแรกของการดำเนินงานนักวิจัยผู้ศึกษาใช้ทฤษฎีหลักเช่น ทฤษฎีหน้าที่นิยม และทฤษฎีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นต้น เมื่องานโครงการดำเนินไปได้ระยะหนึ่งผู้ศึกษาเริ่มพบปรากฏการณ์ใหม่ๆที่คาดไม่ถึงว่าจะเกิด(ไม่เคยคิดว่าจะเกิด) เช่น ในวันเลี้ยงผีปู่ย่า ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมทั้งหมดต้องเป็นเครือญาติกันและพบว่าผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ด้วย ซึ่งก่อนหน้านี้ผู้สูงอายุคนนี้เคยมีลูกสาวไปทำงานที่กรุงเทพฯต่อมากลัวสาวติดเชื้อเอดส์และเสียชีวิตทั้งสามีและภรรยา คงเหลือหลานสาวอายุ5ขวบไว้ให้ยายดูแล ช่วงนั้นชาวบ้านรังเกียจยายหลาน ปล่อยให้ย้อยู่ตามลำพัง ญาติพี่น้องไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่เมื่อถึงวันเลี้ยงผีปู่ย่ายายคนดังกล่าว(ผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์) สามารถเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ากับญาติคนอื่นๆได้อย่างปกติ และสมาชิกในกลุ่มได้มีการพูดคุยกันเพื่อหาแนวทางการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาหาแนวคิด/ทฤษฎีมาอธิบาย โดยได้รับการชี้แนะเบื้องต้นจากอาจารย์ผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด"การสื่อสารเพื่อชุมชน" ซึ่งได้ใช้แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทศณะของ Habermas มาอธิบายปรากฏการณ์จากนั้น ผู้ศึกษาจึงนำทฤษฎีดังกล่าวไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่อีกครั้ง นอกจากนี้แล้วในกระบวนการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่านั้นผู้ศึกษาพบว่าบางกลุ่มฯใช้กระดาษที่โครงการพิมพ์แจกกลุ่มผีปู่ย่าซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ของผีปู่ย่า แก้วผี(ผู้สืบทอดผีปู่ย่า)นำกระดาษดังกล่าวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องเซ่นไหว้ด้วย หรือบางกลุ่มฯใช้วิธีการเขียนหน้าที่ของผีปู่ย่าและเขียนชื่อสมาชิกในกลุ่มผีของตนเองแล้วนำกระดาษดังกล่าวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องเซ่นไหว้ด้วย เมื่อเสร็จพิธีได้มีการนำกระดาษแผ่นดังกล่าวมาอ่านต่อหน้าสมาชิกที่มาร่วมในพิธี ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้ศึกษาไม่ได้คิดมาก่อนว่าจะเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้ ดังนั้นผู้ศึกษาจำเป็นต้องไปค้นหาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและได้ทฤษฎีทางโลก-ทางธรรม(Secular v.s Sacred) เพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์จากนั้นจึงนำทฤษฎีดังกล่าวไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่อีกครั้ง เป็นต้น

5. การใช้เครื่องมือหลายประเภท เนื่องจากโครงการนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำในประเด็นเรื่องสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชน เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อจึงมีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนมาก ดังนั้นจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่หลากหลายเช่น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ,การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย, การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน, การจัดเวทีระดับตำบล, การวิเคราะห์สื่อพื้นบ้านส่วนที่"มองเห็น"และส่วนที่"มองไม่เห็น"(ต้นไม้แห่งคุณค่า)และการวิเคราะห์องค์ประกอบของสื่อพื้นบ้าน เป็นต้น เพื่อใช้สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่ตั้งไว้และใช้สำหรับในการทำกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านด้วยโดยเฉพาะ

ในประเด็นเรื่อง“รูปแบบ” และ “คุณค่า” ของสื่อพื้นบ้าน เครื่องมือแต่ละชนิดมีเป้าหมายเฉพาะที่แตกต่างกัน

กระบวนการคิดและสร้างเครื่องมือเพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ผู้ศึกษาต้องกลับไปทำความเข้าใจอย่างละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางดัดแปลงเป็นเครื่องมือต่างๆ และเมื่อได้เครื่องมือแล้วมีการนำไปใช้เมื่อใช้แล้วต้องมาทบทวนว่าเครื่องมือดังกล่าวใช้ได้ดีแค่ไหน มีจุดด้อยอะไรบ้าง และเครื่องมือดังกล่าวต้องปรับเปลี่ยนอะไร/อย่างไร สำหรับการใช้ในครั้งต่อไป เป็นต้น

3.2 กรอบแนวคิดของการวิจัย

3.3 ขอบเขตเนื้อหาการวิจัย

3.3.1 โครงการนี้ทำการศึกษาในพื้นที่ 7 หมู่บ้าน ของตำบลวอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง

3.3.2 ใช้ระยะเวลารวม 18 เดือน เริ่ม 1 สิงหาคม 2546 ถึง 31 มกราคม 2547

3.3.3 มีขอบเขตเนื้อหา ดังนี้ โครงการจะศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชน (เท่าที่คนในชุมชนจะเล่าย้อนอดีตได้) เพื่อดูว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แต่ละช่วง

ที่เปลี่ยนแปลงนั้นมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้านอย่างไรบ้าง สำหรับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้านนั้นจะศึกษาทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกและข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้านด้วย สำรวจสื่อพื้นบ้านที่เคยมีอยู่ในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และทำการจัดหมวดหมู่สื่อพื้นบ้านโดยแบ่งเป็นสามกลุ่มใหญ่ๆ คือสื่อพื้นบ้านประเภทที่สูญหาย , กึ่งๆ(หมายถึงบางปีทำบางปีไม่ทำหรือเป็นประเภทที่กำลังจะสูญหาย)และสื่อพื้นบ้านที่ยังคงดำรงอยู่ จากนั้นให้ชุมชนคัดเลือกสื่อพื้นบ้านกลุ่มละ 1 ชนิดเพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ รูปแบบ เนื้อหา/ความหมายของสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิด เมื่อทำการวิเคราะห์สื่อพื้นบ้านทั้งสามกลุ่มแล้วจะให้ชุมชนร่วมกันคัดเลือกสื่อพื้นบ้าน 1 ชนิดเพื่อทดลองรื้อฟื้น โดยทำการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของสื่อพื้นบ้านจากนั้นให้ชุมชนทดลองรื้อฟื้น

3.4 ปรัชญาและแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาความสามารถของคน สำหรับการสร้างพลังของชุมชนในการที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือ (การพัฒนาเพื่อชุมชน โดยชุมชนและของชุมชน) ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541:251)ชี้ชัดว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง หากนักพัฒนาต้องการทำความเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน แต่ฉัตรทิพย์ไม่ได้บอกว่าในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนนั้นมีวิธีการทำอย่างไร ผู้ศึกษามีความสนใจและต้องการหาคำตอบดังกล่าว ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นการทำงานเป็นกระบวนการ โดยใช้ปรัชญาและแนวคิดของการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน เป็นฐานในการคิดกิจกรรมต่างๆ

สำหรับปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน กาญจนา แก้วเทพ(2538:164-167)กล่าวว่า “การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดของเกณฑ์ความสำเร็จในการพัฒนา คือสถานะที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข อย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” ดังนั้นการพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชนนี้มนุษย์จึงเป็นหัวใจสำคัญ และมนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ ดังนั้นควรสร้างกระบวนการและเงื่อนไขที่เหมาะสมเพื่อให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคน รวมถึงศักยภาพของชุมชนได้บรรลุจุดสูงสุด

สาระสำคัญของสำนักวัฒนธรรมนิยมสรุปจากแนวคิดของบาทหลวงนิพนธ์ เทียนนิหาร ที่ว่า “ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเอง มีระบบคุณค่าที่ได้จากประวัติศาสตร์ มาเป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชน เป็นวิถีชีวิตและทิศทางในการพัฒนาชุมชน แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชนคือการให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน”

จากปรัชญาและแนวคิดของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน กาญจนนา แก้วเทพ (2538) ได้เสนอวิธีการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนโดยมีหลักการสำคัญๆดังนี้

3.4.1 การใช้ยุทธวิธีที่เปลี่ยนจาก “บนลงล่าง” เป็น “ล่างขึ้นบน” ของแนวคิดในการพัฒนา

3.4.2 การเปลี่ยนยุทธวิธีจากการใช้ “Negative Approach” คือการมองชาวบ้านแบบว่างเปล่า มาเป็น “Positive Approach” คือชุมชนไม่ได้ว่างเปล่า มีต้นทุนอยู่ ดังนั้นในการทำงานเป็นลักษณะเติมเต็มให้ชุมชน โดยให้มาคิดร่วมกันในการสานต่อวัฒนธรรมเดิมและปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม

3.4.3 ในการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น กระบวนการ “ทำไป – คิดไตร่ตรอง ศึกษาไป – แล้วทำใหม่อีก” (Action – Reflection – Action Process) เป็นกระบวนการที่ขาดไม่ได้

3.4.4 การใช้ยุทธวิธีการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชาวบ้านในการพัฒนา

3.4.5 วัฒนธรรมแบ่งเป็น2ส่วนคือส่วนที่มองเห็นได้เรียกว่า”รูปแบบ” และส่วนที่ไม่สามารถมองเห็นได้ เรียกว่า “ความหมาย/คุณค่า” (โดยผู้ศึกษาเอามาใช้เปรียบเทียบเป็นรูปต้นไม้)ซึ่งจะเป็นเครื่องมือที่ผู้ศึกษาใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหา/คุณค่าของสื่อพื้นบ้าน ผู้ศึกษาเรียกเครื่องมือชนิดนี้ว่า “ต้นไม้แห่งคุณค่า”

สรุปการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน เริ่มต้นที่จุดสำคัญว่าชุมชนมีวิถีชีวิต และวงจรการผลิตซ้ำของตนเอง การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนจะช่วยให้เข้าใจโครงสร้าง ความเป็นอยู่และสภาวะต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดในการศึกษาและลงมือปฏิบัติงานในชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจและพลังของชุมชนในการพัฒนาต่อไป

จากปรัชญาและแนวคิดของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นแนวทางในการวางแผนการดำเนินงานและคติดักิจกรรมต่างๆ

3.5 หลักการสำคัญในการวางแผนทำกิจกรรม

การทำวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้หลักคิดในการวางแผนดำเนินกิจกรรม ดังนี้

3.5.1 ทำความเข้าใจโครงการและเป้าหมายการทำงานครั้งนี้อย่างชัดเจน ซึ่งเป้าหมายการทำงานวิจัยครั้งนี้คือการสร้างความมั่นใจให้กับเจ้าของวัฒนธรรม(คนในชุมชน) โดยใช้หลักการหรือพื้นวัฒนธรรม”สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม” ที่ให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจ ดังนั้นในการคติดักิจกรรมต่างๆนั้นต้องถือเป้าหมายโครงการเป็นหลัก เช่นเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ให้คนในชุมชนร่วมเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง โดยการใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมที่ต้องให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ร่วมคิดตัดสินใจ , ร่วมวางแผน ,ร่วมปฏิบัติ , ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผล

3.5.2 ชี้ชัดวัตถุประสงค์และกระบวนการดำเนินกิจกรรม การคิดกิจกรรมต้องตอบคำถามแรกๆว่า กิจกรรมนั้น ทำเพื่ออะไร และทำเพื่อใคร เมื่อตอบคำถามดังกล่าวได้แล้ว จึงคิดต่อว่า กิจกรรมนั้นจะอย่างไร ด้วยกระบวนการ วิธีการอย่างไร และจะให้กลุ่มเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างไร สุดท้ายจึงคิดถึงว่าจะใช้เครื่องมืออะไรเพื่อตอบโจทย์ดังกล่าวข้างต้น และเครื่องมือ นั้นจะใช้อย่างไร ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย

3.5.3 ทบทวน ไตร่ตรอง เมื่อทำกิจกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้วต้องทบทวน สรุปกิจกรรมที่ทำไปว่าเหมาะสมหรือไม่ มีจุดอ่อนตรงไหน และจะปรับอะไรบ้าง จากนั้นนำไปทดลองทำใหม่

จากปรัชญาแนวคิดการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนและหลักการสำคัญในการวางแผนทำกิจกรรม ดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นแนวทางในการวางแผนขั้นตอนและกระบวนการดำเนินกิจกรรมได้ดังนี้

3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรม

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจแก่กลุ่มเป้าหมายมีหลักปฏิบัติ และเป็นไปตามลำดับขั้นเพราะเครื่องมือแต่ละชนิดมีวิธีการและมีเป้าหมายเฉพาะที่แตกต่างกันดังนี้คือ

3.6.1 การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน เพื่อชี้แจงการดำเนินงานโครงการ สำรวจประเภทของสื่อพื้นบ้านและเพื่อหาผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) เนื่องจากเป็นเวทีที่มีคนเป็นจำนวนมาก (หมู่บ้านละประมาณ 50-60 คน) ไม่สามารถเก็บข้อมูลในระดับลึกได้ จากเวทีดังกล่าวที่ผู้ศึกษา จึงได้รู้จักผู้ให้ข้อมูลหลัก จากนั้นผู้ศึกษาจะไปสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลต่อไป

การจัดเวทีระดับหมู่บ้านครั้งแรก เป็นการวางแผนงานร่วมกันระหว่างทีมผู้ศึกษากับผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลในเวทีการประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้กำหนดวันจัดเวทีและเป็นผู้ประสานงานกับชาวบ้านโดยใช้เวทีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านเป็นหลัก ซึ่งเป็นการประชุมประจำแบบถาวรของชาวบ้าน ไม่เป็นการรบกวนเวลาของชาวบ้าน ถือได้ว่าเป็นการสอดประสานเข้าไปในกรอบการสื่อสารของชุมชนอย่างลงตัว โดยกลุ่มเป้าหมายทุกคนสามารถเข้าร่วมได้ในเวทีครั้งนี้

3.6.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการประสานงานของทีมผู้ศึกษากับปราชญ์ชาวบ้านโดยตรง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เป็นการสร้างความสัมพันธ์และเป็นการสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมายกล้าแสดงออกด้วย แต่ในบางเวทีที่มีผู้เข้าร่วม 2-3 คนที่อยู่บ้านใกล้เคียงกันมีความสนใจมาร่วมด้วย พบว่ากลุ่มเป้าหมายแต่ละคนมีองค์ความรู้แตกต่างกันไปเช่นบางคนมีความรู้มากแต่ไม่ลึก บางคนมีความรู้ไม่มากแต่เป็นความรู้ในระดับลึก และบางคนมีความรู้มากและรู้ในระดับลึกด้วย เมื่อพบว่ากลุ่มเป้าหมายมีความรู้แตกต่างกันเช่นนี้ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเรียนรู้

จากซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมายเพิ่มขึ้นและเป็นการตรวจสอบข้อมูลด้วย ผู้ศึกษาจึงจัดเวทีกลุ่มย่อยต่อเพื่อแสดงให้เห็นว่าเนื้อหาข้อมูลที่ได้มาจากทุกคนนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับการพัฒนาสื่อพื้นบ้านต่อไป ซึ่งเป็นไปตามหลักการทำงานเป็นทีมร่วมกันที่ต้องประสานความรู้ของทุกคน

3.6.3 เวทีเสวนากลุ่มย่อย กลุ่มเป้าหมายครั้งละประมาณ 7 -10 คน กลุ่มเป้าหมายส่วนมากได้ผ่านเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึกมาแล้ว ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดจึงเป็นผู้ที่มีความสนใจในประเด็นดังกล่าวและสมัครใจมาร่วมในเวที เพราะถ้าไม่สนใจก็จะไม่เข้าร่วม จึงถือว่ากลุ่มเป้าหมายเหล่านี้เป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informants) พบว่าในเวทีดังกล่าวกลุ่มเป้าหมายกล้าแสดงความคิดเห็นและมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์กันมากขึ้น เนื่องจาก(1)การที่กลุ่มเป้าหมายได้ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลมาแล้ว ซึ่งเหมือนกับว่าเป็นการเตรียม/จัดเกลาประเด็นให้กับกลุ่มเป้าหมายมาแล้วจากคำถามต่างๆและ(2)กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้มีบทบาทหลักในการพูดคุย ดังนั้นความรู้สึกเกี่ยวกับ "การมีส่วนร่วม" จึงเริ่มเข้ามาและสิ่งที่ตามมาคือ "สำนึกร่วม" เพราะเป็นเวทีที่สาธารณะให้โอกาสกลุ่มเป้าหมายพูดได้เต็มที่ ไม่เคยมีเวทีให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสพูด

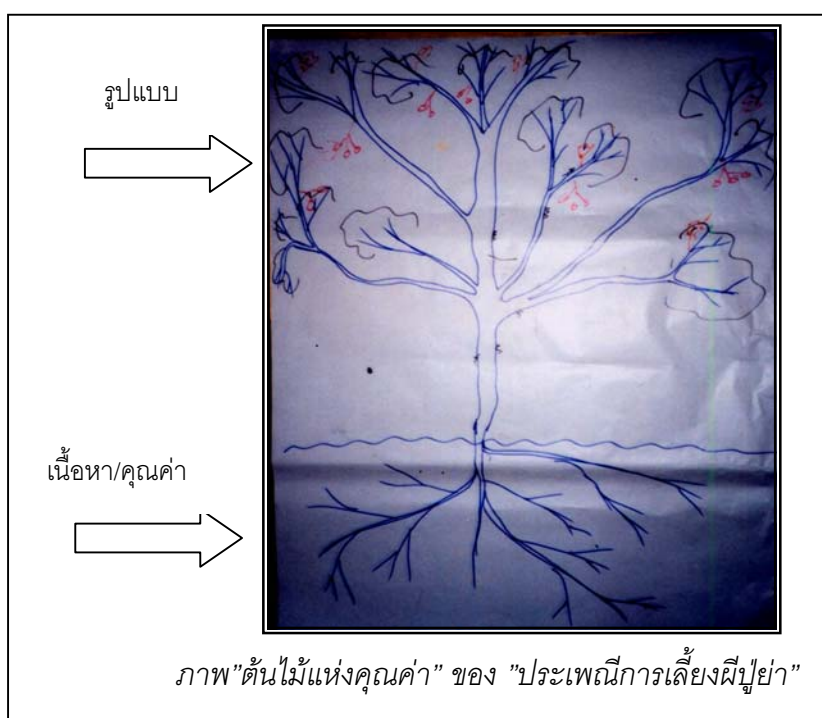
3.6.4 เวทีระดับตำบล มีกลุ่มเป้าหมายมาจากหลายส่วนเช่น ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ได้ผ่านเวทีกลุ่มย่อยมาแล้ว , จากคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล , องค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ที่เกี่ยวข้องในประเด็นนั้นๆ โดยประธานสภาวัฒนธรรมตำบลจะเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการประสานงานกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นทางการ ส่วนกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านที่ผ่านการจัดเวทีกลุ่มย่อยนั้นทีมผู้ศึกษาจะเป็นผู้ประสานงาน กลุ่มเป้าหมายครั้งละประมาณ 35 - 50 คน

เวทีนี้เป็นการตอก ย้ำ ซ้ำ ทวน ในประเด็นต่างๆให้กับกลุ่มเป้าหมายที่เคยผ่านมาทั้งสองเวทีแล้ว(การสัมภาษณ์เชิงลึกและเวทีสนทนากลุ่มย่อย) และเป็นเวทีให้เกิดการขยายวงการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งเป็นเวทีสำหรับการร่วมกันตัดสินใจ ,การคิดวางแผน ,ร่วมกันปฏิบัติ ,ร่วมกันรับผลประโยชน์และร่วมกันติดตามประเมินผลด้วย จากความรู้สึกเรื่อง "การมีส่วนร่วม" ก็จะค่อยๆถูกเปลี่ยนเป็นความรู้สึกในการ "เป็นเจ้าของ" (sense of belonging) และจากความรู้สึกในการ "เป็นเจ้าของ" ในครั้งนี้จะก่อตัวเพิ่มมากขึ้นและจะนำไปสู่ "ความสนใจและห่วงใย" และเกิดเป็น "สำนึกร่วมกัน"ต่อไป

ในการจัดเวทีไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล ,เวทีกลุ่มย่อย,เวทีระดับตำบล และบางครั้งมีการจัดเวทีหมู่บ้านด้วย เน้นการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ผู้นำเสนอข้อมูลทั้งหมดเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ใช้การสื่อสารสองทาง มีทั้งการนำเสนอและแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นการสื่อสารในระดับแนวนอนมากกว่าจะเป็นแนวตั้ง การจัดเวทีเหล่านี้ด้านหนึ่งเป็น "เครื่องมือการวิจัย" นั่นคือ "เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล" แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็น "กลไกการรื้อฟื้นพิธีกรรม" ขึ้นมาแล้ว เวที

เหล่านี้ทำหน้าที่เป็น "พื้นที่สาธารณะ" ให้ปราชญ์ชาวบ้านได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆในชุมชนและเป็นการสร้างความมั่นใจให้ปราชญ์ชาวบ้านด้วย โดยมีที่ผู้ศึกษาเป็นผู้สนับสนุน/อำนวยความสะดวก(facilitator) เพราะปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคนมีความรู้ความเข้าใจแตกต่างกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว กระบวนการจัดเวทีเหล่านี้เป็นการใช้ "การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน" (shared meaning) ซึ่งจะเป็นกระบวนการค่อยๆสร้างความมั่นใจให้กับปราชญ์ชาวบ้าน เพราะเวทีมีหน้าที่เช่น(1)ถ่ายทอดข้อมูลเรื่องประเด็นระหว่างชุมชนด้วยกัน(2)กระตุ้นสำนึกชุมชนต่อสื่อพื้นบ้าน(3)สร้างภาพรวมเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านของตนเองและ(4)เสริมสร้างความมั่นใจในวัฒนธรรม

3.6.5 "ต้นไม้แห่งคุณค่า" เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ส่วนที่เป็น "รูปแบบ" และส่วนที่เป็น"คุณค่า" กาญจนา แก้วเทพ(2538:23-27) แบ่งวัฒนธรรมเป็น2ส่วนใหญ่ๆคือ (1) ส่วนที่เรามองเห็นได้ อันเปรียบเสมือนส่วนของลำต้น ดอก ใบและผลของต้นไม้ ส่วนนี้อาจจะเรียกว่าเป็นส่วนของ"รูปแบบ" ของวัฒนธรรม เป็นส่วนที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ และ (2) ส่วนที่มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ เป็นส่วนที่อยู่ลึกถ้าเปรียบต้นไม้มาก็คือส่วนที่เป็นรากอยู่ใต้ดิน ต้องใช้การคิดไตร่ตรองวิเคราะห์จึงจะเข้าใจ ส่วนที่อยู่ใต้ดินนั้นได้แก่ระบบคิด ระบบคุณค่า ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นส่วนที่เป็น"เนื้อหา" ของวัฒนธรรม

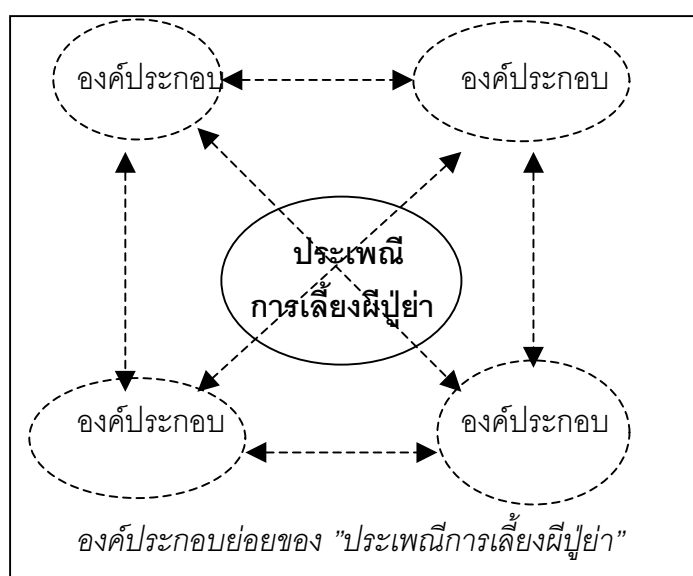

ฉะนั้นเวลาที่มองเห็นการทำพิธีกรรม จากสิ่งที่เรามองเห็น (รูปแบบ) เราจะต้องคิดพิจารณาไตร่ตรองและวิเคราะห์ลงไปหาสิ่งที่มองไม่เห็นได้ด้วยตาแต่สามารถสัมผัสได้ด้วยปัญญา

และจิตใจ กล่าวคือในพิธีกรรมดังกล่าวมีคุณค่าอะไรอยู่เบื้องหลัง วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นตัวแทน ต้องการสื่อความหมายใด เช่นความเสียสละ ความรักเพื่อนมนุษย์ ความเมตตากรุณา ความสมณะ ความอ่อนน้อมถ่อมตน หรือเป็นตัวแทนคุณค่าของความเห็นแก่ตัว โลก ไร้เมตตา ไม่สอดคล้องกับสภาพชีวิตที่เป็นอยู่

การวิเคราะห์ส่วนที่เป็น“รูปแบบ”และ“ส่วนที่เป็น”คุณค่า”นี้นักวิจัยเรียกเครื่องมือชนิดนี้ว่า “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลและสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับ“รูปแบบ”และ“คุณค่า”ของสื่อพื้นบ้านได้ด้วย

3.6.6 “ตาข่ายความสัมพันธ์” เป็นเครื่องมือในการศึกษาองค์ประกอบย่อยของพิธีกรรม และสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจและหาแนวทางการพัฒนาสื่อพื้นบ้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูล เป็นการสร้างความมั่นใจและเป็นการให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจในประเด็นที่ทำการศึกษากับกลุ่มเป้าหมาย ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือที่หลากหลาย ใช้หลักปฏิบัติและกระบวนการดังกล่าวข้างต้น โดยการใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน

3.7 ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงานกิจกรรม แบ่งเป็น6ขั้นตอนหลักๆดังนี้

- ขั้นที่ 1. การเตรียมนักวิจัย : แนวคิด/ทฤษฎีเป็นพื้นฐานสำคัญของคนทำงาน
- ขั้นที่ 2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน : การทำงานเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม
- ขั้นที่ 3. การรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย

(1) ศึกษาปัจจัยและสถานภาพของสื่อพื้น

(2) จัดกลุ่มประเภทของสื่อพื้นบ้าน

(3) คัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อทดลอง

(4) เวทีคืนข้อมูลให้ชุมชน

ขั้นที่ 4. การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน : สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

(1) การมีส่วนร่วมของกลุ่มผีป่วน

(2) การมีส่วนร่วมของชุมชน

(3) การมีส่วนร่วมของโรงเรียน

(4) ประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

ขั้นที่ 5. การติดตามและประเมินผล

ขั้นที่ 6. การขยายผล

รายละเอียดของแต่ละขั้นตอนมีดังนี้

ขั้นที่ 1 การเตรียมนักวิจัย : แนวคิด/ทฤษฎีเป็นพื้นฐานสำคัญของคนทำงาน

ในงานวิจัยขั้นนี้เป็นการดำเนินงานแนววัฒนธรรมชุมชน โดยมีหัวหน้าโครงการวิจัยซึ่งถือว่าเป็นคนนอกวัฒนธรรมเข้าไปมีบทบาทในการร่วมจัดกระบวนการด้วย ดังนั้นหัวหน้าโครงการวิจัยก็ย่อมมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ส่วนชาวบ้านก็ไม่ได้ว่างเปล่าต่างก็มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองเช่นกัน นั่นหมายความว่า เป็นการพบกันของสองวัฒนธรรมที่อาจจะมีส่วนที่เหมือนกัน และบางส่วนที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องหากลไกเพื่อเชื่อมประสานระหว่างวัฒนธรรมทั้งสองคือวัฒนธรรมคนนอกกับวัฒนธรรมคนใน

โครงการนี้มีคณะทำงานจำนวน 3 คน ในจำนวนดังกล่าวมีผู้ช่วยนักวิจัย 1 คนเป็นคนในพื้นที่ดำเนินงานโครงการ การมีคนในพื้นที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัยมีคุณูปการที่สำคัญ 2 ประการ (1) สามารถเลือกตัวผู้นำที่จะทำงานด้วยได้อย่างถูกต้อง และ (2) สามารถเข้าถึงผู้นำที่ต้องการได้ง่ายขึ้น และสามารถฝ่ากำแพงความไม่ไว้วางใจได้เพราะผู้ช่วยนักวิจัยจะเป็นสะพานเชื่อม

เพื่อให้คณะทำงานเข้าใจในโครงการวิจัย มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และโดยเฉพาะในการตีความที่ต้องใช้ทัศนะคนใน และร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน

ในการเตรียมคณะทำงาน หัวหน้าโครงการจัดหาเอกสารที่เกี่ยวข้องเช่นแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการทำงานชุมชน , การสื่อสารและการพัฒนา, บทบาทหน้าที่ เนื้อหาและความหมายของสื่อพื้นบ้านและเครื่องมือที่ใช้ในการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น เอกสารดังกล่าวให้ทีละชุดและมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันแบบไม่เป็นทางการอย่างต่อเนื่อง เมื่อคณะทำงานได้อ่านเอกสารทั้งหมดแล้วได้มีการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เริ่มจากรายละเอียด

โครงการ ดูวีดิทัศน์เรื่อง”เทวดาท่าจะบ๊องส์” สรุปสาระสำคัญจากการดูวีดิทัศน์ แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากเอกสารที่อ่าน และร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน

สาระสำคัญจากเรื่อง”เทวดาท่าจะบ๊องส์” แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของมนุษย์กับธรรมชาติและวัฒนธรรม ไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ในสังคมที่ใกล้ชิดหรือห่างไกลธรรมชาติ มนุษย์ก็ต้องอยู่กับวัฒนธรรมตลอดเวลา แต่มนุษย์ในสังคมที่ต่างกันจะอยู่กับวัฒนธรรมที่ต่างกัน ดังนั้นในการตีความหรือการให้ความหมายต่อปรากฏการณ์สิ่งหนึ่งๆนั้นต้องให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นคนอธิบาย และให้ความหมายต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว ซึ่งเรียกว่าเป็นการมองโดย ”ทัศนะคนใน” เนื้อหาสาระดังกล่าวจะช่วยตอบคำถามเรื่องการเอาวัฒนธรรมของตนเอง(คนนอก)ไปตัดสินวัฒนธรรมของคนอื่น(คนใน)

กระบวนการพัฒนาที่มิวิจัยดังกล่าวมีการใช้ทั้งสื่อบุคคล (หัวหน้าโครงการวิจัย ,เครือข่ายนักวิจัยและผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด”การสื่อสารเพื่อชุมชน”) ,สื่อที่เป็นเอกสาร/สิ่งพิมพ์และสื่อสมัยใหม่คือวีดิทัศน์เรื่องเทวดาท่าจะบ๊องส์ การใช้สื่อดังกล่าวจะเป็นการผสมผสาน หนุนเสริมซึ่งกันและกันและเป็นการต่อยอด ย้ำ ซ้ำ ทวนให้กับกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากสื่อแต่ละชนิดมีข้อจำกัดในตัวเอง เช่นประเด็นเรื่องทัศนะคนใน ถ้าอ่านเฉพาะสื่อเอกสาร/สิ่งพิมพ์อาจจะยังไม่เข้าใจลึกซึ้ง แต่เมื่อได้ดูวีดิทัศน์เรื่องเทวดาท่าจะบ๊องส์และมีการตั้งข้อสังเกต ตั้งประเด็นคำถามและช่วยสรุปประเด็นให้ชัดเจน จะทำให้ที่มิวิจัยเข้าใจง่ายขึ้น

ในการพัฒนาที่มิวิจัย ได้มีการวางแผนการพัฒนอย่างต่อเนื่อง โดยมีเวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างที่มิวิจัยในภาคเหนือที่อยู่ในโครงการชุด ”การสื่อสารเพื่อชุมชน” และนอกจากนี้แล้วยังมีอาจารย์กาญจนา แก้วเทพ ซึ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการชุด”การสื่อสารเพื่อชุมชน” มาช่วยเสริมกระบวนการวิจัย แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทุกๆ2เดือน

เมื่อทีมผู้ศึกษาทุกคนมีความพร้อมในเรื่องทฤษฎีแล้วจากนั้นได้ร่วมกันวางแผนลงชุมชน

ขั้นที่ 2 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน : การทำงานเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม

โครงการมีคณะทำงานเป็นคนในพื้นที่ เคยทำงานเป็นบัณฑิตอาสาของกรมประชาสัมพันธ์กระทรวงอยู่ในพื้นที่นี้โดยการทำงานร่วมกับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน (ทั้งที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการ)และกับกลุ่มต่างๆในชุมชน ทำให้โครงการรู้ข้อมูลและรายละเอียดของชุมชนดีพอสมควร เช่นรู้ความคิดของผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชน ว่าแต่ละคนมีความคิดเป็นอย่างไร มีใครบ้างที่สนใจในเรื่องการพัฒนาโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม สนใจงานวัฒนธรรมชุมชน และความขัดแย้งเป็นอย่างไร เป็นต้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวเป็นแนวทางให้คณะทำงานวางแผนการเข้าถึงผู้นำได้เป็นอย่างดี

จากข้อมูลพบว่าประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งมีตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลด้วย เป็นผู้ที่มีความสนใจในแนวคิดเรื่องการพัฒนา โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม สนใจในงานวัฒนธรรม แต่ยังไม่มีประสบการณ์ ดังนั้นคณะทำงานจึงเริ่มประสานงานแบบไม่เป็นทางการและแบบเป็นทางการกับประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล โดยการให้รายละเอียดโครงการวิจัย ผลที่ตามมาคือประธานฯได้จัดประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลพร้อมกันเพื่อให้คณะทำงานเข้าไปชี้แจงรายละเอียดโครงการวิจัย และให้มีการซักถาม

คณะกรรมการทุกคนเห็นด้วยกับการดำเนินงานโครงการนี้ และได้มีข้อเสนอให้ไปจัดเวทีระดับหมู่บ้าน โดยทีมผู้ศึกษาในพื้นที่มีการประสานงานและชี้แจงรายละเอียดโครงการกับผู้นำกลุ่มต่างๆในแต่ละหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง

ผลที่เกิดขึ้น

○ เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างทีมผู้ศึกษากับสมาชิกในชุมชน เนื่องจากโครงการมีผู้ช่วยนักวิจัยเป็นคนในพื้นที่และเคยทำงานร่วมกับผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการในพื้นที่นี้มาก่อน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่เป็นแกนนำกลุ่มต่างๆ ในการประสานงานกับแกนนำจึงเป็นเรื่องที่ง่าย ประกอบกับกระบวนการติดต่อประสานงานเน้นแบบไม่เป็นทางการคือผู้ศึกษาเป็นผู้ไปหาแกนนำที่บ้านโดยตรงเป็นการพบกันตัวต่อตัว ส่วนมากไปช่วงที่เป็นเวลาว่างของกลุ่มเป้าหมายเช่น ช่วงเวลาตอนเย็นหลังจากที่กลุ่มเป้าหมายกลับจากการทำงานในไร่,นา มาแล้วและใช้วิธีการพูดคุยแบบธรรมชาติ ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นการให้เกียรติกลุ่มเป้าหมาย การติดต่อประสานงานและการพูดคุยในแบบวัฒนธรรมของกลุ่มเป้าหมาย ย่อมให้ความรู้สึกที่คุ้นเคย คล่องตัวและไม่แปลกแยก

○ ความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของโครงการ การที่ทีมผู้ศึกษาเริ่มต้นการแนะนำตัวชี้แจงรายละเอียดโครงการกับประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลนั้นเป็นการเริ่มต้นที่ดี เพราะโครงการมีข้อมูลจากผู้ช่วยในพื้นที่พบว่าประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเป็นประธานคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง เป็นผู้ที่มีความสนใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ต้องการให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อการสร้างคามเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แต่ยังขาดประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาในแนวทางดังกล่าว เมื่อผู้ศึกษาจะเข้ามาดำเนินงานโครงการวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือและให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น แนวคิดดังกล่าวจึงสอดคล้องกับแนวคิดของประธานฯและคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบล สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของธรรมนูญสภาวัฒนธรรมตำบลลวงแก้วและจะ

เป็นผลงานของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลด้วย จึงทำให้กลุ่มเป้าหมายให้ความสนใจและพร้อมที่จะร่วมดำเนินกิจกรรมโครงการ

ในลักษณะเช่นนี้เป็นการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของในกิจกรรม/โครงการโดยกลุ่มเป้าหมายรู้ว่าเป้าหมายของกิจกรรมเป็นอะไร (เพราะกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้กำหนด) เส้นทางที่จะเดินไปสู่เป้าหมายนั้นชุมชนก็มีประสบการณ์มาแล้ว

○ บทบาทที่ชัดเจนของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล เนื่องจากตำบลวอแก้วมีการแต่งตั้งคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล เมื่อเดือนมิถุนายน 2545 ตามนโยบายของจังหวัดลำปาง (รายละเอียดเกี่ยวกับธรรมนูญสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้วมีในภาคผนวก ก.) ในช่วงที่ผ่านมาคณะกรรมการยังไม่มีแนวทางการดำเนินงานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนที่ชัดเจน ดังนั้นเมื่อผู้ศึกษา เข้าไปประสานงานกับประธานคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบล เพื่อดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้สื่อพื้นบ้าน ซึ่งโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการดังกล่าวสอดคล้องกับธรรมนูญสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว และถือเป็นงานหลักของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลด้วย จึงทำให้ประธานกรรมการบริหารและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมพร้อมที่จะร่วมมือและให้การสนับสนุน ซึ่งเป็นสัญญาณบ่งชี้ถึงความตระหนักรู้ประเด็นเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้สื่อพื้นบ้าน ของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล(รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรม มีในภาคผนวก)

ดังเช่นที่พ่อนาน อนันต์ ปาระมี บอกว่า “ในฐานะที่เป็นผู้ร่วมก่อตั้งสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว ทำตามคำสั่งของทางราชการ แต่ไม่รู้ว่าจะให้ทำอะไร และทำอย่างไร ที่ผ่านมาก็ไม่มีผลงานอะไร”

“ป๊อเป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว ป๊อได้เข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการตั้งแต่ตอนแรกและได้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้วขึ้น โดยลอยๆยังบ่มีแก่นสารหยั่งตื้นแน่นอน มันยังบ่รู้ว่าจะเดินไปทางใด พอคุณอดุลย์มาอยู่ตอนแรกกะบ่ได้คิดอะหย่างผ่านไป พอไดู้้กันหลายเตื่อกะเริ่มสนใจนักขึ้น”

พ่อนานอนันต์ ปาระมี อายุ 63 ปี บ้านทุ่งหก
คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

ซึ่งคำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานตามคำสั่งจากเบื้องบน ที่มีพิมพ์เขียวฉบับเดียวเหมือนกันทั่วประเทศ ซึ่งผู้ปฏิบัติงานบางแห่งอาจจะไม่พร้อม(ทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ) ดังนั้นจึงพบว่าทั่วประเทศไทยมีสภาวัฒนธรรมตำบลเกือบทุกตำบล คณะกรรมการตั้งตามคำสั่ง

แต่คณะกรรมการไม่รู้ว่าคุณเองมีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องทำอะไร และทำอะไร จึงพบเห็นแต่คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลทำงานตามคำสั่งของเบื้องบนเท่านั้น งานวัฒนธรรมจึงเน้นที่ “รูปแบบ” ไม่ได้เน้นที่ “คุณค่า” เพราะไม่มีกระบวนการไปกระตุ้นให้คณะกรรมการฯ/ชาวบ้านได้คิด ทบทวนและไตร่ตรอง หลายแห่งที่ผู้ศึกษาได้มีโอกาสเข้าไปร่วมทำงานด้วยพบว่าบางคนไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่าตนเองเป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล

การดำเนินกิจกรรมในแนววัฒนธรรมชุมชนนี้ถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน นำไปสู่ความภาคภูมิใจ ความรู้สึกว่าคุณเองมีศักดิ์ศรี ความรู้สึกดังกล่าวเป็นการจุดประกายให้มีพลังขับเคลื่อนการทำงานกิจกรรมอื่นๆต่อไป ดังคำพูดของนายพินิจ สุวรรณสุระ ประธาน อบต. ที่บอกว่า “การพัฒนาในตำบลที่ผ่านมาแต่การพัฒนาโครงสร้างด้านพื้นฐาน ไม่ได้คิดเกี่ยวกับการพัฒนาคนเลย ต่อไปจะเน้นการพัฒนาคนเป็นหลัก”

“ที่ผ่านมามาเอาเงินมาสร้างโครงสร้างพื้นฐาน แต่มาได้สร้างคน

ส่วนของอบต.ในปี 46 นโยบายจะพัฒนาคนเป็นหลัก และจะดึงละอ่อนเข้ามามีส่วนร่วม”

นายพินิจ สุวรรณสุระ ประธานคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลและ
ประธานคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

แสดงว่าการทำงานพัฒนาชุมชน โดย อบต. ในช่วงที่ผ่านมาทำการพัฒนาตามกระแสหลักจากภายนอกนั้นคือเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แม้ในตำบลจะมีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลแล้วก็ตามแต่ไม่ได้มีการประสานงานและวางแผนการดำเนินงานพัฒนาร่วมกันเลย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลก็ยังไม่ชัดเจนว่าจะทำงานด้านวัฒนธรรมชุมชนนั้นจะเดินไปอย่างไร ผลที่ตามมาคือคนในชุมชนเริ่มเป็นปัจเจกมากขึ้น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มหายไป ปัญหาในชุมชนทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อประธาน อบต. ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และแนวคิดการพัฒนาชุมชนกับทีมผู้ศึกษา กระบวนการดังกล่าวสามารถทำให้ประธาน อบต. เห็นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้

จากการประสานงานสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้นกับผู้นำที่เป็นทางการ และเมื่อผู้นำชุมชนตัดสินใจร่วมดำเนินงานโครงการนี้ ทีมผู้ศึกษาจึงร่วมกันวางแผนกับผู้นำชุมชนเพื่อดำเนินงานในขั้นต่อไปคือการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลและการคืนข้อมูลให้ชุมชน : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมีหลักปฏิบัติและเป็นไปตามลำดับขั้นเพราะแต่ละวิธีการมีเป้าหมายเฉพาะดังนี้คือ

i.) การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน เพื่อชี้แจงการดำเนินงานโครงการ สำรวจประเภทของสื่อพื้นบ้านและเพื่อหาผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) เนื่องจากเป็นเวทีที่มีคนเป็นจำนวนมาก(หมู่บ้านละประมาณ50-60คน) ไม่สามารถเก็บข้อมูลในระดับลึกได้ จากเวทีดังกล่าวทีมผู้ศึกษาจึงได้รู้จักผู้ให้ข้อมูลหลัก จากนั้นผู้ศึกษาจะไปสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลต่อไป

การจัดเวทีระดับหมู่บ้านครั้งแรก เป็นการวางแผนงานร่วมกันระหว่างทีมผู้ศึกษากับผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลในเวทีการประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้กำหนดวันจัดเวทีและเป็นผู้ประสานงานกับชาวบ้านโดยใช้เวทีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านเป็นหลัก ซึ่งเป็นการประชุมประจำแบบถาวรของชาวบ้าน ไม่เป็นการรบกวนเวลาของชาวบ้าน ถือได้ว่าเป็นการสอดประสานเข้าไปในกรอบการสื่อสารของชุมชนอย่างลงตัว โดยกลุ่มเป้าหมายทุกคนสามารถเข้าร่วมได้ในเวทีครั้งนี้

ii.) การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการประสานงานของทีมผู้ศึกษากับปราชญ์ชาวบ้านโดยตรง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล แต่ในบางเวทีมีผู้เข้าร่วม2-3คนที่อยู่บ้านใกล้เคียงกันมีความสนใจมาร่วมด้วย พบว่ากลุ่มเป้าหมายแต่ละคนมีองค์ความรู้แตกต่างกันไปเช่นบางคนมีความรู้มากแต่ไม่ลึก บางคนมีความรู้ไม่มากแต่เป็นความรู้ในระดับลึก และบางคนมีความรู้มากและรู้ในระดับลึกด้วย เมื่อพบว่ากลุ่มเป้าหมายมีความรู้แตกต่างกันเช่นนี้ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเรียนรู้จากซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมายเพิ่มขึ้นและเป็นการตรวจสอบข้อมูลด้วย ผู้ศึกษาจึงจัดเวทีกลุ่มย่อยต่อเพื่อแสดงให้เห็นว่าเนื้อหาข้อมูลที่ได้มาจากทุกคนนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับการพัฒนาสื่อพื้นบ้านต่อไป ซึ่งเป็นไปตามหลักการทำงานเป็นทีมร่วมกันที่ต้องประสานความรู้ของทุกคน

iii.) เวทีเสวนากลุ่มย่อย กลุ่มเป้าหมายครั้งละ5-10คน ทุกคนได้ผ่านเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึกมาแล้ว ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดจึงเป็นผู้ที่มีความสนใจในประเด็นดังกล่าวและสมัครใจมาร่วมในเวที เพราะถ้าไม่สนใจก็จะไม่เข้าร่วม จึงถือว่ากลุ่มเป้าหมายเหล่านี้เป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informants) พบว่าในเวทีดังกล่าวกลุ่มเป้าหมายกล้าแสดงความคิดเห็นและมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์กันมากขึ้น เนื่องจาก(1)การที่กลุ่มเป้าหมายได้ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลมาแล้ว ซึ่งเหมือนกับว่าเป็นการเตรียม/ขัดเกลาประเด็นให้กับกลุ่มเป้าหมายมาแล้วจากคำถามต่างๆและ(2)กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้มีบทบาทหลักในการพูดคุย ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับ "การมีส่วนร่วม" จึงเริ่มเข้ามาและสิ่งที่ตามมาคือ "สำนึกร่วม" เพราะเป็นเวทีสาธารณะให้โอกาสกลุ่มเป้าหมายพูดได้เต็มที่ ที่ผ่านมามหาหมู่บ้านไม่เคยมีเวทีให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสพูด

iv.) เวทีระดับตำบล มีกลุ่มเป้าหมายมาจากหลายส่วนเช่น จากเวทีกลุ่มย่อย , จากคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล, องค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ที่เกี่ยวข้องในประเด็นนั้นๆ โดยประธานสภาวัฒนธรรมตำบลจะเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการประสานงานกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นทางการ ส่วนกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านที่ผ่านการจัดเวทีกลุ่มย่อยนั้นทีมผู้ศึกษาจะเป็นผู้ประสานงาน

เวทีนี้เป็นการตอก ย้ำ ซ้ำ ทวน ในประเด็นต่างๆให้กับกลุ่มเป้าหมายที่เคยผ่านมาทั้งสองเวทีแล้ว และเป็นเวทีให้เกิดการขยายวงการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งเป็นเวทีสำหรับการร่วมกันตัดสินใจ , การคิดวางแผน , ร่วมกันปฏิบัติ , ร่วมกันรับผลประโยชน์และร่วมกันติดตามประเมินผลด้วย จากความรู้สึกเรื่อง "การมีส่วนร่วม" ก็จะค่อยๆถูกเปลี่ยนเป็นความรู้สึกในการ "เป็นเจ้าของ" (sense of belonging) และจากความรู้สึกในการ "เป็นเจ้าของ" ในช่วงนี้จะก่อตัวเพิ่มมากขึ้นและจะนำไปสู่ "ความสนใจและห่วงใย" และเกิดเป็น "สำนึกร่วมกัน" ต่อไป

ในการจัดเวทีไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล , เวทีกลุ่มย่อย , เวทีระดับตำบล และบางครั้งมีการจัดเวทีหมู่บ้านด้วย เน้นการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ผู้นำเสนอข้อมูลทั้งหมดเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ใช้การสื่อสารสองทาง มีทั้งการนำเสนอและแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นการสื่อสารในระดับแนวอนมากกว่าจะเป็นแนวดิ่ง การจัดเวทีเหล่านี้ด้านหนึ่งเป็น "เครื่องมือการวิจัย" นั่นคือ "เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล" แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็น "กลไกการรื้อฟื้นพิธีกรรม" ขึ้นมาแล้ว เวทีเหล่านี้ทำหน้าที่เป็น "พื้นที่สาธารณะ" ให้ปราชญ์ชาวบ้านได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้แก่คนอื่นในชุมชนและเป็นการ "สร้างความมั่นใจ" ให้ปราชญ์ชาวบ้านด้วย โดยมีทีมผู้ศึกษาเป็นผู้สนับสนุน/อำนวยความสะดวก (facilitator) เพราะปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคนมีความรู้ความเข้าใจแตกต่างกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว กระบวนการจัดเวทีเหล่านี้เป็นการใช้ "การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน" (shared meaning) ซึ่งจะเป็นกระบวนการค่อยๆสร้างความมั่นใจให้กับปราชญ์ชาวบ้าน เพราะเวทีมีหน้าที่ เช่น (1) ถ่ายทอดข้อมูลเรื่องประเพณีระหว่างชุมชนด้วยกัน (2) กระตุ้นสำนึกชุมชนต่อสื่อพื้นบ้าน (3) สร้างภาพรวมเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านของตนเองและ (4) เสริมสร้างความมั่นใจในวัฒนธรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมาย ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือที่หลากหลาย ใช้หลักปฏิบัติและกระบวนการดังกล่าวข้างต้น โดยใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้วางกระบวนการและประเด็นที่จะทำการศึกษาเป็น4ประเด็นหลัก ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละประเด็นจะมีกิจกรรมย่อยแตกต่างกันไป ดังนี้

(1) การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงและการสำรวจสื่อพื้นบ้านทั้งหมดในชุมชน

(2) จัดประเภทสื่อพื้นบ้านเป็น 3 กลุ่ม : ลิขิตทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

(3) เลือกสื่อพื้นบ้านชนิดเพื่อทดลองรื้อฟื้น

(4) เวทีคืนข้อมูลให้ชุมชน

รายละเอียดของแต่ละประเด็นที่ทำการศึกษา

(1) การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงและการสำรวจสื่อพื้นบ้านทั้งหมดในชุมชน กิจกรรมมี 3 ขั้นตอน ดังนี้

- จัดเวทีระดับหมู่บ้าน เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐาน
- สัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล เพื่อเก็บรายละเอียดข้อมูล
- เวทีกลุ่มย่อย เพื่อทำภาพรวมและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

เป้าหมาย หาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้าน ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย งานวิจัยชิ้นนี้มีการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่เพียงเพื่อเป็นการให้รู้เท่านั้น แต่งานนี้วิเคราะห์ปัจจัยเพื่อให้ผู้ศึกษาและชุมชนสามารถที่จะวางแผนกิจกรรมในลักษณะของการ "ย้อนรอย" หรือสามารถ แก้ไขปัญหาให้ตรงจุดได้

ประเด็น/เนื้อหาสำคัญ พุดคุยและวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างผู้ศึกษากับชาวบ้านเรื่องสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านในอดีตจนถึงปัจจุบันและปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเสื่อมหายไป

ผลที่เกิดขึ้น

○ เป็นเวทีสองแบบ คือ

() เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสนำเสนอ/แลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน ทำให้เกิดความสนใจที่จะร่วมกิจกรรม เนื่องจากเวทีระดับหมู่บ้านทุกหมู่บ้านมีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมของหมู่บ้านเข้าร่วมด้วยและเป็นผู้มีบทบาทหลักในการชี้แจงรายละเอียดว่าโครงการได้ผ่านคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลมาแล้วและโครงการนี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของสภาวัฒนธรรมตำบลด้วย นอกจากนี้แล้วในกระบวนการพุดคุย กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้มีบทบาทหลักในการให้ข้อมูลเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ส่วนผู้ศึกษามีบทบาทในการตั้งประเด็นคำถาม และกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายนำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลให้มากที่สุดและ

() เกิดเวทีที่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยตนเองและกับผู้ศึกษา ผลที่ตามมาคือทำให้ได้ข้อมูลระดับลึกตามประเด็นที่ทำการศึกษา โดยกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสนำเสนอ/แลกเปลี่ยนข้อมูล/ประสบการณ์ และร่วมกันวิเคราะห์ สรุป ซึ่งกระบวนการดัง

กล่าวเป็นการอธิบายและให้ความหมายโดยคนในวัฒนธรรมนั้นๆ(เจ้าของวัฒนธรรม) และเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ดี

โดยวิธีการคือผู้ศึกษานำข้อมูล(ประเด็นที่ทำการศึกษาและข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลัก) ที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล มาเป็นแนวทางการจัดเวทีกลุ่มย่อยครั้งนี้ เช่น ประเด็นที่ทำการศึกษา ผู้ศึกษารู้ว่าได้ข้อมูลมาพอหรือยัง ต้องการข้อมูลอะไรเพิ่มเติม ต้องการให้กลุ่มเป้าหมายแลกเปลี่ยนประสบการณ์/ข้อมูลอะไรบ้างและต้องการตรวจสอบข้อมูลใดบ้าง เป็นต้น สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลหลักนั้น กลุ่มเป้าหมายได้ผ่านกระบวนการสัมภาษณ์มาแล้วทำให้กลุ่มเป้าหมายกล้าแสดงออกและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทำให้ผู้ศึกษารู้ว่าผู้ให้ข้อมูลหลักคนใดมีข้อมูลระดับลึกและประสบการณ์ในประเด็นใด เมื่อจัดเวทีกลุ่มย่อยสามารถตั้งประเด็นคำถามและกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายนำเสนอและแลกเปลี่ยนกันได้อย่างกว้างขวางและเป็นข้อมูลระดับลึก

○ ได้ข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้าน ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเสื่อมหายไป ได้ผู้ให้ข้อมูลหลักและได้แนวร่วมในการดำเนินกิจกรรม

ในการพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมนั้น คนโดยทั่วไปจะมองว่าคนที่จะพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมได้นั้นต้องเป็นผู้สูงอายุเท่านั้นเพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับอดีตและผู้สูงอายุจะเป็นผู้รู้เรื่องดังกล่าวดีที่สุด แต่ผู้ศึกษาทั้งสองคนที่เข้าไปทำกิจกรรมครั้งนี้ไม่ใช่ผู้สูงอายุ (ไม่ใช่ผู้รู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน) ดังนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนตระหนักรู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนตนเอง อย่างไรก็ตามผู้ศึกษามียุทธวิธีในการจัดกิจกรรมคือ ให้ผู้นำที่เป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมหมู่บ้าน(ทั้งหมดเป็นผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้มีบทบาทหลักในการแนะนำเบื้องต้น จากนั้นผู้ศึกษาให้ผู้รู้ในหมู่บ้านซึ่งส่วนมากเป็นผู้สูงอายุแต่มีบางหมู่บ้านที่ไม่ใช่ผู้สูงอายุเป็นผู้รู้เรื่องชุมชนเป็นอย่างดี ให้กลุ่มคนเหล่านี้เป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการนำเสนอข้อมูล โดยผู้ศึกษาเป็นผู้ตั้งประเด็นคำถาม ช่วยกระตุ้นให้เกิดการเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลและช่วยสรุปประเด็นสำคัญ กระบวนการเน้นการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ ใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการเช่นทุกคนนั่งกับพื้น ประเด็นคำถามเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งเป็นวิถีชีวิตและเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวของกลุ่มเป้าหมายทุกคน

ดังนั้นเมื่อมีเวทีให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสนำเสนอ/แลกเปลี่ยนข้อมูล (เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนที่จะมีโครงการนี้ที่อดีตไม่เคยมีเวทีให้ผู้รู้เรื่องเกี่ยวกับประวัติหรือที่เกี่ยวกับประเพณีต่างๆของชุมชนได้มีโอกาสเสนอข้อมูลและประสบการณ์ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น) จึงทำให้กลุ่มเป้าหมาย เช่น ผู้สูงอายุได้นึกถึงอดีตที่ผ่านมาเท่าที่แต่ละคนจะจำได้ เกิดการนำเสนอ/แลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างกว้างขวาง เกิดความภาคภูมิใจในตนเองและเป็นการเรียนรู้

เพิ่มเติมด้วย จากกระบวนการดังกล่าวทำให้ผู้ที่ไม่เคยรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนได้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลใหม่ๆที่เกิดจากคนในชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นการกระตุ้นและปลุกจิตสำนึกคนในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ดังคำพูดของยายปวน ถาววัน ที่ร่วมในเวทีแล้วบอกว่า “ เวทีนี้ดีที่ทำให้เห็นคุณค่าของคนเฒ่าคนแก่ และเป็นการกระตุ้นให้เกิดสำนึก” คำพูดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของโครงการที่สามารถปลุกจิตสำนึกของคนได้

“ดีเนาะดีมายะให้คนเฒ่าผู้คิง คนเฒ่าจะได้นึกถึงความหลังปึกม้าย้อนมา

ละอ่อนบเดียวนี้บ่าฮู้ว่าคนแต่ก่อนตึกจะได”

“ ดีเพราะว่ามันบ่าเหงาบ่าอม “

ยายปวน ถาววัน อายุ 82 ปี บ้านวอแก้ว

○ ผลกระทบกับภายนอก นอกจากผลที่เกิดขึ้นจากในเวทีครั้งนี้แล้วยังมีผลที่เกิดขึ้น

จากนอกเวทีคือ ได้มีการกระตุ้นให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและสื่อพื้นบ้าน โดยที่อาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย เป็นทีมผู้ศึกษาในโครงการและเป็นคณะกรรมการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม จังหวัดลำปาง ได้นำเสนอข้อมูลเบื้องต้นที่ทางทีมผู้ศึกษา ได้ค้นพบว่าตำบลวอแก้วที่ทำการศึกษานี้ในอดีตเป็นแหล่งชุมชนเฒ่าละวะ ซึ่งปัจจุบันยังมีซากปรักหักพังของวัดร้างที่คนในชุมชนเล่าว่าเกี่ยวข้องกับชาวละวะ

ข้อมูลดังกล่าวได้นำเสนอในการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม จังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2545 ณ ห้องประชุมชั้น 4 ศาลากลางจังหวัดลำปาง จากการนำเสนอข้อมูลครั้งนี้ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัดประสานงานกับหน่วยงานในอำเภอห้างฉัตร ประสานกับนักวิจัยและประธานกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่นเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากร เข้าไปศึกษารายละเอียดต่อไป ซึ่งถือว่าเป็นสัญญาณบ่งชี้ที่ชัดเจนว่าเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอตระหนักและเห็นคุณค่าในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและที่เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน

(2) จัดประเภทสื่อพื้นบ้านเป็น 3 กลุ่ม : สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

ใช้เกณฑ์การดำรงอยู่ กึ่งๆ และที่สูญหาย เหตุผลที่ใช้เกณฑ์ดังกล่าว(ระดับของการดำรงอยู่) เพราะเป็นเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังศึกษา และเพื่อเป็นการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจเรื่อง”รูปแบบ” “คุณค่า” และผลกระทบของสื่อพื้นบ้านแก่กลุ่มเป้าหมาย

กิจกรรมมี 3 ขั้นตอน

- จัดเวทีระดับตำบล เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันจัดกลุ่มประเภทสื่อพื้นบ้าน(ตำราย่อย, กิ่งๆและที่สูญหาย) และร่วมกันคัดเลือกสื่อพื้นบ้านประเภทละ 1 สื่อเพื่อทำการศึกษาคะลอก
- สัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล เพื่อเก็บข้อมูลรายละเอียดสื่อพื้นบ้านทั้ง3ประเภทๆ ละ1ชนิด
- เวทีกลุ่มย่อย เพื่อทำภาพรวมและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

เป้าหมาย เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมายด้วย โดยให้ "เจ้าของวัฒนธรรม" เป็นผู้ตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อทำการศึกษาระดับลึก จากนั้นจะนำข้อมูล/ผลที่ได้ไปให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันตัดสินใจว่าจะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใดที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น การตัดสินใจอยู่ภายใต้เงื่อนไขคือสื่อพื้นบ้านนั้นต้องรับใช้/แก้ไขปัญหาของคนในชุมชน เพื่อไปสู่ตำบลในฝันตามที่ทุกคนต้องการ

ประเด็น/เนื้อหาสำคัญ การให้ "เจ้าของวัฒนธรรม" เป็นผู้ตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านประเภทละ 1 สื่อเพื่อทำการศึกษาระดับลึก ซึ่งเป็น "สิทธิทางวัฒนธรรม" และเป็น "สิทธิอันชอบธรรม" ของ "เจ้าของวัฒนธรรม" การวิเคราะห์รูปแบบ,คุณค่า/เนื้อหาและผลกระทบของสื่อพื้นบ้าน โดยใช้แนวการวิเคราะห์ส่วนที่มองเห็นและส่วนที่มองไม่เห็น ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับทีมผู้ศึกษา เป็นกระบวนการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน เพื่อชาวบ้าน โดยชาวบ้านและเป็นของชาวบ้าน

ผลที่เกิดขึ้น

○ เกิดเวทีการเรียนรู้ ที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มเป้าหมายด้วยกัน และกับทีมผู้ศึกษา ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายมีความสนใจในสื่อพื้นบ้านมากขึ้น

เกิดเวทีที่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยตนเอง(ผู้ให้ข้อมูลหลักแต่ละคนมีความรู้และข้อมูลในระดับที่แตกต่างกัน)และกับทีมผู้ศึกษา ผลที่ตามมาคือทำให้ได้ข้อมูลระดับลึกตามประเด็นที่ทำการศึกษา โดยกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสนำเสนอ/แลกเปลี่ยนข้อมูล/ประสบการณ์ และร่วมกันวิเคราะห์ สรุป ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการอธิบายและให้ความหมายโดยคนในวัฒนธรรมนั้นๆ (เจ้าของวัฒนธรรม) และเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ดี

○ ได้ข้อมูล ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงและ ได้สื่อพื้นบ้านทั้งสามประเภทๆละ1ชนิด โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้คัดเลือกเพื่อให้ผู้ศึกษาทำการศึกษาระดับลึกต่อไป สื่อพื้นบ้านทั้งสามประเภทได้แก่ สื่อที่มีการปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตและปัจจุบันก็ยังมีปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (สื่อที่ตำราย่อย) ได้แก่ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เหตุผลที่กลุ่มเป้าหมายเลือก เพราะ

ประเพณีนี้ เป็นการรวมญาติ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระดับเครือญาติ ไม่ให้คนในผีเดียวกันไป ทำผิดผี และต้องการใช้ประเพณีนี้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนเช่นปัญหาของเยาวชนที่เกี่ยวกับยาเสพติด และปัญหาอื่นๆของชุมชน ประเภทที่2เป็นประเภทที่บางปีปฏิบัติแต่บางปีก็ไม่ได้ปฏิบัติ (กึ่งๆ) กลุ่มเป้าหมายเลือกประเพณีการตานต๋อดเพราะปัจจุบันในหมู่บ้านมีผู้สูงอายุที่ขาดผู้ดูแล เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้แล้วในหมู่บ้านมีเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์เป็นจำนวนมากที่ ขาดคนดูแล เด็กเหล่านี้ส่วนมากพ่อแม่เสียชีวิต เด็กจึงอยู่กับผู้สูงอายุซึ่งขาดคนดูแล และเพื่อ เชื่อมความสัมพันธ์คนในชุมชนให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเหมือนในอดีต และประเภทที่3เป็นสื่อ ที่อดีตเคยมีการปฏิบัติแต่ปัจจุบันไม่มีการปฏิบัติแล้ว(สื่อที่หายไป)ได้แก่ขอ เพราะเป็นการอนุรักษ์ ภาษาคำเมือง และศิลปะพื้นบ้าน นอกจากนี้แล้วทำให้ได้ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องกับประเพณี และพิธีกรรมทั้งสามชนิด

ได้ข้อมูลระดับลึกเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ เนื้อหา ความหมายและผลกระทบของสื่อพื้น บ้าน (ทั้งสามชนิดที่ชุมชนร่วมกันคัดเลือกคือ การเลี้ยงผีปู่ย่า ,ตานต๋อด และขอ) ที่มีต่อชุมชน

○ การเสริมความมั่นใจโดยใช้การสื่อสารแนวนอน จากเวทีทำให้กลุ่มเป้าหมายที่ไม่ รู้ข้อมูลระดับลึกเช่นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของตำบลวอแก้ว และข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี/ พิธีกรรมทั้ง 12 เดือน รวมทั้งบทบาทหน้าที่ของประเพณี/พิธีกรรมทำให้กลุ่มเป้าหมายได้มีความรู้ เพิ่มขึ้นและมีความสนใจมากขึ้นในประเด็นดังกล่าว เนื่องจากโดยกระบวนการบทบาทผู้ให้ข้อมูล อยู่ที่กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้รู้ (ผู้ศึกษาไม่ใช่ผู้รู้) ดังนั้นโดยกระบวนการจึงทำให้กลุ่มเป้าหมายได้ เรียนรู้ซึ่งเป็นข้อมูลจากผู้รู้ในชุมชนโดยตรง ดังเช่นคำพูดของนายบรรจง ลือชัย ที่ร่วมในเวทีบอก ว่า "ที่ผ่านมาไม่เคยมีเวทีรวมผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน วันนี้เป็นการรวมพลชาวบ้านผู้ที่มีภูมิปัญญา เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน คิดว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาหมู่บ้าน" สะท้อนให้เห็นถึง การพัฒนาของชุมชนในช่วงที่ผ่านมาเน้นที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ดังเช่นคำพูดของประธาน อบต.ที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีเวทีสาธารณะให้ปราชญ์ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วม ความเป็นอยู่ของ ชาวบ้านเริ่มเป็นปัจเจกมากขึ้น

“วันนี้ผมภูมิใจที่มีสภาวัฒนธรรมตำบล เขามีครูบาอาจารย์เป็นคนท้องถิ่นของเขา มีพระ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ช่วยสารวัตร และคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้มาสืบทอด เจตนารมณ์ ปลูกวิญญาณ สร้างเลือดเนื้อเชื้อไขคนบ้านเฮาหื้อเจริญขึ้นมา โดยใช้ประเพณีเก่า ๆ วัฒนธรรม ผมว่าใช้บุคลากรเหล่านี้ คือ ผู้ที่มีภูมิปัญญา “

นายบรรจง ลือชัย อายุ 43 ปี บ้านหลายทุ่ง

○ การขยายผลออกนอกชุมชน นอกจากผลที่เกิดขึ้นจากในเวทีครั้งนี้แล้วยังมีผลที่เกิดขึ้นจากนอกเวทีคือ เป็นการสร้างกระแสให้ประชาชนทั่วไปเห็นความสำคัญของสื่อพื้นบ้าน โดยอาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย เป็นทีมผู้ศึกษาในโครงการได้นำข้อมูลเบื้องต้นที่ทางทีมผู้ศึกษา ค้นพบครั้งนี้ ในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ไปออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดลำปาง (สวท. ลำปาง) รายการ “สี่แจ่งเมืองเหนือ” เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2545 เวลา 10.00-11.00 น.

(3) การเลือกสื่อพื้นบ้าน 1 ชนิดเพื่อทดลองรื้อฟื้น

กิจกรรมมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

- เวทีระดับตำบล เพื่อให้เจ้าของวัฒนธรรมร่วมกันตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านที่จะทำการทดลอง
- การสัมภาษณ์เจาะลึก เก็บรวบรวมข้อมูลรายละเอียดสื่อพื้นบ้านที่จะทำการทดลอง
- เวทีกลุ่มย่อย เพื่อทำภาพรวมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติการและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
- เวทีระดับตำบล การวางแผนเพื่อเตรียมปฏิบัติการ

เป้าหมาย เตรียมการเพื่อลงมือปฏิบัติ โดยใช้กระบวนการให้ “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใดเพื่อทดลองรื้อฟื้น จะพัฒนาและจะปรับสื่อพื้นบ้านอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขเพื่อรับใช้คนในชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชนซึ่งเป็น “สิทธิทางวัฒนธรรม” และเป็น “สิทธิอันชอบธรรม” ของผู้เป็น “เจ้าของวัฒนธรรม”

ประเด็น/เนื้อหาสำคัญ

ประเด็นการนำเสนอเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนทุกคนในพื้นที่ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ชัดเจน ผู้ศึกษาใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลบริบทชุมชนที่เป็นผลจากการศึกษาโดยการเปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบัน ซึ่งทำให้กลุ่มเป้าหมายได้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างชัดเจน จากนั้นให้กลุ่มเป้าหมายมองไปข้างหน้าว่าอนาคตของชุมชนจะเป็นอย่างไรและกลุ่มเป้าหมายอยากให้ชุมชนเป็นอย่างไร (หมู่บ้านในฝัน) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้กลุ่มเป้าหมายมองเห็นภาพชุมชน มีความรู้สึกและความคิดที่ต่อเนื่องกัน สำหรับประเด็นสื่อพื้นบ้านเช่น เกี่ยวกับรูปแบบและคุณค่าของสื่อพื้นบ้านนั้น ผู้ศึกษาใช้วิธีการเปรียบเทียบโดยใช้สื่อพื้นบ้านเปรียบเทียบกับต้นไม้ และวาดภาพประกอบเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเห็นภาพที่ชัดเจน(รูปธรรม) จากวิธีการดังกล่าวทำให้กลุ่มเป้าหมายมีความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบและคุณค่าของสื่อพื้นบ้านมากขึ้น

➤ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ รูปแบบ,คุณค่า/เนื้อหาและผลกระทบของสื่อพื้นบ้าน3

ประเภทๆละ1ชนิดตามที่กลุ่มเป้าหมายร่วมกันคัดเลือก โดยใช้แนวการวิเคราะห์ส่วนที่มองเห็น(รูปแบบ)และส่วนที่มองไม่เห็น (เนื้อหา/คุณค่า) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับทีมผู้ศึกษา

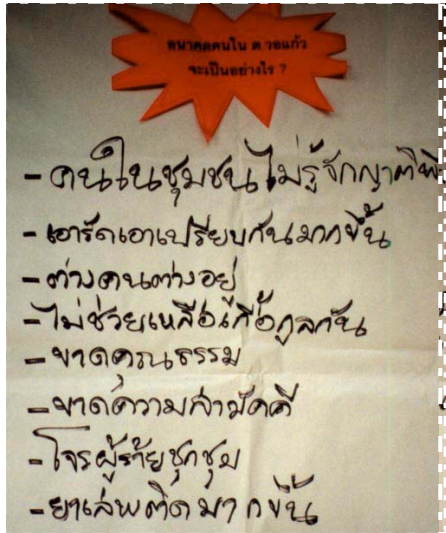

ประเภทที่ยังดำรงอยู่

ประเภทกึ่งๆ

ประเภทที่สูญหายไปแล้ว

- การให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาของชุมชนในอดีตที่ผ่านมา เปรียบเทียบกับปัจจุบัน และปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
- การสร้างภาพอนาคต "ตำบลในฝัน"

ปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ตำบลในฝันที่คนในชุมชนอยากให้เป็น

- การให้"เจ้าของวัฒนธรรม" เป็นผู้ตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านที่จะทำการทดลองปฏิบัติการเพื่อนำพาคนในชุมชนไปสู่ตำบลในฝัน

- ให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์องค์ประกอบย่อยของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- ร่วมกันวางแผนการดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มผีปู่ย่าที่ร่วมทดลอง
ผลที่เกิดขึ้น

○ เกิดเวทีการเรียนรู้โดยใช้การสื่อสารแนวนอน ความสำเร็จที่ชัดเจนคือสิ่งที่คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและกลุ่มผู้รู้เรื่องประเพณี/วัฒนธรรมชุมชน ได้เรียนรู้และซึมซับเกี่ยวกับรูปแบบและคุณค่าของสื่อบ้าน โดยผ่านเวทีที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแบบมีส่วนร่วม ระหว่างกลุ่มเป้าหมายด้วยกันเอง(กลุ่มเป้าหมายแต่ละคนมีความรู้และข้อมูลในระดับที่แตกต่างกัน)และกับทีมผู้ศึกษา ผลที่ตามมาคือทำให้ได้ข้อมูลระดับลึกโดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้มีบทบาทหลักในการนำเสนอ/แลกเปลี่ยนข้อมูล/ประสบการณ์ ร่วมกันวิเคราะห์และสรุป ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นการอธิบายและให้ความหมายโดย "คนในวัฒนธรรม" นั้นๆ (เจ้าของวัฒนธรรม) ทำให้เกิดการกระตุ้นและปลุกจิตสำนึกกลุ่มเป้าหมายโดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้มีบทบาทหลัก และเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ดี ดังเช่นที่นายบรรจงได้เข้าร่วมเวทีอย่างต่อเนื่อง บอกว่า "การเข้าร่วมกิจกรรมได้เรียนรู้ถึงคุณค่าของสื่อบ้าน และทำให้ค่อยๆสร้างสำนึกอยากมีส่วนร่วม" ซึ่งคำพูดดังกล่าวสามารถชี้ชัดได้ว่ากระบวนการและเครื่องมือที่ทีมผู้ศึกษานำมาใช้นั้นสามารถสื่อสารให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อบ้านกับสมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดี

“ผมขออุ้ในด้านภาพรวม ผมก็ได้ร่วมกิจกรรมกับคุณอดุลย์มาหลายเดือน
วันนี้ได้หันต้นไม้กับฮากไม้ มาหลายภาพ ตั้ฮากไม้อยู่ใต้ดิน เอื่อนั่นว่า
จิตสำนึกของคนเฮา ส่วนมากบ่ค่อยรู้ ตั้ว่าเฮารู้แล้วเช่นการทำพิธี
หรือการติดต่อกับเครือญาติ ผมว่านั่นเป็นกิจกรรม เป็นดอกเป็นผลของมัน

แต่ที่ซึ่มซับก็คือ ฮาก มันยังบ่ค่อยเกิด อันนี้ผมเข้าใจชัดเจนนะครับ”

นายบรรจง ลือชัย อายุ 43 ปี บ้านหลายทุ่ง

ผลตามมาก็คือผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีต่างๆ ของชุมชน และต้องการรื้อฟื้นสืบต่อบ้านเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เช่นพบว่าในกลุ่มของ ชาวบ้านทั่วไปเริ่มมีการพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการเกี่ยวกับเรื่องว่าจะมีการรื้อฟื้นประเพณีการ เลี้ยงผีปู่ย่า และมีชาวบ้านบางคนไม่เห็นด้วย จากนั้นได้มีผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เป็นผู้อธิบายรายละเอียดให้กับผู้ที่ไม่เห็นด้วยนั้น

○ ได้สืบค้นบ้านที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น หนึ่งชนิดเพื่อทำการศึกษาละลึกและหา แนวทางการสืบทอดโดยที่กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ร่วมกันคัดเลือกคือ การเลี้ยงผีปู่ย่า

เหตุผลที่เลือกเพราะเห็นประโยชน์คือทุกครอบครัวมีผีปู่ย่าเป็นที่พึ่งอยู่แล้วและในอดีตเคย เป็นกฎหมายของเครือญาติ สร้างความสามัคคีในหมู่บ้านซึ่งสามารถนำไปใช้เพื่อแก้ไข ปัญหาของชุมชนได้ โดยเริ่มจากกลุ่มขนาดเล็กคือ ครอบครัว เครือญาติแล้วขยายใหญ่ขึ้นเป็น กลุ่มในหมู่บ้านได้ ไม่มีค่าใช้จ่ายมาก นอกจากนี้แล้วในปัจจุบันผีปู่ย่ายังเป็นที่พึ่งทางใจให้กับคน ในชุมชนอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังเช่นข้อมูลบางส่วนที่ปราชญ์ชาวบ้านให้เหตุผล

ผู้ศึกษา : “ยะหยังจึงเลือกผีปู่ย่าเพื่อที่จะทดลองครับ”

พ่อนานอนันต์ : “หื้อฮู้ว่าไผเป็นปู่เป็นลุง เป็นญาติพี่น้องเฮาพ้อง เล่าสืบลูกหลานฟัง

ฮู้จักเคารพ นับถือกัน เป็นผีเดียวกัน เวลาไปมีปัญหาคือไหน

ก็หื้อฮู้ว่าคนนี้ลูกบ่อนั้น คนนี้ลูกแม่นี้ เป็นผีเดียวกัน

เป็นพี่น้องกันตังนั้น หื้อช่วยเหลือฮักแพงกัน

ละกะผีปู่ย่าบ่ต้องลงทุนอันหยั่งนักโดย”

พ่อนานยาย : “เป็นขนบธรรมเนียมของพื้นเมือง ฮู้ญาติพี่น้อง เคารพนับถือ

คนเฒ่า เป็นจะฮู้หื้อฟังว่า ถ้าเฮาเจ้อผีปู่ย่าคือเฮานับถือเจ้อ

คนเฒ่าคนแก่ ถ้าบ่เจ้อมันจะเกิดสิ่งตีบ่าดี เช่นสมมุติว่ามีบางคน

ในผีเดียวกันไปทำบ่าดีบ้างม ไปมีเรื่องมีราว ไปเล่นจู้ ผีปู่ย่าเป็นจะ

ลงมายะมาค้ำหื้อคนในผีเดียวกันบ่าสบาย พอไปหาหมอเมื่อและไป

สูมาผีปู่ย่าคนตีบ่าสบายก็จะหาย นั่นคือเป็นบ่ต้องการหื้อลูกหื้อเต้า

ได้นอกกรีดนอกทางตีบ่แม่ได้บอกได้กล่าว”

กำนันอินจันทร์ : “คือมันเป็นที่พึ่งทางใจ เหมือนกับที่ฮู้กันตะกี้ แล้วก็เป็นกฎระเบียบ

ของชุมชนนั่นคือ ฝัปปุ่ยนั่ ถั่าฐั่ไปลั๊ก ๆ ก็เหมือนกับกฎหมายในปัจุบัน ถั่าคนใดดีบั่าใช้คนในบับันนั้น ไปเข้าในบับันเป็น ในมั่งเป็นก็คือผิผิ ก็เหมือนกับผิผิกฎหมายตอนนีหละครับ อย่างในหลักของกฎหมายสมัยนี้ ถั่าบับามีเจ้าหน้าทีรู้หนันั้นก็รือดไป แต่ถั่าเรื่องผิผิคนจะเชือนักในเมืองเหนือ ถั่าสมมุติว่าท่านปลุกบับันหนึ่งหลัง ลองไปตัดต้นไมในป่าช้า ใครบักล้า คือเป็นไมขงผิ ไปทำภาระกิจเผาศพ เป็นสมบัติของคนดีตายแล้ว แต่มี น้อยครับคนดีลั๊กไปขายก็มี ผมเชือแนคนทางเหนือต้องเชือถัื่อเรื่องผิ ผมว่าต้องเลือกฝัปปุ่ยา แล้วจะได้โน้มน้าวคือฝัปปุ่ยาจะอยู่กับแต่ละบับันแต่ละเฮือน คนเฮาจะเริ่มเข้มแข็ง ต้องเริ่มจากตัวอง ถั่าบับอแม่บับามีศีลธรรม บับามีฝัปปุ่ยา บับามีกฎเกณท ลุกก็จะบับัฏกฎเกณทบับัฏกฎระเบียบ คือ ฉะนั้น บับันแต่ละหลังจะต้องทำฝัปปุ่ยามาเป็นเกณทบังคับ ลุกจะไปไหนก็ไหวฝัปปุ่ยา ความอุ่นใจมี แล้วก็เป็นกฎระเบียบดีว่าอันนี้เป็นผิผิเดียวกันเหนือ อย่าไปทำร้ายกัน ไปชกต่อยกัน อย่าไปทำในสิ่งทีผิผิประเพณี อันนี้คือ ความหมายของฝัปปุ่ยา คนเฮาถั่าชุมชนเข้มแข็ง อันนี้ประเพณีจะหยั่งการ กิ่การตานก็ทำได้ทุกอย่ง”

จากคำตอบของปราชญ์ชาวบ้านทั้งสามท่านเป็นที่ยืนยันได้ว่าประเพณีการเลี้ยง”ฝัปปุ่ยา” มีคุณค่าต่อคนในชุมชนทุกคน ตั้งแต่เด็ก เยาวชนหนุ่มสาว พ่อบ้านแม่บ้านจนถึงผู้สูงอายุ เพียงแต่ช่วงเวลาเวลาที่ผ่านมา วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไปมาก ทำให้”สำนึกร่วม”แห่งการรับรู้หน้าที่ของฝัปปุ่ยาของคนในชุมชนถูกเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วเพื่อให้ทันตามกระแสสังคม ดังนั้นทุกคนจึงไม่ค่อยมีเวลาที่จะมาร่วมกันนึกถึงอดีตสิ่งที่ดีงามที่เคยมีอยู่ในชุมชนของตนเอง เมื่อมีโอกาสทุกคนจึงได้ร่วมกันย้อนอดีต มองปัจจุบันและจะสร้างฝันสู่อนาคตของชุมชนให้ดีขึ้น จึงร่วมกันเลือก ประเพณีการเลี้ยง”ฝัปปุ่ยา” ที่จะเป็น ”สื่อ” เพื่อร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นเพื่อที่จะเดินทางพาชาวบ้านไปสู่ตำบลในฝันต่อไป

- ได้ข้อมูล องค์ประกอบย่อยๆ (เนื้อหา) ของการผลิตประเพณีการเลี้ยงฝัปปุ่ยา เช่น ความสัมพันธ์ หน้าที่และข้อจำกัด ขององค์ประกอบย่อย เป็นต้น
- ได้กลุ่มเป้าหมาย นั่นคือกลุ่มฝัปปุ่ยาจำนวน5กลุ่มที่จะเป็นตัวแทนในการทดลองดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนา
- ได้แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาประเพณีการเลี้ยงฝัปปุ่ยา เพื่อให้ตอบสนองการแก้ไขปัญหาของชุมชน

○ เกิดการขยายผล เช่น

- กิจกรรมการตานต๋อด ขึ้น จำนวน 2 ครั้ง โดยครั้งที่หนึ่งพระสงฆ์เป็นผู้เริ่มต้นคิดและครั้งที่สองผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เริ่มต้น
- กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและเป็นคณะกรรมการโรงเรียนโดยตำแหน่ง จากเวทีระดับตำบลครั้งนี้แล้ว กลุ่มคนดังกล่าวได้นำแนวคิดเรื่องการรื้อฟื้นและการสืบทอดผีป่วนำเสนอในเวทีคณะกรรมการโรงเรียน สำหรับหาแนวทางให้โรงเรียนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เด็กมีความรู้เรื่องผีป่วนำต่อไป

บางโรงเรียนมีครูบางคนไม่เห็นด้วยกับการที่จะให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแก่เด็กนักเรียนเรื่องประเพณีท้องถิ่นเช่นเรื่องผีป่วนำ เพราะครูไม่มีเวลา ทุกวันนี้สอนมากอยู่แล้วและไม่รู้ว่าเด็กจะได้รับประโยชน์อะไรจากการเรียนเรื่องผีป่วนำ (จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่าครูคนดังกล่าวเป็นคนในพื้นที่ที่โครงการเข้าไปทำการศึกษา และไม่เคยร่วมในพิธีการเลี้ยงผีป่วนำในกลุ่มของตนเอง ไม่รู้คุณค่า ความหมายของการเลี้ยงผีป่วนำ) ในเวทีดังกล่าว ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลจึงเป็นผู้อธิบายเกี่ยวกับคุณค่าของประเพณีผีป่วนำให้แก่ครูและคณะกรรมการโรงเรียน

- คณะนักวิจัยจากโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ ที่เข้าร่วมสังเกตการณ์ได้นำแนวคิดและกระบวนการจัดกิจกรรมครั้งนี้ ไปเป็นแนวทางเพื่อปรับใช้ในพื้นที่โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ ซึ่งคณะนักวิจัยโครงการดังกล่าวบอกว่าจากการนำไปปรับใช้ในพื้นที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันมากขึ้น และสามารถกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเองและแนวทางการสืบทอดต่อไปโดยกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมมากขึ้น

(4) เวทีการคืนข้อมูลให้กับชุมชน

การคืนข้อมูลให้ชุมชน ในการดำเนินงานที่ผ่านมาโครงการดำเนินกิจกรรมต่างๆกับกลุ่มเป้าหมายหลักเช่นประชาชนชาวบ้าน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล เนื่องจากโครงการไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้กับทุกคนด้วยเงื่อนไขของโครงการวิจัย โดยเฉพาะการทำงานวัฒนธรรมต้องเริ่มจากผู้ที่มีความรู้และสนใจด้วย จากกระบวนการดำเนินงาน กลุ่มเป้าหมายดังกล่าวเห็นว่าเรื่องวัฒนธรรมที่โครงการกำลังดำเนินการเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชน ที่ผ่านมากลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกันทำให้มีความรู้และความเข้าใจมากขึ้น ข้อมูลหลายอย่างที่ชาวบ้านไม่เคยรู้ควรจะให้ชาวบ้านได้รับรู้ด้วย ดังนั้นจึงมีการเสนอให้จัดเวทีระดับหมู่บ้านเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมที่มีอยู่ในชุมชน

- เวทีการคืนข้อมูลระดับหมู่บ้าน จัดเวทีครั้งละ1หมู่บ้าน โดยใช้เวทีการประชุมประจำเดือนของแต่ละหมู่บ้าน กลุ่มเป้าหมายหมู่บ้านละประมาณ50-60คน พบว่าส่วนมากเป็นผู้นำตามธรรมชาติ พ่อบ้าน แม่บ้านและมีเด็ก/เยาวชนเข้าร่วมด้วยหมู่บ้านละประมาณ5-15คน เพราะผู้ประสานงานในพื้นที่แจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านว่าขอให้ชวนเยาวชนเข้าร่วมในเวทีด้วย

เป้าหมาย เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเพื่อกระตุ้น ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านแก่สมาชิกในชุมชนซึ่ง เป็นการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้สู่ผู้ไม่รู้

ประเด็น/เนื้อหาสำคัญ โดยการนำเสนอข้อมูลผลจากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่เนื้อหา ความหมาย ปัญหาที่ไม่มีการสืบทอด แนวทางการสืบทอดและผลกระทบของสื่อพื้นบ้านทั้งสามชนิด (การเลียงผีป่วน , ตานด้อด และซอ) ที่มีต่อชุมชน

ผลที่เกิดขึ้น ข้อเสนอของกลุ่มเป้าหมายให้มีการจัดเวทีระดับหมู่บ้านเพื่อคืนข้อมูลให้ชุมชนสะท้อนให้เห็นถึง (1) กลุ่มเป้าหมายมีความมั่นใจมากขึ้น (2) กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งบางเรื่องไม่เคยรู้มาก่อนทำให้มีความรู้ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับ"รูปแบบ" และ "คุณค่า" (3) กระบวนการและเครื่องมือที่ผู้ศึกษานำมาใช้สามารถปลูกจิตสำนึกและสร้างให้กลุ่มเป้าหมายเกิดการเรียนรู้ได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น และ(4)เป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนชาวบ้านได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนอื่นๆในชุมชน ทำให้เกิดการสื่อสารในระดับแนวอนมากกว่าจะเป็นแนวดิ่ง

เกิดเวทีที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะกรรมการสภาวัฒนธรรม , ผู้ให้ข้อมูลหลัก (แต่ละคนมีความรู้และข้อมูลในระดับที่แตกต่างกัน) กับสมาชิกในชุมชนและกับทีมผู้ศึกษา

โดยผู้ศึกษามีหน้าที่วางกระบวนการ ตั้งประเด็นคำถาม กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายแสดงความคิดเห็นและร่วมกับกลุ่มเป้าหมายสรุป(ผู้ศึกษาไม่ได้มีความรู้มากกว่ากลุ่มเป้าหมายในประเด็นที่ทำการศึกษา) แกนนำคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมหมู่บ้านและผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นผู้มีบทบาทในการอธิบายรายละเอียด ส่วนกลุ่มเป้าหมายมีบทบาทในการให้ข้อมูล ชักถาม ร่วมวิเคราะห์และสรุป

จากวิธีการดังกล่าวทำให้กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมในเวทีมีความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบและคุณค่าของสื่อพื้นบ้านมากขึ้น และเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายมีความสนใจในสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนมากขึ้นด้วย

จากข้อมูลพบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ ร้อยละ100 ไม่เคยเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรม 2 ชนิดคือ การเลียงผีป่วน และการตานด้อดเลย ทำให้เยาวชนไม่มีความรู้เรื่องประเพณี/พิธีกรรมทั้งสองชนิดเลย รวมทั้งไม่รู้ว่าบ้านแก๊ผีป่วนของตนเองอยู่ที่บ้านใคร เยาวชนบอกว่าไม่เคยได้ยินและไม่เคยมีคนเล่าให้ฟังว่ามีประเพณีนี้ บางครั้งเคยเห็นแม่ทำไถที่บ้าน นี้ก็ว่าแม่จะทำ

เป็นอาหารกินที่บ้านเพราะแม่ก็ไม่เคยบอกเล่าให้ฟังว่าเอาไปทำอะไร ทำที่ไหน ส่วนการละเล่น
ขอ มีบางคนที่เคยไปดู

ส่วนพ่อบ้านและแม่บ้าน พบว่าบางคน (ส่วนน้อย) ที่เคยเข้าร่วมทั้งสามประเพณี แต่ส่วน
มากเข้าร่วมบางประเพณีเท่านั้น และเป็นส่วนมากที่ไม่รู้ว่าแต่ละประเพณี/พิธีกรรมนั้นทำเพื่ออะไร
และมีคุณค่าอย่างไร เหตุผลที่ไปร่วมในประเพณี/พิธีกรรมเพราะทำตามประเพณี

จากขั้นตอนที่ 3 นี้เมื่อกลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันคัดเลือกหมู่บ้านเพื่อที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น
และได้มีเวทีคั่นข้อมูลให้กับชุมชนเพื่อกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ
มากขึ้นแล้ว จากนั้นได้มีเวทีเพื่อทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าต่อไปซึ่งเป็นขั้นที่ 4

ขั้นที่ 4 การรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีขั้นตอนต่างๆดังนี้

- (1) การมีส่วนร่วมของกลุ่มผีปู่ย่าในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- (2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- (3) การมีส่วนร่วมของโรงเรียนในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- (4) ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

รายละเอียดของแต่ละกิจกรรม

(1) การมีส่วนร่วมของกลุ่มผีปู่ย่าในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

จากเวทีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่มีมติเลือกกลุ่มผีปู่ย่าจำนวน 5 กลุ่ม (กลุ่ม
ทดลอง) จาก 4 หมู่บ้าน โดยใช้เกณฑ์ (ก) ต้องเป็นกลุ่มที่จะมีการทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าในช่วงที่จะถึงนี้
และ (ข) ต้องสมัครใจ เป็นกลุ่มที่มีเจ้าผีหรือกำลังผีในกลุ่มให้ความสนใจที่ต้องการจะทดลองทำ
เพื่อการพัฒนา และให้เจ้าผีแต่ละกลุ่มเป็นคนประสานกับกำลังผีในกลุ่มของตนเอง เพื่อนัดวันจัด
เวทีของแต่ละกลุ่ม สำหรับหาแนวทางการพัฒนากลุ่มผีปู่ย่าของตนเองและประสานงานกับทีมผู้
ศึกษาเพื่อเข้าร่วมในเวที

เป้าหมาย เพื่อให้แกนนำสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าแต่ละกลุ่มที่จะทำการทดลอง (รวม 5 กลุ่ม) ได้
หาแนวทางการสร้างเสริมและพัฒนาสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง โดยใช้ประเพณีการเลี้ยงผี
ปู่ย่าเป็นสื่อสำหรับรับใช้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

ประเด็น/เนื้อหาสำคัญ สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย โดยการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับ”รูปแบบ” “คุณค่า/เนื้อหา”และผลกระทบ
ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า และให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของการจัดประเพณีการ
เลี้ยงผีปู่ย่าที่ผ่านมา ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันและร่วมกันหาแนวทางการแก้ไข

ปัญหา โดยใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่อ เน้นการนำคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการรักกันของสมาชิก ซึ่งเป็นนามธรรมให้กลุ่มเป้าหมายช่วยกันคิด ให้เป็นกิจกรรม(รูปธรรม) เพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

ผลที่เกิดขึ้น

- ความรู้และความเข้าใจ กลุ่มเป้าหมายได้มีความรู้และมีความเข้าใจ(รูปแบบและคุณค่า)มากขึ้นเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ กลุ่มผีปู่ย่าจำนวน5กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มมีสมาชิกได้มีโอกาสมาร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง พร้อมทั้งได้มีการวางแผนการพัฒนากลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง ด้วยตนเอง เพื่อตนเองและญาติพี่น้อง ทำให้เกิดการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องเพิ่มมากขึ้น เพราะบางคนไม่ได้มาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าหลายปีแล้วแต่ครั้งนี้มาร่วมวางแผนด้วย ดังคำพูดของนางคำมูล สุทระปา ที่ได้มีโอกาสมาร่วมในเวทีกลุ่มผีปู่ย่าแม่มูล “กลุ่มเป้าหมายส่วนมากบอกว่าไม่เคยมีอย่างนี้มาก่อน ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าพบกันปีละ1หรือ2ครั้งเท่านั้นคือพอถึงวันเลี้ยงผีปู่ย่าใครจะมาก็มา ใครไม่มาก็ไม่เป็นไร คนที่มาก็ช่วยกันทำเสร็จพิธีก็แยกย้ายกันกลับบ้าน แต่มาปีนี้มีการวางแผนงานกันก่อน ซึ่งเป็นสิ่งที่ดี”

“ดีกะตั้ได้มาอุ้จกกันก่อน มันจะยะห้อมมีคนมานักขึ้นในวันเลี้ยงผีปู่ย่า”

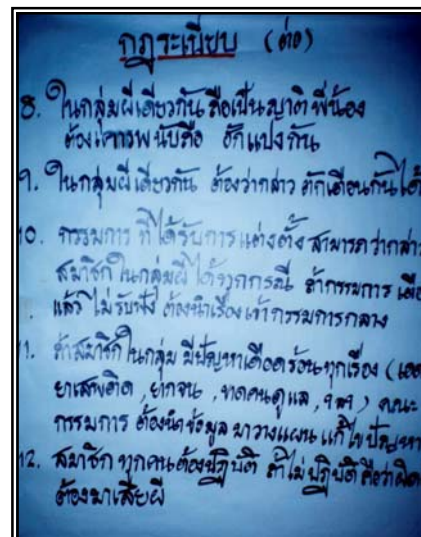
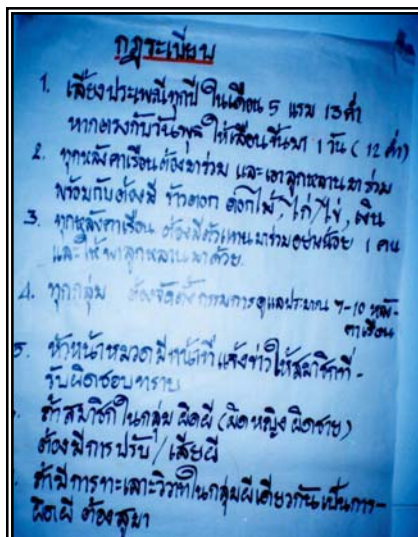
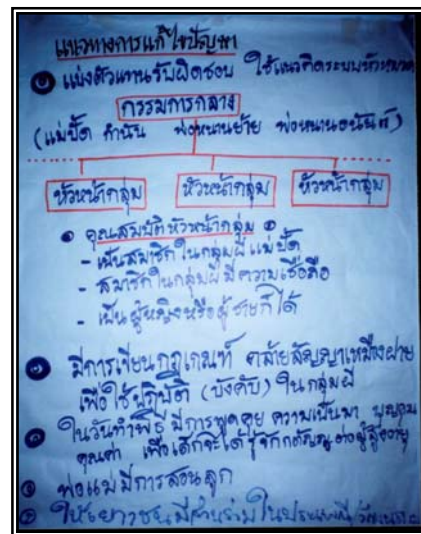
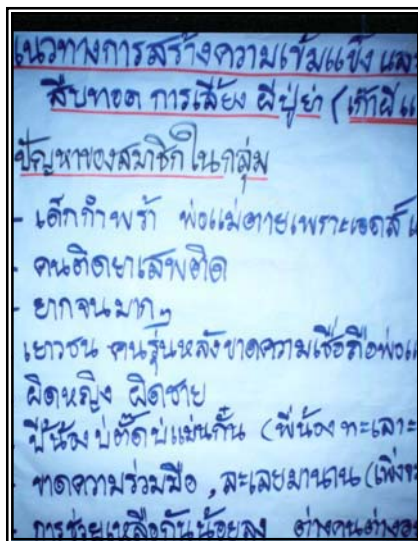
นางคำมูล สุทระปา กลุ่มผีปู่ย่าแม่มูล บ้านหลายทุ่ง

คำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในช่วงที่ผ่านมา ที่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันไม่ได้มีการวางแผน ใครจะมาร่วมหรือไม่ก็ได้ นั่นคือจิตสำนึกเริ่มห่างหายไปจากสมาชิก ดังนั้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ผ่านมาจึง “ทำพอเป็นพิธี” เท่านั้น ไม่ได้เน้นเพื่อรับใช้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเลย ดังนั้นเมื่อสภาพบริบทสังคมและวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ประเพณี/พิธีกรรม ก็จำเป็นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนนั่นคือต้องมีการจัดการให้เป็นระบบโดยเน้นที่กระบวนการและต้องเป็นการคิดตัดสินใจของ “เจ้าของวัฒนธรรม” เพื่อให้สื่อพื้นบ้านสามารถดำรงอยู่และรับใช้คนในชุมชนต่อไปได้

- เกิดการกระตุ้นทำให้กลุ่มผีปู่ย่าอื่นๆ (ที่ไม่ใช่กลุ่มทดลอง) จาก 5 กลุ่มเป็น 9 กลุ่ม ที่มีความสนใจและต้องการทำกิจกรรม เช่นการจัดเวทีที่กลุ่มแก๊ผีแม่บ๊ิด (กลุ่มทดลอง) กำหนดซึ่งเป็นกำลังผีในกลุ่มนี้ได้ชักชวนแม่หมา ซึ่งเป็นแก๊ผีและอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันมาร่วมสังเกตการณ์ด้วย เมื่อกิจกรรมครั้งนี้เสร็จเรียบร้อยแล้วแม่หมาได้มาบอกกับทีมผู้ศึกษาว่าอยากให้ไปทำกิจ

กรรมเช่นนี้กับกลุ่มผีปู่ย่าของแม่หมาด้วย ต่อมาผู้ช่วยผู้ศึกษาในพื้นที่ได้มีการนัดหมายและไปช่วยดำเนินกิจกรรมให้และหลังจากนั้นแม่หมาได้เข้าร่วมในเวทีอย่างต่อเนื่อง

- ได้แนวทางการจัดทำวีดีโอเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเพิ่มช่องทางการสื่อสาร
- กลุ่มผีปู่ย่า (กลุ่มทดลอง) แต่ละกลุ่มได้แนวทางและแผนงานในการที่จะดำเนินกิจกรรมในวันเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี โดยเน้นที่การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

แกนนำของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า(กลุ่มแม่ปัด)ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม และร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อสมาชิกในกลุ่ม โดยสมาชิกในกลุ่มและเป็นของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

หมายเหตุ

- ในเวทีของแต่ละกลุ่มผีป่วนผู้ศึกษาได้มีการบันทึกเทปวิดีโอ เพื่อเก็บรายละเอียดต่างๆ สำหรับใช้ในการวิเคราะห์ต่อไป เมื่อกิจกรรมของกลุ่มผีป่วนนั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้ศึกษาได้ฉายวิดีโอที่เกี่ยวกับกระบวนการครั้งนี้ให้กลุ่มเป้าหมายได้ดู
- จากการสังเกตพบว่ากลุ่มเป้าหมายสนใจในการดูวิดีโอมาก กลุ่มเป้าหมายบางคนที่ไม่ค่อยพูดแต่เมื่อมีโอกาสและได้พูดและได้เห็นภาพตนเองออกทางทีวี สมาชิกในกลุ่มจะหัวเราะและสนุกสนานหยอกล้อกันเมื่อเห็นภาพนั้นในทีวี ส่วนผู้พูดจะยิ้มเมื่อเห็นภาพของตนเอง
- มีข้อเสนอจากเวทีว่าผู้ศึกษาน่าจะทำวิดีโอชุดนี้แจกเพื่อนำไปให้สมาชิกคนอื่นๆ ดูด้วย
- ผู้ศึกษาตั้งคำถามกับกลุ่มเป้าหมายว่าถ้าจะเป็นวิดีโอควรจะมีเนื้อหาเป็นอย่างไร คำตอบส่วนมากบอกว่าให้มีเนื้อหาตั้งแต่ครั้งนี้คือการเตรียมงานและมีภาพวันเลี้ยงผีป่วนด้วย มีบางคนบอกว่าให้มีภาพกลุ่มของตนเองด้วย ซึ่งวิธีการและคำถามดังกล่าวเป็นกระบวนการให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการสร้างเนื้อหาสาร
- ผู้ศึกษาแจกเอกสารให้กับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นข้อมูลเรื่องเกี่ยวกับผีป่วน เช่นคำพูดของปราชญ์ชาวบ้านที่ว่า ผีป่วนเป็นผีดี ไม่มีตัวตน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน และข้อมูลจากเวทีแกนนำกลุ่มเยาวชน เช่นปัญหาของชุมชน สาเหตุและผลกระทบ ตำบลในฝันและแนวทางการแก้ไขปัญหา เอกสารดังกล่าวถือว่าเป็น"สื่อเฉพาะกิจ" ที่ทางโครงการผลิตขึ้นแต่เป็นเนื้อหาของกลุ่มเป้าหมาย

(2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

จากเวทีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่มีมติเลือกกลุ่มผีป่วนจำนวน5กลุ่มเพื่อทดลองพัฒนา และจากปัญหาที่คนในชุมชนยังไม่ค่อยกล้าพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ,แต่ละกลุ่มผีป่วนมีผู้เข้าร่วมในวันเลี้ยงผีป่วนน้อย , คนในชุมชน(ส่วนมาก)ยังไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจ(รูปแบบและคุณค่า)เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ฯลฯ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ

- i.) กลุ่มเป้าหมายที่ได้มีโอกาสร่วมในเวทีต่างๆของโครงการนี้โดยเฉพาะคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ปราชญ์ชาวบ้านและเจ้าผีป่วนบางคน ทุกคนต้องช่วยกันกระจายความรู้สู่สมาชิกในชุมชน
- ii.) ควรจะมีการประชาสัมพันธ์เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนโดยการจัดทำเป็นเทปบันทึกเสียง กลุ่มเป้าหมายได้มีข้อสรุปคือให้ช่างขอในตำบลออกแล้ว2คนไปรักษาหาหรือกันถึงแนวทางการจัดทำเป็นเทปคำขอ เพื่อให้ความรู้แก่สมาชิกในชุมชนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนและจะทำอย่างไรให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

iii.) โรงเรียนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชน โดยให้มีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

ผลที่เกิดขึ้น

(ก) การขยายความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยผ่านสื่อบุคคล เช่น

○ การประชุมประจำเดือนของแต่ละหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะมีการพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยการนำข้อมูลที่ได้จากเวทีการประชุมมาถ่ายทอดให้สมาชิกในชุมชน และบางครั้งจะมีแกนนำที่ผ่านกระบวนการมาแล้วช่วยเสริมด้วย ส่วนมากบอกว่าเป็นโครงการของสภาวัฒนธรรมตำบลที่จะลงมาทำงานเรื่องผีปู่ย่าเพื่อทำให้กลุ่มผีปู่ย่ามีความเข้มแข็ง

○ เวทีสนทนากลุ่มย่อยแบบไม่เป็นทางการของชาวบ้าน พบว่ามีหลายเวทีที่มีการพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เช่นบางเวทีมีคนที่ไม่เข้าใจและบอกว่า"คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลลงมาย" ในเวทีดังกล่าวมีผู้รู้และได้ผ่านกระบวนการมาแล้วคือพ่อหนานย้าย(ปราชญ์ชาวบ้าน) ได้ช่วยอธิบายและให้ข้อมูลโดยเน้นที่หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

○ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเข้าสู่การประชุมคณะกรรมการพื้นฐานของโรงเรียน มีบางโรงเรียนที่ครูตั้งคำถามกับคณะกรรมการพื้นฐานของโรงเรียนว่าทำไมจึงให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวมีประธานกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลร่วมเป็นกรรมการพื้นฐานของโรงเรียนด้วย จึงได้อธิบายและให้ข้อมูลโดยเน้นที่หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

○ จากแก๊งผีปู่ย่าหนึ่งไปสู่อีกแก๊งผีปู่ย่าหนึ่ง เช่นที่บ้านทุ่งต้นเมติว พี่ไผ่แก้ว เป็นแก๊งผีและได้เข้าร่วมเวทีการประชุมแก๊งผีทั้งตำบล ส่วนแม่เลี่ยมก็เป็นแก๊งผีอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแต่ไม่ได้เข้าร่วมเวทีแก๊งผีทั้งตำบล (เนื่องจากติดธุระ) หลังจากเวทีแก๊งผีทั้งตำบลผ่านไป2วัน ผู้ศึกษาได้มีการติดตามข้อมูลทราบว่าพี่ไผ่แก้วได้ไปให้ข้อมูลกับแม่เลี่ยมในเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเช่น บอกว่าคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลจะมาทำงานพัฒนากลุ่มผีปู่ย่าให้เข้มแข็งและปีหน้าจะให้ทุกกลุ่มเลี้ยงผีปู่ย่าพร้อมกันในเดือน 5 แรม 13 ค่ำ

จากการไปสังเกตการทำประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของกลุ่มแม่เลี่ยม(ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายที่จะทำการทดลอง) เมื่อเดือน 9 แรม 13 ค่ำ ที่ผ่านมา พบว่าขณะที่สมาชิกกำลังนำสิ่งของมารวมกันที่จะทำพิธี แม่เลี่ยมได้พูดคุยกับสมาชิกกลุ่มว่าต่อไปคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลจะลงมาพัฒนากลุ่มผีปู่ย่าให้เข้มแข็ง และปีหน้าจะให้ทำพร้อมกันในเดือน 5 แรม 13 ค่ำ สมาชิกทุกคนเห็นด้วยจากนั้นช่วงทำพิธีผู้ที่ทำพิธีได้บอกกล่าวแก๊งผีปู่ย่า ว่าปีหน้าจะขอเลี้ยงเดือน5แรม13ค่ำ

○ จากแก๊งผีปู่ย่าสู่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน พบว่ามีหลายกลุ่ม(ไม่ใช่กลุ่มที่จะ

ทดลอง)ที่มีพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าในเดือน9แรม13ค่ำ ถ้าได้มีการไปชักชวนสมาชิกมาร่วมในพิธีมากขึ้นและมีการให้ข้อมูลว่าคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลจะลงมาพัฒนากลุ่มผีปู่ย่าให้เข้มแข็งและปีหน้าจะให้ทำพร้อมกันในเดือน5แรม13ค่ำ สมาชิกทุกคนเห็นด้วยและช่วงทำพิธีได้มีการบอกกล่าวแก่ผีปู่ย่า ว่าปีหน้าจะขอเลี้ยงเดือน5แรม13ค่ำ

○ จากแกนนำหลักขยายไปยังนอกชุมชน (1) ประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลได้นำข้อมูลที่ได้จากการร่วมเวทีต่างๆในเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ไปนำเสนอในการประชุมประจำเดือนของอำเภอประเด็นการใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อให้บ้านเมืองหน้าอยู่ เชิดชูคุณธรรม นอกจากนี้แล้วมีคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลใกล้เคียงมีความสนใจ ประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลอ่าวจึงได้ไปแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลที่สนใจในประเด็นเรื่องการนำประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามาเป็นกลไกในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการพูดคุยเน้นการให้ชาวบ้านได้เรียนรู้เรื่องคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าและการนำคุณค่าดังกล่าวมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า (2) ประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลร่วมกับประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ได้ไปออกรายการทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดลำปาง ในเรื่องเกี่ยวกับการใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิกในชุมชน เน้นเหตุผลที่ชาวบ้านเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและการนำคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

(ข) การจัดทำเทปบันทึกเสียงเพื่อการประชาสัมพันธ์เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

กระบวนการผลิตเทปบันทึกเสียงเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

○ ผู้ศึกษาพูดคุยกับช่างขอทั้ง2คนเรื่องแนวทางการผลิตเทปบันทึกเสียงเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า และให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วม

○ กลุ่มเป้าหมายที่จะฟังเทปชุดนี้แบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆคือ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มพ่อบ้านแม่บ้านและกลุ่มเยาวชน ดังนั้นช่างขอต้องไปหาข้อมูลว่ากลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มต้องการให้เทปนี้เป็นอย่างไร เช่นเนื้อหาด้านใดบ้าง และดนตรีเป็นอย่างไร เป็นต้น

สรุปจากการที่ช่างขอไปหาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั้ง3กลุ่ม ได้แนวทางการผลิตเทปดังนี้

- เทปชุดนี้จะผลิตในลักษณะคำขอ โดยมีเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นหลัก เน้นที่คุณค่าและหน้าที่ นอกจากนี้จะมีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน ประเพณีทั้ง12เดือนและการออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน/ต่างประเทศ เป็นต้น

- มีผู้ร้องทั้งชาย หญิง เยาวชนชายและเยาวชนหญิง

■ ใช้ดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือผสมผสานกับเครื่องดนตรีสมัยใหม่

○ ผู้ศึกษานับสนุนข้อมูลเรื่องประวัติตำบลวอแก้ว ประเพณีทั้ง 12 เดือนและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าให้แก่ช่างชอ และเมื่อช่างชอได้มีการศึกษาข้อมูลจากผู้ศึกษาแล้วช่างชอยังได้มีการไปศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้รู้ในชุมชนอีกด้วย

○ ช่างชอร่วมกันเขียนบทเพลงคำวชอ รวมทั้งหมด 10 บทเพลง

○ ช่างชอฝึกเยาวชนชายและเยาวชนหญิง

○ ช่างชอร่วมกับนักดนตรีสมัยใหม่ทำโน้ตดนตรี

○ จัดเทปเพลงคำวชอและผลิตเป็นซีดี (ตัวอย่างบทเพลงชอประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า มีในภาคผนวก)

โดยสรุปเนื้อหาของบทเพลงคำวชอผีปู่ย่า จะพูดถึงเกี่ยวกับ”รูปแบบ”และ”คุณค่า”ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนนั่นคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่สถานการณ์ปัจจุบันได้เปลี่ยนไป คุณค่าของผีปู่ย่าได้หายไปด้วย ทำให้ชุมชนมีปัญหามากมายญาติพี่น้องขาดการช่วยเหลือกัน ต่างคนต่างอยู่ ถ้าไม่ช่วยกันหรือฟื้นฟูคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ปัญหาของคนในชุมชนจะยากที่จะแก้ไขได้

(ค) การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการรื้อฟื้น/สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

จากเวทีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่ต้องการให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย

เป้าหมาย เพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าและให้กลุ่มเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเสริมและพัฒนาสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง

ประเด็น/เนื้อหาที่สำคัญ การให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยใช้การวิเคราะห์ส่วนที่มองเห็นและส่วนที่มองไม่เห็น เยาวชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุที่ไม่ได้เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า วิเคราะห์ปัญหาของเยาวชนและของคนในชุมชน แนวทางการแก้ไขปัญหาโดยให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและการใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่อ

ผลที่เกิดขึ้น

○ กลุ่มเป้าหมายได้มีความรู้และมีความเข้าใจ (รูปแบบและคุณค่า) มากขึ้นเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

○ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของชุมชน สาเหตุของปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้น ตำบลในฝันและแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อไปสู่ตำบลในฝัน ในมุมมองของเยาวชน และจากกระบวนการครั้งนี้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการการ

วิเคราะห์ปัญหาและการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนพร้อมทั้งได้รับรู้ข้อมูลต่างๆของชุมชนด้วย

- ได้แนวทางที่เยาวชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เช่นบางคนจะไปเข้าร่วมในพิธีเพื่อหาแนวทางให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วม และบางคน(จำนวน6คน)จะไปร่วมกับช่างชอในตำบลเพื่อฝึกหัดร้องชอในการทำเทปประชาสัมพันธ์เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ฯลฯ
- ได้เยาวชนที่จะเป็นแกนนำหลักในการดำเนินกิจกรรมต่อไป
- เป็นจุดเริ่มต้นที่คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลจะนำความคิดเห็นของเยาวชนไปเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาชุมชนต่อไป และต่อมาประธานฯได้นำประเด็นที่เยาวชนนำเสนอทั้งหมดเข้าหาหรือคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเพื่อร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป

(3) การมีส่วนร่วมของโรงเรียนในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ในพื้นที่ดำเนินงานมีโรงเรียนทั้งหมดรวม 3 แห่ง และในการดำเนินกิจกรรมครั้งนี้มีตัวแทนครูจากโรงเรียนทั้ง 3 แห่งเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยมีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเป็นผู้ประสานงานกับโรงเรียน มีกิจกรรมต่างๆดังนี้

- เวทีกระตุ้นและสร้างความตระหนักรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- คุรุลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- อบรมการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- คณะครูในโรงเรียนร่วมกันพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ครูนำเสนอหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าต่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล
- ครูจัดการเรียนการสอนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ครูให้เด็กเข้าร่วมในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

เป้าหมาย เพื่อกระตุ้น ปลุกจิตสำนึกและสร้างความตระหนักรู้เรื่องสืบสาน (ผีปู่ย่า), สร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และร่วมกันหาแนวทางการจัดการเรียนการสอนเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ประเด็น/เนื้อหาที่สำคัญ กลุ่มเป้าหมายร่วมกันการวิเคราะห์“รูปแบบ”และ“คุณค่า/เนื้อหา” ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ,ลงพื้นที่หาความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน,แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ,อบรมและจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น,จัดกิจกรรม/การเรียนการสอนและให้เด็กนักเรียนเข้าร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

ผลที่เกิดขึ้น

○ จากเวทีในการพูดคุยช่วงแรกๆ ครูบอกว่าถ้าจะให้ครูสอนเรื่องผีปู่ย่ากับเด็กนักเรียนนั้น ให้ผู้ศึกษาหาข้อมูลมาแล้วครูจะนำไปสอนเด็กนักเรียนในโรงเรียนให้ ประเด็นนี้ประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลได้อธิบายว่า การเรียนการสอนเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านควรหาแนวทางว่าจะทำอย่างไรให้เด็กนักเรียนไปเรียนรู้และสัมผัสกับของจริงสิ่งที่ชาวบ้านทำโดยตรงจะทำให้เด็กได้เรียนรู้และซึมซับได้ดีกว่าเพราะไม่ต้องการให้เด็กท่องได้เท่านั้น

○ คำถามที่ผู้ศึกษาถามส่วนมากครูไม่รู้ เช่น แก้วผีของครูอยู่ที่บ้านใคร การเลี้ยงผีปู่ย่าชาวบ้านทำเพื่ออะไร คำถามดังกล่าวเมื่อครูไม่รู้ดังนั้นครูควรหาคำตอบจากผู้รู้ในชุมชน

○ ครูที่เข้าร่วมในเวทีเริ่มเห็นความสำคัญและมีความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านมากขึ้น และพร้อมที่จะร่วมกับโครงการเพื่อหาแนวทางจัดการเรียนการสอนแก่เด็กในโรงเรียนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

○ เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องคือครูที่เข้าร่วมในเวทีจะไปเรียนรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจากผู้รู้ในชุมชน ครูจึงได้ร่วมกันตั้งคำถามเพื่อเป็นแนวทางในการไปศึกษาหาความรู้จากผู้รู้ในชุมชน พร้อมทั้งได้วิธีการสัมภาษณ์ด้วย

○ เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เนื่องจากครูไปหาผู้รู้ในชุมชน (ครูไปเรียนรู้จากคนในชุมชน) ลักษณะเป็นการไปเยี่ยมเยียน พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เน้นเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเช่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ทำให้ผู้รู้ในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจที่ครูให้ความสำคัญกับผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน

○ ครูได้ข้อมูลระดับลึกส่วนที่เป็นคุณค่า ทำให้มีความเข้าใจมากขึ้นในเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

○ ครูได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ในชุมชน เช่นประเด็นเกี่ยวกับวิธีการตั้งคำถาม นอกจากนี้ยังเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งเป็นข้อมูลที่ครูไม่เคยรู้มาก่อน ทำให้ครูได้ความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในระดับลึกและเริ่มเห็นคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน เช่นครูบอกกับผู้รู้ให้ข้อมูลว่า

“ผีปู่ย่าเป็นกุศโลบายเท่านั้นผีไม่มีตัวตน แต่มีสิ่งที่อยู่เบื้องหลังประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าคือให้ญาติพี่น้องช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นกฎหมายของเครือญาติ “

“ผีปู่ย่า เป็นกฎหมายของชาวบ้าน”

อาจารย์นิภาพรบอกว่า ตอนที่นั่งฟังชาวบ้านเล่าว่าตนเองเริ่มมีความรู้สึกที่**“ชาวบ้านไม่ได้มั่งคั่ง ครูต่างหากที่ไม่รู้คุณค่า/ความคิดที่อยู่เบื้องหลังของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า”**

○ ครูแกนนำเริ่มเห็นคุณค่าและความสำคัญของผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งครูบางคนบอกว่า **“ชาวบ้านบางคนมีความรู้เรื่องต่างๆที่เกี่ยวกับในชุมชนมากกว่าครู”**

○ ครูเริ่มเห็นความสำคัญของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ในช่วงที่ผ่านมามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงหลวง มีนโยบายแต่ยังไม่เคยทำอย่างจริงจัง ทำให้ครูยังไม่ค่อยเห็นความสำคัญและไม่รู้วิธีการว่าจะทำอะไรเพราะที่ผ่านมามีหลักสูตรมาจากส่วนกลางและหน่วยเหนือ ครูมีหน้าที่สอนอย่างเดียว เมื่อได้รับการอบรมและทดลองปฏิบัติในครั้งนี้ทำให้ครูบอกว่า

“ไม่ใช่เรื่องยากอย่างที่คิดเลยและสามารถนำไปปรับใช้กับเรื่องอื่นๆได้ด้วย”

○ ได้แนวทางการสอนเด็กนักเรียนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยนักเรียนและชุมชนมีส่วนร่วม

(4) การจัดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี

เป้าหมาย เพื่อศึกษากระบวนการ การทดลองใช้พิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่อในการพัฒนากลุ่มผีปู่ย่า ให้ตอบสนองการแก้ไขปัญหา/การช่วยเหลือกันของสมาชิกในกลุ่ม

ประเด็น/เนื้อหาที่สำคัญ กลุ่มผีปู่ย่าที่จะทำการทดลองและได้ผ่านกระบวนการมาแล้วจำนวน 5 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีกิจกรรมที่หลากหลายที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันคิดสร้างสรรค์ขึ้นมานั้นแตกต่างกันไป ส่วนพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่ามีกิจกรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยมีเป้าหมายเดียวกันคือการร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ให้เป็นหนึ่งเดียวเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ผลที่เกิดขึ้น

○ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีหน้าที่ใหม่ๆเกิดขึ้นจากการคิดสร้างสรรค์ของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า เพื่อตอบสนอง/การแก้ไขปัญหา/การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

○ เป็นพื้นที่/เวที สาธารณะสำหรับสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน(ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้น แม้จะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์) ก็มีสิทธิที่สามารถเข้าถึงได้

○ ความสัมพันธ์ของญาติพี่น้อง(สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน)เริ่มกลับมาเชื่อมสายสัมพันธ์ให้มีความแน่นแฟ้นกันอีกครั้งหนึ่ง

○ มีกิจกรรมที่เกิดขึ้นทั้งช่วงก่อนวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า วันทำพิธีกรรมและกิจกรรมหลังวันทำพิธีกรรมด้วย

ขั้นที่ 5 การติดตามประเมินผล

มีกิจกรรมต่างๆดังนี้

(1) การติดตามและประเมินผล โครงการมีคณะทำงานประกอบด้วย ก) ทีมผู้ศึกษาซึ่งร่วมกิจกรรมทุกครั้ง นอกจากนี้โครงการมีผู้ช่วยนักวิจัยอยู่ในพื้นที่ที่สามารถติดตามกลุ่มเป้าหมายต่างๆได้อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง ข) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ช่วยติดตามงานกับกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในหมู่บ้านของตนเอง นอกจากนี้แล้วยังมีการจัดเวทีประชุมทุกเดือนเพื่อรายงานความก้าวหน้าและร่วมกันวางแผนการดำเนินกิจกรรมต่อไป

(2) โครงการเชิญบุคคลภายนอก (ที่มีประสบการณ์ในการศึกษาเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า) มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสรุปบทเรียน เมื่อกลุ่มผีปู่ย่าที่ทำการทดลองได้ผ่านการจัดกิจกรรมประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว เพื่อช่วยสะท้อนกระบวนการดำเนินกิจกรรมของโครงการ

(3) การประเมินผล โครงการให้คณะทำงานติดตามงานโครงการร่วมกับแกนนำกลุ่มเป้าหมายที่ดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้ง เป็นคณะทำงานประเมินผล วิธีการคือ (ก) ประเมินผลกิจกรรมคือในการดำเนินกิจกรรมเสร็จแต่ละครั้งคณะทำงานจะร่วมกับแกนนำที่ร่วมกิจกรรมจะพูดคุยประเมินผลกิจกรรมนั้นๆ และ(ข) ประเมินผลเมื่อสิ้นสุดโครงการ คณะทำงานจะร่วมกันประเมินผลโดยใช้วิธีการเปรียบเทียบระหว่างก่อนการดำเนินโครงการกับหลังจากดำเนินโครงการแล้ว

เป้าหมาย เพื่อดูความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานตามแผนงานที่วางไว้ แก้ไขปัญหาวางแผนการดำเนินงานและสนับสนุนการดำเนินงานให้เป็นไปอย่างราบรื่น และเพื่อวิเคราะห์กระบวนการทำงานโดยรวมและวัดผลสำเร็จของงาน เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ผลที่เกิดขึ้น

○ กลุ่มเป้าหมายที่ร่วมดำเนินกิจกรรม ได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและได้รับรู้ข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่อง กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผนและปฏิบัติ

ในช่วงที่ผ่านมาทุกกลุ่มมีความกระตือรือร้นมากเนื่องจากในการจัดกิจกรรมทุกครั้งนอกจากมีผู้ศึกษาเข้าร่วมแล้วยังมีตัวแทนจากคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลเข้าร่วมด้วย

กลุ่มเป้าหมายหลายคนบอกว่า ดีที่คณะกรรมการฯให้ความสนใจโดยเฉพาะประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลที่เข้าร่วมทุกเวที

○ เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องโดยเฉพาะ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลมีการจัด

ประชุมทุกเดือนเน้นแบบไม่เป็นทางการ จากในอดีตไม่เคยมีทำให้คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลมีการพูดคุยปรึกษาหารือกันมากขึ้น ประเด็นการพูดคุย (1) ผู้ศึกษารายงานความก้าวหน้าปัญหา หรือแนวทางการแก้ไขและร่วมกันวางแผนงานต่อไป (2) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมของแต่ละหมู่บ้านเสนอกิจกรรม/ประเพณีที่จะทำในเดือนต่อไป มีแผนงานอย่างไร ต้องการให้คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลหนุนช่วยอะไรบ้าง (3) เรื่องอื่นๆเช่นการพัฒนาหมู่บ้าน การหางบประมาณสนับสนุนจาก อบต. และเรื่องอื่นๆที่กลุ่มเป้าหมายต้องการหารือ

ประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลบอกว่า “ดีที่มีเวทีพูดคุยกัน เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม ซึ่งในอดีตไม่เคยมี”

“ดีนะะดีพวกเขาได้มาคุยจากกันแบบนี้ตะก่อนมันบ่มี”

ซึ่งจากคำพูดดังกล่าวน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการจัดเวทีของผู้ศึกษาที่เน้นแบบไม่เป็นทางการ เป็นเวทีสาธารณะที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีโอกาสพูดคุย ประเด็นการพูดคุยเป็นเรื่องของชาวบ้านโดยตรง ทำให้เขาเห็นความสำคัญกลุ่มเป้าหมายอยากเข้าร่วมในเวทีพูดคุย จึงทำให้ต้องการมีเวทีอย่างต่อเนื่องทำให้

เกิดการประสานและการทำงานร่วมกันระหว่างคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลกับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล โดยในกระบวนการคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลร่วมกับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ในการร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันวางแผน ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมกันติดตามประเมินผลและร่วมกันรับผลประโยชน์

ขั้นที่ 6 เวทีการขยายผล

เพื่อนำเสนอผลการทดลองพัฒนากลุ่มผีป่วน จำนวน 5 กลุ่ม และเพื่อตอกย้ำ ช้ำ ทวนให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

กลุ่มเป้าหมายจำนวน 67 คนประกอบด้วย คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาชนชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน และเจ้าผี/กำลังผีทุกกลุ่มทั้งตำบล

ประเด็น/เนื้อหาที่สำคัญ การนำเสนอกระบวนการและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากกลุ่มผีป่วนจำนวน 5 กลุ่มที่ผ่านกระบวนการและได้ทดลองทำกิจกรรมการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีป่วน และการร่วมกันหาแนวทางการหนุนเสริมจากคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล

ผลที่เกิดขึ้น

- กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยน/พัฒนาประเพณีการ

เลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชนและสังคมและเพื่อรับใช้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน โดยทั้งหมดเน้นที่หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งทำให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้และความเข้าใจมากขึ้นด้วย

○ กลุ่มเป้าหมายได้เห็นการเปลี่ยนแปลงในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า(ก่อนวันทำพิธี, ในวันทำพิธีและหลังวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า) โดยเน้นส่วนที่เป็นคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ทำให้กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้และมีความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับกระบวนการการพัฒนากลุ่มผีปู่ย่าและการปรับเปลี่ยน/การพัฒนาสื่อพื้นบ้านเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบันสำหรับการรับใช้ชุมชน เช่นจะมีการจัดงานประเพณีสงกรานต์ปุ๋มปอดอยแลซึ่งมีการจัดทุกปี กลุ่มเป้าหมายได้มีการพูดคุยถึงคุณค่าและหน้าที่ของประเพณีสงกรานต์ปุ๋มปอดอยแล เนื่องจากพระธาตุตั้งอยู่ที่หมู่3ในช่วง5-6ปีที่ผ่านมาทั้งตำบลมอบหมายให้สมาชิกในหมู่3เป็นผู้ดำเนินงาน มาครั้งนี้ในที่ประชุมได้มีการตั้งคำถามเช่นหน้าที่ของประเพณีสงกรานต์ปุ๋มปอดอยแลและในอดีตเขาทำกันอย่างไร ทำไมจึงมีการเปลี่ยนเป็นให้หมู่3รับผิดชอบ

ผลจากการพูดคุยกันได้ข้อสรุปว่าหน้าที่ของประเพณีสงกรานต์ปุ๋มปอดอยแลเพื่อให้ชาวบ้านทั้งตำบลมีความสามัคคีปรองดองกัน ในอดีตคนทั้งตำบลช่วยกันแต่ช่วง5-6ปีที่ผ่านมาพวกเขามอบให้คนในหมู่3เป็นผู้รับผิดชอบ เพราะพระธาตุตั้งอยู่ที่หมู่3 ซึ่งไม่ถูกต้องดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนใหม่คือให้แต่ละหมู่บ้านตั้งตัวแทนเพื่อมาร่วมกันวางแผนในการจัดประเพณีสงกรานต์ปุ๋มปอดอยแล โดยเน้นที่หน้าที่

○ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลของแต่ละหมู่บ้านจะเป็นกลไกหลักในการประสานงานกับเจ้าผีในหมู่บ้านของตนเอง

○ เกิดการประสานงาน ความร่วมมือและการหนุนเสริม ระหว่างคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลกับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล โดยองค์การบริหารส่วนตำบลจะหางบประมาณมาสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มผีปู่ย่าในการสร้างความเข้มแข็งให้สมาชิกในกลุ่มของตนเอง

จะเริ่มจากงบประมาณซึ่งจะให้แก่วัยสูงอายุ ในช่วงที่ผ่านมา อบต.ให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนเสนอรายชื่อผู้สูงอายุที่ยากจน ด้อยโอกาส หรือขาดคนดูแลที่อยู่ในหมู่บ้านของตนเอง พบว่าส่วนมากผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพไม่ใช่คนยากจน ด้อยโอกาส หรือขาดคนดูแล แต่จะเป็นญาติพี่น้องของตนเองและบางคนมีเงินฝากธนาคารด้วย ดังนั้น อบต.จะมีแนวทางใหม่คือให้กลุ่มผีปู่ย่าเป็นคนคัดเลือกผู้สูงอายุที่ยากจน ด้อยโอกาส หรือขาดคนดูแล ที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง ซึ่งถ้าแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าสามารถหาผู้สูงอายุดังกล่าวที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองได้จริง จะเป็นการช่วยเหลือที่ถึงผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจริงๆ

ดังนั้นจะให้คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลของแต่ละหมู่บ้านเป็นกลไกหลักในการประสานงานกับเจ้าฝัในหมู่บ้านของตนเองเพื่อให้แต่ละกลุ่มฝัป่าคัดเลือกรายชื่อผู้สูงอายุ ส่งให้กับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล จากนั้นให้คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลช่วยกันพิจารณา และจัดส่งต่อไปให้กับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลต่อไป

เมื่อ อบต.จัดสรรงบประมาณให้แล้วจะส่งผ่านให้คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล จากนั้นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล จะส่งต่อไปให้กับเจ้าฝั/กำลังฝัของกลุ่มนั้นๆเพื่อให้ตัวแทนกลุ่มฝัป่าเป็นคนนำเงินดังกล่าวไปมอบให้กับผู้สูงอายุที่ได้รับการคัดเลือก ซึ่งถือเป็นการที่ลูกหลาน ญาติพี่น้องกลุ่มฝัป่าเดียวกันไปเยี่ยมและให้กำลังใจกันด้วย

○ ได้แนวทางการพัฒนากลุ่มฝัป่าและเกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องคือ

- แกนนำแต่ละกลุ่มฝัป่า (กลุ่มฝัป่าทั้งตำบล) ต้องไปประสานงานกับสมาชิกในกลุ่มของตนเองเพื่อคัดเลือกผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาส ขาดโอกาสและ/หรือยากจนมากๆ ขาดคนดูแล แล้วส่งรายชื่อให้กับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่อยู่ในหมู่บ้านของตนเอง เพราะอบต.จะสนับสนุนเงินเบี้ยยังชีพผ่านทางกลุ่มฝัป่า

- แนวทางการพัฒนากลุ่มฝัป่า สำหรับ5กลุ่มที่ผ่านกระบวนการทดลองมาแล้ว ให้แต่ละกลุ่มไปประสานงานกับสมาชิกในกลุ่มของตนเองเพื่อจัดเวทีพูดคุยกันถึงแนวทางการทำกิจกรรมที่ต่อเนื่อง(หลังจากเสร็จพิธีการเลี้ยงฝัป่าแล้ว) ควรเปิดเวทีดีให้สมาชิกในกลุ่มคุยเพื่อพูดคุยกัน และนำประสบการณ์จากเวทีการแลกเปลี่ยนครั้งนี้ไปพูดคุยว่ากลุ่มอื่นๆมีการดำเนินกิจกรรมอะไรบ้าง กลุ่มของตนเองจะทำอะไรต่อ โดยเน้นที่หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงฝัป่าเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชน(ฝัป่าเพื่อลูกหลาน) ในเวทีจะมีสมาชิกสภาวัฒนธรรมที่อยู่ในหมู่บ้านของตนเองร่วมพูดคุยด้วย หลังจากนั้นสภาฯจะจัดเวทีให้แต่ละกลุ่มนำเสนอต่อไป

3.8 บทเรียนที่ได้รับ

3.8.1 การวิเคราะห์เครื่องมือการวิจัย : เวทีเสวนา

(1) คุณลักษณะของเวทีเสวนา

- จำนวนปริมาณผู้ที่เข้าร่วม
- คุณภาพของผู้ที่เข้าร่วมในเวที
- รูปแบบการสื่อสาร
- กลยุทธ์ด้านสื่อ
- กลยุทธ์ด้านสาร

(2) การวิเคราะห์เวทีเสวนาผ่านการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

- กิจกรรมก่อนการจัดเวทีเสวนาต่างๆ
- เวทีเสวนาระดับต่างๆ

(3) จาก “ช่องทาง/สื่อเฉพาะกิจ” สู่ “ช่องทาง/สื่อประจำ”

- ช่องทาง/สื่อเฉพาะกิจ
- ช่องทาง/สื่อประจำ

3.8.2 เวทีเสวนา กระบวนการ : “สิทธิทางวัฒนธรรม”

3.8.3 เวทีเสวนา : การสื่อสารเพื่อสร้างความมั่นใจ

(1) เวทีครั้งที่หนึ่ง : รู้ข้อมูลมากขึ้น

(2) เวทีครั้งที่สอง สามและสี่ : สนใจ เข้าใจ รู้สึกและร่วมมือมากขึ้น

3.8.4 บทบาทและท่าทีของนักวิจัย

3.8.5 การจัดเวทีเสวนา

(1) ก่อนการดำเนินกิจกรรม/การจัดเวที

(2) การดำเนินกิจกรรม/การจัดเวทีตามแผนงานที่วางไว้

(3) หลังจากการดำเนินกิจกรรม/การจัดเวที

3.8.1 การวิเคราะห์เครื่องมือการวิจัย : เวทีเสวนา

การเสริมสร้างพลังแก่คนในชุมชนหมายถึง การเสริมสร้างให้ชุมชนมีพลังความสามารถที่จะดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยการตัดสินใจของตนเอง ดังนั้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นที่สิทธิทางวัฒนธรรมและเป็นการสร้างเสริมพลังให้คนในชุมชน การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจหลักที่จะต้องอยู่อย่างต่อเนื่องและทุกขั้นตอนในการทำงานพัฒนาชุมชนกาญจนา แก้วเทพ (2546:1) ตั้งคำถามไว้อย่างน่าสนใจคือ (1) การมีส่วนร่วมนั้น เป็นการให้มาร่วมในเรื่องอะไรและไม่ได้ร่วมในเรื่องอะไร (2) มีใครบ้างที่ได้เข้าร่วม (stakeholder) และได้เข้าร่วมในขั้นตอนใดบ้าง และ(3)การสื่อสารแบบไหนที่จะเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมได้มาก

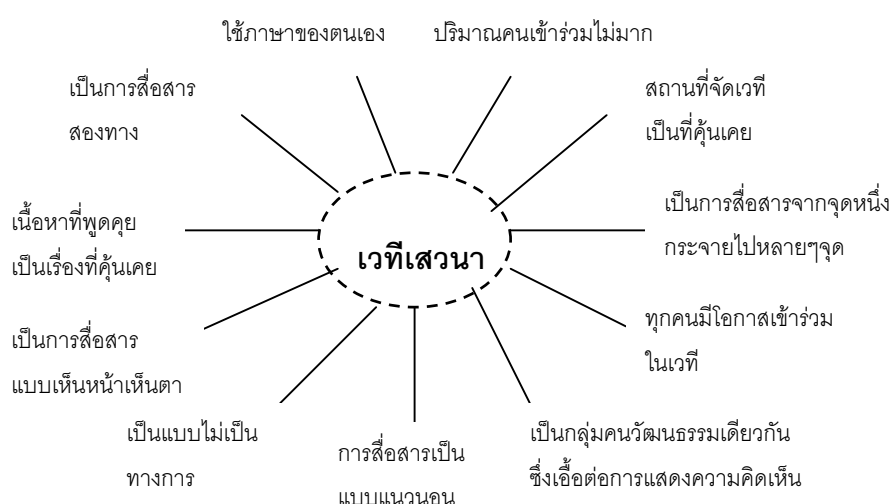
โดยทั่วไปในวงการนิเทศศาสตร์แบ่งประเภทของการสื่อสารออกเป็น 2 แบบจำลองใหญ่ๆ คือ(ก)แบบจำลองเชิงการถ่ายทอดข่าวสาร (Transmission Model) มีลักษณะเป็นการสื่อสารทางเดียว (one – way communication) คือมีการถ่ายทอดข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารโดยบทบาทของผู้ส่งสารและผู้รับสารจะตายตัว และหลังจากสื่อสารผ่านช่องทาง/สื่อต่างๆแล้ว ผู้รับสารก็จะรับรู้/คิดตามตามผู้ส่งสารต้องการ ในแง่ผู้ส่งสารจึงเป็นผู้ควบคุมกระบวนการสื่อสารเป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้รับสารนั้นจะมีบทบาทและส่วนร่วมเพียงเป็นผู้รองรับข่าวสารที่ถูกถ่ายทอดไปเท่านั้น และ(ข)แบบจำลองเชิงพิธีกรรม(Ritualistic Model)มีลักษณะเป็นการสื่อสารสองทาง(two – way

communication) โดยที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้นจะมีการสลับบทบาทกันไปมา หลังจากสื่อสารกันแล้ว คู่การสื่อสารทั้งสองฝ่ายก็จะเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารของกันและกันแบบพบกันครึ่งทาง(shared meaning) ดังนั้นในแบบจำลองเชิงพิธีกรรมนี้จึงเปิดโอกาสให้คู่การสื่อสารทั้งสองฝ่ายมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารได้มากกว่าแบบจำลองเชิงการถ่ายทอดข่าวสาร

จากคำถามของ กาญจนา แก้วเทพ ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์จากการจัดกิจกรรมต่างๆดังนี้

- (1) คุณลักษณะของเวทีเสวนา
- (2) การวิเคราะห์เวทีเสวนาผ่านการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
- (3) จาก “ช่องทาง/สื่อเฉพาะกิจ” สู่ “ช่องทาง/สื่อประจำ”
รายละเอียดประเด็นต่างๆ

(1) คุณลักษณะของเวทีเสวนา

ในการวิจัยครั้งนี้มีกิจกรรมเป็นจำนวนมาก ในกิจกรรมทั้งหมดมีลักษณะเป็นรูปแบบของการสื่อสารที่เรียกว่า“เวทีเสวนา” (dialogue) หากวิเคราะห์คุณลักษณะ(attribute) ของการสื่อสารในรูปแบบของ เวทีเสวนา ดังกล่าวข้างต้น จะพบว่าการเสวนาดังกล่าวเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมสูง และเมื่อนำมาเทียบกับกิจกรรมเวทีเสวนาระดับต่างๆในพื้นที่ดำเนินงานวิจัยจะพบลักษณะต่างๆดังนี้

- จำนวนปริมาณผู้ที่เข้าร่วม งานวิจัยชิ้นนี้โดยสรุปแบ่งเวทีการเสวนาออกเป็น4ระดับ คือ (1)การสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มเป้าหมายครั้งละ1-2คน (2)การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย กลุ่มเป้าหมายครั้งละประมาณ7-10คน (3) การจัดเวทีระดับตำบล กลุ่มเป้าหมายครั้งละประมาณ 35-50 คน และ(4) การจัดเวทีระดับหมู่บ้านกลุ่มเป้าหมายครั้งละประมาณ50-60คน

ในเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายมีจำนวน1-2คน การไหลเวียนของข้อมูลมีค่อนข้างน้อย แต่ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึก และเป็นการสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมายในการที่จะเสนอและเห็นคุณค่าของสิ่งที่ตนเองมีอยู่ เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้าน ในช่วงที่ผ่านมาไม่ได้มีโอกาส/พื้นที่/เวทีให้กับกลุ่มเป้าหมายได้แสดงออกเลย ดังนั้นในการพูดคุยช่วงแรกปราชญ์ชาวบ้านจึงยังขาดความมั่นใจ แต่เมื่อมีการพูดคุยกันหลายครั้งมากขึ้น ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านเริ่มมีความมั่นใจมากขึ้น เพราะผู้ศึกษาเปิดโอกาสให้ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้สื่อสารโดยตรงมีพื้นที่/เวทีให้กับกลุ่มเป้าหมาย ทำให้มีความรู้สึกเรื่อง “การมีส่วนร่วม”

สำหรับเวทีอื่นๆต่อมานั้น กลุ่มเป้าหมายจะค่อยๆเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆทุกคนมีโอกาสร่วมในเวที ซึ่งเป็นการสื่อสารจากจุดหนึ่ง(เริ่มจาก1-2คน) กระจายไปหลายๆจุด สูงสุดเป็นเวทีหมู่บ้านที่มีกลุ่มเป้าหมายประมาณ 50-60คน ซึ่งก็ยังนับว่าเป็นจำนวนที่เอื้ออำนวยให้ข้อมูลมีการไหลเวียนได้ดี เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น

- คุณภาพของผู้ที่เข้าร่วมในเวที คนที่เข้าร่วมในเวทีต่างๆนั้นเป็น “ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย” กับเรื่องสื่อพื้นบ้านกับการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง คือทุกคนเป็นคนในพื้นที่ดังนั้นทุกคนจึงเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสื่อพื้นบ้านโดยตรงทั้งทางบวกและทางลบและเป็นผู้ที่มีแนวทางในการแก้ไขปัญหา (เจ้าของวัฒนธรรม)

เป็นที่น่าสังเกตว่าก่อนจะมีโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงาน ในพื้นที่ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล(ตามนโยบายของราชการ) พบว่าคณะกรรมการถ้ามีการจัดประชุมส่วนมากคุยกันเรื่องรูปแบบของสื่อพื้นบ้าน ต่อเมื่อโครงการวิจัยนี้เข้าไปดำเนินงานในพื้นที่ พบว่าคณะกรรมการมีการจัดประชุมทุกเดือนและในการประชุมแต่ละครั้งได้มีการเชิญปราชญ์ชาวบ้านเข้าร่วมเพื่อปรึกษาหารือด้วย ซึ่งเป็นสัญญาณให้เห็นว่าเมื่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลมีความรู้สึกเรื่อง “การมีส่วนร่วม” โดยตนเองเป็นผู้มีบทบาทหลักในการสื่อสาร(จากเดิมที่รับนโยบายการปฏิบัติมาจากทางอำเภอ) จากความรู้สึกเรื่อง “การมีส่วนร่วม” ก็จะค่อยๆเปลี่ยนเป็นความรู้สึกในการ “เป็นเจ้าของ” (sense of belonging) และจากความรู้สึกในการ “เป็นเจ้าของ” ในช่วงนี้จะก่อตัวเพิ่มมากขึ้นและจะนำไปสู่ “ความสนใจและห่วงใย” และเริ่มเปิดเวทีให้เป็นพื้นที่สาธารณะมากขึ้น

- รูปแบบการสื่อสาร ในการจัดเวทีทุกครั้งที่มีผู้ศึกษาจะวางแผนการสื่อสารให้มีลักษณะผสมผสานทั้งบรรยากาศที่เป็นการพูดคุยแบบธรรมชาติ ประสานกับองค์ประกอบการสื่อสารที่มีการวางแผนคือการมีผู้ดำเนินรายการ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย2ประการคือ (1)การจัดบรรยากาศให้เป็นกันเองซึ่งชาวบ้านคุ้นเคย เพื่อให้มีการแสดงความคิดเห็นเต็มที่ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นสถานที่,กลุ่มคนที่เข้าร่วม,ภาษาหรือประเด็นการพูดคุยจะเป็นเรื่องที่อยู่ในวัฒนธรรมของกลุ่มเป้าหมาย เช่นสถานที่จัดจะอยู่ในหมู่บ้านเช่นบ้านชาวบ้าน ศาลาวัด ศาลากลางบ้าน นอกจาก

เป็นเวทีระดับตำบลเท่านั้นที่จะจัดที่ห้องประชุมขององค์การบริหารส่วนตำบล และ(2)การมีผู้ดำเนินรายการเพื่อคอยระดมเนื้อหาให้เป็นไปตามประเด็นที่ตั้งไว้ ส่วนมากผู้ดำเนินรายการจะเป็นประธานสภาวัฒนธรรมตำบลหรือประธานคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ศึกษาจะมีบทบาทช่วยตั้งประเด็นคำถามและช่วยสรุปประเด็นให้ชัดเจนและ/หรือบางครั้งช่วยเพิ่มเติมข้อมูลด้วย ดังนั้นลักษณะการสื่อสารจึงเป็นแบบไม่เป็นทางการและส่วนมากเป็นการสื่อสารแนวนอน แต่มีบางครั้งจะเป็นแนวดิ่ง (ผู้ศึกษาให้ข้อมูลภายนอกเพิ่มเติม)

ก่อนการจัดเวทีระดับตำบลทุกครั้งผู้ศึกษาจะวางแผนร่วมกับประธานสภาวัฒนธรรมตำบลและ/หรือประธานองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่และประเด็นที่จะพูดคุยให้ชัดเจน นอกจากนี้แล้วบางครั้งผู้ศึกษาจะต้องมีการเตรียมปราชญ์ชาวบ้านด้วยว่าต้องการให้พูดในเรื่องอะไรบ้าง ซึ่งส่วนมากเป็นเรื่องที่ปราชญ์ชาวบ้านเขามีประสบการณ์และเคยให้ข้อมูลไว้กับคณะผู้ศึกษามาก่อนหน้านี้แล้ว

- กลยุทธ์ด้านสื่อ งานวิจัยชิ้นนี้มีการใช้สื่อที่หลากหลายเช่นสื่อบุคคล (งานวิจัยของสุทธิรา,2537,พบว่าสื่อบุคคลจะมีบทบาทมากกว่าสื่อพื้นบ้านและสื่อมวลชน)โดยเน้นปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนที่มีความรู้ความเข้าใจในประเด็นที่ทำการศึกษา และมีการใช้สื่อบุคคลจากภายนอกด้วย เช่นผู้ศึกษา , ผู้ประสานงานโครงการ "การสื่อสารเพื่อชุมชน" และปราชญ์ชาวบ้านจากที่อื่นๆเพื่อเพิ่มเติมข้อมูลบางส่วน/เติมเต็มและให้กลุ่มเป้าหมายมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้นในการที่จะร้อยพันสื่อพื้นบ้านเพื่อมารับใช้คนในชุมชนของตนเอง นอกจากนี้แล้วยังมีการใช้สื่ออื่นๆผสมผสานด้วย เช่น ในเวทีเสวนาต่างๆ ถ้าผู้ศึกษาเป็นผู้นำเสนอข้อมูลและสรุปประเด็น ผู้ศึกษาจะต้องเตรียมตัวมาล่วงหน้าและมีการออกแบบการใช้สื่อง่ายๆ ส่วนมากใช้กระดาษปรีฟและสรุปประเด็นที่จะพูดคุยออกมาให้ชัดเจนในลักษณะของแผนที่ความคิด (mind map) ซึ่งจะทำให้กลุ่มเป้าหมายจดจำได้ง่าย เช่นการวาดภาพต้นไม้ เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบส่วนที่เป็น"รูปแบบ"และส่วนที่เป็น"คุณค่า/เนื้อหา" ของสื่อพื้นบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้บางครั้งผู้ศึกษาจะมีการแจกเอกสารสรุปประเด็นสำคัญๆ เช่น หน้าที่ของผีป่วน

ส่วนชุมชนมีการใช้สื่อต่างๆผสมผสานกันเช่น การให้ศิลปินที่เคยเป็นช่างขอ (คำวซอหายไปจากชุมชนประมาณ10กว่าปี) ไปหาข้อมูลเรื่องผีป่วนจากผู้รู้ในชุมชนแล้วมาแต่งเป็นคำวซอผีป่วนและมีการแต่งคำวซอที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม/ประเพณีของชุมชนด้วย จากนั้นฝึกสอนให้เด็กและเยาวชนหัดร้องคำวซอ มีการใช้ดนตรีพื้นเมืองผสมผสานกับดนตรีสมัยใหม่ บทคำวซอผีป่วนและที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของตำบลอแก้วได้ถูกนำไปบันทึกเป็นเทปและซีดี ขับร้องโดยศิลปินและเยาวชนในตำบลอแก้ว แต่ละหมู่บ้านให้หออกระจายข่าวของหมู่บ้านเป็นสื่อในการรณรงค์ให้ความรู้ สร้างความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนโดยนำเทปและซีดีมาเปิดผ่านหออกระจายข่าว และต่อมาได้มีการผลิตวีซีดีเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีป่วนด้วย โดยแต่ละกลุ่มนำไปเปิดให้

สมาชิกในครอบครัวและ/หรือในกลุ่มผีป่วนของตนเองดู แล้วมีการพูดคุยกันต่อได้ง่ายขึ้นเกี่ยวกับการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

การประสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อสมัยใหม่ ในงานวิจัยของประยุทธ(2540)พบว่า กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างสื่อพื้นบ้าน(หมอลำ)กับสื่อมวลชน(วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ ภาพยนตร์ และโสตทัศนูปกรณ์ เช่นเทปเพลง วิดีทัศน์และแผ่นเสียงซีดี) เป็นการส่งเสริมกันและกัน แต่ในการส่งเสริมกันและกันนี้จะให้ผลออกมาเป็นอย่างไรย่อมขึ้นกับอำนาจของแต่ละฝ่าย เช่น ปัจจุบันสื่อมวลชนเริ่มมีอำนาจทางสังคมมากขึ้น ในขณะที่สื่อพื้นบ้านกลับถอยร่นลง ดังนั้นในระยะนี้สื่อมวลชนจึงมีอำนาจในการคัดเลือกและปรับรูปแบบและเนื้อหาของสื่อพื้นบ้านเช่นหมอลำ ประยุทธยังได้ประเมินผลต่อการที่สื่อมวลชนได้เข้าไปส่งเสริมสื่อหมอลำนั้นให้ผลทั้งด้านบวกและด้านลบ ในด้านบวกก็คือสื่อมวลชนได้ช่วยต่ออายุของสื่อพื้นบ้านให้ยืนยาวอยู่ในความนิยมของประชาชน แต่ผลในด้านลบก็คือเนื่องจากการถูกเลือกและถูกปรับปรุงดัดแปลงโดยถือเอาความต้องการของสื่อมวลชนเป็นตัวตั้ง (สื่อมวลชนมีเรื่องธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง) ทำให้สื่อพื้นบ้านต้องสูญเสียเอกลักษณ์ของตนเอง ข้อสรุปดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องเพลงคำเมืองของภาคเหนือของพรพิไล(2539) ที่พบว่าเพลงคำเมืองที่เผยแพร่ในรูปของเทปเพลง การผลิตในช่วงแรกจะพิถีพิถันแต่ปัจจุบันเน้นไปทางธุรกิจมากกว่า

ในการใช้สื่อผสมผสานระหว่างสื่อพื้นบ้าน(ผีป่วน)กับสื่อสมัยใหม่(การผลิตเป็นวีซีดี)ในงานวิจัยชิ้นนี้เนื่องจาก(1)งานนี้ให้ชุมชน "เจ้าของวัฒนธรรม" เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะทำอะไรและทำอย่างไร เกี่ยวกับการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อรับใช้คนในชุมชน และ(2)บทบาทของผู้ศึกษามีหน้าที่หลักในการตั้งประเด็นคำถาม ช่วยสรุปประเด็น ให้ข้อมูลเพิ่มเติมและสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นแนวคิดการใช้สื่อผสมผสานกันนี้เป็นแนวคิดของชุมชน และในการจัดทำไม่มีเรื่องของธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่จัดทำโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านแก่สมาชิกในชุมชน ดังนั้นกระบวนการทั้งหมด(เช่น การคัดเลือกเนื้อหา การใช้ดนตรีประกอบ การหาผู้ขับร้อง และการกระจายให้ถึงกลุ่มเป้าหมาย เป็นต้น) จึงเป็นบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนที่จะจัดการเพื่อให้ได้สื่อออกมาทำหน้าที่บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และสามารถเผยแพร่ถึงกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในชุมชนได้

ผลที่เกิดขึ้นคือชุมชนได้สื่อผสมผสานระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อสมัยใหม่ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลเพื่อชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน เมื่อวิเคราะห์กระบวนการผลิตสื่อดังกล่าวจะพบว่า

- คนในชุมชนมีศักยภาพในการคิดและนำข้อมูลมาสรุปและสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ เช่นการที่คนในชุมชนคิดเรื่องการใช้สื่อสมัยใหม่ผสมผสานกับสื่อพื้นบ้าน ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากก่อนหน้านี้มีเวทีหลายครั้งเพื่อสร้างความมั่นใจให้ชาวบ้านและการสรุปปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านในตำบลเกิดการเปลี่ยนแปลงและค่อยๆหายไป หนึ่งในนั้นคือสื่อสมัยใหม่

ที่เข้ามาทำให้สื่อพื้นบ้านหายไป เนื่องจากในช่วงก่อนหน้านี้คนในชุมชนขาดความมั่นใจในการใช้สื่อพื้นบ้าน ประกอบกับขาดข้อมูลบางส่วนและขาดผู้ที่มาช่วยสนับสนุนเช่นการให้กำลังใจ การช่วยตั้งคำถาม ช่วยสนับสนุนข้อมูล เปิดพื้นที่/เวทีและสุดท้ายสนับสนุนงบประมาณบางส่วนในการดำเนินกิจกรรม

■ สื่อที่ได้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ และพบว่าชุมชนได้มากกว่าที่ตั้งไว้ (ตามทฤษฎีหน้าที่นิยมคือหน้าที่เปิดเผย Manifest function เป็นผลลัพธ์ที่เกิดตามมาโดยผู้สื่อสารตั้งใจและรู้ตัวมาก่อน ส่วนหน้าที่แฝงเร้น Latent function เป็นผลลัพธ์ที่เกิดตามมาโดยที่ผู้สื่อสารไม่ได้ตั้งใจและไม่รู้ตัวมาก่อน) คือ (1)สามารถรื้อฟื้นคำวช ซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านที่หายไปจากชุมชนประมาณ10กว่าปีที่ผ่าน มาผสมผสานกับสื่อสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน (2)เป็นการสร้างผู้สืบทอดสื่อพื้นบ้านด้วย เนื่องจากศิลปินได้หาเด็กและเยาวชนที่อยู่ในหมู่บ้านและที่มีความสนใจคำวช นำมาฝึกหัดและให้บันทึกเพลงด้วย วิธีการดังกล่าวเป็นไปตามแนวคิด “การสร้างตลาดผู้ชม” ที่ว่าการที่จะให้คนสนใจ รู้และเข้าใจเรื่องใดนั้นจะต้องให้เขาได้มีโอกาสทดลองฝึกหัดด้วยตนเองจะทำให้เขาได้รับรู้ความรู้สึกด้วยว่ายากง่ายแค่ไหนอย่างไรและ(3)เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและการใช้องค์ความรู้/ภูมิปัญญาชาวบ้านหลายอย่างมาผสมผสานกันอย่างสร้างสรรค์ เช่น ศิลปินต้องไปหาองค์ความรู้เรื่องผีป่วนจากผู้รู้ในชุมชน นำมาแต่งเป็นคำวชจากนั้นต้องนำบทคำวชไปผสมผสานกับปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องดนตรี(สะล้อซอ ซึง) เป็นต้น

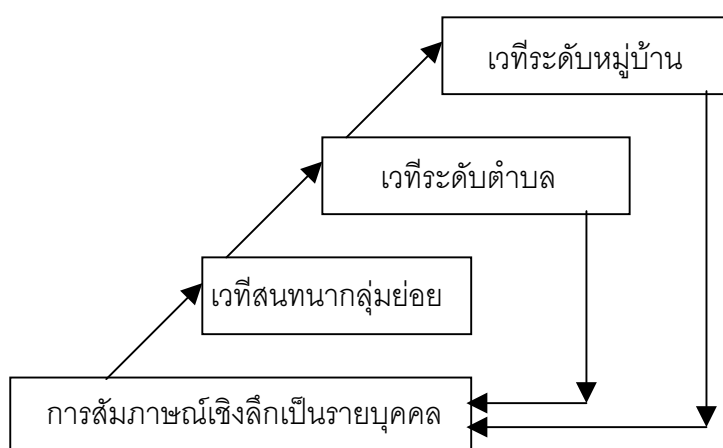
■ กระบวนการทำต้องไม่คำนึงถึงเรื่องธุรกิจ ศิลปินสามารถคิด/สร้างสรรค์ผลงานได้อย่างอิสระ เช่นในบทคำวชบางครั้งมีเรื่องเพศเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งเป็นหนึ่งในหลายๆหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่เคยมีในอดีตคือนอกจากให้ความบันเทิงและมีหน้าที่อื่นๆแล้วสื่อพื้นบ้านยังมีหน้าที่การเป็นทางระบายสัญชาตญาณของมนุษย์ ด้วย

● กลยุทธ์ด้านสาร เมื่อทีมศึกษาได้รวบรวมข้อมูลจากชุมชนและนำเสนอข้อมูลให้ชุมชนรับรู้เกี่ยวกับสถานการณ์และบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนในปัจจุบัน(สิ่งที่^๑เป็นอยู่) จากนั้นทีมศึกษาได้ให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ ปัญหาของคนในชุมชนในอดีตและศักยภาพในการแก้ไขปัญหา(ทำอย่างไร) , วิเคราะห์ปัญหาในปัจจุบันของชุมชน(เมื่อสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านเริ่มตายไปและที่มีอยู่บทบาทหน้าที่ที่ลดลง) จากนั้นให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันคิดถึงตำบลในฝันที่อยากจะเป็น(สิ่งที่^๒ควรจะเป็น) หลักการเช่นนี้ D. Lerner เรียกว่า การให้ข้อมูลเพื่อยกระดับความคาดหวังของชุมชน (raising expectation) การยกระดับความคาดหวังของชุมชนนั้นเป็นการปักธงด้านเป้าหมาย ซึ่งผลที่ตามมาคือจะเกิดแรงผลักดันให้ผู้สื่อสารรู้สึกอยากเคลื่อนไหวขับเคลื่อนออกจากจุดปัจจุบันไปสู่จุดหมายปลายทางที่คาดหวัง อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ ,2546:

เมื่อชุมชนเห็นเป้าหมายปลายทางที่จะไปแล้ว จึงได้มีการระดมความคิดเห็นว่าจะแปรตำบลในฝันให้เป็นความจริงได้อย่างไร จะเลือกทดลองใช้สื่อพื้นบ้านตัวไหนเป็นสื่อ และจะมีการปรับเปลี่ยน/ดัดแปลงสื่อพื้นบ้านนั้นอย่างไร จากกลยุทธ์ด้านสารดังกล่าวทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆที่จะเป็นการแก้ไขปัญหของชุมชนตามตำบลในฝัน

(2) การวิเคราะห์เวทีเสวนาผ่านการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ในงานวิจัยชิ้นนี้มีการจัดเวทีหลายระดับและเวทีแต่ละระดับก็มีการจัดหลายครั้ง ดังนั้นการจัดเวทีแต่ละครั้งผู้ศึกษาจะตั้งประเด็นที่จะทำการศึกษาให้ชัดเจน (ความคิดแบบแยกส่วน) แต่ในความเป็นจริงในการพูดคุย "เล่าสู่กันฟัง" นั้นกลุ่มเป้าหมายจะมีประเด็นแตกออกไปเป็นจำนวนมาก(มองแบบองค์รวม) ดังนั้นผู้ศึกษาจะต้องเก็บประเด็นดังกล่าวและดูว่าข้อมูลที่กลุ่มเป้าหมายเสนอสามารถเชื่อมกันได้อย่างไรบ้าง ในแต่ละเวทีใช้รูปแบบการสื่อสารที่เรียกว่า"การเสวนา" ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น4ระดับคือ (1) การสัมภาษณ์เชิงลึก มีผู้ให้ข้อมูลหลัก(key informants)ครั้งละ 1-2คน (2) การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย มีผู้ให้ข้อมูลหลัก(key informants)ครั้งละประมาณ7-10 คน กลุ่มคนเหล่านี้ส่วนมากผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกมาแล้ว (3) การจัดเวทีระดับตำบล มีผู้ให้ข้อมูลหลัก(key informants) ซึ่งเป็นผู้ที่ผ่านเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึกและเวทีการสนทนากลุ่มย่อยมาแล้ว ส่วนที่เหลือจะเป็นคณะกรรมการสภาวัดชนธรรมและผู้สนใจทั่วไปครั้งละประมาณ 35-50 คน และ (4) การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน กลุ่มเป้าหมายเป็นชาวบ้านทั่วไปครั้งละประมาณ50-60คน การจัดเสวนาทั้ง4ระดับจะเชื่อมร้อยกันอย่างต่อเนื่อง

- กิจกรรมก่อนการจัดเวทีเสวนาต่างๆ จากหลักการของเรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ร่วมที่ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารนั้นเป็นหัวใจสำคัญที่สุด” โดยเฉพาะความสัมพันธ์แบบไว้วางใจกัน ดังนั้นผู้ศึกษาในฐานะบุคคลภายนอกที่เข้าไปในชุมชน จึงต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจกันขึ้นมา ในขั้นนี้ผู้ศึกษาใช้กลยุทธ์การสื่อสารที่หลากหลายผสมผสานกัน เช่น

- กลยุทธ์ด้านสื่อ ผู้ศึกษาได้เลือกผู้รับสารกลุ่มแรกคือหาคนในพื้นที่ดำเนินงานร่วมเป็นผู้ช่วยนักวิจัย ซึ่งเป็นผู้ที่เคยทำงานประสานงานกับผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการในหมู่บ้านมาก่อนหน้านี้ การนำคนในพื้นที่มาร่วมเป็นผู้ช่วยนักวิจัยนี้เป็นการเปิดโอกาสในการพัฒนา “สร้างคน” ของชุมชนและเป็นการเริ่มให้ชุมชนมีส่วนร่วมในโครงการ จากนั้นเริ่มประสานงานกับกลุ่มที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน/วัฒนธรรมชุมชนซึ่งได้แก่ ประธานและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นเวทีครั้งแรกที่ผู้ศึกษาได้ชี้แจงรายละเอียดโครงการวิจัยและให้คณะกรรมการฯตัดสินใจว่าจะร่วมกับโครงการนี้เพื่อดำเนินงานในตำบลหรือไม่ เมื่อคณะกรรมการฯดังกล่าวเห็นชอบกับโครงการจึงมีการประสานงานและขยายแนวคิดไปยังผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในระดับต่างๆ เช่น คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ,คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ,กำนัน ,ผู้ใหญ่บ้าน, ปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านทั่วไป โดยมีผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่เป็นสื่อและบางครั้งมีผู้ศึกษาร่วมด้วย ในการเดินทางไปพบกับกลุ่มเป้าหมายและการเข้าร่วมประชุมเวทีต่างๆของชุมชน โดยเน้นการติดต่อสื่อสารอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รูปแบบของการสื่อสารแบบเห็นหน้าบ่อยๆจะช่วยทำให้ผู้รับสารมีความรู้สึกไว้วางใจเกิดขึ้นได้ง่าย

- กลยุทธ์ด้านสาร เนื่องจากประเด็นที่ทีมวิจัยต้องการจะทำงานนั้นคือเรื่อง “สื่อพื้นบ้านกับการพัฒนาชุมชน” ดังนั้นเนื้อหาสารที่ใช้สื่อสารจึงเป็นเรื่องแง่มุมต่างๆของสื่อพื้นบ้านกับการพัฒนาชุมชน ดังนี้

- การแนะนำตัวทีมผู้ศึกษาจะพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีของชุมชน
- ทีมผู้ศึกษา ไม่แสดงท่าทีดูถูกวัฒนธรรม/ประเพณีที่กลุ่มเป้าหมายเล่าให้ฟัง (ไม่ตั้งคำถามในลักษณะที่ดูถูกความเชื่อของกลุ่มเป้าหมาย) แต่กลับให้ความสนใจโดยการรับฟังอย่างตั้งใจ และแสดงท่าทีเชื่อมั่นว่าสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่และสามารถจะรื้อฟื้นได้ โดยจะมีคณะผู้ศึกษาเข้ามาช่วยกันค้นคว้าเพื่อเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน แต่คนในชุมชนต้องเป็นกลไกหลัก

- เวทีเสวนาระดับต่างๆ

- การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล บางเวทีมีผู้เข้าร่วม2-3คนที่อยู่บ้านใกล้เคียงมีความสนใจมาร่วมด้วย พบว่ากลุ่มเป้าหมายแต่ละคนมีองค์ความรู้แตกต่างกันไป บางคนมีความรู้มากแต่ไม่ลึก บางคนมีความรู้ไม่มากแต่เป็นความรู้ในระดับลึก และบางคนมีความรู้มากและรู้ลึกด้วย ดังนั้นเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเรียนรู้จากซึ่งกันและกันและเป็น

การตรวจสอบข้อมูลด้วย เมื่อผู้ศึกษาทำการสัมภาษณ์เชิงลึกจนครบแล้วจึงจัดเวทีกลุ่มย่อยต่อเพื่อแสดงให้เห็นว่าเนื้อหาข้อมูลที่ได้จากทุกคนนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับการพัฒนาสื่อพื้นบ้านต่อไป ซึ่งเป็นไปตามหลักการทำงานเป็นทีมร่วมกันที่ต้องประสานความรู้ของทุกคน (กาญจนา แก้วเทพ, 2546:17)

■ จากปัจเจกบุคคลขยายสู่เวทีเสวนากลุ่มย่อย ซึ่งกลุ่มเป้าหมายมาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าในเวทีดังกล่าวกลุ่มเป้าหมายกล้าแสดงความคิดเห็นและมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์กันมากขึ้น เนื่องมาจาก(1)การที่กลุ่มเป้าหมายได้ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคลมาแล้ว ซึ่งเหมือนกับว่าเป็นการเตรียม/ขัดเกลาประเด็นให้กับกลุ่มเป้าหมายมาแล้วจากคำถามต่างๆและ(2)กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้มีบทบาทหลักในการพูดคุย ดังนั้นความรู้สึกร่วมกันเรื่อง“การมีส่วนร่วม”จึงเริ่มเข้ามาและค่อยๆพัฒนาเป็น“สำนึกร่วมกัน” เพราะเป็นเวทีสาธารณะที่กลุ่มเป้าหมายพูดได้เต็มที่ ก่อนมีโครงการนี้ไม่เคยมีเวทีให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสพูด

“คนเฒ่าได้รู้ แต่ก่อนคนเฒ่าบ่ได้รู้”

ลุงนอม ใหม่สุขะ อายุ 76 ปี บ้านทุ่งผา

■ จากเวทีกลุ่มย่อยสู่เวทีระดับตำบลมีกลุ่มเป้าหมายมาจากหลายส่วนเช่น จากกลุ่มย่อย,จากคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล,องค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ที่เกี่ยวข้องในประเด็นนั้นๆ เวทีนี้เป็นการตอกย้ำซ้ำ ทวน ในประเด็นต่างๆให้กับกลุ่มเป้าหมายที่เคยผ่านมาก่อนทั้งสองเวทีแล้ว และเป็นเวทีให้เกิดการขยายวงการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งเป็นเวทีสำหรับการร่วมกันตัดสินใจ ,การคิดวางแผน ,ร่วมกันปฏิบัติ ,ร่วมกันรับผลประโยชน์และร่วมกันติดตามประเมินผลด้วย จากความรู้สึกเรื่อง “การมีส่วนร่วม” ก็จะค่อยๆถูกเปลี่ยนเป็นความรู้สึกในการ “เป็นเจ้าของ” (sense of belonging) และจากความรู้สึกในการ “เป็นเจ้าของ” ในช่วงนี้จะก่อตัวเพิ่มมากขึ้นและจะนำไปสู่ “ความสนใจและห่วงใย” หรือ “สำนึกร่วมกัน” ต่อไป ดังคำพูดของประธานองค์การบริหารส่วนตำบลที่ว่างานพัฒนาที่ผ่านมาเน้นแต่สร้างโครงสร้างพื้นฐาน ต่อไปจะเน้นการสร้างคน

ผลที่เกิดขึ้นจากเวทีต่างๆสามารถที่จะอธิบายได้ด้วยแนวคิดเรื่องการสื่อสาร

จากแนวคิดของสำนักคิด “ประกอบสร้างนิยม” (Constructionism) ที่เชื่อว่า “ความเป็นจริง”(reality) นั้นไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หากแต่มาถูกประกอบสร้างขึ้น(construct) และเครื่องมือที่ใช้ประกอบสร้างนั้นก็คือ “การสื่อสาร” อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ (2546:4)

กรณีตัวอย่างในพื้นที่ที่แสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า การสื่อสารสามารถจะประกอบสร้างการผูกโยงปัจเจกให้เข้ามาเกาะติดกับประเด็นเรื่องราวที่ทำการศึกษได้ เช่น ตัวอย่างเรื่อง

การให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ในการจัดเวทีระดับตำบล ผู้ศึกษาได้ให้กลุ่มเป้าหมาย (ปราชญ์ชาวบ้าน) ที่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน เป็นผู้เล่าปรากฏการณ์/เหตุการณ์จากประสบการณ์ที่เคยพบ/เคยปฏิบัติมา จากนั้นผู้ศึกษาช่วยสรุปประเด็นเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านให้ชัดเจนขึ้น โดยใช้แนวคิดการวิเคราะห์ส่วนที่มองเห็นและส่วนที่มองไม่เห็นมาอธิบาย โดยการเปรียบเทียบกันต้นไม้

วิธีการคือผู้ศึกษาวาดรูปต้นไม้ ซึ่งประกอบด้วยลำต้น ดอก ใบ ผล และราก ผู้ศึกษาตั้งคำถามว่าต้นไม้โดยทั่วไปเราสามารถมองเห็นส่วนใดของต้นไม้ได้บ้าง (ลำต้น ใบ ดอกและผล)ซึ่งทางการสื่อสารเรียกว่าส่วนที่เป็น "รูปแบบ" และส่วนใดที่ไม่สามารถมองเห็น คือราก เรียกว่าส่วนที่เป็น "คุณค่า/ความหมาย" การที่จะเห็นรากของต้นไม้ได้ต้องขุดลงไปในดิน จากนั้นผู้ศึกษาให้กลุ่มเป้าหมายช่วยกันนำข้อมูลที่ปราชญ์ชาวบ้านช่วยกันเล่าเมื่อ (ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือส่วนที่เป็น "รูปแบบ" และส่วนที่เป็น "คุณค่า/ความหมาย") มาวางบนรูปต้นไม้ที่ผู้ศึกษาได้วาดไว้ให้ (แยกข้อมูลเป็นส่วนที่เป็นรูปแบบและส่วนที่เป็นคุณค่า)แล้วให้กลุ่มเป้าหมายช่วยกันสรุปว่า ในการที่จะค้นหาหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านนั้นจะทำอย่างไรจึงจะเห็นได้

ผู้ศึกษาชี้ชัดให้เห็นส่วนที่เป็น "รูปแบบ" และส่วนที่เป็น "คุณค่า/ความหมาย" ของสื่อพื้นบ้าน พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านในพื้นที่นี้ ที่อดีตมีรากมากมาย(มีหน้าที่มาก) เช่น ฝึบยา อติต เป็นกฎหมายของเครือญาติ ให้ญาติพี่น้องรู้จักการช่วยเหลือกัน ดูแลลูกผู้หญิง สนุกสนานให้ความบันเทิง และเป็นที่พักทางใจ แต่ปัจจุบันรากเหล่านี้ได้เน่าและตายไปเกือบหมด (สื่อพื้นบ้านไม่ได้ทำหน้าที่) เหลือเพียงรากเดียวคือ เป็นที่พักทางใจ เท่านั้น ถ้าต่อไปรากที่เหลืออยู่เพียงรากเดียวนี้เน่า (ไม่มีคนสืบทอด) ต้นไม้ที่ชื่อ ฝึบยา จะเป็นอย่างไร ? และคนในชุมชนเราจะเป็นอย่างไร ? ถ้าไม่มีประเพณีการเลี้ยงฝึบยา

การให้ข้อมูลเช่นนี้เป็นการให้วิธีคิดรวมทั้งประกอบสร้าง "ความเป็นจริง" เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และการสื่อสารแบบนั้นเองที่ประกอบสร้าง "ความรู้สึกมีส่วนร่วม" และจะพัฒนาไปสู่ "ความรู้สึกผูกพัน" ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2546,5-6) กล่าวว่า การสื่อสารกับการมีส่วนร่วมและความรู้สึกผูกพันนั้น เป็นกระบวนการที่รับส่งซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อเริ่มต้นด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร หลังจากได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับความเข้าใจ ระดับอารมณ์ และอาจถึงระดับการกระทำ ซึ่งจะแปรเปลี่ยนไปเป็นความรู้สึกผูกพันต่อประเด็นหรือตัวบุคคล และเมื่อเกิดความรู้สึกผูกพันก็จะกลายเป็นแรงจูงใจให้เพิ่มการมีส่วนร่วมในการสื่อสารมากยิ่งขึ้น เช่นยิ่งผูกพันก็ยิ่งค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติม เป็นกระบวนการรับส่งที่เพิ่มทั้งปริมาณและคุณภาพมากขึ้นทุกที ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่เช่น เมื่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านตกลงร่วมกันว่า เลิกประเพณีการเลี้ยงฝึบยาที่จะทำการทอดลงเรือพื้น

และจะต้องให้โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ในการประชุมคณะกรรมการพื้นฐานโรงเรียนแห่งหนึ่ง มีครูบางคนไม่เห็นด้วยที่คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล เลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องงมงาย ในเวลาต่อมากำหนดได้เข้าร่วมประชุมและช่วยชี้แจงเหตุผลในการเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าพร้อมทั้งให้ความรู้ความเข้าใจแก่ครูว่า เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่จะรื้อฟื้นนั้นจะเน้นที่คุณค่าส่วนที่เป็นหน้าที่เพื่อให้อาจารย์ช่วยในการแก้ไขปัญหาของคนในหมู่บ้านและตำบล

เมื่อผ่านเวทีระดับตำบลแล้วจะไปสู่เวทีระดับหมู่บ้านโดยมีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมที่อยู่ในหมู่บ้านเป็นกลไกหลัก มีกลุ่มเป้าหมายเป็นสมาชิกทั่วไปในหมู่บ้าน เวทีระดับหมู่บ้านเป็นเวทีที่เกิดจากความต้องการของคณะกรรมการระดับตำบล ที่เห็นความสำคัญของข้อมูลและองค์ความรู้ที่เกิดจากเวทีระดับตำบลและต้องการให้สมาชิกในหมู่บ้านได้รับรู้ข้อมูลเพื่อที่จะมีความรู้และความเข้าใจเรื่องสืบพื้นบ้านด้วย

โดยสรุปการจัดเวทีในแต่ละประเด็นจะต้องมีเวทีเสวนาหลักอยู่ 4 ขั้นตอนคือ (1) เวทีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล (2) เวทีเสวนากลุ่มย่อย (3) เวทีเสวนาระดับตำบล และ (4) เวทีระดับหมู่บ้าน ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ทุกประเด็นจะต้องผ่านเวทีทั้ง 4 ขั้นตอนดังกล่าว เนื่องจากการทำงานประเด็นวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน เกี่ยวข้องกับเรื่องความเชื่อ ดังนั้นจำเป็นต้องทำงานทางด้าน "ความคิด" กับกลุ่มเป้าหมายโดยแต่ละขั้นตอนจะเป็นการพัฒนาความคิดของกลุ่มเป้าหมายให้ค่อยๆ สะสมประสบการณ์และตกผลึกเป็นองค์ความรู้ของชุมชน

(3) จาก "ช่องทาง/สื่อเฉพาะกิจ" สู่ "ช่องทาง/สื่อประจำ"

เนื่องจากช่องทาง/สื่อ (Chanel) เป็นเสมือนสะพานเชื่อมระหว่างผู้ส่งสาร (Sender) กับผู้รับสาร (Receiver) ถ้าไม่มีช่องทาง/สื่อ (Chanel) ตัวสาร (Media) จากผู้ส่งก็ไม่สามารถที่จะถึงผู้รับสารได้ ดังนั้นช่องทาง/สื่อ (Chanel) จึงเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ในการสื่อสารกับชุมชน (โดยการจัดเวทีเสวนา) มีการใช้ช่องทาง/สื่อ 2 รูปแบบคือ

- ช่องทาง/สื่อเฉพาะกิจ คือเป็นเวทีเสวนาที่ทีมผู้ศึกษาเป็นคนจัดขึ้นเช่นการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ,เวทีเสวนากลุ่มย่อย ,เวทีกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันและเวทีแกนนำเยาวชน เป็นต้น เวทีเหล่านี้เป็นเวที "ชั่วคราว/เฉพาะกิจ" ซึ่งมีคุณลักษณะ/องค์ประกอบครบถ้วนของเวทีเสวนา(ดังข้างต้น)และมีคุณลักษณะเพิ่มบางประการเช่นความแปลกใหม่ สดใส สถานที่จัดเวทีเปลี่ยนไปเรื่อยๆ เป็นธรรมชาติ แต่ไม่ถาวร ซึ่งในความเป็นจริงแล้วเวทีเสวนารูปแบบนี้ในอดีตเป็นเวทีที่ชาวบ้านคุ้นเคยเป็นอย่างมากเพราะใช้พูดคุยปรึกษาหารือกัน แต่ปัจจุบันสถานการณ์เปลี่ยนไปทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาที่จะมาพูดคุยกันในรูปแบบนี้

ช่องทาง/สื่อเฉพาะกิจดังกล่าว มีข้อเด่นคือ สถานที่จัดเวทีเปลี่ยนไปเรื่อยๆตามความสะดวกของกลุ่มเป้าหมายเพราะจำนวนไม่มาก เช่น ใต้ต้นไม้ของบ้านปราชญ์ชาวบ้านบางคน หรือในบ้านของเจ้าผัวป่า เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นความแปลกใหม่ และสดใสในบริเวณนั้นเพราะไม่เคยมีคนมานั่งพูดคุยกัน และเป็นธรรมชาติ เป็นกันเองมาก แต่ก็มีข้อด้อยคือ เป็นเวทีที่ผู้ศึกษาซึ่งเป็นคนนอกหมู่บ้านเป็นคนสร้างสรรค์ขึ้นมา ดังนั้นเมื่อจบโครงการผู้ศึกษาก็จะถอนตัวออกไป เวทีดังกล่าวก็จะมีโอกาสหายตามไปด้วย

- ช่องทาง/สื่อประจำ โดยทั่วไปในระดับหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะมีการประชุมชาวบ้านทุกเดือนๆละ1ครั้ง ส่วนมากจะเป็นหลังจากที่ผู้ใหญ่บ้านไปประชุมระดับอำเภอมานำข้อมูลข่าวสารของทางราชการมาแจ้งให้ชาวบ้านทราบ สำหรับระดับตำบลแบ่งเป็น3ส่วนคือ (1)ฝ่ายปกครองโดยมีกำนันเป็นประธานอาจจะมีการประชุมผู้ใหญ่บ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายปกครองเดือนละ1ครั้ง (2)คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลมีการประชุมเดือนละ1ครั้งและ(3)คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลมีการประชุมปีละ1-2ครั้ง ช่องทาง/สื่อประจํานี้ เป็นการสื่อสารของชุมชนที่มีเป็นประจำและถาวร ถึงแม้ว่าไม่มีโครงการวิจัยนี้เข้าไป ผู้นำกลุ่มต่างๆก็มีการประชุมกันประจำอยู่แล้วตามวาระ/โอกาส

ช่องทาง/สื่อประจำ มีข้อเด่นคือเป็นช่องทางที่ผู้นำชุมชนใช้เป็นช่องทางในการสื่อสารกับคณะกรรมการกลุ่มต่างๆหรือกับชาวบ้าน เป็นประจำทุกเดือน แต่ก็มีข้อด้อยคือส่วนมากเป็นการประชุมเพื่อรับฟังคำสั่งจากทางราชการ มีรูปแบบกึ่งๆทางการ สถานที่ประชุมที่เดิม ผู้ส่งสารส่วนมากประธาน/ผู้นำเป็นหลักตลอดไป เมื่อทำอย่างนี้เป็นประจำอย่างสม่ำเสมออาจทำให้เกิดอาการเฉื่อยไปได้

ช่องทาง/สื่อ ทั้งสองรูปแบบมีทั้งข้อเด่นและข้อด้อยแตกต่างกันไป ดังนั้นในการดำเนินงานช่วงแรกเมื่อผู้ศึกษาจัดเวทีการสัมภาษณ์และเวทีเสวนากลุ่มย่อยแล้ว คณะผู้ศึกษาจึงได้มีการวางแผนร่วมกับกำนันและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากเวทีเสวนากลุ่มย่อยเข้าสู่เวทีระดับตำบล ซึ่งเป็นเวทีประจำของตำบล และเมื่อคณะกรรมการเห็นความสำคัญ of ข้อมูลจึงได้มีการประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่อนำข้อมูลดังกล่าวเสนอให้กับชาวบ้านในเวทีระดับหมู่บ้านด้วย และต่อมาผู้ศึกษาก็ได้มีกระบวนการในการจัดเวทีเสวนาในลักษณะดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ทำให้คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่ในอดีตมีการประชุมเพียงปีละ1-2ครั้ง เป็นต้องมีการประชุมทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละ1ครั้ง ในการประชุมนอกจากเป็นการเสนอข้อมูล ความก้าวหน้าโครงการ ร่วมกันวางแผนดำเนินกิจกรรมต่อไปแล้ว คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลได้มีการพูดคุยเรื่องประเพณีของแต่ละหมู่บ้านมากขึ้น เช่นในเดือนต่อไปหมู่บ้านไหนจะมีประเพณีอะไร ต้องการความช่วยเหลือด้านใดบ้าง เป็นต้น

ในการทำงานในรูปแบบดังกล่าวเป็นการผสมผสานระหว่าง”ช่องทาง/สื่อเฉพาะกิจ” กับ

“ช่องทาง/สื่อประจำ” สลับกันไปมาซึ่งเป็นการประสานข้อเด่นและลดข้อด้อยของทั้งสองช่องทาง ซึ่งเป็นหลักประกันของความต่อเนื่องและยั่งยืน

คำถามที่ตามมาคือถ้าโครงการจบ เวทีเสวนากลุ่มย่อยซึ่งในช่วงที่ผ่านมาช่วยสร้างความกระตือรือร้น และสร้างสีสันให้กับกลุ่มเป้าหมายนั้นจะจบตามโครงการหรือไม่ ถ้าไม่ ใครจะมาเป็นผู้ดำเนินการต่อไป เนื่องจากโครงการนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การทำงานเน้นที่กระบวนการ และการมีส่วนร่วมของชุมชน มีผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งเป็นคนในพื้นที่และได้ผ่านกระบวนการพัฒนาทักษะต่างๆมาโดยตลอด ในช่วงที่ผ่านมาผู้ช่วยนักวิจัยก็เป็นผู้ที่มีบทบาทในการจัดเวทีเสวนาต่างๆในพื้นที่ดำเนินงานโครงการอยู่แล้ว ดังนั้นถึงแม้โครงการนี้จะจบลงไปแล้ว แต่กระบวนการและทักษะต่างๆที่ผู้ช่วยนักวิจัยได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องจะสามารถนำประสบการณ์มาวางแผนร่วมกับแกนนำกลุ่มต่างๆที่ได้ร่วมกระบวนการและร่วมเรียนรู้กับโครงการ เพื่อร่วมกันพัฒนาและจัดเวทีเสวนาให้มีความหลากหลาย เพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกันได้

3.8.2 เวทีเสวนาและ กระบวนการ : “สิทธิทางวัฒนธรรม”

จากเวทีระดับตำบลโดยผู้ศึกษาได้จัดกระบวนการดังกล่าวเพื่อให้ “เจ้าของวัฒนธรรม” มีข้อมูลสำหรับใช้เป็นฐานในการ คิด ทบทวนและไตร่ตรองในการที่จะคัดเลือกสื่อพื้นบ้าน 1 ชนิดเพื่อทำการทดลองรื้อฟื้น มีประเด็นที่น่าสนใจคือ ในการเสนอสื่อพื้นบ้านที่จะทำการทดลองครั้งนั้นนอกจากกลุ่มเป้าหมายเสนอเสียแล้ว มีผู้เสนอสื่อบ้านที่จะทำการทดลองอีกหลายชนิด เช่น

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเสนอ “ตานต๋อด” เพื่อการสร้างสมานสามัคคีคนในตำบล และชาวบ้านทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้น ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายหลายคนเห็นด้วย

ครูเสนอ“ซอ” เพราะจะเป็นการสร้างสามัคคีให้คนในชุมชน และจะเป็นการอนุรักษ์ตัวเมือง(ตัวหนังสือล้านนาด้วย) มีกลุ่มเป้าหมายหลายคนเห็นด้วย

ผู้ใหญ่บ้านบางคนเสนอว่าควรรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านทั้งหมดที่มีอยู่เพราะทุกชนิดมีคุณค่ากับคนในชุมชน

จากประเด็นดังกล่าวเมื่อนำมาวิเคราะห์เพื่อดูสำนักแห่งการรับรู้ของกลุ่มเป้าหมายพบว่าแต่ละคนที่เสนอสื่อพื้นบ้านเพื่อทดลองรื้อฟื้นแม้จะต่างชนิดกัน แต่ทุกคนมีเหตุผลหลัก/จุดร่วมที่เหมือนกันคือการมองสื่อพื้นบ้านที่มีหน้าที่ในการสร้างความสามัคคีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน ซึ่งจะมุ่งไปสู่ตำบลในฝันตามที่พวกเขาทุกคนตั้งเป้าหมายไว้ โดยใช้เหตุผลในการคัดเลือก

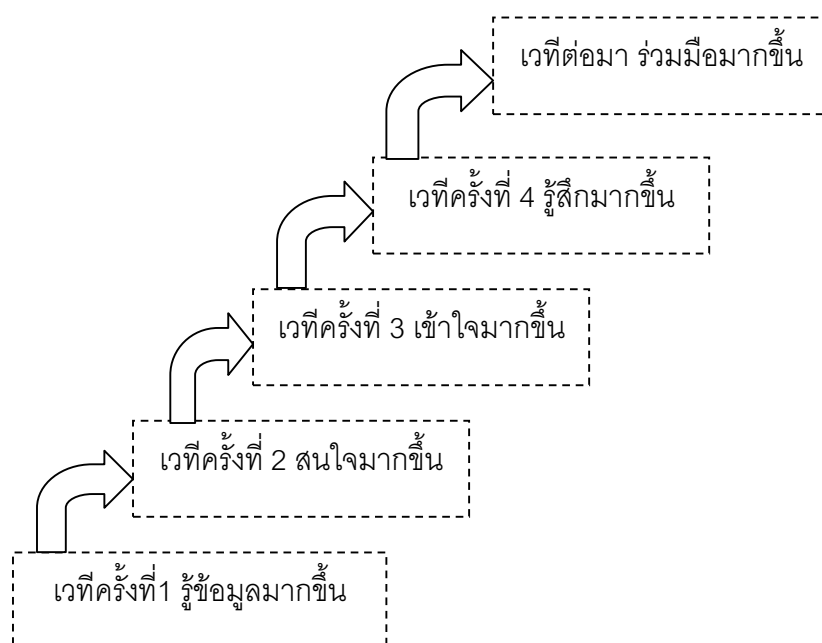
- เวทีเป็น“พื้นที่สาธารณะ” ทุกคนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมมี“สิทธิเท่าเทียมกัน” เช่น จากการเสนอสื่อพื้นบ้านที่จะทำการทดลอง มีผู้เสนอทั้งที่เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล , ปราชญ์ชาวบ้าน ,ครูและผู้ใหญ่บ้าน ในเวทีสาธารณะเช่นนี้ผู้ที่เจ้าของวัฒนธรรมทุกคนมีสิทธิ

เท่าเทียมกัน โดยการเสนอเหตุผลเพื่อหาแนวร่วม กลุ่มเป้าหมายทุกคนไม่ได้มองที่ตำแหน่งว่าใครมีตำแหน่งสูงแล้วทุกคนจะต้องเชื่อและทำตาม แต่กลุ่มเป้าหมายมองที่เหตุผลและความเป็นไปได้จริงในการที่จะพัฒนาหรือปรับสื่อพื้นบ้านนั้นเพื่อรับใช้คนในชุมชนภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของชุมชน

- เมื่อกลุ่มเป้าหมายตกลงเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อที่จะทดลองรื้อฟื้นแล้ว ประเด็นเรื่องการเลือกผีปู่ย่าได้แพร่กระจายสู่ชาวบ้านทั้งตำบล ซึ่งพบว่ามีบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับคณะกรรมการที่เลือกผีปู่ย่า เช่น มีครูบางคนไม่เห็นด้วยเพราะคิดว่าเป็นเรื่องงมงาย เมื่อประธานสภาวัฒนธรรมตำบลทราบเรื่องดังกล่าว ประธานฯจึงได้ขออนุญาตประชุมคณะครูในโรงเรียนเพื่อทำความเข้าใจ และชี้แจงเหตุผลกับคณะครูซึ่งประธานฯพูดคุยเน้นที่บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่าและการปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือกรณีที่มีชาวบ้านบางคนไม่เห็นด้วยก็จะมีแกนนำคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล เช่น พ่อหนานย้ายไปช่วยอธิบายทำความเข้าใจ

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวสามารถที่จะชี้ชัดได้ว่า เวทีต่างๆที่กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเข้าร่วมได้ค่อยๆมีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาให้ปราชญ์ชาวบ้านที่แต่ละคนเคยมีความรู้ ความเข้าใจที่แตกต่างกันหลายระดับ (แต่ละคนมีไม่สมบูรณ์) ซึ่งเป็นสำนักแบบปัจเจกค่อยๆยกระดับมาเป็น“สำนักร่วม”แห่งการรับรู้เรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านทำให้กลุ่มเป้าหมายมีจุดร่วมเดียวกันนั่นคือเพื่อรื้อฟื้น เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและสร้างชุมชนให้เป็นปึกแผ่น

3.8.3 เวทีเสวนา : การสื่อสารเพื่อสร้างความมั่นใจ

จากข้อมูลที่ปรากฏข้างต้นที่ผู้ศึกษาได้มาจากการจัดกระบวนการ/ทำกิจกรรม ที่ต้องมีการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐาน ,การสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล เพื่อเก็บข้อมูลรายละเอียด จัดเวทีกลุ่มย่อย(หลายครั้ง)และการจัดเวทีระดับตำบล เพื่อทำภาพรวม สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย พบว่า

(1) เวทีครั้งที่หนึ่ง : รู้ข้อมูลมากขึ้น

จากกระบวนการดังกล่าวพบว่าในการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน และการสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นรายบุคคล ในช่วงแรกนั้น พบว่าส่วนมากจะได้เฉพาะข้อมูลส่วนที่เป็น "รูปแบบ" เท่านั้น เช่น ในแต่ละเดือนมีการจัดประเพณี/พิธีกรรมอะไรบ้าง และทำอย่างไร ส่วนที่เป็น"คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย"นั้นส่วนมากจะไม่รู้ว่าทำเพื่ออะไร คำตอบจะได้เหมือนกันคือ "ทำตามประเพณีที่คนเฒ่าคนแก่เคยพาทำมา"

นั่นคือประชาชนชาวบ้านส่วนมากมีสำนึกการรับรู้เกี่ยวกับประวัติของชุมชนเป็นปัจเจก ยังไม่มีสำนึก "รวมกลุ่ม" เลย เช่น จากการสังเกตดูเมื่อผู้ศึกษาดำถามว่า

"ในอดีตชาวบ้านทำมาหากินกันอย่างไร ญาติพี่น้องหรือคนในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้านมีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างไรและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างไรบ้าง เป็นต้น"

คำตอบที่ได้จะเหมือนกันคือมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่จากการสังเกตดูกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่จะตอบแบบไม่มั่นใจ หรือไม่ค่อยจะเห็นความสำคัญว่าจะช่วยกันพัฒนา/ปรับสิ่งที่เคยมีอยู่ในอดีตอย่างไร หรือ

ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับบทบาทหน้าที่ของผีป่วน ก็เป็นเช่นเดียวกันคือในช่วงแรกนี้ปราชญ์ชาวบ้านและกลุ่มเป้าหมายอื่นๆที่ทีมผู้ศึกษาไปจัดเวทีเก็บรวบรวมข้อมูล(ยังไม่มีเวทีการคืนข้อมูล)นั้นสำนึกการรับรู้แบบส่วนรวมยังไม่เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย เช่นเมื่อทีมผู้ศึกษาตั้งคำถามว่า

“จะสามารถปรับเปลี่ยนอะไรได้บ้างในประเพณี/พิธีกรรมการเลี้ยงผีป่วนเพื่อรับใช้คนในสมาชิกกลุ่มผีป่วนเดียวกัน”

ปราชญ์ชาวบ้านและกลุ่มเป้าหมายจะตอบเหมือนกันคือ

“ไม่สามารถปรับเปลี่ยนอะไรได้เพราะทุกอย่างยึดถือปฏิบัติมาตามประเพณี”

ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลในระยะแรกของการดำเนินงาน เมื่อทีมผู้ศึกษาตั้งคำถามและชาวบ้านต้องตอบคำถามทันทีในช่วงนั้นเลย ชาวบ้านไม่มีเวลาในการคิดทบทวนและไตร่ตรองเพราะ

- คำถามที่ผู้ศึกษาถามชาวบ้านนั้นเป็นลักษณะคำถามที่ชวนให้คิด(inquiry Quesyion) และ
- ในช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมาปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ไม่เคยมีเวที/พื้นที่และไม่เคยมีใครมาซักถามพูดคุยเรื่องในอดีตเช่นนี้เลย
- ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านยังขาดความมั่นใจในเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง และถ้าชาวบ้านไม่ได้ทำพิธีกรรมก็เท่ากับไม่มีพื้นที่สาธารณะซึ่งยังจะเป็นการตอกย้ำให้ชาวบ้านไม่มีเวทีในการพูดคุยเกี่ยวกับวัฒนธรรมของตนเอง

นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้วหากใช้แนวคิดเรื่อง“วัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม” ของปีเตอร์ เบอร์กอร์ (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ,2539:37) ที่กล่าวถึง สังคมสมัยใหม่ว่าเป็นสังคมที่มีต้นกำเนิด มีวิวัฒนาการ และมีการก่อตัวมาบนระบบเศรษฐกิจที่ใช้หลักเหตุผลและใช้เทคโนโลยี เป็นหลัก รวมทั้งสถาบันอื่นๆของสังคมก็พัฒนาไปในลักษณะเดียวกัน สังคมเช่นนี้ก่อผลกระทบอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งต่อดำเนินชีวิตของบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในสังคมนั้น ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตประจำวัน สำนึกต่อเรื่องเวลาและจังหวะของชีวิต ต่อการพัฒนาความเป็นตัวตนและมีผลกระทบต่อการตีความหมายของชีวิตและจักรวาลด้วย

เมื่อนำแนวคิดของเบอร์กอร์มาอธิบาย/เปรียบเทียบกับพื้นที่ที่ทำการศึกษาลแล้วพบว่า ตาบลวอแก้วได้ก้าวเข้าสู่ความทันสมัยอย่างแน่นอนเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต ดังนั้นเมื่อวอแก้วมีความทันสมัยขึ้น วิถีชีวิตและสังคมของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป จึงทำให้สำนึกบางอย่างของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่นสามัญสำนึกการรับรู้เรื่องเกี่ยวกับคุณค่าของสื่อพื้นบ้านโดยเฉพาะ“สำนึกร่วม” ได้เปลี่ยนไป เพราะในอดีตการถ่ายทอดความรู้เรื่องราวต่างๆจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งนั้นจะเป็นการถ่ายทอดจากผู้ที่มีความรู้ซึ่งต้องเป็นผู้ที่ได้ผ่านประสบการณ์ตรงที่มีทั้ง

อารมณ์และความรู้สึกที่มาร่วมด้วยเพราะเกิดจากการลองผิดลองถูกและมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาจนตกผลึกเป็นองค์ความรู้และสืบทอดกันมาจนเป็นวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านของชุมชน ดังนั้นผู้ที่เรียนรู้อะไรเพื่อสืบทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ นั้นจำเป็นจะต้องเข้าร่วมในกระบวนการอย่างต่อเนื่องเพื่อที่จะเรียนรู้ทั้งส่วนที่เป็น "รูปแบบ" และส่วนที่เป็น "คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" รวมถึงการซึมซับเอาอารมณ์ความรู้สึกด้วย แต่เมื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไปมีเงื่อนไขเรื่องเวลาและเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ประกอบกับการศึกษาในปัจจุบันที่เน้นเรื่องความรู้จากทฤษฎีมากกว่าที่จะเน้นความรู้จากการปฏิบัติจริง ดังนั้นประเพณี/พิธีกรรมที่เป็นสื่อพื้นบ้านซึ่งดำเนินการโดยปราชญ์ชาวบ้านที่มีองค์ความรู้อยู่แล้ว แต่ใช้กระบวนการสืบทอดแบบในอดีตคือให้คนรุ่นต่อมาที่จะสืบทอดนั้นเรียนรู้โดยต้องผ่านเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงเช่นเดียวกับปราชญ์ชาวบ้านในอดีตนั้น ซึ่งไม่ได้มองถึงเงื่อนไขใหม่ในสถานการณ์สังคมปัจจุบันที่เป็นสังคมทันสมัย ทำให้การสืบทอดองค์ความรู้ในส่วนที่เป็น "คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" รวมทั้งอารมณ์และความรู้สึกที่มาร่วมไม่สามารถที่จะสืบทอดได้ ดังนั้นในเวทีครั้งแรกที่ทีมผู้ศึกษาจัดเก็บรวบรวมข้อมูลจึงได้แต่ส่วนที่เป็น "รูปแบบ" เท่านั้น เพราะสามัญสำนึกที่ร่วมแห่งการรับรู้เรื่องคุณค่า/หน้าที่/ความหมายของสื่อพื้นบ้านได้เปลี่ยนไปแล้ว

(2) เวทีครั้งที่สอง สามและสี่ : สนใจ เข้าใจ รู้ลึกและร่วมมือมากขึ้น

เมื่อทีมผู้ศึกษาได้มีการจัดกิจกรรมและกระบวนการที่ต่อเนื่องเช่นการจัดเวทีกลุ่มย่อย (หลายครั้ง) และจัดเวทีระดับตำบล เพื่อทำภาพรวม สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้สู่ผู้ที่ไม่รู้และเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมายด้วย

ช่วงนี้พบว่าปราชญ์ชาวบ้านแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับ "คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" ของสื่อพื้นบ้านมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเทียบกับช่วงที่จัดเวทีระดับหมู่บ้านครั้งแรก เช่นในการพูดคุยเรื่องประเพณี/พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนทั้งตำบล กรณีประเพณีสงกรานต์ปูมปอดอยแลและประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำที่เกี่ยวข้องกับผู้ใช้น้ำทั้งลำห้วย ปราชญ์ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดต้องมาร่วมในประเพณี/พิธีกรรม เพราะต้องการสร้างความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่นของคนในตำบล (มีสำนึกในการรับรู้และความรับผิดชอบ) แต่ในช่วงที่ผ่านมาผู้ที่เกี่ยวข้องมอบหมายให้หมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งของพระธาตุฯหรือหมู่บ้านที่เป็นต้นกำเนิดของลำห้วยเป็นผู้จัดทำประเพณี/พิธีกรรม เพราะมีเงื่อนไขเรื่องเวลาและเรื่องเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง นั่นคือสามัญสำนึกที่ร่วมแห่งการรับรู้และความรับผิดชอบเปลี่ยนไป

แต่เมื่อปราชญ์ชาวบ้านได้มีโอกาสเข้าร่วมในเวทีต่างๆ จึงทำให้เกิดสามัญสำนึกที่ร่วมแห่งการรับรู้และความรับผิดชอบต่อส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น เช่น คำถามที่ทีมผู้ศึกษาถามว่า

“ในอดีตชาวบ้านก็มีปัญหามากมายเช่นกันแต่ทำไมพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายของพวกเขาสามารถอยู่มาได้ “

ซึ่งคำถามดังกล่าวไม่ได้ต้องการแค่คำตอบแต่ต้องการให้กลุ่มเป้าหมายได้คิด ทบทวนและไตร่ตรองสิ่งที่ผ่านมา ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านมี “สำนึกร่วม” เกี่ยวกับประวัติดั้งเดิมของตนเองมากขึ้น เช่นจากเวทีกลุ่มย่อยยายปวน ถาววัน อายุ 82 ปี บอกว่า

“มันบ่าเหงา มันบ่าอ่อม มันได้รู้ คนเผ่าจะได้นึกถึงความหลังปึกมาย้อนมา

ละอ่อนบะเดียนี่บ่ารู้ว่าคนแต่ก่อนตึกจะใด ดีเพราะว่ามันบ่าเหงาบ่าอ่อม “ หรือ

ในเรื่องประเพณีสงกรานต์บูชาตุป้อมปอดอยแลและประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำนั้น ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดได้ตกลงกันว่าควรจัดเวทีเช่นนี้ให้กับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมได้รับรู้ข้อมูลด้วยและจะได้ร่วมกันหาแนวทางปรับเปลี่ยนการจัดประเพณี/พิธีกรรมให้สอดคล้องกับหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านและนอกจากนั้นแล้วยังได้มีข้อเสนอให้จัดเวทีเช่นนี้กับทุกหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลและความรู้เรื่อง “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของสื่อพื้นบ้านด้วย

- กระบวนการโดยใช้เวทีต่างๆเป็นเครื่องมือ นั้น เป็นการ “เปิดพื้นที่สาธารณะ” ให้กับปราชญ์ชาวบ้านได้มีโอกาสนำเสนอประสบการณ์และองค์ความรู้ที่เคยมีมาแลกเปลี่ยนกับคนอื่น ๆ เพราะปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคนมีความรู้ในระดับที่แตกต่างกันไป ได้มีโอกาสมาคิด ทบทวนและไตร่ตรองร่วมกันซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกัน(shared meaning) ทำให้แต่ละคนได้รับรู้ข้อมูลเพิ่มมากขึ้น นั่นคือกระบวนการ/เวทีเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้และสร้างสามัญสำนึกที่ยกระดับจาก “ปัจเจก” มาเป็น “ระดับกลุ่ม” (collective) และจะเกิดเป็นความรู้สึกถึง “การมีส่วนร่วม” จากนั้นจะค่อยๆพัฒนา/ปรับเปลี่ยนเป็นความรู้สึกในการ “เป็นเจ้าของ” (sense of belonging) และจากความรู้สึกในการ “เป็นเจ้าของ” ในช่วงนี้จะก่อตัวเพิ่มมากขึ้นและจะนำไปสู่ “ความสนใจห่วงใยและความมีสำนึกร่วม” ต่อไป ดังนั้นเวทีต่างๆจึงเป็นกระบวนการหนึ่งในการรื้อฟื้นวัฒนธรรมชุมชนด้วยซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านผู้เป็น “เจ้าของวัฒนธรรม”

3.8.4 บทบาทและหน้าที่ของนักวิจัย

- 1.บทบาทเป็นผู้สำรวจและร่วมเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะต้องทำความเข้าใจ “รูปแบบ” และ “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของสื่อพื้นบ้าน
- 2.บทบาทในการอธิบายและสร้างความเข้าใจเรื่อง “รูปแบบ” และ “คุณค่า/

เนื้อหา/ความหมาย” ของสื่อพื้นบ้านให้แก่กลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน

3.บทบาทของการเป็นผู้ตั้งคำถาม

4.บทบาทเป็นผู้สรุปประเด็นและภาพรวมให้ชัดเจน

5.บทบาทในการเป็นผู้จัดเงื่อนไขเพื่อให้ผู้อำนวยต่อชาวบ้าน

6.บทบาทเป็นผู้หนุนเสริม ต่อยำให้กำลังใจ

7.ทำที่ไม่ถูกต้อง/ไม่เปรียบเทียบวัฒนธรรมชุมชน และไม่มองวัฒนธรรมชุมชนแบบ

สุดขั้วด้านใดด้านหนึ่ง แต่มองตามความเป็นจริง

3.8.5 การจัดเวทีเสวนา

จากประสบการณ์การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ซึ่งเป็นบทเรียนดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปเป็นขั้นตอนการจัดเวทีเสวนาได้ดังนี้

(1) ก่อนการดำเนินกิจกรรม/การจัดเวที

- ทำความเข้าใจโครงการและเป้าหมายการทำงานครั้งนี้ให้ชัดเจน
- ร่างแผนการดำเนินงานกิจกรรม/การจัดเวที ให้ชัดเจนและมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (ทำอะไร วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย ทำเมื่อไหร่ ทำที่ไหนและทำอย่างไร) โดยศึกษาจากวัตถุประสงค์โครงการเป็นหลัก
- คิดหาเครื่องมือที่จะใช้ในการดำเนินกิจกรรม/เวที เพื่อให้สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์
- คิดคำถามหลักของแต่ละกิจกรรม/เวที
- ปรึกษาคณะทำงาน
- ประสานงานกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่
- คณะทำงานวางแผน แบ่งบทบาทหน้าที่และจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์

(2) การดำเนินกิจกรรม/การจัดเวที

- คณะทำงานควรไปก่อนเวลานัดหมายประมาณครึ่งชั่วโมงเพื่อจัดเตรียมสถานที่และอุปกรณ์การจัดกิจกรรม
- ดำเนินกิจกรรมตามแผนงานที่วางไว้

(3) หลังจากการดำเนินกิจกรรม/การจัดเวที

- คณะทำงานร่วมกันสรุปผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรม/เวทีครั้งนี้ เช่นในประเด็นที่เกี่ยวกับกระบวนการเป็นอย่างไรบ้าง กลุ่มเป้าหมายกล้าแสดงออกมากน้อยแค่ไหนเพราะอะไร มีข้อมูลอะไรบ้างที่

สามารถตอบตามวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรม/เวทีครั้งนี้หรือไม่ และมีข้อมูลอะไรเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์สามารถตอบวัตถุประสงค์ข้ออื่นๆได้ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการแก้ไข

- วางแผนการดำเนินกิจกรรมครั้งต่อไปและวิเคราะห์ดูกับภาพรวมกิจกรรมอื่นๆบางครั้งอาจจะต้องมีการปรับเปลี่ยน

3.9 สรุป

การเริ่มต้นงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาเริ่มจากการสังเกตเห็นปรากฏการณ์ในพื้นที่ จากนั้นจึงเป็นการพัฒนาเพื่อบ่มเพาะความคิดให้ชัดเจน โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและแลกเปลี่ยนความคิดกับผู้ที่มีประสบการณ์

เนื่องจากโครงการนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำในประเด็นเรื่องสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชน เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อจึงมีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนมาก ในการดำเนินงานจึงมีกิจกรรมเป็นจำนวนมาก เช่น การเก็บรวบรวมข้อมูล การให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน การคัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อทดลองรื้อฟื้น การพัฒนาสื่อพื้นบ้านที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น การติดตามประเมินผลและการขยายผล เป็นต้น ดังนั้นจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่หลากหลายเช่น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ,การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย, การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน, การจัดเวทีระดับตำบล, การวิเคราะห์สื่อพื้นบ้านส่วนที่ "มองเห็น" และส่วนที่ "มองไม่เห็น" (ต้นไม้แห่งคุณค่า) และการวิเคราะห์องค์ประกอบของสื่อพื้นบ้าน เป็นต้น เพื่อใช้สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่ตั้งไว้และใช้สำหรับในการทำกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านด้วย โดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง"รูปแบบ" และ "คุณค่า" ของสื่อพื้นบ้าน เครื่องมือแต่ละชนิดมีเป้าหมายเฉพาะที่แตกต่างกัน

กระบวนการคิดและสร้างเครื่องมือเพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ผู้ศึกษาต้องกลับไปทำความเข้าใจอย่างละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางพัฒนาเป็นเครื่องมือต่างๆ เมื่อได้เครื่องมือแล้วมีการนำไปใช้และเมื่อใช้แล้วต้องมาทบทวนว่าเครื่องมือดังกล่าวใช้ได้แค่ไหน มีจุดด้อยอะไรบ้าง และเครื่องมือดังกล่าวต้องปรับเปลี่ยนอะไร/อย่างไร สำหรับการใช้ในครั้งต่อไป เป็นต้น

ในการใช้เครื่องมือต่าง ๆ นั้นผู้ศึกษาใช้บนพื้นฐานและหลักการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน คือ

- การใช้ยุทธวิธีที่เปลี่ยนจาก "บนลงล่าง" เป็น "ล่างขึ้นบน" ของแนวคิดในการพัฒนา

- การเปลี่ยนยุทธวิธีจากการใช้ “Negative Approach” คือการมองชาวบ้านแบบว่างเปล่า มาเป็น “Positive Approach” คือชุมชนไม่ได้ว่างเปล่า มีต้นทุนอยู่ ดังนั้นในการทำงานเป็นลักษณะเติมเต็มให้ชุมชน โดยให้มาคิดร่วมกันในการสานต่อวัฒนธรรมเดิมและปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม
- ในการทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น กระบวนการ “ทำไป – คิดไตร่ตรอง ศึกษาไป – แล้วทำใหม่อีก” (Action – Reflection – Action Process) เป็นกระบวนการที่ขาดไม่ได้
- การใช้ยุทธวิธีการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชาวบ้านในการพัฒนา
- วัฒนธรรมแบ่งเป็น2ส่วนคือส่วนที่มองเห็นได้เรียกว่า”รูปแบบ” และส่วนที่ไม่สามารถมองเห็นได้ เรียกว่า “ความหมาย/คุณค่า” (โดยผู้ศึกษาเอามาใช้เปรียบเทียบเป็นรูปต้นไม้)ซึ่งจะเป็นเครื่องมือที่ผู้ศึกษาใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหา/คุณค่าของสื่อพื้นบ้าน ผู้ศึกษาเรียกเครื่องมือชนิดนี้ว่า “ต้นไม้แห่งคุณค่า”

ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งขั้นตอนและกระบวนการดำเนินกิจกรรมเป็น6 ขั้นตอนดังนี้

- ขั้นที่ 1. การเตรียมนักวิจัย : แนวคิด/ทฤษฎีเป็นพื้นฐานสำคัญของคนทำงาน
- ขั้นที่ 2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน : การทำงานเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม
- ขั้นที่ 3. การรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย
 - (1) ศึกษาปัจจัยและสถานภาพของสื่อพื้น
 - (2) จัดกลุ่มประเภทของสื่อพื้นบ้าน
 - (3) คัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อทดลอง
 - (4) เวทีคืนข้อมูลให้ชุมชน
- ขั้นที่ 4. การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน : สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม
 - (1) การมีส่วนร่วมของกลุ่มผีป่วน
 - (2) การมีส่วนร่วมของชุมชน
 - (3) การมีส่วนร่วมของโรงเรียน
 - (4) ประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

ขั้นที่ 5.การติดตามและประเมินผล

ขั้นที่ 6.การขยายผล

แต่ละขั้นตอนมีกิจกรรมและมีรายละเอียดมากมาย โดยกิจกรรมต่าง ๆ นั้นมีเครื่องมือหลักคือ เวทีเสวนาซึ่งมีคุณลักษณะดังนี้

- ใช้ภาษาของตนเอง
- ปริมาณคนร่วมไม่มากนัก
- ผู้เข้าร่วมมีความหลากหลายและเป็น key informants
- สถานที่จัดเวทีเป็นที่คุ้นเคยของกลุ่มเป้าหมาย
- เป็นการสื่อสารจากจุดหนึ่งกระจายไปหลายๆจุด
- ทุกคนมีโอกาสเข้าร่วมในเวที
- เป็นกลุ่มคนวัฒนธรรมเดียวกันซึ่งเอื้อต่อการแสดงความคิดเห็น
- การสื่อสารเป็นแบบแนวนอน
- เวทีเน้นแบบไม่เป็นทางการ
- เป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้าเห็นตา
- เป็นการสื่อสารสองทาง
- เนื้อหาที่พูดเป็นเรื่องที่คุ้นเคย

ส่วนที่ 2

ประกอบด้วยบทที่ 4,5,6,7และ8 เป็นข้อมูลจากการศึกษาในพื้นที่

บทที่ 4 บทบาทหน้าที่ สถานภาพของสื่อพื้นบ้านและปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง

- 4.1 กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูล
- 4.2 บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน
- 4.3 สถานภาพของสื่อพื้นบ้าน
- 4.4 ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง
- 4.5 สรุป

บทที่ 5 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของคนล้านนา

- 5.1 ลักษณะทั่วไปของภาคเหนือ
- 5.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของคนล้านนา
- 5.3 สรุป

บทที่ 6 ผีปู่ย่า วัฒนธรรมแห่งชีวิต : ล้านนาและวอแก้ว

- 6.1 ผีบรรพบุรุษของคนล้านนา : ผีปู่ย่า
- 6.2 ตำนานเรื่องเล่าประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- 6.3 ผีปู่ย่า : ชื่อเรียกและความหมาย
- 6.4 ความเชื่อและบทบาทหน้าที่
- 6.5 ผีปู่ย่า:สื่อสัญลักษณ์
- 6.6 แบบแผนพิธีกรรม
- 6.7 ประโยชน์และโทษของผีปู่ย่า
- 6.8 ปัจจัยที่ทำให้ผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง
- 6.9 ปัญหาใหม่ในวันที่ไม่มีผีปู่ย่า
- 6.10 สรุป

บทที่ 7 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีต สู่ ปัจจุบัน : ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าของคนตำบลวอแก้ว

- 7.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษา
- 7.2 การเปลี่ยนแปลงของตำบลวอแก้ว
- 7.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชน : ผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในผีปู่ย่า
- 7.4 สรุป

บทที่ 8 กระบวนการทดลองรื้อฟื้น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- 8.1 กระบวนการดำเนินกิจกรรม
- 8.2 "รูปแบบ"และ"คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

บทที่ 4

บทบาทหน้าที่ สถานภาพของสื่อพื้นบ้านและ ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง

ข้อมูลทั้งหมดในบทที่ 4 นี้ได้มาจากการใช้กระบวนการในบทที่ 3 ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินกิจกรรม ซึ่งอยู่ในขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย ในบทนี้จะกล่าวถึง(1)บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน เพื่อให้เห็นภาพรวม/ความหลากหลายของสื่อพื้นบ้านทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบันโดยใช้เกณฑ์เรื่องความสัมพันธ์ ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ (สังคมเกษตร) และ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (พระ พระพุทธศาสนา ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว และวิญญาณ) (2)สถานภาพของสื่อพื้นบ้าน ใช้เกณฑ์การดำรงอยู่ แบ่งเป็นสามกลุ่มคือสื่อพื้นบ้านที่ยังดำรงอยู่ กลุ่มสื่อพื้นบ้านที่บางปีทำหรือบางปีไม่ทำ/ประเภทกึ่งๆ และสื่อพื้นบ้านประเภทที่หายไป และ(3)ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมีรายละเอียดการนำเสนอดังนี้

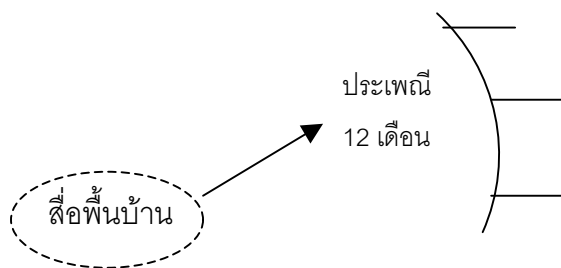
- 4.1 กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูล
- 4.2 บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน โดยใช้เกณฑ์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง
 - 4.2.1 คนกับคน
 - 4.2.2 คนกับธรรมชาติ
 - 4.2.3 คนกับสิ่งสูงสุด
- 4.3 สถานภาพของสื่อพื้นบ้าน
 - 4.3.1 ประเภทดำรงอยู่
 - 4.3.2 ประเภทกึ่งๆ
 - 4.3.3 ประเภทที่หายไป
- 4.4 ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง
 - 4.4.1 ปัจจัยภายนอก
 - 4.4.2 ปัจจัยภายใน
 - 4.4.3 ข้อจำกัดของตัวสื่อ
- 4.5 สรุป

4.1 กระบวนการได้มาซึ่งข้อมูล

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทั้ง 7 หมู่บ้านในพื้นที่ดำเนินงานโดยการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน , การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก และการจัดเวทีเสวนากลุ่มย่อย

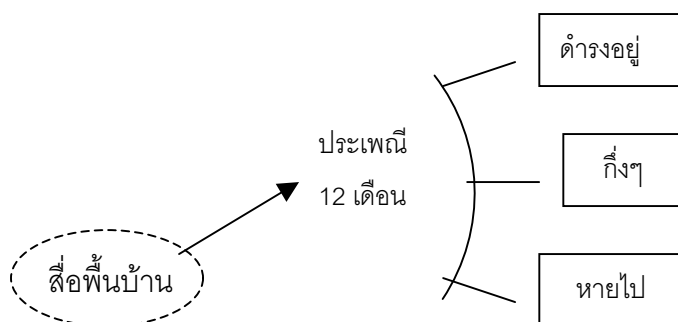
- ผู้ศึกษาใช้การระดมความรู้จากระดับกว้างโดยการจัดเวทีหมู่บ้าน ใช้คำถามหลักคือ “ในช่วง 12 เดือนที่ผ่านมาในหมู่บ้านมีการจัดประเพณี/พิธีกรรมอะไรบ้าง”

- เมื่อกลุ่มเป้าหมายตอบ ผู้ศึกษานำคำตอบไปเขียนไว้ที่กระดานชาร์จที่ติดไว้ด้านหน้า

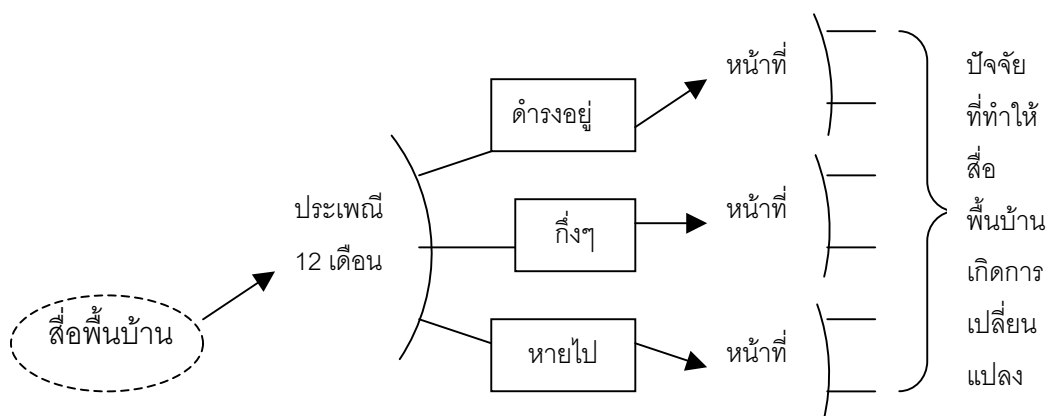

- คำถามต่อมาคือ “ ในอดีตยังมีประเพณี/พิธีกรรมอะไรอีกบ้างหรือไม่ที่บางปีชาวบ้านทำแต่บางปีก็ไม่ได้ทำ “

“ ในอดีตเคยมีประเพณี/พิธีกรรมอะไรอีกบ้างที่ชาวบ้านเคยทำแต่ปัจจุบันไม่ได้ทำแล้ว “

- “ ประเพณี/พิธีกรรมแต่ละชนิดชาวบ้านทำเพื่ออะไร ”
- “ มีประเพณี/พิธีกรรมที่บางปีทำและบางปีไม่ทำ เพราะอะไร ”
- “ ทำไมมีบางประเพณี/พิธีกรรมที่ชาวบ้านไม่ทำต่อ/หายไป เพราะอะไร “

- ผู้ศึกษาช่วยสรุปภาพรวมว่า
 - ประเพณี/พิธีกรรมทั้งหมดเป็นสื่อพื้นบ้าน เพราะเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านในอดีตเป็นคนคิดและสร้างสรรค์ขึ้นมา
 - สื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดมีหน้าที่เพื่อรับใช้ชุมชน โดยคนในชุมชนและเป็นของชุมชน
 - ทำไมไม่มีสื่อพื้นบ้านบางชนิดชาวบ้านไม่ทำทุกปีและมีสื่อพื้นบ้านบางชนิดหายไป เพราะมีปัจจัยต่างๆตามที่ชาวบ้านช่วยกันให้ข้อมูล
 - ข้อสังเกตของผู้ศึกษาจากข้อมูลที่ได้รับจากเวทีครั้งนี้คือ ข้อมูลที่ชาวบ้านตอบส่วนมากเป็นประเภท “รูปธรรม” เช่น ในแต่ละเดือนทำประเพณี/พิธีกรรมอะไรบ้าง ส่วนข้อมูลประเภท “นามธรรม” เช่นบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน และปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น ชาวบ้านจะตอบไม่ค่อยได้
 - ผู้ศึกษาจัดเวทีสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) เพื่อเก็บรวบรวมรายละเอียดข้อมูลส่วนที่เป็นนามธรรม และ “เป็นการสร้างความมั่นใจ” ให้เจ้าของวัฒนธรรม
 - จัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) เป็นกลุ่มเป้าหมายที่ผ่านเวทีการสัมภาษณ์เชิงลึกมาแล้ว เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการเพิ่มความมั่นใจให้กับเจ้าของวัฒนธรรม และเป็นการตรวจสอบข้อมูลด้วย
- ข้อมูลที่ได้รับจากเวทีทั้ง 3 ระดับสามารถนำมาจัดกลุ่มตามประเด็นที่ทำการศึกษาได้ดังนี้

4.2 บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

ในการอธิบายถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่มีต่อคนในชุมชนตำบลอ่าวแก้ว ผู้ศึกษาจะใช้เกณฑ์เรื่องความสัมพันธ์มาอธิบาย เพราะคนทุกคนในระหว่างที่มีชีวิตอยู่จะต้องมีการจัดความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับคนอื่นและตนเองกับสิ่งอื่นด้วย(ธรรมชาติและสิ่งสูงสุด) เพื่อให้ตนเองมี

ชีวิตอยู่รอดได้ โดยความสัมพันธ์ดังกล่าว (คนกับคน , คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งสูงสุด)ไม่สามารถแยกจากกันได้อย่างชัดเจน/เด็ดขาด กลับต้องมีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งสามกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น ในประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ/ผีหอ ในด้านหนึ่งเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนให้แน่นแฟ้นเพราะทุกคนที่ใช้ประโยชน์จากน้ำต้องมาร่วมแรง ร่วมใจกันทำพิธีกรรมและร่วมกันปกป้องรักษาป่าต้นน้ำด้วยเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำเพียงพอในการทำเกษตร ผลที่ตามมาคือชาวบ้านมีข้าวกินตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและกับสิ่งสูงสุด

เกณฑ์ความสัมพันธ์ที่ใช้มีดังนี้

4.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน (สังคม)

4.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ (สังคมเกษตร)

4.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งสูงสุด (พระ พระพุทธศาสนา ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว และวิญญาณ)

รายละเอียดแต่ละประเด็นมีดังนี้

4.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนคนหนึ่งกับคนอื่น ๆ โดยมีประเพณี/พิธีกรรมเป็นสื่อในการสร้างความสัมพันธ์

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม/ สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
เจ็ด	ปีใหม่เมือง	ให้รู้ว่าเริ่มต้นปีใหม่ ให้เกิดความสุขสนาน
	ไล่สังหาร	เพื่อไล่เสนียดจัญไร(สิ่งไม่ดี)ให้พ้นจากตนเอง เพื่อให้สังหาร(ร่างกาย)ยืนยาว
	กวาดบ้าน ซักผ้า สระผม	เพื่อชะล้างสิ่งที่ไม่ดีออกไป
	ห้ามดำ(วันเนา)	เพื่อให้รู้จักอดกลั้นอารมณ์, รู้จักการทำความดี
	ขนทรายเข้าวัด	เพื่อทำบุญลบล้างสิ่งที่ไม่ดี
	ดำหัวคนเฒ่าคนแก่	เพื่อระลึกถึงบุญคุณ แสดงความกตัญญู เพื่อขอโทษที่ได้ล่วงเกินและขอพร
	ขึ้นท้าวทั้งสี่	เพื่อรักษาเขตบ้านไม่ให้มีอันตราย, อยู่เย็นเป็นสุข
	บูชาข้าวเจ้าปู่/คู่อายุ	เพื่อบูชาสวดเคราะห์, ให้อยู่ดีมีสุข
	เอาข้าวใส่ควักตองไว้ประตู	เพื่อให้อยู่ดีมีสุข
	ทอดผ้าป่า	เพื่อให้เกิดความสามัคคี ,หาทุนในการก่อสร้างสาธารณะสมบัติส่วนรวม

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม/ สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
แปด	-	
เก้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผีปู่ย่า ช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
	เลี้ยงผีขุนน้ำ/ผีหอ	เพื่อปกป้องรักษาน้ำและป่าอุดมสมบูรณ์ ปกป้องรักษา เหมืองฝาย คนทั้งหมู่บ้านได้รับประโยชน์
	เลี้ยงผีเสื้อบ้าน	เพื่อปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุข
สิบ	บำเพ็ญอุโบสถ-ถือศีล	เพื่อบำเพ็ญบุญและชำระจิตใจ
	ฟังเทศน์-ฟังธรรม	เพื่อบำเพ็ญตนถือศีล สงบจิตใจ
สิบเอ็ด	เอามื้อ-ลงแขก	เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน , ความสามัคคี
	สูขวัญควาย	เพื่อระลึกถึงบุญคุณ , ขอ อโหสิ
สิบสอง	ตานต๋อด	เพื่อช่วยเหลือคนยากจนในหมู่บ้าน
เกียง	-	
ยี่	บูชาพระที่ป	เพื่อหวังบุญทำให้มีสุข แสงสว่างนำทาง
	โคมลอย โคมไฟ	เพื่อส่งเคราะห์ให้ออกไป,ทำให้อยู่ดีมีสุข
	โคมผัด	เพื่อความสวยงาม,ให้แสงสว่าง
สาม	เอามื้อ /ลงแขก	เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน , ความสามัคคี
	เข้ารุกขะมูล	เพื่อทำบุญให้กับผีที่ไม่ได้เกิดและหาทุนสร้างสาธารณะที่เป็น ของส่วนรวม
สี่	ตานข้าวใหม่	เพื่อให้คนแก่ได้กินข้าวใหม่ เห็นคุณค่าของคนเฒ่าคนแก่ เพื่ออุทิศหาคนตาย
	สงวน้ำพระธาตุ	เพื่อทำบุญ รักษาประเพณี
ห้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผีปู่ย่า ช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
หก	บรรพชา/อุปสมบท	เพื่อบำรุงพุทธศาสนาสืบต่อไป
การเกิด	ถามผี ถามเมื่อ	ต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชค สิ่งไม่ดี และเพื่อให้เด็กอยู่ดี
	เอาเด็กไปถวายพระ	เพื่อให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	ผูก/มัดผ้ายันต์	เพื่อป้องกันภูติผีปีศาจ ,ให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	นางกวัก, ย่าหม้อนี้	ต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชค สิ่งไม่ดี และเพื่อให้เด็กอยู่ดี

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม/ สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
เจ็บ/ไม่ สบาย	สืบชะตา	เพื่อต่ออายุ ,ต่อดวงชะตาให้อยู่ดีมีสุข
	ส่งแกน	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	ส่งเคราะห์	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	ส่งศูนย์	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	สูขวัญบายศรี	เพื่อความเป็นสิริมงคล
ตาย	อยู่เฮือนเย็น	เพื่อเป็นเพื่อนเจ้าของบ้านคนตาย
	สุมาแก้วตังสาม	เพื่อนี้ถึงพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์
	ไปงานศพ	เพื่อช่วยเหลือครอบครัวผู้ที่เสียชีวิต
ขึ้นบ้าน ใหม่	สืบชะตาบ้าน	เพื่อให้คนในบ้านอยู่ดีมีสุข
แต่งงาน	แควปลาแห้ง	เพื่อให้รู้จักญาติพี่น้อง
	เสียผี	เพื่อขอโทษที่ได้ล่วงเกิน,การละเมิด ผู้หญิง
	ไปควย	เพื่อบอกกล่าวให้รู้ว่าทั้งสองครอบครัวจะเป็นเครือญาติกัน
ทั่วไป	การละเล่น/ของเล่น คิดไว้ , จ้อย , ซอ , ก๊อบแก๊บ งูกินหาง , ไข่เต่า, ก้างแกง วิ่งธง, แนนด, ควายชนกัน ก้องถบ / ก้องหล่อ ม้าก้านกล้วย ปืนก้านกล้วย แอ๊ดสะไฟ (อุ้มลั)	สนุกสนาน ,การพัฒนาทางสังคม จิตใจและร่างกาย

4.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เนื่องจากในอดีตชาวบ้านยังเป็นสังคมเกษตร ผลผลิตทางการเกษตรมีความสำคัญต่อการมีชีวิตรอดของคนโดยเฉพาะข้าว ในการผลิตต้องอาศัยธรรมชาตินั่นคือน้ำฝนเป็นหลัก ดังนั้นชาวบ้านจึงได้คิด และสร้างสรรค์ประเพณี/พิธีกรรม ต่างๆขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทในช่วงนั้นๆ

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม/ สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
เจ็ด	ฟังธรรมปีใหม่	เพื่อให้รู้ธรรมชาติ (ฟ้าฝน) ดวงชะตาและเหตุการณ์ต่างๆ
แปด	-	
เก้า	เลี้ยงผีขุนน้ำ/ผีหอ	เพื่อปกป้องรักษาน้ำและป่าอุดมสมบูรณ์ ปกป้องรักษา เหมืองฝาย คนทั้งหมู่บ้านได้รับประโยชน์
	หว่านกล้า / แสกนา	เพื่อให้แม่โพสพรักษาข้าวกล้าไม่ให้เกิดโรคและศัตรูพืชมา ทำลาย ทำให้ผลผลิตดี
สิบ	-	
สิบเอ็ด	สูขวัญควาย	เพื่อระลึกถึงบุญคุณ , ขอ อโหสิ
สิบสอง	-	
เกียง	-	
ยี่	ยี่เป็ง	เพื่อบูชาแม่ น้ำ, สะเดาะเคราะห์และทำบุญ
สาม	เอาขวัญข้าว	เพื่อนึกถึงแม่โพสพและให้มาปกป้องรักษาข้าวในยุ้งฉาง
สี่	สงวนน้ำพระธาตุ	ให้ฝนตกต้องตามฤดู เพื่อทำบุญ รักษาประเพณี
ห้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผีปู่ย่า ช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
หก	-	

4.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งสูงสุด เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคน
กับ พระ พระพุทธศาสนา ญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว และวิญญาณ เพื่อการสร้างขวัญและกำลังใจให้
กับคน

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม/ สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
เจ็ด	เตรียมขนม/อาหาร	เพื่อทำบุญอุทิศหาคนตาย
	ขนทรายเข้าวัด	เพื่อทำบุญลบล้างสิ่งที่ไม่ดี
	दानขันข้าว	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ, สำนึกในบุญคุณ
	ขึ้นท้าวทั้งสี่	เพื่อรักษาเขตบ้านไม่ให้มีอันตราย, อยู่เย็นเป็นสุข
	ส่งเคราะห์ / บูชาเทียน	เพื่อให้อยู่ดีมีสุข, หลุดพ้นจากภัยพิบัติแล้วคลาดจาก อันตราย
	บูชาข้าวเก้าปุ่น/คู่อายุ	เพื่อบูชาสะเดาะเคราะห์, ให้อยู่ดีมีสุข
	แห่ไม้ค้ำศรี	เพื่อบำรุง/ค้าชู พุทธศาสนา

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม/ สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
	สงกรานต์	เพื่อขอ อโหสิกรรมจากผู้ที่ล่วงเกิน
	พิธีกรรมปีใหม่	เพื่อให้รู้ธรรมชาติ (ฟ้าฝน) ดวงชะตาและเหตุการณ์ต่างๆ
	ทอดผ้าป่า	เพื่อให้เกิดความสามัคคี ,หาทุนในการก่อสร้างสาธารณะสมบัติส่วนรวม
แปด	บรรพชา/อุปสมบท	เพื่อบำรุงพุทธศาสนาสืบต่อไป
	ปล่อยหลวง	เพื่อทำบุญฉลองสิ่งก่อสร้าง
เก้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผีปู่ย่าช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
	เลี้ยงผีขุนน้ำ/ผีหอ	เพื่อปกป้องรักษาและป่าอุดมสมบูรณ์ ปกป้องรักษาเหมืองฝาย คนทั้งหมู่บ้านได้รับประโยชน์
	เลี้ยงผีเสื้อบ้าน	เพื่อปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุข
สิบ	เข้าพรรษา-เวียนเทียน	เพื่อให้พระเข้าจำวัด
	दानขันข้าว	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ,สำนึกในบุญคุณ
	ถวายผ้าอาบน้ำฝน	เพื่อให้พระสงฆ์มีผ้าอาบน้ำ
	ถวายเทียน	เพื่อจุดบูชา/ทำกิจกรรมของพระ
	บำเพ็ญอุโบสถ-ถือศีล	เพื่อบำเพ็ญบุญและชำระจิตใจ
	ฟังเทศน์-ฟังธรรม	เพื่อบำเพ็ญตนถือศีล สงบจิตใจ
สิบเอ็ด	ฟังธรรมหลวง	เพื่อให้ทราบประวัติพระพุทธเจ้า,ความอดทน
สิบสอง	दानเปรตพลี	เพื่อนึกถึงบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
	สลากภัต	เพื่อนึกถึงบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและทำบุญเพื่อตนเอง
	ออกพรรษา	เพื่อให้พระมีของใช้
	ทอดกฐิน	เพื่อทำบุญและให้พระสงฆ์ที่จำพรรษามีของใช้ อนุรักษศาสนา
	दानหาคนตาย	เพื่อนึกถึงบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
ยี่	-	
สาม	เข้าฤกษ์มูล	ทำบุญให้กับผีที่ไม่ได้เกิดและหาทุนสร้างสาธารณะที่เป็นของส่วนรวม
สี่	दानข้าวใหม่	อุทิศส่วนกุศลให้คนที่ตายไปแล้ว
	สงกรานต์ธาตุ	ให้ฝนตกต้องตามฤดู เพื่อทำบุญ รักษาประเพณี
ห้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผีปู่ย่าช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
	दानข้าวสังหาคนตาย	เพื่ออุทิศส่วนบุญรำลึกถึงผู้ที่ล่วงลับ

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม/ สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
หก	บรรพชา/อุปสมบท	เพื่อบำรุงพุทธศาสนาสืบต่อไป
การเกิด	ถามผี ถามเมื่อ	ต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชค สิ่งไม่ดี และเพื่อให้เด็กอยู่ดี
	เอาเด็กไปถวายพระ	เพื่อให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	ผูก/มัดผ้ายันต์	เพื่อป้องกันภูติผีปีศาจ , ให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	นางกวัก, ย่าหม้อนี้	ต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชค สิ่งไม่ดี และเพื่อให้เด็กอยู่ดี
เจ็บ/ไม่ สบาย	สืบทอด	เพื่อต่ออายุ , ต่อดวงชะตาให้อยู่ดีมีสุข
	ส่งแทน	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	ส่งเคราะห์	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	ส่งศูนย์	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	สู่ขวัญบายศรี	เพื่อความเป็นสิริมงคล
ตาย	สุมข้าวแก้วตั้งสาม	เพื่อนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
ขึ้นบ้าน ใหม่	สืบทอดบ้าน	เพื่อให้คนในบ้านอยู่ดีมีสุข
แต่งงาน	เสียผี	เพื่อขอโทษที่ได้ล่วงเกิน,การละเมิด ผู้หญิง

ตำบลวอแก้วในอดีตมีสื่อพื้นบ้านที่หลากหลายและสื่อพื้นบ้านแต่ละประเภทต่างก็มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป เมื่อเทียบกับนักวิชาการเยอรมันในสำนักแฟรงค์เฟิร์ต(อ้างในกาญจนา แก้วเทพ,2544) บอกว่าสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่มากมาย เช่น

- 1.ทำหน้าที่ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ
- 2.สร้างความสามัคคีระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ
- 3.ช่วยให้คนพัฒนาภูมิปัญญา
- 4.ทำการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่
- 5.ทำหน้าที่ให้การศึกษาและสร้างความสำนึกทางการเมือง
- 6.มีลักษณะสัมพันธ์กับชีวิต ก่อให้เกิดการทบทวนชีวิต
- 7.มีหน้าที่ให้ความบันเทิง

มีงานวิจัยจำนวนมากเช่นการศึกษาบทบาทและการเสื่อมสลายของรองเง็งตันหยง(มีลักษณะคล้ายรำวง)อันเป็นสื่อการแสดงแบบพื้นเมืองของภาคใต้จิตตนา หนูณะ (2533) , สมปอง พิสิฐรัฐพัฒนะ (2527) ได้ทำการศึกษาข้อมูลทางด้านศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี , จุลาดชา ย รมิตานนท์ (2527) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง"ผีเจ้านาย"ในสังคมภาคเหนือ , อานันท์ กาญจนพันธ์(2531)ได้ศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงผีมดผีเม็ง จังหวัดลำปาง ,Turton1972(อ้างใน

นิวัตร 2540:8) ทำการศึกษาวิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า ทุกคนพบเหมือนกันคือประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน แต่ละประเพณีมีหน้าที่ที่หลากหลายแตกต่างกันไป

สื่อพื้นบ้านในตำบลวอแก้วครอบคลุมในมิติด้านต่างๆดังนี้

- ครอบคลุมทุกมิติทางด้านความสัมพันธ์นั้นคือสื่อพื้นบ้านในตำบลวอแก้วมีทั้งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งสูงสุด
- มิติทางด้านสุขภาพครอบคลุมทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ
- มิติทางด้านวัยครอบคลุมทั้ง วัยเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ
- มิติทางด้านเพศครอบคลุมทั้ง เพศหญิงและเพศชาย
- มิติทางด้านเศรษฐกิจครอบคลุมทั้ง คนที่ยากจน/ขาดคนดูแล และบุคคลทั่วไป
- มิติทางการดำรงอยู่ครอบคลุมทั้งคนเป็นและคนตาย

แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันพบว่าสื่อพื้นบ้านของวอแก้วหลายชนิดได้สูญหายไป ที่ยังดำรงอยู่ทุกชนิดก็ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างเท่าที่ควรทำ เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีหน้าที่มากมายแต่ก็ไม่ได้ทำหน้าที่ ทำให้ระบบคุณค่าของผีปู่ย่าหายไปด้วย ชุมชนจึงขาดกลไกในการที่จะสื่อสาร เพื่อทำหน้าที่หล่อหลอมจิตใจของคนในชุมชน ผลที่ตามมาคือชุมชนมีปัญหามากขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่นคนในชุมชนเริ่มไม่รู้จักกัน ขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ลูกหลานไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้สูงอายุ/พ่อแม่ เยาวชนติดยาเสพติด เยาวชนชาย/หญิงมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร เยาวชนหญิงตั้งท้องโดยไม่ตั้งใจ ชาย/หญิงติดเชื้อเอดส์ ผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ขาดคนดูแล

สำนักหน้าที่นิยมถือว่า “วัฒนธรรมหรือการสื่อสาร” เป็นสถาบันย่อยอันหนึ่งของสังคม ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องระบบค่านิยม (ValueSystem) โดยเฉพาะ “หน้าที่ / function” C.Wright,1964 (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ,2544) บอกว่า “หน้าที่เป็นผลลัพธ์ที่เกิดตามมาของการกระทำขององค์ประกอบย่อยๆของระบบใหญ่ทั้งหมด” ทฤษฎีหน้าที่นิยม เน้นว่า ส่วนประกอบย่อยทุกส่วน จะต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ดีที่สุด เพื่อความมีเสถียรภาพของสังคมส่วนรวม (Stability) นอกเหนือจากการรักษาเสถียรภาพให้สังคมโดยรวมแล้ว หากสังคมนั้นต้องการสืบทอดชีวิตให้ยืนยาวต่อไป บรรดาสถาบันย่อยของสังคม รวมทั้งสื่อพื้นบ้าน ก็มี “หน้าที่อบรม” (Socialization) หรือบางครั้งเรียกว่า “การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม” (Cultural Transmission) นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านจะต้องทำหน้าที่ “ควบคุมทางสังคม” (Social Control) อีกด้วยเพื่อให้สมาชิกในสังคมเชื่อฟังและปฏิบัติตาม และเมื่อเกิดความต้องการของปัจเจกบุคคล/กลุ่ม/สังคมนั้น มีวิธีการและสถาบันหลายอย่างที่จะสามารถตอบสนองความต้องการได้ และในกรณีที่สถาบันเคยทำหน้าที่นั้นไม่กระทำหน้าที่ ก็จะมีสถาบันอื่นๆเข้ามาทำหน้าที่ทดแทน

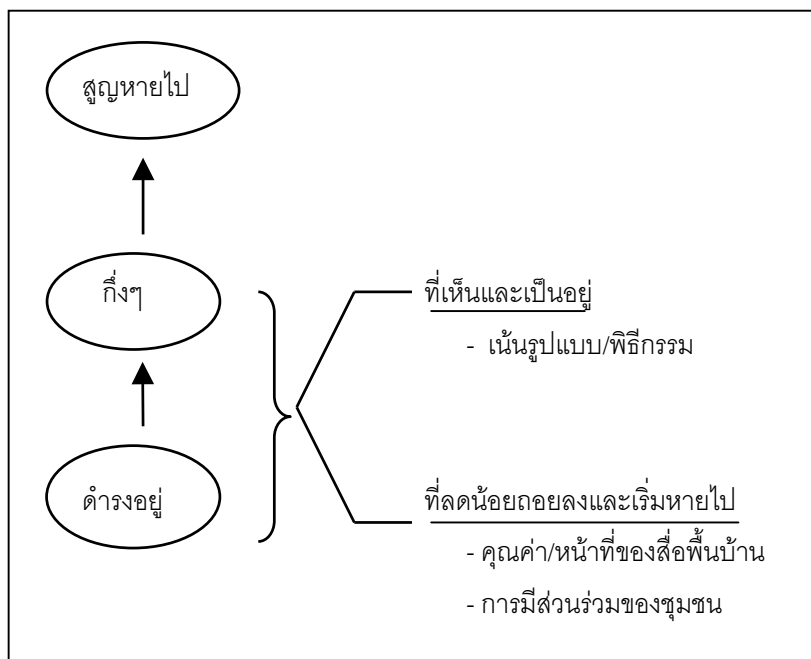
การทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านเพื่อการดำรงอยู่นี้จากการศึกษาของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง"ผีเจ้านาย"ในสังคมภาคเหนือพบว่าผีเจ้านายต่างทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคมทั้งในด้านจิตใจและวัตถุ ผีเจ้านายเป็นวิธีการหรือรูปแบบคำอธิบายของการแก้ปัญหาชีวิตที่เหมาะสมกับชนชั้นและสถานการณ์ทางสังคม ม้าขี่หรือร่างทรงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางติดต่อกับเทพหรือผีให้กับแขกหรือลูกค้าที่มีปัญหาเดือดร้อนต่างๆ ดังนั้นเมื่อสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดในวอแก้วไม่สามารถทำหน้าที่ตามที่เคยทำได้ในอดีตไม่ว่าจะเป็นเพราะเหตุผลใดก็ตาม สื่อพื้นบ้านเหล่านี้จึงค่อยๆ หายไป

4.3 สถานภาพของสื่อพื้นบ้านแบ่งเป็น3กลุ่มคือ ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ปฏิบัติไม่ต่อเนื่อง (กึ่งๆ) และปัจจุบันไม่ปฏิบัติ (หายไป)

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม			หมายเหตุ
	ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (ดำรงอยู่)	ปฏิบัติไม่ต่อเนื่อง (กึ่งๆ)	ปัจจุบันไม่ปฏิบัติ (หายไป)	
7	- ปี๋ใหม่เมือง - จั้งขารล่อง(ไล่สังขาร) - กวาดบ้านซักผ้าสระผม - ห้ามด่า(วันเนา) - เตรียมขนม / อาหาร - ขนทรายเข้าวัด - ตานขันข้าว - ดำหัวคนเฒ่าคนแก่ - แห่ไม้ค้ำศรี - สรงน้ำพระ - พังธรรมาปีใหม่ (พังธรรมากังบ้าน) - ส่งเคราะห์บ้าน - สืบชะตา	- ขึ้นท้าวทั้งสี่ - ส่งเคราะห์ - บูชาเทียน (ครอบครัว) - เอาข้าวใส่คั่วกตองไว้ ประตูบ้าน (ข้าวเจ้าน้ำตาล ข้าวจ้านน้ำอ้อย)		ประมาณ เดือน เมษายน ของ ภาคกลาง
8	- ขึ้นม่อนธาตุ (สรงน้ำพระธาตุวัดม่อนป้อม - ปอดอยแล)	- บรรพชา+อุปสมบท - ปอยหลวง		ประมาณ เดือน พฤษภาคม

เดือน เหนือ	ประเพณี/พิธีกรรม			หมายเหตุ
	ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (ดำรงอยู่)	ปฏิบัติไม่ต่อเนื่อง (กึ่งๆ)	ปัจจุบันไม่ปฏิบัติ (หายไป)	
9	- เลี้ยงผีปู่ย่า - เลี้ยงผีขุนน้ำ (ผีหอ) - เลี้ยงผีเสื้อบ้าน - หว่านกล้า- แสกนา - พิธีกรรมบะหมินชักผ้า (หมู่ 5) - พิธีกรรมบะผากางน้ำ / บะหมินสามเฒ่า / เจ้าบ้าน - พิธีกรรมบ้านซออน			ประมาณ เดือน มิถุนายน
10	- เข้าพรรษา - ตานขันข้าว - ถวายผ้าอาบน้าฝน - ถวายเทียน - บำเพ็ญอุโบสถ - ฟังเทศน์ฟังธรรม			ประมาณ เดือน กรกฎาคม
11		- เอามือ	- ฟังธรรมหลวง - สุขวิญญควาย	ประมาณ เดือน สิงหาคม
12	- ตานเปรตพลี	- ตานต้อด - ตานก้วยสลาก		ประมาณ เดือน กันยายน
เกียง	- ตานผ้าจํานำพรรษา - ออกพรรษา - ตานหาคนตาย	- ทอดกฐิน		ประมาณ เดือน ตุลาคม
ยี่	- ยี่เป็ง - บุญประทีป - โคมลอย โคมไฟ		- โคมผัด	ประมาณ เดือน พฤศจิกายน

เดือน (เหนือ)	ประเพณี/พิธีกรรม			หมายเหตุ
	ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (ดำรงอยู่)	ปฏิบัติไม่ต่อเนื่อง (กึ่งๆ)	ปัจจุบันไม่ปฏิบัติ (หายไป)	
3	- เอมือเกี่ยวข้าว	- เลี้ยงข้าวแขก	- เอาขวัญข้าว	ประมาณ เดือน ธันวาคม
4	- ตานข้าวใหม่ - อบรมธาตุ (หลายทุ่ง) - ตานข้าวลั่นบาตร			ประมาณ เดือน มกราคม
5	- เลี้ยงผีปวย - อบรมธาตุ (ทุ่งหก) - มาฆะบูชา			ประมาณ เดือน กุมภาพันธ์
6	- อบรมธาตุ (แม่ติว)	- บรรพชา+อุปสมบท - ปอยหลวง		ประมาณ เดือน มีนาคม
ทำ เฉพาะ บาง โอกาส	<u>ประเพณีทั่วไป</u> - ขึ้นบ้านใหม่ - สู่ขวัญบายศรี - งานศพ - แต่งงาน - ทอดผ้าป่า - กุมผ้าสังฆาติ - สู่เข้าเอาขวัญ - สูดรกัวม - ทานข้าวสังฆาคนตาย - ส่งแทน , ส่งบุญ, บูชาข้าวแก้วปูน - เอาพระครูฯ - ปลุกบ้านใหม่ - เข้ารุกขะมูล - ขึ้นท้าวทั้งสี่ <u>การปลุกพืช</u> - บอกแม่ธรณี - ให้คำพลุใบ - หาวนดี	- เวียนเทียน <u>การเกิด</u> - พ่อรับเอาไปขายดิบ - ถามผี ถามเมื่อ - นางกวัก/ ย่าหม่อเลี้ยง	<u>การละเล่น/ของเล่น</u> - คิดไว้ - จ้อย , ซอ , ค่าว - ก๊อบแก๊บ - งูกินหาง - ไข่เต่า - ก้างแก้ง - วึ่งธง - แนน - ควายชนกัน - ก้องถบ / ก้องหล่อ - ม้าก้านกล้วย - ปั่นก้านกล้วย - แอ๊ดสะไฟ (อุมลี้) <u>แต่งงาน</u> - แอ่วปลาแห้ง <u>ตาย</u> - อยู่เฮือนเย็น <u>หนังสือ</u> - ตัวเมือง	

4.3.1 สื่อพื้นบ้านที่ยังดำรงอยู่

พบว่าทุกหมู่บ้านยังมีสื่อพื้นบ้านอีกเป็นจำนวนมากที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนเช่นปี่ไหมเมือง (สงกรานต์) ,การเลี้ยงผีปู่ย่า ,การเลี้ยงผีเสื้อบ้าน และประเพณีสงน้ำพระธาตุ เป็นต้น สื่อพื้นบ้านเหล่านี้ที่ยังคงดำรงอยู่แต่จะมีลักษณะเห็นเฉพาะที่เป็น "รูปแบบ" เท่านั้นส่วน "คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" และ "การมีส่วนร่วมของชุมชน" จะหายไป ซึ่งที่เหลืออยู่ส่วนมากเป็นประเภทที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม และผู้เข้าร่วมส่วนมากจะมีเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้นที่เข้าไปร่วมในพิธีกรรม

พิธีกรรมเน้นส่วนที่เป็น"รูปแบบ" ดังนั้นการสืบทอดของคนรุ่นต่อๆมาจึงเน้นที่รูปแบบด้วยการสื่อเนื้อหา/ความหมาย/คุณค่า ของพิธีกรรมจึงไม่สามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังได้ จึงพบว่าชาวบ้านส่วนมากจึงไม่รู้/บางคนรู้แต่ไม่สามารถที่จะสื่อสาร/อธิบาย"คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" ของพิธีกรรมได้อย่างลึกซึ้งหรืออย่างมีอารมณ์ มีความรู้สึกร่วมได้ ดังนั้นเมื่อถามผู้ที่ทำพิธีและผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมต่างๆคำตอบที่ได้จะคล้ายๆกันคือ "ไม่รู้จะทำเพื่ออะไร" แต่รู้ว่า "ทำตามประเพณีที่เคยมีมาในอดีต"

"อี่แม่บ่าผู้เป็นยะเพื่ออะหยัง อี่แม่ยะตามตีปู่ย่าตาทวดเป็นยะมา"

นางหมา ฟองเกตุ อายุ 82 ปี เก้าผีปู่ย่า บ้านทุ่งหก

"เวลาเป็นมีประเพณีต่างๆกะบ่าค่อยได้ไป ไปยะก่านเหยีย

คิดว่าเป็นยะตามประเพณีเก่าๆเดิมๆแต่บ่าผู้ว่าเป็นยะเพื่ออันหยัง"

นายปริญญา ไชยเครื่อง อายุ 44 ปี บ้านทุ่งหก

จากการพูดคุยในเวทีชาวบ้านเล่าว่าปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ถึงแม้ว่ายังคงมีอยู่ในชุมชนแต่ไม่ค่อยมีคนทำแล้ว(มีคนทำน้อยลงและมีผู้ร่วมกิจกรรมน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต) สื่อพื้นบ้านบางชนิดโดยรูปแบบยังมีการปฏิบัติอยู่แต่สำหรับเนื้อหาแล้วคนส่วนมากไม่รู้คุณค่าความหมาย เช่นกรณีประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุป้อมปอดอยแล

พระธาตุป้อมปอดอยแล ตั้งอยู่ที่วัดม่อนป้อมปอดอยแล หมู่ 3 ตำบลวอแก้ว ไม่มีหลักฐานว่าวัดและพระธาตุสร้างเมื่อไหร่ มีเพียงคำบอกเล่าจากชาวบ้านว่าพระธาตุป้อมปอดอยแลสร้างก่อนพระธาตุลำปางหลวง ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุป้อมปอดอยแลชาวบ้านจะจัดเป็นประจำทุกปีในวันเพ็ญเดือนหก (เดือนแปดเหนือ) พระธาตุฯเป็นจุดศูนย์รวมของคนทั้งตำบล ดังนั้นทุกปีชาวบ้านต้องรวมพลัง รวมใจและสามัคคีกันในการจัดงานเพื่อบูชา เจ้าป่า เจ้าห้วย ขอฟ้าขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ช่วยรักษามือง และให้อยู่ดีมีสุขเจริญรุ่งเรืองต่อไปในภายภาคหน้า ในอดีตก่อนถึงวันงานแกนนำของทั้งตำบลจะมารวมวางแผนการจัดงาน จากนั้นแต่ละหมู่บ้านจะชักชวนให้สมาชิกในหมู่บ้านของตนเองไปช่วยกันพัฒนาวัด มีทั้งคนเฒ่าคนแก่จะเป็นผู้จัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรม พ่อบ้าน แม่บ้านและกลุ่มหนุ่มสาวจะไปช่วยกันทำความสะอาดองค์พระธาตุฯ และบริเวณวัดพร้อมทั้งการตกแต่งสถานที่ให้สวยงาม

ในช่วงประมาณ10ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน การเตรียมงานดังกล่าวได้เปลี่ยนไปคือในการเตรียมงานทั้งหมดจะเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการและกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ที่อยู่ในบ้านหมู่3เป็นคนจัดการ โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าเนื่องจากวัดพระธาตุป้อมปอดอยแลตั้งอยู่ที่หมู่3 และเพราะการที่จะเรียกให้คณะกรรมการแต่ละหมู่บ้านมาประชุมร่วมกันเป็นเรื่องค่อนข้างยาก ดังนั้นจึงมอบหมายให้หมู่3เป็นคนจัดการเตรียมงานทั้งหมด

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บทบาทหน้าที่ของกลุ่มหนุ่มสาวที่เคยเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการสืบสานสื่อพื้นบ้าน จึงค่อยๆถูกลดบทบาทลง(แบบไม่ได้ตั้งใจ)ทำให้กลุ่มหนุ่มสาวที่เคยมีอยู่ในทุกหมู่บ้านจางหายไป ดังนั้นเราจะพบได้ว่าเมื่อมีการจัดงานประเพณี/พิธีกรรมต่างๆไม่ว่าจะเป็นในระดับครอบครัว ระดับหมู่บ้านหรือตำบลก็ตามจะไม่มีกลุ่มหนุ่มสาวหรือเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในงาน ปัจจุบันในตำบลวอแก้วไม่มีกลุ่มหนุ่มสาวแต่มีกลุ่มเยาวชนมาแทนซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องซึ่งกลุ่มเยาวชนก็ไม่มีกิจกรรมและไม่มีความสนใจในการสืบสานสื่อพื้นบ้านแต่อย่างใด

4.3.2 สื่อพื้นบ้านประเภทที่มีการปฏิบัติไม่ต่อเนื่อง (กึ่งๆ / กำลังจะสูญหายไป)

พบว่าสื่อพื้นบ้านที่กำลังจะหายไปส่วนมากเป็นสื่อประเภทการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือเป็นสื่อที่เกี่ยวกับสวัสดิการของคนในชุมชน เช่นตานทอด , การเอามื้อ(การลงแขก) และการตานก๋วยสลาก เป็นต้น เมื่อชุมชนพัฒนาเข้าสู่สังคมที่ทันสมัย “เงินคือพระเจ้า” ดังนั้นการช่วยเหลือ

เกื้อกูลกันและสวัสดิการของคนในชุมชนซึ่งเคยมีในอดีตโดยผ่านประเพณีต่างๆจึงไม่จำเป็นต้องมีต่อไป เพราะสำนึกคุณค่าของความเป็นคนเปลี่ยนไป จึงพบเห็นผู้สูงอายุที่ขาดคนดูแลอยู่ในชุมชนตามลำพัง

เช่นประเพณีการตานต๋อด (ทาน-ทอด)เป็นการทำบุญตามประเพณีที่เก่าแก่ โดยการเอาสิ่งของไปทานไม่ให้นำมารับรู้ตัว อาจจะเป็นการทานให้วัดหรือคนยากจน เมื่อวิเคราะห์หาค่าคุณค่าดั้งเดิมที่อยู่ในประเพณีทานทอดนี้ จะแสดงออกถึงควมมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกันที่อยู่ในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี กล่าวคือคนทุกคนที่อยู่ในหมู่บ้านจะมีหลักประกันว่าจะได้รับการช่วยเหลือแบ่งปันจากเพื่อนบ้าน คนที่ยากจนขั้นแค้นที่สุดจะไม่ถูกปล่อยให้อดตาย จะได้รับการช่วยเหลือจากชุมชนและการช่วยเหลือแบ่งปันให้ทานนี้เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ได้หวังผลตอบแทน ไม่ได้หวังแม้แต่ชื่อเสียง ดังมีกฎระเบียบเอาไว้ว่าจะต้องไม่ให้ผู้รับทานได้ล่วงรู้ว่าใครเป็นคนให้ เมื่อสื่อพื้นบ้านชนิดนี้หายไปผลที่ตามมาคือ การมีน้ำใจในการช่วยเหลือกันของคนในชุมชนเริ่มลดลง ผู้สูงอายุและเด็กที่ด้อยโอกาสขาดคนดูแล

4.3.3 สื่อพื้นบ้านประเภทที่สูญหายไปแล้ว

ปัจจุบันคนในวอแก้วมีอาชีพหลักทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา และการปลูกพืชไร่อื่น ๆเช่นยาสูบและอ้อยสำหรับส่งโรงงาน ส่วนอาชีพรองคือการรับจ้างทั่วไปซึ่งบางส่วนไปทำงานในเมือง (หมู่บ้านห่างจากอำเภอเมืองประมาณ 30กิโลเมตร) ผู้คนส่วนใหญ่เกิดและเติบโตในชุมชน ปัจจุบันมีการคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวก ได้รับการสื่อสารและข้อมูลต่างๆหลายทิศทาง ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาต่างๆอย่างต่อเนื่องเช่นการเข้ามาของถนน ไฟฟ้า ระบบประปา โทรศัพท์ตลอดจนมีการแนะนำให้สมาชิกในชุมชนปลูกพืชเชิงเดี่ยว/พืชพาณิชย์ เช่นอ้อยและยาสูบเป็นจำนวนมาก ทำให้คนในชุมชนมีความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้นสำหรับการปลูกพืชพาณิชย์ จากการที่ต้องใช้พื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น”ควาย” ซึ่งในอดีตเคยมีบทบาทหน้าที่ในการเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร ต่อมาค่อยๆถูกลดบทบาทลงจนปัจจุบันเกษตรกรในตำบลวอแก้วไม่มีใครใช้ควายในการเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร ทุกคนใช้รถไถเป็นเครื่องมือในการเตรียมดินเมื่อ”ควาย”หมดหน้าที่ ตัว”ควาย”ก็เริ่มหายไปจากชุมชน วัฒนธรรมต่างๆที่เกี่ยวกับควายเช่นพิธีเรียกขวัญควาย ก็หายไปด้วย ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าคุณค่าของพิธีเรียกขวัญควายคือ ทุกปีชาวบ้านจ้างควายหนัก ชาวบ้านดูค่าทุบตีเพื่อให้ควายช่วยพลิกแผ่นดินปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงดูคน ผลที่ได้ก็ไปทำบุญค่าจันศาสนาจึงต้องมีการขอบคุณควายที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้าน ซึ่งเป็นลักษณะของการมีน้ำใจโอบอ้อมอารี รู้จักการทดแทนบุญคุณ เมื่อสื่อพื้นบ้านชนิดนี้หายไปผลที่ตามมาคือ การมีน้ำใจในการช่วยเหลือกันของคนในชุมชนเริ่มลดลง เด็กและเยาวชนไม่มีสัมมาคารวะและ

เคารพต่อผู้ใหญ่ นั่นคือเมื่อสื่อที่เป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรมหายไป จะทำให้พิธีกรรมนั้นหายไปด้วย

นอกจากนี้แล้วเมื่อชุมชนมีความทันสมัยขึ้น สื่อพื้นบ้านที่เป็นสื่อประเภทให้ความบันเทิง เช่นคำวซอ และการละเล่น/ของเล่นต่างๆได้ทยอยหายไปจากชุมชนจนในที่สุดหายไปทั้งหมด เพราะความทันสมัยที่สื่อต่างๆจากภายนอกโดยเฉพาะสื่อสมัยใหม่ที่เน้นให้ความบันเทิง จะเข้าแทรกแซงสื่อพื้นบ้านที่เป็นสื่อประเภทให้ความบันเทิงได้ง่ายที่สุด

4.4 ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง

ในที่นี้แบ่งเป็น 3 ประเด็นหลักดังนี้

4.4.1 ปัจจัยภายนอก

- (1) กระแสการผลิตเพื่อขาย
- (2) การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่
- (3) ขาดการสนับสนุนจากรัฐ
- (4) ระบบการศึกษา

4.4.2 ปัจจัยภายใน

- (1) เศรษฐกิจ
- (2) ความตระหนักรู้ของคนในชุมชน

4.4.3 ข้อจำกัดของตัวสื่อพื้นบ้าน

- (1) ศักยภาพในการปรับตัว
- (2) กระบวนการสืบทอด
- (3) ช่องทางการสื่อสาร

รายละเอียดของแต่ละประเด็น

การเปลี่ยนแปลงหมายถึง การที่สื่อพื้นบ้านไม่สามารถพัฒนา/ปรับเปลี่ยนให้สามารถดำรงอยู่ได้และ/หรือสื่อพื้นบ้านไม่สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนเดิมในที่นี้คือหน้าที่ลดลงเมื่อเทียบกับในอดีตที่เคยมี

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล การจัดสนทนากลุ่มย่อยและการจัดเวทีระดับตำบลสามารถจำแนกปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆคือ

4.4.1 ปัจจัยภายนอก

ตำบลอ่าวแก้วในอดีตเป็นสังคมที่พึ่งพาตนเอง อยู่อย่างพอเพียงในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ผู้คนมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันกับธรรมชาติกับญาติพี่น้องทั้งใกล้และไกล มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อาหารการกินเช่นข้าวทุกครอบครัวต้องมีการปลูกข้าวไว้กิน ในอดีตยังไม่มีเครื่องทุนแรง ดังนั้นชาวบ้านต้องมีการวางแผนการช่วยเหลือกันทั้งในการปลูกและการเก็บเกี่ยวข้าวซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “การเอามื้อ” สำหรับกุ้ง หอย ปู ปลา สามารถหาได้จากในห้วย และไร่นา ส่วนผักต่างๆและเห็ดมีในป่า นอกจากนี้แล้วในป่ายังมีสมุนไพรที่ชาวบ้านสามารถนำมาใช้ป้องกันและรักษาโรคได้ด้วย สิ่งของดังกล่าวถ้ามีมากเกินไปจะมีการแบ่งปันให้กับญาติพี่น้องหรือบางครั้งนำไปแลกเปลี่ยนกัน

ในรอบปีชาวบ้านสามารถอยู่ได้โดยมีทั้งการพึ่งพิงธรรมชาติและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในชุมชน ชุมชนในอดีตจึงเปรียบเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของชาวบ้าน เพราะในน้ำมีปลา ในนามีข้าว อยากกินเห็ดเข้าป่า อยากกินปลาลงห้วย

การศึกษามีวัดเป็นศูนย์กลางทั้งในด้านการให้การศึกษา(ไม่ได้วัดกันที่ความรู้)เน้นให้อ่านออกเขียนได้และการกล่อมเกลாதงจิตใจ นอกจากวัดจะมีบทบาทดังกล่าวแล้ว ชุมชนยังเป็นแหล่งเรียนรู้ของสมาชิกด้วยซึ่งเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยได้จากประสบการณ์ตรงคือได้มีการทดลองปฏิบัติโดยได้มีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ เช่นการเข้าร่วมในประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการสังเกตและการจดจำ “ครูพักลักจำ” การเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวจะทำให้ค่อยๆซึมซับเข้าถึงจิตใจของคนได้ (ก้านอินทร์จันทร์ ทันวิสัย)

การปกครอง มีผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการเพื่อความสงบสุขของคนในชุมชน เช่นพระดูแลเรื่องการศึกษา และประเพณี/พิธีกรรมทางศาสนา ผู้นำทางด้านพิธีกรรมอื่นๆเช่นผู้นำในการทำประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ , การเลี้ยงผีเสื้อบ้านและการเลี้ยงผีปู่ย่า ผู้นำในการรักษาโรคต่างๆ การจัดการระบบการใช้น้ำเพื่อการผลิตชุมชนมีการจัดการโดยมีระบบเหมืองฝายซึ่งมีผู้นำเช่นลำนน้ำเป็นผู้ดูแลจัดการ นอกจากนี้แล้วแต่ละชุมชนยังมีการแบ่งเป็นปึกคหรือแบ่งเป็นหมวดโดยมีหัวหน้าหมวด(ซึ่งแต่งตั้งโดยสมาชิกในกลุ่ม)เป็นผู้ดูแล เป็นต้น

แต่ละชุมชนไม่ได้อยู่โดดๆ ชุมชนมีการสร้างเครือข่ายซึ่งเป็นฐานการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เช่นการแต่งงานระหว่างคนในตระกูลหนึ่งกับคนอีกตระกูลหนึ่ง ซึ่งอยู่ต่างหมู่บ้าน ที่เรียกว่า “การไขว้ผี” หรือการสร้างระบบความสัมพันธ์ของศรัทธาว่าต่างๆที่เรียกว่า “หัววัดเต็งกัน”

ชุมชนในอดีตไม่ใช่เป็นภาพที่สวยงามที่ไม่มีปัญหาใดๆเลย ทุกชุมชนมีปัญหาทั้งนั้นไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม หรือสัตว์ป่าทำลายพืชผลเสียหาย ข้าวไม่พอกิน โรคภัยไข้เจ็บก็มีมาก ยารักษา

โรคมีน้อย โรงพยาบาลอยู่ไกล การคมนาคมและการสื่อสารยากลำบาก และการลักขโมยก็มีเช่นกัน

คนตำบลวอแก้วในอดีตแม้ว่าจะพบกับปัญหาต่างๆมากมาย แต่ปู่ตายายของเขาก็สามารถฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคต่างๆเอาชีวิตรอดมาได้ สามารถสร้างหลักปักฐาน(แบ่งบ้านแบ่งเอือน)ให้ลูกหลานอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้ ที่เป็นเช่นนี้ได้เพราะในอดีตคนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ (การพึ่งตนเองได้หมายถึงการแก้ไขปัญหาต่างๆได้ด้วยตนเอง โดยการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ กับผู้คนในชุมชนและระหว่างชุมชน) ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นมีระบบการแก้ไขที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญของคนในอดีตโดยผ่านทางประเพณีและ/หรือพิธีกรรมต่างๆของคนชุมชน ในแต่ละเดือนจะมีประเพณีและ/หรือพิธีกรรมต่างๆมากมายบางเดือนมีหนึ่งครั้งบางเดือนมีหลายประเพณี เพื่อสร้างสายใยร้อยรัดคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว

ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่1 (พ.ศ.2504) เป็นต้นมา ทำให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วง40กว่าปีที่ผ่านมา (ความจริงชุมชนชนบทในอดีตมีการเปลี่ยนแปลงตลอดอย่างต่อเนื่องเพียงแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงช้าๆค่อยเป็นค่อยไป คนในชุมชนชนบทค่อยๆเรียนรู้และปรับตัวตาม) ในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการทำให้ทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักที่มาในนามของการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำให้หลายอย่างในชุมชนดีขึ้น และสะดวกสบายขึ้นบ้าง แต่ภาพที่ชัดเจนที่สุดคือเมืองเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และเราก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองไม่มีผลต่อสังคมชนบท เนื่องจากการพัฒนาเมืองนั้นเกิดขึ้นจากการดูดซับทรัพยากรจากชนบททั้งในด้านกำลังคน และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ นอกจากการดูดซับทรัพยากรจากชนบทออกไปแล้วยังมีการนำแนวคิดเรื่องความทันสมัยมาใส่ให้กับคนในชุมชน ชนบทด้วย เช่น

(1) กระแสการผลิตเพื่อขาย : การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต การส่งเสริมให้รวยเร็ว โดยการส่งเสริมปลูกพืชพาณิชย์ที่เป็นพืชเชิงเดี่ยวและการเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า(เป็นการทำเกษตรแบบพันธะสัญญา) หวังจะได้ผลตอบแทนและกำไรมาก เพื่อนำเงินไปใช้จ่ายในการซื้อสินค้าที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภค(ทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็น)ที่กำลังทะลักออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมและโหมกระหน่ำเข้าสู่หมู่บ้าน เมื่อมีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นการค้า จำเป็นจะต้องมีการลงทุนเป็นจำนวนมากดังนั้นต้องมีการขยายพื้นที่ มีการใช้สารเคมี มีการใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก ฯลฯ เมื่อมีเงินไม่พอต้องกู้ยืมโดยการนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินไปจำนอง แรงงานที่ต้องใช้เป็นจำนวนมากเมื่อแรงงานในครอบครัวทำไม่ทันก็ต้องมีการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น และเริ่มมีการใช้เครื่องทุ่นแรงต่างๆ เช่นรถไถนาเดินตาม รถแทรกเตอร์ เป็นต้น วัฏจักรการผลิตต่างๆรวมทั้งราคา

ของผลผลิต จะถูกกำหนดโดยพ่อค้าคนกลางหรือบริษัท ดังนั้นการผลิตบางครั้งทำให้ชาวบ้านต้องขาดทุน เมื่อชาวบ้านขาดทุนบางคนต้องการทดลองอีกเพื่อความฝันจะเป็นจริง(จะได้มีเงินมาก) ก็ต้องกู้ยืมเงินมาลงทุนอีกครั้ง บางคนคิดว่าไม่ไหวแล้วลูกหลานที่อยู่ในหมู่บ้านไม่มีอะไรทำประจวบกับยังมีหนี้สินไม่รู้จะหาเงินที่ไหนมาใช้หนี้ ภัยแรงงานในครอบครัวก็จำเป็นจะต้องอพยพไปหางานทำในเมือง

เมื่อคนในชุมชนเริ่มสูญเสียที่ดิน เป็นหนี้สินเพราะลงทุนล้มเหลวปีแล้วปีเล่า แล้วยังมาสูญเสียความสัมพันธ์อันเคยเป็นสายใยชีวิต เช่นความสัมพันธ์ในครอบครัวพ่อแม่เริ่มไม่มีเวลาให้ลูกเพราะต้องทำงานหนักแข่งกับเวลาเพื่อหาเงิน สมาชิกทุกคนในครอบครัวต้องทำงานเพราะมีหนี้สินโดยเฉพาะเยาวชนหนุ่มสาวที่ต้องออกไปทำงานต่างถิ่น สูญเสียความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องกับชุมชนและกับธรรมชาติ เพราะแต่ละครอบครัวต้องทำงานหนักมากขึ้นเพื่อหาเงินมาเสพสุขทางวัตถุ ให้เป็นคนทันสมัยตามกระแสหลัก ทำให้ไม่มีเวลาคิดถึงชีวิตครอบครัวและแม้แต่คนในครอบครัวของตนเองบางครั้งก็ลืมคิดถึง

“พิธีกรรมมันคือค่าสะท้อนของวิถีชีวิต” นั่นคือเมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นเคยใช้ “ควาย” สำหรับเตรียมพื้นที่ในการทำการเกษตร เมื่อเปลี่ยนเป็น “รถไถ” พิธีกรรมต่างๆที่เคยมี/เคยทำที่เกี่ยวข้องกับควายก็ต้องเปลี่ยนหรือค่อยๆหายไปถ้าไม่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบท/วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป เช่นการเอาม้า (ลงแขก) และการเลี้ยงข้าวแฮกเริ่มลดน้อยลง ส่วนประเพณีการทำขวัญข้าวและสู่ขวัญควาย ได้หายไปจากชุมชน

ดังนั้นประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้านในตำบลอ่าวแก้วที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา ที่ในอดีตเน้นทั้งส่วนที่เป็น“รูปแบบ” และส่วนที่เป็น “คุณค่า” ต่อเมื่อคนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม ดังนั้นคนในชุมชนจึงได้ค่อยๆปรับเปลี่ยน (อาจตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ) ประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเองที่เปลี่ยนไป ซึ่งการปรับเปลี่ยนดังกล่าวไม่ได้นึกถึงส่วนที่เป็น “คุณค่า” นึกถึงเฉพาะส่วนที่เป็น“รูปแบบ” เท่านั้น เพราะทุกคนไม่มีเวลาที่จะมาร่วมกันคิดด้วยเงื่อนไขของการผลิตแบบพาณิชย์ ดังนั้นแนวคิดเรื่องการทำ”พอเป็นพิธี” จึงค่อยๆสอดแทรกเข้ามา ซึ่งปัจจัยดังกล่าวพบสอดคล้องกับการศึกษาของศรีปาน รัตติกาลชลากร (2538) ที่ได้ทำการศึกษาบทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอมะนัง พบว่ามีหลายปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมมอญเกิดการเปลี่ยนแปลงหนึ่งในนั้นคือความเป็นอยู่ของชาวมอญพระประแดง จากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ส่งผลให้สื่อพื้นบ้านบางประเภทหมดไปและการศึกษาของอารยะ ภูสาล์และคณะ (2542) ได้ทำการศึกษาสถานภาพและบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนา : กรณีศึกษาจังหวัดลำปาง พบว่าปัจจัยที่ทำให้สถานภาพและบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงคือปัจจัยภายนอกเป็นกระแสหลักคือ(1) นโยบายการพัฒนาชุมชนชนบทของรัฐที่ส่งเสริมระบบการผลิตเพื่อขายเช่นการส่งเสริมพืช

พาณิชย์ สุดท้ายต้องมาพบทางตันเรื่องราคาและตลาด นำมาซึ่งหนี้สินของเกษตรกร(2)กระแสนิยมและลัทธิบริโภคนิยม กระแสการผลิตเพื่อขาย เพื่อการค้าและการส่งออก ถูกวางสายโยงใยเข้าสู่หมู่บ้านในชนบท ขณะเดียวกันวัฒนธรรมบริโภคนิยมก็ถูกส่งผ่านไปยังหมู่บ้าน ผ่านทางตัวแทนการพัฒนาบ้าง ผ่านทางสื่อต่างๆทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ ทั้งนี้โดยกำกับและบีบรัดคำว่า “พัฒนาและทันสมัย”

(2) ระบบการศึกษา ตาบลวอแก้วในอดีตก่อนที่จะมีรูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น การศึกษาแบบดั้งเดิมได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในส่วนที่เป็นเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอน โดยมี2แบบคือ

- การเรียนอย่างเป็นระบบ มีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาและมีพระเป็นผู้สอน วิชาที่สอนส่วนใหญ่คือภาษาไทย เพื่อใช้ประโยชน์ในการสื่อสาร นอกจากนี้ยังมีการเรียนพุทธศาสนาด้วยโดยเรียนเป็นภาษาบาลี เด็กที่ไปเรียนที่วัดนอกจากได้เรียนหนังสือแล้วยังได้ร่วมในประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาด้วย เพราะเมื่อเวลาพระทำกิจกรรมทางศาสนาเด็กจะไม่ได้เรียนหนังสือแต่ต้องเข้าร่วมในพิธีกรรมด้วย ซึ่งเป็นการซึมซับทางด้านจิตใจ พบว่าผู้นำทางพิธีกรรมในพื้นที่ตาบลวอแก้วส่วนมากอดีตเคยผ่านการศึกษาและกระบวนการขัดเกลาจากวัด

“ตะกอนโรงเรียนกับวัดจะอยู่ดีเดียวกัน คือความรู้ยู่คู่คุณธรรม ,ศีลธรรมหือคนมีจิตใจ
อ่อนน้อม ต่อมาวัดกับโรงเรียนแยกกันคือต่างคนต่างไป คนกะบามีคุณธรรมในใจ
นี่คือการเปลี่ยนแปลงในทุกวันนี้ “

ก้านนอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งนก
ประธานกรรมการสภาวัฒนธรรมตาบลวอแก้ว

- การเรียนตามธรรมชาติ เป็นการเรียนจากประสบการณ์ตรงในชีวิตประจำวัน ส่วนมากเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ การสอนไม่มีการใช้ตำราแต่ใช้ความจำและประสบการณ์ของคนที่มีความรู้และอาวุโสกว่าเช่นพ่อแม่ หรือคนในครอบครัวซึ่งมีความรู้สะสมไว้มาก คนในชุมชนที่มีความรู้มากจนได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญและได้มีการถ่ายทอดและบอกต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อาจจะมีการพัฒนา ปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงบ้าง การเรียนการสอนเน้นที่การปฏิบัติด้วยตนเอง

เมื่อรัฐไทยรับระบบการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามา ประกอบกับการพัฒนาประเทศใช้แนวคิดตามกระแสหลักคือการทำให้ทันสมัย เพื่อให้มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางอุตสาหกรรม ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงเน้นที่การสร้างคนเพื่อให้รับใช้ในระบบอุตสาหกรรม หลักสูตรการเรียนการสอนถูกออกแบบมาจากส่วนกลาง เน้นความเป็นวิทยา

ศาสตร์ ละเลยภูมิปัญญาชาวบ้าน ครูมีหน้าที่สอนให้เด็กท่องจำเพื่อใช้ในการสอบ เด็กๆจึงไม่มีโอกาสเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรมที่เป็นของชุมชน บทบาทของชุมชนในการกลมเกลียวทางสังคมจึงค่อยๆหายไป เด็กๆไม่เชื่อและดูถูกภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง(หาว่าพ่อแม่ตนเองมมง่าย) ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนไม่ได้มีการอธิบายให้เด็กได้มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน เพราะในอดีตปราชญ์ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจโดยเริ่มเรียนรู้จากการเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรมซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมทดลองปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง จากนั้นจะค่อยๆสะสมประสบการณ์และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ในที่สุด

แต่สถานการณ์ปัจจุบันเด็กต้องไปเรียนหนังสือในโรงเรียนเพื่อหาความรู้ดังนั้นเด็กจึงต้องการคำอธิบาย(ความรู้)เรื่องเกี่ยวกับประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน เมื่อคนในชุมชนไม่เข้าใจเงื่อนไขเช่นนี้โดยเชื่อว่าเด็กต้องเรียนรู้จากการเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรม เพื่อสะสมประสบการณ์ดังเช่นคนรุ่นในอดีต ดังนั้นเด็กจึงไม่สามารถหาคำอธิบายได้ เด็กจึงมองว่าสิ่งที่ชุมชนทำโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับผีเป็นเรื่องมมง่าย เมื่อเป็นดังนี้ชุมชนจึงขาดผู้ที่มาสืบสานงานสื่อพื้นบ้านของชุมชน

“บ่าเดียวละอ่อนมันมีแต่เขียนหนังสืออย่างเดียว มันบ่าเจือ เพราะว่าหนังสือมันสอนข้างนอก คือสอนหื้อหู้บ่าตาย แต่บ่าได้สอนในใจ ผีย่ามันสอนในใจ”

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ62 ปี บ้านน้ำจ้ำ

“ระบบการศึกษาของเราทั้งระบบ เป็นระบบที่อยู่นอกสังคม ไม่รู้ร้อนรู้หนาวกับสังคม ไม่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ไม่ร่วมแก้ปัญหา จึงอ่อนแอทางปัญญายิ่งนัก การเรียนการสอนก๊วนอยู่ในโลกของวิชาการ ไม่ได้สัมพันธ์อยู่กับความเป็นจริงของชีวิตและสังคม”

ศ.นพ.ประเวศ วะสี

“การศึกษาในระบบโรงเรียนของเรามุ่งไปทางความรู้สากลแบบตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ละเลยไม่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะนักการศึกษาไทยเมื่อรับการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาแล้ว ไม่สนใจ ไม่พัฒนา ไม่ปรับปรุง และไม่ยกย่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้สูญเสียมรดกที่ล้ำค่าของชาติไปมาก”

ดร.รุ่ง แก้วแดง

(3) สื่อสมัยใหม่ อดีตคนในชุมชนมีการสื่อสารแบบพบหน้ากัน ไปมาหาสู่เป็นการเยี่ยมเยียนกัน ในรอบปีมีเวลาว่างเป็นระยะๆ เมื่อมีเวลาว่างคนในอดีตจึงได้คิดกุศโลบายต่างๆ ขึ้นมาในหลากหลายรูปแบบเช่นประเพณี พิธีกรรม หรือการละเล่น เป็นต้น ซึ่งประเพณี พิธีกรรมหรือการละเล่นแต่ละชนิดนี้จะมีหน้าที่ที่แฝงอยู่เบื้องหลังและหน้าที่ที่แสดงออกมา เช่นในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าหน้าที่ที่แสดงคือให้คนที่อยู่ในกลุ่มเครือญาติเดียวกันมาเคารพบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วและผู้สูงอายุที่ยังมีชีวิตอยู่ หน้าที่แฝงคือเป็นเวที/พื้นที่สำหรับให้สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน มาพบปะถามสารทุกข์สุกดิบแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน ช่วยกันดูแลลูกหลาน วางแผนการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสนุกสนานร่วมกัน

ต่อมาเมื่อชุมชนเริ่มเปิดมากขึ้นสื่อจากภายนอกได้รุกเข้าในชุมชนอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะสื่อสมัยใหม่ เช่น วิทยุและโทรทัศน์ ส่วนหนังสือพิมพ์ยังมีน้อย(ถ้ามีก็จะมีเฉพาะที่บ้านของผู้ที่เป็นของทางรัฐที่สนับสนุนเข้าไป) เพราะเป็นพื้นที่ห่างไกลหาซื้อยากและคนในชุมชนยังไม่คุ้นกับวัฒนธรรมการอ่าน วิทยุและโทรทัศน์นำเอาค่านิยมใหม่ ระบบคุณค่าใหม่(เงินคือพระเจ้า , งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข)เข้าไปในชุมชนอย่างรวดเร็ว นอนในมุ้งหรือทำงานกลางทุ่งนาก็ยังสามารถได้ยินได้เห็นสิ่งที่สื่อเหล่านี้รุกรานให้อยากมี ให้อยากกิน อยากได้และอยากเป็น

“ขอ ละอ่อนคิดว่า เป็นเรื่องเซย เป็นของลำหลัง
เพราะบ่าเดียวอย่างดนตรี เพลงมันกะล้ายๆ ไปนัก”

นางสีมา เคียร่อน อายุ 45 ปี บ้านน้ำจ้ำ อดีตเป็นช่างขอ

งานศึกษาของจิตตนา หนูณะ (2533) วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้การแสดงร้องเงิง (มีลักษณะคล้ายรำวง) อันเป็นสื่อการแสดงแบบพื้นเมืองของภาคใต้ค่อยๆ สูญหายไปจากความนิยมของชาวบ้านคือการเข้ามาของสื่อมวลชนสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ที่เข้ามาช่วงชิงเวลาที่ใช้ในการพักผ่อน รวมทั้งมหรสพรูปแบบความบันเทิงอย่างใหม่ๆ อีกมากมายที่พ่วงติดมากับสื่อมวลชน เช่น การแสดงคอนเสิร์ต การเดินดิสโกเธค เป็นต้น ที่จะไปเบียดแทนที่การแสดงของสื่อพื้นบ้าน โดยที่อัตราการแย่งชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นอาจมากขึ้นไปตามแต่ละท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของศรีปาน รัตติกาลชลกร (2538) ที่ได้ทำการศึกษาบทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง จากผลการศึกษาพบว่า การรับสื่อสมัยใหม่ และกระแสวัฒนธรรมตะวันตกทำให้เด็กรุ่นใหม่มองว่าสื่อพื้นบ้านล้าสมัย

(4) ขาดการสนับสนุนจากรัฐ จากการสัมภาษณ์แกนนำและสมาชิกในชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลว่าในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ยังไม่เคยมีหน่วยงานที่ไหนมาสนับสนุนให้ชุมชนเห็นคุณค่าของประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน มีแต่ชาวบ้านทำกันเองสืบทอดกันมาตามประเพณีเท่า

นั้น นอกจากหน่วยงานของรัฐไม่ได้เข้าไปสนับสนุนแล้ว บางคนยังเป็นผู้ทำลายความเชื่อมั่นของชาวบ้านอีกด้วย ดังเช่นที่นายสว่างบอกว่าชาวบ้านโดยทั่วไปถ้าเจ็บป่วยจะใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านก่อนเมื่อไม่หายจึงจะไปหาหมอที่โรงพยาบาลซึ่งจะถูกหมอบอกว่าการรักษาพื้นบ้านเป็นเรื่องมงาย หัวโบราณ เป็นต้น

“หมอกะเหมือนกันตำเฮ้อักษาหมอพื้นบ้านไปก่อนเป็นว่าเฮ้อไปมงายอยู่กับผีๆสาๆ และอย่างครูก็มีเหมือนกันหาว่าจาวบ้านไปมงายอยู่กับผีๆสาๆ หาว่าเป็นหัวโบราณพ่องู้กันง่ายๆเลย คนเมืองเฮ้อไปอู้เมืองตางได้ เขาว่าไอ้ควาย เรื่องจริงหนา ก้อคือมันดูถูกภาษาเมือง”

นายสว่าง จานชา อายุ 58 ปี บ้านทุ่งจิว

ในรายงานเรื่อง “วัฒนธรรมไทยกับการดำเนินงานของรัฐ” ของกุลวดี เจริญศรี กล่าวถึงการสูญสลายของสื่อพื้นบ้านว่าในช่วงยุคสมัยของจอมพล ป.พิบูลสงคราม รัฐมีกระบวนการทำลายสื่อพื้นบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ เช่นในภาคเหนือให้มีการเผาโบราณวัตถุที่พระธรรมที่เป็นภาษาล้านนาให้หมด ทั้งนี้เป็นเพราะว่ารัฐมีความเชื่อในสังคมหนึ่งๆต้องมีวัฒนธรรมที่เป็นหลักเป็นมาตรฐานเพียงวัฒนธรรมเดียวเท่านั้น ประการต่อมาคือแนวคิดที่ว่า “วัฒนธรรมก็คือศิลปวัฒนธรรม” เท่านั้น หาใช่เป็น “วิถีชีวิตวัฒนธรรม” วิถีคิดทั้งสองแบบนี้ แม้จะสิ้นสุดยุคสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามไปแล้ว แต่วิถีคิดดังกล่าวยังฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยมาจนถึงทุกวันนี้ ดังเช่น

จากบันทึกกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องผีปู้ย่า ของนางนิภาพร กันทะอินทร์ ครูโรงเรียนบ้านทุ่งหก ซึ่งเป็นตัวแทนของอาจารย์ใหญ่ เข้าร่วมประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

นางนิภาพรได้นำมติที่ประชุมของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว เกี่ยวกับการให้ครูจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องผีปู้ย่าเพื่อจัดกิจกรรมให้เด็กได้เรียนรู้ โดยเสนอให้แก่ผู้บริหารและคณะครูในโรงเรียนได้รับทราบ คณะครูบางคนเห็นด้วยเพราะเป็นมติของที่ประชุม มีครูบางคนไม่เห็นด้วยเพราะว่า

“เป็นเรื่องโบราณไม่สมควรมาสอนเด็กในยุคโลกาภิวัตน์ เพราะสมัยนี้เป็นสมัยเทคโนโลยี เขาเรียนคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต กันแล้วเราจะมาสอนเรื่องมงายแบบนี้ไม่ไหวแน่”

หรือในกรณีของแม่เกียงคำ ที่เป็นเจ้าผีปู้ย่า โดยสมาชิกในกลุ่มได้ตกลงกันว่าจะมีการออมเงินเพื่อทำเป็นกองทุนในการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มฯ เมื่อสมาชิกกลุ่มรวบรวมเงินกันได้แล้ว

และตกลงกันว่าตั้งชื่อ “กลุ่มผีปู่ย่า” แม่เกียงคำเป็นคนนำเงินไปฝากธนาคาร แต่ถูกเจ้าหน้าที่ธนาคารมองว่าเป็นเรื่องมงาย

“แม่เอาเงินกองทุนไปฝากธนาคารในอำเภอ แม่บอกเป็นว่าฝากชื่อกองทุนผีปู่ย่า
เจ้าหน้าที่ของธนาคารเป็นยี่มใส่แม่แล้วเป็นว่า บ่าเดียวเป็นไปถึงดาวอังคารแล้ว
แม่ยังมามงายอยู่กำ แม่ว่าแม่จะใจจื้อนี่ละ แม่บ่าอาย “

แม่เกียงคำ ตาอิน อายุ 66 ปี บ้านแม่ติว เป็นเจ้าผีปู่ย่า

ข้อพบดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของศรีปาน รัตติกาลชลากร (2538) ที่ได้ทำการศึกษาบทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง จากผลการศึกษาพบว่า นโยบายของรัฐในบางสมัยทำให้สื่อพื้นบ้านบางอย่างลดลงและเปลี่ยนแปลงไป เช่น การส่งปลดเสาสงส์ ทำให้ประเพณีแห่งสงฆ์ของชาวมอญในอำเภอพระประแดงเปลี่ยนแปลงไปด้วย

4.4.2 ปัจจัยภายใน

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม นโยบายการทำให้ทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักที่มากในนามของการพัฒนา โดยเฉพาะระบบทุนนิยมที่มีทั้งการผลิตเพื่อขายและการบริโภคนิยม เมื่อกระแสดังกล่าวไหลกระหน่ำเข้าสู่ตำบลวอแก้วอย่างต่อเนื่องทำให้คนในตำบลวอแก้วต้องดิ้นรนตามกระแสให้ทันสมัยเหมือนคนในเมือง เช่นมีการผลิตอ้อยและยาสูบตามระบบพันธะสัญญาเพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้า ดังนั้นทุกอย่างเป็นเงินหมดบางอย่างไม่เคยซื้อแต่ทุกวันนี้ต้องซื้อเช่น พืชผักที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวันชาวบ้านต้องซื้อ หรือแม้แต่น้ำดื่ม(น้ำดื่มที่ผลิตจากโรงงาน)ที่บางครอบครัวต้องซื้อ คนต้องทำงานมากขึ้น คือต้องทำงานแข่งกับเวลา ผลที่ตามมาคือต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีเวลาคิดถึงคนอื่นแม้แต่ลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้แล้วคนวัยหนุ่มสาวในหมู่บ้านเริ่มออกไปหางานทำในเมืองเนื่องจากงานผลิตพืชตามระบบพันธะสัญญาเป็นงานที่หนักและบางปีต้องขาดทุนด้วย พบเช่นเดียวกับงานศึกษาของจิตตนา หนูณะ (2533) ที่พบว่าปัจจุบันโอกาสที่จะได้ชมสื่อพื้นบ้านได้ลดน้อยถอยลงไป เนื่องจากวิถีชีวิตของผู้ชมที่แปรเปลี่ยนไปจนไม่เอื้ออำนวยให้เข้าร่วมกับสื่อประเพณี เช่น ต้องมาทำงานในเมืองหลวง ไม่ได้กลับไปร่วมงานบุญประเพณีต่างๆ

เมื่อประเด็นเรื่องเศรษฐกิจทำให้คนในชุมชนเริ่มเป็นปัจเจกมากขึ้น ดังนั้นในการจัดประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบลส่วนมากบอกว่า “ทำตามประเพณี” คือเน้นที่“รูปแบบ”หรือบางครั้งมีการปรับเปลี่ยนประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน เพื่อ

ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน(คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลา และเป็นปัจเจกมากขึ้น) จึงเน้นที่"รูปแบบ" ลืมส่วนที่เป็น"คุณค่า" เช่นประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุป้อมปอดอยแล และพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ ที่"คุณค่า" อยู่ที่ความสามัคคี การช่วยเหลือกันของคนทั้งตำบล รวมทั้งการมีส่วนร่วมของกลุ่มหนุ่มสาว แต่เมื่อชุมชนมีการปรับเปลี่ยน(ซึ่งอาจจะไม่ได้ตั้งใจ) เน้นส่วนที่เป็น"รูปแบบ" ดังนั้นส่วนที่เป็น"คุณค่า"จึงเลือนหายไป

ประเพณี/พิธีกรรม/สื่อบ้าน ทุกประเภทโดยตัวมันเองไม่สามารถที่จะปรับเปลี่ยนได้ขึ้นกับคนว่าจะปรับเปลี่ยนหรือไม่ และถ้าจะปรับเปลี่ยนจะมีการปรับเปลี่ยนอะไร อย่างไร และเพื่อรับใช้ใคร อคิน รพีพัฒน์(2540:143-144)วิเคราะห์ว่า"วัฒนธรรมมีการคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงไปอยู่เรื่อยๆ ตราบใดที่สังคมและความเชื่อของคนเกิดการเปลี่ยนแปลง การท่องเที่ยวไม่ได้ทำลายหรือส่งเสริมวัฒนธรรมแต่วิธีการที่เราจัดการกับการท่องเที่ยวต่างหากที่สำคัญ" เช่นการตานต๋อด(ทานทอด) เป็นการทำบุญตามประเพณีที่เก่าแก่ โดยการเอาสิ่งของไปทานไม่ให้นำกลับบ้าน อาจจะเป็นการทานให้พระหรือคนยากจน เมื่อวิเคราะห์หาคำคุณค่าดั้งเดิมที่อยู่ในประเพณีทานทอดนี้ จะแสดงออกถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกันที่อยู่ในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี กล่าวคือทุกคนที่อยู่ในหมู่บ้านจะมีหลักประกันว่าจะได้รับการช่วยเหลือแบ่งปันจากเพื่อนบ้าน คนที่ยากจนขึ้นแค้นที่สุดจะไม่ถูกปล่อยให้อดตาย จะได้รับการช่วยเหลือจากชุมชนและการช่วยเหลือแบ่งปันให้ทานนี้เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ได้หวังผลตอบแทน ไม่หวังแม้แต่ชื่อเสียง ดังมีกฎระบุเอาไว้ว่าจะต้องไม่ให้ผู้รับทานได้ล่วงรู้ว่าใครเป็นคนให้

ปัจจุบันประเพณีการตานต๋อด(ทานทอด) เริ่มหายไป เนื่องจากชาวบ้านอธิบายว่าในหมู่บ้านไม่มีคนจนอีกแล้ว(ในอดีต"คนจน"หมายถึงคนที่ไม่มีข้าวกิน ต้องไปขอข้าวจากชาวบ้าน) เพราะส่วนใหญ่มีลูกหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัดส่งเงินมาให้ แต่เมื่อนักวิจัยตั้งคำถามว่าคนเฒ่าคนแก่ที่มีลูกเสียชีวิตเพราะโรคเอดส์แล้วต้องดูแลหลาน ไม่มีญาติพี่น้องช่วยเหลือเลย ถือว่ายากจนหรือไม่ ชาวบ้านอธิบายว่ายากจนแต่ยังไม่ถึงขั้นไปขอทานข้าวชาวบ้าน ที่ชาวบ้านอธิบายแบบนี้อาจเนื่องมาจากวิถีชีวิตคนในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปมากเมื่อเทียบกับในอดีตชาวบ้านต้องดิ้นรนต่อสู้มากขึ้น และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มลดน้อยลง ทำให้สื่อบ้านหลายชนิดหายไปและบางชนิดกำลังจะสูญหายไปด้วย

ข้อค้นพบดังกล่าวตรงกับงานของอารยะ ภูสาล์และคณะ (2542) ที่ได้ทำการศึกษาสภาพและบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนา : กรณีศึกษาจังหวัดลำปาง พบว่าปัญหาความสั่นคลอนของวัฒนธรรมชุมชน จากปัญหาเรื่องที่ทำกินทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรนออกไปหางานทำมากขึ้น ทำให้ความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาของชาวบ้าน ความเป็นชุมชน ความเป็นปึกแผ่น เริ่มพบว่ามีปัญหาทุกคนล้วนมีข้ออ้างว่าติดงาน ไม่ทำงานก็ไม่มีเงิน ปัจจุบันใช้

วิธีการส่งตัวแทนไปร่วมกิจกรรม หรือส่งเงินไปช่วยแรงงาน ซึ่งรวมไปถึงการเข้ามีส่วนร่วมในงาน ประเพณีพิธีกรรมต่างๆตามความเชื่อของชุมชนด้วย

4.4.3 ข้อจำกัดของตัวสื่อพื้นบ้าน

(1) ศักยภาพในการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน ในพื้นที่ศึกษาพบว่าสื่อพื้นบ้านที่ หายไปส่วนมากเป็นสื่อประเภทที่มีหน้าที่หลักในการให้ความบันเทิงเช่น ค่าวซอ และการละเล่น ต่างๆ ปัจจุบันสื่อพื้นบ้านเหล่านี้หายไปเนื่องจากไม่สามารถปรับตัวแข่งกับสื่อพื้นบ้านอื่นๆที่มีการ ปรับตัวเช่นคณะซอที่มีการร้องเพลงและมีหางเครื่องด้วย หรือสื่อสมัยใหม่ที่มาให้ความบันเทิงถึง ในครอบครัวหรือในร้านาเช่นทีวี หรือเครื่องเล่นซีดี เป็นต้น

“สื่อตั้งวันนี้เป็นตัวกั๊กก่อนทำลายฮื้อสิ่งเหล่านี้หายไป คล้ายๆว่ามันมาทับถม ของเก่านะครับ เจ่น วิทย์ ไททัศน์ ไปเอาวัฒนธรรมต่างชาติมานักล่ำไป อย่างเจ่นเพลงที่มันดีนั้นๆ แดนส์ๆนะครับ แล้วกะก้านแต่งตัวอย่างจางซอเป็นนุ่งชุด พื้นเมือง มิดชิด แต่ละอ่อนบ่าเดียวฮื้อเพลงจะต้องใส่สายเดี่ยว เปิดหน้าเปิดหลัง วยรุ่นมันกะชอบไปจะนั้น บ้อบ้านเป็นกะชอบโดย”

นายบรรจง ลือชัย อายุ 43 ปี บ้านหลายทุ่ง

คุณลักษณะข้อหนึ่งของสื่อพื้นบ้าน ที่เป็นปัจจัยกำหนดการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้าน ก็คือ สื่อดังกล่าวเป็นสื่อที่ถูกติดกับประเพณีพิธีกรรมซึ่งมีเงื่อนไขทำให้ปรับตัวยาก เช่น ต้องมีพิธีกรรม ภายในช่วงเวลาและสถานที่อันจำกัด สื่อประเภทนี้มักจะสูญสลายได้ง่ายเช่นประเพณีการเลี้ยงผี ปู่ย่า

(2) กระบวนการสืบทอด ลักษณะการสืบทอดสื่อพื้นบ้านไม่มีการสอนโดยตรง แต่จะเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยการเข้าร่วมปฏิบัติจริง จนเกิดความรู้สึกแล้วจึงค่อยๆ สะสมประสบการณ์และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ ซึ่งผู้รู้(ปราชญ์ชาวบ้าน)แต่ละคนจะมีความรู้ในเรื่องเดียวกันที่ต่างระดับกัน เนื่องจากแต่ละคนมีความสนใจและมีความสามารถในการที่จะ วิเคราะห์แตกต่างกัน ดังนั้นองค์ความรู้โดยเฉพาะส่วนที่เป็น”คุณค่า”จึงค่อยๆเลือนหายไปคง เหลือเฉพาะส่วนที่เป็น”รูปแบบ” เท่านั้น

ในปัจจุบันพ่อ แม่และคนหนุ่มสาวในวัยแรงงานต้องออกไปทำงาน ส่วนเด็กและเยาวชน ต้องไปเรียนหนังสือ กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ค่อยมีโอกาสนในการที่จะเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้น บ้าน ที่ทางชุมชนจัดขึ้น หรือถ้ามีโอกาสเข้าร่วมก็ไม่ได้เข้าร่วมด้วยความรู้สึกที่เห็น”คุณค่า” เพราะ ไม่มีการให้ความรู้และความเข้าใจเรื่องคุณค่าแก่กลุ่มคนเหล่านี้ แต่เข้าร่วมในความรู้สึกที่ว่า ”ทำ

ตามประเพณี” เมื่อเป็นเช่นนี้ประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้านของชุมชนจึงค่อยๆขาดผู้ที่มาสืบทอด ทั้งส่วนที่เป็น”รูปแบบ”และส่วนที่เป็น”คุณค่า” ดังที่มีหลักฐานว่า ในการสำรวจกลุ่มผู้ชมสื่อพื้นบ้านหลายชิ้นที่ผู้วิจัยตั้งเงื่อนไขว่า ต้องเป็นผู้ที่ชมสื่อพื้นบ้านเกิน 10 ครั้งขึ้นไป อายุของกลุ่มตัวอย่างมักเป็นกลุ่มอายุ 30 – 55 ปีขึ้นไป (ปาริชาติ : 2538 , จันทรพิชญ : 2530) ซึ่งหมายความว่าสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อของผู้ใหญ่และผู้สูงอายุเท่านั้น เมื่อขาดโอกาสที่จะชม การชื่นชมและเห็นคุณค่าถึงระดับที่จะเป็นผู้สืบทอดย่อมเป็นไปได้

(3) ช่องทางการสื่อสาร องค์ประกอบของการสื่อสารมี ผู้ส่งสาร – ช่องทาง/สื่อ – ผู้รับสาร องค์ประกอบทั้ง4นี้ ช่องทาง/สื่อเป็นหนึ่งในองค์ประกอบที่มีความสำคัญ ถ้าไม่มีช่องทาง/สื่อแล้ว สารจะไม่สามารถไปถึงผู้รับได้

ประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน โดยส่วนใหญ่มีช่องทางการสื่อสารเพียงปีละ1ครั้งคือการทำตามประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา พบว่ายังไม่มีมีการเพิ่มช่องทางการสื่อสารให้กับสื่อพื้นบ้านเลย นอกจากนี้แล้วยังพบว่าสื่อพื้นบ้านบางชนิดถูกลดช่องทางการสื่อสารด้วย เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีตก่อนวันทำพิธี ปลูก ยา ตา ยายหรือพ่อแม่จะเตรียมสิ่งของเพื่อนำไปร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าในวันรุ่งขึ้น ในการเตรียมสิ่งของจะให้คนในครอบครัวมีส่วนร่วมและจะมีการสอนลูกหลานด้วย นอกจากนี้เมื่อเสร็จจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว แต่ละครอบครัวจะนำ”ยาจิ้นไก่”เป็นอาหารจากในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่ากลับมาที่บ้านเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวได้กินและมีการพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย แต่ปัจจุบันช่องทางดังกล่าวได้หายไป

4.5 สรุป

ตำบลอ่าวแก้วเป็นตำบลที่ก่อตั้งมาประมาณ100กว่าปี มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน บริบทชุมชนที่ทำการศึกษากันทั้ง7หมู่บ้าน มีความแตกต่างกันทั้งเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแต่ละหมู่บ้าน ความสนใจและศักยภาพของผู้ในกลุ่มต่างๆ ในการพัฒนาหมู่บ้าน แต่ทั้ง7หมู่บ้านมีจุดร่วมที่เหมือนกันคือ มีประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน ของทั้ง7หมู่บ้านมีสถานภาพที่เหมือนกันคือ มีทั้งสื่อพื้นบ้านที่หายไปแล้ว สื่อพื้นบ้านที่กำลังจะหายไปและสื่อพื้นบ้านที่ยังดำรงอยู่ โดยพบว่า

-จำนวนปริมาณของสื่อพื้นบ้านได้หายไป โดยเฉพาะสื่อที่เป็นของเล่นและการละเล่นได้หายไปทั้งหมด

-ผู้เข้าร่วม สื่อพื้นบ้านที่เหลืออยู่นั้นส่วนมากเป็นประเภทพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมส่วนมากจึงมีแต่ผู้สูงอายุเท่านั้น

-การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนน้อยลง ในการจัดประเพณี/พิธีกรรมคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมน้อยเพราะ”จัดตามประเพณี”และ”จัดพอเป็นพิธี”เท่านั้น

-สื่อพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ จะเหลือแต่“รูปแบบ” ส่วน “คุณค่า/หน้าที่/ความหมาย” หายไปและที่ดำรงอยู่นั้นก็ไม่ได้ทำหน้าที่

สื่อพื้นบ้านที่กำลังจะหายไปส่วนมากเป็นสื่อที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือเป็นสื่อที่เกี่ยวกับสวัสดิการของชุมชน เพราะตำบลอ่าวแก้วเข้าสู่ความทันสมัย เงินคือพระเจ้า ทุกคนดิ้นรนหาเงินเพื่อตนเอง(เป็นปัจเจกมากขึ้น) การผลิตแบบพันธะสัญญาที่ต้องเข้มข้นและใช้เวลาทำให้คนในชุมชนไม่มีเวลาคิดถึงคนอื่น สามัญสำนึกแบบส่วนรวมจึงค่อยๆจางหายไป ส่วนสื่อพื้นบ้านที่ยังดำรงอยู่นั้นยังมีอีกมากและส่วนมากเป็นสื่อพิธีกรรม แต่สื่อพื้นบ้านทั้งสองประเภทถูกลดบทบาทหน้าที่ลงอย่างมาก ที่ยังคงเหลือก็เป็นเพียง “รูปแบบ” และ “พิธีกรรม” เท่านั้น ส่วนที่เริ่มลดน้อยถอยลงและเริ่มหายไปแล้วคือส่วนที่เป็น “คุณค่า/หน้าที่” และ “การมีส่วนร่วมของชุมชน” ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจุฑารัตน์ เมืองแก้ว (2537) ที่ได้ทำการศึกษาการปรับตัวของชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบทในภาคเหนือพบว่า การปรับตัวของชุมชนด้านความเชื่อนั้น ความเชื่อดั้งเดิมทั้งที่เป็นประเพณีและพิธีกรรมต่างๆรวมทั้งความเชื่อที่เกี่ยวกับการผลิต บางอย่างได้สูญหายไป บางอย่างยังปฏิบัติอยู่แต่ลดความสำคัญลงเหลือแต่การปฏิบัติทางพิธีกรรม แต่ด้านของเนื้อหาสาระเบื้องหลังของการประกอบพิธีกรรมนั้น แทบจะไม่มีใครรู้ความหมายเลยและงานของอานันท์และฉลาดชาย(2541:14-15)พบสอดคล้องกันคือ การเช่นไหว้ผีอารักษ์เมืองต่างๆในภาคเหนือที่เคยมีการทำมาในอดีตทุกเมืองไม่ว่าเมืองเล็กหรือเมืองใหญ่ ในปัจจุบันได้เลิกไปเกือบหมดแล้ว หลังจากรัฐบาลได้หันไปใช้การสถาปนาอำนาจรัฐในท้องถิ่นด้วยการสนับสนุนการสร้างเสาหลักเมืองขึ้นใหม่ ทำนองเดียวกันการไหว้ผีอารักษ์หมู่บ้านและสถานที่สำคัญของชุมชนก็เสื่อมคลายลงไปมาก หมู่บ้านส่วนใหญ่จะไม่ทำพิธีไหว้ผีเสื้อบ้าน ซึ่งเคยทำหลายครั้งในหนึ่งปี กลุ่มเหมืองฝายก็จัดทำพิธีเลี้ยงผีฝายน้อยลงหลังจากฝายไม้ถูกเปลี่ยนเป็นฝายคอนกรีต

สำหรับสื่อพื้นบ้านที่หายไปส่วนมากเป็นสื่อที่มีหน้าที่ให้ความบันเทิงเช่นคำวซอ และการละเล่น/ของเล่นต่างๆ สื่อพื้นบ้านเหล่านี้ถูกเข้ามาแทนที่โดยสื่อสมัยใหม่ที่เน้นให้ความบันเทิงได้ง่ายมาก

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม นโยบายการทำให้ทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักที่มาในนามของการพัฒนา โดยเฉพาะระบบทุนนิยมที่มีทั้งการผลิตเพื่อขายและการบริโภคนิยม เมื่อกระแสดังกล่าวไหลทะลักเข้าสู่ตำบลอ่าวแก้วอย่างต่อเนื่องทำให้คนในตำบลอ่าวแก้วต้องดิ้นรนตามกระแสให้ทันเหมือนคนในเมือง ทำให้วิถีชีวิตของคนในตำบลเปลี่ยนแปลงไปทั้งหมดเช่นมีการผลิตอ้อยและยาสูบตามระบบพันธะสัญญาเพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้า พืชผักที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวันชาวบ้านต้องซื้อ หรือแม้แต่น้ำดื่ม(น้ำดื่มที่ผลิตจากโรงงาน)ที่บางครอบครัวต้องซื้อ คนต้องทำงานมากขึ้น คือต้องทำงานแข่งกับเวลา ผลที่ตามมาคือต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มี

เวลาคิดถึงคนอื่นแม้แต่ลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้แล้วคนวัยหนุ่มสาวในหมู่บ้าน เริ่มออกไปหางานทำในเมืองเนื่องจากงานผลิตพืชตามระบบพันธะสัญญาเป็นงานที่หนักและบางปีต้องขาดทุนด้วย

เมื่อประเด็นเรื่องเศรษฐกิจทำให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่ต้องเปลี่ยนไปเริ่มเป็นปัจเจกมากขึ้น ดังนั้นในการจัดงานประเพณี/พิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานระดับครอบครัว ระดับเครือญาติ ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล หรือระดับเครือข่ายต่างตำบลก็ตาม พบว่าคนที่มาร่วมงานส่วนมากจะบอกว่าที่มาเพราะ “ทำตามประเพณี” หรือบางครั้งมีการปรับเปลี่ยนประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน(คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลา และเป็นปัจเจกมากขึ้น) จึงเน้นที่“รูปแบบ” ลืมส่วนที่เป็น“คุณค่า/เนื้อหา” ดังนั้นผีปญาจึงไม่สามารถที่จะมาช่วยร้อยรวมใจของคนที่เป็นญาติพี่น้องได้อีกแล้ว เพราะว่าคนที่มาร่วมในการเลี้ยงผีปญาก็ลดลงเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ที่มาเข้าร่วม และที่มาร่วมก็เพราะว่า“ทำตามประเพณี” หรือ “ทำพอเป็นพิธี” เท่านั้น

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันวอแก้วยังมีสื่อพื้นบ้านที่ยังดำรงอยู่มีเป็นจำนวนมาก และส่วนมากที่ยังคงดำรงอยู่เป็นสื่อประเภทพิธีกรรม ซึ่งสื่อสมัยใหม่ยังไม่สามารถแทรกแซงเข้ามาแทนที่ได้ทั้งหมด แต่สื่อพื้นบ้านที่ยังคงดำรงอยู่นั้นก็ถูกลดบทบาทลงไปมาก เหลือแต่เพียง“รูปแบบ”เท่านั้น ส่วนสื่อพื้นบ้านที่หายไปจากชุมชนแล้วนั้นคือสื่อประเภทบันเทิงที่ถูกแทนที่ด้วยสื่อสมัยใหม่อย่างง่ายดายมาก และสื่อที่กำลังจะหายไปจากชุมชนจะเป็นสื่อประเภทที่มีหน้าที่การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กำลังจะหายไปจากชุมชน

เมื่อสื่อพื้นบ้านไม่สามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการร้อยใจ เชื่อมสายใย และสานสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว เพื่อสร้างชุมชนให้เป็นปึกแผ่นและมั่นคงได้ ปัญหาต่างๆ ในตำบลวอแก้วจึงเกิดขึ้นและขยายวงกว้างออกไปอย่างต่อเนื่องและปัญหาก็จะซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆดังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวอแก้ว

ปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น มีปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นปัจจัยหลักประกอบด้วย(1)กระแสทุนนิยม/การส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์และการบริโภคนิยม (2)ระบบการศึกษาและ(3)การเข้ามาของสื่อสมัยใหม่ ปัจจัยหลักทั้งสามเป็นตัวกระตุ้นและหนุนเสริมให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จากในอดีตเป็นสังคมที่พึ่งพาตนเอง อยู่อย่างพอเพียงในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ผู้คนมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันกับธรรมชาติกับญาติพี่น้องทั้งใกล้และไกล มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในความเป็นจริงแล้วคนในชุมชนมีการพัฒนา/ปรับตัว/ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องแต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป เมื่อปัจจัยหลักทั้งสามเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้คนในชุมชนต้องมีการปรับเปลี่ยนตนเองอย่างรวดเร็ว ทำให้วิถีชีวิตต้องถูกปรับเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับปัจจัยรองอื่นๆสอดแทรกเข้ามา ทำให้คนในชุมชนเลิกละและปรับใช้สื่อพื้นบ้านที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบใหม่เท่านั้น ดังนั้นสื่อพื้นบ้านที่ไม่สอดคล้องจึงหมดหน้าที่และ

ค่อยๆหายไป สีสลาภรณ์ บัวสาย (2547:22)วิเคราะห์ว่า ชุดของความรู้นั้นมีบริบทที่ก่อเกิดและมีผู้
ใช้ประโยชน์จากความรู้นั้นจริงๆจึงเป็นชุดความรู้ที่มีการสร้าง สะสม และถ่ายทอดสืบต่อกันมา
ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงบริบทที่เป็นที่ก่อเกิดของความรู้ชุดใดชุดหนึ่ง จะมีผลทำให้ความรู้ชุดนั้น
หมดคุณค่า/คุณประโยชน์ที่เคยมี ดังเช่นการวิเคราะห์การท่องเที่ยวกับวัฒนธรรม:ข้อสังเกตจาก
งานบุญบั้งไฟ ของอดิน รพีพัฒน์(2540:143-144)ว่า “วัฒนธรรมมีการคลี่คลายและเปลี่ยนแปลง
ไปอยู่เรื่อยๆ ตรวบใดที่สังคมและความเชื่อของคนเกิดการเปลี่ยนแปลง การท่องเที่ยวไม่ได้ทำลาย
หรือส่งเสริมวัฒนธรรมแต่วิธีการที่เราจัดการกับการท่องเที่ยวต่างหากที่สำคัญ จากการศึกษานี้เรา
จะพบว่าบรรดาข้าราชการที่เป็นคนมีการศึกษา มีความกระตือรือร้นที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆมาก
กว่าชาวบ้าน เรื่องนี้น่าสนใจ เพราะแสดงให้เห็นว่าข้าราชการที่ได้รับการฝึกฝนอบรมจากกรุงเทพฯ
ไม่มีใครมีความชื่นชมวัฒนธรรมท้องถิ่นมากนัก พวกเขาไม่มีความเข้าใจอย่างทอ่งแท้เกี่ยวกับวัฒน
ธรรมของท้องถิ่นที่เขาปกครอง รากเหง้าของปัญหานี้อาจมาจากระบบการศึกษาในสังคมไทย
เพราะเราพบว่าแม้แต่คนในท้องถิ่นเองที่ได้ผ่านการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ก็มีทัศนคติต่อวัฒน
ธรรมท้องถิ่นของตนเองเช่นเดียวกับข้าราชการจากกรุงเทพฯ”

บทที่ 5

ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของคนล้านนา

เนื่องจากชาวบ้านตัดสินใจเลือกที่จะรื้อฟื้น “ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า” ซึ่งเป็นผีประเภทหนึ่งในท่ามกลางผีหลายประเภท ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจเรื่องผีปู่ย่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของคนภาคเหนือ/ล้านนา มีประเด็นนำเสนอ ดังนี้

5.1 ลักษณะทั่วไปของภาคเหนือ

5.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของคนล้านนา

5.2.1 ผีดี

5.2.2 ผีร้าย

5.3 สรุป

5.1 ลักษณะทั่วไปของภาคเหนือ

ภาคเหนือของประเทศไทยหากแบ่งตามเขตการปกครองแล้ว ภาคเหนือจะประกอบไปด้วย 15 จังหวัด และถ้าแบ่งตามเขตภูมิศาสตร์เป็น 2 ส่วน คือ

1. ภาคเหนือตอนบน มี 8 จังหวัด ประกอบด้วยจังหวัดลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา และแม่ฮ่องสอน
2. ภาคเหนือตอนล่าง มี 7 จังหวัด ประกอบด้วยจังหวัดพิจิตร พิษณุโลก กำแพงเพชร ตาก สุโขทัย อุตรดิตถ์ และเพชรบูรณ์

ถ้าหากจะกล่าวถึงกลุ่มวัฒนธรรมชาวเหนือให้ชัดเจนแล้วก็ต้องหมายถึงส่วนที่จัดให้เป็น 8 จังหวัด ภาคเหนือตอนบน เพราะเมื่อได้พิจารณาตามประวัติศาสตร์ความเป็นมาของกลุ่มชน การมีวัฒนธรรมร่วมกันทางความเชื่อ ประเพณี และการปกครองแล้ว ดินแดนในแถบนี้จะมี ความเชื่อมโยงสัมพันธ์ถึงกันในทุกๆ ด้าน จากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และมี ทรัพยากรธรรมชาติอันสมบูรณ์ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญให้กลุ่มวัฒนธรรมในแถบนี้เติบโตขึ้นมา มีประเพณี มีภาษา และมีงานศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ความเจริญงอกงามเหล่านี้ได้ ส่งผลให้สังคมมีวิถีชีวิตที่สมดุลย์ เรียบง่าย ผู้คนมีน้ำใจและอัธยาศัยอันดี ให้ความเป็นมิตรไมตรีกับทุกผู้ที่มาเยือน จนดินแดนในแถบนี้ได้ถูกขนานนามให้เป็น “ถิ่นไทยงาม” หรือที่รู้จักกันว่า “ล้านนา”

5.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของคนล้านนา

การนับถือผีของไทยวน หรือที่ปัจจุบันเรียกว่า “คนเมือง” หรือ “คนล้านนา” เข้าใจว่ามีการนับถือมานานแล้ว เช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่นๆและชนชาติอื่น (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512:83) และความเชื่อเรื่องผีบาง เวทมนต์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีทางการดำเนินชีวิตของชาวนาในภาคเหนือ ไม่น้อยไปกว่าอิทธิพลของพุทธศาสนา (นฤจร อิทธิจิระจรัส, 2523:152)

คติความเชื่อเรื่องการนับถือผีเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ และได้เป็นลักษณะเฉพาะของชาวล้านนา เพราะชาวเขาและชาวไทกลุ่มอื่นๆก็นับถือผีเช่นกัน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องผีเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ไม่ว่าจะเป็นไทใหญ่ ไทลื้อ ไทยวน และไทดำ ฯลฯ ต่างก็นับถือผีกันทั้งสิ้น เพียงแต่ว่ากลุ่มชนแต่ละแห่งอาจจะมีการปรับปรุเนื้อหาและรายละเอียดให้ผันแปรแตกต่างกันออกไป ตามสภาพถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อม เช่นสังคมชาวไทดำในเวียดนาม ได้ผสมผสานการนับถือผีเข้าเป็นเนื้อเดียวกับความเชื่อเรื่องขวัญ เป็นต้น (มาณพ มานะแซม, 2541:58)

พระยาอนุนามราชชน (2515:307) ให้คำจำกัดความคำว่า “ผี” เป็นสิ่งที่ปกติจะมองไม่เห็น คนถือหรือเข้าใจเอาว่า มีฤทธิ์อำนาจเหนือคน อาจให้คุณหรือโทษแก่คน ทำให้คนนับถือหรือเกรงกลัว

สำหรับชาวล้านนาเชื่อว่า “ผี” เป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2535:60)

ความเชื่อเกี่ยวกับผีของคนล้านนาแบบดั้งเดิมน่าจะมีลักษณะใกล้เคียงและเชื่อมโยงกับความเชื่อเดิมอื่นๆ ได้แก่ความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และความเชื่อเรื่องขวัญ หัวใจสำคัญร่วมกันของความเชื่อทั้งสามนี้คือ การมองเห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกทางวัตถุและโลกทางจิตใจ ซึ่งแสดงออกเป็นรูปธรรมด้วยการเคารพธรรมชาติที่สามารถบันดาลทั้งความสุขและ/หรือความทุกข์ยาก ไม่ว่าจะเป็น ป่าเขา ต้นไม้ สายน้ำ แผ่นดิน ฯลฯ โดยการเช่นไหว้ “อำนาจ” ที่สิงสถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่น “ผีขุนน้ำ” “ผีป่า” เป็นต้น ความเชื่อในลักษณะเช่นนี้มักจะปรากฏในตำนานอยู่เสมอ บางครั้งก็เรียกอำนาจเหล่านี้ว่า เป็นอำนาจของเทพเทวดา เช่นตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จะอ้างนิทานปรัมปราของสถานที่ที่พญามังรายทรงมีพระประสงค์จะสร้างวัดกานโถม ในเวียงกุมกาม ประมาณปี พ.ศ. 1829 ว่า

“ยังมีไม้เตี้ยเกลี้ยงต้นหนึ่ง คำนานว่าไม้สะพานต้นใหญ่นี้ รุกข-เทวดาสักสวาด (ศักดิ์สิทธิ์) อยู่รักษาไม้เตี้ยต้นนั้น เทวดาต้นนั้นมักใคร่หื้อคุณแก่คนทั้งหลาย ก็เนรมิตเป็นแล่นเผือกตัวหนึ่ง อยู่ในไม้เตี้ยต้นนั้น คนทั้งหลายเห็น ก็เอากันไปสักการบูชา แล้วปรารถนาเอาลูกหญิง

ลูกชาย ข้าวของสมบัติ ก็ได้ตั้งใจอันมักดังคนทั้งหลายแล อยู่บ่นานเท่าใด ไม่เดือต้นนั้นเป็นอัน
แก่นักลวดลาย คนทั้งหลายย่อมไปสักการบูชาที่นั่น ตลอดจนเจ้ามั่งรายตั้งเวียงกุมกามแล”
(อานันท์ กาญจนพันธุ์, เพิ่งอ้าง)

จากตัวอย่างของความเชื่อที่กล่าวมานี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์
มีความผูกพันโยงใยอยู่กับธรรมชาติมาเป็นเวลาช้านาน และประสบการณ์จากธรรมชาตินี้ ทำให้
มนุษย์ได้บทเรียนที่ว่า ชีวิตกับธรรมชาติเป็นของคู่กัน และจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน มนุษย์ก็เป็น
เพียงชีวิตหนึ่งที่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ดังนั้นการกระทำของมนุษย์โดยเฉพาะอย่าง
ยิ่ง ชาวล้านนา ได้มองเห็นว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ มีชีวิตและวิญญาณ สามารถบันดาล
ให้เกิดสิ่งร้ายหรือสิ่งดีต่อมนุษย์ได้ ดังนั้น การปฏิบัติของมนุษย์จึงควรจะมีการอ่อนน้อมถ่อมตน
และสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีพิธีกรรมการเคารพบูชาวิญญาณ
หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่น เจ้าที่ , เจ้าป่า , เจ้าเขา หรือเจ้าแห่งขุนน้ำ

การนับถือผีอีกลักษณะหนึ่ง ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของผู้คนในสังคมซึ่ง
ถือเป็นลักษณะอันสำคัญของชุมชน ระบบเครือญาติชาวล้านนา เพราะระบบของการนับถือผีใน
สายนี้มีได้เป็นเพียงกิจกรรมตามจารีต เพื่อตอกย้ำอุดมการณ์ หรือเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรม
เท่านั้น แต่หากเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่พัฒนาการขึ้นมาอย่างหลากหลายและซับซ้อน ทั้งนี้ก็
เพื่อจัดระเบียบหรือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับ
อำนาจเหนือธรรมชาติ ให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติ โดยสะท้อนหลักการร่วมกันที่ว่า เพื่อความอยู่
รอดของสภาพแวดล้อมและผู้คนในสังคม(มาณพ มานะแซม, เพิ่งอ้าง)

การกำหนดบทบาทของผีประเภทต่างๆ ขึ้นมา เป็นการสะท้อนภูมิปัญญาในเรื่องการจัด
การทางสังคมของชาวล้านนา ระเบียบหรือข้อห้ามที่เกิดขึ้นจากการนับถือผีนั้น ได้กลายเป็นสิ่งที่
คอย ดูแล และควบคุมเป็นกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมในสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะส่งผลหรือแสดง
ออกในรูปของพลังอำนาจที่กระทบต่อปัจเจกบุคคลหรือสังคม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544:62-63)ได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่านอกจากผีมีอำนาจใน
การทำให้บุคคลหรือชุมชนแม้แต่บ้านเมืองเสียสมดุลแล้ว การนับถือผียังมีอำนาจในการพยากรณ์
และการรักษาโรคด้วย ดังปรากฏในรูปของการบนและการเข้าทรงซึ่งมีให้พบเห็นมากมายใน
ปัจจุบัน แต่ที่สำคัญคืออำนาจในการดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความเจริญอกงาม
แก่การเพาะปลูกให้แก่ครอบครัวและชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีจึงมักเป็นพิธีเลี้ยงผีบรรพ
บุรุษ ผีอารักษ์บ้าน ผีขุนน้ำ ผีเหมืองฝาย และผีอารักษ์เมือง เป็นต้น แต่พิธีเหล่านี้เสื่อมความ
นิยมไปมาก ชาวบ้านกลับไปนิยมพิธีที่ให้ประโยชน์แก่บุคคลในเรื่องโชคลาภมากขึ้น

สงวน โชติสุขรัตน์ (2512:83) และมณี พยอมยงค์ (2529:193-201)กล่าวว่า ผีที่คนล้านนา
นับถือสามารถแยกออกมาได้เป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือ “ผีดี” คือผีที่เมื่อได้ทำการเซ่นสรวง

สังเวตามพิธีกรรมแล้ว ทำให้ผู้ทำได้รับผลดี เช่น ฝักรพบุรุษ (ฝัปป่า ฝัมด ฝัเม็ง) ฝัอารักษ์ (ฝัเสื้อ วัด ฝัเสื้อเมือง ฝัเจ้าบ้านและฝันา) ฝัเจ้านาย และฝัที่ประจำอยู่ในภาชนะสำคัญในการยังชีพ เช่น ฝันางดังและฝัหม้อหนึ่ง เป็นต้น ส่วน “ฝัร้าย” คือฝัที่เมื่อไม่ทำพิธีบวงสรวงสังเวทจะให้ร้าย ได้แก่ ฝัตายโหง ฝัพราย ฝัป่า (ฝันางไม้ ฝัม้าปกกะโหล่ง และฝักองกอย เป็นต้น) ฝักะ (ฝัปอบ) และฝัโง

5.2.1 ฝัตี

เป็นฝัที่มีอยู่โดยทั่วไป มีหน้าที่ปกป้อง ค้ำครอง ดูแล ตามสิ่งสถานที่สิ่งสถิตอยู่และสามารถบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ นำมาซึ่งความผาสุกในชุมชน หรือผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของสังคมอันดีงาม ฝัตีเหล่านี้สามารถผันแปรเป็นอำนาจที่รุนแรงลงโทษผู้ที่ละเมิดกฎระเบียบหรือข้อห้ามบางอย่างที่เชื่อถือมาแต่โบราณ เรียกกรณีนี้ว่า “ฝัตีฝั” ซึ่งจะถือเป็นข้อกำหนดที่ส่งผลกระทบต่อความสมดุลย์ของปัจเจกบุคคลหรือชุมชน ในรูปของเสนียด จัญไร และอุปัทวภัย รวมไปถึงการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ตามมา

มณี พยอมยงค์ (2529:113-115)ได้อธิบายความเชื่อเรื่อง “ฝัตี” ของชาวล้านนา เอาไว้ อยู่หลายประการด้วยกัน เช่น

- ฝัตีฝัเฮือน (เรือน) ชาวล้านนาโบราณเชื่อว่า ฝัปป่าตายายเป็นอารักษ์ ฝัาหวงแหน รักษาบ้านเรือนและลูกหลาน หากลูกหลานหรือใครก็ตามที่อยู่บนเรือนนี้ จะต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน ที่เชื่อถือกันมาอย่างเคร่งครัด เช่น หากชายหนุ่มผู้ใดได้กระทำการล่วงเกินหญิงสาวถึงขั้นจับมือถือแขน หรือเสียตัว โดยญาติผู้ใหญ่ไม่รับทราบนั้น เรียกว่า “ฝัตีฝับ้านฝัเรือน” ฝ่ายหญิงต้องบอกญาติผู้ใหญ่ให้ฝ่ายชายมาทำการขอขมา สักการะฝั ถึงจะพ้นจากความฝัตี

- ฝัตีฮีด คือ ฝัตีจาริต หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งที่เคยประพฤติปฏิบัติกันมาช้านานในครอบครัว หรือในหมู่บ้านนั้นๆ เช่น การบวงสรวง (เลี้ยงฝั) ฝัปป่า ของครอบครัวนี้ เคยเลี้ยงด้วย เหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ แต่พอมาในสมัยลูกหลานกลับเลี้ยงด้วยขนมปังหรือสิ่งอื่นๆ ที่แตกต่างจากของเดิมไป ทำให้ฝัตีทั้งเครื่องสังเวทและพิธีการ

- ฝัตีป่า ชาวล้านนาเชื่อว่า ในธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าเขา เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ลึกลับสิ่งสถิตอยู่โดยทั่วไป เพราะฉะนั้นการเข้าสู่บริเวณป่าเขาไม่ว่าด้วยเหตุผลใดๆ ก็ต้องระมัดระวัง สำรวมกาย วาจา ใจ ให้มาก ห้ามประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ควร ภายในบริเวณป่า มิเช่นนั้นจะทำให้เกิดการ “ขัดขวาง” หรือ “ฝัตีป่า” ขึ้น เช่น ห้ามใช้มือขุดน้ำ ในป่าดึกมิดิน จะต้องใช้ใบตองหรือภาชนะตักขึ้นมาเท่านั้น หรือห้ามพูดส่อเสียด ไม่สุภาพ หยาบคาย ในขณะที่เดินทางในป่า ถ้ามีเช่นนั้นแล้วจะไม่มีเทวดาหรือฝัป่าคุ้มครอง อาจจะถูกสัตว์ป่าทำร้ายเอาได้

- **ผิดผีบ้าน ผีบ้าน** คือ อารักรัษที่เฝ้าดูแลรักษาหมู่บ้าน เช่น ผีเสื้อบ้าน หรือใจบ้าน ผู้ใดก็ตามที่เข้าไปยังหมู่บ้านต่างๆ จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของหมู่บ้านเหล่านั้น ถ้ามีเชื้อฟาง ล่วงละเมิดกฎขึ้นมา ผีเสื้อบ้านก็จะลงโทษแก่ผู้มาเยือนหรือลูกบ้านให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีอันต้องเป็นไป

- **ผิดผีครู** คนโบราณจะนับถือผีครูอย่างมาก โดยเฉพาะครูทางคาถาอาคม และทางศิลปะ เช่น ดนตรี นาฏศิลป์ หรือช่างต่างๆ ผู้ที่ได้เข้ามาร่ำเรียนเป็นลูกศิษย์ลูกหาแล้ว จำต้องปฏิบัติตนด้วยกตเวที เคารพยกย่องกราบไหว้ หากผู้ใดล่วงละเมิดหรือลบหลู่ ก็จะมีอันเป็นไป หรือทำให้เป็นบ้าก็มี

ความผิด หรือ ผิดผีที่กล่าวมานี้ หากเกิดกับผู้ใดแล้ว ผู้นั้นสำนึกผิด ก็สามารถแก้ตัวหรือแก้สถานการณ์ได้ ด้วยการประกอบพิธีกรรม “เลี้ยงผี” (บวงสรวง) เป็นการขอขมาลาโทษที่ตนเองได้กระทำความผิดลงไป และความเลวร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็จะกลับกลายเป็นสิ่งดีในที่สุด

ประเภทของผี

คนล้านนาเชื่อกันว่าบรรดาผีดี จะมีการแบ่งลำดับชั้นตามอำนาจและหน้าที่ในอาณาเขตที่ผืนั้น ๆ ปกปักษ์รักษาอยู่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมและการเมืองของชาวล้านนาแต่ดั้งเดิมเช่น ในระดับหมู่บ้านจะมีผีเจ้านายค้ำครองหมู่บ้านและไร่นา ระดับบ้านมีผีเจ้าบ้านหรือผีเสื้อบ้าน ระดับเครือญาติมีผีบรรพบุรุษ เช่น ผีปู่ย่า ผีอะฮัก ผีมด ผีเม้ง ระดับกลางมีผีประจำวัดประจำเรือน เช่น ผีเสื้อวัด ผีเจ้าป่า เจ้าเขา ฯลฯ ลงไปจนถึงระดับล่างสุดก็จะมีผีวิญญาณของเครื่องใช้ประจำบ้านต่าง ๆ เช่น เตาและหม้อนึ่งข้าว เป็นต้น (นฤจร อธิธิจระจรัส :1980 155, 159) อย่างไรก็ตามก็เห็นว่าผีเจ้าบ้าน ผีเจ้านาย และผีเมืองน่าจะเป็นผีที่ค้ำครองปกปักษ์รักษาหมู่บ้าน สถานที่ต่าง ๆ ไปจนถึงระดับเมือง และมีการจัดลำดับขึ้น เช่น ผีที่สำคัญที่สุดเรียกว่า ผีอาฮักเมือง หรือผีอารักษ์ประจำเมือง (ฉลาดชาย 2527 : 36-37) สำหรับผีรายก็เช่น ผีกะ เป็นผีปู่ย่าที่ไม่ได้รับการเซ่นสรวงสังเวย ผีอี่ค้อย (กองกอย) ผีโพง ผีสือ ผีนางไม้ ผีม้าปากกะลั้ง เป็นต้น (สงวน โชติสุขรัตน์ 2512 : 113-114)

ในที่นี้ผู้ศึกษาจะแบ่งผีดีคือผีคอยปกป้องและค้ำครอง เป็น 5 กลุ่ม ตามระดับชั้นที่ผีดังกล่าวมีหน้าที่ในการดูแล คือ

1. ผีที่ปกป้องค้ำครองระดับเมือง เช่น ผีอะฮักเมือง และผีเจ้านาย
2. ผีที่ปกป้องค้ำครองระดับตำบล เช่น ผีขุนน้ำ และผีเหมืองฝาย
3. ผีที่ปกป้องค้ำครองระดับหมู่บ้าน เช่น ผีเสื้อบ้าน และผีเสื้อวัด
4. ผีที่ปกป้องค้ำครองระดับเครือญาติ เช่น ผีปู่ย่า ,ผีอะฮัก, ผีมด และผีเม้ง

5. หน้าที่ปกป้องคุ้มครองระดับปัจเจก เช่น หน้าที่สิ่งสถิตอยู่ในบริเวณบ้านเรือน และผืนนา ผีไร่ ผีสวน

1. หน้าที่ปกป้องคุ้มครองระดับเมือง เช่น ผีอะฮักเมือง และผีเจ้านาย

○ ผีเสื้อเมือง ความเชื่อในพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิ่งสถิตย์อยู่ตามธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา และแม่น้ำ ตลอดจนถึงผีบรรพชนของสังคมต่างๆ ได้เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้คนชาวล้านนา กับพลังอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งแต่เดิมความเชื่อเหล่านี้ได้ถูกแทนด้วยสัญลักษณ์ของคำว่า “ผี” คือ ผู้คุ้มครองดูแล

ในหมู่บ้านหรือในชุมชนเองก็มีผีคุ้มครองโดยชาวล้านนาจะเรียกว่า “เสื้อบ้าน หรือเจนนบ้าน” ผีเสื้อบ้านหรือเจนนบ้านนี้ นับว่ามีความสำคัญกับหมู่บ้านอยู่มากพอสมควร เพราะจะเป็นตัวคอยควบคุมดูแลให้ชาวบ้านได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ภายใต้กฎระเบียบและข้อกำหนดเดียวกัน

เมื่อชุมชนได้ขยายขอบเขตเป็นเมืองที่ใหญ่ขึ้น ทำให้ผีในระดับนี้ ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของหน่วยงานสังคมที่ใหญ่ขึ้น ความเชื่อเรื่องผีบรรพชนในระดับเครือญาติ ได้รับการพัฒนาและยกย่องให้เป็นผีเสื้อเมืองหรืออารักษ์ประจำเมือง ในตำนานของชาวล้านนาหลายฉบับ สามารถยืนยันนัยสำคัญข้อนี้ได้เป็นอย่างดี โดยพยายามเชื่อมโยงบรรพชนต้นราชวงศ์ไปสู่ความเชื่อเรื่องกำเนิดมนุษย์คู่แรก เช่น ตำนานพระธาตุคอกยสุเทพ ได้กล่าวถึงบทบาทของฤๅษีวาสุเทพ ว่าเป็นผู้สร้างเมืองลำพูน และให้กำเนิดมนุษย์คู่แรก สำหรับฤๅษีวาสุเทพนั้น ตามตำนานยังได้กล่าวอีกว่า ท่านเป็นลูกชายปู่สะละ ย่าสะละ ซึ่งเชื่อว่าเป็นต้นตระกูลชาวลัวะ เช่นเดียวกันกับปู่ลาวจก ที่เชื่อว่าเป็นบรรพชนของหลายเมืองในล้านนา ส่วนปู่สะละ ย่าสะละ ก็ถือเป็นเสื้อเมืองหรือผีอารักษ์อันสำคัญของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งในอดีตจะเป็นหน้าที่สำคัญของเจ้าผู้ครองนคร ที่จะต้องมาเป็นประธานในการทำพิธีเลี้ยง (บวงสรวง) ผีปู่สะละ ย่าสะละ แต่ในปัจจุบัน ระบบผู้ครองนครได้ถูกยกเลิกไป แต่ประเพณีการเลี้ยงผีปู่สะละ ย่าสะละ นี้ก็ยังถือปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปี โดยที่ชาวบ้านจะนำควายรุ่นหนุ่มมาฆ่า เพื่อเป็นเครื่องเซ่นสังเวย ณ บริเวณเชิงคอกยคำ ตำบลแม่เหียะ จังหวัดเชียงใหม่ (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527:74)

การเลี้ยงบวงสรวงผีอารักษ์ประจำเมือง เป็นตัวอย่างทางรูปธรรมในเรื่อง ความสัมพันธ์เชิงเกื้อหนุนซึ่งกันและกันระหว่าง ผู้คนทั่วไปหรือเจ้าผู้ครองนครกับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ ในสมัยก่อนก็ได้แก่ ประเพณีเข้าอินทขิล พิธีเลี้ยงผีปู่สะละและย่าสะละ และเจ้าหลวงคำแดง ถือว่าเป็นผีอารักษ์สำคัญประจำเมือง โดยที่เจ้าผู้ครองนครจะละเลยมิได้ อย่างพิธีเข้าอินทขิล (เสาหลักเมือง)

○ ผีเจ้านาย ในทัศนะของผู้รู้หรือนักวิชาการบางท่าน ได้ให้ความคิดเห็น

ว่าผีเสื้อบ้านหรือผีเสื้อเมื่อนั้นสามารถเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นผีเจ้านาย ซึ่งอาจจะเพี้ยนมาจากคำว่า “ผีเจ้าทนาย” เพราะเวลาลงสรง จะมีการทำนายทายทักและพยากรณ์ต่างๆ

ผีเจ้านายน่าจะเป็นผีที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปจากผีบรรพบุรุษของตระกูลชาวบ้านทั่วๆ ไป ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับผีอารักษ์ตรงที่ว่าสามารถให้ความคุ้มครองปกป้องรักษาชุมชนหรือสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ไปจนถึงระดับเมืองได้ แต่ความหมายของผู้คนส่วนมากมักจะเข้าใจว่าผีเจ้านายเป็นผีเทพ มีการแบ่งฐานะออกไปตามระดับชั้นที่ตนเองได้สะสมบารมีเอาไว้ ดังข้อมูลที่ได้จากการวิจัยของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527:38-39) ได้กล่าวถึงลำดับชั้นของผีเจ้านายเอาไว้ดังนี้

ผีเจ้านายนั้น คือ เทพ และเทพมีอยู่ 9 ชั้น แตกต่างกันไป ดังนี้

ชั้นที่ 9 เทพที่อยู่ชั้นนี้จะไม่ลงมาประทับทรง รอที่จะเป็นพระอรหันต์ และต้องรอไปถึง 5,000 พรรษา จึงจะได้เป็น ปัจจุบันมีเทพรอคิวอยู่มาก

ชั้นที่ 8 ไม่มีการประทับทรง

ชั้นที่ 7 ไม่มีการประทับทรง เช่น เจ้าช้างค้ำ

ชั้นที่ 6 ไม่มีการประทับทรง เช่น เจ้าพญาปราบ , หมื่นดั่ง , หมื่นหาญ , ขุนมลังคะ

ชั้นที่ 5 ยังมีการประทับทรงอยู่ เช่น เจ้าหลวงคำแดง , เจ้าสาธิต , เจ้าแสนเมือง , เจ้าทิพย์เกศ , เจ้าสิงห์ดุ , เจ้าด่านฟ้า , เจ้าราชภักดี ฯลฯ

ชั้นที่ 4 มีการประทับทรง เช่น เจ้าน้อยสามฝั่งแกน , เจ้าฟ้าม่วย

ชั้นที่ 3 มีการประทับทรง เช่น เจ้าฟ้าแสนแสน

ชั้นที่ 2 มีการประทับทรง เช่น เจ้าองค์ชาย , เจ้ากัญหา , เจ้าองค์อินทร์

ชั้นที่ 1 มีการประทับทรง เช่น เจ้าคำ , เจ้าด้ายดอกแดง

จะเห็นได้ว่า เอกลักษณะของผีเจ้านาย คือ มีร่างทรงที่เรียกว่า “ม้าขี่” เป็นผู้มีเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับวิญญาณของเทพต่างๆ และม้าขี่ทั้งหลายนี้ จะต้องปฏิบัติหน้าที่อยู่ในกรอบศีลธรรมอันดีและช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ด้วยการเป็นร่างทรงให้วิญญาณเทพมาบอกกล่าวเหตุร้ายทำนายทายทัก ไปจนถึงการรักษาพยาบาลผู้ป่วย

2.ผีที่ปกป้องคุ้มครองระดับตำบล เช่น ผีขุนน้ำ และผีเหมืองฝาย

- ผีขุนน้ำ ปาตอนใดเป็นต้นกำเนิดของสายน้ำ ป่านั้นจะได้รับการพิทักษ์หวงแหนยิ่งกว่าป่าอื่นๆ คนจะไม่เข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์เด็ดขาด ถึงกาลละพึงควรเช่นก่อนหน้าลงนาเล็กน้อย คนก็จะไปไหว้ผีขุนน้ำ ณ ต้นกำเนิดของแม่น้ำสายนั้นๆ

ผีขุนน้ำเป็นกลุ่มผีที่เฝ้ารักษาต้นน้ำลำธาร ไม่ใช่ผีโดดเดี่ยวเดียวดาย แต่หมายถึงผีหลายตนที่อาจลี้ลับอยู่แถวต้นน้ำนั้นๆ แต่เดิมอาจเป็นผีโปง ผีป่าหรือผีดูรายนานามาก่อนก็

ได้ ต่อมาชาวบ้านสร้างศาลให้อยู่อาศัยแถวต้นน้ำนั้นเองแล้วอัญเชิญมาสถิตศาล มอบหมายให้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธาร ผีที่เคยร้ายเลกลายเป็นผีดี

ผีขุนน้ำมักได้ชื่อตามลำน้ำสายนั้นๆ เช่นผีขุนลาวได้ชื่อจากแม่น้ำลาว เป็นต้น เมื่อถึงใกล้ฤดูทำนาชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เพื่อเป็นการขอบคุณเทวดาที่บันดาลให้มีน้ำใช้ในการเกษตรกรรม และยังเป็นการขอให้ผีประจำขุนน้ำของลำน้ำนั้นๆบันดาลให้ฝนตกและมีน้ำจากขุนน้ำหรือต้นน้ำนั้นลงมาสู่พื้นราบได้ พิธีดังกล่าวจะจัดขึ้นที่ศาลของผีขุนน้ำในช่วงประมาณเดือน 8 หรือเดือน 9 เหนือ (ประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน) (มาลา คำจันทร์, 2544:100)

- ผีเหมืองฝาย เป็นการให้ความเคารพแก่เหมืองฝายที่ตนต้องสร้างเพื่อกั้นน้ำที่ไหลตามธรรมชาติไปใช้ในแปลงเกษตรกรรม เพราะการทำเหมืองฝายเป็นการต้านกระแสของแม่น้ำที่ไหลตลอดเวลา และการให้ความเคารพต่อเหมืองฝายก็เพื่อให้เหมืองฝายที่พวกตนได้สร้างนั้นไม่พังทลายง่ายด้วยแรงของกระแสน้ำนั่นเอง (วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, 2542:24)

3. ผีที่ปกป้องคุ้มครองระดับหมู่บ้าน เช่น ผีเสื้อบ้าน และผีเสื้อวัด

- ◆ ผีเสื้อบ้าน ในหมู่บ้านหรือในชุมชนเองก็มีผีคุ้มครองโดยชาวบ้านน่าจะเรียกว่า “เสื้อบ้าน หรือเจนนบ้าน” ผีเสื้อบ้านหรือเจนนบ้านนี้ นับว่ามีความสำคัญกับหมู่บ้านอยู่มากพอสมควร เพราะจะเป็นตัวคอยควบคุมดูแลให้ชาวบ้านได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ภายใต้กฎระเบียบและข้อกำหนดเดียวกัน

- ◆ ผีเสื้อวัด เป็นผีที่ให้ความคุ้มครองดูแลในบริเวณวัด เพื่อรักษาทรัพย์สินของวัด กล่าวกันว่าเป็นผีที่มีอำนาจมากเพราะให้ความคุ้มครองขอบเขตบริเวณกว้าง จะมีการเลี้ยงหรือไหว้สาแล้วแต่ความเชื่อถือของแต่ละวัด (ผอยทอง สมวธา, 2546:47)

4. ผีที่ปกป้องคุ้มครองระดับเครือญาติ เช่นผีปู่ย่า, ผีอะฮัก, ผีมด และผีเม็ง

ชาวล้านนามีความเชื่อว่า บรรพบุรุษ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อตายไปจะกลายเป็นผีที่คอยปกป้องรักษาหรือคุ้มครองลูกหลานในสายตระกูลให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และปลอดภัย ภายใต้ความเชื่อและจารีตที่ถือปฏิบัติแบบเดียวกัน ผีบรรพบุรุษเป็นผีที่อยู่ในกลุ่มตระกูล/เครือญาติของชาวล้านนาแบ่งได้ดังนี้

- ผีปู่ย่า เป็นผีประจำตระกูล หรือที่เรียกว่าเป็นผีบรรพบุรุษของฝ่ายผู้หญิง ครอบครัวชาวล้านนาในแต่ละตระกูลจะมีทั้งผี ปู่ ย่า อยู่ด้านเบื้องทิศหัวนอน หรือทิศตะวันออกของบ้าน เป็นลักษณะเรือนเล็กหลังเดียว กว้าง 1 เมตร ยาว 1.5 เมตร มีหิ้งวางเครื่องบูชาอยู่ผนังด้านใน และผู้ใดจะเข้าไปทำสกปรกเลอะเทอะบริเวณหอผีนี้มิได้ สำหรับผู้ที่ดูแลจัดการด้านพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวงสรวงบูชา วิญญาณผีบรรพบุรุษเรียกว่า “เถ้าผี” ก็คือ ลูกสาวคนโตของตระกูล ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ประเพณีการถือผีของชาวล้านนาจะให้ความสำคัญกับสตรีเป็นอย่างมาก เช่น กรณีการใช้ชีวิตหลังแต่งงานในสมัยโบราณ ฝ่ายชายจะต้องย้ายเข้าไปอยู่ร่วมกับ

กลุ่มเครือญาติทางฝ่ายหญิง รวมถึงการต้องนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายหญิงด้วย แต่ในขณะเดียวกัน ฝ่ายชายก็สามารถนับถือผีของมารดาตนเองได้ด้วยเช่นกัน ระเบียบกฎเกณฑ์การนับถือผีนี้ ได้ให้อิสระพอสมควรระหว่างฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้วการสืบสายโลหิตของชาวล้านนา จะยอมรับผีทั้งฝ่ายมารดาและบิดา แต่การสืบทอดผีปู่ย่า นั้น จะประเพณีสืบทอดกันทางสายมารดาเป็นสำคัญ

ในพื้นที่พบสัญลักษณ์ส่วนมากเป็นหิ้งผีที่สมาชิกมีการสร้างหิ้งไว้ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของห้องนอนเก่าผี แต่มีบางเจ้าที่มีการสร้างเป็นตูบผี/หอผีไว้ที่ด้านทิศเหนือของตัวบ้าน เขาเรียกว่าเป็นตูบผีปู่ย่า การเลี้ยงผีจะเลี้ยงพร้อมกับผีอะฮัก

○ ผีอะฮัก เป็นผีวิญญาณของบรรพบุรุษทั้งที่เป็นหญิงและชายที่ตายไปแล้ว ผีอะฮักถือว่าเป็นผีของผู้ชาย มีการสร้างหอผีหรือตูบผี ตรงลานบ้านด้านทิศเหนือของตัวบ้าน มีอำนาจคุ้มครองบ้านและบริเวณบ้านทั้งหมด การเลี้ยงผีจะกระทำพร้อมกับการเลี้ยงผีปู่ย่า (นฤจร อธิธิจักระวัธ ,2523:161) ในพื้นที่พบว่าคำว่า “ผีอะฮัก” ชาวบ้านบอกว่าเป็นผีบรรพบุรุษเช่นเดียวกันกับผีปู่ย่า สัญลักษณ์ที่พบส่วนมากบ้านเก่าผีจะมีการสร้างหอผี/ตูบผีไว้ที่ด้านทิศเหนือของตัวบ้าน แต่ก็มีบางเจ้าผีที่สร้างเป็นหิ้งผีไว้ในบ้านและเขาก็เรียกว่าเป็นหิ้งผีอะฮัก โดยจะมีการเลี้ยงผีพร้อมกับการเลี้ยงผีปู่ย่า

จากการศึกษาในครั้งนี้ชาวบ้านไม่ได้มีแบ่งแยกที่ชัดเจนว่าผีปู่ย่าเป็นผีฝ่ายผู้หญิงและผีอะฮักเป็นผีของฝ่ายผู้ชาย มีแต่พูดรวมๆว่าทั้งผีปู่ย่าและผีอะฮักเป็นผีบรรพบุรุษ ทุกเจ้าผีปู่ย่ามีทั้งสัญลักษณ์ของผีปู่ย่าและสัญลักษณ์ของผีอะฮัก ในการทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าจะทำในวันและช่วงเดียวกัน โดยจะทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

-กลุ่มแม่มุล แม่มุลเป็นคนทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว พ่อหนานผัดและสมาชิกจะนำอาหารอีกหนึ่งสำรับไปทำพิธีเลี้ยงผีอะฮัก

-กลุ่มแม่เกียงคำ เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงทั้งผีปู่ย่าและผีอะฮัก

-กลุ่มแม่ปัดมีแม่ปัดกับแม่น้อยทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า (ผีอะฮัก3ปีเลี้ยง1ครั้ง)

-กลุ่มพี่ศรีวรรณ เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงทั้งผีปู่ย่าและผีอะฮัก

-กลุ่มพี่บัวซอน เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงทั้งผีปู่ย่าและผีอะฮัก

○ ผีมด,ผีเม้ง ตามความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยล้านนา จะถือว่าผีมด,ผีเม้งเป็นผีบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเชื้อสายเจ้านายและขุนนาง พิธีนับถือผีจะทำซับซ้อนกว่าผีปู่ย่ามีทั้งที่เรียกว่าผีมดและที่เรียกว่าผีเม้ง หรือบางครั้งเป็นการผสมกันระหว่างผีมดกับผีเม้งเรียกว่าผีมดซอนเม้ง พิธีที่สำคัญคือผีปู่ย่าจะมาพบปะเข้าทรงลูกหลานและพ่อน้า ผีปู่ย่าของตระกูลผีมดผีเม้งจะมีชื่อเรียกขานเป็นชื่อเจ้านายในตำนาน แต่ผีปู่ย่าจะไม่มีชื่อเรียกขานเฉพาะและไม่มีการลงทรง คำว่า “มด” ได้ปรากฏอยู่ในกลุ่มชาวไทยดำและไทลื้อหลายแห่ง ซึ่ง

สามารถตีตามความหมายของคำได้อยู่ 2 นัย คือ (1)ต้นตระกูล ดังสำนวนว่า แม่มด แม่หม่อน ซึ่งแปลว่า ทวด (2)ผู้รู้ ดังสำนวนที่มักจะเรียกพวกหมอรักษาโรคในสมัยอดีตว่า “มดหมอ”

ในพิธีกรรมเลี้ยงผีหรือพ่อนผีของชาวไทยล้านนา ก็สามารถตรวจสอบได้ว่าผีมด เป็นผีบรรพบุรุษคนละสายกับพวก ผีเม้ง เพราะว่า ผู้ที่นับถือผีเม้งและผีมดนั้น จะไม่สามารถเข้ามาร่วมพ่อนในประเพณีเดียวกันได้ เพราะพวกสาย ผีมด ก็จะมีรูปแบบของพิธีการและประเพณีที่เป็นของตนเอง เช่นเดียวกันกับพวกผีเม้ง ก็จะมีรูปแบบของพิธีการและประเพณีเป็นของตนเองเช่นกัน อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ ฉลาดชาย รติตานนท์ (2531:85)

5. ผีที่ปกป้องคุ้มครองระดับปัจเจก เช่น ผีนา ผีไร่ ผีสวน และผีที่สิงสถิตอยู่ในบริเวณบ้านเรือน

❖ ผีนา ผีไร่ ผีสวน เป็นผีเจ้าที่ ที่เฝ้าคุ้มครองดูแลรักษาพืชผลในไร่ นา สวน ของแต่ละเจ้าของ เมื่อถึงฤดูทำนาทำไร่ ทำสวน เจ้าของที่จะขึ้นผีไร่ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะทำพิธีเลี้ยงผีโดยใช้ไก่ต้มกับข้าวสุกไปวางไว้ที่ฮ้านผี เรียกผีให้มารับของเช่นไหว้ เสมือนหนึ่งเป็นการ ทดแทนบุญคุณผีที่ดูแลพืชผล ซึ่งเป็นการปลูกฝังความกตัญญูรู้คุณคน เมื่อเลี้ยงผีแล้วก็นำไปทำกินเลี้ยงกันร่วมกับผู้ที่มาช่วยเก็บเกี่ยวผลผลิต(ฝอยทอง สมวธา,2546:48-49)

❖ ผีที่สิงสถิตอยู่ในบริเวณบ้านเรือน (ผีเฮือน) ผีเรือนในความเข้าใจของชาวบ้านนั้นหมายถึงผีหลายๆ ตัวที่สิงสถิตอยู่ในบริเวณบ้านเรือน และมีหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในบ้าน ความเชื่อเรื่องผีเรือนได้แสดงอำนาจออกมาในแบบของจารีต (ฮีดคลอง) และ ขีด ซึ่งเป็นข้อกำหนดหรือข้อห้าม ที่จะส่งผลกระทบต่อความสมดุลงานของบุคคลหรือชุมชนในรูปของเสนียด จัญไร อุบาทว์ รวมทั้งการเจ็บไข้ได้ป่วย หากเกิดการละเมิดขึ้น ในบ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยผีเรือน ดังนี้

- ผีเจ้าที่ จัดอยู่ในประเภทผีอารักษ์คอยควบคุมดูแลอาณาบริเวณบ้านด้านล่าง มักจะมีหอ หรือศาลพระภูมิเป็นที่สิงสถิตอยู่บริเวณมุมใดมุมหนึ่งของบ้าน
- ผีเรือน (ผีที่อยู่บนเรือน) ผีนี้จะเป็นใหญ่อยู่บนบ้านเรือน สถิตอยู่ที่เสาเอกของบ้าน ในล้านนามักจะหมายถึงผีปู่ย่า หรือผีวงศ์ตระกูล
- ผีเสาดั่ง จะเป็นผีบริวารของผีเสาเอกและสิงสถิตอยู่บริเวณเสาดั่งของบ้านทั่วๆ ไป
- ผีหัวกระไดเรือน จัดเป็นผีบริวารของผีเฮือนคอยดูแลบริเวณเข้าออกของบ้านด้วยเหตุนี้ สังคมล้านนามักจะมีข้อห้ามเกี่ยวกับการไ้บนไ้ได หรือประตูเข้าออกบ้านหลายประการด้วยกัน
- ผีที่สิงสถิตอยู่ตามข้าวของเครื่องใช้ในการยังชีพ เช่น ผีหม้อหนึ่ง ผีกระดัง ผีเตาไฟ และผีเหล่านี้ก็จัดเป็นผีบริวารเช่นเดียวกัน

ผีที่กล่าวมาจะเป็นผีที่มีบทบาทสำคัญในการควบคุมดูแลความประพฤติ และวิธีการดำเนินชีวิตของบุคคลภายในบ้าน ถ้ามีสมาชิกในครอบครัวผู้ใดล่วงละเมิด ไม่เคารพเชื่อฟัง ปฏิบัติผิดกฎจารีตเรียกว่า “ผีดิบบ้าน ผีเรือน” อาจจะมีผลทำให้บุคคลเสียชีวิตด้วยลี้ภัยลี้ภัยลงได้ นอกจากนี้แล้วผีเรือนบางชนิดยังมีพลังอำนาจที่สามารถทำนายทายทัก และรักษาพยาบาลตลอดจนแก้ไขสถานการณ์เลวร้ายบางอย่างให้ดีขึ้น การแสดงออกความเชื่อ ได้ปรากฏออกมาในรูปของผีที่ประจำอยู่ตามสิ่งของ เครื่องใช้ ในการยังชีพต่างๆ เช่น หม้อหนึ่งข้าว กระดัง ผัดข้าว และเตาไฟ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อแผ่ของอำนาจวิญญาณบรรพบุรุษ คือ ผีปู่ย่า ว่าสิงสถิตย์อยู่ด้วย ดังเช่นกรณีพิธีรักษาหรือแก้สถานการณ์ด้วย ผีแม่ย่าหม้อหนึ่งหรือกลองข้าว (กระต๊อบข้าว) ซึ่งภาชนะทั้ง 2 เป็นเครื่องหมายของความอุดมสมบูรณ์ และการยังชีพ จึงส่งผลให้พิธีพืชมงคลต่อผู้คนและสังคมในแง่ความเป็นอยู่ ตลอดจนการแสดงเคารพหรือระมัดระวังต่อการใช้สิ่งของเหล่านี้ อย่างมีความเชื่อเรื่อง การรักษาผีย่าหม้อหนึ่ง ของชาวไทลื้อว่าเป็นที่พึ่งยามเด็กๆ ไม่สบาย เช่น ถ้าเด็กเป็นซางตาลขโมย มีอาการตัวซีดผอม ร้องไห้งอแงตอนกลางคืน ให้ไปบอกกล่าวต่อแม่ย่าหม้อหนึ่ง ว่า “ป้อดำ แม่ดำ ลูกขออย่าแต่เนื้อ” แล้วเอาผ้าเดียวหม้อหนึ่ง (ผ้าที่พันรอบรอยต่อปากหม้อหนึ่งกับไหข้าว เพื่อป้องกันไอน้ำออก ข้าวจะสุกได้เร็ว) ฉีกเอามาหน่อยหนึ่ง เพื่อผูกข้อมือเด็กแล้วเด็กก็จะหยุดร้องไห้

หรือในอีกกรณีหนึ่ง เรียกว่า “ผีข้าวแกง” เป็นการพยากรณ์ โดยใช้ผู้หญิงเป็นผู้กระทำพิธี แต่อาจมีผู้ชายบ้าง กรณีหาคนสืบทอดเป็นผู้หญิงไม่ได้ ส่วนผู้ชายมักใช้วิธีดูเมื่อ (พยากรณ์) ด้วยการตั้งไข่แล้วตอกออกดูหรือการดูเมื่อ ปีกกะลั่ง ด้วยการนั่งบนแป้นไม้ที่วางอยู่บนกะลามะพร้าว หรือดูเมื่อด้วยใบพลู 7 ใบ ซึ่งจะใช้ดูคนป่วยที่มีอาการหนัก เพื่อเสี่ยงทายว่าจะมีชีวิตรอดต่อไปหรือไม่ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะหมอเมืองหรือหมอสมุนไพรนั้นจะเป็นผู้รอบรู้ทั้งประเพณีและตัวยาสสมุนไพรต่างๆ ในทางปฏิบัติ อาจจะใช้คาถาอาคมเข้าประกอบด้วยเสมอ

จะเห็นได้ว่า พลังอำนาจเหล่านี้สามารถประกอบกันเป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่งที่รวมศูนย์อยู่กับการยังชีพของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งให้ความสำคัญต่อชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ของครอบครัวและชุมชน โดยอาศัยหลักการ 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่งให้การควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล และอีกด้านหนึ่ง คือ การให้ประโยชน์สุขเพื่อจัดความสัมพันธ์ทางสังคมให้ดำเนินไปตามครรลองที่ดี

5.2.2 ผีร้าย

ชาวล้านนามีความเชื่อในอำนาจของผีต่างๆ ว่ามีอิทธิฤทธิ์ โดยเฉพาะผีร้ายสามารถกระทำให้นมนุษย์เกิดการเสียชีวิตขึ้นกับสภาพร่างกายและความเป็นอยู่ได้ เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย การประสบเคราะห์หรืออุบัติเหตุ สิ่งซึ่งส่งผลกระทบเช่นนี้ เรียกว่า “อำนาจ” (อานันท์และฉลาดชาย, 2535:119) และอำนาจของผีในที่นี้มีได้ปรากฏขึ้นมาแต่เพียงนามธรรม แต่เป็นอำนาจ

ที่ผู้คนในสังคมนั้นเชื่อว่ามีอยู่และสามารถปรากฏผลเป็นรูปธรรมได้ อย่างอำนาจของผีดี เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ และผีเจ้านาย หากเกิดกรณีลบลู่หรือผีดีขึ้นมา (การไม่เลี้ยงดู เช่น ให้อำนาจของผีดีเหล่านี้ ก็จะไม่ทำบุญส่งไปให้ หรือลูกหลานไม่ปรองดองกัน ทำผิดประเพณี) อำนาจของผีดีเหล่านี้ ก็จะแปรสภาพเป็นอำนาจของผีร้าย โดยสังคมชาวล้านนา จะเรียกอำนาจที่แปรผันไปนี้ว่า “ผีกะ”

ผีกะ เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องผีมานับตั้งแต่สมัยโบราณ ดังที่ปรากฏในมังรายศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายสำคัญของสังคมชาวล้านนา พ.ศ. (839 – 2101) โดยได้ระบุว่า “มีข้าทาสประเภทหนึ่งเป็นผีกะ หากใครซื้อไป ก็คืนได้” ในทางมานุษยวิทยา จัดความเชื่อแบบผีกะอยู่ในประเภทของ ไสยศาสตร์ของการใส่ร้ายบุคคลว่าเป็นพอมด หมอผี หรือเป็นว่า บุคคลคนหนึ่งมีอำนาจลึกลับที่ทำอันตรายผู้อื่นได้ (มานพ มานะแซม, 2541:77)

จากคำบอกเล่า ผีกะ บางครั้งก็ปรากฏออกมาในรูปร่างของม้าที่ดุร้าย เรียกว่า “ผีม้าบ้อง” บางทีก็ปรากฏมาในรูปของนกเค้าแมว เมื่อจะเดินทางไปทำร้ายเหยื่อ ดังนั้น หากนกเค้าแมวบินไปเกาะที่หลังคาของบ้านใครแล้ว ก็จะถือว่า เป็นลางร้าย ว่าคนในบ้านจะถูกผีกะเข้าสิง หรือมาทำอันตราย และลักษณะของผู้ที่ถูกผีกะเข้าสิงจะมีอาการไข้สูง ลูกตากลิ้งกลอกไปมา และพูดจาเพ้อเจ้ออย่างไม่รู้สติตัว หากต้องการจะแก้สถานการณ์หรือขับไล่ผีกะ จะต้องนำหมอผีมาทำพิธี โดยการใช้เวทมนตร์ คาถา บัดเปาและบังคับให้ผีกะออกไปจากร่าง

ในช่วงปี พ.ศ. 2413 – 2430 ได้มีชาวต่างชาติหลายคนเดินทางเข้ามาเยือนล้านนาโดยเฉพาะพวกมิชชันนารี ได้บันทึกเหตุการณ์การขับไล่บุคคลที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีกะ ออกจากหมู่บ้านให้อพยพไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่เป็นจำนวนร้อยละ ๖๐ คน เช่น ให้ไปอยู่ในเมืองเก่าที่ร้างไปตั้งแต่สมัยสงครามการขับไล่พม่าออกจากสังคมชาวล้านนาอย่าง เมืองฝาง เมืองเชียงแสน ดังนั้นการกล่าวหา เช่นนี้ถือได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งที่ผลักดันให้มีการอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ของผู้คนในสังคมแถบนี้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2527:113)

อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2535:62 ได้วิเคราะห์และตั้งข้อสังเกตว่า “การที่ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีช่วยตอกย้ำอุดมการณ์ดั้งเดิม โดยเฉพาะการเคารพธรรมชาติ บรรพชนและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ทำให้การนับถือผียิ่งถูกผลิตซ้ำอย่างมั่นคงเรื่อยมา จนกลายเป็นอุดมการณ์หลักด้านหนึ่งของชาวล้านนา ครอบคลุมชีวิตเกือบทุกด้านและทุกระดับสังคม เคียงคู่กับพุทธศาสนา มาเป็นเวลายาวนาน แต่การนับถือผีในล้านนาก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ที่สำคัญที่สุดคือ ในปัจจุบันการนับถือผีได้เปลี่ยนจากที่เคยเป็นอุดมการณ์ระดับรัฐ มาเป็นอุดมการณ์ระดับชาวบ้านมากขึ้น โดยมีชุมชนกลุ่มเครือญาติ และแม้กระทั่งปัจเจกบุคคลที่เป็นชนชั้นกลาง ยึดมั่นเป็นภูมิปัญญาและศีลธรรมในการปรับตัวกับการพัฒนาที่ถูกกำหนดจากภายนอกชุมชนมากขึ้น”

คติความเชื่อเรื่องผี ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความเชื่อระดับหนึ่งของมนุษย์ที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างและวิวัฒนาการทางสังคม กลุ่มคนที่เชื่อว่ามีพัฒนาการ

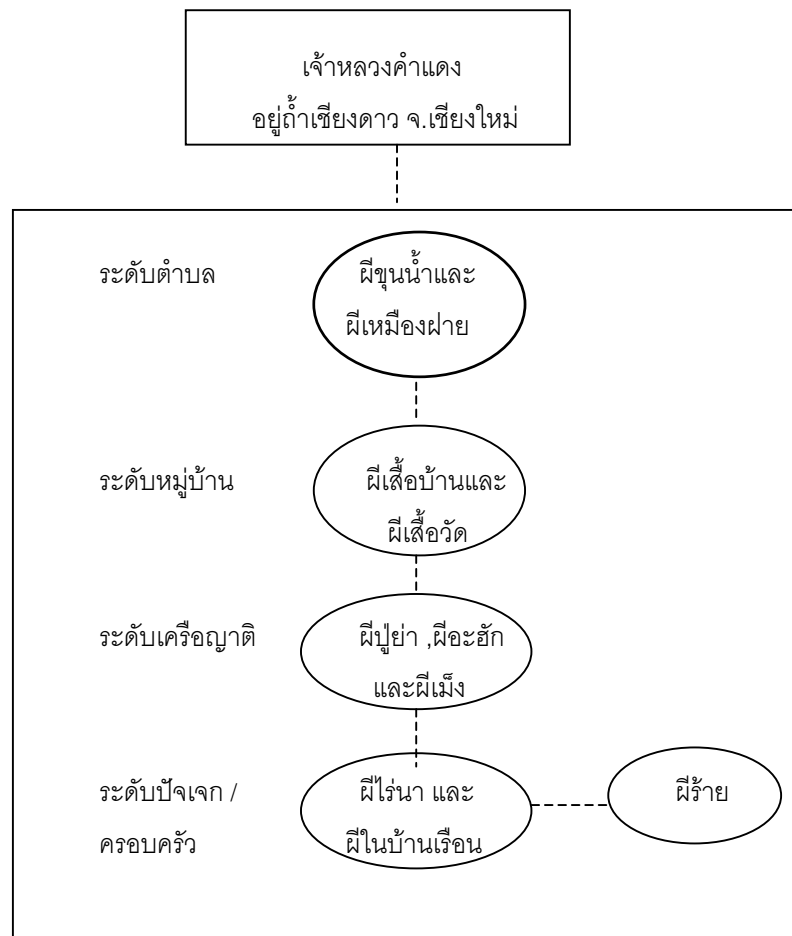
ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าขึ้น อาจจะลดหย่อนความเชื่อเรื่องผีลงไป หันมานับถือพระเจ้า ซึ่งก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นตัว แต่ก็มีอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์เหนือมนุษย์ เหนือธรรมชาติเหมือนผี ซึ่งก็เป็นการเรียกชื่อให้ต่างกันไปเท่านั้น พิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ก็มีได้ตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่หากมีการเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับชาติหน้าที่เป็นเหตุเป็นผล มีหลักปรัชญาที่ซับซ้อน จนอาจถือได้ว่าเป็นพัฒนาการขั้นสูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่งของภูมิปัญญามนุษย์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2535)

5.3 สรุป

ล้านนาหมายถึง 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งมีภาษา ประเพณี และวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยธรรมชาติ มีภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ ลำห้วยและธรรมชาติ ทำให้ร่มเย็นเป็นสุข มีน้ำไหลหล่อเลี้ยงไร่นา การกินอยู่ก็สะดวกสบาย ด้วยสภาพเช่นนี้ จิตใจของคนล้านนาจึงอ่อนโยน อ่อนน้อมและถ่อมตนทั้งกับคน กับธรรมชาติและกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

การนับถือผี ของคน “ล้านนา” มีการนับถือมานานแล้ว เช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่นๆ และชนชาติอื่นๆ ด้วยและความเชื่อเรื่องผีบาง เวทมนต์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีทางการดำเนินชีวิตของคนในล้านนา ผีตามความเชื่อของคนล้านนามีทั้ง “ผีดี” และ “ผีร้าย”

สำหรับในพื้นที่ที่ทำการศึกษาค้นพบว่าในอดีตชาวบ้านมีการนับถือผีตามที่กล่าวมาข้างต้น โดยสามารถแบ่งเป็นระดับชั้นตามหน้าที่ในการดูแลรักษา ดังนี้

สีลาภรณ์ บัวสาย ,2547:10 ได้วิเคราะห์เรื่อง"พลังท้องถิ่น"ไว้อย่างน่าสนใจว่า ในการทำความเข้าใจเรื่องพลังท้องถิ่นนั้น เริ่มต้นจากสมมุติว่าในชุมชนท้องถิ่นของไทยมีศักยภาพเป็นทุนเดิมอยู่ทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นอยู่รอดและเติบโตมาได้โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐนัก จะเห็นได้ว่า แม้ในอดีตเมื่อรัฐไทยยังไม่เข้มแข็งหรือยังไม่สามารถเข้าถึงท้องถิ่นได้ ท้องถิ่นเขาก็อยู่มาได้ และในบางที่กลับมีความเจริญก้าวหน้าในระดับอาณาจักรเลยก็มี เช่น อาณาจักรล้านนา เป็นต้น ความสามารถของท้องถิ่นในการปรับตัวและพัฒนาได้นั้นไม่ใช่เหตุบังเอิญ แต่เป็นเพราะในท้องถิ่นนั้นมีฐานพลังที่ทำให้ท้องถิ่นสามารถจัดการตัวเองได้ และหาความสมดุลพอดีของท้องถิ่นได้ด้วย ฐานที่สำคัญของท้องถิ่นประกอบด้วย4ฐานหลักคือ (1)ฐานทรัพยากร (2)เครือข่ายทางสังคม(3)ระบบความรู้และ(4)ระบบคุณค่าและความเชื่อ

จากข้อค้นพบในพื้นที่ที่ทำการศึกษา ในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งระดับชั้นตามหน้าที่ในการดูแลรักษาของกลุ่มผีต่างๆ นั้น สามารถนำมาอธิบาย ตามแนวคิดเรื่อง "พลังท้องถิ่น" ที่สีลาภรณ์ บัวสาย ได้นำเสนอไว้ ดังนี้

ปรากฏการณ์ในพื้นที่คือเมื่อช่วงเดือน9(เหนือ)แรม13ค่ำ (เดือนมิถุนายน 2546) ที่ผ่านมามีคนได้เข้าไปในพื้นที่เพื่อไปสังเกตประเพณีการเลี้ยงผีต่างๆของคนในพื้นที่ พบว่าในวันดังกล่าวมีประเพณีการเลี้ยงผี3ระดับ คือ

1.ในระดับตำบลมีการเลี้ยงผีขุนน้ำห้วยแม่ไพร โดยเนื้อหา/เรื่องเล่านั้นจะเชื่อมโยงไปถึงเจ้าหลวงคำแดงที่อยู่ถ้ำเชียงดาวจังหวัดเชียงใหม่ด้วย ห้วยแม่ไพรเป็นสายน้ำที่ชาวบ้านในพื้นที่หลายหมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์ ดังนั้นทุกปีในช่วงดังกล่าวจะมีการจัดพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ โดยที่ชาวบ้านผู้ได้รับประโยชน์จากน้ำห้วยแม่ไพรทุกคนต้องมาเข้าร่วมในพิธี เพื่อให้ชาวบ้านผู้ใช้น้ำร่วมกันปกป้อง ดูแลและรักษาผืนป่าที่เป็นต้นน้ำห้วยแม่ไพร ให้ลำห้วยมีน้ำอุดมสมบูรณ์เนื่องจากใกล้ถึงช่วงที่ชาวบ้านเตรียมจะลงไร่ นา ทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้ในการทำการเกษตรได้ตลอด และเป็นการขอบคุณผีป่า ผีเขา และผีห้วย ที่ช่วยให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์

2.ในระดับหมู่บ้านมีการเลี้ยงผีเสื้อบ้าน ที่ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านต้องช่วยกันบริจาคสิ่งของที่จะใช้ในการทำพิธี เพื่อให้ผีเสื้อบ้านช่วยดูแลคุ้มครองคนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข อย่าให้มีเจ็บไข้ได้ป่วย เพราะใกล้ถึงช่วงที่ชาวบ้านจะต้องลงไร่ทำนาแล้ว ในอดีตการทำไร่ ทำนาเป็นงานที่หนักมากและต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากด้วย ดังนั้นในช่วงต่อไปนี้ชาวบ้านจะไม่มีเวลา มาบอกกล่าวอีกจึงขอให้ผีเสื้อบ้านช่วยคุ้มครองดูแลคนในหมู่บ้าน

3.ในระดับเครือญาติมีการเลี้ยงผีปู่ย่าและผีอาฮัก ในพิธีเลี้ยงผีดังกล่าวนี้ ญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันต้องมาร่วมในงาน เพื่อเป็นการเคารพต่อผู้อาวุโสเพราะถือว่าเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถในการแก้ไขปัญหาและฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆมาได้ ทำให้ครอบครัวและญาติพี่น้องสามารถอยู่มาได้จนถึงทุกวันนี้ และเพื่อให้พี่น้องได้รู้จักกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อเตรียมวางแผนการผลิตในฤดูที่ใกล้จะมาถึง

จากพิธีกรรมการเลี้ยงผีทั้ง3ระดับในพื้นที่ ในประเด็นเรื่อง(1)ฐานทรัพยากรเราจะพบว่าชาวบ้านมีการร่วมกันรักษาป่า เพราะต้องการให้มีน้ำสำหรับนำไปใช้ในการผลิตทางการเกษตร และน้ำยังเป็นแหล่งที่มาของอาหารอีกด้วยเช่นปลู ปลา หอย กบ และเขียด เป็นต้น การรักษาป่านอกจากจะเพื่อให้มีน้ำแล้ว การรักษาป่ายังเป็นการรักษาแหล่งอาหารหรือเป็นซูปเปอร์มาเก็ตของคนในชุมชนด้วย เพราะในป่ามีทั้งพืชผักที่ชาวบ้านนำมาใช้ทำเป็นอาหารได้ มีพืชสมุนไพร มีผลผลิตจากป่า เช่นไข่มดแดง สำหรับใช้ทำเป็นอาหาร เป็นต้น (2)เครือข่ายทางสังคม คนในพื้นที่ "รู้จัก" "รู้ใจ" "รู้ใช้" และ"รู้รักษา" เครือข่ายทางสังคมมานานแล้ว มีทั้งเครือข่ายในระดับญาติพี่น้อง เครือข่ายระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายระดับตำบล โดยมี"สื่อพื้นบ้าน"ที่เป็นตัวเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนได้มีโอกาสมาพบกัน และใช้"การสื่อสาร"เป็นตัวร้อยรัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้น แม้ว่าบางครั้งคนในชุมชนจะมีความขัดแย้งกันบ้างแต่ชุมชนก็จะมีวิธีการจัดการโดยใช้"สื่อพื้นบ้าน"เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อแก้ไขปัญหา (3)ระบบความรู้ ความรู้ท้องถิ่นเป็นความ

รู้ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรับใช้การสร้างความปลอดภัย และเป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับชีวิต คนที่อยู่ในบริบทสิ่งแวดล้อมแบบใด ก็จะพัฒนาระบบความรู้ขึ้นมาใช้เพื่อตอบสนองความจำเป็นในการยังชีพ (สีลาภรณ์ บัวสาย ,2547:21) เราจะพบว่าชุมชนสามารถสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านต่างขึ้นมาอย่างหลากหลายเช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีเสื้อบ้าน และเลี้ยงผีปู่ย่า ดังกล่าว และในบางครั้งจำเป็นจะต้องเลี้ยงผีทั้ง3ระดับพร้อมกันในวันเดียวกันเพื่อให้คนทั้งระดับเครือญาติ ระดับหมู่บ้านและระดับตำบล มาประสานยึดเหนี่ยวร้อยดวงใจกันให้แน่นและเป็นหนึ่งเดียวในการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันและพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งทั้งหมดล้วนเพื่อความมั่นคงของคนในชุมชนทั้งนั้น และ(4)ระบบคุณค่าและความเชื่อ การที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ร่วมกันคิดสร้างสรรค์องค์ความรู้ต่างๆขึ้นมาเพื่อที่จะให้คนในชุมชนเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นโดยผ่านประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้านนั้น ในการนี้ปราชญ์ชาวบ้านได้มีการใส่ระบบคุณค่าไว้ในสื่อพื้นบ้านทุกชนิด ดังนั้นสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดจึงมีคุณค่า/หน้าที่ที่แตกต่างกันไป สำหรับใช้เป็นเครื่องมือเพื่อรับใช้คนในชุมชน โดยคนในชุมชนและเป็นของชุมชน

ปัจจุบันวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และมีสิ่งอื่นเข้ามาทำหน้าที่ทดแทน ทำให้ความเชื่อและบทบาทของผีลดลง ประเพณี/พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือผียังมีให้เห็นแต่ส่วนมากเน้นที่ "รูปแบบ" สำหรับ "คุณค่า" เริ่มจางหายไป

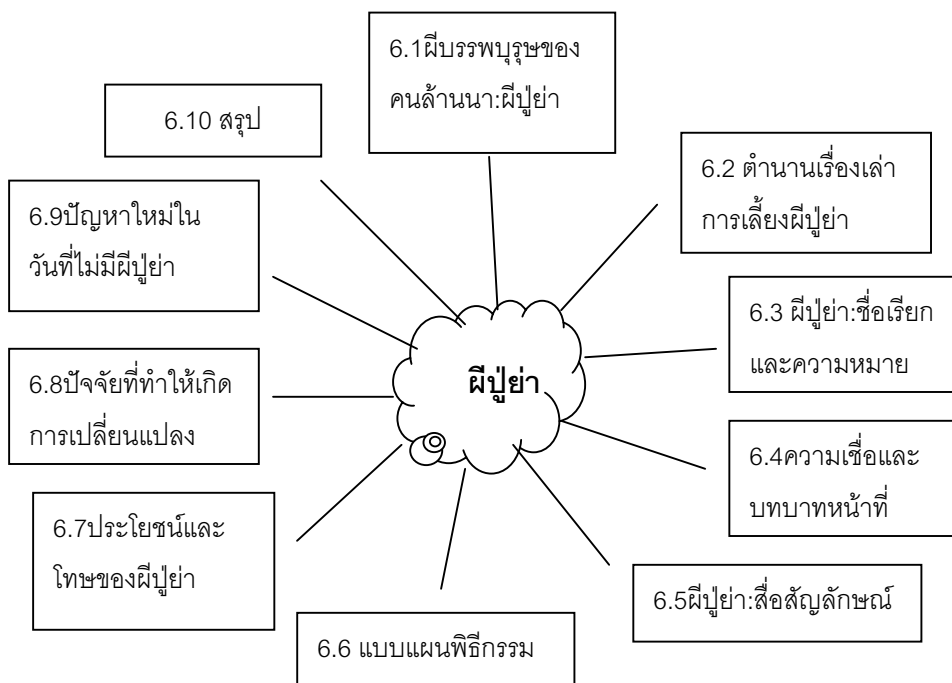
บทที่ 6

ผีป่วน วัฒนธรรมแห่งชีวิต : ล้านนา และวอแก้ว

ข้อมูลในบทที่ 6 ได้มาจากการจัดกิจกรรมในบทที่ 3 ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นการคัดเลือกสื่อพื้นบ้าน 1 ชนิดเพื่อทดลองรื้อฟื้น

การนับถือผี ของคน“ล้านนา” มีการนับถือมานานแล้ว เช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่นๆ และชนชาติอื่นด้วยและความเชื่อเรื่องผีสาร เวทมนต์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีทางการดำเนินชีวิตของคนในล้านนา ผีตามความเชื่อของคนล้านนามีทั้ง“ผีดี” และ “ผีร้าย”

“ผีป่วน” เป็น “ผีดี” คนล้านนาเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ดังนั้นในบทนี้ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ให้เห็นรายละเอียดของผีป่วนที่เป็นสื่อพื้นบ้าน ดังนี้

6.1 ผีบรรพบุรุษของคนล้านนา : ผีป่วน

ชาวบ้านในตำบลวอแก้วมีความเชื่อแบบเดียวกันกับคนล้านนาทั่วไปที่เชื่อว่า บรรพบุรุษ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อตายไปจะกลายเป็นผีที่คอยปกป้องรักษาหรือคุ้มครองลูกหลานในสายตระกูลให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และปลอดภัย ภายใต้อาณัติและความเชื่อและจารีตที่ถือปฏิบัติแบบเดียวกัน ผีบรรพบุรุษเป็นผีที่อยู่ในกลุ่มตระกูล/เครือญาติของชาวล้านนา แบ่งได้ดังนี้

6.1.1 ผีป่วน

เป็นผีประจำตระกูล หรือที่เรียกว่าเป็นผีบรรพบุรุษของฝ่ายผู้หญิง มีการสร้างหิ้งผีไว้ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือในห้องนอนของเก้าผี (นฤจร อธิธิจิระจรัส ,2523:161)

- ในพื้นที่พบสัญลักษณ์ส่วนมากเป็นหิ้งผีที่สมาชิกมีการสร้างไว้ที่มุมด้านทิศ

ตะวันออกเฉียงเหนือในห้องนอนของเก่าผี แต่มีบางเก้าอี้เช่นกลุ่มแม่เกียงคำและกลุ่มแม่ปัดที่มีการสร้างเป็นตูปผี/หอผีไว้ที่ด้านทิศเหนือของตัวบ้าน ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นตูปผีปู่ย่า

6.1.2 ผีอะฮัก

เป็นผีวิญญาณของบรรพบุรุษทั้งที่เป็นหญิงและชายที่ตายไปแล้ว ผีอะฮักถือว่าเป็นผีของผู้ชาย มีการสร้างหอผีหรือตูปผี ตรงลานบ้านด้านทิศเหนือของตัวบ้าน มีอำนาจคุ้มครองบ้านและบริเวณบ้านทั้งหมด การเลี้ยงผีจะกระทำพร้อมกับการเลี้ยงผีปู่ย่า (นฤจร อิทธิจิระจรัส, 2523:161)

- ในพื้นที่พบว่าคำว่า “ผีอะฮัก” โดยชาวบ้านบอกว่าเป็นผีบรรพบุรุษเช่นเดียวกันกับผีปู่ย่าไม่มีใครบอกว่าผีอะฮักเป็นผีของผู้ชาย สัญลักษณ์ที่พบส่วนมากที่บ้านเก่าผีจะมีการสร้างหอผี/ตูปผีไว้ที่ด้านทิศเหนือของตัวบ้าน แต่ก็มีบางเก้าอี้เช่นเก้าอี้แม่ปัดที่สร้างเป็นหิ้งผีไว้ในบ้าน และเขาก็เรียกว่าเป็นหิ้งผีอะฮัก โดยจะมีการเลี้ยงผีพร้อมกับการเลี้ยงผีปู่ย่า

6.1.3 ผีมด, ผีเม็ง

ตามความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยล้านนา จะถือว่าผีมด, ผีเม็งเป็นผีบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเชื้อสายเจ้านายและขุนนาง พิธีนับถือผีจะทำซับซ้อนกว่าผีปู่ย่ามีทั้งที่เรียกว่าผีมดและที่เรียกว่าผีเม็ง หรือบางครั้งเป็นการผสมกันระหว่างผีมดกับผีเม็งเรียกว่าผีมดซอนเม็ง พิธีที่สำคัญคือผีปู่ย่าจะมาพบปะเข้าทรงลูกหลานและพ่อนรำ ผีปู่ย่าของตระกูลผีมดผีเม็งจะมีชื่อเรียกขานเป็นชื่อเจ้านายในตำนาน แต่ผีปู่ย่าจะไม่มีชื่อเรียกขานเฉพาะและไม่มีการลงทรง คำว่า “มด” ได้ปรากฏอยู่ในกลุ่มชาวไทดำและไทลื้อหลายแห่ง ซึ่งสามารถตีตามความหมายของคำได้อยู่ 2 นัย คือ (1) ต้นตระกูล ดังสำนวนว่า แม่มด แม่หม่อน ซึ่งแปลว่า ทวด (2) ผู้รู้ ดังสำนวนที่มักจะเรียกพวกหมอรักษาโรคในสมัยอดีตว่า “มดหมอ” ในพิธีกรรมเลี้ยงผีหรือพ่อนผีของชาวไทยล้านนา ก็สามารถตรวจสอบได้ว่าผีมด เป็นผีบรรพบุรุษคนละสายกับพวก ผีเม็ง เพราะว่าผู้ที่นับถือผีเม็งและผีมดนั้น จะไม่สามารถเข้ามาร่วมพ่อนในปะรำพิธีเดียวกันได้ เพราะพวกสาย ผีมด ก็จะมีรูปแบบของพิธีการและปะรำพิธีเป็นของตนเอง เช่นเดียวกันกับพวกผีเม็ง ก็จะมีรูปแบบของพิธีการและปะรำพิธีเป็นของตนเองเช่นกัน อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2531:85)

- ชาวบ้านในตำบลวอแก้วโดยทั่วไปรู้จักผีมดผีเม็งในฐานะที่เป็นผีปู่ย่า และในพื้นที่มีบางกลุ่มเช่นแม่เกียงคำที่นับถือผีปู่ย่าและผีมดผีเม็งด้วยเพราะมีบรรพบุรุษเป็นเจ้านาย/ขุนนางของจังหวัดลำปาง

6.1.4 ผีปู่ฟ้า

คนในตำบลวอแก้วมีบางส่วนที่นับถือผีปู่ย่าและนับถือผีปู่ฟ้าด้วย โดยผู้ที่นับถือผีปู่ฟ้าบอกว่าผีปู่ฟ้าคือผีบรรพบุรุษที่สูงกว่าผีปู่ย่า(หมายถึงหลายชั่วอายุมากกว่าผีปู่ย่า)

6.2 ตำนานเรื่องเล่าความเป็นมาของผีป่วนในตำบลวอแก้ว

พ่อหนานแก้ว เป็นผู้ทำพิธีการเลี้ยงผีป่วนของกลุ่มแม่หมา เล่าความเป็นมาของผีป่วนว่า

“เรื่องผีป่วนมีมา แก่มาขึ้นบางคนอาจบ่รู้ ตามที่ผมรู้กับคนเฒ่าคนแก่ ป่อแม่ตั้งเป็น
สั่งสอนมาผีป่วนมันมาจะได้ แก่มาขึ้นนั้น เมื่อก่อนโง่บาล หรือว่ากฎหมายยังกะบ่มี
บ่มีดีเป็งอิงไหนพอดีมีป่อค้าสะเปาจากไหนบ่รู้ละ เอาครัว(ข้าวของ)มาตากไว้ที่เกาะ
ทราย แล้วมีข้าวตอกดอกไม้ไปวางหั้นแล้วก็บอกว่า เออนี้ฮักษาคอบครัวนี้เน้อ ข้าจะไป
ค้าขายต่งใน ที่นี้เข้าไปค้าขายต่งใน ครัวที่อยู่หั้นบ่มีใครสักคน ยังอยู่อย่างเก่า ที่นี้จาว
บ้านมาดู กะว่า เอ มันจะได้นี้ บ่ก้าคนนี้ยังไผบ่ลักรัก ถ้าคนอื่นมาบ่ได้ เอาไว้ไหน
บ่ได้เขาลัก นี่เป็นผีของดีหยั่งนี้ บ่ก้าก็เลยว่ ข้ามีของดี ของดีข้าเอามาตวย ผีเฮือนข้า
เอาผีเฮือนมาตวย ผีป่วนของข้า เอามาฮักษา นี่ถ้าบ่มีของดีฮักษาไผก็เอาของข้า
หมอนั้นข้าก็ขอซื้อจิมๆ อีหนา ไผๆก็ซื้อบ่ก้าก็ว่าจะเอาผีแสงกว่าผีธรรมดา หมอนั้นเอา
ผีธรรมดาก็เลี้ยงไก่อ หมอนั้นถ้าเอาผีแสงก็กินหมูเป็นตัว ก็ซื้อกันมาๆหมูบ่มีของก็ซื้อกัน
มาที่นี้ก็มาฮักษากัน ที่นี้บ่แวบเวียงก็มาแอ่วหาลูกสาว แล้วเป็นมีแป้นต้อง ก็ถึงแค่
แป้นต้อง สมัยก่อนเป็นมาแอ่วหาที่ไปถึงที่นอนเลยละ บ่มีเอาหมอนมาว่า กฎหมายกะบ่
มีว่ ที่นี้ก็เป็นก็เลยปรึกษากัน ว่าที่นี้ถ้าบ่มาแอ่วหาลูกสาว ถ้าข้ามแป้นต้อง ก็ถือว่าผิดผี
ละ ถ้าบ่เอาที่ปรับเลย นี่ก็คือเอาแป้นต้องมาเป็นนาย ที่นี้ก็ยกย่องผีนั้นเอามาคอยดูลูก
สาว เวลาไปตีไหนมาไหน ถ้าคนใดกำแขนตีมือ(จับมือถือแขน)ก็ว่าผิดผี ก็เอามาปรับไป
ตามส่วนจากหั้นมาก็เวลาไปฮ่าไปเฮียน ก็หื้อบ่แม่ไปบน เออ ไปเตื่อหื้อผีป่วนไปฮัก
ษา แล้วก็ขอหื้อสอบได้ หื้อมีวิชาปัญญาเฉลียวฉลาดจួយจิมเน้อ ผีป่วน
กะเออนั้นมา ที่นี้ก็เลยมาเยกัน หื้อเลี้ยงเดือนห้าแฮม สิบสามค่ำ เพราะระยะนั้นมันก็บ่มี
กานมิงานหยั่ง แล้วข้าวก็เล่น เมื่อก่อนมันบ่มีที่รับจ้างจ้างที่ไหน ไผก็บ่จ้างไหน แล้ว
ข้าวแล้วก็จะนอนอยู่บ้าน บางทีก็ไปพันไส้พันสวน ก็เลยกลับขึ้นมามีกันเลี้ยง เดือนห้า
แฮม13ค่ำ บางคนก็เลี้ยงเดือนหกพ่อง และเลี้ยงแฮมเตื่อเดือนเก้าเตรียมลงให้ลงนา บี้
น้องต้องมาฮักมาจำกัน มันมาเริ่มเก่าเป็นจะอี่ ที่คนเฒ่าเล่าหื้อฟัง

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ62 ปี บ้านน้ำจ่า

ผู้ทำพิธีเลี้ยงผีป่วน

ตำนานเรื่องเล่านี้น่าจะเป็นเรื่องเพื่ออธิบายความเชื่อเรื่องผีป่วนในสมัยหลัง เพราะการนับ
ถือผีป่วนมีอายุยาวนานกว่าจะอธิบายต้นกำเนิดอันแท้จริงของพิธีกรรมนี้ได้ พ่อหนานยาย เมืองมูล
บอกว่าผีป่วนสืบบรรพบุรุษมาแต่เมื่อไหร่ก็ไม่รู้

เรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานความเป็นมาของผีป๋วยนี้ ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็น ผีป๋วย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับปราชญ์ชาวบ้านเช่นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีป๋วย พบว่าในช่วงนั้นมี ผู้รู้เรื่องดังกล่าวจำนวน 2 คน แต่เมื่อผู้ศึกษาได้จัดเวทีกลุ่มย่อยหลายๆ ครั้งซึ่งแต่ละครั้งผู้รู้เรื่อง ตำนานเกี่ยวกับผีป๋วยจะเล่าตำนานดังกล่าวแลกเปลี่ยนกับคนอื่นๆ ด้วย และเมื่อมีการจัดเวทีระดับ ตำบลพบว่ามีปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆ (ที่ไม่ใช่ผู้รู้สองคนแรก) ได้ช่วยกันเล่าและช่วยกันเสริมเรื่อง ตำนานความเป็นมาของผีป๋วยซึ่งมีเนื้อหาคล้ายๆ กับผู้รู้สองคนแรก นอกจากนี้ยังพบว่าในเวทีกลุ่ม ย่อยอื่นๆ จะเริ่มมีคนเล่าตำนานเรื่องผีป๋วยมากขึ้นด้วยโดยผู้เล่าส่วนมากเป็นคนเฒ่าคนแก่

ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจาก (1) การเก็บข้อมูลประเด็นผีป๋วยช่วงแรกที่เป็นการสัมภาษณ์ เชิงลึกเป็นรายบุคคลนั้น ปราชญ์ชาวบ้านยังไม่มี ความมั่นใจในความรู้เรื่องผีป๋วยที่ตนเองมีอยู่ เพราะจากสาเหตุต่างๆ ดังที่เคยกล่าวมาแล้ว ปราชญ์ชาวบ้านจึงยังไม่กล้าพูดคุ้ยให้ข้อมูลมากนัก ในช่วงดังกล่าวจึงพบเพียงสองคนเท่านั้นที่มีความรู้เรื่องตำนานของผีป๋วยและ/หรือ (2) จาก กระบวนการทำให้ปราชญ์ชาวบ้านมีความมั่นใจมากขึ้น ผู้ที่มีความรู้มากอยู่แล้วกล้าพูดและแสดง ความคิดเห็นมากขึ้นและผู้ที่มีความรู้น้อยได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้และนำมาผสมผสานกับความรู้ ที่ตนเองมีอยู่ ทำให้มีความรู้เพิ่มมากขึ้นจึงทำให้กล้าพูดและกล้าแสดงออกมากขึ้นด้วย นั่นคือ ความรู้ทำให้คนองอาจ

6.3 ผีป๋วย : ชื่อเรียกและความหมาย

การนับถือผีป๋วยของ “คนเมือง” หรือ “คนล้านนา” ซึ่งหมายถึงคนไทยในภาคเหนือตอนบน ของประเทศไทยปัจจุบัน อันประกอบด้วยจังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่ น่านและ แม่ฮ่องสอน เข้าใจว่ากลุ่มคนเหล่านี้มีการนับถือมาช้านานแล้ว

ทำไมคนล้านนาเรียกว่า “ผีป๋วย” แต่เดิมคงเรียกกันว่า ผีป๋วยตายาย เพราะชาวล้านนา นับถือบรรพบุรุษทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา แต่ต่อมาคำว่า “ตายาย” นั้นค่อยๆ กร่อนไปคงเหลือ แต่คำว่า “ผีป๋วย” แต่เป็นที่น่าสังเกตที่คนล้านนาไม่นิยมเรียกญาติผู้ใหญ่ว่า ปู่ ย่า ตา ยาย แต่เรียก กันว่า “พ่อฮ้อย / แม่ฮ้อย” และเรียกทวดว่า “พ่อหม่อน/แม่หม่อน”(สงวน โชติสุขรัตน์ , 2512:83-84) ซึ่งสอดคล้องกับของมาลา คำจันทร์(2544:32)บอกว่า คำว่า ปู่กับย่าในสมัยก่อนไม่ใช่ เรียก พ่อแม่ ของพ่อ หรือพ่อแม่ของแม่ แต่จะใช้เรียกคนเฒ่าคนแก่อื่นๆ ในเชิงกล่าวพาดพิงถึง ซึ่งไม่มีนัยเกี่ยว กับ การเคารพนับถือหรือนับญาติ ในบางกรณีจะออกไปทางไม่เคารพด้วยซ้ำ เช่น เรียกปู่มาหาโคะ หมายถึงคนแก่ผู้ชายชื่อมาลักษณะเด่นคือขาโคะ หรือขาโกะเผลก หรือเรียกยาคำน้าหมากร หมายถึงคนแก่ผู้หญิงชื่อคำชอบกินหมาก เป็นต้น แต่ผีป๋วยจะว่าเรียกด้วยความไม่เคารพก็ไม่น่าจะใช่ เพราะทั้งเคารพและยำเกรงและกลัว จะทำอะไรก็กลัวผิดผี หากผิดผีแล้วป๋วยจะลงโทษ ทำให้มีอัน เป็นไปต่างๆ

“ผีป่วน” มีความหมายว่าอย่างไร เมื่อกล่าวถึงระบบครอบครัวและเครือญาติของคนในเขต
ล้านนา เรื่องผีป่วนเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนล้านนามานานแล้ว จึงมีนักวิชา
การและผู้สนใจศึกษาค้นคว้าให้นิยามและความหมายของผีป่วนที่สอดคล้องกัน และที่คล้ายกัน
ซึ่งมีความหลากหลายมากเช่นสงวน โชติสุขรัตน์ (2512:85) , มาลา คำจันทร์(2544:32) , ฝอยทอง
สมวธา (2546:45) , มณี พยอมยงค์(2543:113) และมีนักวิชาการจากต่างประเทศเช่น
Wijeyewardene (1970) ,Richard Davis(1973,1974)และSulamith Potter(1975) (นักวิชาการ
จากต่างประเทศทั้งหมดอ้างใน นฤจร อธิธิระจรัส ,2523:157) กล่าวว่าผีป่วน “เป็นผีบรรพบุรุษที่
สืบทอดทางฝ่ายหญิง “ , “เป็นวิญญาณหรือผีของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว” , “คือวิญญาณที่ได้
รับการประกอบพิธีกรรมบูชาถือว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษ ที่มีการสืบสายทางฝ่ายมารดาและ
เป็นวิญญาณที่ได้เคยมีคุณประโยชน์ต่อสมาชิกในกลุ่ม”

นอกจากจากการให้นิยามความหมายของผีป่วนดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้ศึกษาสนใจการให้
ความหมายของ Andrew turton ,1972:241-240(อ้างในนฤจร อธิธิระจรัส ,เพ็งอ้ง และนิวัตร
สุวรรณพัฒนา,2540:8)ที่มีความเห็นว่า ผีป่วน คือวิญญาณกลุ่มเครือญาติอาวุโสและมีความ
สำคัญในโครงสร้างของครอบครัว นั่นคือ ผีป่วนเป็นความเชื่อเรื่องผีที่สืบทอดผ่านทางผู้หญิง มี
หน้าที่เป็นเหมือนกับสถาบันในการควบคุมทางสังคมของชุมชน เป็นความเชื่อในอำนาจของบรรพ
บุรุษแสดงถึงการเคารพในอำนาจของเครือญาติอาวุโส และ Turton มีความเห็นเพิ่มเติมว่าที่
สำคัญกว่าคือ การแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในลักษณะหน้าที่ของผีป่วน มากกว่าที่จะ
พิจารณาผีป่วนในแง่ที่ว่าเป็นพิธีกรรมหรือการเช่นสรวงบูชาวิญญาณวงศ์ตระกูลหรือ
บรรพบุรุษเท่านั้น

ผู้ศึกษาสนใจประเด็นที่ว่า “หน้าที่ผีป่วน” ดังที่มีคนศึกษาไว้ว่าผีป่วนในอดีตมีหน้าที่
มากมายนั้น แต่ปัจจุบันเริ่มลดลงและหายไป เพราะวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นในสภาพสังคมแบบ
หนึ่งเพื่อที่จะสามารถตอบสนองความต้องการ/รับใช้คนในช่วงหนึ่งเท่านั้น ดังที่สีลาภรณ์ บัวสาย
(2547:22) วิเคราะห์ว่า ชุดของความรู้นั้นมีบริบทที่ก่อเกิดและมีผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้นั้นจริงๆ
จึงเป็นชุดความรู้ที่มีการสร้าง สะสม และถ่ายทอดสืบต่อกันมา ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงบริบทที่
เป็นที่ก่อเกิดของความรู้ชุดใดชุดหนึ่ง จะมีผลทำให้ความรู้ชุดนั้นหมดคุณค่า/คุณประโยชน์ที่เคยมี
ดังนั้นเมื่อสถานการณ์ในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วคำถามที่ผู้ศึกษาสนใจคือ
“หน้าที่ของผีป่วน” จะมีการพัฒนา/ปรับเปลี่ยนได้หรือไม่ ถ้าได้จะมีวิธีการทำอย่างไรเพื่อที่จะ
สามารถให้รับใช้คนในชุมชนได้ ในพิธีกรรมมีสัญลักษณ์อะไรบ้าง และมีความหมายอย่างไรต่อคนใน
ชุมชน

- ฝึญ่าในความหมายของชาวบ้านในพื้นที่ที่ทำการศึกษามาถึงฝึประจำตระกูลหรือฝึบรรพบุรุษที่สืบทอดทางฝ่ายผู้หญิง ซึ่งเป็นฝึของปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว จนจำไม่ได้ว่าเมื่อไหร่ ไม่มีตัวตน อยู่ที่ไหนพูดว่าจะมีวัตถุประสงค์อย่างไร ดังคำพูดของแม่เกียงคำที่ว่า

“น้ำไหลโดยหนทาง ฝึสางโดยกำปาก”

แม่เกียงคำ ตาอิน อายุ 66 ปี เป็นเก้าฝึ บ้านแม่ติว

เป็นคำเปรียบเทียบกับว่า “น้ำจะไหลตามแนวของร่องน้ำซึ่งมันมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ”

ส่วนฝึสางโดยกำปากนั้นคือ “เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้น ต้องมีคนไปทักมีคนอื่นเตือน เปรียบเสมือนฝึเป็นคนเห็น/ฝึเป็นคนบอก (ฝึไม่มีแต่อยู่ที่คนไปช่วยเตือน/ช่วยสอนไม่ให้ทำในสิ่งไม่ดี) ซึ่งก็คือเป็นการเตือนของคนเฒ่าคนแก่ และก็ทำให้ลูกหลานนั้นเชื่อถือ”

“ฝึอยู่ต้นคนใหญ่ คนว่าฝึว่า ตะก่อนฝึนัก ฝึศักดิ์สิทธิ์เป็นเพราะคนใหญ่ผู้คนใหญ่ปาก บ่าได้จางมันเตอะเหมือนบ่าเดียวนี้ ละอ่อนทำบ่าดีคนใหญ่บ่าได้สอนละอ่อนแต่ไปบอก ฝึญ่าว่าอย่าไปเอาโทษโกรธมัน มันเป็นละอ่อน”

พ่อนานอนันต์ ปาระมี อายุ 63 ปี บ้านทุ่งหก

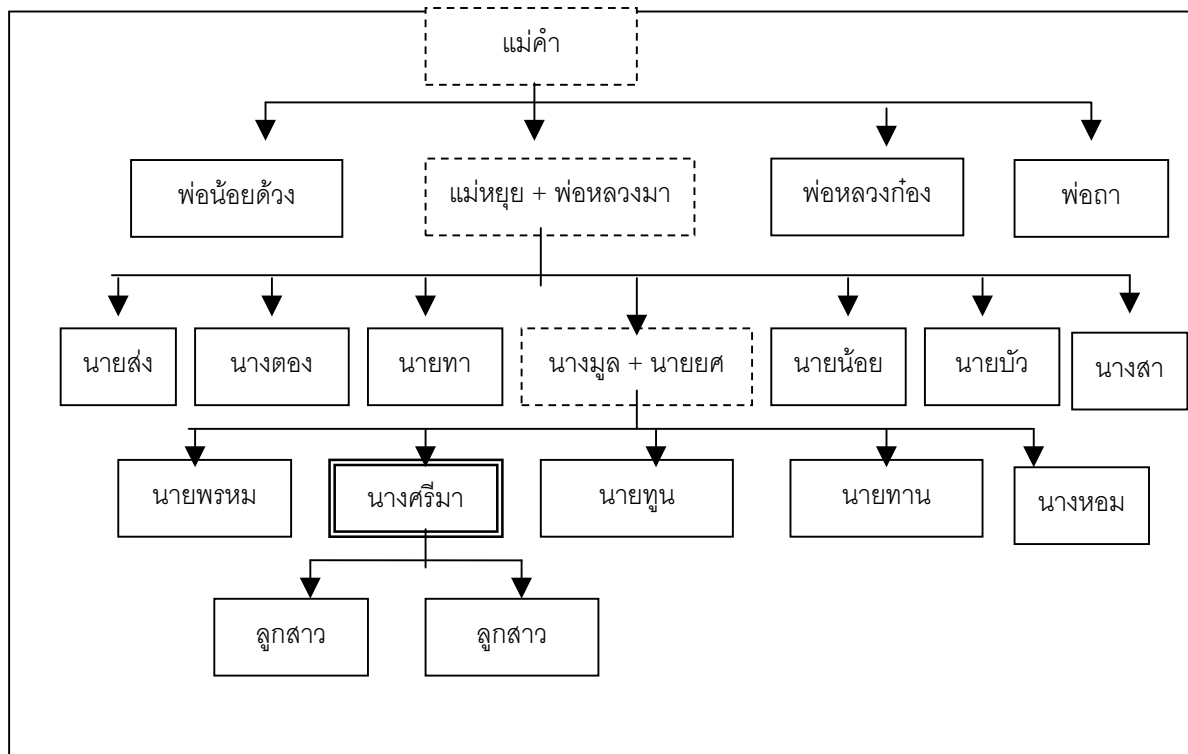
คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล

6.4 ความเชื่อและบทบาทหน้าที่ทางสังคมของฝึญ่า

ในระดับครัวเรือนของสังคมของล้านนา ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในเรื่องของการนับถือฝึ ทั้งในด้านความเชื่อ และการแสดงออกซึ่งความเชื่อในรูปของพิธีกรรม บทบาทที่สำคัญที่สุดเป็นการนับถือฝึบรรพบุรุษประเภทหนึ่งที่เรียกว่า “ฝึญ่า” (Chayan 1984 : 460 อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน ,2539:70)

- จากการศึกษาในพื้นที่ทั้ง 7 หมู่บ้านพบว่า มีกลุ่มฝึญ่าทั้งหมดจำนวน 42 กลุ่ม มีเก้าฝึทั้งหมดเป็นผู้หญิง “เก้าฝึ” เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงฝึญ่า และการดูแลทุกข์สุขหรือควบคุมดูแลพฤติกรรมของลูกหลานในตระกูล การสืบทอดจะสืบทอดผ่านทางลูกผู้หญิงที่อยู่ในบ้านเก้าฝึ

ตัวอย่างแผนผังการสืบทอดเก้าอี้ปู้ยาของกลุ่มแม่มูล สุวรรณสุระ บ้านหลายทุ่ง

จากแผนผัง ในสี่เหลี่ยมจุดประคือคนที่เป็นเก้าอี้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนในสี่เหลี่ยมซ้อน คือคนที่จะเป็นคนสืบทอดเก้าอี้ต่อไปในอนาคต

เดิม บ้านเก้าอี้อยู่ที่บ้านแม่หลวงคำ เมื่อเสียชีวิตแล้ว ลูกสาวซึ่งอยู่ในบ้านแม่หลวงคำไม่รับสืบทอดต่อ สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันมีการพูดคุยกันและแม่หยุยรับเป็นเก้าอี้ต่อจึงย้ายตบผีและหิ้งผีปู้ยามาอยู่บ้านแม่หยุยฯจึงเป็นบ้านเก้าอี้(หลังใหม่) แม่หยุยแต่งงานกับพ่อมา (เมื่อถึงช่วงการเลี้ยงผีปู้ยา พ่อมาจะไปร่วมทำพิธีที่บ้านเก้าอี้ฝ่ายแม่ของตนเอง) แม่หยุยมีลูกทั้งหมด7คน(เป็นผู้หญิง3คนและผู้ชายคน) ลูกแม่หยุยทั้ง7คนอยู่ในกลุ่มเก้าอี้ของแม่หยุย

ลูกผู้หญิง3คนเมื่อแต่งงานสามีของลูกที่เข้ามาอยู่ในบ้านแม่หยุยเรียกว่า"ลูกขึ้น" (ลูกเขย) ในที่นี้คือพ่อยศ และเมื่อถึงช่วงการเลี้ยงผีปู้ยาพ่อยศจะต้องไปร่วมทำพิธีที่บ้านเก้าอี้ฝ่ายแม่ของตนเอง

ลูกผู้ชายทั้ง4คนเรียกว่าเป็นกำลังผีอยู่ในกลุ่มเก้าอี้ของแม่หยุย เมื่อแต่งงานแล้วลูกสะใภ้ก็ต้องไปทำพิธีเลี้ยงผีปู้ยาที่บ้านเก้าอี้ฝ่ายแม่ของตนเอง ส่วนหลานทั้งหมดของแม่หยุยเรียกว่าลูกเล่าลูกแบ่ง

เมื่อแม่หยุยเสียชีวิต แม่คำมูล ซึ่งเป็นลูกสาวคนเล็กและอยู่บ้านหลังเดียวกับแม่หยุยซึ่งเป็นบ้านเก้าอี้ จึงรับสืบทอดต่อ แม่คำมูลแต่งงานกับพ่อยศมีลูกทั้งหมด5คน(เป็นผู้หญิง2คนและผู้ชาย3คน)

ชาย3คน) ลูกแม่คำมูลทั้ง5คนอยู่ในกลุ่มเก๊าผีของแม่คำมูล (ลูกชาย3คนเรียกว่ากำลังผีของแม่คำมูล)

ลูกผู้หญิง2คน เช่นนางสีมาเมื่อแต่งงานสามีของนางสีมาเข้ามาอยู่ในบ้านแม่คำมูลเรียกว่า"ลูกขึ้น" ในที่นี้คือนายสวิง และเมื่อถึงช่วงการเลี้ยงผีปู่ย่านายสวิงจะต้องไปร่วมทำพิธีที่บ้านเก๊าผีฝ่ายแม่ของตนเอง

ปัจจุบันนางสีมาอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกับแม่มูลซึ่งเป็นบ้านเก๊าผี ดังนั้นนางสีมาจะเป็นผู้สืบทอดผีปู่ย่าของเก๊าผีนี้ต่อไปในอนาคต ส่วนหลานทั้งหมดของแม่คำมูลเรียกว่าลูกเล่าลูกแป้ง

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การสืบทอดผีปู่ย่าจะผ่านทางผู้หญิง ส่วนมากเป็นลูกผู้หญิงที่อาศัยอยู่กับแม่ที่บ้านเก๊าผี ถ้าลูกสาวที่อยู่บ้านเก๊าผีไม่รับสืบทอดเป็นบ้านเก๊าผีต่อ สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันใครจะเป็นผู้รับไปก็ได้ แต่จะต้องบอกผีก่อนในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีว่าจะขอย้ายตุบหรือหิ้งผีไปไว้บ้านคนนั้นคนนี้ ถ้าผีปู่ย่าไม่ยอมให้ย้าย ก็จะมาเข้าฝันคนที่ทำพิธี หรือคนเฒ่าคนแก่หรือมาทำให้คนในผีเดียวกันไม่สบาย ถ้าไม่มีเหตุการณ์อะไรก็จะย้ายได้ ดังนั้นตุบผีหรือหิ้งผีปู่ย่าจะตั้งอยู่ที่บ้านของผู้สืบทอดเรียกว่า"บ้านเก๊าผี" สมาชิกที่มาร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าต้องเป็นผีเดียวกันนั่นคือทุกคนที่มาร่วมเป็นญาติพี่น้องกันโดยนับทางสายแม่

การนับถือผีปู่ย่าซึ่งสืบเชื้อสายมาทางฝ่ายมารดานี้มีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับการมีความสัมพันธ์ทางเพศและการแต่งงานของผู้หญิงในกลุ่มตระกูล สมัยดั้งเดิมเชื่อกันว่าถ้าหากผู้หญิงนั่งบนกระดานหรือเสื่อผืนเดียวกัน ถูกล่วงเกิน ถูกสัมผัสเนื้อตัว หรือมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่อยู่นอกกลุ่มตระกูล ก็จะทำให้ผีที่อยู่ในตัวผู้หญิงถูกละเมิด (Turton 1984 : 279 อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน ,2539:70) โดยทั่วไปผู้เป็นแม่มักจะอบรมสั่งสอนลูกผู้หญิงมาตั้งแต่อายุประมาณ 12 – 13 ปี หรือเมื่อเริ่มเข้าสู่วัยสาวว่าในตัวของแต่ละคนจะมีผีสิงสถิตอยู่ และเมื่อเริ่มสาว หญิงสาวก็จะถูกพร่ำสอนให้ตระหนักรู้ว่าการที่ผู้ชายซึ่งมิได้นับถือผีเดียวกันถูกเนื้อต้องตัวหรือล่วงเกินจะทำให้ "ผิดผี" และอาจเป็นสาเหตุให้คนในครอบครัวหรือสมาชิกของกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันเจ็บป่วยได้ (Tanabe 1988 : 7 , 24อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน ,2539:70) การผิดผีในลักษณะนี้หรือลักษณะอื่นๆ จึงต้องมีการขอขมาต่อผีปู่ย่า

6.4.1 การผิดผี

- ในอดีตการแ้วสาวและการนั่งอุปัชฌายสาวในเวลากลางคืนนั้น จะไม่มีการล่วงเกินอะไรกันเลย จนกว่าจะได้รับปากฝากรักกันแล้ว เรียกว่าเป็น "ตัวพ่อตัวแม่" กัน(คู่รัก) ตามสำนวนของชาวเหนือ จึงจะล่วงเกินกันในงานที่เรียกว่า "ผิดผี" การ "ผิดผี" ไม่ใช่ว่าจู่ๆเห็นผู้หญิงสวยๆก็เข้าไปนั่งคุยสักครู่หนึ่งก็ตรงเข้า "ผิดผี" เลยโดยไม่ได้มีการยินยอมพร้อมใจกันแล้ว คนล้านนาถือว่าเป็นการดูถูกกันมาก และจะไม่มีการอภัยให้เลยอย่างเด็ดขาด มิน่ายังอาจจะได้รับการตอบ

แทนสิ่งสอนอย่างรุนแรง ต้องตกอยู่ในฐานะจำเลยในคดีข่มขืนอนาจาร และยังจะต้องเสียค่าเสียหายแก่เขาตามแต่เขาจะเรียกร้อง ซึ่งกฎหมายจะต้องอนุโลมตามประเพณีนี้อีกด้วย

การผิดผีจะทำได้ต่อเมื่อฝ่ายหญิงมีความเต็มใจมิใช่ทำให้ด้วยการข่มขืนใจ และการผิดผีไม่ได้หมายถึงการได้เสียซึ่งกันและกันแต่อย่างใด แม้แต่การถูกต้องเพียงแต่เนื้อต้องตัว จับมือถือแขนหรือการล่องล้าในเขตที่เขาหวงห้ามสำหรับผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ก็นับว่าเป็นการผิดผี การล่องล้าเข้าไปในเขตหวงห้ามก็คือ การล่องล้าเข้าไปในเขตห้องนอนของเขาซึ่งมี “ข่มประตู” กันไว้ที่ประตู เมื่อผู้ชายล่องล้าเข้าไป จะถือว่าเป็นการผิดผี ทั้งๆที่ไม่ได้แตะเนื้อต้องตัวหญิงสาวเลย ต้องเสียผีตามประเพณี และก็ไม่ใช่เสียผีแล้วผู้ชายจะได้หญิงสาวมาเป็นภรรยา เพราะการผิดผีไม่ได้หมายถึงการแต่งงานหากว่าฝ่ายหญิงไม่ได้ยินยอมด้วย ซึ่งถือว่าเป็นอำนาจของผู้หญิง

6.4.2 ประเภทของการเสียผี/ใส่ผี

การผิดผีมีอยู่ 2 วิธี คือ(1)เมื่อผู้ชายไปผิดผีแล้ว (ได้รับการยินยอมจากหญิงสาวแล้ว) และหญิงสาวก็ยินดียลุ่มหลวมทำยเป็นคู่ชีวิตด้วย การผิดผีแบบนี้ เมื่อไปเสียผี หรือ ใส่ผี เรียกว่า “ใส่เอา” และ(2)เมื่อผู้ชายไปผิดผีแล้ว หญิงสาวไม่พอใจในการที่จะเป็นคู่ครองร่วมชีวิตด้วย ซึ่งฝ่ายชายก็ต้องเสียผีเหมือนกันแต่เสียเพียงครั้งเดียว วิธีนี้เรียกว่า “ใส่ป่าเอา” (สงวน โชติสุขรัตน์ , 2512:79-82)

- ในทัศนะของชาวบ้านเกี่ยวกับการเสียผี/ใส่ผีแบบ “ใส่ป่าเอา” นั้น ชาวบ้านบอกว่าเป็นวิธีการที่ฝ่ายหญิงจะเรียกร้องเงินจากฝ่ายชายให้มากเพื่อให้ฝ่ายชายอับอาย เสียหน้ากับชาวบ้านเพราะตนเองทำไม่ดี เป็นการประจานคนไม่ดีให้สังคมรับรู้

การเสียผี /ใส่ผี ต้องมีหัวหมูต้มสุก1หัว ขนม ข้าวต้มมัด ดอกไม้ ธูปเทียน และสุรา1ขวด อาจจะมีไก่ต้ม 1ตัว แล้วแต่เจ้าของผีจะบอกว่าต้องการอะไร ซึ่งฝ่ายชายต้องจัดให้ตามความประสงค์ นอกจากนี้มีเงินสำหรับเป็นค่าผี ไม่มีการกำหนดตายตัว ในสมัยก่อนค่าผีเรียกร้องกัน 3 บาท 6บาทหรือ12บาท หรือเป็นร้อยเป็นพันหรือเรียกร้องเป็นค่าเลี้ยงดูที่เรียกว่าเป็นสินสอดทองหมั้น เรียกร้องตามแต่ฐานะ

แต่หากพ่อแม่ของฝ่ายหญิงสาวพอใจในความดี และความขยันขันแข็งของฝ่ายชาย แม้ฝ่ายชายไม่มีอะไรเลยพ่อแม่ฝ่ายหญิงก็จะยินยอมยกลูกสาวให้

การเสียผี/ใส่ผี คือการบอกกล่าวให้ผีปญ่าได้รับรู้ นับว่าเป็นการแสดงสัมมาคารวะและแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ

ในประเด็นเรื่องการผิดผี และการอบรมสั่งสอนลูกสาวนั้นในพื้นที่พบว่า ผู้ที่มีบทบาทหลักคือปู่ ย่า ตา ยายหรือพ่อแม่จะสอนลูก โดยเฉพาะในวันที่มีการเลี้ยงผีปญ่าเมื่อเสร็จพิธีแต่ละครอบครัวได้อาหาร(ยำจิ้นไก่)จากในงานกลับมาบ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำเมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกันแล้วปู่ ย่า ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอนลูกหลาน โดยจะ

เริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมือนั้นว่าได้มาจากในงานพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า(ย่าจิ้นไก่ถือว่าเป็นอาหารศักดิ์สิทธิ์เพราะได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้ว)และจะเชื่อมโยงต่อว่าผีปู่ย่าคือใคร ผีปู่ย่าดูแลลูกหลานเรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดผีถ้าทำผิดผีแล้วจะถูกผีปู่ย่าลงโทษ เช่นทำให้เจ็บ ป่วย ลูกผู้หญิงต้องรักษาวนสวนตัว เป็นต้น

“ป๊อแม่เป็นฮักลูก พอได้ย่าจิ้นไก่มาเป็นกะเก็บไว้หื้อลูก พอลูกกลับมาป๊อแม่เตรียมอาหารกะมีย่าจิ้นไก่ ตอนนีป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นว่า ย่าจิ้นไก่นี้ได้มาจากเลี้ยงผีปู่ย่าที่บ้านย่ายนั้นย่ายนี้กะว่าไป ปีไหนเป็นเลี้ยงเตื่อ ละอ่อนมันกะอาจจะถามป๊อแม่ต่อ แล้วป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นบ่หื้อผิดผีหยั่งกัน คนที่ตั้งู้จักกะจะอธิบายนักบางคนกะจะบอกสอนลูกผีปู่ย่าเป็นจ่วยปกปักฮักสา ต้าเป็นลูกแม่ญิงห้ามให้ป๊อจายถูกเนื้อต้องตัว เดียวมันจะผิดผี เจ่นกันป๊อจายกะห้ามไปยะแม่ญิง อย่าไปยะหยั่งผิดผีเดี่ย ผีปู่ย่าเป็นจะลงโทษ ผีปู่ย่าเป็นแ่งเป็นตึงฮื้อว่าลูกหลานไปยะหยั่งผิดผี”

นายอินจันทร์ ทนวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

6.4.3 บทบาทหน้าที่

(ก) บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ทศณะของนักวิชาการ

ผีปู่ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของฝ่ายผู้หญิง ทำหน้าที่ดูแลเรื่องภายในบ้าน (นฤจร ,2523 : 160 – 161) จัดเป็นสถาบันความเชื่อที่เปรียบเสมือนรากแก้วที่หล่อเลี้ยงระบบครอบครัวและเครือญาติของชาวล้านนา จนมีผู้กล่าวว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบครอบครัวของชาวล้านนา และเป็นกลไกที่ช่วยธำรงครอบครัวให้สืบทอดตลอดมา (Chayan 1984 : 439 , 448) (อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน,2539:71-72)

นักวิชาการผู้ศึกษาเรื่องผีปู่ย่าได้เสนอความเห็นไว้ว่าผีปู่ย่ามีการทำหน้าที่แตกต่างกันไปหลายประการ ประการแรก เห็นว่าการทำหน้าที่หลักหรือการทำหน้าที่ที่ชัดเจนของผีปู่ย่าคือการทำให้ครอบครัวสามารถควบคุมพฤติกรรมทางเพศของลูกสาว ไม่ให้ละเมิดบรรทัดฐานที่วางไว้หรือไม่ให้ผิดผี เพื่อป้องกันคนในครอบครัวเจ็บป่วย หรือเป็นการควบคุมการแต่งงานของลูกสาว เช่นห้ามแต่งงานกับผู้ชายที่นับถือผีเดียวกัน หรือให้แต่งงานกับผู้ชายที่ครอบครัวพึงพอใจ (Chayan 1984 : 431 – 432 , Anan Ganjanapan 1984 (a) : 327 – 328 , Paul T. Conhen and Gehan Wijeyewardene 1984 : 261 Turton 1975 : 227 – 228)

ประการที่สอง บางท่านเห็นว่าความเชื่อในผีปู่ย่ามีความสำคัญในแง่ของพิธีกรรมและกฎหมายประเพณี เพราะเป็นอำนาจในระดับหมู่บ้านที่ควบคุมดูแลผู้คน อันเป็นแรงงานซึ่งจัดว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญและหาได้ยากมาแต่ครั้งโบราณ (Turton 1972 : 246 อ้างใน Chayan

1984 : 433 – 434) และสามารถลงโทษสมาชิกของกลุ่มตระกูลได้ถ้าหากกระทำความผิด เช่น ทะเลาะเบาะแว้งกัน ล่วงละเมิดทางเพศ ฯลฯ หรือละเมิดกฎเกณฑ์ที่จะต้องปฏิบัติต่อผีปู่ย่า แต่โดยทั่วไปแล้วผีปู่ย่าก็มักจะให้คุณมากกว่าให้โทษ (Turton 1975 : 229)

ประการที่สาม ความเชื่อเรื่องนี้ได้ช่วยในการควบคุมแรงงาน คือ ช่วยเพิ่มพูนแรงงานของครอบครัวจากการที่ลูกเขยแต่งงานเข้ามาเป็น “ควายงาน” ให้กับครอบครัวฝ่ายหญิง (Christine Mougne 1981 : 455 อ้างใน Chayan 1984 : 437 , 448) เพราะแม้ว่าลูกสาวจะไม่อาจให้แรงงานได้เท่ากับลูกชาย แต่ลูกสาวก็ช่วยให้ครอบครัวได้ลูกเขยเข้ามาทดแทนพี่ชายน้องชายที่อาจจะแต่งงานออกไปจากบ้าน (Chayan เพิ่งอ้าง : 443)

ประการที่สี่ ความเชื่อในผีปู่ย่าสอดคล้องกับแบบแผนการปฏิบัติที่ผู้ชายมักจะไปอยู่กับครอบครัวของผู้หญิงหลังการแต่งงานอย่างน้อยก็ในระยะ 1 – 3 ปีแรก ช่วยทำงานเกษตรในที่ดินของภรรยาและอยู่ภายใต้อำนาจของพ่อตาค่อนจะลงเรือนไปอยู่อาศัยเป็นเอกเทศในที่ใกล้เคียงกับบ้านของภรรยาหรือไปอยู่ที่อื่นเมื่อลูกสาวคนต่อไปของครอบครัวแต่งงาน (เพิ่งอ้าง : 444 – 445 , 447)

ประการที่ห้า บางท่านเห็นว่าความเชื่อในผีปู่ย่าได้ช่วยในการควบคุมและจัดสรรที่ดินผ่านทางสายผู้หญิงในสองวิถีทาง ทางหนึ่งโดยแบบแผนการสืบมรดกที่พ่อแม่มักจะยกบ้าน (เรือน) และที่ดินที่ปลูกบ้านให้แก่ลูกสาวคนสุดท้ายที่เลี้ยงดูพ่อแม่ในวาระสุดท้าย และอีกทางหนึ่ง โดยการตั้งถิ่นฐานหลังแต่งงานกับครอบครัวของฝ่ายหญิงซึ่งเป็นรูปแบบดั้งเดิมหรือรูปแบบในอุดมคติ นอกจากนี้ยังมีการสันนิษฐานว่า การสืบมรดกในล้านนาสมัยที่ยังเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพจะเป็นการแบ่งทรัพย์สินให้แก่ลูกผู้หญิงและลูกผู้ชายโดยเท่าเทียมกันแต่หลักที่มักจะถือปฏิบัติกันก็คือลูกชายซึ่งมักจะแต่งงานไปอยู่นอกบ้าน ก็อาจจะยกที่ดินนั้นให้แก่พี่สาวหรือน้องสาวของตนเอง (ซึ่งแม้จะแต่งงานแล้วก็มักจะอยู่ใกล้หรือกับพ่อแม่) ส่วนตัวเองก็อาจจะรับทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ได้ไปแทน ซึ่งก็คือการควบคุมที่ดินให้อยู่ในมือของครอบครัว โดยผ่านทางลูกสาวนั่นเอง (Hale 1979 : 141 – 142 อ้างใน Chayan 1984 : 435)

ประการที่หก เป็นการสร้างกฎเกณฑ์การรับมรดกที่ลูกผู้หญิงคนสุดท้าย ซึ่งตามปกติก็มักจะแต่งงานหลังสุด เป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ในบั้นปลายของชีวิต และจะได้รับที่ดินส่วนของพ่อแม่กับบ้านของพ่อแม่เป็นมรดกเพิ่มเติมจากส่วนที่จะได้รับเท่าๆ กับลูกคนอื่นๆ ในครอบครัวหลังจากที่พ่อแม่เสียชีวิตแล้ว เพื่อเป็นหลักประกันว่าพ่อแม่จะได้รับการดูแลเอาใจใส่ยามสูงอายุ (Chayan เพิ่งอ้าง : 446 – 447) และประการสุดท้าย

ประการที่เจ็ด มีผู้เห็นว่ากล่าวโดยรวมความเชื่อผีปู่ย่ามิได้ช่วยควบคุมเฉพาะที่ดินหรือการผลิตซ้ำของแรงงานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการควบคุมอุดมการณ์เพื่อความอยู่รอดของระบบครอบครัวทั้งระบบอีกด้วย โดยที่ผีปู่ย่าได้มีหน้าที่สองด้าน ในด้านหนึ่งช่วยส่งเสริมให้ระบบครอบครัว

เจริญรุ่งเรืองและดำรงอยู่ตลอดมาได้ การช่วยควบคุมแรงงานและที่ดินเพื่อการดำรงอยู่ของระบบการผลิตแบบครอบครัว ส่วนอีกด้านหนึ่งก็ช่วยควบคุมอุดมการณ์และจิตสำนึกร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว (เพ็งอ้ง : 451 – 452 และชยันต์ วรรณะภุติ และคณะ 2528 : 100)

หมายเหตุ ข้อมูลหน้าที่ผีป่วนจากนักวิชาการต่างๆดังกล่าวอ้างใน จิราลักษณ
งศกิตมัน, 2539:71-72

(ข) บทบาทหน้าที่ของผีป่วน : ทศนะของชุมชน

จากหลักการ ทฤษฎีและแนวคิดของนักวิชาการหลายๆท่านที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผีป่วน ที่ผู้ศึกษานำเสนอข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนั้นทั้งหมดเป็นข้อมูลจาก “คนวงนอก” (objective) และเมื่อนำมาตรวจสอบกับทศนะข้อคิดเห็นของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลวอแก้ว (กลุ่มตัวอย่าง) ซึ่งเป็น “คนวงใน” (subjective) ได้ดังนี้

- ชาวบ้านในพื้นที่เชื่อว่า “ผีป่วน” เป็นวิญญาณของผีบรรพบุรุษจะยังสิงสถิตอยู่เพื่อคอยปกป้องลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่พึงพอใจ ในอดีตคนนับถือผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่มาก ในเมื่อป่วนตายเสียชีวิตไปแล้วลูกหลานจึงสร้างหิ้งผี/หอผีหรือตูปผีไว้เป็นตัวแทน เมื่อตนประสบปัญหา ก็ไปกราบไหว้บอกกล่าวให้ช่วยเหลือ เป็นกฎหมายสำหรับป้องกันไม่ให้เกิดผู้หญิงถูกล่วงละเมิด นอกจากนี้ยังเป็นการรวมญาติให้ได้มาพบปะพูดคุย ชักถามสารทุกข์สุกดิบต่อกัน สนุกสนานและเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปเป้าหมายในอดีตของประเพณีการเลี้ยงผีป่วนในพื้นที่ตำบลวอแก้ว เพื่อ

- ให้ญาติพี่น้องเคารพต่อบุพการี เคารพต่อผู้อาวุโส ป่วน ตายาย
- ให้ผู้อาวุโสมีบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน
- ควบคุม/ดูแลศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ห้ามล่วงละเมิด
- การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของกลุ่มเครือญาติ
- ด้านจิตใจ
- สนุกสนานรื่นเริงในหมู่ญาติพี่น้อง

พบว่าในอดีตประเพณีการเลี้ยงผีป่วนเน้นที่บทบาทต่อสังคมส่วนรวม ซึ่งหมายถึงสังคมในกลุ่มญาติพี่น้อง แต่ก็มีบทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกชนที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกันด้วย

จากการพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการเรียงลำดับความสำคัญของหน้าที่ผีป่วนในอดีต แม้เพียงคำบอกกล่าวจะให้เรียงลำดับความสำคัญว่าหน้าที่ไหนสำคัญมาก หน้าที่ไหนสำคัญน้อย นั้น ไม่สามารถที่จะแยกลำดับได้อย่างชัดเจน เนื่องจากทุกหน้าที่จะสำคัญเท่าๆกันจนยากที่จะแยกแยะได้ แต่จะให้น้ำหนักไปในเรื่อง การดูแลลูกผู้หญิง เพราะในอดีตผู้หญิงไม่มีโอกาสได้รับ

การศึกษาส่วนผู้ชายได้รับการศึกษาที่วัด และผู้หญิงจะต้องเป็นผู้ที่สืบทอดดูแลผีปู่ย่าต่อไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องดูแลคุ้มครองลูกผู้หญิง แต่ในปัจจุบัน ความสำคัญของหน้าที่ผีปู่ย่าคือ เป็นที่พึ่งทางใจ ส่วนหน้าที่อื่นๆลดบทบาทลง ส่วนการดูแลลูกผู้หญิงหายไปไม่ได้ทำหน้าที่นี้

ในความเห็นของพ่อนานยาย เมืองมูล และกำนันอินจันทร์ ทันวิสัย บอกว่าหน้าที่ของผีปู่ย่าในอดีต เป็นการดูแลลูกผู้หญิงและเป็นกฎหมายของเครือญาติ จะมีความสำคัญเป็นอันดับ 1 ส่วนหน้าที่อื่นๆมีความสำคัญรองลงไปและมีความสำคัญใกล้เคียงกัน จนไม่สามารถจะแยกลำดับได้ เพราะทุกหน้าที่สร้างคนให้เป็นคนดี แต่ในปัจจุบัน การเป็นที่พึ่งทางใจจะมีความสำคัญอันดับ 1 ส่วนหน้าที่อื่นๆแทบจะไม่ได้ทำหน้าที่เลย และการทำหน้าที่ของผีปู่ย่าในปัจจุบันจะอยู่เฉพาะในกลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุที่นับถือผีปู่ย่าเท่านั้นซึ่งพบว่าจริงๆแล้วการนับถือผีปู่ย่าในกลุ่มคนเหล่านี้ ก็เริ่มลดลงมาก ส่วนคนรุ่นหลังไม่ได้เข้าร่วมพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า กำนันเปรียบเทียบว่า “คล้ายกับมีตำราแต่ไม่ได้อ่าน” ถ้ารู้เพื่อนคนรุ่นหลังก็จะเข้ามาเรียนรู้

“ผีปู่ย่ามันสอนไว้ในใจ หือบังคับใจไว้ หือได้สำนึก”

“จะหือรู้ว่าเป็นสังคยาตจากตเจ้าเดียวกัน ผีปู่ย่าให้มันอยู่ประจำใจ

ไปไหนมาไหนหือได้ปกป้องกันทุกวิถีทาง ไปปะกันตามตางหรือตีโดกะแล้วแต่

ขอหือได้ช่วยกัน เช่นเฮาเป็นบ่าวไปปะสาว เป็นสังคยาตเดียวกันพอเฮาบำหู้ก็

เฮากะจะไปตักเป็น(ทำไม่ดีไม่ร้าย) แต่ด้ามีผีปู่ย่าในใจหือว่าอันนั้นเป็นลูกคนนั้น

เป็นสังคยาตเดียวกันกับกู เฮาต้องข่มใจต้องหู้แหละเพราะมันมีผีปู่ย่าในใจลอ”

พ่อนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ้ำ

ผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

“ผีปู่ย่านี้ ถ้านึกถึงอดีตแต่ ๆ ผมว่าตะกอนคือกฎหมายบ่ค่อยถึงในชนบท

ที่มีผีปู่ย่าขึ้นมามันเป็นกฎเกณฑ์ของแต่ละกลุ่มแต่ละชุมชน เพื่อปกป้องดูแลลูกแม่หญิง

ให้แม่หญิงรู้สึกว่าตนเองมีศักดิ์ศรีและศักดิ์ศรีของตัวเองเก่า หือลูกหลานหรือว่าลูกเล่า

ลูกแบ่งนี้เชื่อในตรงนี้ อย่าละเมิดสิทธิ หรือว่าไปล้าตีประเพณี อย่าไปทำในสิ่งที่ดีบ่งาม

มันจะผิดผี อันนี้คือเป็นเริ่มต้นหน้าที่ของผีปู่ย่าเป็นครั้งแรก แล้วพอบ่าเดี๋ยวนี้กฎหมาย

เข้ามาถึงก็ละเลยตรงนี้ คนก็ร่ำเรียนขึ้นไปโดยบ่เหลียวหลังแลโลก ไปเชื่อตรงนั้นนั บ่า

ค่อยเชื่อตรงนี้ “

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

6.5 ฝึญ่า : สื่อสัญลักษณ์

ฝึญ่า หมายถึงฝึประจำตระกูลหรือฝึบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นฝึของปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว จนจำไม่ได้ว่าเมื่อไหร่ ในเมื่อปู่ย่าตายายเสียชีวิตไปแล้วลูกหลานจึงสร้างหิ้งหรือตูปฝึไว้เป็นตัวแทน เมื่อตนประสบปัญหา ก็ไปกราบไหว้บอกกล่าวให้ช่วยเหลือ ลูกหลานจึงสร้างหิ้ง(ชั้น) ฝึ ไว้ที่เหนือหัวนอน ในห้องของผู้หญิงที่เป็นผู้สืบทอด/ผู้รับฝึ (เก๊าฝึ)หรือสร้างหอฝึหรือตูปฝึไว้ในบริเวณรั้วบ้านของผู้หญิงที่เป็นผู้สืบทอด/ผู้รับฝึ (เก๊าฝึ)

“สมมุติอุปโลกขึ้นมาว่าตาย แบ่งตูปแบ่งหิ้งว่าเป็นที่อยู่ของฝึญ่า”

พ่อหนานอนันต์ ปาระมี อายุ 63 ปี บ้านทุ่งหก

คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล

6.5.1 หิ้งฝึ/หอฝึ/ตูปฝึ

ในการศึกษาหมู่บ้านใต้ ซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือของเมืองเชียงใหม่ ของGehan Wijeyewardene (อ้างในนฤจร อิทธิจิระจรัส,2523:158) ได้แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของฝึวิญญาณในบ้านของคนไทยภาคเหนือ โดยพบว่ามีอันหนึ่งเป็นหิ้งเล็กๆอยู่ตรงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของห้องนอน อีกอันหนึ่งเป็นโครงสร้างเรือนเล็กๆเรียกว่าหอฝึ ตั้งอยู่ลานบ้านด้านทิศเหนือของตัวบ้าน ชาวบ้านเรียกชื่อต่างกัน3ชื่อ คือมีทั้งที่เรียกว่าฝึเฮือน ,ฝึอะฮักและฝึญ่า โดยบอกว่าฝึทั้งสามนี้เป็นฝึบรรพบุรุษ แต่ก็ไม่ได้แสดงแยกแยะฝึทั้งสามให้เป็นที่ชัดเจน เพียงแต่กล่าวว่าฝึทั้งสามประเภทนี้อาศัยอยู่กับหิ้ง และหอทั้งสองร่วมกัน นอกจากนี้แล้วTurton(อ้างในนฤจร อิทธิจิระจรัส,เพ็ญอ้าง) ก็พบหิ้งและหอทั้งสองประเภทนี้เช่นกันในหมู่บ้านที่เขาศึกษาที่จังหวัดเชียงราย ที่เป็นหอเป็นเรือนหลังเล็กๆตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวบ้านเรียกว่า หอฝึหรือเก๊าฝึ อีกแห่งหนึ่งเป็นหิ้งติดอยู่กับฝาเรือนด้านทิศเหนือของห้องนอนซึ่งเป็นห้องที่อยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวบ้าน และจากการศึกษาของนฤจร อิทธิจิระจรัส,เพ็ญอ้าง พบว่าในบ้านของผู้ที่ให้สัมภาษณ์มีทั้งหิ้งและหอวิญญาณบรรพบุรุษ ที่อยู่ในบ้านเป็นฝึญ่าและที่อยู่นอกบ้านเป็นฝึอะฮัก

- ลักษณะของหิ้งฝึ/ตูปฝึหรือหอฝึของแต่ละกลุ่มฝึในพื้นที่จะแตกต่างกันไปแล้วแต่ว่าจะสร้างอย่างไรเช่น ที่พบทั่วไปถ้าเป็นหิ้งฝึที่สร้างบนบ้านจะสร้างแบบเรียบง่ายคือเป็นไม้กระดานแผ่นเดียวขนาดกว้างประมาณ15-20 ซม. ยาวประมาณ30-40 ซม ใช้ตะปูตีแผ่นไม้ติดกับฝาผนังบ้านหรือบางกลุ่มอาจจะทำเป็นกรอบ/กล่องสี่เหลี่ยม และถ้าเป็นหอฝึหรือตูปฝึที่สร้างไว้ข้างบ้านพบว่าโดยทั่วไปมีขนาดกว้างประมาณ1เมตรและยาวประมาณ1เมตร บางกลุ่มใช้ไม้จริงสร้าง บางกลุ่มใช้ไม้ไผ่สร้าง โดยมีการตีไม้ระแนงทั้ง3ด้านส่วนด้านหน้าเปิด และมีบางกลุ่มก่อปูนซีเมนต์ มีทั้งที่มีเสา4ต้นสูงประมาณ1เมตรและที่ไม่มีเสา หลังคามีทั้งใช้สังกะสี หรือใช้หญ้าคามุง

สำหรับตำแหน่งที่ตั้งของหิ้งผี, ตูบผีหรือหอผีเช่น กลุ่มแก๊ผีแม่มูล , แก๊ผีพี่สืวรรณและแก๊ผีพี่บัวซอนทั้ง3กลุ่มเหมือนกันคือมีการสร้างหิ้งเพื่อให้ผีปู่ย่าอยู่ร่วมกันโดยสร้างไว้บนห้วนอนติดฝาเรือนทางทิศตะวันออกในห้องนอนของแก๊ผีและมีการสร้างหอผี/ตูบผี(ผีอะฮัก)ไว้ที่ข้างบ้านทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน , แก๊ผีแม่เลี่ยมสร้างสองหิ้งเป็นการแยกให้ผีปู่และผีย่าอยู่คนละหิ้งแต่ทั้งสองหิ้งอยู่ติดกันโดยสร้างไว้บนห้วนอนติดฝาเรือนทางทิศตะวันออกในห้องนอนของแก๊ผีและมีการสร้างหอผี/ตูบผี(ผีอะฮัก)ไว้ที่ข้างบ้านทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน , กลุ่มแก๊ผีแม่เกี้ยงคำสร้างหอผี/ตูบผีอยู่ข้างบ้านทางทิศตะวันออกของตัวบ้านและแบ่งเป็น2ห้องห้องด้านทิศตะวันออกเป็นที่อยู่ของผีปู่ย่าและห้องทิศตะวันตกเป็นที่อยู่ของผีอะฮักโดยไม่มีหิ้งผีในบ้าน , และกลุ่มแก๊ผีแม่ปัดมีการสร้างหิ้งเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของผีอะฮักโดยสร้างไว้บนห้วนอนติดฝาเรือนทางทิศตะวันออกในห้องนอนของแก๊ผีและมีการสร้างหอผี/ตูบผีเป็นสัญลักษณ์ของผีปู่ย่าไว้ที่ข้างบ้านทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน เป็นต้น

ที่เหมือนกันของทุกกลุ่มผีปู่ย่าคือบนหิ้งผีหรือในตูบผีหรือในหอผิวนั้นจะไม่มีสัญลักษณ์ใดๆที่บ่งบอกถึงผีปู่ย่าเลย ดังนั้นผีปู่ย่า จึงไม่มีรูปที่เป็นสัญลักษณ์สำหรับเคารพ จะมีก็แต่หิ้งผี หรือ ตูบผีหรือหอผีเท่านั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าถ้าเป็นสัญลักษณ์แทนผีปู่ย่าจะสร้างเป็นหิ้งไว้ในห้องนอนของคนที่ เป็นแก๊ผี(ผู้หญิง) แต่ก็มีการสร้างเป็นตูบผี/หอผีซึ่งสร้างอยู่ข้างบ้านเช่นของแก๊แม่ปัดและแก๊แม่เกี้ยงคำ สำหรับสัญลักษณ์แทนผีอะฮักนั้นส่วนมากสร้างเป็นหอผี/ตูบผีไว้ที่ข้างบ้าน แต่ก็มีแก๊แม่ปัดที่สร้างเป็นหิ้งไว้ในบ้าน

6.5.2 ยำจิ้นไก

- นอกจากหิ้งผี , หอผีหรือตูบผีจะเป็นสัญลักษณ์ของผีปู่ย่าแล้ว ในวันเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีจะมีสัญลักษณ์อีกชนิดหนึ่งคือ “ยำจิ้นไก” เป็นอาหารพื้นเมืองของคนล้านนาและเป็นอาหารชนิดเดียวที่ใช้ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีของทุกกลุ่มผีปู่ย่า ไม่มีอาหารอื่นๆเลย พ่อหนานย่าย เมืองมูล บอกว่า

“ ยำจิ้นไกคือเอาไก่กับน้ำพริกมากนสุกกัน(ผสม) ยำตวยกัน เหมือนกับเอาลูกเล้าลูกแบ่งญาติพี่น้องผีเดียวกัน มาฮวมกัน หวันกัน หื้อมีความผูกพันธ์ แน่นแฟ้น เหมือนยำจิ้นไก “

พ่อหนานอนันต์ ปาระมี บอกว่า

“ ยำจิ้นไก่เป็นอาหารพื้นเมือง เอาไก่ทุกตัวมาฉีก เป็นอันน้อยๆเอามาผสมกัน ผสมกันหื้อ
มันเข้มข้นขึ้น หื้อได้กินไก่ทุกตัว ไก่ของทุกคนที่เอามา เป็นการกระชับความสัมพันธ์กัน หื้อมัน
เหนียวแน่น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน “

จากคำพูดของปราชญ์ชาวบ้านทั้งสองท่าน จะเห็นว่าการยำจิ้นไก่คือการเอาไก่ ที่ต้มสุก
แล้วมาฉีกเป็นชิ้นเล็กๆแล้วเอามาผสมกับน้ำพริก ให้ไก่กับน้ำพริกเข้ากัน การที่เอาไก่ทุกตัวมาฉีก
ยำเลี้ยงผีปู่ย่า หมายถึงไก่เป็นตัวแทนของสมาชิกลูกเล้าลูกแบ่งทุกคนที่เป็นสมาชิกผีเดียวกัน ได้
มาเลี้ยงผีปู่ย่าอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาเป็นเสมือนสัญญาประชาคมที่แต่ละปีจะมีวันที่ญาติพี่น้อง
ทุกคนจะต้องมาพบกัน เมื่อเสร็จพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นการ”ยำไก่ซากผี”กินด้วยกัน เพื่อให้เห็นว่าทุก
คนที่มาร่วมพิธีจะได้กินไก่จากทุกตัวที่มาจากสมาชิกทุกคน ทั้งไก่ของตนเองและของคนอื่นที่เป็นผี
เดียวกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติผีปู่ย่าเดียวกัน ให้แน่นแฟ้น แสดงถึงความ
สามัคคี กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด

สื่อสัญลักษณ์ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าดังกล่าวเป็นเครื่องหมายของความสัมพันธ์ระหว่าง
คนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อที่จะร้อยใจ สานสายใยและสร้าง
ความสัมพันธ์ให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ในปัจจุบันการรับรู้ความหมายต่างๆในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของสมาชิกละดับบ้านมีน้อย
มาก ผู้ศึกษาพบว่าจำนวนสามคนที่มีความรู้และมีความเข้าใจเรื่องความหมายต่างๆ โดยแต่ละ
คนต่างก็มีความรู้คนละระดับคือบางคนรู้มากและลึกด้วย บางคนรู้บ้างแต่ไม่มากนัก เมื่อโครงการ
จัดกระบวนการโดยมีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งที่เป็นเวทีกลุ่มย่อยและเวทีระดับตำบลแล้ว
ทำให้ผู้รู้มีโอกาสถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนสู่คนอื่นๆทำให้มีคนพูดถึงเรื่องความหมายต่างๆใน
ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามากขึ้น

6.5.3 คำศัพท์ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงผีปู่ย่า

- บ้านแก๊ผี : บ้านที่ตั้งหอผีหรือตูผีหรือหิ้งผี ซึ่งเป็นบ้านที่ใช้ทำพิธี
กำลังผี : เป็นผู้ชายที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน เป็นแกนนำ มีหน้าที่ปรึกษาหารือกัน
และติดต่อสื่อสารระหว่างแก๊ผีกับลูกเล้าลูกแบ่ง และมีหน้าที่ดูแล
สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน
ลูกขึ้น : ผู้ชายที่แต่งงานและเข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิง หรือลูกเขย
ลูกเล้าลูกแบ่ง : สมาชิกทุกคนที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน
ผิดผี : หมายถึงการที่สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันไปทำผิดข้อห้าม
เสียผีหรือสุมา : หมายถึงการที่สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันไปทำผิดข้อห้าม ต้องมี

การไปบอกกล่าวหรือขอโทษแก่ผีปู่ย่า ความหมายคือการทำให้เข็ด
หลาบ และเสียหน้า

เลี้ยงผี : หมายถึงการเชิญผีปู่ย่ามากินของที่กลุ่มผีเดียวกันนำมาเช่นไหว้
เป็นคำที่ใช้ในการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี

6.6 แบบแผนพิธีกรรม

การเลี้ยงผีปู่ย่า จะกระทำในโอกาสดังต่อไปนี้

6.6.1 การเลี้ยงในโอกาสต่างๆ เช่น เนื่องในงานมงคล(การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่)

ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี
หรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้ เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บน

6.6.2 การเลี้ยงตามประเพณี

6.6.1 การเลี้ยงในโอกาสต่างๆ

เช่น เนื่องในงานมงคล(การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่) ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่า
ช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี หรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้
เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บน

ในกรณีนี้ไม่มีกำหนดตายตัวว่าจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีเมื่อไหร่ ขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกในกลุ่มผี
นั้นมีงานมงคลเมื่อไหร่ หรือต้องการกำลังใจหรือมีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผีเมื่อไหร่ก็จะต้อง
มีการเลี้ยงหรือเสียผีเมื่อนั้นเช่น

เนื่องในงานมงคลเช่นการแต่งงาน ฝ่ายชายต้องมีการเสียผีหรือสูมาผีสองครั้งคือ ครั้งที่
หนึ่งเสียผีหรือสูมาผีเพื่อบอกให้ผีปู่ย่าได้รับรู้ ใช้ดอกไม้และเงินจำนวน12บาทและเสียผีหรือสูมาผี
ครั้งที่สองคือเกี่ยวกับสินสอดที่จะให้แก่พ่อแม่ฝ่ายหญิงแล้วแต่ทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันเอง

การขึ้นบ้านใหม่หรือต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง เรียก
ว่า"การไป"แจ้งหรือการไปบอกผีปู่ย่า" โดยเจ้าของงานจะนำดอกไม้ไปที่บ้านเก่าผีของตนเองจาก
นั้นให้เก้านำดอกไม้ที่เตรียมมาไปบอกแก่ผีปู่ย่าด้วย ถ้าเก้านี้อยู่จะให้ผู้ทำพิธีหรือใครก็ได้ที่อยู่
ในกลุ่มผีเดียวกันและสามารถที่จะพูดหรือบอกกับผีปู่ย่าได้

" เนื้อ.. บ่าแก้วบ่าคำจะเตหotedเฮือน ผีปู่ย่าจะไปโหดไปเกียดเนื้อ
บ่าเดียวนี้อย่างไปเตว ไปแฉ้วหาเขาก็บมีตื้ออยู่ดีกิน บมีตื้อพักตื่นนอน
ก็ไปธรรมชาติสามัญนี้ละ แล้วก็มา บอกหื้อฮู้บ่ดาบ"

หรือ

“เออ..นี่เนื้อเจ้าปูเจ้าย่าบ่าเดียวนี้บ้านนั้นอันนั้นก็ดีไปฮ่ำไปเฮียน ไปสอบปุ่น
ขอหื้อเจ้าปูเจ้าย่าไปจ่วยเหลือนมันจิมเนื้อดลบันดาลหื้อมันมีวิชาความรู้หื้อมันสอบได้ “

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า
เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

กรณีที่มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี เช่น(1)การละเมิดผู้หญิง พ่อแม่ทางฝ่ายผู้ชายต้อง
เอาดอกไม้และเงิน12บาทไปเสียผีเพื่อทำพิธีสู่มาผีปู่ย่า (ขอโทษ)

“บ่าเดียวนี้ละอ่อน 2 คนนี้ไปล่องลำข้ามข้าวกันไปกับบ่จ้างฮู้จะได เขาบ่ฮู้มันเกิดหล้ามาลูน
กะบ่ได้ตักได้เตือนว่ากล่าวกัน ก็ไปหันไปนี้ตวยหัน ก็ครั้งใกล้ไฟไขใกล้แดดเมื่อเป็นไปจะฮู้
ก็ขอสูมายาใจผีปู่ย่า ตีผีดอกผิดใจ ยะหื้อละอ่อนให้เมื่อค้ำเมื่อคั่นกา หรือว่าไปยะหื้ออี่
นั้นฮู้บ้านได้บ้านเหนือกา กาวาคนใดบ่หลับบ่อนนั้น เขาไปถามเมื่อตอหมอดักว่าออก
ผีปู่ย่ายะหื้อ แล้วผิดใจ 2คนนี้ยะกันทำกัน ตะก่อนตัวข้าก็ตักเตือนแล้ว ข้าก็บ่ฮู้เกินกว่ามัน
ยังกันไปละ เป็นว่าบ่าเดียวนี้เอากันจนมีตองมีได้ บ่าเดียวนี้เต็กเอากันแล้ว”

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า
เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

กรณีที่มีการทะเลาะวิวาทกัน ไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัวเดียวกันหรือต่างครอบครัวแต่
อยู่ในกลุ่มผีเดียวกันก็ต้องมีการไปสู่มาผีปู่ย่า

“เออ ลูกข้ากับลูกหมอนั้นหมอนี้ก็ได้ดีได้ต่อยกัน บ่าเดียวนี้ก็ขอผีปู่ย่า อโหสิหื้อจิมเนื้อ
จะไปติดจินินทา จะไปโกรธไปแค้น บ่าเดียวก็ได้ผัดแบ่งหื้อละอ่อนดีกันละ “

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า
เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

ในกรณีเมื่อมีสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันทำผิดผี ปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นตามมาคือจะมี
สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน(บางคน)จะมีอาการผิดปกติเช่นเป็นไข้ ผื่นต่างๆ หรือมีความรู้สึก
ในร่างกาย/จิตใจไม่ปกติ เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวมีอาการอย่างใดอย่างหนึ่งพ่อแม่จะไปหาหมอ
เมื่อๆจะแจ้งบอกว่ามีสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันทำผิดผีปู่ย่า จากนั้นพ่อแม่ที่มีสมาชิกในครอบครัวที่
ไม่สบายจะไปปรึกษาเจ้าผีๆจะแจ้งให้กำลังผีของตนเองไปหาครอบครัวที่ทำผิดผีปู่ย่าเพื่อให้มีการ
ไกล่เกลี่ย/รวมขอมกันและให้ทั้งคู่ที่ทำผิดผีนั้นมาขอสูมาผี สิ่งที่ต้องนำมาคือดอกไม้

“บ่าสิดิงไปฮู้กับบ่าคำ บ่ามากำเนื้อ ลูกเป็นบ่าดีดีกัน เป็นไปถามเมื่อไปยะหื้อลูกเป็น

หื้อมาสูมาผิปูย่าเน้อ”

แม่หมา บ้านเก้าผิไปบอกพ่อสี่ที่เป็นกำลังผิในกลุ่มผิเดียวกับตนเอง

เมื่อกำลังผิไปบอกแก่สมาชิกกลุ่มผิเดียวกันคือผู้ที่ทำผิผิและสามารถรวมขอมกันได้แล้ว จากนั้นพ่อแม่และผู้ที่ทำผิผิของทั้งสองฝ่ายต้องนำดอกไม้ไปที่บ้านเก้าผิปูย่าเพื่อขอให้เก้าผิ หรือ ผู้ทำพิธีหรือใครก็ได้ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผิปูย่าเดียวกันที่สามารถสื่อสารกับผิปูย่าได้เป็นผู้ทำพิธีสูมาผิปูย่า และเมื่อกลับมาบ้านแล้วพ่อแม่จะอบรมสั่งสอนเรื่องเกี่ยวกับผิปูย่าและการทำผิผิในกรณีต่างๆแก่ลูก

“นี่เน้อเจ้าปูเจ้าย่า บ่าเดียวเน้อออกเมื่อต่อหมอดักไ้บ่ามุลกับบ่ามา มันผิดกันเถียงกัน ตักัน ออกเมื่อต่อหมอดักมันบ่าถูกกันไปยะหื้ออ้อคำเจ็บป่วย ต้าผิปูย่าไปยะไปทำ กะขอหื้ออโหลสิ แก้วไข ขอสูมาอย่าใจ หื้อมันหายบ่าดิบบ่าเดียว เจ็บในถอนนอก เจ็บนอกถอนเหี้ย ขอหื้อหาย ละอ่อนมันบ่าฮู้ยังขอนุขอย่าอย่าไปโชด”

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า

เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผิปูย่า

กรณีตัวอย่างในพื้นที่

แม่บ๊ัดเล่าให้ฟังว่าในอดีตที่ผ่านมานั้นก็มีการผิผิเกิดขึ้นเหมือนกัน เช่น “แม่บ๊้อมเก้าผิเฮานี้ตะก่อนเป็นเอาผิเออะเออะ บ่ามาบอกผิปูย่าๆเป็นคำหวัเกือบตายยะหื้อบ่าสบายไปหาหมอกบ่าหาย ไปหาเมื่อก็ออกผิผิผิเป็นกะเอาข้าวตอกดอกไม้มาบอกที่ตูปผิปูย่านี้เหี้ยแล้วมันก็หาย จากนั้นมันก็เอาหัวหมูมาเลี้ยงที่ตูปนี้ คนที่มาเลี้ยงกะมาคนเดียวไม่มีการไปบอกให้คนอื่นมาช่วย กำลังผิก็ไม่ได้มีการมาพูดคุยกัน

หัวหมูที่เอามาเลี้ยงนั้นหลังจากที่เลี้ยงเสร็จแล้วนั้นก็แบ่งให้เก้าผิบางส่วน ส่วนที่เหลือคนที่เอามาเลี้ยงก็เอากลับไปกินที่บ้าน ในอดีตนั้นก็มีการแบ่งกันกับบ้านใกล้เคียงในครอบครัวรอบบ้านเก้าผิ บางทีคนที่เอามาเลี้ยงก็ไม่เอากลับก็ยกให้เก้าผิทั้งหมด”

ข้อห้ามหรือการผิผิปูย่า

1. แต่งงาน ต้องบอกผิ (ยังพอมืออยู่บ้าง)
2. ผู้หญิงไปมีชู้ (ยังพอมืออยู่บ้าง)
3. ผู้ชายจับมือถือแขน(หายไป)
4. ผู้ชายพาผู้หญิงมานอนที่บ้าน(มีเพศสัมพันธ์ – ผิผิฝ่ายชาย)(ยังพอมืออยู่บ้าง)
5. ผู้หญิงพาผู้ชายมานอนที่บ้าน (มีเพศสัมพันธ์ – ผิผิฝ่ายหญิง)(ยังพอมืออยู่บ้าง)

6. หญิงสาวไปนอนบ้านคนอื่นพ่อแม่ไม่รู้ (หายไป)
7. หญิงสาวนอกกลุ่มนอกทาง มีเพศสัมพันธ์(หายไป)
8. ผู้หญิงไปไหนกับผู้ชาย (หายไป)
9. ผู้ชายไปเที่ยวบ้านผู้หญิงแล้วข้ามแป้นต้อง(หากไม่มีแป้นต้อง ผู้ชายเอาหัวพันขอบประตูห้องนอนก็ถือว่าผิดผี)(หายไป)
- 10.ญาติพี่น้องผีเดียวกันทะเลาะกัน (ยังพอมีบ้าง)
- 11.ทำอะไรไม่บอกกล่าวเช่น (ยังพอมีบ้าง)
 - การรื้อบ้าน ปลุกบ้านและขึ้นบ้านใหม่
 - เดินทางไกลหรือไปทำงานหรือไปค้าขายต่างถิ่น
 - ลูกไปเรียน ไปเป็นทหาร
 - เอาสัตว์ใหญ่มาเลี้ยงในบ้านเช่นหมู วัว ควาย ช้าง ม้า
 - มีคนอื่นมาพักในบ้าน

ข้อห้ามหรือการผิดผีดังกล่าวของแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจะมีลักษณะคล้ายๆกันและพบว่าจะไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะใช้วิธีการถ่ายทอดผ่านสื่อบุคคลโดยการปฏิบัติ เช่นจากสมาชิกในครอบครัวคือพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายสู่ลูกหลาน ซึ่งในการปฏิบัติดังกล่าวมีทั้งก่อนวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า ในวันทำพิธีและหลังจากวันทำพิธีแล้วด้วย

“ก่อนวันเลี้ยงผีปู่ย่ากลางคืนนี้แม่ลูกเป็นจะช่วยกันกว่นขนมเพื่อเอามาหอมให้ปู่ย่าได้กิน ตอนนี้ลูกจะถามเธอว่าอ๊แม่จะขนมไปหยัง เธอจะได้บอกฮื้อลูกหลานให้เรื่องผีปู่ย่าบะเดียวว่าต้องยะมันมีชาย แล้วกะเธอว่าค้อยว่างโตย แต่ก่อนเป็นบ่ามีส่วนยา บ่าเดียวเธอมีส่วนยาต้องยะก้าน”

นางเลี่ยม จันตา อายุ 69 บ้านนำจำ ผู้เข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

“ตะก่อนวันตีเป็นดาครวัดบ้านผม ป่อแม่เป็นจะสอนผมโดยเจ่นบอกว่าอย่าไปยะหยังผิดผีเดี๋ยผีปู่ย่าเป็นจะลงโทษ ผีปู่ย่าเป็นแองเป็นตึงฮื้อว่าลูกหลานไปยะหยังผิด”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

กลับจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละครอบครัวได้อาหารที่เหลือจากในงานกลับมาบ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำ เมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกันแล้วปู่ ย่า ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอนลูกหลาน โดยจะเริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมือนั้นว่าได้มาจาก

ในงานพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าและจะเชื่อมโยงต่อว่าผีปู่ย่าคือใคร ผีปู่ย่าดูแลลูกหลานเรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดผีถ้าทำผิดผีแล้วจะถูกผีปู่ย่าลงโทษเช่นทำให้เจ็บ ป่วยเป็นต้น

“ป๊อแม่เป็นฮักลูก พอได้ย่ำจิ้นไก่อมาเป็นกะเก็บไว้หื้อลูก พอลูกกลับมาป๊อแม่เตรียมอาหารกะมีย่ำจิ้นไก่อ ตอนนีป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นว่า ย่ำจิ้นไก่อนี้ได้มาจากเลี้ยงผีปู่ย่าที่บ้านย่ำยนั้นย่ำยนี้กะว่าไป ปีไหนเป็นเลี้ยงเตื่อ ละอ่อนมันกะอาจจะถามป๊อแม่ต่อ แล้วป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นบ่หื้อผิดผีหยั่งกัน คนที่ตั้งฮักกะจะอธิบายนักบางคนกะจะบอกสอนลูกผีปู่ย่าเป็นจ่วยปกปักฮักสา ต้าเป็นลูกแม่ญิงห้ามให้ป๊อจายถูกเนื้อต้องตัว เตี่ยวมันจะผิดผี เจ่นกันป๊อจายกะห้ามไปยะแม่ญิง ยอย่าไปยะหยังผิดผีเตี่ยว ผีปู่ย่าเป็นจะลงโทษ ผีปู่ย่าเป็นแองเป็นตึงฮื้อว่าลูกหลานไปยะหยังผิด”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

ช่วงหลังวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าไปแล้ว ช่วงนี้ผู้ที่มิบทบาทหลักคือ(1)ปู่ย่าตายายและพ่อแม่จะคอยดูแลลูกหลานที่อยู่ในครอบครัว และจะอบรมสั่งสอนไม่ให้ทำอะไรที่เป็นการผิดผี โดยเฉพาะการดูแลลูกสาว และ(2)กำลังผีที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันจะเป็นผู้ที่คอยดูแล อบรมสั่งสอนสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันอีกชั้นหนึ่งด้วย ถ้ามีใครละเมิด/ผิดผี ก็จะต้องมีการเสียผี/สูมาผีเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันอยู่เย็นเป็นสุข

6.6.2 การเลี้ยงตามประเพณี

การเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณีนั้นจะนิยมทำกันในเดือน5และ/หรือเดือน9(เหนือ) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์และหรือเดือนมิถุนายน เนื่องจากในช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่ผู้คนว่างงานและหลังจากนี้ไปแล้วทุกคนจะต้องเตรียมลงไร่ลงนา ในอดีตการทำนาใช้กิจกรรมที่ทำกันเฉพาะบุคคลหรือทำกันแต่ในครัวเรือนเท่านั้น ญาติพี่น้องแต่ละกลุ่มจำเป็นต้องพึ่งพาและได้รับความร่วมมือจากกันและกัน ความร่วมมือจากญาติพี่น้องเป็นสิ่งจำเป็นในขั้นตอนต่างๆเช่นการไถนาเพื่อเตรียมพื้นที่ การดำนา ตลอดจนถึงการเก็บเกี่ยวข้าว ดังที่พ่อนานอนันเล่าให้ฟังถึงอดีตว่า

“เมื่อก่อนนั้นพอถึงหน้าที่ลงทำนา ก็จะมีการเอาควายไปช่วยกันไถนาเริ่มตั้งแต่บ้านเหนือไปจนถึงบ้านใต้ บางปีเป็นเดือนกว่าจะได้กลับมาเข้าบ้าน เพราะว่าเสร็จของคนนี้ต้องไปของอีกคน มีควายไปไถนาเป็น 10 ตัว เพราะว่าถ้าช้าเตี่ยวพอฝนหมดก็จะทำนาไม่ได้แล้ว ไม่ได้มีเหมือนฝ่ายเหมือนตอนนี้จะมีก็ฝ่ายเล็กสำหรับ 2-3 เจ้าเท่านั้น”

ดังนั้นในการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าช่วงเดือน9เหนือก็เพื่อให้ญาติพี่น้องสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันมารวมกันในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อการรวมน้ำใจให้เป็นหนึ่งเดียวในการที่จะช่วยเหลือกัน

การทำไร่ทำนา(เอามือ)ซึ่งถือว่าเป็นการวางแผนการจัดระบบการช่วยเหลือกันในการทำไร่ทำนา เป็นอย่างดี และเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วประมาณเดือน5เหนือบางกลุ่มก็จะทำพิธีเลี้ยงผี ญ่าอีกครึ่งหนึ่งซึ่งครึ่งนี้เป็นการเลี้ยงขอบคุณญ่าตายายและญาติพี่น้องที่ได้ช่วยกันทำการผลิต จนสำเร็จ ด้วยดี

“บ่ารู้ว่ายะหยังเป็นจึงเลือกจะอัน ของจะนี้เป็นสืบแต่ญ่า ย่า ตา ยาย เป็นยะจะนั้นมา
เฮากะจำเป็นเอาแนวเป็นตลอด เอาชี้เก่าของเป็นมา
อย่างเดือนเก้านี้ เป็นเตรียมจะยะไฮยะนา จะต้องไปบอกไปเลี้ยงผีก่อน
ปาญาติพี่น้องเลี้ยงก่อนแล้วจะบอกกล่าว ตามความคิดของคนดีจะฟังทางใจเนื้อ
หื้อฝนตกดี ช่วยผ่อตันข้าวตันกล้าให้งามจะนั้น พอถึงเดือนห้านี้แรงงานหละ
เฮามาพบปะสังสรรค์กัน เป็นว่าเลี้ยงผี กินหอม ต่อมม่วนกัน”

พ่อนานอนันต์ ปาระมี อายุ 63 ปี บ้านทุ่งหก
คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล

ส่วนวันที่จะทำพิธีนั้นนิยมทำกันในวันขึ้นหรือแรม13ค่ำ ของทุกปี การที่จะเลือกทำพิธีวัน ไใดวันหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละกลุ่มผีที่จะเลือก ซึ่งเมื่อเลือกวันได้แล้วจะกำหนดตายตัวและใช้วันนั้น เป็นวันทำพิธีของกลุ่มผีตนเองและทำสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษเพื่อให้แต่ละคนจดจำได้ แต่ถ้า วันที่เลือกทำพิธีปีใดตรงกับวันพุธจะต้องร่นเข้ามาทำพิธีก่อน1วันเพราะเชื่อว่าการทำทานวันพุธผี ญ่าจะไม่ได้กินสิ่งของที่ทานไปให้

หากจะมีการเปลี่ยนแปลงต้องขออนุญาตจากผีญ่าก่อน ถ้าผีญ่าอนุญาตก็สามารถทำ ได้แต่ถ้าผีญ่าไม่อนุญาตแล้วฝืนทำหรือไม่มีการขออนุญาตก่อน จะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีกับ สมาชิกในครอบครัวของกลุ่มผีญ่านั้นได้

ในพื้นที่ตำบลอ่าวแก้วพบว่าบางกลุ่มผีเลี้ยงผีญ่าปีละครั้ง มีบางกลุ่มเลี้ยงปีละสองครั้ง และนอกจากนี้แล้วในอดีตมีบางกลุ่มเลี้ยงสามปีต่อครั้ง ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นเลี้ยงปีละ ครั้งเพื่อให้ญาติพี่น้องได้มีโอกาสพบกันมากขึ้น

ของที่ใช้ในพิธีการเลี้ยงผีญ่าตามประเพณี จะมีอะไรบ้างนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละผีว่าจะกิน อะไรและกินจำนวนเท่าไร เช่นบางผีกินหมู ไก่ วัวหรือควาย เป็นต้น ส่วนจำนวนมีทั้งผีที่กินเป็น ตัวเช่นกินหมูทั้งตัว เมื่อถึงวันทำพิธีสมาชิกต้องรวบรวมเงินกันเพื่อซื้อหมูเป็นตัวและช่วยกันฆ่าหมู เพื่อใช้ในการทำพิธี หรือกินหมูเพียงบางส่วนเท่านั้น ปัจจุบันกลุ่มผีญ่าต่างๆได้มีการปรับตัวเช่น ใช้ไก่เป็นตัวหรือไข่แทนเนื้อสัตว์ เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจถ้าผีกินหมูหรือเนื้อวัวเป็นตัวทุกปี สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันจะไม่สามารถสมทบเงินเพื่อซื้อหมูหรือวัวเป็นตัวได้ มีบางกลุ่มผีที่กินไก่3

ปีแล้วปีกินหมู(ไม่กินหมูทั้งตัว) เป็นต้น หากจะมีการเปลี่ยนแปลงต้องขออนุญาตจากผีปู้ย้าก่อน ถ้าผีปู้ย้าอนุญาตก็สามารถทำได้แต่ถ้าผีปู้ย้าไม่อนุญาตแล้วฝืนทำหรือไม่มีการขออนุญาตก่อน จะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีกับสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มผีปู้ย้านั้นได้

การขออนุญาตเปลี่ยนแปลงต่างๆจะทำการในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีปู้ย้าประจำปี โดยกลุ่มสมาชิกผีเดียวกันจะมีการปรึกษากันก่อนเมื่อตกลงกันได้แล้วจึงจะบอกหรือแจ้งแก่ผีปู้ย้าเพื่อเป็นการขออนุญาต เมื่อได้บอกกล่าวให้ผีปู้ย้ารับรู้แล้วภายใน3วันถ้าไม่มีสมาชิกคนใดที่อยู่ในกลุ่มผีปู้ย้าเดียวกันเกิดการเจ็บป่วยถือว่าผีปู้ย้าอนุญาต แต่ถ้ามีสมาชิกเจ็บป่วยในช่วงดังกล่าวต้องมีการไปดูหมอเมื่อถ้าหมอเมื่อบอกว่าการเจ็บป่วยนั้นเป็นเพราะผีปู้ย้าไม่พอใจบางสิ่งบางอย่าง นั้นหมายถึงผีปู้ย้าไม่อนุญาตให้เปลี่ยนแปลงตามที่สมาชิกขอ คำขอที่จะเปลี่ยนแปลงก็ต้องยกเลิกไป

“เจ้าปู่เจ้าย่าเอ๋ย บ่เดียวลูกเล้าลูกแบ่งจะขออนุญาตเลี้ยงปู่เลี้ยงย่าชูปี่น้อ

เพราะ 3 ปี เตือบ่าหันหน้าลูกหลานตานเต้า ลูกเล้าลูกแบ่งจึงขอเลี้ยงชูปี่น้อ”

พ่อนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ้ำ

เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปู้ย้า

เครื่องทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี

เครื่องทำพิธี	จำนวน	วัตถุประสงค์
เนื้อสัตว์เช่นหมู วัว หรือไก่	หมูหรือวัวใช้ 1 ตัวถ้าเป็นไก่ไม่จำกัด แล้วแต่จะเอามาฮ่อม	ในอดีตเป็นอาหารที่ดีเพราะหาकिनยาก เอาไว้ต้อนรับ ผีปู่ย่าได้กิน เมื่อเชิญมาแล้วได้กิน
หมาก,พลู	1 หรือ 2 ชั้น	หมาก,พลูเป็นพืชชนิดหนึ่งใช้กินร่วมกัน คนสมัยก่อนนิยมกินหมาก จึงถือได้ว่าหมากพลูเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน
น้ำดื่มใส่น้ำดัน/ แก้วน้ำ	น้ำดัน 1 ใบ แก้วน้ำ 2 ใบ	ให้ผีปู่ย่าได้กินน้ำเย็นจากน้ำดัน สมัยก่อนไม่มีตู้เย็น กินแล้วชื่นใจและน้ำมีกลิ่นหอมของดินเผา
เหล้าขาว (ต้มเอง) หรือเรียกว่าน้ำทิพย์	1ขวด	เป็นเครื่องดื่มที่คนโบราณถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตสังคมไทยเป็นสื่อสำหรับเชื่อมความสัมพันธ์และเป็นสื่อที่หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชเช่นข้าวเพราะต้องใช้ข้าวในการหมักเหล้า โดยเฉพาะเหล้าที่หมักนานๆจะถือว่าเป็นเหล้าที่ดีที่สุด จึงนำมาเป็นเครื่องสักการะในเครื่องพิธีกรรม เพื่อเป็นสื่อสำหรับเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
ขนมจ็อก ข้าวต้มกับ	ไม่จำกัด (แต่ละครอบครัวทำเอง)	ให้ผีปู่ย่าได้กิน เป็นขนมที่ชาวบ้านนิยมทำกัน
หมอน เลื่อ	2 ใบ 1 ผืน	ให้ผีปู่ย่าได้อิงได้พักผอน บางผีใช้หมอน 3 เหลี่ยมแสดงถึงความเป็นเจ้านาย ใหญ่โต
ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน	1กำมือ อย่างละ 12 คู่ 2 ชั้น	เพื่อสักการะบูชา เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ควัณรูปจะลอยไปถึงเทวดา ให้มาเป็นพยานว่าลูกเหล้าลูกแบ่งได้นำของมาเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว เป็นการแสดงความเคารพสักการะด้วยดอกไม้ รูปเทียน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีแบบแผนการสักการะมาตั้งแต่อดีต
ข้าวตอก/ข้าวสาร/ข้าวเปลือก	1กำมือ	ในอดีตใช้ข้าวตอกปัจจุบันหายากจึงใช้ข้าวสารแทน ข้าวตอก/ข้าวเปลือกเป็นสัญลักษณ์ของการแตกขยายออกไป นั่นก็คือต้องการให้ญาติพี่น้องขยายออกไป
น้ำมันส้มป่อย	1 ชั้น	เอาไว้สระสระ ให้ชื่นใจ ทำให้ดูศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผีปู่ย่ามีฤทธิ์เดชขึ้น เป็นที่นับถือของลูกเหล้าลูกแบ่ง
ข้าวสุก	1-2 บั๊น	ข้าวถือว่าเป็นอาหารหลักของคนไทยมาตั้งแต่อดีต ข้าวเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตของทุกคน จึงมีความเชื่อและให้ความเคารพต่อข้าวมาโดยตลอด จึงได้นำข้าวมาเป็นเครื่องในพิธีกรรมที่สำคัญและขาดไม่ได้
เมี่ยง บุหรี่	อย่างละ 1 ชั้น	เป็นของต้อนรับ ให้ผีปู่ย่าได้กิน
หอก /ดาบ	อย่างละ 1 เล่ม	ใช้เป็นอาวุธสู้กับข้าศึก ปกป้องบ้านเมือง

หมายเหตุ

สิ่งของที่สมาชิกทุกคนต้องนำมาช่วยในการทำพิธีประกอบด้วยไก่ ข้าวตอก ดอกไม้ และ ข้าวหนึ่ง สิ่งของดังกล่าวเป็นสิ่งของธรรมชาติ เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ส่วนสิ่งของอื่น ๆ นั้นแล้วแต่ว่าสมาชิกคนใดจะสามารถหาและนำมาช่วยได้

6.7 คุณประโยชน์และโทษของผีป่วน

จากข้อมูลที่คุณศึกษานำเสนอในประเด็นความเชื่อและบทบาทหน้าที่ทางสังคมของผีป่วนข้างต้นนั้น สามารถชี้ให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของผีป่วนที่มีมากมาย แต่ทว่าความจริงของสรรพสิ่งที่อยู่ในโลกนี้ทุกอย่างย่อมมีทั้ง2ส่วนคือ ส่วนที่เป็นคุณประโยชน์และส่วนที่เป็นโทษ ผีป่วน ก็ย่อมอยู่ในสถานะเช่นเดียวกันคือไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงความจริงดังกล่าวได้ ผีป่วนในส่วนที่เป็นโทษนั้น จากงานศึกษาของนิวัตร สุวรรณพัฒนา (2540:ค) พบว่าการเข้าสู่การค้าประเวณีของผู้หญิง แสดงให้เห็นการผิดซ้ำบทบาทของลูกสาว ในการเป็นผู้รับผิดชอบต่อความอยู่รอดต่อเนื่องของครอบครัว บนเงื่อนไขทางสังคมของการผลิตชุดหนึ่ง ซึ่งการจัดการแรงงานยังถือเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตหนึ่งที่สำคัญในชุมชนชนบท ลูกสาว พ่อแม่และผู้อาวุโสได้ใช้การจัดการเรื่องเพศและการแต่งงานของลูกสาว ผ่านกลไกอุดมการณ์ของครอบครัวเรื่อง “ผีป่วน” ในการแสวงหาและการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการผลิต สะท้อนให้เห็นความคาดหวังของครอบครัวต่อบทบาทของลูกสาว ในฐานะผู้รับผิดชอบต่อความอยู่รอดและต่อเนื่องของครอบครัว เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางสังคม ของการผลิตขึ้นในชุมชนชนบท อันเนื่องมาจากอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา และการบริโภคนิยม ทำให้ “การค้าประเวณี” กลายเป็น “ทางเลือกที่ถูกบังคับ” สำหรับชุมชนชนบท ส่งผลให้เกิดการผลิตซ้ำ และผลิตใหม่ในการจัดการเรื่องทางเพศ และร่างกายของลูกสาว บนเงื่อนไขความสัมพันธ์ใหม่ ที่เพศและร่างกายของลูกสาว ได้ถูกใช้โดยนัยทางความหมายของ ปัจจัยการผลิตที่สำคัญของครอบครัว ดำเนินไปภายใต้ความคาดหวังของครอบครัวต่อบทบาทความเป็นลูกสาว ผู้รับผิดชอบต่อความอยู่รอดต่อเนื่องของครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความหมายเชิงวัตถุมากขึ้น

ข้อค้นพบจากงานของนิวัตรเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เมื่อนำไปเชื่อมโยงกับบทบาทหน้าที่ของผีป่วนที่นักวิชาการหลายๆท่านได้เสนอไว้ หากจะมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์พร้อมทั้งหาแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวปัญหานำการวิจัยควรจะเป็นอย่างไรจึงจะทำให้งานวิจัยมีคุณค่าต่อการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนและสังคม

- งานศึกษาชิ้นนี้ไม่ได้ตั้งประเด็นคำถามในลักษณะดังกล่าวไว้ จึงทำให้ไม่มีข้อมูลในระดับลึกที่จะนำมาอธิบาย มีพบข้อมูลที่เกี่ยวข้องบ้างแต่ไม่ลึกเนื่องจากผู้ที่เกี่ยวข้องไปอยู่ที่อื่นแล้ว โดยพบว่ามีชาวบ้านพูดถึงในประเด็นดังกล่าวแต่ไม่ได้ชี้ชัดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีหรือเป็นโทษของผี

ปูย่า เช่นมีแก๊ผีคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าเมื่อประมาณ10กว่าปีที่ผ่านมามีผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มผีดังกล่าวมาขอ “ซื้อผีออก” จากการเป็นสมาชิกกลุ่มผีนั้นๆ แก๊ผีเล่าว่าผู้หญิงคนนี้ “มันย้ายกับป้อจาย” หมายถึงลำสอนกับผู้ชายหลายคน(ไปขายตัว) แล้วเกิดการเจ็บป่วยขึ้นมาและตัวเองยังทำพฤติกรรมเช่นเดิมอยู่ จึงมาขอ “ซื้อผีออก” เพื่อที่ว่าตนเองไปทำอย่างนั้นแล้วจะไม่เจ็บป่วย ซึ่งสอดคล้องกับคำพูดของประธานสภาวัฒนธรรมตำบลที่บอกว่า ในอดีตในหมู่บ้านมีเด็กผู้หญิงที่ไปขายตัวแล้วมาซื้อผีออก

“การไปขายตัวว่าอยากไปขายตัวแล้วขอซื้อออกจากผี ในหมู่บ้านเฮากะมีจำذنัก”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

กรณีตัวอย่างการขอความช่วยเหลือจากผีปูย่า

กรณีนายมงคล ช่างสัก

นายมงคล ช่างสัก (กลุ่มแก๊ผีปีบัวซอน) อายุ 44 ปี มีอาชีพทำการเกษตร ดำรงตำแหน่งสมาชิก อบต. บ้านวอแก้ว เป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน เป็นคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่งงานกับนางเกียงคำ ช่างสัก อายุ 43 ปี มีอาชีพค้าขายของชำและเย็บผ้า ฐานะปานกลางมีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว มีบุตรด้วยกัน 2 คน คนแรกเป็นผู้ชายอายุ 26 ปี คนที่สองเป็นผู้หญิงอายุ 18 ปีกำลังศึกษาชั้นมัธยมปีที่5

นายมงคล ช่างสัก เคยขอความช่วยเหลือจากผีปูย่าหลายครั้งด้วยกัน ครั้งที่หนึ่งตอนที่กำลังที่จะไปคัดเลือกทหารโดยที่บอกให้พ่อของตนเองไปบอกให้ผีปูย่า ว่าไม่ยอมเป็นทหารเพราะตอนนั้นแต่งงานแล้วกำลังมีลูกคนแรก ลูกยังเล็กอยู่จึงไปบนผีปูย่าเอาไว้ว่าไม่ให้ได้เป็นทหารแล้วก็ไม่ได้เป็นทหารจริงตั้งแต่นั้นมาก็มีความเชื่อว่าผีปูย่าช่วยเราได้

ครั้งที่สองปี 2534 ตอนที่จะไปทำงานที่ประเทศบรูไน ไปบนไว้ว่าขอให้ได้ไปและได้งานทำที่ดีๆไม่เจ็บป่วย และได้ไปทำงานเก็บเงินอยู่ที่บรูไน 2 ปีก็กลับบ้าน จากนั้นก็เอาหัวหมูไปเลี้ยง

ครั้งที่สามปี 2537 ตอนนั้นจะไปทำงานที่ประเทศไต้หวันก็ไปบนผีปูย่าไว้เหมือนกัน เพราะว่าตอนนั้นคนที่ทำงานเมืองนอกนั้นจะไปครั้งที่สองไม่ได้ ไปบนผีปูย่าขอให้ได้ไปและได้ทำงานที่ดีๆมีโอที่ทำงาน ก็ได้อย่างที่ขอไว้ไปทำงานที่ไต้หวัน 2 ปีก็กลับมาบ้าน แล้วก็ไม่มีเอาหัวหมูมาเลี้ยงผีปูย่าที่บ้านแก๊ผี

ที่ต้องไปบอกผีปูย่านั้นเพราะว่าเป็นที่พึ่งทางใจเห็นคนเฒ่าคนแก่บอกให้ทำ แล้วก็เคยเห็นคนเฒ่าคนแก่ทำ เราก็ทำตาม ถ้าไม่ไปได้ไหม ได้รับคำตอบว่า

“มันเป็นที่พึ่งทางใจอยู่กับตัวเฮาตลอดเวลา แล้วมันก็ผูกพันกับคนเฒ่าคนแก่เป็นทำตั่งแต่เฮาเป็นละอ่อน เฮาก็ทำตามแล้วก็ได้ดี ตอนที่ไปอยู่ที่ไต้หวันก็ได้งานทำดี บ่าเจ็บป่วย เฮา

ทำไปแล้วมันก็สบายอกสบายใจ ไปอยู่ไกลบ้านไกลเมืองมันก็อุ่นใจ ตอนตีตึกได้ยากก็นึกถึงผีปูย่าเฮาก็รอดป่นมาได้ทุกครั้ง มันเป็นความเชื่อเฉพาะของเขาๆ เจ็บแล้วมันดีเฮาก็ทำต่อไปมันบ่าได้เสียหายหยั่ง”

กรณีนางคำมูล สุทะปา

นางคำมูล สุทะปา อายุ 49 ปี (กลุ่มแก๊ผีแม่มูล) มีอาชีพทำนาและทำสวน แต่งงานกับนายทองสุข สุทะปา อาชีพทำนาและทำสวน มีข้าวเพียงพอกินตลอดทั้งปีและเหลือขายบ้าง นอกจากนั้นยังเลี้ยงวัวเนื้อ 10 ตัว ทำสวนหญ้าส่งศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ทำให้มีรายได้ประมาณ 50,000 บาทต่อปี ทำผักสวนครัวไว้กินเองที่บ้าน มีลูกชายด้วยกัน 2 คน คนแรกอายุ 31 ปี ทำงานเอกชนที่จังหวัดเชียงใหม่ คนที่สองอายุ 24 ปี ทำงานรับจ้างอยู่ในโรงงานในจังหวัดลำปาง การไปขอความช่วยเหลือจากผีปูย่าในเรื่องของการเจ็บป่วย

“ เวลาที่ปวดหัวเข้าไปรักษาที่โสมยามันก็บ่าหายบ่าฮู้ยะได้ก็เลยไปบอกไปบนหื้อผีปูย่าเป็นจ่วย หลังจากนั้นมันก็หายเป็นปิตทั้ง ปีตั้งเจ็ดแต่เวลาเฮาจะไปไหนมาไหนเฮาก็ยกมือขึ้นไหวขึ้นสาหื้อเป็นปกปักรักษาเฮา”

ที่ต้องไปบอกผีปูย่านั้นเพราะว่า

“ เฮาก็ไปหาหมอมาแล้วกู๊ดมันบ่าหายก็ลองไปบอกหื้อผีปูย่าจ่วย มันหายบ่าเจ็บบ่าเป็นหยั่ง ไปบอกแล้วมันก็แล้วอกแล้วใจ มันม่วนใจ เหมือนมีที่เป็งที่อิง เป็นกำลังใจหื้อเฮา “

6.8 ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปูย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงหมายถึง การที่ประเพณีการเลี้ยงผีปูย่าไม่สามารถพัฒนา/ปรับเปลี่ยนให้สามารถดำรงอยู่ได้และ/หรือถูกลดบทบาทหน้าที่ลง/ไม่สามารถทำหน้าที่เพื่อรับใช้ชุมชนได้

ในที่นี้จะใช้ผลจากการศึกษาปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง(จากบทที่.....) เป็นหลักในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการเลี้ยงผีปูย่าในพื้นที่ตำบลวอแก้ว

6.8.1 ปัจจัยหลักคือ วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว

จากการที่ในอดีตชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง มีการผลิตข้าวเป็นพืชหลักและเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการผลิตเพื่อความอยู่รอดของคนในครอบครัวและชุมชน ประเพณีการเลี้ยงผีปูย่า จึงมีคุณค่า/บทบาทหน้าที่ในการรื้อรอย สร้างสายใยและสานสายสัมพันธ์ของญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีปูย่าเดียวกันให้แน่นแฟ้น เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะมีข้าวกินตลอดปีเพราะญาติพี่น้องจะต้องช่วยเหลือกันตาม "พันธะสัญญาใจ" ที่ได้ตกลงร่วมกันในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปูย่า

ต่อมาเมื่อระบบทุนนิยมเข้าสู่ชุมชน กระแสการผลิตเพื่อขายไหมกระหน้า ชาวบ้านวิ่งตามกระแสทุนนิยม ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เช่น ข้าวไม่ใช่สิ่งสำคัญสูงสุด

เปลี่ยนเป็น “เงินคือพระเจ้า” ชาวบ้านทุกคนดิ้นรนต้องทำงานมากและหนักขึ้นเพื่อเงิน ทำให้ไม่มีเวลา คนในวัยแรงงานเริ่มออกไปหางานทำในต่างจังหวัด ชาวบ้านเริ่มอยู่แบบตัวใครตัวมัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มลดลง

“ตะกอนนี้หาหน่อไม้เข้าบ้านได้เป็นปีๆ ข้าวมีตะกอนสีมากินกันดี ๆ บะเตียนนี่ยะกานวันละร้อยขาว งานเป็นขาดบ่าได้ เป็นจะไล่ออก”

นายแก้ว เทพภาพ อายุ 66 ปี บ้านทุ่งหก

เมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าก็ค่อยๆ ถูกกลดบทบาทหน้าที่ลง เช่น ที่เคยทำหน้าที่ในการร้อยใจ สร้างสายใยและสานสายสัมพันธ์ของญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันให้แน่นแฟ้น เพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้นมีการปรับเปลี่ยนจน “คุณค่า/หน้าที่” ดังกล่าวไม่มีหลงเหลือในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเลย ผู้ที่มาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าบอกว่าที่มาร่วมเพื่อ “ทำตามประเพณี” ดังนั้นสิ่งที่พบเห็นในการทำประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงพบเฉพาะส่วนที่เป็น “รูปแบบ” เท่านั้น ส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา” หายไปทั้งหมด

ประเพณี/พิธีกรรม ชาวบ้านคิดและสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อรับใช้ชาวบ้านในวิถีชีวิต/บริบทหนึ่งๆ เท่านั้น ดังนั้นพิธีกรรมจึงเป็นค่าสะท้อนของวิถีชีวิต เมื่อวิถีชีวิตส่วนไหนหายไปพิธีกรรมมันก็จะหายไปด้วย ดังเช่นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในพื้นที่ตำบลลวอแก้ว ที่เมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าก็เปลี่ยนไปด้วยเช่น มีชาวบ้านมาร่วมน้อยลง ที่มาร่วมบอกวามาเพื่อ “ทำตามประเพณี” เท่านั้นส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา” ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าหายไปไม่มีหลงเหลือเลย

ดังคำพูดของประธานสภาวัฒนธรรมตำบลลวอแก้วที่ว่า ในอดีตชาวบ้านมีวิถีชีวิตเรียบง่ายส่วนมากอยู่ในหมู่บ้าน เมื่อถึงช่วงประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าสมาชิกแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจะพากันไปรวมกันที่บ้านแก้ว (บ้านต้นหลัก/ประธานกลุ่มผีปู่ย่า) ของตนเอง ปัจจุบันต่างคนต่างทำงานแม้คนที่ทำงานในหมู่บ้านก็ไม่มีเวลามาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเลย ซึ่งสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน

“เรื่องเศรษฐกิจบ่าเตียนนี้กับตะกอนบ่าเหมือนกัน ตะกอนเป็นยะไฮยะนาแล้วเป็นกะอยู่บ้าน พอถึงจ้วงเลี้ยงผีปู่ย่ากะพากันไปห่วมทั้งหมด บ่าเตียนนี้แจ่มมามึงไปกูไปยะกานละ บ่าได้มีเวลามาคิดว่าเมื่อใดเป็นเลี้ยงผีปู่ย่า คนดีไปยะกานบ่าว่าใกล้หรือไกลๆ โอกาสได้ห่วมได้สัมผัสการเลี้ยงผีปู่ย่าน้อยลงหรือบางคนบ่ามีโอกาสเลย เวลาปีกมาบ้านมันบ่าใจเป็นช่วงที่เลี้ยงผีปู่ย่ามันเลยจะยะหื้อมีโอกาสหายได้”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

6.8.2 ปัจจัยเสริม

นอกจากปัจจัยเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในพื้นที่ตำบลอ่าวแก้วเกิดการเปลี่ยนแปลงแล้วนั้นยังมีปัจจัยอื่นๆ ซึ่งเป็นปัจจัยเสริมที่มาช่วยเร่งทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

(1) ระบบการศึกษา มีประเด็น/ปรากฏการณ์ที่ต้องการนำเสนอ ดังนี้

○ เมื่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและแกนนำสมาชิกในชุมชน ตัดสินใจและเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทดลองรื้อฟื้น มีครูบางคนไม่เห็นด้วยและบอกว่า “เป็นเรื่องโบราณไม่สมควรมาสอนเด็กในยุคโลกาภิวัตน์ เพราะสมัยนี้เป็นสมัยเทคโนโลยี เขาเรียนคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต กันแล้วเราจะมาสอนเรื่องงมงายแบบนี้ไม่ไหวแน่”

○ ผู้ศึกษาจัดเวทีครูแกนนำ(เป็นคนในพื้นที่)ทั้งสามโรงเรียนเพื่อกระตุ้นและสร้างความตระหนักรู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยผู้ศึกษาดำถามว่า

- ชาวบ้านทำประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่ออะไร
- แก้วผีปู่ย่าของอาจารย์อยู่ที่บ้านใคร
- อาจารย์เคยเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าหรือไม่

คำตอบที่ได้รับจากครูที่ร่วมในเวทีคือ ครูไม่รู้และไม่เคยเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเลย

○ เมื่อโครงการเข้าไปดำเนินงานได้มีกิจกรรมกับโรงเรียนโดยครูจัดการเรียนการสอนเรื่องการเลี้ยงผีปู่ย่า ครูให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ไปถามผู้ปกครองของตนเองเพื่อหาความรู้เรื่องการเลี้ยงผีปู่ย่า คำถามที่เด็กนักเรียนไปถามผู้ปกครองเช่น แก้วผีของตนเองอยู่ที่บ้านใคร และทำไมต้องมีการเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นต้น พบว่าผู้ปกครองของเด็กนักเรียนส่วนมากไม่รู้ความหมายและคุณค่าของการเลี้ยงผีปู่ย่า และไม่ค่อยเห็นความสำคัญ เช่น เมื่อลูกตั้งคำถามจะไม่ตอบคำถามลูกและมีพ่อแม่บางคนยังบอกว่า “ถามไปหาพ่อแม่หรือ” “ให้ไปเรียนหนังสือ มาสนใจเรื่องผีปู่ย่าทำไม”

“บ๊อผมว่าถามไปหาบ๊อคงหยั่งปะ”

“ถามไปยะหยั่งปะเรื่องผีปู่ย่า ฮือไปเขียนหนังสือ

สนใจเขียนหนังสือบ๊อใจมาสนใจเรื่องผีปู่ย่า”

คำตอบจากผู้ปกครองเด็กดังกล่าวมีนัยหลายประการเช่น (1) ตนเองไม่มีความรู้หรือรู้แต่ไม่รู้อย่างอธิบายให้ลูกเข้าใจได้อย่างไร (2)อาจจะเห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นเรื่องงมงาย น่าอายที่จะเชื่อเรื่องผี เป็นเรื่องที่ไม่ควรพูดถึง เพราะตนเองถูกสังคมภายนอกกระทำอย่างนั้นและ(3)ไม่เห็นคุณค่าของผีปู่ย่า และไม่เข้าใจเรื่องการเรียนรู้อันนี้ คิดว่าการที่เด็ก/ลูกมาถามเรื่องของชุมชนไม่

ใช่เป็นการเรียนรู้/ไม่ใช่การพัฒนาเด็ก แต่เห็นว่าการเรียนหนังสือตามระบบนั้นสำคัญมากกว่าและ ถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่ดี

จากประเด็น/ปรากฏการณ์ทั้งสามที่ผู้ศึกษายกตัวอย่างมานี้สะท้อนให้เห็นถึงระบบการจัดการศึกษาที่ไม่ได้สอนให้เรียนรู้ถึง “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของประเพณี/พิธีกรรมซึ่งเป็นการคิดและสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาของชนในชุมชน เพื่อคนในชุมชนและโดยคนในชุมชน

จึงพบเห็นสมาชิกในชุมชนขาดความตระหนักรู้เรื่องคุณค่าของการเลี้ยงผีปู่ย่า ผู้สูงอายุและผู้ปกครองเด็กส่วนมากไม่รู้คุณค่าและความหมายของการเลี้ยงผีปู่ย่า บางคนรู้แต่ไม่สามารถอธิบายหรือถ่ายทอดสู่ลูกหลานได้ ประกอบกับการที่แต่ละคนมีปัจจัยต่างๆที่ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าได้รวมทั้งเด็กและเยาวชนไม่ได้มีโอกาสร่วมในพิธีกรรม ทำให้บทบาทของผีปู่ย่าที่จะเป็นสื่อในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวโดยผู้สูงอายุ/พ่อแม่ นั้นไม่สามารถทำได้ ในปัจจุบันพ่อ แม่และคนหนุ่มสาวในวัยแรงงานต้องออกไปทำงาน ส่วนเด็กและเยาวชนต้องไปเรียนหนังสือ กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ค่อยมีโอกาสในการที่จะเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน ที่ทางชุมชนจัดขึ้น หรือถ้ามีโอกาสเข้าร่วมก็ไม่ได้เข้าร่วมด้วยความรู้สึกที่เห็น “คุณค่า” เพราะไม่มีการให้ความรู้และความเข้าใจเรื่องคุณค่าแก่กลุ่มคนเหล่านี้ แต่เข้าร่วมในความรู้สึกที่ว่า “ทำตามประเพณี” หรือ “ทำพอเป็นพิธี”

“ปีฝากไก่ไปเกือบกूपี้ ต่ำบ่าลิม บางเตื่อกะมีป้ามาบอก แต่บ่าได้ไปเตื่อเพราะ

เฮามัวยะก่าน ปี้บ่าฮู้ว่าเป็นยะเพื่ออะหยัง ปี้ฝากไก่ไปตามตีคนเฒ่าเป็นเคยบอกกะกะ”

นางสุภาวดี มะโนคำ อายุ 38 ปี บ้านหลายทุ่ง

ผู้ไม่เคยร่วมในพิธีแต่เคยฝากของไปทำบุญ

(2) ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ เมื่อประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ดังที่ได้นำเสนอข้างต้นเพื่อให้เห็นว่าเป็นประเด็นหลักที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ประกอบกับระบบการจัดการศึกษาที่ต้องเอื้อต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจ/นโยบายของรัฐด้วย ดังนั้นกลยุทธ์ที่รัฐใช้ในการพัฒนา คือ “การเข้าแทนที่” (substitution) และจาก “บนลงล่าง” (top – down)

จากการใช้กลยุทธ์ดังกล่าวชาวบ้านในพื้นที่ตำบลอ่าวแก้วจึงบอกว่าในช่วงที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันยังไม่เคยเห็นมีใครมาพูดถึงการพัฒนาชุมชนโดยใช้ วัฒนธรรม/ประเพณี/พิธีกรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเลย มีแต่ชาวบ้านที่ทำกันเองสืบทอดตามประเพณี

(3) ระบบการปกครองที่ใช้กฎหมายจากส่วนกลาง ระบบการปกครองที่เข้าสู่หมู่บ้านและตำบลโดยใช้กลไกของระบบราชการเช่น กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองสมาชิกในชุมชนโดยใช้กฎหมายจากส่วนกลางเป็นหลักในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งเป็นการ “เข้ามาแทนที่”

ของเก่าที่เคยมีในชุมชน ทำให้บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุที่ในอดีตเคยมีบทบาทหน้าที่เป็นผู้แก้ไขปัญหาต่างๆของสมาชิกในกลุ่มมีปฏิกิริยาเดียวกันโดยใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่ออันค่อยลดลงและหายไปในที่สุด

“คนดีเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันควรเน้นดีการใช้ประเพณีท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาเช่น ใช้วิธีการไกล่เกลี่ยให้คนเฒ่าเข้ามาช่วยและใช้ระบบเครือญาติของผีปู่ย่ามาช่วยด้วย ผู้ใหญ่บ้านต้องบอกต้องสอนว่าดีทำผิดนั้นเป็นการทำผิดประเพณี ผิดศีลธรรมและ ผิดผีปู่ย่า เขาเป็นผีเดียวกัน เป็นญาติพี่น้องเดียวกัน สู้ทำผิดผีต้องไปสุมาผี ควรเน้นอย่างนี้”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

(4) เงื่อนไขและข้อจำกัดของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า นอกจากปัจจัยต่างๆ

ดังกล่าวมาแล้วยังมีข้อจำกัดของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เช่น

○ กระบวนการสืบทอด ลักษณะการสืบทอดไม่มีการสอนโดยตรง แต่จะเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยการเข้าร่วมปฏิบัติจริง จนเกิดความรู้สึกแล้วจึงค่อยๆสะสมประสบการณ์และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ ซึ่งผู้รู้(ปราชญ์ชาวบ้าน)แต่ละคนจะมีความรู้ในเรื่องเดียวกันที่ต่างระดับกัน เนื่องจากแต่ละคนมีความสนใจและความสามารถในการที่จะวิเคราะห์แตกต่างกัน ดังนั้นองค์ความรู้โดยเฉพาะส่วนที่เป็น”คุณค่า”จึงค่อยๆเลือนหายไปคงเหลือเฉพาะส่วนที่เป็น”รูปแบบ” เท่านั้น การที่ในอดีตทุกคนที่เป็นสมาชิกในกลุ่มมีเดียวกันมี”สัจจะการสืบทอด”นั้นคือต้องมาร่วม แต่สถานการณ์เปลี่ยนไปมาก ดังคำพูดของคนในชุมชนที่เป็นตัวชี้ชัดถึงขาดระบบการสืบทอด

“บ๊วยอยู่กับบ้านเก่าผี ปี๋หันเป็นยะกูปี ปี๋กะห่มโดยเป็นกูปีแต่ปี๋บ่าหู้ว่าเป็นยะเพื่อหยัง
หู้กะว่ายะตามตีคนเก่าคนแก่เป็นเคยยะนะกะ”

นางศรีไพร จันอุ้น อายุ 52 ปี บ้านน้ำจำ
ลูกสาวที่อาศัยอยู่ในบ้านเก่าผี

○ ช่องทางการสื่อสาร ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยส่วนใหญ่มีช่องทางการสื่อสารเพียงปีละ1หรือ2ครั้ง คือการทำตามประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา นอกจากนี้แล้วยังพบว่าถูกลดช่องทางการสื่อสารด้วย เช่น ในอดีตก่อนวันทำพิธี ปู่ ย่า ตา ยายหรือพ่อแม่จะเตรียมสิ่งของเพื่อนำไปร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าในวันรุ่งขึ้น ในการเตรียมสิ่งของจะให้คนในครอบครัวมีส่วนร่วมและจะมีการสอนลูกหลานด้วย นอกจากนี้เมื่อเสร็จจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว แต่ละครอบครัว

จะนำ"ย่ำจั่นไก่"จากในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่ากลับมาที่บ้านเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวได้กินและมีการพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย แต่ปัจจุบันช่องทางดังกล่าวได้หายไป

ผีปู่ย่าในยุคนี้จึงเป็นเรื่องของคนแก่คนเฒ่าเป็นที่พึงพอใจ เวลาที่ลูกหลานเดินทางไปทำงานที่อื่นไกลหรือลูกไปเรียนต่างจังหวัด คนผู้ที่เป็นแม่ หรือเป็นย่าจะเป็นคนมาขอความช่วยเหลือจากผีปู่ย่าให้สอบได้ ให้ปกป้องรักษาลูกหลานของตนอยู่ดีมีสุขซึ่งลูกหลานน้อยคนนักที่จะรู้ว่าพ่อแม่ของตนเองคอยบอกผีปู่ย่าให้เป็นกำลังใจ ดังเช่นแม่เกียงคำเล่าว่า

"ตอนที่ครูนิภาไปเรียนไปสอบครูแม่เกียงคำก็บอกให้ผีปู่ย่าช่วยเหลือเป็นกำลังใจ แต่แม่เกียงคำเองไม่เคยบอกให้ครูนิภาได้รับรู้เลย"

6.9 ปัญหาใหม่ในวันที่ไม่มีผีปู่ย่า

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม นโยบายการทำให้ทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักที่มาในนามของการพัฒนา โดยเฉพาะระบบทุนนิยมที่มีทั้งการผลิตเพื่อขายและการบริโภคนิยม เมื่อกระแสดังกล่าวใหม่กระหน่ำเข้าสู่ตำบลวอแก้วอย่างต่อเนื่องทำให้คนในตำบลวอแก้วต้องดิ้นรนตามกระแสให้ทันสมัยเหมือนคนในเมือง เช่นมีการผลิตอ้อยและยาสูบตามระบบพันธะสัญญาเพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้า พืชผักที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านต้องซื้อ หรือแม้แต่น้ำดื่ม(น้ำดื่มที่ผลิตจากโรงงาน)ที่บางครอบครัวต้องซื้อ คนต้องทำงานมากขึ้น คือต้องทำงานแข่งกับเวลา ผลที่ตามมาคือต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีเวลาคิดถึงคนอื่นแม้แต่ลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้แล้วคนวัยหนุ่มสาวในหมู่บ้านเริ่มออกไปหางานทำในเมืองเนื่องจากงานผลิตพืชตามระบบพันธะสัญญาเป็นงานที่หนักและบางปีต้องขาดทุนด้วย

เมื่อประเด็นเรื่องเศรษฐกิจทำให้คนในชุมชนเริ่มเป็นปัจเจกมากขึ้น ดังนั้นในการจัดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า คนที่มาร่วมจะบอกว่าที่มาเพราะ "ทำตามประเพณี" หรือบางครั้งมีการปรับเปลี่ยนประเพณีเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน(คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลา และเป็นปัจเจกมากขึ้น) จึงเน้นที่"รูปแบบ" ลืมส่วนที่เป็น"คุณค่า" ดังนั้นผีปู่ย่าจึงไม่สามารถที่จะมาช่วยรื้อยรวมใจของคนที่เป็นญาติพี่น้องได้อีกแล้ว เพราะว่าคนที่มาร่วมในการเลี้ยงผีปู่ย่าก็ลดลงเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ที่มาเข้าร่วม และที่มาร่วมก็เพราะว่า"ทำตามประเพณี" หรือ "ทำพอเป็นพิธี" เท่านั้น

ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าของคนในตำบลวอแก้วเริ่มจางหาย โดยเฉพาะคนรุ่นลูกหลาน เนื่องจากการไหลเข้ามาของกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเช่นระบบทุนนิยม สื่อสมัยใหม่ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และระบบการศึกษา ทำให้คุณค่าและความสำคัญของการนับถือผีลดลง ผลที่ตามมาคือความเป็นปัจเจกมีมากขึ้น เงินคือพระเจ้า การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ระหว่างสมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกันเริ่มหายไป คนในชุมชนเริ่มไม่รู้จักกัน ลูกหลานไม่เชื่อฟัง คำสั่งสอนของผู้สูงอายุ/พ่อแม่

จากการจัดเวทีระดับตำบลเพื่อให้แกนนำปราชญ์ชาวบ้านและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเมื่อพบปะทบทวนหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเริ่มลดลง สามารถสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ดังนี้

1. ญาติพี่น้องเริ่มไม่ค่อยรู้จักกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มลดลง
2. เป็นปัจเจกมากขึ้น ทำให้ญาติพี่น้องไม่สามารถที่จะอบรมลูกหลานได้
3. ผู้สูงอายุไม่มีบทบาทในการนำสื่อพื้นบ้านมาเป็นเครื่องมือในการอบรม สั่งสอนลูกหลานได้
4. ผู้สูงอายุและเด็กที่ด้อยโอกาสขาดญาติพี่น้องที่จะมาช่วยกันดูแล
5. เยาวชนทั้งชายหญิง มีปัญหาเรื่องยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและตั้งท้องโดยไม่ได้ตั้งใจ

“ก็คิดผ่อ บ่าเดียวใส่สายเดียวกันแล้ว ถ้าเป็นกำบ่าเก่ามันไปล้าไปน่อ อันนี้เป็นกำน่องอยู่กับบ้านนั้นกะ คนเฒ่าสมัยบ่าเก่ากะ กะเลยยะหื้อจิตใจละอ่อนมันไหวไปหมด สมัยตะกอนเป็นว่าบ้อจายไปแอ่วหาสาว บ่าเดียวสาวไปแอ่วหาบ้อจายหนา บ่าเดียวซ้าง่ายเหมเมาะเตมีโทรศัพท์มีหยังนี้มันง่ายเกิน นัดกันกำเดียวอันกะ บ้อแม่บ่ต้องฮู้กะได้ เป็นว่าละอ่อนแก่แดด อย่างว่ำนะกะ โดยบ้อจายกันลุ่มๆ บางคนเอาผัวเอาเมียเข้าโรงเรียนเลย บ้านผมมีหลายคน สมัยนี้ผมว่าถ้ามันบ่มียาคุม มันจะเป็นจะไดน่อ กะลูกเหียนะกะ ต้องบ่มีบ่อนักพอง”

นายสว่าง จานชา อายุ 56 ปี บ้านทุ่งจั่ว

6. ในชุมชนมีคนติดเชื่อเฮดส์

ดังแม่เกียงคำว่า “เด็กทุกวันนี้มันนุ่งเสื้อสายเดี่ยว โชว์สะดือ นุ่งขับริดจักรยานยนต์ให้ผู้ชายนั่งกอดเอวซ้อนท้าย ไม่นานเห็นตั้งท้อง และมีติดเฮดส์ด้วย “

“ละอ่อนบะเดียวนี้มันนุ่งแขนเดี่ยวเดี่ยวเขินสะดือ แม่ญิงขับริดเครื่องบ้อจายผมแดงนุ่งซ้อนท้ายกอดเอวแม่ญิง บ่านานกะหันแม่ญิงตั้งท้อง บางคนเป็นเฮดส์”

7. ขาดความมั่นใจ / ความเชื่อมั่นลดลง

คนทุกวันนี้มีแต่เปลือกนอกกับเอาวัฒนธรรมข้างนอกมากไม่รู้จักตนเอง ใจไม่หนักแน่นพอ ไม่รู้จักรากเหง้าของตนเอง ทำให้ขาดความเชื่อมั่นเพราะไม่มีที่ยึดเหนี่ยวทางใจ

“เปรียบเทียบสมมติผมจะขับรถไปในจังหวัด รถผมสภาพดี น้ำมันมีเต็มถัง ระบบเบรคไฟ
หยงเรียบร้อย ใบขับซีมี ทำหือผมมีความมั่นใจขับรถไปอย่างสบาย แต่ถ้าขาดอะหยังไป
สักอย่างเช่นบามีใบขับซีพอไปหั้นเจ้าหน้าที่ก็จะระแวงแหละ อาการจะแสดงออก
เหมือนกับว่าเฮาป่าได้บอกผีปู้ผีย่า ระหว่างนั่งรถเดินทางไปด้วยจะกระวนกระวาย กลัวจะ
เกิดอันตราย แต่ดำเฮาได้ให้สาบอกผีปู้ผีย่าก่อนไปขอฮื้อเป็นจ่วยปกปักฮักสาเฮา ความ
มั่นใจจะเกิดขึ้นจะยะหยังจะไปไหนมันตั้งมีความมั่นใจ แต่ป่าเดียวนี้จะอ่อนมันบ่าหู้
จักยะ มันตั้งบ่ามั่นใจ บ่าเจ็ดตัวเก่ามันจึงเจือเพื่อน ยาเสพติด อันหยังมันตั้งนัก”

นายอินจันทร์ ทนวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

6.10 สรุป

ชาวบ้านในตำบลวอแก้วมีความเชื่อแบบเดียวกันกับคนล้านนาทั่วไปที่เชื่อว่า บรรพบุรุษ
เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อตายไปจะกลายเป็นผีที่คอยปกปักรักษาหรือคุ้มครองลูกหลานในสาย
ตระกูลให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และปลอดภัย ภายใต้ความเชื่อและจารีตที่ถือปฏิบัติแบบเดียวกัน
กับคนในล้านนา ผีบรรพบุรุษเป็นผีที่อยู่ในกลุ่มตระกูล/เครือญาติ เรียกว่า “ผีปู่ย่า” ซึ่งสืบทอดทาง
ฝ่ายผู้หญิง

การเลี้ยงผีปู่ย่า จะมี2แบบ(1)การเลี้ยงในโอกาสต่างๆเช่น เนื่องในงานมงคล(การแต่งงาน
การขึ้นบ้านใหม่) ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกปักรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผี
เดียวกันทำผิดผี หรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้ เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บนและ(2)การ
เลี้ยงตามประเพณีโดยแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจะมีการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีกลุ่มละ1-2ครั้ง

ในอดีตชาวบ้านอยู่ในสังคมเกษตรกรรม ทำการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง ข้าวเป็นพืชหลักที่
มีความสำคัญสำหรับการอยู่รอดของชีวิต ภายใต้ข้อจำกัดเรื่องแรงงานและเครื่องทุ่นแรงเช่นควาย
ที่จะใช้ในการผลิตยังมีน้อย ดังนั้นแต่ละครอบครัวจึงไม่สามารถที่จะทำการผลิตได้เองจำเป็นที่
ต้องพึ่งพาอาศัยญาติพี่น้องมาช่วยเหลือกัน ปราชญ์ชาวบ้านจึงได้คิดและสร้างสรรค์ประเพณีการ
เลี้ยงผีปู่ย่าขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกุศโลบายให้ญาติพี่น้องมารวมกันเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้น
ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงมีหน้าที่หลักคือเป็นเวที/พื้นที่สำหรับให้ญาติพี่น้องมารวมกันวางแผน
การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการผลิตข้าว และเพื่อควบคุมลูกหลานให้ประพฤติปฏิบัติตามประเพณี
ซึ่งทั้งหมดจะเป็นบทบาทของผู้สูงอายุ

ในช่วงประมาณ20กว่าปีที่ผ่านมามีวิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไป การผลิตทางการ
เกษตรไม่จำเป็นต้องอาศัยญาติพี่น้องมาช่วยเหลือเพราะมีเครื่องทุ่นแรงมากขึ้นและสามารถใช้เงิน
จ้างแรงงานได้ ประกอบกับมีปัจจัยอื่นๆเข้ามาช่วยหนุนเสริมและช่วยเร่ง ทำให้ประเพณีการเลี้ยง
ผีปู่ย่าถูกลดบทบาทหน้าที่ลงจนเหลือแต่ “รูปแบบ” และ “ทำพอเป็นพิธี” เท่านั้น

เมื่อ “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าหายไป ผลที่ตามมาคือ การรู้จักกันและการช่วยเหลือกันของญาติพี่น้องลดลง ความมั่นใจ/ความเชื่อมั่นในตนเองลดลง ผู้สูงอายุไม่มีบทบาทในการดูแล/กล่อมเกลาลูกหลาน ทำให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมตามสังคม เมืองเช่นการมีเพศสัมพันธ์ในช่วงที่ยังไม่พร้อม การตั้งครรภ์โดยไม่ได้ตั้งใจ และมีบางคนติดเชื้อ เอชไอวี

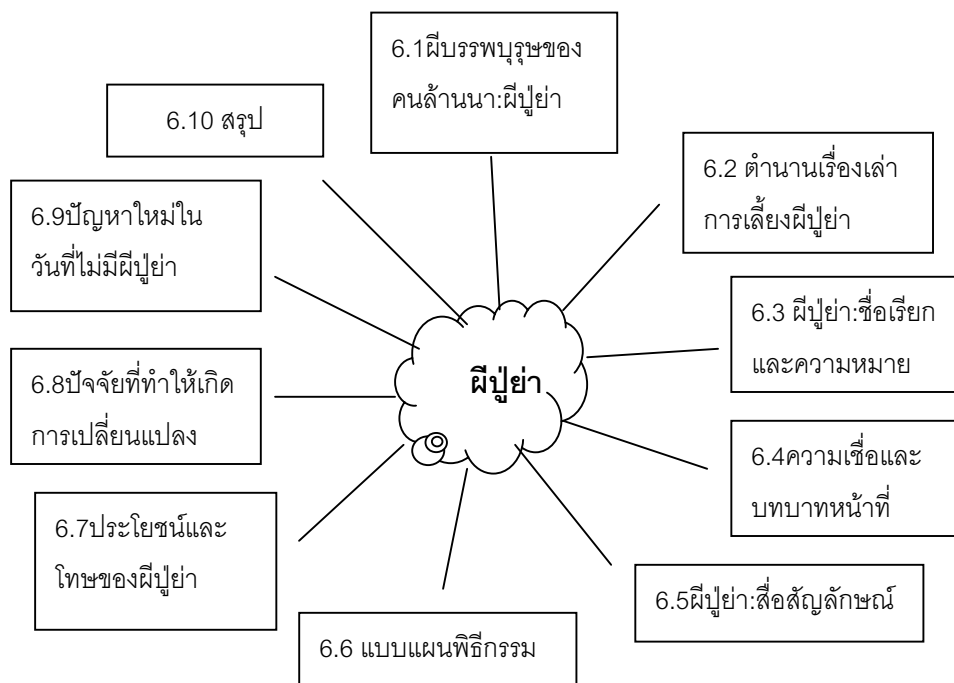
บทที่ 6

ผีป่วน วัฒนธรรมแห่งชีวิต : ล้านนา และวอแก้ว

ข้อมูลในบทที่ 6 ได้มาจากการจัดกิจกรรมในบทที่ 3 ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นการคัดเลือกสื่อพื้นบ้าน 1 ชนิดเพื่อทดลองรื้อฟื้น

การนับถือผี ของคน“ล้านนา” มีการนับถือมานานแล้ว เช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่นๆ และชนชาติอื่นด้วยและความเชื่อเรื่องผีสาร เวทมนต์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีทางการดำเนินชีวิตของคนในล้านนา ผีตามความเชื่อของคนล้านนามีทั้ง“ผีดี” และ “ผีร้าย”

“ผีป่วน” เป็น “ผีดี” คนล้านนาเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ดังนั้นในบทนี้ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ให้เห็นรายละเอียดของผีป่วนที่เป็นสื่อพื้นบ้าน ดังนี้

6.1 ผีบรรพบุรุษของคนล้านนา : ผีป่วน

ชาวบ้านในตำบลวอแก้วมีความเชื่อแบบเดียวกันกับคนล้านนาทั่วไปที่เชื่อว่า บรรพบุรุษ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อตายไปจะกลายเป็นผีที่คอยปกป้องรักษาหรือคุ้มครองลูกหลานในสายตระกูลให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และปลอดภัย ภายใต้อาณัติและความเชื่อและจารีตที่ถือปฏิบัติแบบเดียวกัน ผีบรรพบุรุษเป็นผีที่อยู่ในกลุ่มตระกูล/เครือญาติของชาวล้านนา แบ่งได้ดังนี้

6.1.1 ผีป่วน

เป็นผีประจำตระกูล หรือที่เรียกว่าเป็นผีบรรพบุรุษของฝ่ายผู้หญิง มีการสร้างหิ้งผีไว้ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือในห้องนอนของเก้าผี (นฤจร อธิวิจิตร , 2523:161)

- ในพื้นที่พบสัญลักษณ์ส่วนมากเป็นหิ้งผีที่สมาชิกมีการสร้างไว้ที่มุมด้านทิศ

ตะวันออกเฉียงเหนือในห้องนอนของเก่าผี แต่มีบางเก้าอี้เช่นกลุ่มแม่เกียงคำและกลุ่มแม่ปัดที่มีการสร้างเป็นตูปผี/หอผีไว้ที่ด้านทิศเหนือของตัวบ้าน ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นตูปผีปู่ย่า

6.1.2 ผีอะฮัก

เป็นผีวิญญาณของบรรพบุรุษทั้งที่เป็นหญิงและชายที่ตายไปแล้ว ผีอะฮักถือว่าเป็นผีของผู้ชาย มีการสร้างหอผีหรือตูปผี ตรงลานบ้านด้านทิศเหนือของตัวบ้าน มีอำนาจคุ้มครองบ้านและบริเวณบ้านทั้งหมด การเลี้ยงผีจะกระทำพร้อมกับการเลี้ยงผีปู่ย่า (นฤจร อิทธิจิระจรัส, 2523:161)

- ในพื้นที่พบว่าคำว่า “ผีอะฮัก” โดยชาวบ้านบอกว่าเป็นผีบรรพบุรุษเช่นเดียวกันกับผีปู่ย่าไม่มีใครบอกว่าผีอะฮักเป็นผีของผู้ชาย สัญลักษณ์ที่พบส่วนมากที่บ้านเก่าผีจะมีการสร้างหอผี/ตูปผีไว้ที่ด้านทิศเหนือของตัวบ้าน แต่ก็มีบางเก้าอี้เช่นเก้าอี้แม่ปัดที่สร้างเป็นหิ้งผีไว้ในบ้าน และเขาก็เรียกว่าเป็นหิ้งผีอะฮัก โดยจะมีการเลี้ยงผีพร้อมกับการเลี้ยงผีปู่ย่า

6.1.3 ผีมด, ผีเม้ง

ตามความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยล้านนา จะถือว่าผีมด, ผีเม้งเป็นผีบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเชื้อสายเจ้านายและขุนนาง พิธีนับถือผีจะทำซับซ้อนกว่าผีปู่ย่ามีทั้งที่เรียกว่าผีมดและที่เรียกว่าผีเม้ง หรือบางครั้งเป็นการผสมกันระหว่างผีมดกับผีเม้งเรียกว่าผีมดซอนเม้ง พิธีที่สำคัญคือผีปู่ย่าจะมาพบปะเข้าทรงลูกหลานและพ่อนรำ ผีปู่ย่าของตระกูลผีมดผีเม้งจะมีชื่อเรียกขานเป็นชื่อเจ้านายในตำนาน แต่ผีปู่ย่าจะไม่มีชื่อเรียกขานเฉพาะและไม่มีการลงทรง คำว่า “มด” ได้ปรากฏอยู่ในกลุ่มชาวไทดำและไทลื้อหลายแห่ง ซึ่งสามารถตีตามความหมายของคำได้อยู่ 2 นัย คือ (1) ต้นตระกูล ดังสำนวนว่า แม่มด แม่หม่อน ซึ่งแปลว่า ทวด (2) ผู้รู้ ดังสำนวนที่มักจะเรียกพวกหมอรักษาโรคในสมัยอดีตว่า “มดหมอ” ในพิธีกรรมเลี้ยงผีหรือพ่อนผีของชาวไทยล้านนา ก็สามารถตรวจสอบได้ว่าผีมด เป็นผีบรรพบุรุษคนละสายกับพวก ผีเม้ง เพราะว่าผู้ที่นับถือผีเม้งและผีมดนั้น จะไม่สามารถเข้ามาร่วมพ่อนในปะรำพิธีเดียวกันได้ เพราะพวกสาย ผีมด ก็จะมีรูปแบบของพิธีการและปะรำพิธีเป็นของตนเอง เช่นเดียวกันกับพวกผีเม้ง ก็จะมีรูปแบบของพิธีการและปะรำพิธีเป็นของตนเองเช่นกัน อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2531:85)

- ชาวบ้านในตำบลวอแก้วโดยทั่วไปรู้จักผีมดผีเม้งในฐานะที่เป็นผีปู่ย่า และในพื้นที่มีบางกลุ่มเช่นแม่เกียงคำที่นับถือผีปู่ย่าและผีมดผีเม้งด้วยเพราะมีบรรพบุรุษเป็นเจ้านาย/ขุนนางของจังหวัดลำปาง

6.1.4 ผีปู่ฟ้า

คนในตำบลวอแก้วมีบางส่วนที่นับถือผีปู่ย่าและนับถือผีปู่ฟ้าด้วย โดยผู้ที่นับถือผีปู่ฟ้าบอกว่าผีปู่ฟ้าคือผีบรรพบุรุษที่สูงกว่าผีปู่ย่า(หมายถึงหลายชั่วอายุมากกว่าผีปู่ย่า)

6.2 ตำนานเรื่องเล่าความเป็นมาของผีป่วนในตำบลวอแก้ว

พ่อหนานแก้ว เป็นผู้ทำพิธีการเลี้ยงผีป่วนของกลุ่มแม่หมา เล่าความเป็นมาของผีป่วนว่า

“เรื่องผีป่วนมีมา แก่มาขึ้นบางคนอาจบ่รู้ ตามที่ผมรู้กับคนเฒ่าคนแก่ ป่อแม่ตั้งเป็น
สั่งสอนมาผีป่วนมันมาจะได้ แก่มาขึ้นนั้น เมื่อก่อนโง่บาล หรือว่ากฎหมายยังกะบ่มี
บ่มีดีเป็งอิงไหนพอดีสื่อค้าสะเปาจากไหนบ่รู้ละ เอาครัว(ข้าวของ)มาตากไว้ที่เกาะ
ทราย แล้วมีข้าวตอกดอกไม้ไปวางหั้นแล้วก็บอกว่า เออนี้ฮักษาคอบครัวนี้เน้อ ข้าจะไป
ค้าขายต่งใน ที่นี้เข้าไปค้าขายต่งใน ครัวที่อยู่หั้นบ่มีใครสักคน ยังอยู่อย่างเก่า ที่นี้จาว
บ้านมาดู กะว่า เอ มันจะได้นี้ บ่ก้าคนนี้ยังไผบ่ลักรัก ถ้าคนอื่นมาบ่ได้ เอาไว้ไหน
บ่ได้เขาลัก นี่เป็นผีของดีหยั่งนี้ บ่ก้าก็เลยว่า ข้ามีของดี ของดีข้าเอามาตวย ผีเฮือนข้า
เอาผีเฮือนมาตวย ผีป่วนของข้า เอามาฮักษา นี่ถ้าบ่มีของดีฮักษาไผก็เอาของข้า
หมอนั้นข้าก็ขอซื้อจิมๆ อีหนา ไผๆก็ซื้อบ่ก้าก็ว่าจะเอาผีแสงกว่าผีธรรมดา หมอนั้นเอา
ผีธรรมดาก็เลี้ยงไก่อ หมอนั้นถ้าเอาผีแสงก็กินหมูเป็นตัว ก็ซื้อกันมาๆหมูบ่มีของก็ซื้อกัน
มาที่นี้ก็มาฮักษากัน ที่นี้บ่บ่แปวยังก็มาแอ่วหาลูกสาว แล้วเป็นมีแป้นต้อง ก็ถึงแค่
แป้นต้อง สมัยก่อนเป็นมาแอ่วหากก็ไปถึงที่นอนเลยละ บ่มีเอาหมอนมาว่า กฎหมายกะบ่
มีว ที่นี้ก็เป็นก็เลยปรึกษากัน ว่าที่นี้ถ้าบ่มาแอ่วหาลูกสาว ถ้าข้ามแป้นต้อง ก็ถือว่าผิดผี
ละ ถ้าบ่เอาที่ปรับเลย นี่ก็คือเอาแป้นต้องมาเป็นนาย ที่นี้ก็ยกย่องผีนั้นเอามาคอยดูลูก
สาว เวลาไปตีไหนมาไหน ถ้าคนใดกำแขนตือมือ(จับมือถือแขน)ก็ว่าผิดผี ก็เอามาปรับไป
ตามส่วนจากหั้นมาก็เวลาไปฮ่าไปเฮียน ก็หื้อบ่แม่ไปบน เออ ไปเตื่อหื้อผีป่วนไปฮัก
ษา แล้วก็ขอหื้อสอบได้ หื้อมีวิชาปัญญาเฉลียวฉลาดจួយจิมเน้อ ผีป่วน
กะเออนั้นมา ที่นี้ก็เลยมาเยกัน หื้อเลี้ยงเดือนห้าแฮม สิบสามค่ำ เพราะระยะนั้นมันก็บ่มี
กานมิงานหยั่ง แล้วข้าวก็เล่น เมื่อก่อนมันบ่มีที่รับจ้างจ้างที่ไหน ไผก็บ่จ้างไหน แล้ว
ข้าวแล้วก็จะนอนอยู่บ้าน บางทีก็ไปพันไส่พันสวน ก็เลยกลับขึ้นมามีกันเลี้ยง เดือนห้า
แฮม13ค่ำ บางคนก็เลี้ยงเดือนหกพ่อง และเลี้ยงแฮมเตื่อเดือนเก้าเตรียมลงไผ่งนา บี้
น้องต้องมาฮักมาจำกัน มันมาเริ่มเก่าเป็นจะอี่ ที่คนเฒ่าเล่าหื้อฟัง

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ62 ปี บ้านน้ำจ่า

ผู้ทำพิธีเลี้ยงผีป่วน

ตำนานเรื่องเล่านี้น่าจะเป็นเรื่องเพื่ออธิบายความเชื่อเรื่องผีป่วนในสมัยหลัง เพราะการนับ
ถือผีป่วนมีอายุยาวนานกว่าจะอธิบายต้นกำเนิดอันแท้จริงของพิธีกรรมนี้ได้ พ่อหนานยาย เมืองมูล
บอกว่าผีป่วนสืบบรรพบุรุษมาแต่เมื่อไหร่ก็ไม่รู้

เรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานความเป็นมาของผีป๋วยนี้ ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็น ผีป๋วย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับปราชญ์ชาวบ้านเช่นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีป๋วย พบว่าในช่วงนั้นมี ผู้รู้เรื่องดังกล่าวจำนวน 2 คน แต่เมื่อผู้ศึกษาได้จัดเวทีกลุ่มย่อยหลายๆ ครั้งซึ่งแต่ละครั้งผู้รู้เรื่อง ตำนานเกี่ยวกับผีป๋วยจะเล่าตำนานดังกล่าวแลกเปลี่ยนกับคนอื่นๆ ด้วย และเมื่อมีการจัดเวทีระดับ ตำบลพบว่ามีปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆ (ที่ไม่ใช่ผู้รู้สองคนแรก) ได้ช่วยกันเล่าและช่วยกันเสริมเรื่อง ตำนานความเป็นมาของผีป๋วยซึ่งมีเนื้อหาคล้ายๆ กับผู้รู้สองคนแรก นอกจากนี้ยังพบว่าในเวทีกลุ่ม ย่อยอื่นๆ จะเริ่มมีคนเล่าตำนานเรื่องผีป๋วยมากขึ้นด้วยโดยผู้เล่าส่วนมากเป็นคนเฒ่าคนแก่

ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจาก (1) การเก็บข้อมูลประเด็นผีป๋วยช่วงแรกที่เป็นการสัมภาษณ์ เชิงลึกเป็นรายบุคคลนั้น ปราชญ์ชาวบ้านยังไม่มี ความมั่นใจในความรู้เรื่องผีป๋วยที่ตนเองมีอยู่ เพราะจากสาเหตุต่างๆ ดังที่เคยกล่าวมาแล้ว ปราชญ์ชาวบ้านจึงยังไม่กล้าพูดคุยกให้ข้อมูลมากนัก ในช่วงดังกล่าวจึงพบเพียงสองคนเท่านั้นที่มีความรู้เรื่องตำนานของผีป๋วยและ/หรือ (2) จาก กระบวนการทำให้ปราชญ์ชาวบ้านมีความมั่นใจมากขึ้น ผู้ที่มีความรู้มากอยู่แล้วกล้าพูดและแสดง ความคิดเห็นมากขึ้นและผู้ที่มีความรู้น้อยได้มีโอกาสเพิ่มพูนความรู้และนำมาผสมผสานกับความรู้ ที่ตนเองมีอยู่ ทำให้มีความรู้เพิ่มมากขึ้นจึงทำให้กล้าพูดและกล้าแสดงออกมากขึ้นด้วย นั่นคือ ความรู้ทำให้คนองอาจ

6.3 ผีป๋วย : ชื่อเรียกและความหมาย

การนับถือผีป๋วยของ “คนเมือง” หรือ “คนล้านนา” ซึ่งหมายถึงคนไทยในภาคเหนือตอนบน ของประเทศไทยปัจจุบัน อันประกอบด้วยจังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่ น่านและ แม่ฮ่องสอน เข้าใจว่ากลุ่มคนเหล่านี้มีการนับถือมาช้านานแล้ว

ทำไมคนล้านนาเรียกว่า “ผีป๋วย” แต่เดิมคงเรียกกันว่า ผีป๋วยตายาย เพราะชาวล้านนา นับถือบรรพบุรุษทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา แต่ต่อมาคำว่า “ตายาย” นั้นค่อยๆ กร่อนไปคงเหลือ แต่คำว่า “ผีป๋วย” แต่เป็นที่น่าสังเกตที่คนล้านนาไม่นิยมเรียกญาติผู้ใหญ่ว่า ปู่ ย่า ตา ยาย แต่เรียก กันว่า “พ่อฮ้อย / แม่ฮ้อย” และเรียกทวดว่า “พ่อหม่อน/แม่หม่อน”(สงวน โชติสุขรัตน์ , 2512:83-84) ซึ่งสอดคล้องกับของมาลา คำจันทร์(2544:32)บอกว่า คำว่า ปู่กับย่าในสมัยก่อนไม่ใช่ เรียก พ่อแม่ ของพ่อ หรือพ่อแม่ของแม่ แต่จะใช้เรียกคนเฒ่าคนแก่อื่นๆ ในเชิงกล่าวพาดพิงถึง ซึ่งไม่มีนัยเกี่ยว กับ การเคารพนับถือหรือนับญาติ ในบางกรณีจะออกไปทางไม่เคารพด้วยซ้ำ เช่น เรียกปู่มาหาโคะ หมายถึงคนแก่ผู้ชายชื่อมาลักษณะเด่นคือขาโคะ หรือขาโกะเผลก หรือเรียกยาคำน้าหมากรก หมายถึงคนแก่ผู้หญิงชื่อคำชอบกินหมาก เป็นต้น แต่ผีป๋วยจะว่าเรียกด้วยความไม่เคารพก็ไม่น่าจะใช่ เพราะทั้งเคารพและยำเกรงและกลัว จะทำอะไรก็กลัวผิดผี หากผิดผีแล้วป๋วยจะลงโทษ ทำให้มีอัน เป็นไปต่างๆ

“ผีป่วน” มีความหมายว่าอย่างไร เมื่อกล่าวถึงระบบครอบครัวและเครือญาติของคนในเขต
ล้านนา เรื่องผีป่วนเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนล้านนามานานแล้ว จึงมีนักวิชา
การและผู้สนใจศึกษาค้นคว้าให้นิยามและความหมายของผีป่วนที่สอดคล้องกัน และที่คล้ายกัน
ซึ่งมีความหลากหลายมากเช่นสงวน โชติสุขรัตน์ (2512:85) , มาลา คำจันทร์(2544:32) , ฝอยทอง
สมวธา (2546:45) , มณี พยอมยงค์(2543:113) และมีนักวิชาการจากต่างประเทศเช่น
Wijeyewardene (1970) ,Richard Davis(1973,1974)และSulamith Potter(1975) (นักวิชาการ
จากต่างประเทศทั้งหมดอ้างใน นฤจร อธิธิจักรจรัส ,2523:157) กล่าวว่าผีป่วน “เป็นผีบรรพบุรุษที่
สืบทอดทางฝ่ายหญิง “ , “เป็นวิญญาณหรือผีของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว” , “คือวิญญาณที่ได้
รับการประกอบพิธีกรรมบูชาถือว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษ ที่มีการสืบสายทางฝ่ายมารดาและ
เป็นวิญญาณที่ได้เคยมีคุณประโยชน์ต่อสมาชิกในกลุ่ม”

นอกจากจากการให้นิยามความหมายของผีป่วนดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้ศึกษาสนใจการให้
ความหมายของ Andrew turton ,1972:241-240(อ้างในนฤจร อธิธิจักรจรัส ,เพ็งอ้ง และนิวัตร
สุวรรณพัฒนา,2540:8)ที่มีความเห็นว่า ผีป่วน คือวิญญาณกลุ่มเครือญาติอาวุโสและมีความ
สำคัญในโครงสร้างของครอบครัว นั่นคือ ผีป่วนเป็นความเชื่อเรื่องผีที่สืบทอดผ่านทางผู้หญิง มี
หน้าที่เป็นเหมือนกับสถาบันในการควบคุมทางสังคมของชุมชน เป็นความเชื่อในอำนาจของบรรพ
บุรุษแสดงถึงการเคารพในอำนาจของเครือญาติอาวุโส และ Turton มีความเห็นเพิ่มเติมว่าที่
สำคัญกว่าคือ การแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในลักษณะหน้าที่ของผีป่วน มากกว่าที่จะ
พิจารณาผีป่วนในแง่ที่ว่าเป็นพิธีกรรมหรือการเช่นสรวงบูชาวิญญาณวงศ์ตระกูลหรือ
บรรพบุรุษเท่านั้น

ผู้ศึกษาสนใจประเด็นที่ว่า “หน้าที่ผีป่วน” ดังที่มีคนศึกษาไว้ว่าผีป่วนในอดีตมีหน้าที่
มากมายนั้น แต่ปัจจุบันเริ่มลดลงและหายไป เพราะวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นในสภาพสังคมแบบ
หนึ่งเพื่อที่จะสามารถตอบสนองความต้องการ/รับใช้คนในช่วงหนึ่งเท่านั้น ดังที่สีลาภรณ์ บัวสาย
(2547:22) วิเคราะห์ว่า ชุดของความรู้นั้นมีบริบทที่ก่อเกิดและมีผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้นั้นจริงๆ
จึงเป็นชุดความรู้ที่มีการสร้าง สะสม และถ่ายทอดสืบต่อกันมา ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงบริบทที่
เป็นที่ก่อเกิดของความรู้ชุดใดชุดหนึ่ง จะมีผลทำให้ความรู้ชุดนั้นหมดคุณค่า/คุณประโยชน์ที่เคยมี
ดังนั้นเมื่อสถานการณ์ในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วคำถามที่ผู้ศึกษาสนใจคือ
“หน้าที่ของผีป่วน” จะมีการพัฒนา/ปรับเปลี่ยนได้หรือไม่ ถ้าได้จะมีวิธีการทำอย่างไรเพื่อที่จะ
สามารถให้รับใช้คนในชุมชนได้ ในพิธีกรรมมีสัญลักษณ์อะไรบ้าง และมีความหมายอย่างไรต่อคนใน
ชุมชน

- ฝึญ่าในความหมายของชาวบ้านในพื้นที่ที่ทำการศึกษามาถึงฝึประจำตระกูลหรือฝึบรรพบุรุษที่สืบทอดทางฝ่ายผู้หญิง ซึ่งเป็นฝึของปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว จนจำไม่ได้ว่าเมื่อไหร่ ไม่มีตัวตน อยู่ที่ไหนพูดว่าจะมีวัตถุประสงค์อย่างไร ดังคำพูดของแม่เกียงคำที่ว่า

“น้ำไหลโดยหนทาง ฝึสางโดยกำปาก”

แม่เกียงคำ ตาอิน อายุ 66 ปี เป็นเก้าฝึ บ้านแม่ติว

เป็นคำเปรียบเทียบกับว่า “น้ำจะไหลตามแนวของร่องน้ำซึ่งมันมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ”

ส่วนฝึสางโดยกำปากนั้นคือ “เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้น ต้องมีคนไปทักมีคนอื่นเตือน เปรียบเสมือนฝึเป็นคนเห็น/ฝึเป็นคนบอก (ฝึไม่มีแต่อยู่ที่คนไปช่วยเตือน/ช่วยสอนไม่ให้ทำในสิ่งไม่ดี) ซึ่งก็คือเป็นการเตือนของคนเฒ่าคนแก่ และก็ทำให้ลูกหลานนั้นเชื่อถือ”

“ฝึอยู่ต้นคนใหญ่ คนว่าฝึว่า ตะก่อนฝึนัก ฝึศักดิ์สิทธิ์เป็นเพราะคนใหญ่ผู้คนใหญ่ปาก บ่าได้จางมันเตอะเหมือนบ่าเดียวนี้ ละอ่อนทำบ่าดีคนใหญ่บ่าได้สอนละอ่อนแต่ไปบอก ฝึญ่าว่าอย่าไปเอาโทษโกรธมัน มันเป็นละอ่อน”

พ่อนานอนันต์ ปาระมี อายุ 63 ปี บ้านทุ่งหก

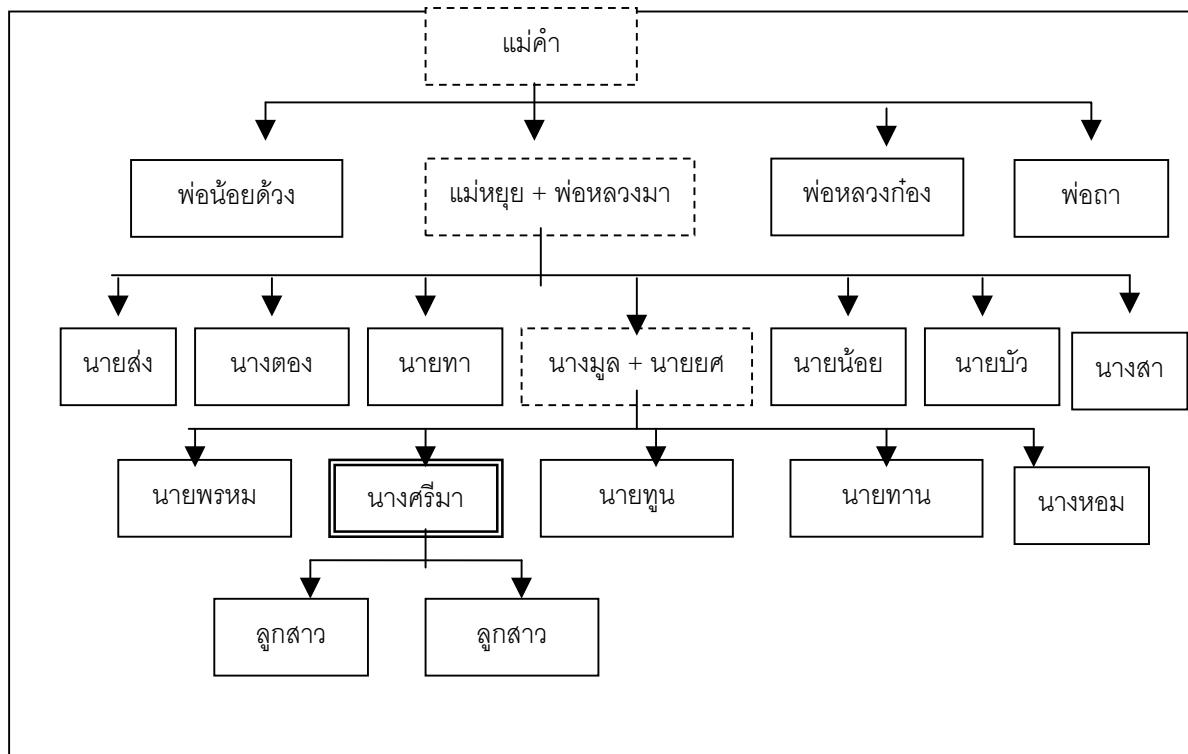
คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล

6.4 ความเชื่อและบทบาทหน้าที่ทางสังคมของฝึญ่า

ในระดับครัวเรือนของสังคมของล้านนา ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในเรื่องของการนับถือฝึ ทั้งในด้านความเชื่อ และการแสดงออกซึ่งความเชื่อในรูปของพิธีกรรม บทบาทที่สำคัญที่สุดเป็นการนับถือฝึบรรพบุรุษประเภทหนึ่งเรียกว่า “ฝึญ่า” (Chayan 1984 : 460 อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน ,2539:70)

- จากการศึกษาในพื้นที่ทั้ง 7 หมู่บ้านพบว่า มีกลุ่มฝึญ่าทั้งหมดจำนวน 42 กลุ่ม มีเก้าฝึทั้งหมดเป็นผู้หญิง “เก้าฝึ” เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงฝึญ่า และการดูแลทุกข์สุขหรือควบคุมดูแลพฤติกรรมของลูกหลานในตระกูล การสืบทอดจะสืบทอดผ่านทางลูกผู้หญิงที่อยู่ในบ้านเก้าฝึ

ตัวอย่างแผนผังการสืบทอดเก้าอี้ปู้ยาของกลุ่มแม่มูล สุวรรณสุระ บ้านหลายทุ่ง

จากแผนผัง ในสี่เหลี่ยมจุดประคือคนที่เป็นเก้าอี้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนในสี่เหลี่ยมซ้อน คือคนที่จะเป็นคนสืบทอดเก้าอี้ต่อไปในอนาคต

เดิม บ้านเก้าอี้อยู่ที่บ้านแม่หลวงคำ เมื่อเสียชีวิตแล้ว ลูกสาวซึ่งอยู่ในบ้านแม่หลวงคำไม่รับสืบทอดต่อ สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันมีการพูดคุยกันและแม่หยุยรับเป็นเก้าอี้ต่อจึงย้ายตบผีและหิ้งผีปู้ยามาอยู่บ้านแม่หยุยฯจึงเป็นบ้านเก้าอี้(หลังใหม่) แม่หยุยแต่งงานกับพ่อมา (เมื่อถึงช่วงการเลี้ยงผีปู้ยา พ่อมาจะไปร่วมทำพิธีที่บ้านเก้าอี้ฝ่ายแม่ของตนเอง) แม่หยุยมีลูกทั้งหมด7คน(เป็นผู้หญิง3คนและผู้ชายคน) ลูกแม่หยุยทั้ง7คนอยู่ในกลุ่มเก้าอี้ของแม่หยุย

ลูกผู้หญิง3คนเมื่อแต่งงานสามีของลูกที่เข้ามาอยู่ในบ้านแม่หยุยเรียกว่า"ลูกขึ้น" (ลูกเขย) ในที่นี้คือพ่อยศ และเมื่อถึงช่วงการเลี้ยงผีปู้ยาพ่อยศจะต้องไปร่วมทำพิธีที่บ้านเก้าอี้ฝ่ายแม่ของตนเอง

ลูกผู้ชายทั้ง4คนเรียกว่าเป็นกำลังผีอยู่ในกลุ่มเก้าอี้ของแม่หยุย เมื่อแต่งงานแล้วลูกสะใภ้ก็ต้องไปทำพิธีเลี้ยงผีปู้ยาที่บ้านเก้าอี้ฝ่ายแม่ของตนเอง ส่วนหลานทั้งหมดของแม่หยุยเรียกว่าลูกเล่าลูกแบ่ง

เมื่อแม่หยุยเสียชีวิต แม่คำมูล ซึ่งเป็นลูกสาวคนเล็กและอยู่บ้านหลังเดียวกับแม่หยุยซึ่งเป็นบ้านเก้าอี้ จึงรับสืบทอดต่อ แม่คำมูลแต่งงานกับพ่อยศมีลูกทั้งหมด5คน(เป็นผู้หญิง2คนและผู้ชาย3คน)

ชาย3คน) ลูกแม่คำมูลทั้ง5คนอยู่ในกลุ่มเก๊าผีของแม่คำมูล (ลูกชาย3คนเรียกว่ากำลังผีของแม่คำมูล)

ลูกผู้หญิง2คน เช่นนางสีมาเมื่อแต่งงานสามีของนางสีมาเข้ามาอยู่ในบ้านแม่คำมูลเรียกว่า"ลูกขึ้น" ในที่นี้คือนายสวิง และเมื่อถึงช่วงการเลี้ยงผีปู่ย่านายสวิงจะต้องไปร่วมทำพิธีที่บ้านเก๊าผีฝ่ายแม่ของตนเอง

ปัจจุบันนางสีมาอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกับแม่มูลซึ่งเป็นบ้านเก๊าผี ดังนั้นนางสีมาจะเป็นผู้สืบทอดผีปู่ย่าของเก๊าผีนี้ต่อไปในอนาคต ส่วนหลานทั้งหมดของแม่คำมูลเรียกว่าลูกเล่าลูกแป้ง

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การสืบทอดผีปู่ย่าจะผ่านทางผู้หญิง ส่วนมากเป็นลูกผู้หญิงที่อาศัยอยู่กับแม่ที่บ้านเก๊าผี ถ้าลูกสาวที่อยู่บ้านเก๊าผีไม่รับสืบทอดเป็นบ้านเก๊าผีต่อ สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันใครจะเป็นผู้รับไปก็ได้ แต่จะต้องบอกผีก่อนในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีว่าจะขอย้ายตุบหรือหิ้งผีไปไว้บ้านคนนั้นคนนี้ ถ้าผีปู่ย่าไม่ยอมให้ย้าย ก็จะมาเข้าฝันคนที่ทำพิธี หรือคนเฒ่าคนแก่หรือมาทำให้คนในผีเดียวกันไม่สบาย ถ้าไม่มีเหตุการณ์อะไรก็จะย้ายได้ ดังนั้นตุบผีหรือหิ้งผีปู่ย่าจะตั้งอยู่ที่บ้านของผู้สืบทอดเรียกว่า"บ้านเก๊าผี" สมาชิกที่มาร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าต้องเป็นผีเดียวกันนั่นคือทุกคนที่มาร่วมเป็นญาติพี่น้องกันโดยนับทางสายแม่

การนับถือผีปู่ย่าซึ่งสืบเชื้อสายมาทางฝ่ายมารดานี้มีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับการมีความสัมพันธ์ทางเพศและการแต่งงานของผู้หญิงในกลุ่มตระกูล สมัยดั้งเดิมเชื่อกันว่าถ้าหากผู้หญิงนั่งบนกระดานหรือเสื่อผืนเดียวกัน ถูกล่วงเกิน ถูกสัมผัสเนื้อตัว หรือมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายที่อยู่นอกกลุ่มตระกูล ก็จะทำให้ผีที่อยู่ในตัวผู้หญิงถูกละเมิด (Turton 1984 : 279 อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน ,2539:70) โดยทั่วไปผู้เป็นแม่มักจะอบรมสั่งสอนลูกผู้หญิงมาตั้งแต่อายุประมาณ 12 – 13 ปี หรือเมื่อเริ่มเข้าสู่วัยสาวว่าในตัวของแต่ละคนจะมีผีสิงสถิตอยู่ และเมื่อเริ่มสาว หญิงสาวก็จะถูกพร่ำสอนให้ตระหนักรู้ว่าการที่ผู้ชายซึ่งมิได้นับถือผีเดียวกันถูกเนื้อต้องตัวหรือล่วงเกินจะทำให้ "ผิดผี" และอาจเป็นสาเหตุให้คนในครอบครัวหรือสมาชิกของกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันเจ็บป่วยได้ (Tanabe 1988 : 7 , 24อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน ,2539:70) การผิดผีในลักษณะนี้หรือลักษณะอื่นๆ จึงต้องมีการขอขมาต่อผีปู่ย่า

6.4.1 การผิดผี

- ในอดีตการแฉ้วสาวและการนั่งอุปั้วสาวในเวลากลางคืนนั้น จะไม่มีการล่วงเกินอะไรกันเลย จนกว่าจะได้รับปากฝากรักกันแล้ว เรียกว่าเป็น "ตัวพ่อตัวแม่" กัน(คู่รัก) ตามสำนวนของชาวเหนือ จึงจะล่วงเกินกันในงานที่เรียกว่า "ผิดผี" การ "ผิดผี" ไม่ใช่ว่าจู่ๆเห็นผู้หญิงสวยๆก็เข้าไปนั่งคุยสักครู่หนึ่งก็ตรงเข้า "ผิดผี" เลยโดยไม่ได้มีการยินยอมพร้อมใจกันแล้ว คนล้านนาถือว่าเป็นการดูถูกกันมาก และจะไม่มีการอภัยให้เลยอย่างเด็ดขาด มิน่ายังอาจจะได้รับการตอบ

แทนสิ่งสอนอย่างรุนแรง ต้องตกอยู่ในฐานะจำเลยในคดีข่มขืนอนาจาร และยังจะต้องเสียค่าเสียหายแก่เขาตามแต่เขาจะเรียกร้อง ซึ่งกฎหมายจะต้องอนุโลมตามประเพณีนี้อีกด้วย

การผิดผีจะทำได้ต่อเมื่อฝ่ายหญิงมีความเต็มใจมิใช่ทำให้ด้วยการข่มขืนใจ และการผิดผีไม่ได้หมายถึงการได้เสียซึ่งกันและกันแต่อย่างใด แม้แต่การถูกต้องเพียงแต่เนื้อต้องตัว จับมือถือแขนหรือการล่องล่ำในเขตที่เขาหวงห้ามสำหรับผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ก็นับว่าเป็นการผิดผี การล่องล่ำเข้าไปในเขตหวงห้ามก็คือ การล่องล่ำเข้าไปในเขตห้องนอนของเขาซึ่งมี “ข่มประตู่” กันไว้ที่ประตู เมื่อผู้ชายล่องล่ำเข้าไป จะถือว่าเป็นการผิดผี ทั้งๆที่ไม่ได้แตะเนื้อต้องตัวหญิงสาวเลย ต้องเสียผีตามประเพณี และก็ไม่ใช่เสียผีแล้วผู้ชายจะได้หญิงสาวมาเป็นภรรยา เพราะการผิดผีไม่ได้หมายถึงการแต่งงานหากว่าฝ่ายหญิงไม่ได้ยินยอมด้วย ซึ่งถือว่าเป็นอำนาจของผู้หญิง

6.4.2 ประเภทของการเสียผี/ใส่ผี

การผิดผีมีอยู่ 2 วิธี คือ(1)เมื่อผู้ชายไปผิดผีแล้ว (ได้รับการยินยอมจากหญิงสาวแล้ว) และหญิงสาวก็ยินดียลุ่มหลวมทำยเป็นคู่ชีวิตด้วย การผิดผีแบบนี้ เมื่อไปเสียผี หรือ ใส่ผี เรียกว่า “ใส่เอา” และ(2)เมื่อผู้ชายไปผิดผีแล้ว หญิงสาวไม่พอใจในการที่จะเป็นคู่ครองร่วมชีวิตด้วย ซึ่งฝ่ายชายก็ต้องเสียผีเหมือนกันแต่เสียเพียงครั้งเดียว วิธีนี้เรียกว่า “ใส่ป่าเอา” (สงวน โชติสุขรัตน์ , 2512:79-82)

- ในทัศนะของชาวบ้านเกี่ยวกับการเสียผี/ใส่ผีแบบ “ใส่ป่าเอา” นั้น ชาวบ้านบอกว่าเป็นวิธีการที่ฝ่ายหญิงจะเรียกร้องเงินจากฝ่ายชายให้มากเพื่อให้ฝ่ายชายอับอาย เสียหน้ากับชาวบ้านเพราะตนเองทำไม่ดี เป็นการประจานคนไม่ดีให้สังคมรับรู้

การเสียผี /ใส่ผี ต้องมีหัวหมูต้มสุก1หัว ขนม ข้าวต้มมัด ดอกไม้ ธูปเทียน และสุรา1ขวด อาจจะมีไก่ต้ม 1ตัว แล้วแต่เจ้าของผีจะบอกว่าต้องการอะไร ซึ่งฝ่ายชายต้องจัดให้ตามความประสงค์ นอกจากนี้มีเงินสำหรับเป็นค่าผี ไม่มีการกำหนดตายตัว ในสมัยก่อนค่าผีเรียกร้องกัน 3 บาท 6บาทหรือ12บาท หรือเป็นร้อยเป็นพันหรือเรียกร้องเป็นค่าเลี้ยงดูที่เรียกว่าเป็นสินสอดทองหมั้น เรียกร้องตามแต่ฐานะ

แต่หากพ่อแม่ของฝ่ายหญิงสาวพอใจในความดี และความขยันขันแข็งของฝ่ายชาย แม้ฝ่ายชายไม่มีอะไรเลยพ่อแม่ฝ่ายหญิงก็จะยินยอมยกลูกสาวให้

การเสียผี/ใส่ผี คือการบอกกล่าวให้ผีปญ่าได้รับรู้ นับว่าเป็นการแสดงสัมมาคารวะและแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ

ในประเด็นเรื่องการผิดผี และการอบรมสั่งสอนลูกสาวนั้นในพื้นที่พบว่า ผู้ที่มีบทบาทหลักคือปู่ ย่า ตา ยายหรือพ่อแม่จะสอนลูก โดยเฉพาะในวันที่มีการเลี้ยงผีปญ่าเมื่อเสร็จพิธีแต่ละครอบครัวได้อาหาร(ยำจิ้นไก่)จากในงานกลับมาบ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำเมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกันแล้วปู่ ย่า ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอนลูกหลาน โดยจะ

เริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมือนั้นว่าได้มาจากในงานพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า(ย่าจิ้นไก่ถือว่าเป็นอาหารศักดิ์สิทธิ์เพราะได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้ว)และจะเชื่อมโยงต่อว่าผีปู่ย่าคือใคร ผีปู่ย่าดูแลลูกหลานเรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดผีถ้าทำผิดผีแล้วจะถูกผีปู่ย่าลงโทษ เช่นทำให้เจ็บ ป่วย ลูกผู้หญิงต้องรักษาวนสวนตัว เป็นต้น

“ป๊อแม่เป็นฮักลูก พอได้ย่าจิ้นไก่มาเป็นกะเก็บไว้หื้อลูก พอลูกกลับมาป๊อแม่เตรียมอาหารกะมีย่าจิ้นไก่ ตอนนีป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นว่า ย่าจิ้นไก่นี้ได้มาจากเลี้ยงผีปู่ย่าที่บ้านย่ายนั้นย่ายนี้กะว่าไป ปีไหนเป็นเลี้ยงเตื่อ ละอ่อนมันกะอาจจะถามป๊อแม่ต่อ แล้วป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นบ่หื้อผิดผีหยักัน คนดีฮู้จักกะจะอธิบายนักบางคนกะจะบอกสอนลูกผีปู่ย่าเป็นจ่วยปกปักฮักสา ต้าเป็นลูกแม่ญิงห้ามให้ป๊อจายถูกเนื้อต้องตัว เดี่ยวมันจะผิดผี เจ่นกันป๊อจายกะห้ามไปยะแม่ญิง อย่าไปยะหยักันผิดผีเดี่ย ผีปู่ย่าเป็นจะลงโทษ ผีปู่ย่าเป็นแ่งเป็นตึงฮู้ว่าลูกหลานไปยะหยักันผิดผี”

นายอินจันทร์ ทนวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

6.4.3 บทบาทหน้าที่

(ก) บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ทศณะของนักวิชาการ

ผีปู่ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของฝ่ายผู้หญิง ทำหน้าที่ดูแลเรื่องภายในบ้าน (นฤจร ,2523 : 160 – 161) จัดเป็นสถาบันความเชื่อที่เปรียบเสมือนรากแก้วที่หล่อเลี้ยงระบบครอบครัวและเครือญาติของชาวล้านนา จนมีผู้กล่าวว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบครอบครัวของชาวล้านนา และเป็นกลไกที่ช่วยธำรงครอบครัวให้สืบทอดตลอดมา (Chayan 1984 : 439 , 448) (อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน,2539:71-72)

นักวิชาการผู้ศึกษาเรื่องผีปู่ย่าได้เสนอความเห็นไว้ว่าผีปู่ย่ามีการทำหน้าที่แตกต่างกันไปหลายประการ ประการแรก เห็นว่าการทำหน้าที่หลักหรือการทำหน้าที่ที่ชัดเจนของผีปู่ย่าคือการทำให้ครอบครัวสามารถควบคุมพฤติกรรมทางเพศของลูกสาว ไม่ให้ละเมิดบรรทัดฐานที่วางไว้หรือไม่ให้ผิดผี เพื่อป้องกันคนในครอบครัวเจ็บป่วย หรือเป็นการควบคุมการแต่งงานของลูกสาว เช่นห้ามแต่งงานกับผู้ชายที่นับถือผีเดียวกัน หรือให้แต่งงานกับผู้ชายที่ครอบครัวพึงพอใจ (Chayan 1984 : 431 – 432 , Anan Ganjanapan 1984 (a) : 327 – 328 , Paul T. Conhen and Gehan Wijeyewardene 1984 : 261 Turton 1975 : 227 – 228)

ประการที่สอง บางท่านเห็นว่าความเชื่อในผีปู่ย่ามีความสำคัญในแง่ของพิธีกรรมและกฎหมายประเพณี เพราะเป็นอำนาจในระดับหมู่บ้านที่ควบคุมดูแลผู้คน อันเป็นแรงงานซึ่งจัดว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญและหาได้ยากมาแต่ครั้งโบราณ (Turton 1972 : 246 อ้างใน Chayan

1984 : 433 – 434) และสามารถลงโทษสมาชิกของกลุ่มตระกูลได้ถ้าหากกระทำความผิด เช่น ทะเลาะเบาะแว้งกัน ล่วงละเมิดทางเพศ ฯลฯ หรือละเมิดกฎเกณฑ์ที่จะต้องปฏิบัติต่อผีป่วน แต่โดยทั่วไปแล้วผีป่วนก็มักจะให้คุณมากกว่าให้โทษ (Turton 1975 : 229)

ประการที่สาม ความเชื่อเรื่องนี้ได้ช่วยในการควบคุมแรงงาน คือ ช่วยเพิ่มพูนแรงงานของครอบครัวจากการที่ลูกเขยแต่งงานเข้ามาเป็น “ควายงาน” ให้กับครอบครัวฝ่ายหญิง (Christine Mougne 1981 : 455 อ้างใน Chayan 1984 : 437 , 448) เพราะแม้ว่าลูกสาวจะไม่อาจให้แรงงานได้เท่ากับลูกชาย แต่ลูกสาวก็ช่วยให้ครอบครัวได้ลูกเขยเข้ามาทดแทนพี่ชายน้องชายที่อาจจะแต่งงานออกไปจากบ้าน (Chayan เพิ่งอ้าง : 443)

ประการที่สี่ ความเชื่อในผีป่วนสอดคล้องกับแบบแผนการปฏิบัติที่ผู้ชายมักจะไปอยู่กับครอบครัวของผู้หญิงหลังการแต่งงานอย่างน้อยก็ในระยะ 1 – 3 ปีแรก ช่วยทำงานเกษตรในที่ดินของภรรยาและอยู่ภายใต้อำนาจของพ่อตาค่อนจะลงเรือนไปอยู่อาศัยเป็นเอกเทศในที่ใกล้เคียงกับบ้านของภรรยาหรือไปอยู่ที่อื่นเมื่อลูกสาวคนต่อไปของครอบครัวแต่งงาน (เพิ่งอ้าง : 444 – 445 , 447)

ประการที่ห้า บางท่านเห็นว่าความเชื่อในผีป่วนได้ช่วยในการควบคุมและจัดสรรที่ดินผ่านทางสายผู้หญิงในสองวิถีทาง ทางหนึ่งโดยแบบแผนการสืบมรดกที่พ่อแม่มักจะยกบ้าน (เรือน) และที่ดินที่ปลูกบ้านให้แก่ลูกสาวคนสุดท้ายที่เลี้ยงดูพ่อแม่ในวาระสุดท้าย และอีกทางหนึ่ง โดยการตั้งถิ่นฐานหลังแต่งงานกับครอบครัวของฝ่ายหญิงซึ่งเป็นรูปแบบดั้งเดิมหรือรูปแบบในอุดมคติ นอกจากนี้ยังมีการสันนิษฐานว่า การสืบมรดกในล้านนาสมัยที่ยังเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพจะเป็นการแบ่งทรัพย์สินให้แก่ลูกผู้หญิงและลูกผู้ชายโดยเท่าเทียมกันแต่หลักที่มักจะถือปฏิบัติกันก็คือลูกชายซึ่งมักจะแต่งงานไปอยู่นอกบ้าน ก็อาจจะยกที่ดินนั้นให้แก่พี่สาวหรือน้องสาวของตนเอง (ซึ่งแม้จะแต่งงานแล้วก็มักจะอยู่ใกล้หรือกับพ่อแม่) ส่วนตัวเองก็อาจจะรับทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ได้ไปแทน ซึ่งก็คือการควบคุมที่ดินให้อยู่ในมือของครอบครัว โดยผ่านทางลูกสาวนั่นเอง (Hale 1979 : 141 – 142 อ้างใน Chayan 1984 : 435)

ประการที่หก เป็นการสร้างกฎเกณฑ์การรับมรดกที่ลูกผู้หญิงคนสุดท้าย ซึ่งตามปกติก็มักจะแต่งงานหลังสุด เป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ในบั้นปลายของชีวิต และจะได้รับที่ดินส่วนของพ่อแม่กับบ้านของพ่อแม่เป็นมรดกเพิ่มเติมจากส่วนที่จะได้รับเท่าๆ กับลูกคนอื่นๆ ในครอบครัวหลังจากที่พ่อแม่เสียชีวิตแล้ว เพื่อเป็นหลักประกันว่าพ่อแม่จะได้รับการดูแลเอาใจใส่ยามสูงอายุ (Chayan เพิ่งอ้าง : 446 – 447) และประการสุดท้าย

ประการที่เจ็ด มีผู้เห็นว่ากล่าวโดยรวมความเชื่อผีป่วนได้ช่วยควบคุมเฉพาะที่ดินหรือการผลิตซ้ำของแรงงานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการควบคุมอุดมการณ์เพื่อความอยู่รอดของระบบครอบครัวทั้งระบบอีกด้วย โดยที่ผีป่วนได้มีหน้าที่สองด้าน ในด้านหนึ่งช่วยส่งเสริมให้ระบบครอบครัว

เจริญรุ่งเรืองและดำรงอยู่ตลอดมาได้ การช่วยควบคุมแรงงานและที่ดินเพื่อการดำรงอยู่ของระบบการผลิตแบบครอบครัว ส่วนอีกด้านหนึ่งก็ช่วยควบคุมอุดมการณ์และจิตสำนึกร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว (เพ็งอ้ง : 451 – 452 และชยันต์ วรรณะภุติ และคณะ 2528 : 100)

หมายเหตุ ข้อมูลหน้าที่ผีป่วนจากนักวิชาการต่างๆดังกล่าวอ้างใน จิราลักษณ
งศกิตมัน, 2539:71-72

(ข) บทบาทหน้าที่ของผีป่วน : ทศนะของชุมชน

จากหลักการ ทฤษฎีและแนวคิดของนักวิชาการหลายๆท่านที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผีป่วน ที่ผู้ศึกษานำเสนอข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนั้นทั้งหมดเป็นข้อมูลจาก “คนวงนอก” (objective) และเมื่อนำมาตรวจสอบกับทศนะข้อคิดเห็นของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลวอแก้ว (กลุ่มตัวอย่าง) ซึ่งเป็น “คนวงใน” (subjective) ได้ดังนี้

- ชาวบ้านในพื้นที่เชื่อว่า “ผีป่วน” เป็นวิญญาณของผีบรรพบุรุษจะยังสิงสถิตอยู่เพื่อคอยปกป้องลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่พึงพอใจ ในอดีตคนนับถือผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่มาก ในเมื่อป่วนตายเสียชีวิตไปแล้วลูกหลานจึงสร้างหิ้งผี/หอผีหรือตูปผีไว้เป็นตัวแทน เมื่อตนประสบปัญหา ก็ไปกราบไหว้บอกกล่าวให้ช่วยเหลือ เป็นกฎหมายสำหรับป้องกันไม่ให้เกิดผู้หญิงถูกล่วงละเมิด นอกจากนี้ยังเป็นการรวมญาติให้ได้มาพบปะพูดคุย ชักถามสารทุกข์สุกดิบต่อกัน สนุกสนานและเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปเป้าหมายในอดีตของประเพณีการเลี้ยงผีป่วนในพื้นที่ตำบลวอแก้ว เพื่อ

- ให้ญาติพี่น้องเคารพต่อบุพการี เคารพต่อผู้อาวุโส ป่วน ตายาย
- ให้ผู้อาวุโสมีบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน
- ควบคุม/ดูแลศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ห้ามล่วงละเมิด
- การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของกลุ่มเครือญาติ
- ด้านจิตใจ
- สนุกสนานรื่นเริงในหมู่ญาติพี่น้อง

พบว่าในอดีตประเพณีการเลี้ยงผีป่วนเน้นที่บทบาทต่อสังคมส่วนรวม ซึ่งหมายถึงสังคมในกลุ่มญาติพี่น้อง แต่ก็มีบทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกชนที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกันด้วย

จากการพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการเรียงลำดับความสำคัญของหน้าที่ผีป่วนในอดีต แม้เพียงคำบอกกล่าวจะให้เรียงลำดับความสำคัญว่าหน้าที่ไหนสำคัญมาก หน้าที่ไหนสำคัญน้อย นั้น ไม่สามารถที่จะแยกลำดับได้อย่างชัดเจน เนื่องจากทุกหน้าที่จะสำคัญเท่าๆกันจนยากที่จะแยกแยะได้ แต่จะให้น้ำหนักไปในเรื่อง การดูแลลูกผู้หญิง เพราะในอดีตผู้หญิงไม่มีโอกาสได้รับ

การศึกษาส่วนผู้ชายได้รับการศึกษาที่วัด และผู้หญิงจะต้องเป็นผู้ที่สืบทอดดูแลผีปู่ย่าต่อไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องดูแลคุ้มครองลูกผู้หญิง แต่ในปัจจุบัน ความสำคัญของหน้าที่ผีปู่ย่าคือ เป็นที่พึ่งทางใจ ส่วนหน้าที่อื่นๆลดบทบาทลง ส่วนการดูแลลูกผู้หญิงหายไปไม่ได้ทำหน้าที่นี้

ในความเห็นของพ่อนานยาย เมืองมูล และกำนันอินจันทร์ ทนวิสัย บอกว่าหน้าที่ของผีปู่ย่าในอดีต เป็นการดูแลลูกผู้หญิงและเป็นกฎหมายของเครือญาติ จะมีความสำคัญเป็นอันดับ 1 ส่วนหน้าที่อื่นๆมีความสำคัญรองลงไปและมีความสำคัญใกล้เคียงกัน จนไม่สามารถจะแยกลำดับได้ เพราะทุกหน้าที่สร้างคนให้เป็นคนดี แต่ในปัจจุบัน การเป็นที่พึ่งทางใจจะมีความสำคัญอันดับ 1 ส่วนหน้าที่อื่นๆแทบจะไม่ได้ทำหน้าที่เลย และการทำหน้าที่ของผีปู่ย่าในปัจจุบันจะอยู่เฉพาะในกลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุที่นับถือผีปู่ย่าเท่านั้นซึ่งพบว่าจริงๆแล้วการนับถือผีปู่ย่าในกลุ่มคนเหล่านี้ ก็เริ่มลดลงมาก ส่วนคนรุ่นหลังไม่ได้เข้าร่วมพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า กำนันเปรียบเทียบว่า “คล้ายกับมีตำราแต่ไม่ได้อ่าน” ถ้ารู้พื้นคนรุ่นหลังก็จะเข้ามาเรียนรู้

“ผีปู่ย่ามันสอนไว้ในใจ หือบังคับใจไว้ หือได้สำนึก”

“จะหือรู้ว่าเป็นสังคยาตจากตเจ้าเดียวกัน ผีปู่ย่าให้มันอยู่ประจำใจ

ไปไหนมาไหนหือได้ปกป้องกันทุกวิถีทาง ไปปะกันตามตางหรือดีใดกะแล้วแต่

ขอหือได้ช่วยกัน เช่นเฮาเป็นบ่าวไปปะสาว เป็นสังคยาตเดียวกันพอเฮาบ่าหูกี้

เฮากะจะไปตักเป็น(ทำไม่ดีไม่ร้าย) แต่ด้ามีผีปู่ย่าในใจหือว่าอันนั้นเป็นลูกคนนั้น

เป็นสังคยาตเดียวกันกับกู เฮาต้องข่มใจต้องหู้แหละเพราะมันมีผีปู่ย่าในใจลอ”

พ่อนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจำ

ผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

“ผีปู่ย่านี้ ถ้านึกถึงอดีตแต่ ๆ ผมว่าตะกอนคือกฎหมายบ่ค่อยถึงในชนบท

ที่มีผีปู่ย่าขึ้นมามันเป็นกฎเกณฑ์ของแต่ละกลุ่มแต่ละชุมชน เพื่อปกป้องดูแลลูกแม่หญิง

ให้แม่หญิงรู้ว่าตนเองมีศักดิ์ศรีและศักดิ์ศรีของตัวเองเก่า หือลูกหลานหรือว่าลูกเล่า

ลูกแบ่งนี้เชื่อในตรงนี้ อย่าละเมิดสิทธิ หรือว่าไปล้าตีประเพณี อย่าไปทำในสิ่งที่ดีบ่งาม

มันจะผิดผี อันนี้คือเป็นเริ่มต้นหน้าที่ของผีปู่ย่าเป็นครั้งแรก แล้วพอบ่าเดี๋ยวนี้กฎหมาย

เข้ามาถึงก็ละเลยตรงนี้ คนก็ร่ำเรียนขึ้นไปโดยบ่เหลียวหลังแลโลก ไปเชื่อตรงนั้นนั บ่า

ค่อยเชื่อตรงนี้ “

นายอินจันทร์ ทนวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

6.5 ฝึญ่า : สื่อสัญลักษณ์

ฝึญ่า หมายถึงฝึประจำตระกูลหรือฝึบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นฝึของปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว จนจำไม่ได้ว่าเมื่อไหร่ ในเมื่อปู่ย่าตายายเสียชีวิตไปแล้วลูกหลานจึงสร้างหิ้งหรือตูปฝึไว้เป็นตัวแทน เมื่อตนประสบปัญหา ก็ไปกราบไหว้บอกกล่าวให้ช่วยเหลือ ลูกหลานจึงสร้างหิ้ง(ชั้น) ฝึ ไว้ที่เหนือหัวนอน ในห้องของผู้หญิงที่เป็นผู้สืบทอด/ผู้รับฝึ (เก๊าฝึ)หรือสร้างหอฝึหรือตูปฝึไว้ในบริเวณรั้วบ้านของผู้หญิงที่เป็นผู้สืบทอด/ผู้รับฝึ (เก๊าฝึ)

“สมมุติอุปโลกขึ้นมาว่าตาย แบ่งตูปแบ่งหิ้งว่าเป็นที่อยู่ของฝึญ่า”

พ่อหนานอนันต์ ปาระมี อายุ 63 ปี บ้านทุ่งหก

คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล

6.5.1 หิ้งฝึ/หอฝึ/ตูปฝึ

ในการศึกษาหมู่บ้านใต้ ซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือของเมืองเชียงใหม่ ของGehan Wijeyewardene (อ้างในนฤจร อิทธิจิระจรัส,2523:158) ได้แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของฝึวิญญาณในบ้านของคนไทยภาคเหนือ โดยพบว่ามีอันหนึ่งเป็นหิ้งเล็กๆอยู่ตรงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของห้องนอน อีกอันหนึ่งเป็นโครงสร้างเรือนเล็กๆเรียกว่าหอฝึ ตั้งอยู่ลานบ้านด้านทิศเหนือของตัวบ้าน ชาวบ้านเรียกชื่อต่างกัน3ชื่อ คือมีทั้งที่เรียกว่าฝึเฮือน ,ฝึอะฮักและฝึญ่า โดยบอกว่าฝึทั้งสามนี้เป็นฝึบรรพบุรุษ แต่ก็ไม่ได้แสดงแยกแยะฝึทั้งสามให้เป็นที่ชัดเจน เพียงแต่กล่าวว่าฝึทั้งสามประเภทนี้อาศัยอยู่กับหิ้ง และหอทั้งสองร่วมกัน นอกจากนี้แล้วTurton(อ้างในนฤจร อิทธิจิระจรัส,เพ็งอ้าง) ก็พบหิ้งและหอทั้งสองประเภทนี้เช่นกันในหมู่บ้านที่เขาศึกษาที่จังหวัดเชียงราย ที่เป็นหอเป็นเรือนหลังเล็กๆตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวบ้านเรียกว่า หอฝึหรือเก๊าฝึ อีกแห่งหนึ่งเป็นหิ้งติดอยู่กับฝาเรือนด้านทิศเหนือของห้องนอนซึ่งเป็นห้องที่อยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวบ้าน และจากการศึกษาของนฤจร อิทธิจิระจรัส,เพ็งอ้าง พบว่าในบ้านของผู้ที่ให้สัมภาษณ์ทั้งหิ้งและหอวิญญาณบรรพบุรุษ ที่อยู่ในบ้านเป็นฝึญ่าและที่อยู่นอกบ้านเป็นฝึอะฮัก

- ลักษณะของหิ้งฝึ/ตูปฝึหรือหอฝึของแต่ละกลุ่มฝึในพื้นที่จะแตกต่างกันไปแล้วแต่ว่าจะสร้างอย่างไรเช่น ที่พบทั่วไปถ้าเป็นหิ้งฝึที่สร้างบนบ้านจะสร้างแบบเรียบง่ายคือเป็นไม้กระดานแผ่นเดียวขนาดกว้างประมาณ15-20 ซม. ยาวประมาณ30-40 ซม ใช้ตะปูตีแผ่นไม้ติดกับฝาผนังบ้านหรือบางกลุ่มอาจจะทำเป็นกรอบ/กล่องสี่เหลี่ยม และถ้าเป็นหอฝึหรือตูปฝึที่สร้างไว้ข้างบ้านพบว่าโดยทั่วไปมีขนาดกว้างประมาณ1เมตรและยาวประมาณ1เมตร บางกลุ่มใช้ไม้จริงสร้าง บางกลุ่มใช้ไม้ไผ่สร้าง โดยมีการตีไม้ระแนงทั้ง3ด้านส่วนด้านหน้าเปิด และมีบางกลุ่มก่อปูนซีเมนต์ มีทั้งที่มีเสา4ต้นสูงประมาณ1เมตรและที่ไม่มีเสา หลังคามีทั้งใช้สังกะสี หรือใช้หญ้าคามุง

สำหรับตำแหน่งที่ตั้งของหิ้งผี, ตูบผีหรือหอผีเช่น กลุ่มแก๊ผีแม่มูล , แก๊ผีที่สี่วรรณและแก๊ผีที่บัวซอนทั้ง3กลุ่มเหมือนกันคือมีการสร้างหิ้งเพื่อให้ผีปู่ย่าอยู่ร่วมกันโดยสร้างไว้บนห้วนอนติดฝาเรือนทางทิศตะวันออกในห้องนอนของแก๊ผีและมีการสร้างหอผี/ตูบผี(ผีอะฮัก)ไว้ที่ข้างบ้านทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน , แก๊ผีแม่เลี่ยมสร้างสองหิ้งเป็นการแยกให้ผีปู่และผีย่าอยู่คนละหิ้งแต่ทั้งสองหิ้งอยู่ติดกันโดยสร้างไว้บนห้วนอนติดฝาเรือนทางทิศตะวันออกในห้องนอนของแก๊ผีและมีการสร้างหอผี/ตูบผี(ผีอะฮัก)ไว้ที่ข้างบ้านทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน , กลุ่มแก๊ผีแม่เกี้ยงคำสร้างหอผี/ตูบผีอยู่ข้างบ้านทางทิศตะวันออกของตัวบ้านและแบ่งเป็น2ห้องห้องด้านทิศตะวันออกเป็นที่อยู่ของผีปู่ย่าและห้องทิศตะวันตกเป็นที่อยู่ของผีอะฮักโดยไม่มีหิ้งผีในบ้าน , และกลุ่มแก๊ผีแม่ปัดมีการสร้างหิ้งเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของผีอะฮักโดยสร้างไว้บนห้วนอนติดฝาเรือนทางทิศตะวันออกในห้องนอนของแก๊ผีและมีการสร้างหอผี/ตูบผีเป็นสัญลักษณ์ของผีปู่ย่าไว้ที่ข้างบ้านทางทิศตะวันออกของตัวบ้าน เป็นต้น

ที่เหมือนกันของทุกกลุ่มผีปู่ย่าคือบนหิ้งผีหรือในตูบผีหรือในหอผีนั้นจะไม่มีสัญลักษณ์ใดๆที่บ่งบอกถึงผีปู่ย่าเลย ดังนั้นผีปู่ย่า จึงไม่มีรูปที่เป็นสัญลักษณ์สำหรับเคารพ จะมีก็แต่หิ้งผี หรือ ตูบผีหรือหอผีเท่านั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าถ้าเป็นสัญลักษณ์แทนผีปู่ย่าจะสร้างเป็นหิ้งไว้ในห้องนอนของคนที่เป็ แก๊ผี(ผู้หญิง) แต่ก็มีการสร้างเป็นตูบผี/หอผีซึ่งสร้างอยู่ข้างบ้านเช่นของแก๊แม่ปัดและแก๊แม่เกี้ยงคำ สำหรับสัญลักษณ์แทนผีอะฮักนั้นส่วนมากสร้างเป็นหอผี/ตูบผีไว้ที่ข้างบ้าน แต่ก็มีแก๊แม่ปัดที่สร้างเป็นหิ้งไว้ในบ้าน

6.5.2 ยำจิ้นไก

- นอกจากหิ้งผี , หอผีหรือตูบผีจะเป็นสัญลักษณ์ของผีปู่ย่าแล้ว ในวันเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีจะมีสัญลักษณ์อีกชนิดหนึ่งคือ “ยำจิ้นไก” เป็นอาหารพื้นเมืองของคนล้านนาและเป็นอาหารชนิดเดียวที่ใช้ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีของทุกกลุ่มผีปู่ย่า ไม่มีอาหารอื่นๆเลย พ่อหนานย่าย เมืองมูล บอกว่า

“ ยำจิ้นไกคือเอาไก่กับน้ำพริกมากนสุกกัน(ผสม) ยำตวยกัน เหมือนกับเอาลูกเล้าลูกแบ่งญาติพี่น้องผีเดียวกัน มาฮวมกัน หวันกัน หื้อมีความผูกพันธ์ แน่นแฟ้น เหมือนยำจิ้นไก “

พ่อหนานอนันต์ ปาระมี บอกว่า

“ ยำจิ้นไก่เป็นอาหารพื้นเมือง เอาไก่ทุกตัวมาฉีก เป็นอันน้อยๆเอามาผสมกัน ผสมกันหื้อ
มันเข้มข้นขึ้น หื้อได้กินไก่ทุกตัว ไก่ของทุกคนที่เอามา เป็นการกระชับความสัมพันธ์กัน หื้อมัน
เหนียวแน่น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน “

จากคำพูดของปราชญ์ชาวบ้านทั้งสองท่าน จะเห็นว่าการยำจิ้นไก่คือการเอาไก่ ที่ต้มสุก
แล้วมาฉีกเป็นชิ้นเล็กๆแล้วเอามาผสมกับน้ำพริก ให้ไก่กับน้ำพริกเข้ากัน การที่เอาไก่ทุกตัวมาฉีก
ยำเลียงผีปู้ย่า หมายถึงไก่เป็นตัวแทนของสมาชิกลูกเล้าลูกแบ่งทุกคนที่เป็นสมาชิกผีเดียวกัน ได้
มาเลียงผีปู้ย่าอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาเป็นเสมือนสัญญาประชาคมที่แต่ละปีจะมีวันที่ญาติพี่น้อง
ทุกคนจะต้องมาพบกัน เมื่อเสร็จพิธีเลียงผีปู้ย่า เป็นการ”ยำไก่ซากผี”กินด้วยกัน เพื่อให้เห็นว่าทุก
คนที่มาร่วมพิธีจะได้กินไก่จากทุกตัวที่มาจากสมาชิกทุกคน ทั้งไก่ของตนเองและของคนอื่นที่เป็นผี
เดียวกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติผีปู้ย่าเดียวกัน ให้แน่นแฟ้น แสดงถึงความ
สามัคคี กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด

สื่อสัญลักษณ์ประเพณีการเลียงผีปู้ยาดังกล่าวเป็นเครื่องหมายของความสัมพันธ์ระหว่าง
คนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อที่จะร้อยใจ สานสายใยและสร้าง
ความสัมพันธ์ให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ในปัจจุบันการรับรู้ความหมายต่างๆในประเพณีการเลียงผีปู้ย่าของสมาชิกละดับบ้านมีน้อย
มาก ผู้ศึกษาพบว่าจำนวนสามคนที่มีความรู้และมีความเข้าใจเรื่องความหมายต่างๆ โดยแต่ละ
คนต่างก็มีความรู้คนละระดับคือบางคนรู้มากและลึกด้วย บางคนรู้บ้างแต่ไม่มากนัก เมื่อโครงการ
จัดกระบวนการโดยมีเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งที่เป็นเวทีกลุ่มย่อยและเวทีระดับตำบลแล้ว
ทำให้ผู้รู้มีโอกาสถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนสู่คนอื่นๆทำให้มีคนพูดถึงเรื่องความหมายต่างๆใน
ประเพณีการเลียงผีปู้ย่ามากขึ้น

6.5.3 คำศัพท์ที่เกี่ยวกับการเลียงผีปู้ย่า

- บ้านแก๊ผี : บ้านที่ตั้งหอผีหรือตูผีหรือหิ้งผี ซึ่งเป็นบ้านที่ใช้ทำพิธี
กำลังผี : เป็นผู้ชายที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน เป็นแกนนำ มีหน้าที่ปรึกษาหารือกัน
และติดต่อสื่อสารระหว่างแก๊ผีกับลูกเล้าลูกแบ่ง และมีหน้าที่ดูแล
สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน
ลูกขึ้น : ผู้ชายที่แต่งงานและเข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิง หรือลูกเขย
ลูกเล้าลูกแบ่ง : สมาชิกทุกคนที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน
ผิดผี : หมายถึงการที่สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันไปทำผิดข้อห้าม
เสียผีหรือสุมา : หมายถึงการที่สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันไปทำผิดข้อห้าม ต้องมี

การไปบอกกล่าวหรือขอโทษแก่ผีปู่ย่า ความหมายคือการทำให้เข็ด
หลาบ และเสียหน้า

เลี้ยงผี : หมายถึงการเชิญผีปู่ย่ามากินของที่กลุ่มผีเดียวกันนำมาเช่นไหว้
เป็นคำที่ใช้ในการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี

6.6 แบบแผนพิธีกรรม

การเลี้ยงผีปู่ย่า จะกระทำในโอกาสดังต่อไปนี้

6.6.1 การเลี้ยงในโอกาสต่างๆ เช่น เนื่องในงานมงคล(การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่)

ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี
หรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้ เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บน

6.6.2 การเลี้ยงตามประเพณี

6.6.1 การเลี้ยงในโอกาสต่างๆ

เช่น เนื่องในงานมงคล(การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่) ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่า
ช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี หรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้
เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บน

ในกรณีนี้ไม่มีกำหนดตายตัวว่าจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีเมื่อไหร่ ขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกในกลุ่มผี
นั้นมีงานมงคลเมื่อไหร่ หรือต้องการกำลังใจหรือมีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผีเมื่อไหร่ก็จะต้อง
มีการเลี้ยงหรือเสียผีเมื่อนั้นเช่น

เนื่องในงานมงคลเช่นการแต่งงาน ฝ่ายชายต้องมีการเสียผีหรือสูมาผีสองครั้งคือ ครั้งที่
หนึ่งเสียผีหรือสูมาผีเพื่อบอกให้ผีปู่ย่าได้รับรู้ ใช้ดอกไม้และเงินจำนวน12บาทและเสียผีหรือสูมาผี
ครั้งที่สองคือเกี่ยวกับสินสอดที่จะให้แก่พ่อแม่ฝ่ายหญิงแล้วแต่ทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันเอง

การขึ้นบ้านใหม่หรือต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง เรียก
ว่าการไป"แจ้งหรือการไปบอกผีปู่ย่า" โดยเจ้าของงานจะนำดอกไม้ไปที่บ้านเก่าผีของตนเองจาก
นั้นให้เก้านำดอกไม้ที่เตรียมมาไปบอกแก่ผีปู่ย่าด้วย ถ้าเก้านี้อยู่จะให้ผู้ทำพิธีหรือใครก็ได้ที่อยู่
ในกลุ่มผีเดียวกันและสามารถที่จะพูดหรือบอกกับผีปู่ย่าได้

" เนื้อ.. บ่าแก้วบ่าคำจะเตหotedเฮือน ผีปู่ย่าจะไปโหดไปเกียดเนื้อ
บ่าเดียวนี้อย่างไปเดว ไปแอ้วหาเขาก็บมีตื้ออยู่ตักกิน บมีตักักตื้นนอน
ก็ไปธรรมชาติสามัญนี้ละ แล้วก็มา บอกหื้อฮู้บ่ตาย"
หรือ

“เออ..นี่เนื้อเจ้าปูเจ้าย่าบ่าเดียวนี้บ้านนั้นอันนั้นก็ดีไปฮ่ำไปเฮียน ไปสอบปุ่น
ขอหื้อเจ้าปูเจ้าย่าไปจ่วยเหลือนมันจิมเนื้อดลบันดาลหื้อมันมีวิชาความรู้หื้อมันสอบได้ “

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า
เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปูย่า

กรณีที่มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี เช่น(1)การละเมิดผู้หญิง พ่อแม่ทางฝ่ายผู้ชายต้อง
เอาดอกไม้และเงิน12บาทไปเสียผีเพื่อทำพิธีสู่มาผีปูย่า (ขอโทษ)

“บ่าเดียวนี้ละอ่อน 2 คนนี้ไปล่องลำข้ามข้าวกันไปกับบ่าจั่งฮู้จะใด เขาบ่ฮู้มันเกิดหล้ามาลูน
กะบ่ได้ตักได้เตือนว่ากล่าวกัน ก็ไปหันไปนี่ตวยหัน ก็ครั้งใกล้ไฟไขใกล้แดดเมื่อเป็นไปจะฮู้
ก็ขอสูมายาใจผีปูผีย่า ตีผีดอกผิดใจ ยะหื้อละอ่อนให้เมื่อค้ำเมื่อคั่นกา หรือว่าไปยะหื้ออี่
นั้นฮู้บ้านได้บ้านเหนือกา กาวาคนใดบ่หลับบ่อนนั้น เขาไปถามเมื่อตอหมอดักว่าออก
ผีปูย่ายะหื้อ แล้วผิดใจ 2คนนี้ยะกันทำกัน ตะก่อนตัวข้าก็ตักเตือนแล้ว ข้าก็บ่ฮู้เกินกว่ามัน
ยังกันไปละ เป็นว่าบ่าเดียวนี้เอากันจนมีตองมีไส้ บ่าเดียวนี้เต็กเอากันแล้ว”

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า
เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปูย่า

กรณีที่มีการทะเลาะวิวาทกัน ไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัวเดียวกันหรือต่างครอบครัวแต่
อยู่ในกลุ่มผีเดียวกันก็ต้องมีการไปสู่มาผีปูย่า

“เออ ลูกข้ากับลูกหมอนั้นหมอนี้ก็ได้ดีได้ต่อยกัน บ่าเดียวนี้ก็ขอผีปูผีย่า อโหสิหื้อจิมเนื้อ
จะไปติดินินทา จะไปโกรธไปแค้น บ่าเดียวก็ได้ผัดแบ่งหื้อละอ่อนดีกันละ “

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า
เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปูย่า

ในกรณีเมื่อมีสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันทำผิดผี ปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นตามมาคือจะมี
สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน(บางคน)จะมีอาการผิดปกติเช่นเป็นไข้ ผื่นต่างๆ หรือมีความรู้สึก
ในร่างกาย/จิตใจไม่ปกติ เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวมีอาการอย่างใดอย่างหนึ่งพ่อแม่จะไปหาหมอ
เมื่อจะแจ้งบอกว่ามีสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันทำผิดผีปูย่า จากนั้นพ่อแม่ที่มีสมาชิกในครอบครัวที่
ไม่สบายจะไปปรึกษาเจ้าผีจะแจ้งให้กำลังผีของตนเองไปหาครอบครัวที่ทำผิดผีปูย่าเพื่อให้มีการ
ไกล่เกลี่ย/รวมขอมกันและให้ทั้งคู่ที่ทำผิดผีนั้นมาขอสูมาผี สิ่งที่ต้องนำมาคือดอกไม้

“บ่าสิดิงไปฮู้กับบ่าคำ บ่ามากำเนื้อ ลูกเป็นบ่าดีดีกัน เป็นไปถามเมื่อไปยะหื้อลูกเป็น

หื้อมาสูมาผิปูย่าเน้อ”

แม่หมา บ้านเก๊าผิไปบอกพ่อสี่ที่เป็นกำลังผิในกลุ่มผิเดียวกับตนเอง

เมื่อกำลังผิไปบอกแก่สมาชิกกลุ่มผิเดียวกันคือผู้ที่ทำผิผิและสามารถรวมขอมกันได้แล้ว จากนั้นพ่อแม่และผู้ที่ทำผิผิของทั้งสองฝ่ายต้องนำดอกไม้ไปที่บ้านเก๊าผิปูย่าเพื่อขอให้เก๊าผิ หรือ ผู้ทำพิธีหรือใครก็ได้ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผิปูย่าเดียวกันที่สามารถสื่อสารกับผิปูย่าได้เป็นผู้ทำพิธีสูมาผิปูย่า และเมื่อกลับมาบ้านแล้วพ่อแม่จะอบรมสั่งสอนเรื่องเกี่ยวกับผิปูย่าและการทำผิผิในกรณีต่างๆแก่ลูก

“นี่เน้อเจ้าปูเจ้าย่า บ่าเดียวเน้อออกเมื่อต่อหมอดักไ้บ่ามุลกับบ่ามา มันผิดกันเถียงกัน ตักัน ออกเมื่อต่อหมอดักมันบ่าถูกกันไปยะหื้ออ้อคำเจ็บป่วย ต้าผิปูย่าไปยะไปทำ กะขอหื้ออโหลสิ แก้วไซ ขอสูมาอย่าใจ หื้อมันหายบ่าดิบบ่าเดียว เจ็บในถอนนอก เจ็บนอกถอนเหี้ย ขอหื้อหาย ละอ่อนมันบ่าฮู้ยังขอนุขอย่าอย่าไปไซด”

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า

เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผิปูย่า

กรณีตัวอย่างในพื้นที่

แม่บ๊ิดเล่าให้ฟังว่าในอดีตที่ผ่านมานั้นก็มีการผิผิเกิดขึ้นเหมือนกัน เช่น “แม่บ๊้อมเก๊าผิเฮานี้ตะก่อนเป็นเอาผัวเอาละเอาละ บ่ามาบอกผิปูย่าๆเป็นคำหวัเกือบตายยะหื้อบ่าสบายไปหาหมอกบ่าหาย ไปหาเมื่อก็ออกผิผิผิเป็นกะเอาข้าวตอกดอกไม้มาบอกที่ตูปผิปูย่านี้เหี้ยแล้วมันก็หาย จากนั้นมันก็เอาหัวหมูมาเลี้ยงที่ตูปนี้ คนที่มาเลี้ยงกะมาคนเดียวไม่มีการไปบอกให้คนอื่นมาช่วย กำลังผิก็ไม่ได้มีการมาพูดคุยกัน

หัวหมูที่เอามาเลี้ยงนั้นหลังจากที่เลี้ยงเสร็จแล้วนั้นก็แบ่งให้เก๊าผิบางส่วน ส่วนที่เหลือคนที่เอามาเลี้ยงก็เอากลับไปกินที่บ้าน ในอดีตนั้นก็มีการแบ่งกันกับบ้านใกล้เคียงในครอบครัวรอบบ้านเก๊าผิ บางทีคนที่เอามาเลี้ยงก็ไม่เอากลับก็ยกให้เก๊าผิทั้งหมด”

ข้อห้ามหรือการผิผิปูย่า

1. แต่งงาน ต้องบอกผิ (ยังพอมีอยู่บ้าง)
2. ผู้หญิงไปมีชู้ (ยังพอมีอยู่บ้าง)
3. ผู้ชายจับมือถือแขน(หายไป)
4. ผู้ชายพาผู้หญิงมานอนที่บ้าน(มีเพศสัมพันธ์ – ผิผิฝ่ายชาย)(ยังพอมีอยู่บ้าง)
5. ผู้หญิงพาผู้ชายมานอนที่บ้าน (มีเพศสัมพันธ์ – ผิผิฝ่ายหญิง)(ยังพอมีอยู่บ้าง)

6. หญิงสาวไปนอนบ้านคนอื่นพ่อแม่ไม่รู้ (หายไป)
7. หญิงสาวนอกกลุ่มนอกทาง มีเพศสัมพันธ์(หายไป)
8. ผู้หญิงไปไหนกับผู้ชาย (หายไป)
9. ผู้ชายไปเที่ยวบ้านผู้หญิงแล้วข้ามแป้นต้อง(หากไม่มีแป้นต้อง ผู้ชายเอาหัวพันขอบประตูห้องนอนก็ถือว่าผิด)(หายไป)
- 10.ญาติพี่น้องผีเดียวกันทะเลาะกัน (ยังพอมีบ้าง)
- 11.ทำอะไรไม่บอกกล่าวเช่น (ยังพอมีบ้าง)
 - การรื้อบ้าน ปลุกบ้านและขึ้นบ้านใหม่
 - เดินทางไกลหรือไปทำงานหรือไปค้าขายต่างถิ่น
 - ลูกไปเรียน ไปเป็นทหาร
 - เอาสัตว์ใหญ่มาเลี้ยงในบ้านเช่นหมู วัว ควาย ช้าง ม้า
 - มีคนอื่นมาพักในบ้าน

ข้อห้ามหรือการผิดผีดังกล่าวของแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจะมีลักษณะคล้ายๆกันและพบว่าจะไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะใช้วิธีการถ่ายทอดผ่านสื่อบุคคลโดยการปฏิบัติ เช่นจากสมาชิกในครอบครัวคือพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายสู่ลูกหลาน ซึ่งในการปฏิบัติดังกล่าวมีทั้งก่อนวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า ในวันทำพิธีและหลังจากวันทำพิธีแล้วด้วย

“ก่อนวันเลี้ยงผีปู่ย่ากลางคืนนี้แม่ลูกเป็นจะช่วยกันกว่นขนมเพื่อเอามาหอมให้ปู่ย่าได้กิน ตอนนี้ลูกจะถามเธอว่าอ๊แม่ยะขนมไปหยัง เธอจะได้บอกฮื้อลูกหลานให้เรื่องผีปู่ย่าบะเดียวว่าต้องยะมันมีขาย แล้วกะเธอว่าค้อยว่างโตย แต่ก่อนเป็นบ่ามีส่วนยา บ่าเดียวเธอมีส่วนยาต้องยะก้าน”

นางเลี่ยม จันตา อายุ 69 บ้านนำจำ ผู้เข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

“ตะก่อนวันตีเป็นดาครวัดบ้านผม ป่อแม่เป็นจะสอนผมโดยเจ่นบอกว่าอย่าไปยะหยังผิดผีเดี๋ยผีปู่ย่าเป็นจะลงโทษ ผีปู่ย่าเป็นแองเป็นตึงฮื้อว่าลูกหลานไปยะหยังผิด”

นายอินจันทร์ ทนวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

กลับจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละครอบครัวได้อาหารที่เหลือจากในงานกลับมาบ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำ เมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกันแล้วปู่ ย่า ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอนลูกหลาน โดยจะเริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมือนั้นว่าได้มาจาก

ในงานพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าและจะเชื่อมโยงต่อว่าผีปู่ย่าคือใคร ผีปู่ย่าดูแลลูกหลานเรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดผีถ้าทำผิดผีแล้วจะถูกผีปู่ย่าลงโทษเช่นทำให้เจ็บ ป่วยเป็นต้น

“ป๊อแม่เป็นฮักลูก พอได้ย่ำจิ้นไก่อมาเป็นกะเก็บไว้หื้อลูก พอลูกกลับมาป๊อแม่เตรียมอาหารกะมีย่ำจิ้นไก่อ ตอนนีป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นว่า ย่ำจิ้นไก่อนี้ได้มาจากเลี้ยงผีปู่ย่าที่บ้านย่ำยนั้นย่ำยนี้กะว่าไป ปีไหนเป็นเลี้ยงเตื่อ ละอ่อนมันกะอาจจะถามป๊อแม่ต่อ แล้วป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นบ่หื้อผิดผีหยั่งกัน คนที่ตั้งู้กันกะจะอธิบายนักบางคนกะจะบอกสอนลูกผีปู่ย่าเป็นจ่วยปกปักฮักสา ต้าเป็นลูกแม่ญิงห้ามให้ป๊อจายถูกเนื้อต้องตัว เตี่ยวมันจะผิดผี เจ่นกันป๊อจายกะห้ามไปยะแม่ญิง ยอย่าไปยะหยังผิดผีเตี่ยว ผีปู่ย่าเป็นจะลงโทษ ผีปู่ย่าเป็นแองเป็นตึงฮื้อว่าลูกหลานไปยะหยังผิด”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

ช่วงหลังวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าไปแล้ว ช่วงนี้ผู้ที่มีบทบาทหลักคือ(1)ปู่ย่าตายายและพ่อแม่จะคอยดูแลลูกหลานที่อยู่ในครอบครัว และจะอบรมสั่งสอนไม่ให้ทำอะไรที่เป็นการผิดผี โดยเฉพาะการดูแลลูกสาว และ(2)กำลังผีที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันจะเป็นผู้ที่คอยดูแล อบรมสั่งสอนสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันอีกชั้นหนึ่งด้วย ถ้ามีใครละเมิด/ผิดผี ก็จะต้องมีการเสียผี/สูมาผีเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันอยู่เย็นเป็นสุข

6.6.2 การเลี้ยงตามประเพณี

การเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณีนั้นจะนิยมทำกันในเดือน5และ/หรือเดือน9(เหนือ) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์และหรือเดือนมิถุนายน เนื่องจากในช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่ผู้คนว่างงานและหลังจากนี้ไปแล้วทุกคนจะต้องเตรียมลงไร่ลงนา ในอดีตการทำนาใช้กิจกรรมที่ทำกันเฉพาะบุคคลหรือทำกันแต่ในครัวเรือนเท่านั้น ญาติพี่น้องแต่ละกลุ่มจำเป็นต้องพึ่งพาและได้รับความร่วมมือจากกันและกัน ความร่วมมือจากญาติพี่น้องเป็นสิ่งจำเป็นในขั้นตอนต่างๆเช่นการไถนาเพื่อเตรียมพื้นที่ การดำนา ตลอดจนถึงการเก็บเกี่ยวข้าว ดังที่พ่อนานอนันเล่าให้ฟังถึงอดีตว่า

“เมื่อก่อนนั้นพอถึงหน้าที่ลงทำนา ก็จะมีการเอาควายไปช่วยกันไถนาเริ่มตั้งแต่บ้านเหนือไปจนถึงบ้านใต้ บางปีเป็นเดือนกว่าจะได้กลับมาเข้าบ้าน เพราะว่าเสร็จของคนนี้ต้องไปของอีกคน มีควายไปไถนาเป็น 10 ตัว เพราะว่าถ้าช้าเตี่ยวพอฝนหมดก็จะทำนาไม่ได้แล้ว ไม่ได้มีเหมือนฝ่ายเหมือนตอนนี้จะมีก็ฝ่ายเล็กสำหรับ 2-3 เจ้าเท่านั้น”

ดังนั้นในการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าช่วงเดือน9เหนือก็เพื่อให้ญาติพี่น้องสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันมารวมกันในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อการรวมน้ำใจให้เป็นหนึ่งเดียวในการที่จะช่วยเหลือกัน

การทำไร่ทำนา(เอามือ)ซึ่งถือว่าเป็นการวางแผนการจัดระบบการช่วยเหลือกันในการทำไร่ทำนา เป็นอย่างดี และเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วประมาณเดือน5เหนือบางกลุ่มก็จะทำพิธีเลี้ยงผี ญ่าอีกครึ่งหนึ่งซึ่งครึ่งนี้เป็นการเลี้ยงขอบคุณญ่าตายายและญาติพี่น้องที่ได้ช่วยกันทำการผลิต จนสำเร็จ ด้วยดี

“บ่ารู้ว่ายะหยังเป็นจึงเลือกจะอัน ของจะนี้เป็นสืบแต่ญ่า ย่า ตา ยาย เป็นยะจะนั้นมา
เฮากะจำเป็นเอาแนวเป็นตลอด เอาชีเกาของเป็นมา
อย่างเดือนเก้านี้ เป็นเตรียมจะยะไฮยะนา จะต้องไปบอกไปเลี้ยงผีก่อน
ปาญาติพี่น้องเลี้ยงก่อนแล้วกะบอกกล่าว ตามความคิดของคนดีจะฟังทางใจเนื้อ
หื้อฝนตกดี ช่วยผ่อตันข้าวตันกล้าให้งามจะนั้น พอถึงเดือนห้านี้แรงงานหละ
เฮามาพบปะสังสรรค์กัน เป็นว่าเลี้ยงผี กินหอม ต่อมม่วนกัน”

พ่อนานอนันต์ ปาระมี อายุ 63 ปี บ้านทุ่งหก

คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล

ส่วนวันที่จะทำพิธีนั้นนิยมทำกันในวันขึ้นหรือแรม13ค่ำ ของทุกปี การที่จะเลือกทำพิธีวัน ไตวันหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละกลุ่มผีที่จะเลือก ซึ่งเมื่อเลือกวันได้แล้วจะกำหนดตายตัวและใช้วันนั้น เป็นวันทำพิธีของกลุ่มผีตนเองและทำสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษเพื่อให้แต่ละคนจดจำได้ แต่ถ้า วันที่เลือกทำพิธีปีใดตรงกับวันพุธจะต้องร่นเข้ามาทำพิธีก่อน1วันเพราะเชื่อว่าการทำทานวันพุธผี ญ่าจะไม่ได้กินสิ่งของที่ทานไปให้

หากจะมีการเปลี่ยนแปลงต้องขออนุญาตจากผีญ่าก่อน ถ้าผีญ่าอนุญาตก็สามารถทำ ได้แต่ถ้าผีญ่าไม่อนุญาตแล้วฝืนทำหรือไม่มีการขออนุญาตก่อน จะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีกับ สมาชิกในครอบครัวของกลุ่มผีญ่านั้นได้

ในพื้นที่ตำบลอ่าวแก้วพบว่าบางกลุ่มผีเลี้ยงผีญ่าปีละครั้ง มีบางกลุ่มเลี้ยงปีละสองครั้ง และนอกจากนี้แล้วในอดีตมีบางกลุ่มเลี้ยงสามปีต่อครั้ง ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นเลี้ยงปีละ ครั้งเพื่อให้ญาติพี่น้องได้มีโอกาสพบกันมากขึ้น

ของที่ใช้ในพิธีการเลี้ยงผีญ่าตามประเพณี จะมีอะไรบ้างนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละผีว่าจะกิน อะไรและกินจำนวนเท่าไร เช่นบางผีกินหมู ไก่ วัวหรือควาย เป็นต้น ส่วนจำนวนมีทั้งผีที่กินเป็น ตัวเช่นกินหมูทั้งตัว เมื่อถึงวันทำพิธีสมาชิกต้องรวบรวมเงินกันเพื่อซื้อหมูเป็นตัวและช่วยกันฆ่าหมู เพื่อใช้ในการทำพิธี หรือกินหมูเพียงบางส่วนเท่านั้น ปัจจุบันกลุ่มผีญ่าต่างๆได้มีการปรับตัวเช่น ใช้ไก่เป็นตัวหรือไข่แทนเนื้อสัตว์ เนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจถ้าผีกินหมูหรือเนื้อวัวเป็นตัวทุกปี สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันจะไม่สามารถสมทบเงินเพื่อซื้อหมูหรือวัวเป็นตัวได้ มีบางกลุ่มผีที่กินไก่3

ปีแล้ว1ปีกินหมู(ไม่กินหมูทั้งตัว) เป็นต้น หากจะมีการเปลี่ยนแปลงต้องขออนุญาตจากผีปู้ย้าก่อน ถ้าผีปู้ย้าอนุญาตก็สามารถทำได้แต่ถ้าผีปู้ย้าไม่อนุญาตแล้วฝืนทำหรือไม่มีการขออนุญาตก่อน จะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ดีกับสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มผีปู้ย้านั้นได้

การขออนุญาตเปลี่ยนแปลงต่างๆจะทำการในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีปู้ย้าประจำปี โดยกลุ่มสมาชิกผีเดียวกันจะมีการปรึกษากันก่อนเมื่อตกลงกันได้แล้วจึงจะบอกหรือแจ้งแก่ผีปู้ย้าเพื่อเป็นการขออนุญาต เมื่อได้บอกกล่าวให้ผีปู้ย้ารับรู้แล้วภายใน3วันถ้าไม่มีสมาชิกคนใดที่อยู่ในกลุ่มผีปู้ย้าเดียวกันเกิดการเจ็บป่วยถือว่าผีปู้ย้าอนุญาต แต่ถ้ามีสมาชิกเจ็บป่วยในช่วงดังกล่าวต้องมีการไปดูหมอเมื่อถ้าหมอเมื่อบอกว่าการเจ็บป่วยนั้นเป็นเพราะผีปู้ย้าไม่พอใจบางสิ่งบางอย่าง นั้นหมายถึงผีปู้ย้าไม่อนุญาตให้เปลี่ยนแปลงตามที่สมาชิกขอ คำขอที่จะเปลี่ยนแปลงก็ต้องยกเลิกไป

“เจ้าปู่เจ้าย่าเอ๋ย บ่เดียวลูกเล่าลูกแบ่งจะขออนุญาตเลี้ยงปู่เลี้ยงย่าชูปี่น้อ

เพราะ 3 ปี เตือบ่าหันหน้าลูกหลานตานเต้า ลูกเล่าลูกแบ่งจึงขอเลี้ยงชูปี่น้อ”

พ่อนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ้ำ

เป็นผู้ทำพิธีเลี้ยงผีปู้ย้า

เครื่องทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี

เครื่องทำพิธี	จำนวน	วัตถุประสงค์
เนื้อสัตว์เช่นหมู วัว หรือไก่	หมูหรือวัวใช้1ตัวถ้าเป็นไก่ไม่จำกัด แล้วแต่จะเอามาฮอม	ในอดีตเป็นอาหารที่ดีเพราะหาकिनยาก เอาไว้ต้อนรับ ผีปู่ย่าได้กิน เมื่อเชิญมาแล้วได้กิน
หมาก,พลู	1 หรือ 2 ชั้น	หมาก,พลูเป็นพืชชนิดหนึ่งใช้กินร่วมกัน คนสมัยก่อนนิยมกินหมาก จึงถือได้ว่าหมากพลูเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน
น้ำดื่มใส่น้ำดัน/ แก้วน้ำ	น้ำดัน 1 ใบ แก้วน้ำ 2 ใบ	ให้ผีปู่ย่าได้กินน้ำเย็นจากน้ำดัน สมัยก่อนไม่มีตู้เย็น กินแล้วชื่นใจและน้ำมีกลิ่นหอมของดินเผา
เหล้าขาว (ต้มเอง) หรือเรียกว่าน้ำทิพย์	1ขวด	เป็นเครื่องดื่มที่คนโบราณถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตสังคมไทยเป็นสื่อสำหรับเชื่อมความสัมพันธ์และเป็นสื่อที่หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชเช่นข้าวเพราะต้องใช้ข้าวในการหมักเหล้า โดยเฉพาะเหล้าที่หมักนานๆจะถือว่าเป็นเหล้าที่ดีที่สุด จึงนำมาเป็นเครื่องสักการะในเครื่องพิธีกรรม เพื่อเป็นสื่อสำหรับเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
ขนมจ็อก ข้าวต้มกับ	ไม่จำกัด (แต่ละครอบครัวทำเอง)	ให้ผีปู่ย่าได้กิน เป็นขนมที่ชาวบ้านนิยมทำกัน
หมอน เลื่อ	2 ใบ 1 ผืน	ให้ผีปู่ย่าได้อิงได้พักผอน บางผีใช้หมอน 3 เหลี่ยมแสดงถึงความเป็นเจ้านาย ใหญ่โต
ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน	1กำมือ อย่างละ 12 คู่ 2 ชั้น	เพื่อสักการะบูชา เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ควันรูปจะลอยไปถึงเทวดา ให้มาเป็นพยานว่าลูกเหล้าลูกแบ่งได้นำของมาเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว เป็นการแสดงความเคารพสักการะด้วยดอกไม้ รูปเทียน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีแบบแผนการสักการะมาตั้งแต่อดีต
ข้าวตอก/ข้าวสาร/ข้าวเปลือก	1กำมือ	ในอดีตใช้ข้าวตอกปัจจุบันหายากจึงใช้ข้าวสารแทน ข้าวตอก/ข้าวเปลือกเป็นสัญลักษณ์ของการแตกขยายออกไป นั่นก็คือต้องการให้ญาติพี่น้องขยายออกไป
น้ำมันส้มป่อย	1 ชั้น	เอาไว้สรงสรง ให้ชื่นใจ ทำให้ดูศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ผีปู่ย่ามีฤทธิ์เดชขึ้น เป็นที่นับถือของลูกเหล้าลูกแบ่ง
ข้าวสุก	1-2 บั๊น	ข้าวถือว่าเป็นอาหารหลักของคนไทยมาตั้งแต่อดีต ข้าวเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตของทุกคน จึงมีความเชื่อและให้ความเคารพต่อข้าวมาโดยตลอด จึงได้นำข้าวมาเป็นเครื่องในพิธีกรรมที่สำคัญและขาดไม่ได้
เมี่ยง บุหรี่	อย่างละ 1 ชั้น	เป็นของต้อนรับ ให้ผีปู่ย่าได้กิน
หอก /ดาบ	อย่างละ 1 เล่ม	ใช้เป็นอาวุธสู้กับข้าศึก ปกป้องบ้านเมือง

หมายเหตุ

สิ่งของที่สมาชิกทุกคนต้องนำมาช่วยในการทำพิธีประกอบด้วยไก่ ข้าวตอก ดอกไม้ และ ข้าวหนึ่ง สิ่งของดังกล่าวเป็นสิ่งของธรรมชาติ เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ส่วนสิ่งของอื่น ๆ นั้นแล้วแต่ว่าสมาชิกคนใดจะสามารถหาและนำมาช่วยได้

6.7 คุณประโยชน์และโทษของผีป่วน

จากข้อมูลที่คุณศึกษานำเสนอในประเด็นความเชื่อและบทบาทหน้าที่ทางสังคมของผีป่วนข้างต้นนั้น สามารถชี้ให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของผีป่วนที่มีมากมาย แต่ทว่าความจริงของสรรพสิ่งที่อยู่ในโลกนี้ทุกอย่างย่อมมีทั้ง2ส่วนคือ ส่วนที่เป็นคุณประโยชน์และส่วนที่เป็นโทษ ผีป่วน ก็ย่อมอยู่ในสถานะเช่นเดียวกันคือไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงความจริงดังกล่าวได้ ผีป่วนในส่วนที่เป็นโทษนั้น จากงานศึกษาของนิวัตร สุวรรณพัฒนา (2540:ค) พบว่าการเข้าสู่การค้าประเวณีของผู้หญิง แสดงให้เห็นการผิดซ้ำบทบาทของลูกสาว ในการเป็นผู้รับผิดชอบต่อความอยู่รอดต่อเนื่องของครอบครัว บนเงื่อนไขทางสังคมของการผลิตชุดหนึ่ง ซึ่งการจัดการแรงงานยังถือเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตหนึ่งที่สำคัญในชุมชนชนบท ลูกสาว พ่อแม่และผู้อาวุโสได้ใช้การจัดการเรื่องเพศและการแต่งงานของลูกสาว ผ่านกลไกอุดมการณ์ของครอบครัวเรื่อง “ผีป่วน” ในการแสวงหาและการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการผลิต สะท้อนให้เห็นความคาดหวังของครอบครัวต่อบทบาทของลูกสาว ในฐานะผู้รับผิดชอบต่อความอยู่รอดและต่อเนื่องของครอบครัว เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางสังคม ของการผลิตขึ้นในชุมชนชนบท อันเนื่องมาจากอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา และการบริโภคนิยม ทำให้ “การค้าประเวณี” กลายเป็น “ทางเลือกที่ถูกบังคับ” สำหรับชุมชนชนบท ส่งผลให้เกิดการผลิตซ้ำ และผลิตใหม่ในการจัดการเรื่องทางเพศ และร่างกายของลูกสาว บนเงื่อนไขความสัมพันธ์ใหม่ ที่เพศและร่างกายของลูกสาว ได้ถูกใช้โดยนัยทางความหมายของ ปัจจัยการผลิตที่สำคัญของครอบครัว ดำเนินไปภายใต้ความคาดหวังของครอบครัวต่อบทบาทความเป็นลูกสาว ผู้รับผิดชอบต่อความอยู่รอดต่อเนื่องของครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความหมายเชิงวัตถุมากขึ้น

ข้อค้นพบจากงานของนิวัตรเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เมื่อนำไปเชื่อมโยงกับบทบาทหน้าที่ของผีป่วนที่นักวิชาการหลายๆท่านได้เสนอไว้ หากจะมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์พร้อมทั้งหาแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวปัญหานำการวิจัยควรจะเป็นอย่างไรจึงจะทำให้งานวิจัยมีคุณค่าต่อการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนและสังคม

- งานศึกษาชิ้นนี้ไม่ได้ตั้งประเด็นคำถามในลักษณะดังกล่าวไว้ จึงทำให้ไม่มีข้อมูลในระดับลึกที่จะนำมาอธิบาย มีพบข้อมูลที่เกี่ยวข้องบ้างแต่ไม่ลึกเนื่องจากผู้ที่เกี่ยวข้องไปอยู่ที่อื่นแล้ว โดยพบว่ามีชาวบ้านพูดถึงในประเด็นดังกล่าวแต่ไม่ได้ชี้ชัดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีหรือเป็นโทษของผี

ปูย่า เช่นมีแก๊ผีคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าเมื่อประมาณ10กว่าปีที่ผ่านมามีผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มผีดังกล่าวมาขอ “ซื้อผีออก” จากการเป็นสมาชิกกลุ่มผีนั้นๆ แก๊ผีเล่าว่าผู้หญิงคนนี้ “มันย้ายกับป้อจาย” หมายถึงลำสอนกับผู้ชายหลายคน(ไปขายตัว) แล้วเกิดการเจ็บป่วยขึ้นมาและตัวเองยังทำพฤติกรรมเช่นเดิมอยู่ จึงมาขอ “ซื้อผีออก” เพื่อที่ว่าตนเองไปทำอย่างนั้นแล้วจะไม่เจ็บป่วย ซึ่งสอดคล้องกับคำพูดของประธานสภาวัฒนธรรมตำบลที่บอกว่า ในอดีตในหมู่บ้านมีเด็กผู้หญิงที่ไปขายตัวแล้วมาซื้อผีออก

“การไปขายตัวว่าอยากไปขายตัวแล้วขอซื้อออกจากผี ในหมู่บ้านเฮากะมีจำذنัก”

นายอินจันทร์ ทนวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

กรณีตัวอย่างการขอความช่วยเหลือจากผีปูย่า

กรณีนายมงคล ช่างสัก

นายมงคล ช่างสัก (กลุ่มแก๊ผีปีบัวซอน) อายุ 44 ปี มีอาชีพทำการเกษตร ดำรงตำแหน่งสมาชิก อบต. บ่านวอแก้ว เป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน เป็นคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่งงานกับนางเกียงคำ ช่างสัก อายุ 43 ปี มีอาชีพค้าขายของชำและเย็บผ้า ฐานะปานกลางมีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว มีบุตรด้วยกัน 2 คน คนแรกเป็นผู้ชายอายุ 26 ปี คนที่สองเป็นผู้หญิงอายุ 18 ปีกำลังศึกษาชั้นมัธยมปีที่5

นายมงคล ช่างสัก เคยขอความช่วยเหลือจากผีปูย่าหลายครั้งด้วยกัน ครั้งที่หนึ่งตอนที่กำลังที่จะไปคัดเลือกทหารโดยที่บอกให้พ่อของตนเองไปบอกให้ผีปูย่า ว่าไม่ยอมเป็นทหารเพราะตอนนั้นแต่งงานแล้วกำลังมีลูกคนแรก ลูกยังเล็กอยู่จึงไปบนผีปูย่าเอาไว้ว่าไม่ให้ได้เป็นทหารแล้วก็ไม่ได้เป็นทหารจริงตั้งแต่นั้นมาก็มีความเชื่อว่าผีปูย่าช่วยเราได้

ครั้งที่สองปี 2534 ตอนที่จะไปทำงานที่ประเทศบรูไน ไปบนไว้ว่าขอให้ได้ไปและได้งานทำที่ดีๆไม่เจ็บป่วย และได้ไปทำงานเก็บเงินอยู่ที่บรูไน 2 ปีก็กลับบ้าน จากนั้นก็เอาหัวหมูไปเลี้ยง

ครั้งที่สามปี 2537 ตอนนั้นจะไปทำงานที่ประเทศไต้หวันก็ไปบนผีปูย่าไว้เหมือนกัน เพราะว่าตอนนั้นคนที่ทำงานเมืองนอกนั้นจะไปครั้งที่สองไม่ได้ ไปบนผีปูย่าขอให้ได้ไปและได้ทำงานที่ดีๆมีโอที่ทำงาน ก็ได้อย่างที่ขอไว้ไปทำงานที่ไต้หวัน 2 ปีก็กลับมาบ้าน แล้วก็ไม่ลืมเอาหัวหมูมาเลี้ยงผีปูย่าที่บ้านแก๊ผี

ที่ต้องไปบอกผีปูย่านั้นเพราะว่าเป็นที่พึ่งทางใจเห็นคนเฒ่าคนแก่บอกให้ทำ แล้วก็เคยเห็นคนเฒ่าคนแก่ทำ เราก็ทำตาม ถ้าไม่ไปได้ไหม ได้รับคำตอบว่า

“มันเป็นที่พึ่งทางใจอยู่กับตัวเฮาตลอดเวลา แล้วมันก็ผูกพันกับคนเฒ่าคนแก่เป็นทำตั่งแต่เฮาเป็นละอ่อน เฮาก็ทำตามแล้วก็ได้ดี ตอนที่ไปอยู่ที่ไต้หวันก็ได้งานทำดี บ่าเจ็บป่วย เฮา

ทำไปแล้วมันก็สบายอกสบายใจ ไปอยู่ไกลบ้านไกลเมืองมันก็อุ่นใจ ตอนตีตึกได้ยากก็นึกถึงผีปูย่าเฮาก็รอดป่นมาได้ทุกครั้ง มันเป็นความเชื่อเฉพาะของเขาๆเจอแล้วมันดีเขาก็ทำต่อไปมันบ่าได้เสียหายหยั่ง”

กรณีนางคำมูล สุทะปา

นางคำมูล สุทะปา อายุ 49 ปี (กลุ่มแก๊ผีแม่มูล) มีอาชีพทำนาและทำสวน แต่งงานกับนายทองสุข สุทะปา อาชีพทำนาและทำสวน มีข้าวเพียงพอกินตลอดทั้งปีและเหลือขายบ้าง นอกจากนั้นยังเลี้ยงวัวเนื้อ 10 ตัว ทำสวนหญ้าส่งศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ทำให้มีรายได้ประมาณ 50,000 บาทต่อปี ทำผักสวนครัวไว้กินเองที่บ้าน มีลูกชายด้วยกัน 2 คน คนแรกอายุ 31 ปี ทำงานเอกชนที่จังหวัดเชียงใหม่ คนที่สองอายุ 24 ปี ทำงานรับจ้างอยู่ในโรงงานในจังหวัดลำปาง การไปขอความช่วยเหลือจากผีปูย่าในเรื่องของการเจ็บป่วย

“ เวลาที่ปวดหัวเข้าไปรักษาที่โสมยามันก็บ่าหายบ่าฮู้ยะได้ก็เลยไปบอกไปบนหื้อผีปูย่าเป็นจ่วย หลังจากนั้นมันก็หายเป็นปิตทั้ง ปีตั้งเจ็ดแต่เวลาเฮาจะไปไหนมาไหนเฮาก็ยกมือขึ้นไหวขึ้นสาหื้อเป็นปกปักรักษาเฮา”

ที่ต้องไปบอกผีปูย่านั้นเพราะว่า

“ เฮาก็ไปหาหมอมาแล้วกู๊ดมันบ่าหายก็ลองไปบอกหื้อผีปูย่าจ่วย มันหายบ่าเจ็บบ่าเป็นหยั่ง ไปบอกแล้วมันก็แล้วอกแล้วใจ มันม่วนใจ เหมือนมีที่เป็งที่อิง เป็นกำลังใจหื้อเฮา “

6.8 ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปูย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงหมายถึง การที่ประเพณีการเลี้ยงผีปูย่าไม่สามารถพัฒนา/ปรับเปลี่ยนให้สามารถดำรงอยู่ได้และ/หรือถูกลดบทบาทหน้าที่ลง/ไม่สามารถทำหน้าที่เพื่อรับใช้ชุมชนได้

ในที่นี้จะใช้ผลจากการศึกษาปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง(จากบทที่.....) เป็นหลักในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการเลี้ยงผีปูย่าในพื้นที่ตำบลวอแก้ว

6.8.1 ปัจจัยหลักคือ วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว

จากการที่ในอดีตชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง มีการผลิตข้าวเป็นพืชหลักและเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการผลิตเพื่อความอยู่รอดของคนในครอบครัวและชุมชน ประเพณีการเลี้ยงผีปูย่า จึงมีคุณค่า/บทบาทหน้าที่ในการรื้อรอย สร้างสายใยและสานสายสัมพันธ์ของญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีปูย่าเดียวกันให้แน่นแฟ้น เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะมีข้าวกินตลอดปีเพราะญาติพี่น้องจะต้องช่วยเหลือกันตาม "พันธะสัญญาใจ" ที่ได้ตกลงร่วมกันในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปูย่า

ต่อมาเมื่อระบบทุนนิยมเข้าสู่ชุมชน กระแสการผลิตเพื่อขายไหมกระหน้า ชาวบ้านวิ่งตามกระแสทุนนิยม ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เช่น ข้าวไม่ใช่สิ่งสำคัญสูงสุด

เปลี่ยนเป็น “เงินคือพระเจ้า” ชาวบ้านทุกคนดิ้นรนต้องทำงานมากและหนักขึ้นเพื่อเงิน ทำให้ไม่มีเวลา คนในวัยแรงงานเริ่มออกไปหางานทำในต่างจังหวัด ชาวบ้านเริ่มอยู่แบบตัวใครตัวมัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มลดลง

“ตะกอนนี้หาหน่อไม้เข้าบ้านได้เป็นปี๊บๆ ข้าวมีตะฮ้อสีมากินกันดีกๆ บะเตียนนี้ยะก่าน วันละร้อยขาว งานเป็นขาดบ่าได้ เป็นจะไล่ออก”

นายแก้ว เทพภาพ อายุ 66 ปี บ้านทุ่งหก

เมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าก็ค่อยๆ ถูกกลดบทบาทหน้าที่ลง เช่น ที่เคยทำหน้าที่ในการร้อยใจ สร้างสายใยและสานสายสัมพันธ์ของญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันให้แน่นแฟ้น เพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้นมีการปรับเปลี่ยนจน “คุณค่า/หน้าที่” ดังกล่าวไม่มีหลงเหลือในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเลย ผู้ที่มาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าบอกว่าที่มาร่วมเพื่อ “ทำตามประเพณี” ดังนั้นสิ่งที่พบเห็นในการทำประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงพบเฉพาะส่วนที่เป็น “รูปแบบ” เท่านั้น ส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา” หายไปทั้งหมด

ประเพณี/พิธีกรรม ชาวบ้านคิดและสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อรับใช้ชาวบ้านในวิถีชีวิต/บริบทหนึ่งๆ เท่านั้น ดังนั้นพิธีกรรมจึงเป็นค่าสะท้อนของวิถีชีวิต เมื่อวิถีชีวิตส่วนไหนหายไปพิธีกรรมมันก็จะหายไปด้วย ดังเช่นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในพื้นที่ตำบลลวอแก้ว ที่เมื่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าก็เปลี่ยนไปด้วยเช่น มีชาวบ้านมาร่วมน้อยลง ที่มาร่วมบอกวาม่าเพื่อ “ทำตามประเพณี” เท่านั้นส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา” ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า หายไปไม่มีหลงเหลือเลย

ดังคำพูดของประธานสภาวัฒนธรรมตำบลลวอแก้วที่ว่า ในอดีตชาวบ้านมีวิถีชีวิตเรียบง่ายส่วนมากอยู่ในหมู่บ้าน เมื่อถึงช่วงประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าสมาชิกแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจะพากันไปรวมกันที่บ้านแก้วผี(บ้านต้นหลัก/ประธานกลุ่มผีปู่ย่า)ของตนเอง ปัจจุบันต่างคนต่างทำงานแม้คนที่ทำงานในหมู่บ้านก็ไม่มีเวลามาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเลย ซึ่งสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน

“เรื่องเศรษฐกิจบ่าเตียนนี้กับตะกอนบ่าเหมือนกัน ตะกอนเป็นยะไฮยะนาแล้วเป็นกะอยู่บ้าน พอถึงจ้วงเลี้ยงผีปู่ย่ากะพากันไปห่วมทั้งหมด บ่าเตียนนี้แจ้งมามึงไปกูไปยะก่านละ บ่าได้มีเวลามาคิดว่าเมื่อใดเป็นเลี้ยงผีปู่ย่า คนดีไปยะก่านบ่าว่าใกล้หรือไกลๆ โอกาสได้ห่วมได้สัมผัสการเลี้ยงผีปู่ย่าน้อยลงหรือบางคนบ่ามีโอกาสเลย เวลาปีกมาบ้านมันบ่าใจเป็นช่วงที่เลี้ยงผีปู่ย่ามันเลยจะยะหื้อมีโอกาสหายได้”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

6.8.2 ปัจจัยเสริม

นอกจากปัจจัยเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในพื้นที่ตำบลอ่าวแก้วเกิดการเปลี่ยนแปลงแล้วนั้นยังมีปัจจัยอื่นๆ ซึ่งเป็นปัจจัยเสริมที่มาช่วยเร่งทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

(1) ระบบการศึกษา มีประเด็น/ปรากฏการณ์ที่ต้องการนำเสนอ ดังนี้

○ เมื่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและแกนนำสมาชิกในชุมชน ตัดสินใจและเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทดลองรื้อฟื้น มีครูบางคนไม่เห็นด้วยและบอกว่า “เป็นเรื่องโบราณไม่สมควรมาสอนเด็กในยุคโลกาภิวัตน์ เพราะสมัยนี้เป็นสมัยเทคโนโลยี เขาเรียนคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต กันแล้วเราจะมาสอนเรื่องงมงายแบบนี้ไม่ไหวแน่”

○ ผู้ศึกษาจัดเวทีครูแกนนำ(เป็นคนในพื้นที่)ทั้งสามโรงเรียนเพื่อกระตุ้นและสร้างความตระหนักรู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยผู้ศึกษาดำถามว่า

- ชาวบ้านทำประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่ออะไร
- แก้วผีปู่ย่าของอาจารย์อยู่ที่บ้านใคร
- อาจารย์เคยเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าหรือไม่

คำตอบที่ได้รับจากครูที่ร่วมในเวทีคือ ครูไม่รู้และไม่เคยเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเลย

○ เมื่อโครงการเข้าไปดำเนินงานได้มีกิจกรรมกับโรงเรียนโดยครูจัดการเรียนการสอนเรื่องการเลี้ยงผีปู่ย่า ครูให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ไปถามผู้ปกครองของตนเองเพื่อหาความรู้เรื่องการเลี้ยงผีปู่ย่า คำถามที่เด็กนักเรียนไปถามผู้ปกครองเช่น แก้วผีของตนเองอยู่ที่บ้านใคร และทำไมต้องมีการเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นต้น พบว่าผู้ปกครองของเด็กนักเรียนส่วนมากไม่รู้ความหมายและคุณค่าของการเลี้ยงผีปู่ย่า และไม่ค่อยเห็นความสำคัญ เช่น เมื่อลูกตั้งคำถามจะไม่ตอบคำถามลูกและมีพ่อแม่บางคนยังบอกว่า “ถามไปหาพ่อแม่หรือ” “ให้ไปเรียนหนังสือ มาสนใจเรื่องผีปู่ย่าทำไม”

“ป๊อผมว่าถามไปหาป๊อคงหยั้งปะ”

“ถามไปยะหยั้งปะเรื่องผีปู่ย่า ฮือไปเขียนหนังสือ

สนใจเขียนหนังสือบ้าใจมาสนใจเรื่องผีปู่ย่า”

คำตอบจากผู้ปกครองเด็กดังกล่าวมีนัยหลายประการเช่น (1) ตนเองไม่มีความรู้หรือรู้แต่ไม่รู้อย่างไร (2) อาจจะเห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นเรื่องงมงาย น่าอายที่จะเชื่อเรื่องผี เป็นเรื่องที่ไม่ควรพูดถึง เพราะตนเองถูกสังคมภายนอกกระทำอย่างนั้นและ(3) ไม่เห็นคุณค่าของผีปู่ย่า และไม่เข้าใจเรื่องการเรียนรู้อย่างไร คิดว่าการที่เด็ก/ลูกมาถามเรื่องของการเรียนรู้อย่างไร

ใช่เป็นการเรียนรู้/ไม่ใช่การพัฒนาเด็ก แต่เห็นว่าการเรียนหนังสือตามระบบนั้นสำคัญมากกว่าและ ถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่ดี

จากประเด็น/ปรากฏการณ์ทั้งสามที่ผู้ศึกษายกตัวอย่างมานี้สะท้อนให้เห็นถึงระบบการจัดการศึกษาที่ไม่ได้สอนให้เรียนรู้ถึง “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของประเพณี/พิธีกรรมซึ่งเป็นการคิดและสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาของชนในชุมชน เพื่อคนในชุมชนและโดยคนในชุมชน

จึงพบเห็นสมาชิกในชุมชนขาดความตระหนักรู้เรื่องคุณค่าของการเลี้ยงผีปู่ย่า ผู้สูงอายุและผู้ปกครองเด็กส่วนมากไม่รู้คุณค่าและความหมายของการเลี้ยงผีปู่ย่า บางคนรู้แต่ไม่สามารถอธิบายหรือถ่ายทอดสู่ลูกหลานได้ ประกอบกับการที่แต่ละคนมีปัจจัยต่างๆที่ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าได้รวมทั้งเด็กและเยาวชนไม่ได้มีโอกาสร่วมในพิธีกรรม ทำให้บทบาทของผีปู่ย่าที่จะเป็นสื่อในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวโดยผู้สูงอายุ/พ่อแม่ นั้นไม่สามารถทำได้ ในปัจจุบันพ่อ แม่และคนหนุ่มสาวในวัยแรงงานต้องออกไปทำงาน ส่วนเด็กและเยาวชนต้องไปเรียนหนังสือ กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ค่อยมีโอกาสในการที่จะเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้าน ที่ทางชุมชนจัดขึ้น หรือถ้ามีโอกาสเข้าร่วมก็ไม่ได้เข้าร่วมด้วยความรู้สึกที่เห็น “คุณค่า” เพราะไม่มีการให้ความรู้และความเข้าใจเรื่องคุณค่าแก่กลุ่มคนเหล่านี้ แต่เข้าร่วมในความรู้สึกที่ว่า “ทำตามประเพณี” หรือ “ทำพอเป็นพิธี”

“ปีฝากไก่ไปเกือบกूपี้ ตำบลลี้ม บางเตีอกะมีป่ามาบอก แต่ป่าได้ไปเตีเอเพราะ

เฮามัวะก่าน ปี่ป่าฮู้ว่าเป็นยะเพื่ออะหยัง ปี่ฝากไก่ไปตามเตีคนเฒ่าเป็นเคยบอกกะกะ”

นางสุภาวดี มะโนคำ อายุ 38 ปี บ้านหลายทุ่ง

ผู้ไม่เคยร่วมในพิธีแต่เคยฝากของไปทำบุญ

(2) ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ เมื่อประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ดังที่ได้นำเสนอข้างต้นเพื่อให้เห็นว่าเป็นประเด็นหลักที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป ประกอบกับระบบการจัดการศึกษาที่ต้องเอื้อต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจ/นโยบายของรัฐด้วย ดังนั้นกลยุทธ์ที่รัฐใช้ในการพัฒนา คือ “การเข้าแทนที่” (substitution) และจาก “บนลงล่าง” (top – down)

จากการใช้กลยุทธ์ดังกล่าวชาวบ้านในพื้นที่ตำบลอ่าวแก้วจึงบอกว่าในช่วงที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันยังไม่มีใครมาพูดถึงการพัฒนาชุมชนโดยใช้ วัฒนธรรม/ประเพณี/พิธีกรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเลย มีแต่ชาวบ้านที่ทำกันเองสืบทอดตามประเพณี

(3) ระบบการปกครองที่ใช้กฎหมายจากส่วนกลาง ระบบการปกครองที่เข้าสู่หมู่บ้านและตำบลโดยใช้กลไกของระบบราชการเช่น กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองสมาชิกในชุมชนโดยใช้กฎหมายจากส่วนกลางเป็นหลักในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งเป็นการ “เข้ามาแทนที่”

ของเก่าที่เคยมีในชุมชน ทำให้บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุที่ในอดีตเคยมีบทบาทหน้าที่เป็นผู้แก้ไขปัญหาต่างๆของสมาชิกในกลุ่มมีปฏิกิริยาเดียวกันโดยใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่ออันค่อยลดลงและหายไปในที่สุด

“คนดีเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันควรเน้นดีการใช้ประเพณีท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาเช่น ใช้วิธีการไกล่เกลี่ยให้คนเฒ่าเข้ามาช่วยและใช้ระบบเครือญาติของผีปู่ย่ามาช่วยด้วย ผู้ใหญ่บ้านต้องบอกต้องสอนว่าดีทำผิดนั้นเป็นการทำผิดประเพณี ผิดศีลธรรมและ ผิดผีปู่ย่า เขาเป็นผีเดียวกัน เป็นญาติพี่น้องเดียวกัน สู้ทำผิดผีต้องไปสุมาผี ควรเน้นอย่างนี้”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

(4) เงื่อนไขและข้อจำกัดของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า นอกจากปัจจัยต่างๆ

ดังกล่าวมาแล้วยังมีข้อจำกัดของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เช่น

○ กระบวนการสืบทอด ลักษณะการสืบทอดไม่มีการสอนโดยตรง แต่จะเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยการเข้าร่วมปฏิบัติจริง จนเกิดความรู้สึกแล้วจึงค่อยๆสะสมประสบการณ์และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ ซึ่งผู้รู้(ปราชญ์ชาวบ้าน)แต่ละคนจะมีความรู้ในเรื่องเดียวกันที่ต่างระดับกัน เนื่องจากแต่ละคนมีความสนใจและความสามารถในการที่จะวิเคราะห์แตกต่างกัน ดังนั้นองค์ความรู้โดยเฉพาะส่วนที่เป็น”คุณค่า”จึงค่อยๆเลือนหายไปคงเหลือเฉพาะส่วนที่เป็น”รูปแบบ” เท่านั้น การที่ในอดีตทุกคนที่เป็นสมาชิกในกลุ่มมีเดียวกันมี”สัจจะการสืบทอด”นั้นคือต้องมาร่วม แต่สถานการณ์เปลี่ยนไปมาก ดังคำพูดของคนในชุมชนที่เป็นตัวชี้ชัดถึงขาดระบบการสืบทอด

“บ๊วยอยู่กับบ้านเก่าผี ปี๋หันเป็นยะกูปี ปี๋กะห่มดอเป็นกูปีแต่ปี๋บ่าหู้ว่าเป็นยะเพื่อหยัง
หู้กะว่ายะตามตีคนเก่าคนแก่เป็นเคยยะนะกะ”

นางศรีไพร จันอุ้น อายุ 52 ปี บ้านน้ำจำ
ลูกสาวที่อาศัยอยู่ในบ้านเก่าผี

○ ช่องทางการสื่อสาร ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยส่วนใหญ่มีช่องทางการสื่อสารเพียงปีละ1หรือ2ครั้ง คือการทำตามประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา นอกจากนี้แล้วยังพบว่าถูกลดช่องทางการสื่อสารด้วย เช่น ในอดีตก่อนวันทำพิธี ปู่ ย่า ตา ยายหรือพ่อแม่จะเตรียมสิ่งของเพื่อนำไปร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าในวันรุ่งขึ้น ในการเตรียมสิ่งของจะให้คนในครอบครัวมีส่วนร่วมและจะมีการสอนลูกหลานด้วย นอกจากนี้เมื่อเสร็จจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว แต่ละครอบครัว

จะนำ"ย่ำจั่นไก่"จากในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่ากลับมาที่บ้านเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวได้กินและมีการพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย แต่ปัจจุบันช่องทางดังกล่าวได้หายไป

ผีปู่ย่าในยุคนี้จึงเป็นเรื่องของคนแก่คนเฒ่าเป็นที่พึงพอใจ เวลาที่ลูกหลานเดินทางไปทำงานที่อื่นไกลหรือลูกไปเรียนต่างจังหวัด คนผู้ที่เป็นแม่ หรือเป็นย่าจะเป็นคนมาขอความช่วยเหลือจากผีปู่ย่าให้สอบได้ ให้ปกป้องรักษาลูกหลานของตนอยู่ดีมีสุขซึ่งลูกหลานน้อยคนนักที่จะรู้ว่าพ่อแม่ของตนเองคอยบอกผีปู่ย่าให้เป็นกำลังใจ ดังเช่นแม่เกียงคำเล่าว่า

"ตอนที่ครูนิภาไปเรียนไปสอบครูแม่เกียงคำก็บอกให้ผีปู่ย่าช่วยเหลือเป็นกำลังใจ แต่แม่เกียงคำเองไม่เคยบอกให้ครูนิภาได้รับรู้เลย"

6.9 ปัญหาใหม่ในวันที่ไม่มีผีปู่ย่า

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม นโยบายการทำให้ทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักที่มาในนามของการพัฒนา โดยเฉพาะระบบทุนนิยมที่มีทั้งการผลิตเพื่อขายและการบริโภคนิยม เมื่อกระแสดังกล่าวใหม่กระหน่ำเข้าสู่ตำบลวอแก้วอย่างต่อเนื่องทำให้คนในตำบลวอแก้วต้องดิ้นรนตามกระแสให้ทันเหมือนคนในเมือง เช่นมีการผลิตอ้อยและยาสูบตามระบบพันธะสัญญาเพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้า พืชผักที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านต้องซื้อ หรือแม้แต่น้ำดื่ม(น้ำดื่มที่ผลิตจากโรงงาน)ที่บางครอบครัวต้องซื้อ คนต้องทำงานมากขึ้น คือต้องทำงานแข่งกับเวลา ผลที่ตามมาคือต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีเวลาคิดถึงคนอื่นแม้แต่ลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้แล้วคนวัยหนุ่มสาวในหมู่บ้านเริ่มออกไปหางานทำในเมืองเนื่องจากงานผลิตพืชตามระบบพันธะสัญญาเป็นงานที่หนักและบางปีต้องขาดทุนด้วย

เมื่อประเด็นเรื่องเศรษฐกิจทำให้คนในชุมชนเริ่มเป็นปัจเจกมากขึ้น ดังนั้นในการจัดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า คนที่มาร่วมจะบอกว่าที่มาเพราะ "ทำตามประเพณี" หรือบางครั้งมีการปรับเปลี่ยนประเพณีเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน(คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลา และเป็นปัจเจกมากขึ้น) จึงเน้นที่"รูปแบบ" ลืมส่วนที่เป็น"คุณค่า" ดังนั้นผีปู่ย่าจึงไม่สามารถที่จะมาช่วยรื้อยรวมใจของคนที่เป็นญาติพี่น้องได้อีกแล้ว เพราะว่าคนที่มาร่วมในการเลี้ยงผีปู่ย่าก็ลดลงเหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ที่มาเข้าร่วม และที่มาร่วมก็เพราะว่า"ทำตามประเพณี" หรือ "ทำพอเป็นพิธี" เท่านั้น

ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าของคนในตำบลวอแก้วเริ่มจางหาย โดยเฉพาะคนรุ่นลูกหลาน เนื่องจากการไหลเข้ามาของกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเช่นระบบทุนนิยม สื่อสมัยใหม่ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และระบบการศึกษา ทำให้คุณค่าและความสำคัญของการนับถือผีลดลง ผลที่ตามมาคือความเป็นปัจเจกมีมากขึ้น เงินคือพระเจ้า การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ระหว่างสมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกันเริ่มหายไป คนในชุมชนเริ่มไม่รู้จักกัน ลูกหลานไม่เชื่อฟัง คำสั่งสอนของผู้สูงอายุ/พ่อแม่

จากการจัดเวทีระดับตำบลเพื่อให้แกนนำปราชญ์ชาวบ้านและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเมื่อพบปะทบทวนหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเริ่มลดลง สามารถสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ดังนี้

1. ญาติพี่น้องเริ่มไม่ค่อยรู้จักกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มลดลง
2. เป็นปัจเจกมากขึ้น ทำให้ญาติพี่น้องไม่สามารถที่จะอบรมลูกหลานได้
3. ผู้สูงอายุไม่มีบทบาทในการนำสื่อพื้นบ้านมาเป็นเครื่องมือในการอบรม สั่งสอนลูกหลานได้
4. ผู้สูงอายุและเด็กที่ด้อยโอกาสขาดญาติพี่น้องที่จะมาช่วยกันดูแล
5. เยาวชนทั้งชายหญิง มีปัญหาเรื่องยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและตั้งท้องโดยไม่ได้ตั้งใจ

“ก็คิดผ่อ บ่าเดียวใส่สายเดียวกันแล้ว ถ้าเป็นกำบ่าเก่ามันไปล้าไปน่อ อันนี้เป็นกำน่องอยู่กับบ้านนั้นกะ คนเฒ่าสมัยบ่าเก่ากะ กะเลยยะหื้อจิตใจละอ่อนมันไหวไปหมด สมัยตะกอนเป็นว่าบ้อจายไปแอ่วหาสาว บ่าเดียวสาวไปแอ่วหาบ้อจายหนา บ่าเดียวซ้าง่ายเหมเมาะเตมีโทรศัพท์มีหยังนี้มันง่ายเกิน นัดกันกำเดียวอันกะ บ้อแม่บ่ต้องฮู้กะได้ เป็นว่าละอ่อนแก่แดด อย่างว่ำนะกะ โดยบ้อจายกันลุ่มๆ บางคนเอาผัวเอาเมียเข้าโรงเรียนเลย บ้านผมมีหลายคน สมัยนี้ผมว่าถ้ามันบ่มียาคุม มันจะเป็นจะไดน่อ กะลูกเหียนะกะ ต้องบ่มีบ่อนักพอง”

นายสว่าง จานชา อายุ 56 ปี บ้านทุ่งจั่ว

6. ในชุมชนมีคนติดเชื่อเฮดส์

ดังแม่เกียงคำว่า “เด็กทุกวันนี้มันนุ่งเสื้อสายเดี่ยว โชว์สะดือ นุ่งขับริดจักรยานยนต์ให้ผู้ชายนั่งกอดเอวซ้อนท้าย ไม่นานเห็นตั้งท้อง และมีติดเฮดส์ด้วย “

“ละอ่อนบะเดียวนี้มันนุ่งแขนเดี่ยวเดี่ยวเขินสะดือ แม่ญิงขับริดเครื่องบ้อจายผมแดงนั่งซ้อนท้ายกอดเอวแม่ญิง บ่านานกะหันแม่ญิงตั้งท้อง บางคนเป็นเฮดส์”

7. ขาดความมั่นใจ / ความเชื่อมั่นลดลง

คนทุกวันนี้มีแต่เปลือกนอกกับเอาวัฒนธรรมข้างนอกมากไม่รู้จักตนเอง ใจไม่หนักแน่นพอ ไม่รู้จักรากเหง้าของตนเอง ทำให้ขาดความเชื่อมั่นเพราะไม่มีที่ยึดเหนี่ยวทางใจ

“เปรียบเทียบสมมติผมจะขับรถไปในจังหวัด ธรรมชาติดี น้ำดื่มมีเต็มถัง ระบบเบรคไฟ
หยั่งเรียบร้อย ใบขับขีมี ทำให้อึดผมมีความมั่นใจขับรถไปอย่างสบาย แต่ถ้าขาดอะไหล่ไป
สักอย่างเช่นบามีใบขับขีพอไปหันเจ้าหน้าที่ก็จะระแวงแหละ อาการจะแสดงออก
เหมือนกับว่าเฮาป่าได้บอกผีปู้ผีย่า ระหว่างนั่งรถเดินทางไปตัวจะกระวนกระวาย กลัวจะ
เกิดอันตราย แต่ดำเฮาได้ให้สาบอกผีปู้ผีย่าก่อนไปขอฮื้อเป็นจ่วยปกปักฮักสาเฮา ความ
มั่นใจจะเกิดขึ้นจะยะหยังจะไปไหนมันตั้งมีความมั่นใจ แต่ป่าเดียวนี้จะอ่อนมันบ่าหู้
จักยะ มันตั้งบ่ามั่นใจ บ่าเจ็ดตัวเก่ามันจึงเจือเพื่อน ยาเสพติด อันหยังมันตั้งนัก”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

6.10 สรุป

ชาวบ้านในตำบลวอแก้วมีความเชื่อแบบเดียวกันกับคนล้านนาทั่วไปที่เชื่อว่า บรรพบุรุษ
เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อตายไปจะกลายเป็นผีที่คอยปกป้องรักษาหรือคุ้มครองลูกหลานในสาย
ตระกูลให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และปลอดภัย ภายใต้ความเชื่อและจารีตที่ถือปฏิบัติแบบเดียวกัน
กับคนในล้านนา ผีบรรพบุรุษเป็นผีที่อยู่ในกลุ่มตระกูล/เครือญาติ เรียกว่า “ผีปู่ย่า” ซึ่งสืบทอดทาง
ฝ่ายผู้หญิง

การเลี้ยงผีปู่ย่า จะมี 2 แบบ (1) การเลี้ยงในโอกาสต่างๆ เช่น เนื่องในงานมงคล (การแต่งงาน
การขึ้นบ้านใหม่) ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผี
เดียวกันทำผิดผี หรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้ เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บนและ (2) การ
เลี้ยงตามประเพณีโดยแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจะมีการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีกลุ่มละ 1-2 ครั้ง

ในอดีตชาวบ้านอยู่ในสังคมเกษตรกรรม ทำการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง ข้าวเป็นพืชหลักที่
มีความสำคัญสำหรับการอยู่รอดของชีวิต ภายใต้ข้อจำกัดเรื่องแรงงานและเครื่องทุ่นแรงเช่นควาย
ที่จะใช้ในการผลิตยังมีน้อย ดังนั้นแต่ละครอบครัวจึงไม่สามารถที่จะทำการผลิตได้เองจำเป็นที่
ต้องพึ่งพาอาศัยญาติพี่น้องมาช่วยเหลือกัน ปราชญ์ชาวบ้านจึงได้คิดและสร้างสรรค์ประเพณีการ
เลี้ยงผีปู่ย่าขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกุศโลบายให้ญาติพี่น้องมารวมกันเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้น
ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงมีหน้าที่หลักคือเป็นเวที/พื้นที่สำหรับให้ญาติพี่น้องมารวมกันวางแผน
การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการผลิตข้าว และเพื่อควบคุมลูกหลานให้ประพฤติปฏิบัติตามประเพณี
ซึ่งทั้งหมดจะเป็นบทบาทของผู้สูงอายุ

ในช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมามีวิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไป การผลิตทางการ
เกษตรไม่จำเป็นต้องอาศัยญาติพี่น้องมาช่วยเหลือเพราะมีเครื่องทุ่นแรงมากขึ้นและสามารถใช้เงิน
จ้างแรงงานได้ ประกอบกับมีปัจจัยอื่นๆ เข้ามาช่วยหนุนเสริมและช่วยเร่ง ทำให้ประเพณีการเลี้ยง
ผีปู่ย่าถูกลดบทบาทหน้าที่ลงจนเหลือแต่ “รูปแบบ” และ “ทำพอเป็นพิธี” เท่านั้น

เมื่อ “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าหายไป ผลที่ตามมาคือ การรู้จักกันและการช่วยเหลือกันของญาติพี่น้องลดลง ความมั่นใจ/ความเชื่อมั่นในตนเองลดลง ผู้สูงอายุไม่มีบทบาทในการดูแล/กล่อมเกลาลูกหลาน ทำให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมตามสังคม เมืองเช่นการมีเพศสัมพันธ์ในช่วงที่ยังไม่พร้อม การตั้งครรภ์โดยไม่ได้ตั้งใจ และมีบางคนติดเชื้อ เอชไอวี

บทที่ 7

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีต สู่ ปัจจุบัน : ความเชื่อเรื่องผีป่วนของคนในตำบลอ่าวแก้ว

ข้อมูลในบทที่ 7 นี้ได้มาจากการบวนการดำเนินการกิจกรรมในบทที่ 3 (ขั้นที่ 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย ในประเด็นการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้าน ในบทนี้จะนำเสนอให้เห็นภาพรวมของพื้นที่ที่ทำการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยจะเสนอให้เห็นว่าในการเปลี่ยนแปลงของตำบลอ่าวแก้วนั้นเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของประเพณีการเลี้ยงผีป่วนอย่างไร ซึ่งมีประเด็นที่นำเสนอ ดังนี้

7.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษา

7.2 การเปลี่ยนแปลงของตำบลอ่าวแก้ว

7.2.1 ช่วงอยู่ดีมีสุข : อยากกินเห็ดเข้าป่า อยากกินป่าลงห้วย

7.2.2 ช่วงยากจนยาก กะเป็นหนี้ยาก

7.2.3 ช่วงลูกหลานไปะกำนกรุงเทพฯ โฉนดที่ดินอยู่ตึ้นนาคร

7.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชน : ผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในผีป่วน

7.3.1 ยุคลำบากกายแต่มีความสุขใจ : ผีป่วนมากันลุ่มๆ

7.3.2 ยุคกำนมันยาก เพื่อเงินอย่างเดียว : ผีป่วนเหลือแต่ซาก

7.4 สรุป

คำว่า “วัฒนธรรม” ในที่นี้ใช้แนวคิดของ R. Williams (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2539:34) ที่นิยามว่าในการศึกษาวัฒนธรรมควรศึกษาทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ เช่น ถ้วย ชามและสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น การก่อตัวของโครงสร้างสังคม ซึ่งมนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา มิติของวัฒนธรรมด้านนี้เรียกว่า “วัตถุวิสัยของวัฒนธรรม” (Objectivity of culture) และต้องศึกษาเกี่ยวกับความคิดไตร่ตรอง (Reflection) ที่มีอยู่ในสำนึกของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว มิติด้านนี้เรียกว่า “อัตวิสัยของวัฒนธรรม” (Subjectivity) โดยทั่วไปเรียกว่า “สำนึกหรือจิตสำนึก”

“สำนึกหรือจิตสำนึก” (consciousness) ในทางจิตวิทยาหมายถึงการรู้ตัวว่าตัวเองกำลังเป็นอะไร ทำอะไร ตรงข้ามกับคำว่าจิตใต้สำนึกซึ่งทำอย่างไม่รู้ตัว ใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางจิตของคนแต่ละคน แต่ในความหมายของการพัฒนาหรือกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงนั้น หมายถึงสภาวะทางจิตที่รู้ตัวหรือไม่ว่าความคิด ความรู้สึกและการกระทำของคนนั้นกำลังสอดคล้องและรับใช้ผลประโยชน์ของตนเองและผู้ที่อยู่ในสภาพเดียวกับตนเอง หรือว่ากำลังสอดคล้องและรับ

ใช้คนอื่นอยู่ ดังนั้นเมื่อพูดถึงผู้มีจิตสำนึกก็คือผู้ที่รู้ตัวหรือมีสติอยู่ว่าการกระทำ ความรู้สึกและความคิดของตนนั้นสอดคล้องกับผลประโยชน์ของใคร (บุญเทียน ทองประสาน, 2531:68-69)

7.1 สภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษา

จังหวัดลำปาง โดยสภาพภูมิศาสตร์ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำวังอันเป็นแม่น้ำสำคัญ 1 ใน 4 แควเจ้าพระยา อยู่ห่างจากกรุงเทพฯตามเส้นทางหลวงพหลโยธิน ประมาณ 602 กิโลเมตร มีอาณาเขตเชื่อมโยงกับจังหวัดอื่นๆดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่ พะเยา เชียงราย ทิศตะวันออก ติดต่อกับแพร่ สุโขทัย ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดลำพูน

จังหวัดลำปาง แบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ 96 ตำบล 783 หมู่บ้าน

ตำบลลวอแก้ว ตั้งอยู่ในเขตปกครองอำเภอห้างฉัตร ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 18 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 109,862 ตารางกิโลเมตร หรือ 68,663 ไร่ ภูมิประเทศส่วนใหญ่มีลักษณะพื้นที่เป็นภูเขาและเนินเขาโดยมีพื้นที่ป่าสงวนบางส่วน คือป่าสงวนแห่งชาติฝั่งขวาแม่วัง อุทยานขุนตาล และมีที่ราบเชิงเขาซึ่งเป็นที่การเกษตร

จำนวนครัวเรือน และ ประชากรของตำบล (ข้อมูล ณ 29 ธ.ค.2544) มีจำนวนครัวเรือน 1,288 ครอบครัวย ประชากรรวม 4,546 คนแบ่งเป็น ชาย 2,314 คน หญิง 2,232 คน

ตำบลลวอแก้วมี 7 หมู่บ้าน (ประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านต่างๆ รายละเอียดมีในภาคผนวก) มีโรงเรียนจำนวน 3 แห่งและมีสถานีนอมาลัยจำนวน 1 แห่ง

7.2 การเปลี่ยนแปลงของตำบลลวอแก้ว

การเปลี่ยนแปลงของสถาบันศาสนาในตำบลลวอแก้ว ได้ดำเนินไปตามแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์เรื่อง "ทางโลก/ทางธรรม" คือนับตั้งแต่ประเทศไทยเปิดตัวต่อโลกตะวันตก ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 สังคมไทยได้เริ่มก้าวสู่กระบวนการทำให้ทันสมัย (Modernization) กระบวนการนี้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง จนมาถึงจุดเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเมื่อมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ(พ.ศ.2504) เพราะมีการสร้างองค์กรเพื่อการพัฒนา มีแนวคิดและกลวิธีเพื่อการพัฒนาอย่างชัดเจน นั่นคือสังคมไทยได้เคลื่อนย้ายผ่านกระบวนการทำให้เป็นโลกฆราวาส (Secularization) แล้ว ซึ่งทั้งแนวคิดและกระบวนการนี้มีผลกระทบต่อมิติทางศาสนาในพื้นที่ตำบลลวอแก้วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในประเด็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่ทำการศึกษารั้งนี้ คณะผู้ศึกษาได้แบ่งชุมชนที่ทำการศึกษออกเป็น 3 ช่วง โดยใช้เกณฑ์เรื่องพัฒนาการของตำบลลวอแก้ว คือ(5.2.1)ช่วงอยู่ดีมีสุข : อยากกินเห็ดเข้าป่า อยากกินปลาลงห้วย (5.2.2) ช่วงยะก้านัก กะเป็นหนี้รัก และ(5.2.3) ช่วงลูกหลานไปะก้านกรุงเทพฯ โฉนดที่ดินอยู่ตีธนาคาร โดยแต่ละช่วงมีรายละเอียดดังนี้

7.2.1 ช่วงอายุดีมีสุข : อยากกินเห็ดเข้าป่า อยากกินป่าลงห้วย

(เป็นช่วงการผลิตแบบดั้งเดิมเพื่อการยังชีพเป็นหลัก)

ในอดีตการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในแต่ละหมู่บ้านนั้นมีความสำคัญมาก ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ในการเลือกพื้นที่เพื่อให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขนั้นก็ต้องมีทรัพยากรธรรมชาติ เช่นมีที่ดินเพียงพอสำหรับการบุกเบิกเป็นที่นาที่ไว้สำหรับทุกคนครัว มีแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภค มีแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกอย่างพอเพียงและมีป่าที่เป็นแหล่งนำมาซึ่งปัจจัย4 เพียงพอที่สมาชิกของชุมชนจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ขณะเดียวกันก็ต้องปลอดภัยจากภัยธรรมชาติทั้งปวง เมื่อชุมชนได้เลือกพื้นที่ในการดำรงชีวิตแล้ว การเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวจะเริ่มขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการลองถูกลองผิด ทำในสิ่งที่สอดคล้องกับธรรมชาติแต่บางครั้งก็ทำในสิ่งที่ขัดแย้งกับธรรมชาติบ้าง หลายครั้งการเรียนรู้ต้องแลกด้วยชีวิต บทเรียนและประสบการณ์ของทุกชีวิตนำมาปะติดปะต่อสั่งสมกลายเป็นองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่เป็นพื้นฐานสำคัญคือความรู้ความเข้าใจอย่างลุ่มลึกและรอบด้านในระบบนิเวศของท้องถิ่นที่ชุมชนตั้งอยู่ ในธรรมชาติของดิน น้ำ ป่า พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ ความเชื่อมโยงและความเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล การเข้าใจในระบบและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ขณะที่ชุมชนก็เข้าใจว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูล

จากความเข้าใจและเห็นคุณค่าของธรรมชาติที่มีต่อชีวิต ชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นเป็นระบบความเชื่อ ซึ่งแฝงไปด้วยปรัชญาการเคารพต่อธรรมชาติ รวมทั้งมีกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะ “ จิตวิญญาณแห่งธรรมชาติ “ เช่นผีขุนน้ำ , ผีป่า , ผีทุ่งผืนนา , ผีเจ้าที่ , เทพารักษ์ , และผีฝ่าย เป็นต้น อันจะเป็นกฎเกณฑ์ควบคุมให้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพียงเพื่อการดำรงชีวิตเท่านั้น ชุมชนจึงจัดให้มีพิธีกรรมเลี้ยงผีทุกๆปี เพื่อเป็นการขอบคุณที่ได้ใช้ความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติ ขอโทษที่ได้ล่วงเกินธรรมชาติและเป็นความสามัคคีของคนในชุมชน กฎเกณฑ์ภายใต้ความเชื่อนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ในการจัดการหมายถึงการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การเลี้ยงผีเหมืองฝ่าย ปัญหาสำคัญของการทำนาคือปัญหาการเก็บกักน้ำฝนที่ตกลงมาแล้วจะไหลลงสู่ทางใดอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการทำเหมืองฝ่ายคือการขุดลอกลำคลองส่งน้ำและทำเขื่อนกันเพื่อเปิดปิดน้ำมาใช้ตามความต้องการ จึงเป็นกิจกรรมที่เป็นหัวใจของชาวชุมชน มีการจัดรูปแบบองค์การที่ชัดเจนและที่ขาดเสียมิได้คือความเชื่อเรื่องผี คือเชื่อว่ามีผีประจำที่เหมืองฝ่ายคอยปกป้องรักษาและบันดาลให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์ ทุกๆปีเจ้าของนาที่ใช้น้ำจากระบบเหมืองฝ่ายจะต้องไปร่วมพิธีและร่วมกันขุดลอกลำเหมืองทุกคน จะขาดไม่ได้ ผีประจำเหมืองฝ่ายคือ “ ผีขุน

น้ำ” เป็นผีที่เริ่มก่อสร้างเมืองฝ่ายเอาไว้ การทำพิธีก็มีความหมายถึงการสำนึกในบุญคุณของผีเมืองฝ่าย และหลังจากทำพิธีเสร็จแล้วก็มีการกินเลี้ยงร่วมกันที่เมืองฝ่ายเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้น้ำในลำเหมืองเดียวกัน

ภายในชุมชนเองก็มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันในทุกๆด้านเช่นกัน นับตั้งแต่การช่วยกันสร้างบ้าน ช่วยกันในการผลิต การดำนา และเกี่ยวข้าว ฯลฯ การช่วยกันในประเพณีขึ้นบ้านใหม่ บวชเณร บวชพระ แต่งงาน งานศพ ตลอดจนการช่วยกันในงานบุญ งานวัดและงานส่วนรวมต่างๆ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันนี้อยู่บนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติ ความเป็นพี่เป็นน้องกัน โดยชุมชนได้มีการสร้างกฎเกณฑ์ในความเชื่อเรื่องผีปญา ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของแต่ละเครือญาติ หากสมาชิกในเครือญาติจะมีการจัดงานใดๆก็จะบอกกล่าวให้ผีปญาได้รับรู้ สมาชิกในเครือญาติทุกคนก็จะมาช่วยงาน หากใครมีเรื่องเดือดร้อน ก็จะบอกผีปญา และญาติทุกคนก็จะมาช่วยกันแก้ปัญหา แม้ไม่มีเรื่องใดๆก็ตามทุกๆปีก็จะมีการจัดเลี้ยงผีปญา สมาชิกในเครือญาติทุกคนก็จะมาร่วมในพิธีซึ่งจะเป็นการพูดคุยปรึกษาหารือสารทุกข์สุขดิบกัน เป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

นอกจากผีปญาที่เป็นแกนในจิตวิญญาณแห่งความเป็นพี่น้อง ยังมีความเชื่อในระดับชุมชนที่ให้ทุกๆเครือญาติได้มีความรู้สึกร่วมในความเป็นชุมชนเดียวกันคือ ผีเสื้อบ้าน ชาวบ้านทุกคนก็จะร่วมกันจัดพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้านขึ้นทุกๆปีเช่นเดียวกัน

การจัดระบบในชุมชนจะมีการจัดแบ่งสมาชิกให้เป็นกลุ่มที่เล็กลงเพื่อการจัดการที่ง่ายขึ้น เรียกว่า “ระบบหมวด/ปึกบ้าน” การจัดหมวด/ปึกบ้าน จะใช้ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนและการที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันเป็นเกณฑ์เช่นหมวด/ปึกทำยวัด หมวด/ปึกกลางทุ่ง หรือหมวด/ปึกกลางบ้าน เป็นต้น แต่ละหมวด/ปึกจะมีผู้นำเรียกว่า “หัวหมวด” คอยทำหน้าที่สื่อสารระหว่างสมาชิกในหมวด/ปึกกับผู้นำหมู่บ้าน และกับวัด เช่นการเก็บรวบรวมเงินทำบุญในหมวด การระดมความคิด ข้อเสนอแนะต่างๆที่สำคัญคือการระดมคนจากในหมวดไปช่วยทำกิจกรรมในวัด ในบางงานที่ต้องใช้เวลาติดต่อกันเป็นเวลานาน จะให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไปก็จะทำให้ไม่มีเวลาทำมาหากิน ชุมชนก็จะจัดให้มีการเวียนหมวด ซึ่งเป็นการเฉลี่ยภาระอย่างเท่าเทียมกันและเป็นการจัดการงานส่วนรวมกับงานส่วนตัวอย่างเหมาะสม

นอกจากการจัดระบบในชุมชนแล้วยังมีการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไปพร้อมกันในระบบ “หัววัด” กล่าวคือวัดหนึ่งๆจะมีความสัมพันธ์กับวัดอื่นๆ มีการช่วยเหลือไปมาหาสู่กัน และกันชาวบ้านเรียกว่า “หัววัดเดียวกัน” เวลาวัดใดมีงานสำคัญเช่นงานปอยหลวง ซึ่งเป็นงานฉลองความร่วมมือร่วมใจกันในการก่อสร้างศาสนสถานจนกระทั่งแล้วเสร็จ วัดเจ้าภาพจะส่งใบฎีกาบอกกล่าวเชิญชวนวัดต่างๆที่อยู่ในหัววัดเดียวกัน จากนั้นจะมีตัวแทนจากชุมชนมาร่วมงาน อาจมีวงสละล้อ ซอ ซึง และช่างฟ้อนแห่มาพร้อมทั้งต้นเงินและเครื่องไทยทานทั้งหลายที่ชาวบ้าน

เรียกว่า “ครัวทาน” ใครมีญาติพี่น้องอยู่ในชุมชนที่มีงานก็จะถือเป็นโอกาสไปเยี่ยมเยียนพบปะพูดคุยและแสดงความดีใจในการฉลองครั้งนี้ เจ้าบ้านก็จะจัดเตรียมอาหารและเครื่องดื่มไว้ต้อนรับเมื่อกิน ดื่ม พูดคุยกันเรียบร้อยแล้วทางฝ่ายญาติที่มาเยือนก็จะร่วมทำบุญ “สอมปอย” ตามจิตศรัทธา

การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างวัดที่อยู่ในระบบหัววัดเดียวกัน เป็นลักษณะ “เอามื้อเอารวัน” ที่มีทั้งการรับและการให้ ต่างตอบแทนกันและกันอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย การช่วยเหลือเกื้อกูลในแบบการเอามื้อเอารวันกันเช่นนี้ซึมซาบอยู่ในจิตใจของชาวบ้านผ่านความเป็นเครือญาติและความเป็นชุมชนที่แสดงออกมาในการช่วยกันในการทำนาการไปช่วยกันเวลาที่ม้งาน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปเยี่ยมให้กำลังใจกัน ถึงยามตายก็ไปเผาศพ ฯลฯ

ประมาณ พ.ศ. 2435 ตำบลวอแก้ว มีชื่อว่า ตำบลบ้านวอ โดยมี ทำวนบุญยืน เป็นกำนันหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แคว่น” คนแรก ต่อมาคือ ขุนพิเนท แคว่นสิงห์แก้ว จนถึงสมัยของแคว่นอันทางราชการจึงรวม ตำบลบ้านวอ เข้ากับตำบลหนองหล่ม มีแคว่นหมื่นเป็นผู้ปกครองตำบลหนองหล่ม ตำบลบ้านวออยู่ในเขตปกครองของตำบลหนองหล่มอยู่หลายปีทางราชการจึงได้แยกตำบลบ้านวอ ออกจากตำบลหนองหล่ม ในปี พ.ศ. 2499 และได้เปลี่ยนชื่อใหม่มาเป็นตำบลวอแก้ว จนถึงปัจจุบัน

ประมาณ ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เริ่มมีการตัดถนนเข้ามาในตำบลวอแก้วเนื่องจากนายทุนจากภายนอกที่ได้รับสัมปทานป่า ชุมชนมีความสะดวกขึ้นในการติดต่อกับภายนอก เป็นเส้นทางที่จะนำสินค้าออกสู่ตลาดได้แก่ข้าว ถั่วลิสง ถ่าน ซึ่งมีผลผลิตไม่มากนัก เนื่องจากวิถีผลิตเป็นแบบดั้งเดิม การทำนาจะใช้ควายในการเตรียมพื้นที่

วัดเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ของคนในชุมชน พ่อหนานแก้ว มณีวงศ์ บอกว่าวัดแรกในตำบลน่าจะเป็นวัดวอแก้ว เพราะคนรุ่นก่อนที่เป็นหนาน(ผู้ที่เคยบวชเป็นพระ)ก็เป็นพระที่วัดวอแก้ว แต่ไม่ทราบว่าจะสร้างเมื่อใด ส่วนวัดทุ่งหูก สร้างเมื่อ พ..ศ. 2409 โดยพ่อหนานแก้วเทียบจากอายุของครูบานันตา ที่แก่กว่า พ่อตา ซึ่งพ่อตาบอกว่าปีที่เกิดเป็นปีที่สร้างวัดทุ่งหูก ต่อมาจึงมีการสร้างวัดดอนเปียง (บ้านหลายทุ่ง) วัดทุ่งผา วัดทุ่งจิว และวัดแม่ติว ตามลำดับ นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งให้ความรู้ ชัดเภาจิตใจ และสอนหนังสือให้กับเด็กอีกด้วย ในอดีตหนังสือที่สอนในวัดจะเป็น ตัวเมือง คนที่ไปเรียนจะเป็นเด็กผู้ชายเท่านั้น ประมาณปี พ.ศ. 2475 จึงมีการเรียนการสอนเป็นภาษาไทยแต่ยังคงสอนกันในวัด ในช่วงนี้ถ้าในหมู่บ้านมีงานประเพณีต่างๆเด็กนักเรียนจะได้มีโอกาสไปร่วมงานประเพณีกับพ่อแม่ของตนเองด้วยเนื่องจากประเพณีต่างๆส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับพระ เมื่อพระเป็นผู้สอนดังนั้นโรงเรียนจะต้องหยุดการเรียนการสอนเพื่อให้พระไปร่วมในพิธีและทำให้เด็กได้มีโอกาสไปร่วมในพิธีด้วย

ประมาณปี 2480 ได้มีการสร้างโรงเรียนแห่งแรกขึ้นในตำบลวอแก้ว ที่บ้านหลายทุ่ง ทางการจัดให้มีครูมาสอน แต่ครูที่สอนหนังสือส่วนหนึ่งก็ยังเป็นพระอยู่ ต่อมาจึงมีการสร้าง โรงเรียนบ้านทุ่งหก โรงเรียนบ้านวอแก้ว และโรงเรียนบ้านทุ่งผา ตามลำดับ โดยทั้งหมดจะสอนถึงชั้น ประถมปีที่ 4 เท่านั้น เด็กส่วนใหญ่จึงเรียนจบเพียงชั้นป.4 ระยะเวลาหลังจะมีเพียงบางคนเท่านั้นที่ได้ เรียนต่อสำหรับผู้ที่จะเรียนต่อต้องไปเรียนในอำเภอห้วยฉัตร

ในอดีตเมื่อคนในชุมชนเจ็บป่วยจะใช้ยาสมุนไพรในการรักษาควบคู่กับการใช้คาถาอาคม และการถามเมื่อถามผี หากป่วยหนักจะเอาคนเจ็บใส่เกวียนนำส่งโรงพยาบาลในเมือง ต่อมาจึงมี สาธารณสุขอำเภอและโรงพยาบาลประจำอำเภอ

7.2.2 ช่วงยกน้ำ กะเป็นหน้ำก

(เป็นช่วงที่กระแสน้ำพัฒนาจากภายนอกไหลทะลักน้ำเข้ามาในชุมชน เป็นการผลิตเพื่อขาย)

ตั้งแต่มีการเปิดสัมปทานป่า ต้นไม้ได้ถูกโค่นทำลายเป็นจำนวนมาก ต่อมาทางราชการจึง ได้ยกเลิกการสัมปทานป่า แต่กระนั้นการลักลอบตัดไม้ยังคงมีให้เห็นอยู่ทั่วไป ในฤดูแล้งป่าไม้ มัก จะถูกไฟเผาทำลายอีก จากป่าที่ชุ่มชื้นเขียวขจี จึงมีแต่ความแห้งแล้ง น้ำในลำห้วยที่เคยไหลตลอด ปี ในฤดูแล้งจะแห้งขอดเหลือเพียงน้ำที่ขังในแอ่งเท่านั้น ลำห้วยสำคัญๆทั้ง 4 สาย คือ ห้วยแม่ไพร ห้วยแม่เปิบ ห้วยแม่เป็ด ห้วยแม่ติ้ว ถูกทับถมด้วยดินตะกอนและทรายจนตื้นเขินแทบไม่มีแอ่งน้ำ ให้เห็น เมื่อเข้าป่าทำไม้ไม่ได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่กวัดขันอย่างหนัก ทำให้ชาวบ้านต้องหันไป ประกอบอาชีพทางการเกษตรอย่างจริงจัง ขณะนั้น

ประมาณปี พ.ศ. 2490 ถั่วลิสงเป็นพืชชนิดแรกที่ชาวบ้านใช้ปลูกเพื่อขาย ต่อมาจึงมีพ่อค้าจากภายนอกมาส่งเสริมให้ปลูกยาสูบส่งโรงบ่ม

ประมาณปี พ.ศ. 2511-12 ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกอ้อยส่งโรงงานน้ำตาลเกาะคา (ขณะ นั้นเป็นรัฐวิสาหกิจ) แต่ก็ยังไม่สามารถปลูกกันได้คนละมาก ๆ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2517 โรงงานได้ให้การส่งเสริมการปลูกอ้อยอย่างจริงจัง โดยส่งรถแทรกเตอร์มาเกรดพื้นที่ป่าสงวนนับพันไร่ ให้ปุ๋ย ยา พันธุ์อ้อยแก่ชาวไร่ ทูนทั้งหมดจะหักเมื่อตัดอ้อยส่งโรงงาน วิธีการปลูกที่ต้องใช้ปุ๋ย ใช้ยาปราบศัตรูพืช และปลูกซ้ำที่เดิมหลายปีจึงทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แต่ผลผลิตได้น้อยไม่คุ้มทุน ชาวบ้านเริ่มขาดทุนและเริ่มเป็นหนี้มากขึ้น ปี 2534-35 หลายครอบครัวจึง เลิกปลูกอ้อย ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดในช่วงชาวบ้านหันมาปลูกยาสูบและอ้อย(ในช่วงแรก) คือ ความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น บ้านหลังเก่าจะถูกรื้อปลูกใหม่ ด้วยเสาปูนซีเมนต์ พื้นและฝาทำ ด้วยไม้ หลังคามุงกระเบื้องลอน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆตามมาอย่างมากมาย ทั้ง มอเตอร์ไซด์ โทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องเสียง เป็นต้น

ตำบลวอแก้วได้รับการพัฒนาเรื่อยมา เส้นทางคมนาคมในตำบลและที่ใช้ติดต่อภายนอก ได้รับการปรับปรุง จากทางเดินเท้าจนกลายเป็นถนนลูกรังประมาณปี 2510 และได้รับการปรับปรุงเป็นถนนลาดยางในปัจจุบัน ทำให้คมนาคมสะดวกขึ้น มีรถโดยสารวิ่งเข้าออกวันละ 1 เที่ยว คนในชุมชนจึงได้ติดต่อกับคนข้างนอกมากขึ้น

ดังคำพูดของนายมงคล ช่างสัก บอกว่าเมื่อคนในชุมชนปลูกพืชเศรษฐกิจคือปลูกพืชตามพันธะสัญญาของบริษัท ดังนั้นคนในชุมชนต้องทำงานแข่งกับเวลามากขึ้น เริ่มไม่มีเวลาให้กับสมาชิกในครอบครัว ตามด้วยไม่มีเวลาร่วมกิจกรรมประเพณีต่างๆของชุมชนด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงระบบการผลิตเพื่อขายทำให้วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไปอย่างมาก

“ตอนตีจ้าวบ้านปลูกอ้อย ปลูกยาสูบนี้ จ้าวบ้านต้องออกบ้านตีตีไปเก็บใบยาสูบ แล้วจะไปยะสวนอ้อยต่อกว่าจะได้ปิ๊กเข้าบ้านกะผ่อตะวันตกดินปุ๋น ยะก่านอย่างอี่ทั้งปีบามีเวลาคิดถึงคนอื่นบางเตื่อกะบามีเวลาคิดถึงลูกหลานของตัวเอง”

นายมงคล ช่างสัก อายุ 44 ปี บ้านวอแก้ว

ในปี พ.ศ. 2510 โรงเรียนบ้านวอแก้วได้ขยายการสอนถึงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป.7) ซึ่งก่อนนั้นจะต้องไปเรียนต่อที่ ต.หนองหล่ม ทำให้เด็กในตำบลวอแก้วได้มีโอกาสเรียนหนังสือกันในชั้นสูงมากขึ้น ปัจจุบันมีโรงเรียน 3 แห่ง เป็นโรงเรียนขยายโอกาส 1 แห่ง

กำนันบอกว่าตั้งแต่ช่วงดังกล่าวเป็นต้นมา เด็กเริ่มที่จะไม่ได้มีโอกาสร่วมงานประเพณีต่างๆของหมู่บ้าน ถ้างานประเพณีนั้นไม่ได้ตรงกับวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ เด็กเริ่มห่างจากชุมชนเนื่องจากโรงเรียนจัดการเรียนการสอนเน้นหลักสูตรมาจากส่วนกลาง ไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้เด็กเริ่มไม่มีโอกาสร่วมในประเพณีของชุมชน ไม่รู้คุณค่าของประเพณี นอกจากนี้แล้วเมื่อเด็กเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่7จากโรงเรียนในหมู่บ้านแล้วได้มีโอกาสไปเรียนต่อในระดับจังหวัด ยิ่งทำให้เด็กห่างจากวัฒนธรรมชุมชนเป็นอย่างมาก

คำพูดดังกล่าวสะท้อนถึงระบบการศึกษาที่แยกตัวออกจากวิถีชีวิตของชุมชน (โรงเรียนยังตั้งอยู่ในชุมชนแต่วิธีคิดในการจัดการศึกษาแยกตัวออกจากวิถีชีวิตของชุมชน)

“ ตีละอ่อนบ่าได้สนใจประเพณีและพิธีกรรมเก่าๆ เป็นเพราะละอ่อนต้องเข้าโฮงเฮียน บ่ามีโอกาสที่จะมาร่วมในงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ละอ่อนบ่าได้อยู่ใกล้ชิดกับพ่อแม่จึงบ่าได้รับรู้ เมื่ออยู่ตีโฮงเฮียนครูได้แต่สอนตีเป็นวิชาการ บ่าได้สอนในเรื่องประเพณีและพิธีกรรมของหมู่บ้าน จึงยะให้ละอ่อนค่อยๆห่างออกไป “

กำนันอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

ประมาณปี พ.ศ. 2511 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้สร้างโรงไฟฟ้านำเครื่องปั่นไฟฟ้า มาเดินเครื่องตั้งแต่เวลา 18.00 น. ถึง 24.00 น. ใช้ในบ้านวอแก้วและบ้านหลายทุ่ง แต่ก็ยังมีไฟฟ้าใช้ไม่ครบทุกหลังคาเรือน บางส่วนยังคงใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดเหมือนเดิม ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2525 จึงมีไฟฟ้าใช้ทั้งตำบล เมื่อการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคขยายสายไฟฟ้าแรงสูงเข้ามา รายได้จากการปลูกอ้อย ยาสูบ ถั่วลิสง จึงได้นำไปซื้อ โทรศัพท์ พัดลม ตู้เย็น เครื่องเสียง และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ คนในชุมชนได้มีโอกาสรับรู้เรื่องราว ข่าวสาร ความบันเทิง ต่างๆ รวมถึงเด็กๆ ด้วย

ชาวบ้านบอกว่า ในอดีตถ้าจะมีการปรึกษาหารืออะไรกัน พ่อหลวง(ผู้นำชุมชน)จะตีเกราะไม้ที่บ้าน หรือให้พระตีกลองที่วัด ซึ่งจะเป็นสัญญาณบอกว่า วันนี้จะมีการประชุม ทุกคนเมื่อได้ยินสัญญาณจะรู้ทันที และวันนั้นจะต้องรีบกินข้าวเพื่อไปประชุม ทุกคนจะมาพร้อมหน้าพร้อมตากัน ต่อมาเมื่อเปลี่ยนเป็นการใช้เสียงตามสายในหมู่บ้าน ถ้าจะเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้านจะประกาศเสียงตามสายและจะบอกด้วยว่าวันนี้จะมีการประชุมเรื่องอะไร ชาวบ้านจะรู้ว่ามีการประชุมเรื่องอะไรบ้างถ้าไม่ค่อยเกี่ยวข้องกับเขาก็จะไม่ไปร่วมประชุม ทำให้การประชุมชาวบ้านทุกวันนี้มีคนมาร่วมประชุมน้อยมาก

ในปี พ.ศ. 2514 สถานีอนามัยได้มาตั้งในตำบลวอแก้ว เมื่อเจ็บป่วยคนในชุมชนจึงได้รับการดูแลจากคนที่มีความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ สมุนไพรพื้นบ้านหรือวิธีการที่เคยใช้รักษาในยามเจ็บป่วยจึงค่อยๆ ถูกละเลยไป หากป่วยหนัก ก็จะไปที่โรงพยาบาลประจำอำเภอซึ่งห่างประมาณ 13 กิโลเมตร หรือโรงพยาบาลประจำจังหวัดซึ่งห่างประมาณ 25 กิโลเมตร

ประมาณปี พ.ศ. 2525 รถไถนา(ควายเหล็ก) ได้เริ่มเข้ามาแทนที่ควายที่ใช้ไถนา เพราะต้องการความรวดเร็วในการทำนา ที่ต้องทำให้ทันก่อนที่น้ำในนาจะหมด เมื่อมีคนเริ่มจึงมีคนตามจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุด ควาย คันไถ คราดไม้ จึงหมดความหมาย ทั้งไว้เป็นอนุสรณ์ให้คนรุ่นหลังได้เห็นและผูกพันไปตามกาลเวลา เมื่อความเจริญต่างๆ เข้ามาสู่ชุมชน คนในชุมชนมีเงินทองใช้สอยมากขึ้น จึงมีความต้องการความสะดวกสบายต่างๆ เข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน

ในปี พ.ศ. 2539 บริษัทที่ได้รับสัมปทานติดตั้งโทรศัพท์จากองค์การโทรศัพท์จังหวัดจันทบุรี การใช้โทรศัพท์เข้ามาสู่ตำบลวอแก้ว ทำให้การติดต่อสื่อสารกับคนที่อยู่นอกชุมชนมีความสะดวกมากขึ้น จากเดิมที่มีเพียงการให้บริการจากไปรษณีย์เท่านั้น

7.2.3 ช่วงลูกหลานไปะกำนกรุงเทพฯ โฉนดที่ดินอยู่ดีธนาคาร

(เป็นช่วงที่สมาชิกในครอบครัวเริ่มออกจากชุมชนไปหางานทำต่างจังหวัด)

วิธีการผลิตแบบทุนนิยม ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านมีเงินใช้จ่ายซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคมากขึ้น เมื่อการปลูกอ้อยประสบปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ต้นทุนการผลิตสูง ราคาผลผลิตไม่แน่นอน จึงจำเป็นต้องเลิกปลูก ในปี พ.ศ. 2534-35 จึงทำให้เกิดการว่างงานขึ้นคนวัยแรงงาน จำนวนไม่น้อยที่ต้องออก

ไปขายแรงงานในเมือง หรือต่างจังหวัด ทั้งในโรงงานอุตสาหกรรมและงานก่อสร้าง ที่ดินนับพันไร่ที่เคยปลูกอ้อย จึงถูกทิ้งให้ว่างเปล่า ประกอบกับในขณะนั้น ภาวะเศรษฐกิจของประเทศดี การเงินสะพัด ธุรกิจก่อสร้างรุ่งเรือง จึงมีพ่อค้า นายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดิน โดยผ่านนายหน้าขายที่ดินในพื้นที่ ชาวบ้านที่มีที่ดินว่างเปล่าอยู่ไม่ได้ทำประโยชน์อะไร ประกอบกับรายได้ที่เคยได้จากการปลูกอ้อย ก็ไม่มี จึงยอมขายให้กับนายทุนเพื่อนำเงินที่ได้มาใช้จ่ายในครอบครัว บางคนได้บุกเบิกที่ดินใหม่ที่อยู่ในเขตป่าสงวนซึ่งเคยเป็นแหล่งอาหารหรือเป็นซุบเปอร์มาเก็ตของคนในชุมชน เพื่อที่จะนำที่ดินมาขายให้กับนายทุน ปัจจุบันที่ดินนับพันไร่จึงตกเป็นสมบัติของนายทุน ชาวบ้านที่เคยหาหน่อไม้ เห็ดป่า ผัก และผลผลิตจากป่าเพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน บางส่วนนำมาขาย จึงไม่สามารถที่จะหาประโยชน์ได้อีกต่อไป

“ป่าเดียวลูกหลานไปยะก้านกรุงเทพฯ คนในหมู่บ้านกะยะก้านนักขึ้น
แต่ป่ามีเงิน แหมป่าพอเป็นหนี้เป็นโดย ตะกอนใบไผ่ดินอยู่กับบ้าน
ป่าเดียวกะก้านนักกว่าเก่าแต่ไผ่ดินอยู่ไถ่ธนาคาร เพราะทุกอย่างมันต้องใจเงิน”

แม่หลวงทา แบ่งวัน อายุ82ปี บ้านหมู่3

จากการที่สมาชิกในชุมชนเริ่มออกไปหางานทำไม่ว่าจะเป็นในเมือง หรือต่างจังหวัดเช่น เชียงใหม่และ/หรือกรุงเทพฯ ผลที่ตามมาคือคนเหล่านี้เริ่มห่างจากวิถีชีวิตชุมชนที่ตนเองเคยอยู่ ไม่ได้มีโอกาสร่วมในประเพณีต่างๆของชุมชน ผลกระทบที่เห็นได้ชัดเจนคือ ช่วง7-8ปีที่ผ่านมาคนในชุมชนติดเชื้อเอดส์เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันผู้ติดเชื้อเหล่านี้ส่วนมากเสียชีวิตแล้วผลกระทบที่เกิดขึ้นคือมีเด็กกำพร้าเป็นจำนวนมากที่ต้องอาศัยอยู่กับปู่ ย่า ตา ยายที่อายุมากแล้วและกลุ่มคนเหล่านี้ขาดการช่วยเหลือจากสมาชิกในชุมชน

7.3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชน : ผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในผีปญา

วิถีชีวิตของคนในตำบลอ่าวแก้วในอดีตมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องแต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปซึ่งอยู่ในช่วงอยู่ดีมีสุข : อยากกินเห็ดเข้าป่า อยากกินป่าลงห้วย ต่อมาการเปลี่ยนแปลงเริ่มมาเร็วขึ้นซึ่งอยู่ในช่วงยะก้านัก กะเป็นหนี้้นัก มาจนถึงช่วง20กว่าปีที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบันที่ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วซึ่งอยู่ในช่วงลูกหลานไปยะก้านกรุงเทพฯ ไผ่ดินอยู่ไถ่ธนาคาร

จากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งสามช่วงดังกล่าวเมื่อนำมาเทียบกับปรากฏการณ์เรื่องผีปญาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เพื่อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงในประเด็นเรื่องผีปญาที่ชัดเจน ผู้ศึกษาขอใช้

เกณฑ์ที่คนในพื้นที่แบ่งการเปลี่ยนแปลงของผีป่วนเป็น 2 ยุคใหญ่ๆ คือ (5.3.1) ยุคลำบากกาย แต่มีความสุขใจ : ผีป่วนมากันลุ่มๆ และ (5.3.2) ยุคกำนัมนัก เพื่อเงินอย่างเดียว : ผีป่วนเหลือแต่ซาก

7.3.1 ยุคลำบากกาย แต่มีความสุขใจ : ผีป่วนมากันลุ่มๆ

(เป็นช่วงที่คนในชุมชนมีความมั่นใจในผีป่วนเพราะเชื่อว่าผีป่วนเป็นเจ้าหลอมวิถีชีวิต)

ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 เป็นช่วงที่ผีป่วนมีความรุ่งเรืองในตำบลวอแก้ว ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นและยึดถือผีป่วนเป็นหลัก เพราะระบบราชการยังเข้าไม่ถึงสมาชิกในหมู่บ้าน(ยังไม่มีการใช้ระบบราชการอย่างจริงจัง)เช่นการศึกษายังมีวัดเป็นศูนย์กลางทั้งในด้านการให้การศึกษาและการกลมเกลียวทางจิตใจ นอกจากวัดจะมีบทบาทดังกล่าวแล้ว ชุมชนยังเป็นแหล่งเรียนรู้ของสมาชิกด้วยซึ่งเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยได้จากการประสบการณ์ตรงคือได้มีการทดลองปฏิบัติและได้มีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ เช่นการเข้าร่วมในประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการสังเกตและการจดจำ “ครูพักลักจำ” การเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวจะทำให้ค่อยๆ ซึมซับเข้าถึงจิตใจของคนได้ การปกครองมีผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการเพื่อความสงบสุขของคนในชุมชน เช่นพระดูแลเรื่องการศึกษา และประเพณี/พิธีกรรมทางศาสนา มีผู้นำตามธรรมชาติที่เป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมอื่นๆ เช่นผู้นำในการทำประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ , การเลี้ยงผีเสื้อบ้านและการเลี้ยงผีป่วน ผู้นำในการรักษาโรคต่างๆ การจัดการระบบการใช้น้ำเพื่อการผลิต ชุมชนมีการจัดการโดยมีระบบเหมือนฝ่ายซึ่งมีผู้นำเช่นลำมน้ำเป็นผู้ดูแลจัดการ นอกจากนี้แล้วแต่ละชุมชนยังมีการแบ่งเป็นปึกคหรือแบ่งเป็นหมวดโดยมีหัวหมวด(ซึ่งแต่งตั้งโดยสมาชิกในกลุ่ม)เป็นผู้ดูแล เป็นต้น

เมื่อระบบราชการยังเข้าไม่ถึงสมาชิกในชุมชน ดังนั้นผีป่วนจึงเป็นทั้งกฎหมาย และเป็นระเบียบของสังคมเพื่อดูแลช่วยเหลือกันภายในกลุ่มเครือญาติ รวมทั้งเป็นโรงพยาบาลทางด้านจิตใจในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ดังเช่นจากคำบอกเล่าของแม่เกี้ยงคำหนึ่งในเก้าผีป่วนในตำบลวอแก้ว ว่า

“ฝนตก ฝนแล้ง ข้าวพอกิน ไม่พอกิน คนเจ็บ คนป่วย สัตว์เลี้ยงหายหรือล้มตาย คนในชุมชนตอนนั้นเชื่อว่าเป็นเรื่องการทำของผีสาธต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่มองไม่เห็นทำให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในเรื่องของผีดี หรือผีป่วน เมื่อมีคนเจ็บไข้ได้ป่วยสิ่งแรกที่คิดถึงคือผีป่วน มีการมาบอกขอความช่วยเหลือจากผีป่วนให้รักษาปกป้องให้หายจากการเจ็บป่วยในครั้งนั้นๆ”

เนื่องด้วยในช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่ชีวิตความเป็นอยู่ต้องพึ่งพิงกับธรรมชาติ เป็นสังคมที่พึ่งพาตนเอง อยู่อย่างพอเพียงในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ผู้คนมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันกับธรรมชาติกับญาติพี่น้องทั้งใกล้และไกล มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อาหารการกินเช่นข้าวทุกครอบครัวต้องมีการปลูกข้าวไว้กิน สำหรับกุ่ม หอย ปู ปลา สามารถหาได้จากในห้วย และไร่นา

ส่วนผักต่างๆและเห็ดมีในป่า นอกจากนี้แล้วในปายังมีสมุนไพรที่ชาวบ้านสามารถนำมาใช้ป้องกัน และรักษาโรคได้ด้วย สิ่งของดังกล่าวถ้ามีมากเกินไปจะมีการแบ่งปันให้กับญาติพี่น้องหรือบางครั้งนำไปแลกเปลี่ยนกัน ในรอบปีชาวบ้านสามารถอยู่ได้โดยมีทั้งการพึ่งพิงธรรมชาติและการช่วยเหลือกันของสมาชิกในชุมชน ชุมชนในอดีตจึงเปรียบเสมือนซูเปอร์มาเก็ตของชาวบ้าน เพราะในน้ำมีปลา ในนามีข้าว อยากกินเห็ดเข้าป่า อยากกินปลาลงห้วย

สภาพความเป็นอยู่ในตอนนั้นคนในชุมชนมีน้อย ยังไม่มีเครื่องทุนแรงมากนัก และต้องอาศัยน้ำฟ้า (น้ำฝน) เป็นหลัก การทำการเกษตรจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือกันของญาติพี่น้อง ดังนั้นชาวบ้านต้องมีการวางแผนการช่วยเหลือกันทั้งในการปลูกและการเก็บเกี่ยวข้าวซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “การเอามื้อ”

ดังนั้นการเลี้ยงผีปู่ย่าในเดือน 9 แรมหรือออก 13 ค่ำ ในครั้งนี้จะเป็นการเตรียมตัวและวางแผนในการทำงานเพื่อการผลิตร่วมกันของคนในเก้าผีปู่ย่าเดียวกัน มีการรวมกันเลี้ยงผีปู่ย่ามีการ “กินหอมต๋อมม่วน” ในบรรดาเครือญาติ แม่หลวงมูล อายุ 74 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า

“คนมันตึงมากันลูปๆ ตึงละอ่อนคนใหญ่คนเฒ่า มากินหอมต๋อมม่วน มากะมากุยกั๊กที่บ้านเก้าผี เมื่ออีแม่เป็นละอ่อนได้กินหัวไก่นี้ดีใจขนาด ละอ่อนตึงลู่กันเหมก่อน”

ในวันดังกล่าวนอกจากจะมีประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าซึ่งเป็นระดับกลุ่มเครือญาติเดียวกันแล้ว ในระดับหมู่บ้านยังมีประเพณีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านและการเลี้ยงผีขุนน้ำซึ่งเป็นระดับตำบลด้วย เพื่อขอให้ดูแลทั้งคนที่จะทำงานและบนบานศาลกล่าวต่อผีต่างๆเหล่านี้ให้ช่วยดูแลทั้งคนและข้าวกล้าหรือผลผลิตต่างๆที่จะเกิดขึ้น ให้อยู่ดีมีสุขไม่เจ็บป่วยและพืชผลงาม ได้ผลดี

สภาพเหล่านี้ทำให้เกิดความปรองดองกันในหมู่ญาติพี่น้อง ความสามัคคี และสภาพความเป็นอยู่อาจจะลำบากเรื่องการทำมาหากินแต่ทุกคนก็ได้อยู่กันพร้อมหน้า พ่อแม่และลูกมีความผูกพันกัน

ตำบลวอแก้วในอดีตไม่ใช่เป็นภาพที่สวยงามที่ไม่มีปัญหาใดๆเลย ทุกหมู่บ้านมีปัญหาทั้งนั้นไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม หรือสัตว์ป่าทำลายพืชผลเสียหาย ข้าวไม่พอกิน โรคภัยไข้เจ็บก็มีมาก ยารักษาโรคมีน้อย โรงพยาบาลอยู่ไกล การคมนาคมและการสื่อสารยากลำบาก และการลักขโมยก็มีเช่นกัน คนตำบลวอแก้วในอดีตแม้ว่าจะพบกับปัญหาต่างๆมากมาย แต่ปู่ ย่า ตา ยายของเขาก็สามารถฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคต่างๆเอาชีวิตรอดมาได้ สามารถสร้างหลักปักฐาน(แบ่งบ้านแบ่งเหื่อน)ให้ลูกหลานอยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้ ที่เป็นเช่นนี้ได้เพราะในอดีตคนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ (การพึ่งตนเองได้หมายถึงการแก้ไขปัญหาต่างๆได้ด้วยตนเอง โดยการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ กับผู้คนในชุมชนและระหว่างชุมชน) ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นมีระบบการแก้ไขที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญของคนในอดีตโดยผ่านทางประเพณีและ/หรือพิธีกรรมต่างๆของคนในชุมชน แต่ละเดือนจะมีประเพณีและ/หรือพิธีกรรม

ต่างๆมากมายบางเดือนมีหนึ่งครั้งบางเดือนมีหลายประเพณี เพื่อสร้างสายใยร้อยรัดคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว

7.3.2 ยุคก่านมَنَّนั เพื่อเงินอย่างเดียว : ฝึปย่าเหลือแต่ซาก

(เป็นช่วงที่ความเชื่อมั่นในฝึปย่าเริ่มลดลง)

ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่1(พ.ศ.2504) เป็นต้นมา ทำให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วง40กว่าปีที่ผ่านมา (ความจริงวอแก้วในอดีตมีการเปลี่ยนแปลงตลอดอย่างต่อเนื่องเพียงแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงช้าๆค่อยเป็นค่อยไป คนในชุมชนชนบทค่อยๆเรียนรู้และปรับตัวตาม) ในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการทำให้ทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักที่มาในนามของการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแม้จะทำให้หลายอย่างในชุมชนดีขึ้น และสะดวกสบายขึ้นบ้าง แต่ภาพที่ชัดเจนที่สุดคือเมืองเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และเราก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองไม่มีผลต่อสังคมชนบท เนื่องจากการพัฒนาเมืองนั้นเกิดขึ้นจากการดูดซับทรัพยากรจากชนบททั้งในด้านกำลังคน และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ นอกจากการดูดซับทรัพยากรจากชนบทออกไปแล้วยังมีการนำแนวคิดเรื่องความทันสมัยมาใส่ให้กับคนในชุมชน ชนบทด้วย

หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาการพัฒนาเพื่อความสะดวกสบายเริ่มเข้ามาในชุมชนมากขึ้น เช่นมีการทำถนนที่สามารถใช้รถในการเดินทางติดต่อกับภายนอกสะดวกขึ้น โรงเรียนแห่งแรกเกิดขึ้นในชุมชนเป็นโรงเรียนที่แยกออกจากวัด

“ตะกอนโรงเรียนกับวัดจะอยู่ดีเดียวกัน คือความรู้คู่คุณธรรม ,ศีลธรรมที่ผู้คนมีจิตใจ
อ่อนน้อม ต่อมาวัดกับโรงเรียนแยกกันคือต่างคนต่างไป คนกะบ่ามีคุณธรรมในใจ
นี่คือการเปลี่ยนแปลงในทุกวันนี้ “

กำนันอินจันทร์ ทนวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

เด็กที่เคยไปเรียนในโรงเรียนวัดย้ายมาเข้าโรงเรียนที่สร้างขึ้นใหม่ เด็กเริ่มเข้าโรงเรียนมากขึ้น มีน้อยคนที่จะไม่ได้เข้าโรงเรียน ในช่วงแรกยังมีพระและปราชญ์ชาวบ้านเป็นครูสอนเด็ก ต่อมาเริ่มมีครูจากภายนอกและหลักสูตรการเรียนการสอนถูกออกแบบมาจากส่วนกลาง เน้นความเป็นวิทยาศาสตร์ ละเลยภูมิปัญญาชาวบ้าน ครูมีหน้าที่สอนให้เด็กท่องจำเพื่อใช้ในการสอบ เด็กๆจึงไม่มีโอกาสเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรมที่เป็นของชุมชน บทบาทของชุมชนในการกล่อมเกลாதงสังคมจึงค่อยๆหายไป เด็กๆไม่เชื่อและดูถูกภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง(หาว่าพ่อแม่ตนเอง

งมมาย) คุณค่าที่เด็กเคยได้รับทางด้านจิตใจที่ได้รับโดยที่ไม่รู้ตัวดังเช่นในอดีตก็ไม่ได้เกิดขึ้น เด็กถูกพรากออกจากชุมชนไปเรียนเรื่องราวของคนอื่นที่ไม่ใช่เรื่องของตนเอง ดังคำสะท้อนของคนในชุมชน

“คิดว่าปัจจุบันนี้คนมีการศึกษาเล่าเรียนนี้ก้าวหน้าไปละ พอเรียนวิทยาศาสตร์กามันจะว่าละอันนี้เป็นของบ่จริง ละอ่อนกับไสยศาสตร์ก็เลยเฉยๆไป อย่างวิทยาศาสตร์นี้เป็นยะหื้อฝนตกได้เขาเลยไปทางนั้นเหี้ย พอละอ่อนมาหั้นคนเฒ่าคนแก่จะเขาบอกว่าคนหัวโบราณ คนเก่าคนแก่ เขาไปอู้เขาๆกะบ่เชื่อ มันเลยห่างไปดี๊ๆ”

พ่อนานยาย เมืองมูล อายุ 58 ปี บ้านทุ่งหก หมอเมื่อ

การรับรู้สิ่งใหม่ๆที่สามารถเห็นได้ด้วยตาและต้องพิสูจน์ได้นั้นเริ่มเข้ามาอยู่ในจิตใจของคนรุ่นใหม่แทนที่ความเชื่อแบบเก่าที่มองไม่เห็นด้วยตา เช่นเมื่อเจ็บป่วยก็มีสถานพยาบาลสมัยใหม่ เช่นสถานอนามัย หรือโรงพยาบาล ความคิดของคนในชุมชนก็เปลี่ยนจากเดิมที่เมื่อเจ็บป่วยจะคิดถึงผีป่าหรือผีป่วน ก็คิดถึงหมอคิดถึงโรงพยาบาลก่อน เมื่อไม่หายจริงแล้วก็ค่อยย้อนกลับมาถามหมอเมื่ออีกที ความคิดเช่นนี้เริ่มเกิดขึ้นกับผู้ที่มีการศึกษา ดังเช่นเมื่อคณะกรรมการสภာวัฒนธรรมตำบลและแกนนำสมาชิกในชุมชนเลือกประเพณีการเลี้ยงผีป่วนเพื่อทดลองรื้อฟื้น/สืบทอด มีครูบางคนไม่เห็นด้วยและบอกว่า

“เป็นเรื่องโบราณไม่สมควรมาสอนเด็กในยุคโลกาภิวัตน์ เพราะสมัยนี้เป็นสมัยเทคโนโลยี เขาเรียนคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต กันแล้วเราจะมาสอนเรื่องงมมายแบบนี้ไม่ไหวแน่”

หรือในกรณีของแม่เกียงคำ ที่เป็นเจ้าผีป่วน โดยสมาชิกในกลุ่มได้ตกลงกันว่าจะมีการออมเงินเพื่อทำเป็นกองทุนในการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มฯ เมื่อสมาชิกกลุ่มรวบรวมเงินกันได้แล้วและตกลงกันว่าตั้งชื่อ“กลุ่มผีป่วน” แม่เกียงคำเป็นคนนำเงินไปฝากธนาคาร แต่เจ้าหน้าที่ธนาคารมองว่าเป็นเรื่องงมมาย

ต่อมาไฟฟ้าก็เข้ามาในชุมชนความต้องการความเป็นตัวของตนเองมากขึ้น มีเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ เช่น ทีวี ซึ่งเป็นตัวตัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือแม้กระทั่งในบ้านเป็นอย่างดี ดังคำกล่าวของแม่มูลว่า

“ละอ่อนบ่เดียวมันใจบ่ได้ เวลามันได้ดูทีวีแล้วมันแทบบ่กินข้าวกินน้ำเลยว่ายังมันตึงบ่พัง ”

จากคำสะท้อนดังกล่าวนี้ทำให้เห็นความเป็นตนเองและไม่เชื่อฟังคนสูงอายุมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งตรงกับแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์"ทางโลก/ทางธรรม" ที่ว่าสถาบันสื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญในการเปลี่ยนแปลงเพราะสถาบันสื่อมวลชนมีองค์ประกอบย่อยทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นคำสอน องค์กร บุคลากร กิจกรรม วัตถุ และหน้าที่ที่สามารถเข้ามาเปลี่ยนแปลงสถาบันเดิมได้ และเมื่อมีสิ่งที่จะอำนวยความสะดวกมากขึ้นความต้องการใช้เงินก็มากขึ้น ในช่วงดังกล่าวเริ่มมีการส่งเสริมให้ปลูกพืชพาณิชย์เช่นอ้อยและยาสูบ (เป็นการทำเกษตรแบบพันธสัญญา) ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการลงทุนเป็นจำนวนมากดังนั้นต้องมีการขยายพื้นที่ มีการใช้สารเคมี มีการใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก ฯลฯ เมื่อมีเงินไม่พอดึงดูดโดยการนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินไปจำนอง แรงงานที่ต้องใช้เป็นจำนวนมากเมื่อแรงงานในครอบครัวทำไม่ทันก็ต้องมีการจ้างแรงงานเกิดขึ้น และเริ่มมีการใช้เครื่องทุ่นแรงต่างๆ เช่นรถไถนาเดินตาม และรถแทรกเตอร์ เป็นต้น วัฏจักรการผลิตต่างๆรวมทั้งราคาของผลผลิต จะถูกกำหนดโดยพ่อค้าคนกลางหรือบริษัท ดังนั้นการผลิตบางครั้งทำให้ชาวบ้านต้องขาดทุน เมื่อชาวบ้านขาดทุนบางคนต้องการทดลองอีกเพื่อความฝันจะเป็นจริง(จะได้มีเงินมากๆ) ก็ต้องกู้ยืมเงินมาลงทุนอีกครั้ง บางคนคิดว่าไม่ไหวแล้วลูกหลานที่อยู่หมู่บ้านไม่มีอะไรทำประจวบกับยังมีหนี้สินไม่รู้จะหาเงินที่ไหนมาใช้หนี้ ภัยแรงงานในครอบครัวก็จำเป็นจะต้องอพยพไปหางานทำในเมือง

เมื่อคนในชุมชนเริ่มสูญเสียที่ดิน เป็นหนี้สินเพราะลงทุนล้มเหลวปีแล้วปีเล่า แล้วยังมาสูญเสียความสัมพันธ์อันเคยเป็นสายใยชีวิต เช่นความสัมพันธ์ในครอบครัวพ่อแม่เริ่มไม่มีเวลาให้ลูกเพราะต้องทำงานหนักแข่งกับเวลาเพื่อหาเงิน สมาชิกทุกคนในครอบครัวต้องทำงานเพราะมีหนี้สินโดยเฉพาะเยาวชนหนุ่มสาวที่ต้องออกไปทำงานต่างถิ่น สูญเสียความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องกับชุมชนและกับธรรมชาติ เพราะแต่ละครอบครัวต้องทำงานหนักมากขึ้นเพื่อหาเงินมาเสพสุขทางวัตถุ ให้เป็นคนทันสมัยตามกระแสหลัก ทำให้ไม่มีเวลาอุทิศถึงชีวิตทั้งครอบครัวและแม้แต่คนในครอบครัวของตนเองก็ตาม

“ตั้งวันนี้แจ้งباءแจ้งต้องออกจากบ้านไปะก้านแล้ว บ่ามีเวลาคุยกับคนในครอบครัว บ่ามีเวลาที่จะมานั่งอู้คุยกับชาวบ้าน บ่ามีเวลาคิดถึงคนอื่นเลย เพราะก้านมันนัก เพื่อเงินอย่างเดียว”

นายมงคล ช่างลัก อายุ 44 ปี บ้านหมู่ 3

เมื่อชีวิตของชาวบ้านต้องผูกพันกับการทำงานเพื่อหาเงินแบบหามรุ่งหามค่ำ การแข่งขันก่อเกิดขึ้นในชุมชน ญาติพี่น้องที่เคยช่วยเหลือกันในเรื่องของแรงงานก็เริ่มที่จะมองเรื่องความมากนักน้อย ความคุ้มค่า ความไม่คุ้มค่าเกิดขึ้น ดังที่ลุงศรีวันบอกว่า

“คนบ้าเดี๋ยวเขาก็กลัวเสียเปรียบกัน ถ้าบอกเขาหือไปเอามือบางคนก็ว่าของมันนักกว่าของเฮาไปจួយมันแล้วมันมาตอบมือเฮามันแล้ววันเฮาก็เสียเปรียบ เขาจึงบอกว่าจ้างเอามันสบายใจดี”

คำพูดดังกล่าวชี้ชัดให้เห็นถึงระบบ “เงินคือพระเจ้า” ทำให้คนมองทุกอย่างต้องเป็นเงินแม้แต่วัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นเบ้าหลอมวิถีชีวิต ชาวบ้านก็เชื่อมโยงเข้ากับเรื่องเงิน เมื่อทุกอย่างต้องมีเรื่องเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนเรื่องน้ำใจ และเรื่องความเสียสละเพื่อส่วนรวมได้หดหายไป ดังนั้นเราจึงพบเห็นการจัดงานเกี่ยวกับประเพณี/วัฒนธรรมชุมชนจะทำ “พอเป็นพิธี” เท่านั้น คำถามที่ตามมาคือถ้าสถานการณ์ของชุมชนเป็นเช่นนี้ และผู้ศึกษาเชื่อว่าชุมชนอื่นๆก็คงไม่แตกต่างจากที่นี่มากนัก อนาคตชาวบ้านจะอยู่กันอย่างไรมื่อทุกอย่างขึ้นอยู่กับเงินอย่างเดียว

7.4 สรุป

- ในอดีตชาวบ้านมีพื้นที่ / เวทีสาธารณะ เช่นลานกลางหมู่บ้านหรือลานวัดหรือการจัดงานประเพณีต่างๆ พื้นที่เหล่านี้จะเป็นเวทีการพบปะกันของคนทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้น เวทีเปิดโอกาสให้ปราชญ์ชาวบ้าน และคนเฒ่าคนแก่ได้มีโอกาสปรึกษาหารือกัน หรือเป็นเวทีถ่ายทอดองค์ความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือสำหรับอบรมสั่งสอนลูกหลาน

วิถีชีวิตของชาวบ้านในช่วงนี้เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ ทำให้ชาวบ้านมีเวลาในการที่จะคิด ทบทวนและปรับเปลี่ยนการจัดประเพณี/พิธีกรรมต่างๆให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมในช่วงนั้นๆ

ประเพณี/พิธีกรรมจึงเป็นเบ้าหลอมเพื่อการพัฒนาทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ ของคนในชุมชน

- ในช่วงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เชื่อว่า วัฒนธรรมของชาตินั้นจำเป็นต้องมี “วัฒนธรรมเดียว” (Culture) แต่ในขณะที่ความเป็นจริงของสังคมไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น วัฒนธรรมชนชั้นสูง วัฒนธรรมชาวนา และวัฒนธรรมกลุ่มย่อยต่าง ๆ ดังนั้น จอมพล ป.จึงดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนแต่เฉพาะ “วัฒนธรรมแห่งชาติหรือวัฒนธรรมของรัฐที่เน้นวัฒนธรรมเชื้อผู้นำ” (รูปแบบสูงสุดของวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยม) กด เก็บและทำลายวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ เช่นในภาคเหนือให้มีการเผาใบลานบันทึกพระธรรมที่เป็นภาษาล้านนาให้หมด เป็นต้น นั่นคือการใช้กลยุทธ์แบบเข้าแทนที่(substitution) คือกวาดของเก่าทิ้งให้หมด แล้วใส่ของใหม่ลงไปทั้งหมด

วิธีการปฏิบัติเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมย่อยต่างๆเริ่มขาดความมั่นใจในการยึดถือและปฏิบัติในวัฒนธรรมย่อยของตนเอง

ต่อมาเมื่อประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ การพัฒนาประเทศเน้นด้านเศรษฐกิจ กระแสทุนนิยมจากภายนอกจึงเริ่มพัดโหมกระหน่ำเข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านรับกระแสทุนนิยมเต็มที่ ผลที่ตามมาคือชาวบ้านต้องทำงานหนักมากขึ้น ไม่มีเวลาให้กับญาติพี่น้อง เป็นปัจเจกมากขึ้น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มหายไป ประเพณี/พิธีกรรมที่เคยเป็นบ้านหลอมชีวิตและในช่วงที่ผ่านมาเริ่มขาดความมั่นใจแต่ในช่วงวิกฤตเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านยังขาดความมั่นใจมากขึ้น เราจึงพบเห็นการจัดประเพณี/พิธีกรรมของชาวบ้านที่ทำ “พอเป็นพิธี” นั่นคือเน้นเฉพาะที่เป็น “รูปแบบ” เท่านั้น ส่วน “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ได้หายไป

- ดังนั้นกระบวนการสร้างความมั่นใจให้ “เจ้าของวัฒนธรรม” จึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก และเมื่อความมั่นใจเริ่มกลับคืนมาสู่ชาวบ้านแล้ว การรื้อฟื้นสืบบ้านเพื่อให้รับใช้ชาวบ้าน (เจ้าของวัฒนธรรม) นั้นไม่ใช่เรื่องยากสำหรับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม

บทที่ 8

กระบวนการทดลองรื้อฟื้น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

เมื่อชาวบ้านตัดสินใจเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น ในบทนี้จะเสนอให้เห็นขั้นตอน/กระบวนการดำเนินกิจกรรม การทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ในบทนี้มีประเด็นที่จะนำเสนอ ดังนี้

8.1 กระบวนการดำเนินกิจกรรม

8.2 "รูปแบบ"และ"คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

8.2.1 วิธีการ รูปแบบและเนื้อหา ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีต : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง

(1) ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

(1.1) ก่อนวันทำพิธี

(1.2) วันทำพิธี

(1.3) หลังวันทำพิธี

(2) การสืบทอดหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่า

(3) บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง

8.2.2 วิธีการ รูปแบบและเนื้อหา ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าก่อนโครงการเข้าไปดำเนินกิจกรรม : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

(1) ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

(1.1) ก่อนวันทำพิธี

(1.2) วันทำพิธี

(1.3) หลังวันทำพิธี

(2) การสืบทอดหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่า

(3) บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

8.2.3 วิธีการ รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินกิจกรรม

. กระบวนการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

(1) ข้อมูลที่กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ใช้ในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

(1.1) ปัญหาของชุมชน ในปัจจุบันและอนาคต

(1.2) ข้อมูลตำบลในฝัน

(1.3) ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง

(1.4) องค์ประกอบย่อยของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

(2) การมีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของกลุ่มต่างๆ

(2.1) โรงเรียน

(2.2) ชุมชน

(2.3) กลุ่มผีปู่ย่าที่เป็นกลุ่มทดลอง

ข. ผลที่เกิดขึ้น (รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า) เมื่อโครงการเข้าไปดำเนินกิจกรรม

(1) ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

(1.1) ก่อนทำพิธีกรรม

(1.2) วันทำพิธีกรรม

(1.3) หลังวันทำพิธีกรรม

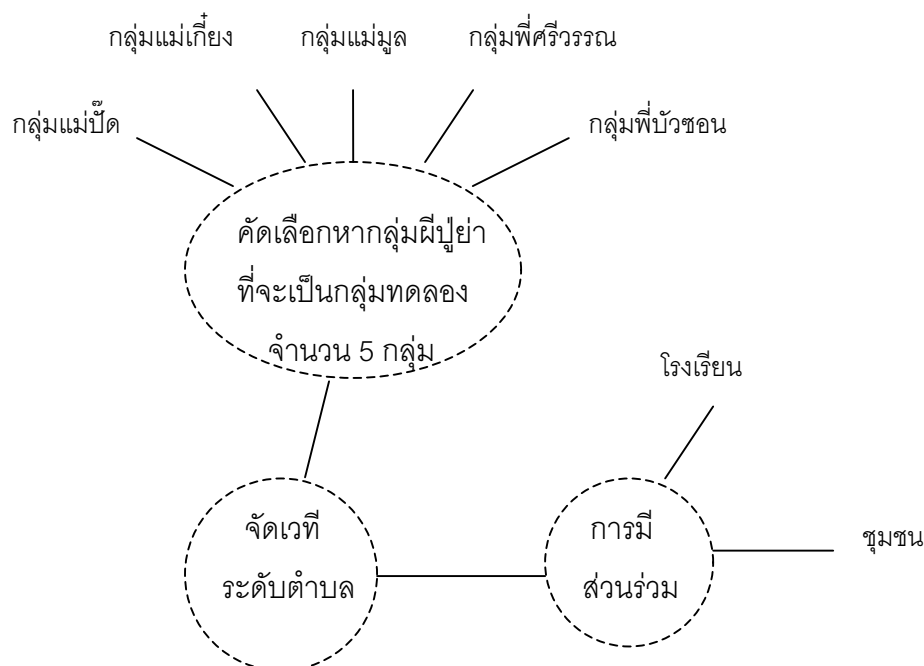
(2) ภาพรวมการสืบทอดหน้าที่ของสมาชิกในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

(3) บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : เมื่อผ่านกระบวนการรื้อฟื้นมาแล้ว

8.3 สรุป

รายละเอียดมีดังนี้

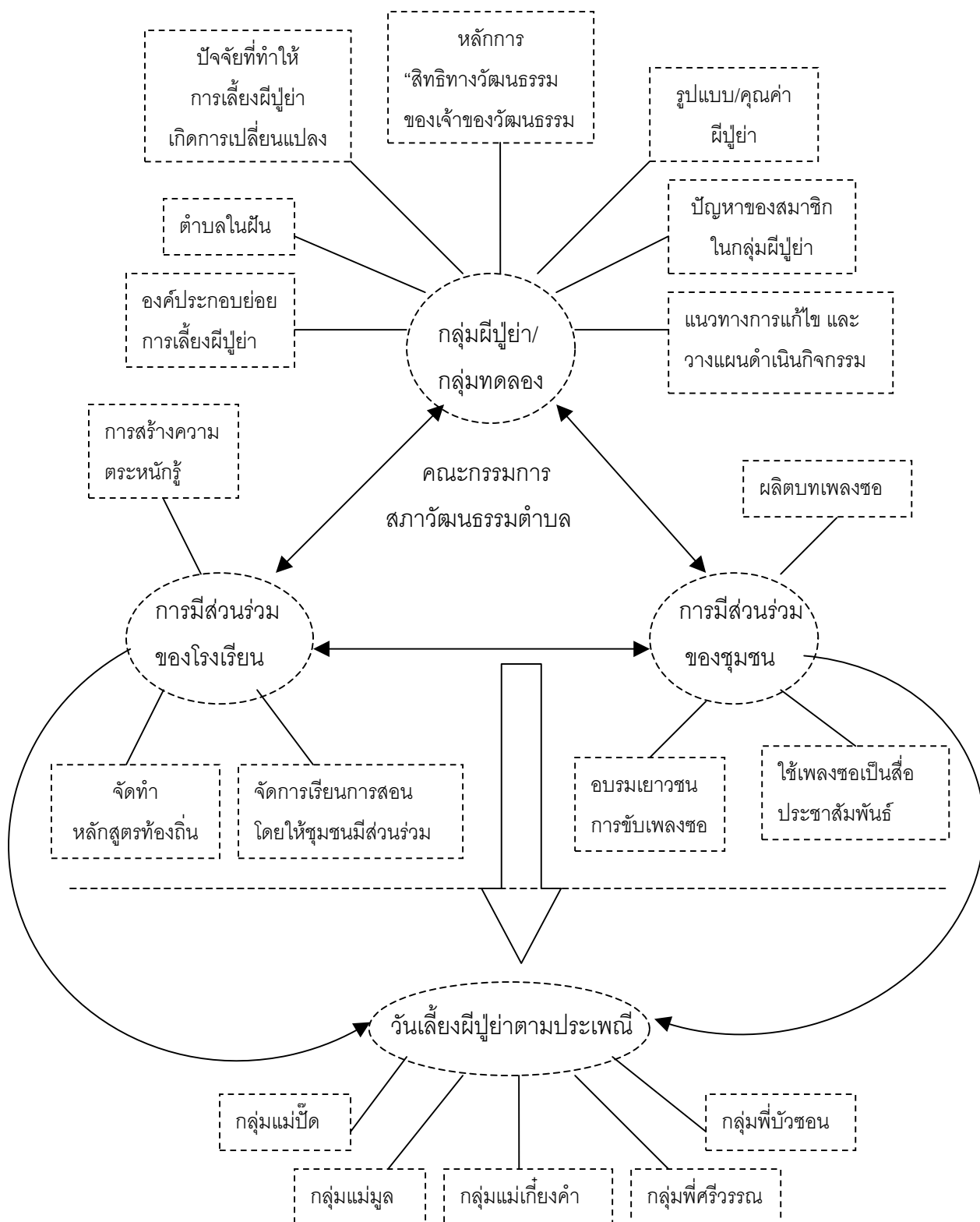
8.1 กระบวนการดำเนินกิจกรรม

- จัดเวทีระดับตำบล เพื่อคัดเลือกกลุ่มผีปู่ย่าที่จะเป็นกลุ่มทดลองจำนวน 5 กลุ่ม และเพื่อหาแนวร่วมจากโรงเรียนและชุมชน โดยใช้ฐานข้อมูลจากปัจจัยที่ทำให้

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลงและข้อมูลจากองค์ประกอบย่อย
ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- จัดเวทีครูแกนนำเพื่อร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยมีกิจกรรมต่างๆ
เช่น การสร้างความตระหนักรู้เรื่อง"รูปแบบ"และ"คุณค่า"ของประเพณีการเลี้ยง
ผีปู่ย่า อบรมการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และครูจัดการเรียนการสอนเรื่อง
ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม
- จัดเวทีศิลปินพื้นบ้านและเยาวชนเพื่อร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า มีกิจ
กรรมต่างๆเช่น การผลิตบทเพลงขอเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า การอบรมการ
ขับชอให้กับเยาวชน และการใช้บทเพลงขอเป็นสื่อประชาสัมพันธ์
- จัดเวทีกลุ่มผีปู่ย่าที่เป็นกลุ่มทดลองครั้งละ1กลุ่ม เพื่อให้สมาชิกร่วมกันวิเคราะห์
ปัญหาและการหาแนวทางการแก้ไขปัญหา

- ในวันทำพิธีเลี้ยงผีป่วนตามประเพณี กลุ่มผีป่วนที่เป็นกลุ่มทดลองทั้ง5กลุ่มได้มีการดำเนินกิจกรรมตามแผนที่แต่ละกลุ่มได้วางแผนไว้

8.2 "รูปแบบ" และ "คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ในการนำเสนอประเด็นวิธีการ รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจะแบ่งเป็น 3 ช่วง โดยใช้เกณฑ์เรื่องก่อนและหลังที่โครงการวิจัยเข้าไปดำเนินกิจกรรม

8.2.1 วิธีการรูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีต: วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง

8.2.2 วิธีการ รูปแบบและเนื้อหา ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าก่อนโครงการเข้าไปดำเนินกิจกรรม : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

8.2.3 วิธีการ รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินกิจกรรม

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบส่วนที่เป็น "รูปแบบ" และ "คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า (อดีต / ก่อนโครงการเข้าไป/โครงการดำเนินกิจกรรม)

ช่วงเวลา ประเด็น	อดีต : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง (ก่อนปี พ.ศ. 2520)	ปัจจุบัน : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป (ปี พ.ศ. 2520 ถึงก่อนโครงการวิจัยเข้า) (ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2547)	เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงาน
รูปแบบ ก่อนวันทำพิธี	-สมาชิกในครอบครัวร่วมกันเตรียมสิ่งของเช่นไข่หัว -มีการถ่ายทอดอุดมการณ์ของผีปู่ย่าจากปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อ แม่สู่ลูกหลาน	-สมาชิกในครอบครัวไม่มีกิจกรรมใดๆ	-สภาพวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วม -แกนนำแต่ละกลุ่มผีปู่ย่ามีการวางแผนงาน มีการถ่ายทอดอุดมการณ์ของผีปู่ย่า
วันทำพิธี	-สมาชิกทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้นมาร่วมในพิธี -มีการถ่ายทอดอุดมการณ์ของผีปู่ย่าในแนวคิด "สัญญาประชาคม" ทั้งที่เป็น "รูปธรรม" และ "นามธรรม"	-สมาชิกที่มาร่วมมีจำนวนลดลงมาก ส่วนมากเป็นผู้หญิงและเป็นผู้สูงอายุ -พิธีกรรมเน้น "รูปแบบ" ไม่มีการถ่ายทอดอุดมการณ์ของผีปู่ย่า	-สมาชิกที่มาร่วมมีทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้น -มีการถ่ายทอดอุดมการณ์ของผีปู่ย่าในแนวคิด "สัญญาประชาคม" ทั้งที่เป็น "รูปธรรม" และ "นามธรรม"
หลังวันทำพิธี	-มีการยึดถือปฏิบัติตาม "สัญญาประชาคม" ที่ให้ในวันเลี้ยงผีปู่ย่า -ในชั้นแรก สมาชิกในครอบครัวเช่นพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ช่วยกันควบคุม/ดูแลลูกหลาน -ในชั้นที่สองมีกำลังผีที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันช่วยดูแล และควบคุมสมาชิกทั้งหมดให้ปฏิบัติตามกฎ	-ไม่มีกิจกรรมใดๆ -ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่และกำลังผีไม่มีบทบาทใดๆทั้งสิ้น	-สภาพวัฒนธรรมมีเวทีต่อเนื่อง -แต่ละกลุ่มผีปู่ย่ามีการติดกิจกรรมที่ต่อเนื่องเพื่อดูแล/พัฒนาลูกหลานที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

ช่วงเวลา ประเด็น	อดีต : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง (ก่อนปี พ.ศ. 2520)	ปัจจุบัน : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป (ปี พ.ศ. 2520 ถึงก่อนโครงการวิจัยเข้า) (ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2547)	เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงาน
คุณค่า/เนื้อหา การควบคุมดูแลกลุ่	-แต่ละกลุ่มมีผู้นำมีกฎระเบียบในการควบคุมสมาชิกในกลุ่มโดยเฉพาะการดูแลผู้หญิง -สมาชิกทุกคนต้องยึดถือและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด	-แต่ละกลุ่มไม่มีการพูดคุยถึงกฎระเบียบของกลุ่มผู้นำของตนเอง	-แต่ละกลุ่มมีผู้นำร่วมกันหรือพี่น้องจะเบียบที่เคยมี และร่วมกันปฏิบัติโดยเน้น “ การดูแลกลุ่ ”
การช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่ม	-เน้นสำนักร่วม สมาชิกทุกคนควรที่อยู่ในกลุ่มมีผู้นำเดียวกันต้องมาร่วมวางแผน”การเอามือ”เพื่อการผลิตทางการเกษตร	-ไม่สร้างสำนักร่วม เป็นปัจเจก เงินคือพระเจ้า ไม่มีการช่วยเหลือกันของสมาชิกในกลุ่มมีผู้นำเดียวกัน	-เน้นการสร้างสำนักร่วมเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
“กินหอมต่อมม่วน”	-เน้นสำนักร่วม ของสมาชิกในกลุ่มมีผู้นำเดียวกันคือทั้งการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน , ความรักความห่วงใยและความสนุ่สนนักร่วม	-สนุ่สนนักร่วม	-เน้นสำนักร่วม ของสมาชิกในกลุ่มมีผู้นำเดียวกันคือทั้งการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน , ความรักความห่วงใยและความสนุ่สนนักร่วม
ด้านจิตใจ	-เป็นที่พึ่งทางใจของสมาชิกทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้น	-เป็นที่พึ่งทางใจเฉพาะคนบางกลุ่ม	-เป็นที่พึ่งทางใจให้กับสมาชิกในกลุ่มทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้น

ช่วงเวลา ประเด็น	อดีต : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง (ก่อนปี พ.ศ. 2520)	ปัจจุบัน : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป (ปี พ.ศ.2520 ถึงก่อนโครงการวิจัยเข้า)	เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงาน (ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ.2547)
ผู้ที่เกี่ยวข้อง เก้าผี (ต้นตระกูล / คนเริ่ม ต้นกลุ่มผีป่วน)	-เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีป่วน ,คอยดูแลดูและหึงผี ดูแลสมาชิกในกลุ่มให้มีการช่วยเหลือกัน และเป็นผู้สืบทอดความเชื่อ/อุดมการณ์ของผีป่วน	-เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีป่วน ,คอยดูแลดูและหึงผี ,เป็นผู้สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีป่วน	-เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีป่วน ,คอยดูแลดูและหึงผี ดูแลสมาชิกในกลุ่มให้มีการช่วยเหลือกัน และเป็นผู้สืบทอดความเชื่อ/อุดมการณ์ของผีป่วน -เป็นผู้ที่มีบทบาทในการประสานงานกับแกนนำ(กำลังผี)ในกลุ่มของตนเองเพื่อให้เกิดเวทีการพูดคุย วางแผนและดำเนินกิจกรรมร่วมกัน
ผู้ทำพิธี	-เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีป่วน และเป็นผู้สืบทอดความเชื่อ/อุดมการณ์ของผีป่วน	-เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีป่วน ,เป็นผู้สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีป่วน	-เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีป่วน และเป็นผู้สืบทอดความเชื่อ/อุดมการณ์ของผีป่วน -เป็นผู้ที่มีบทบาทในการร่วมวางแผนและดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

ช่วงเวลา ประเด็น	อดีต : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง (ก่อนปี พ.ศ. 2520)	ปัจจุบัน : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป (ปี พ.ศ. 2520 ถึงก่อนการวิจัยเข้า) -ไม่มีหน้าที่อะไรเหลือเลย -ส่วนมากไม่ได้เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า	เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงาน (ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2547) -เป็นกลไกหลักในการคิด/วางแผนร่วมกับ เจ้าผี/ผู้ทำพิธี, เป็นผู้ประสานงานระหว่าง เจ้าผีกับสมาชิกในกลุ่ม, เป็นคนที่คอยดูแล ให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎระเบียบ -เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
กำลังผี (แกนนำหลัก)	-เป็นกลไกหลักในการคิด/วางแผนร่วมกับเจ้าผี/ผู้ทำ พิธี, เป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าผีกับสมาชิกใน กลุ่ม, เป็นคนที่คอยดูแลให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ	-เข้าร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปี (มีจำนวนน้อยมากส่วนมากมีเฉพาะผู้ หญิง) -เด็กและเยาวชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมใน พิธีกรรม	-มาร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีทั้ง ผู้สูงอายุ พ่อบ้าน แม่บ้าน เด็กและเยาวชน -ร่วมคิดวางแผนและดำเนินกิจกรรมของ กลุ่มเพื่อการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มและ เพื่อดูแล/พัฒนาลูกหลาน -ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่สมาชิกร่วมกันคิด ขึ้นมา
ลูกหลาน (สมาชิก)	-ปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่มอย่างเคร่งครัด, มา ร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปี, ถวายทอดอุทุม ภรณ์ของผีปู่ย่าและควมคุมลูกหลานในครอบครัว	-ไม่มีบทบาทหน้าที่	-ร่วมคิด วางแผนและดำเนินกิจกรรมกับ เจ้าผี กำลังผีและลูกหลานแบ่งในกลุ่ม -เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

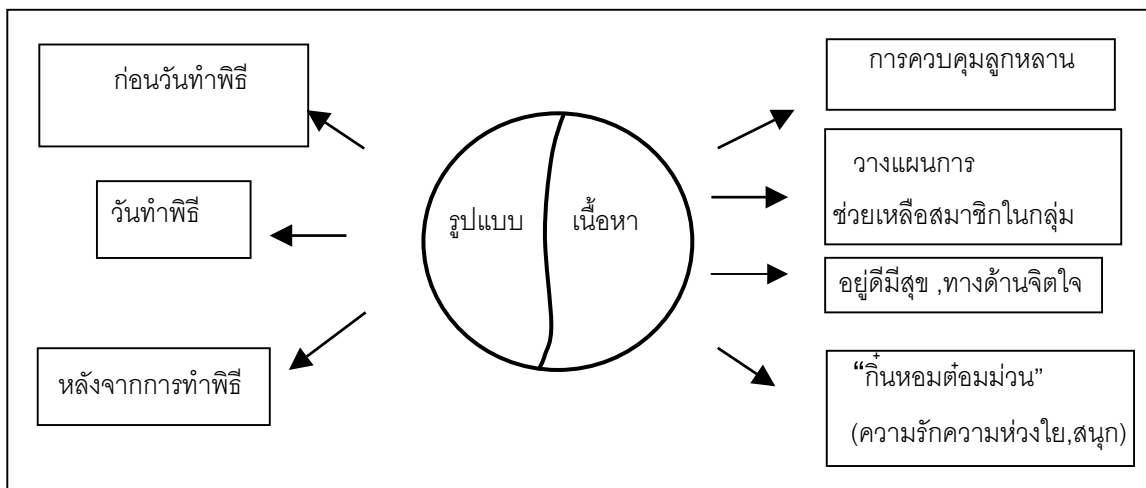
ช่วงเวลา ประเด็น	อดีต : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง (ก่อนปี พ.ศ. 2520)	ปัจจุบัน : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป (ปี พ.ศ.2520 ถึงก่อนโครงการวิจัยเข้า)	เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงาน (ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ.2547)
			-ถ่ายทอดอุดมการณ์ของหมู่บ้านสู่สมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกัน
สภาวัฒนธรรมตำบล	-อดีตยังไม่มีสภาวัฒนธรรมตำบล	-ไม่มีบทบาทหน้าที่	-เป็นกลไกหลักในการประสานงานกับกลุ่มองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ -เปิดพื้นที่เวทีระดับหมู่บ้านและตำบลเพื่อกระตุ้นให้สมาชิกสภาวัฒนธรรมตำบล, ปราชญ์ชาวบ้าน, แกนนำกลุ่มหมู่บ้านและสมาชิกในชุมชนเห็นความสำคัญของสื่อพื้นบ้านโดยเฉพาะการเลือกหมู่บ้านเพื่อทำการทดลองรื้อฟื้น -ร่วมคิดตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรม

ช่วงเวลา ประเด็น	อดีต : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง (ก่อนปี พ.ศ. 2520)	ปัจจุบัน : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป (ปี พ.ศ.2520 ถึงก่อนโครงการวิจัยเข้า)	เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงาน (ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ.2547)
องค์การบริหารส่วน ตำบล	-อดีตยังไม่มีการบริหารส่วนตำบล	-ไม่มีบทบาทหน้าที่	-เป็นกลไกร่วมกับสภาวัฒนธรรมตำบลในการประสานงานกับกลุ่ม/องค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ -ร่วมคิดตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามประเมินผลและร่วมรับผล ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรม -เป็นองค์กรที่สนับสนุนกิจกรรมของสภา วัฒนธรรมตำบล
โรงเรียน	-ไม่มีบทบาทหน้าที่	-ไม่มีบทบาทหน้าที่	-สนับสนุนและปฏิบัติตามนโยบาย/กิจกรรมของสภาวัฒนธรรมตำบล -จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและจัดการเรียนการสอนเรื่องผู่เฒ่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม -ให้เด็กนักเรียนเข้าร่วมในประเพณีการ เลี้ยงผู่เฒ่า

รายละเอียด วิธีการ รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของแต่ละช่วง

8.2.1 วิธีการ รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีต :

วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง (ก่อนปี พ.ศ. 2520)

(1) ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล การจัดเวทีเสวนากลุ่มย่อยและการจัดเวทีระดับตำบล สามารถสรุปวิธีการ รูปแบบและเนื้อหาประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีตแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

(1.1) ก่อนวันทำพิธี

(1.2) วันทำพิธี

(1.3) หลังวันทำพิธี

รายละเอียดของแต่ละขั้นตอนมีดังนี้

(1.1) ก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า ก่อนวันเลี้ยงผีปู่ย่า 1 หรือ 2 วัน แก้วผีจะไปหาผู้ทำพิธีกรรมที่บ้านหรือบางครั้งผู้ทำพิธีกรรมจะไปหาแก้วผีที่บ้าน เพื่อพูดคุยปรึกษากันส่วนมากเป็นการย้ำเตือนว่าจะถึงวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว

ที่บ้านแก้วผีมีการเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในการเซ่นไหว้เท่าที่บ้านตนเองมีอยู่ ไม่ต้องไปหาซื้อมาจากที่อื่น บางคนมีการทำความสะอาดหิ้งผี ตูบผีหรือห่อผี ส่วนสมาชิกกลุ่มผีเดียวกันจะรู้ว่าวันพรุ่งนี้เป็นวันเลี้ยงผีปู่ย่าในกลุ่มของตนเอง ไม่ต้องมีใครมาบอกกล่าวหรือย้ำเตือน โดยรู้ด้วยความศรัทธาและจิตสำนึกว่าตนเองจะต้องปฏิบัติอย่างไรบ้างเมื่อจะถึงวันเลี้ยงผีปู่ย่า

“ผมว่าดีต่อก่อนเป็นพากันมาอย่างพร้อมเพียง อย่างหนึ่งคือมีความเชื่อเดียวกัน
และมันฝังอยู่ในใจแล้ว”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

แต่ละครอบครัวสมาชิกจะมีหน้าที่เช่นพ่อกำไก่ ปูย่า ตายายหรือแม่ช่วยกันจัดเตรียม
ดอกไม้ บางครอบครัวทำขนมด้วย ช่วงนี้จะมีการอบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะเด็ก
ผู้หญิงให้รักนวลสงวนตัว และสอนลูกหลานไม่ให้ไปทำผิดผีด้วย

“ก่อนวันเลี้ยงผีปูย่า กลางคืนนี้แม่ลูกเป็นจะช่วยกันกวาดขนมเพื่อเอามาหอมให้ปูย่าได้กิน
ตอนนี้ลูกจะถามเขาว่าอ๊แม่จะขนมไปหยั่ง เขากะได้บอกฮื้อลูกหลานผู้เรื่องผีปูย่า
บะเดียวบ่ต้องยะมันมีขาย แล้วกะเฮบาค่อยว่างโดย แต่ก่อนเป็นบ่ามีส่วนยา
บ่าเดียวเฮามีสวนยาต้องยะก้าน”

นางเลี่ยม จันตา อายุ 69 บ้านน้ำจำ ผู้เข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีปูย่า

(1.2) วันทำพิธีเลี้ยงผีปูย่า สมาชิกกลุ่มผีเดียวกันแต่ละครอบครัวเมื่อรับประทาน
อาหารเช้าเรียบร้อยแล้ว ปู ย่า ตา ยาย พ่อและแม่จะพาลูกหลาน นำสิ่งของเช่นไก่ หรือไข่ ข้าวตอก
ดอกไม้และสิ่งของอื่นๆที่คิดว่าจำเป็นจะต้องใช้ในการทำพิธีเลี้ยงผีปูย่า และมีอยู่ในบ้านของตนเอง
เช่นพืชผักที่จะใช้ในการทำอาหาร เป็นต้น นำสิ่งของดังกล่าวไปที่บ้านเก่าผีของตนเอง

“ตะกอนพอถึงวันเป็นตังมากันลุ่มๆ บ่ต้องบอกบ่ต้องฮ้องหา”

นางมอย เตชะ อายุ 77 ปี บ้านทุ่งหก สมาชิกกลุ่มผี

ในวันเลี้ยงผีปูย่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

- การเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในพิธีการเลี้ยงผีปูย่า ที่บ้านเก่าผี สมาชิกที่มาก่อนจะ
ช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของ เช่นเตรียมเถาไผ่ดอกไม้ ข้าวสารและธูปสำหรับไหว้ผีปูย่าวางไว้ที่หน้าหิ้ง
ผี ถ้าหิ้งผีปูย่ามีหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมเถาสำหรับไผ่ดอกไม้ ธูป ข้าวสารและเถาสำหรับอาหารเพียง
หนึ่งเถา ถ้าหิ้งผีปูและผีย่าแยกกันก็จะจัดเตรียมเถาสำหรับไผ่ดอกไม้ ธูป ข้าวสารและเถาสำหรับ
อาหารสองเถาแยกกัน

เมื่อสมาชิกกลุ่มผีเดียวกันมาถึงบ้านเก่าผีแล้วจะนำสิ่งของที่จะใช้เช่นไห้มารวมกันแต่ละ
จุดเช่น ข้าวเหนียวหนึ่ง ไก่หรือไข่ และ/หรือสิ่งของอื่นๆที่เตรียมมาเช่นเหล้า ผลไม้ ขนมหหรือพืชผัก
ต่างๆ จะเอาไปไว้รวมกันที่หลังบ้าน ส่วนดอกไม้ ธูปและข้าวสารจะนำไปไว้ในเถาที่เตรียมไว้ที่

บริเวณด้านหน้าหิ้งผีปู้ย่า และจะมีการบอกกล่าว/แจ้งให้ผีปู้ย่ารับรู้ว่าคุณได้มาร่วมในพิธีครั้งนี้ด้วย หรือถ้ามีญาติพี่น้องคนใดไม่ได้มาร่วมแต่ฝากของมา ผู้ที่นำสิ่งของมานั้นก็จะบอกให้ผีปู้ย่ารับรู้ด้วย

“ผีปู้ย่าเอ๋ยวันนี้ลูกได้เอาสิ่งของมาช่วยกินหอมต้อมม่วนโดยเนอ
บ่า(บอกชื่อ)...อี(บอกชื่อ)...มันบ่าได้มามันอยู่ไกล มันกะฝากของมากินหอมต้อมม่วน
โดยกิน”

นางมอย เตชะ อายุ 77 ปี บ้านทุ่งหก
ผู้ที่เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า กลุ่มเก้าแม่เลี้ยง

จากนั้นสมาชิกที่มาในงาน(ส่วนมากเป็นผู้หญิง)กลุ่มหนึ่งจะช่วยกันฆ่าไก่ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งจะช่วยกันเตรียมเครื่องที่ใช้ในการทำอาหารเช่นพริกแห้ง หอมแดง กระเทียม ข่า ตะไคร้ เม็ดมะเขือ (พืชสมุนไพรภาคเหนือ) ทั้งหมดนำไปคั่วและตำให้ละเอียดรวมเรียกว่า“น้ำพริกย่ำจิ้นไก่” อาหารที่ทำจะมีเพียงชนิดเดียวคือยำไก่(ยำจิ้นไก่)ตามสูตรภาคเหนือ

วิธีการทำยำจิ้นไก่ คือเอาไก่เป็นตัวที่สมาชิกลำมาร่วมไปต้มให้สุก จากนั้นช่วยกันฉีกไก่เป็นชิ้นเล็กๆพอคำจนหมดทุกตัว นำไก่ที่ฉีกเป็นชิ้นๆไปใส่รวมกันในหม้อใบใหญ่ เอาเครื่องแกงที่เตรียมไว้แล้วมาผสมกับไก่ในหม้อเติมน้ำที่ใช้ต้มไก่พอขลุกขริก ใส่ น้ำปลา หอม ผักชีที่หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ อาหารที่ทำห้ามคนทำชิมก่อนเพราะผีจะไม่กิน

ผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวนอกจากจะเตรียมสิ่งของแล้วก็มีการพูดคุยซักถามสาระทุกข์สุขดิบกันไปด้วย ส่วนคนที่มาร่วมงานแต่ไม่มีหน้าที่ใดๆก็จะนั่งพูดคุยกันในบ้านหรือตามใต้ต้นไม้ เรื่องที่พูดคุยกันส่วนมากเป็นเรื่องการทำมาหากินและที่เกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัว เช่นมีใครไปทำงานที่ไหนบ้าง มีความเป็นอยู่อย่างไร เป็นต้น

เมื่อเตรียมอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องเตรียมสำหรับอาหาร จำนวนสำหรับอาหารขึ้นกับว่าในบ้านเก้าผีนั้นจัดหิ้งผี(ผีปู้ย่า)หรือห่อผีหรือตูบผี(ผีอะฮัก)อย่างไร เช่นถ้าหิ้งผีปู้ย่ามีหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมถาดสำหรับอาหารเพียงหนึ่งถาด ถ้าหิ้งผีปู้และผีย่าแยกกันก็จะมีถาดอาหาร2ถาดหรือหิ้งผีปู้ย่าหนึ่งหิ้งและตูบผีอะฮักหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมถาดสำหรับอาหารสองถาดแยกกัน ด้วย

ในสำหรับอาหารประกอบด้วย(1)ข้าวเหนียวหนึ่งถ้วย (ได้มาจากที่สมาชิกลำมาจากบ้านของตนเองแล้วผู้เตรียมสำหรับอาหารจะนำข้าวเหนียวหนึ่งจากของสมาชิกทุกคนๆละประมาณหนึ่งหยิบมือใส่รวมกันเป็นหนึ่งถ้วย) ข้าวเหนียวหนึ่งที่สมาชิกทุกคนนำมานั้นส่วนหนึ่งนำไปไหว้เพื่อให้ผีปู้ย่าได้กินและส่วนที่เหลือสำหรับใช้กินร่วมกันหลังจากเสร็จพิธี (2)อาหารคือยำจิ้นไก่1-2ถ้วยและซอ (3)ขนมและหรือผลไม้(4)เผียง บุหรี่ หมากและพลู (5)เหล้า1ขวดและแก้ว1ใบที่มีเหล้าด้วย(6) น้ำดื่มใส่น้ำดันและแก้วใส่น้ำ

- การทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า ฝ่ายแม่บ้านเมื่อเตรียมสำหรับอาหารและสิ่งของที่จะใช้ให้ไว้เรียบร้อยแล้ว จะนำไปให้ผู้ทำพิธีสำหรับสถานที่ทำพิธีนั้นจะทำที่หน้าหิ้งผี(อยู่ในห้องนอนของเก๊าผี)หรือหอผีหรือตูผีเท่านั้น ดังนั้นถ้าบ้านเก๊าผีมีหิ้งผีแห่งเดียวคือรวมทั้งผีปู่ย่า ผู้ทำพิธีก็จะทำที่หน้าหิ้งผีปู่ย่าแห่งเดียวแต่ถ้าบ้านเก๊าผีที่แยกผีย่าบนบ้านส่วนผีปู่ข้างบ้านหรือผีปู่ย่าบนบ้านและผีอะฮักอยู่ด้านล่าง ผู้ทำพิธีก็ต้องนำสำหรับอาหารแบ่งไปทำพิธีสองแห่ง

สำหรับอาหารและสิ่งของต่างๆเมื่อนำมาวางไว้ที่หน้าหิ้งผีหรือหอผีหรือตูผีแล้ว ผู้ทำพิธีจะนั่งที่หน้าสำหรับอาหารและสิ่งของที่ใช้ให้ไว้ นอกจากนั้นแล้วอาจจะมีเก๊าผีและสมาชิกผีเดียวกัน(ลูกเหล้าลูกแบ่ง)มานั่งดูด้วยก็ได้ จากนั้นผู้ทำพิธีจะสื่อสารกับผีปู่ย่าเพื่อเชิญผีปู่ย่ามากินโดยใช้ภาษาพื้นเมือง เช่น

“ผีปู่ผีย่า เจ้าปู่เจ้าย่า ขณะนี้หนูข้าเป็นลูกเหล้าลูกแบ่ง ดึงหมดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
กะได้มาวันนี้ตามประเพณีได้มาเลี้ยงดูหื้อเจ้าปู่เจ้าย่ามาฮับมากินตวยเนื้อ และ
ขอหื้อผีปู่ ผีย่าจ่วยปกปักฮักษาลูกเหล้าลูกแบ่งหื้ออยู่ดีมีสุข มีโชคมีลาภ ลูกหลาน
ดึงหลายอยู่ดีไหนกะดี ไปฮ้อไปเฮียน ยะก่านยะงาน กะขอหื้อดูแลฮักษาและจ่วยเหลือ
บ่ว่าจะเป็นลูกหลานคนไหน บ้านเหนือบ้านใต้ดีเป็นลูกหลานเจ้าปู่เจ้าย่านี้ ขอหื้อ
จ่วยเหลือกูกูกุคน ฮื้อเป็นสำเร็จในการไปฮ้อไปเฮียนพันทุกข์พันภัยเนื้อ ขอหื้อเจ้าปู่
เจ้าย่าปกปักฮักษาโดย”

พ่อหนานแก้ว วิชาติไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจ่า ผู้ทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

นอกจากนี้แล้วผู้ที่ร่วมในพิธีบางคนจะพูดเสริมผู้ที่ทำพิธีเช่นบางคนที่มีลูกหลานไปทำงานต่างจังหวัดจะพูดว่า

“ปู่ย่าเอยลูกเหล้าลูกแบ่งบาคำ อี้แก้วมันไปยะก่านกรุงเทพฯมันบ่าได้มาแต่มันกะฝาก
ของมาหื้อปู่ย่าได้กินขอหื้อดูแลปกปักฮักสามันโดยเนื้อ”

นางมุล แก้วคำ อายุ 67 ปี บ้านทุ่งตุ่นผู้ร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

จากนั้นผู้ทำพิธีและสมาชิกผู้ที่นั่งดูจะพูดคุยเรื่องต่างๆเกี่ยวกับความเป็นอยู่เช่นการทำมาหากิน ลูกหลานอยู่ที่ไหนบ้าง เป็นต้น ซึ่งจะเป็นกลุ่มย่อยๆ ช่วงดังกล่าวหมายถึงเป็นช่วงเวลาที่ทำให้ผีปู่ย่าได้กินอาหารทิ้งระยะเวลาประมาณ 10-15 นาที จากนั้นผู้ทำพิธีจะเข้าไปนั่งที่เดิมและจะขอเก็บสิ่งของและขอให้ลูกหลานได้กินสิ่งของที่เหลือ

“เออเจ้าปู่เจ้าย่าตั้เงินมาเลี้ยงบ่าเดียวนี้อ่มหน้าสำราญแล้วกะ ถ้าอ่มหน้าสำราญแล้ว
ลูกเล่าลูกแบ่งกะจะขอกินข้าวกินนี้เน้อ”

พ่อหนานแก้ว วิชาไทย อายุ 62 ปี บ้านน้ำจำ ผู้ทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ผู้ทำพิธีจะบอกให้แม่บ้านช่วยกันยกสารอาหารและสิ่งของที่ใส่ไหไว้ออกไปข้างนอก ส่วน
ดอกไม้ ธูปและข้าวสารนั้นจะเก็บไว้บนหิ้งผี ถือเป็นอันเสร็จพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งจะเสร็จ
ประมาณช่วงที่จะรับประทานอาหารกลางวัน

- กินของซากผี อยู่ดีมีสุข อาหารที่นำออกมาจากพิธีการไหว้จะถูกนำมาพร้อมกับ
อาหารที่เหลืออยู่เช่น ข้าวเหนียวหนึ่งจากในพิธีไหว้ ซึ่งถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์(Sacred)จะนำมารวม
กับข้าวเหนียวที่สมาชิกนำมาทั้งหมดและเช่นเดียวกันกับย่ำจิ้นไก่จากในพิธีไหว้(จากในถ้วย)จะนำ
มารวมกับย่ำจิ้นไก่ที่อยู่ในหม้อใบใหญ่ จากนั้นสมาชิกจึงจัดแบ่งย่ำจิ้นไก่และข้าวไปกินร่วมกัน
รวมทั้งเหล่าที่ใช้เลี้ยงผีปู่ย่าแล้วจะนำมาแบ่งกันดื่มกิน(เหล่าทั้งหมดเป็นเหล่าหมักและชาวบ้านดื่ม
เอง) พูดคุยซักถามสาระทุกข์สุขดิบ คนเฒ่าคนแก่สอนลูกหลาน แสดงความรักความห่วงใยเช่น
การที่คนเฒ่าคนแก่เอามือจับหัว ลูกหน้าและลูกหลังลูกหลาน ให้ศีลให้พร และให้ความอบอุ่นแก่
ลูกหลาน และร่วมกันวางแผนการช่วยเหลือการทำไร่ทำนา(เอามือกัน) และสนุกสนานร่วมกัน จาก
นั้นจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน ก่อนกลับบ้านสมาชิกที่มาพร้อมแต่ละครอบครัวจะนำอาหาร(ย่ำจิ้นไก่)
ที่เหลือกลับบ้านด้วย ผู้ที่ไม่ได้มาร่วมแต่ฝากเงินหรือสิ่งของมาร่วมก็จะได้รับแบ่งปันอาหารที่เหลือ
ด้วยเช่นเดียวกัน และเมื่อทุกคนร่วมกันกินอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทุกคนได้ช่วยกันเก็บกวาดทำ
ความสะอาดบ้านเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงแยกย้ายกันกลับ

สรุปตั้งแต่ช่วงที่สมาชิกร่วมกันจัดเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในการเซ่นไหว้ ช่วงพิธีการเซ่นไหว้
และช่วงกินของซากผี อยู่ดีมีสุข กระบวนการทั้งหมดนี้ชาวบ้านเรียกว่า “กินหอมต่อมม่วน”

- กลับจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละครอบครัวได้อาหารที่เหลือจากในงานกลับมา
บ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำ เมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกัน
แล้วปู่ ย่า ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอนลูกหลาน โดยจะเริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมื้อนั้นว่า
ได้มาจากในงานพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าและจะเชื่อมโยงต่อว่าผีปู่ย่าคือใคร ผีปู่ย่าดูแลลูกหลานเรื่องอะไร
บ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดผีถ้าทำผิดผีแล้วจะถูกผีปู่ย่าลงโทษเช่นทำให้เจ็บ
ป่วยเป็นต้น

“ป้อแม่เป็นอีกลูก พอได้ย่ำจิ้นไก่มาเป็นกะเก็บไว้หื้อลูก พอลูกกลับมาป้อแม่เตรียม
อาหารกะมีย่ำจิ้นไก่ ตอนนีป้อแม่กะจะสอนลูกเช่นว่า ย่ำจิ้นไก่นี้ได้มาจากเลี้ยงผีปู่ย่าที่
บ้านย่าย่นันยำนีกะว่าไป ปีไหนเป็นเลี้ยงเตื่อ ละอ่อนมันกะอาจจะถามป้อแม่ต่อ แล้ว

ป้าแม่ก็จะสอนลูกเช่นการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นบ่หื้อผิดผีหยั่งกัน คนที่ผู้้นักก็จะอธิบายนัก บางคนก็จะบอกสอนลูกผีปู่ย่าเป็นจ่วยปกปักอักสา ต้าเป็นลูกแม่หญิงห้ามให้ป้อจายถูก เนื้อต้องตัว เดี่ยวมันจะผิดผี เจ่นกันป้อจายกะห้ามไปยะแม่หญิง อย่าไปยะหยังผิดผีเดี่ยผี ปู่ผีย่าเป็นจะลงโทษ ผีปู่ผีย่าเป็นแสงเป็นตังฮู้ว่าลูกหลานไปยะหยังผิด”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

(1.3) ช่วงหลังวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า ช่วงนี้ผู้ที่มีบทบาทคือ(1)ปู่ย่าตายายและพ่อ แม่จะคอยดูแลลูกหลานที่อยู่ในครอบครัว และจะอบรมสั่งสอนไม่ให้ทำอะไรที่เป็นการผิดผี โดยเฉพาะการดูแลลูกสาว และ(2)กำลังผีที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันจะเป็นผู้ที่คอยดูแล อบรมสั่งสอน สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันอีกชั้นหนึ่งด้วย ถ้ามีใครละเมิด/ผิดผี ก็จะต้องมีการเสียผี/สุมาผีเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันอยู่เย็นเป็นสุข

(2) การสืบทอดหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า

(2.1) แก๊ผี เป็นสัญลักษณ์ของผีปู่ย่าที่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันให้ ความเคารพนับถือ เป็นคนที่อยู่ในบ้านที่มีหิ้งผี, หอผี, ตูผีปู่ย่า บางครั้งเป็นคนนำในการทำพิธี เลี้ยงผีปู่ย่า ทั้งในประเพณีประจำปีและในวันสำคัญต่างๆ

- หน้าที่ เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีปู่ย่า ในวันที่มีการทำพิธีเลี้ยง ผีปู่ย่าจะเป็นคนกล่าวนำในการทำพิธี และในยามที่มีสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งที่เดือดร้อนมาขอ ความช่วยเหลือก็จะเอา ข้าวตอกดอกไม้มาขอให้แก๊ผีเป็นคนบอกให้กับผีปู่ย่า คอยดูแลตบและ หั้วผี รักษากฎระเบียบ ดูแลสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเป็นผู้ สืบทอดความเชื่อ/อุดมการณ์ของผีปู่ย่า ทั้งหมดเป็น”สัจจะการสืบทอด” ที่คนที่เป็นแก๊ผีต้อง ปฏิบัติตามประเพณีและสืบทอดต่อไป

- การสืบทอด จะสืบทอดผ่านทางลูกผู้หญิงที่อยู่ในสายตระกูลเดียวกัน ไม่มี การสอนแต่การเรียนรู้ผ่านการสังเกตและการจดจำ

● คุณสมบัติแก๊ผี

- จะต้องเป็นผู้หญิงอยู่ในบ้านแก๊ผีและเป็นกลุ่มผีเดียวกัน เพราะจะถือว่า เป็นผู้รู้เรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับพิธีการในการเลี้ยงผีปู่ย่า ปราชญ์ชาวบ้าน ใช้คำว่า”ลูกกับนั่งกับ” นั่นคือผู้หญิงคนที่สืบทอดเป็นแก๊ผี ได้มีโอกาส เห็นขั้นตอนมาอย่างต่อเนื่องจะทำให้ ความเชื่อและอุดมการณ์ของผีปู่ย่า ซึมซับเข้าไปในจิตใจและสายเลือดของคนที่จะสืบทอดเป็นแก๊ผี ดังนั้นผู้

หญิงที่จะสืบทอดจึงค่อยๆที่จะมีความสนใจและไม่ฝืนใจตนเองที่จะทำหน้าทีนั้น

- หรือเป็นสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกันที่มีความสนใจ (กรณีที่คนที่อยู่ในบ้านเก่าผีไม่มีใครสนใจจะสืบทอดหรือไม่มีลูกผู้หญิงที่จะสืบทอด)

(2.2) ผู้ทำพิธี เป็นคนนำในการทำพิธีเลี้ยงผีป่วนในแต่ละครั้ง ทั้งในประเพณีประจำปีและ/หรือในวันสำคัญต่างๆ บางกลุ่มมีเฉพาะเก่าผีเป็นผู้ทำพิธี บางกลุ่มมีทั้งเก่าผีและผู้หญิงที่เป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกันช่วยกัน บางกลุ่มมีผู้ชายที่มีความรู้เช่นผ่านการบวชมาแล้วและอยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกันเป็นผู้ทำพิธีและ/หรือร่วมกับเก่าผี ช่วยกันทำพิธี

- หน้าที เป็นคนที่จะสื่อสารกับผีป่วน ในวันที่มีการทำพิธีเลี้ยงผีป่วนจะเป็นคนกล่าวนำในการขอพรจากผีป่วน และในยามที่มีสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งที่เดือดร้อนมาขอความช่วยเหลือก็จะเอา ข้าวตอกดอกไม้มารขอให้ผู้ทำพิธีเป็นคนบอกให้กับผีป่วน ทั้งหมดเป็น"สัจจะการสืบทอด" ที่คนที่เป็นผู้ทำพิธีต้องปฏิบัติตามประเพณีและสืบทอดต่อไป

- การสืบทอด จะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้ที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน แต่ต้องมีความรู้สามารถที่จะสื่อสารกับผีป่วนได้และต้องเป็นคนที่มีสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันให้การนับถือไม่มีการสอน แต่การเรียนรู้ผ่านการสังเกตและการจดจำ

- คุณสมบัติผู้ทำพิธี

- จะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้ที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน
- มีความสนใจ และสามารถที่จะสื่อสารกับผีป่วนได้
- สมาชิกในกลุ่มให้การยอมรับ

(2.3) กำลังผี เป็นสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันที่ถูกคัดเลือกขึ้นมาเพื่อที่จะดูแลว่ากล่าวตักเตือนลูกหลาน(ผู้ดูแลกฎระเบียบ)

- หน้าที เป็นกลไกหลักในการวางแผนงานร่วมกับเก่าผีและ/หรือผู้ทำพิธี เป็นผู้ประสานงานระหว่างเก่าผีและ/หรือผู้ทำพิธีกับสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน เป็นคนที่คอยดูแลสั่งสอน ว่ากล่าวสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันให้ทำตามกฎระเบียบของกลุ่ม ทั้งหมดเป็น"สัจจะการสืบทอด" ที่คนที่เป็นกำลังผีต้องปฏิบัติตามประเพณีและสืบทอดต่อไป

- การสืบทอด เก่าผีจะเลือกจากคนในสมาชิกกลุ่มผีป่วนเดียวกัน ที่มีความสนใจและใส่ใจในเรื่องผีป่วน

- คุณสมบัติของกำลังผี

- เป็นสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งในเก่าผีป่วนเดียวกัน

- เป็นผู้ขายทั้งหมดที่อยู่ในเก้าฝั้นนั้นๆ
- เป็นคนที่สมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งให้ความเชื่อถือสามารถกล่าวตักเตือนสมาชิกลูกเหล้าลูกแบ่งได้

(2.4) ลูกเหล้าลูกแบ่ง คือทุกคนที่อยู่ในกลุ่มฝิปปุยาเดียวกัน

- หน้าที่ มาร่วมกันเลี้ยงฝิปปุยาโดยเฉพาะในพิธีการเลี้ยงตามประเพณีและปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่ม ซึ่งทุกคนถือเป็น “สัจจะการสืบทอด” ที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามประเพณีและสืบทอดต่อไป

- การสืบทอด ลูกเหล้าลูกแบ่งสืบทอดทางผู้หญิงในสายตระกูลเดียวกัน ดังนั้นผู้หญิงที่แต่งงานต้องนับถือฝิปปุยาฝ่ายแม่ของตนเอง และเมื่อมีลูกๆทุกคน(ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย)ก็ต้องนับถือฝิเดียวกับที่แม่ของตนเองนับถือ

(3) บทบาทหน้าที่ของฝิปปุยา : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง

ประเพณีการเลี้ยงฝิปปุยาในอดีต/ความเชื่อเดิม มีเป้าหมายในระดับกลุ่มญาติพี่น้องเพื่อ

- ให้ญาติพี่น้องเคารพต่อบุพการี เคารพต่อผู้อาวุโส ปุยาตายาย
- ให้ผู้อาวุโสมีบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน
- ดูแลศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ควบคุมลูกหลานห้ามล่วงละเมิด
- การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของกลุ่มเครือญาติ
- เป็นที่พึ่งทางใจ ให้กำลังใจ
- สนุกสนานรื่นเริงในหมู่ญาติพี่น้อง

จากการพูดคุยกับแม่เกียงคำ ผู้เป็นเก้าฝิปปุยาในพื้นที่ดำเนินงาน เกี่ยวกับลำดับความสำคัญของหน้าที่ฝิปปุยาในอดีตแม่เกียงคำบอกว่าถ้าจะให้เรียงลำดับความสำคัญว่าหน้าที่ไหนสำคัญมาก หน้าที่ไหนสำคัญน้อย นั้น ไม่สามารถที่จะแยกลำดับได้อย่างชัดเจน เนื่องจากทุกหน้าที่จะสำคัญเท่ากันจนยากที่จะแยกแยะได้ แต่จะให้น้ำหนักไปในเรื่อง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นหลัก จากนั้นเป็นการดูแลลูกผู้หญิง และเป็นกฎหมายของเครือญาติ

8.2.2 วิธีการ รูปแบบ/เนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงฝิปปุยา : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป (ประมาณ20ปีที่ผ่านมาจนถึงก่อนโครงการเข้าไปดำเนินกิจกรรม)

คณะผู้ศึกษาได้มีโอกาสเข้าร่วมสังเกตในประเพณีการเลี้ยงฝิปปุยาในพื้นที่ดำเนินงานจำนวน 7กลุ่มฝิปปุยา ในจำนวนนี้มี5กลุ่ม (กลุ่มที่ทดลอง) ที่คณะผู้ศึกษาได้เข้าไปร่วมสังเกตกลุ่มละ2ครั้งคือก่อนที่ชาวบ้านจะเลือกฝิปปุยาเพื่อที่จะทำการทดลองรื้อฟื้นและหลังจากที่ได้มีกระบวนการ

การทดลองแล้วส่วนอีก2กลุ่มเข้าไปร่วมสังเกตกลุ่มละ1ครั้งคือหลังจากที่ได้มีกระบวนการทดลองกับ5กลุ่มแล้ว

ในช่วงตั้งแต่ประมาณ20ปีที่ผ่านมาจนถึงปี2545 (ก่อนที่โครงการวิจัยนี้จะเข้าไปดำเนินงานในพื้นที่) พบว่าหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ที่ยังดำรงอยู่ในชุมชนคือการทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางใจแก่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันเท่านั้น ซึ่งหน้าที่นี้ยังสามารถช่วยสมาชิกบางคนได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีของแต่ละกลุ่มนั้นสมาชิกที่มาร่วมส่วนมากเป็นผู้ที่ยังต้องการความช่วยเหลือในด้านกำลังใจ สำหรับสมาชิกคนอื่นๆที่ไม่ได้ต้องการความช่วยเหลือด้านนี้แล้วก็จะไม่เข้ามาร่วมในพิธี ซึ่งแต่ละคนก็จะให้เหตุผลต่างกันไป ส่วนมากบอกว่าไม่ว่างต้องไปทำงาน และมีบางคนบอกว่าลืมหืม

“บางปีกะลืมหืมไปได้ไปเขาบ่มาบอกหื้อ บางเต๋อมันตัดการตัดงานเฮามันก็บ่ได้ไปสักกำ มันก็ตึงบ่เป็นหยัง “

นายประเสริฐ ขาวหล้า อายุ 63 ปี บ้านน้ำจำ

“ที่บ่ได้ไปเข้าร่วมเลี้ยงผีปู่ย่านั้นก็เพราะว่า เมาไปยะก่านแจ้งบ่าแจ้งก็ออกไปยะก่านแล้ว กว่าจะปิกมันก็ค่ำแล้ว แล้วเหมอย่างอี่แม่เป็นก็ไปแล้วบ้านไหนไปคนแล้ว บ่าได้ไปก็ว่ามันบ่เป็นหยังเฮามันบ่ว่างแม่เป็นไปเป็นกับบอกเผื่อหื้อเฮาแล้ว ตีผ่านมาก็บ่เป็นหยัง “

นางศรีแพร คำจรียา อายุ 46 ปี บ้านหลายทุ่ง

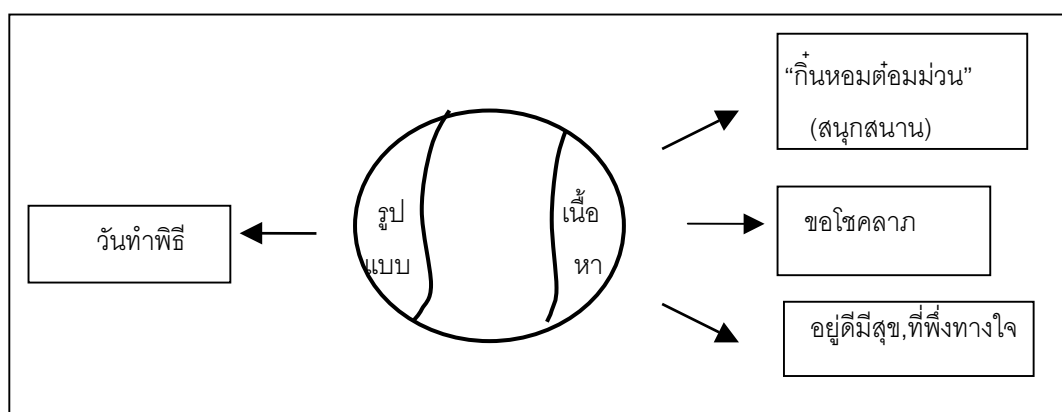
ตารางที่ 2 จำนวนสมาชิกที่มาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า (ก่อนโครงการเข้าไปดำเนินกิจกรรม) ข้อมูลจากกลุ่มผีปู่ย่าที่เป็นกลุ่มทดลองจำนวน 5 กลุ่ม

ปี2545(ก่อนที่จะดำเนินงานโครงการนี้) มีจำนวนสมาชิกที่มาร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าดังนี้

กลุ่ม เก๊าผีปู่ย่า	จำนวนสมาชิกทั้งหมด (ครอบครัว)	จำนวนสมาชิกมาร่วม ปี2545 (คน)	หมายเหตุ
แม่ปัด	138	32	ผู้เข้าร่วมมีผู้ชาย5คน
แม่มูล	48	5	ผู้เข้าร่วมเป็นแม่บ้านทั้งหมด
นางศรีวรรณ	39	8	ผู้เข้าร่วมเป็นแม่บ้านทั้งหมด
นางบัวซอน	37	6	ผู้เข้าร่วมเป็นแม่บ้านทั้งหมด
แม่เกียงคำ	35	6	ผู้เข้าร่วมเป็นแม่บ้านทั้งหมด

จากการพูดคุยกับเจ้าผิญี่ปุ่น/ผู้ทำพิธี กำลังผี และลูกเล่าลูกแบ่ง ทุกคนพูดตรงกันว่าในประเด็นสถานการณ์เกี่ยวกับจำนวนผู้เข้าร่วมในพิธีดังกล่าวพบว่าเป็นอย่างนี้มาประมาณ20ปีที่ผ่านมา ความเปลี่ยนแปลงเริ่มค่อยๆเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านเริ่มทำงานมากขึ้นเช่นมีทั้งปลูกข้าว เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก็ปลูกยาสูบ ปลูกถั่วเหลือง ปลูกอ้อย เก็บเกี่ยวผลผลิต มีงานทำเกือบทั้งปีไม่ค่อยมีเวลาว่างแต่ก็ทำให้หลายคนเป็นหนี้สินมากขึ้นทำให้คนในหมู่บ้านเริ่มออกไปทำงานต่างจังหวัดและเริ่มมากขึ้นเรื่อยๆที่เปลี่ยนแปลงมากช่วงประมาณ10กว่าปีที่ผ่านมาก จำนวนผู้มาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีญี่ปุ่นอาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างแต่ไม่มากนัก (บางปีมากบางปีน้อยกว่านี้)กลุ่มคนที่เข้าร่วมส่วนมากเป็นคนหน้าเดิมๆ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้นอกจากมาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีญี่ปุ่นแล้ว บางครั้งเมื่อสมาชิกในครอบครัวมีปัญหาตัวแทนของสมาชิกในครอบครัว(ส่วนมากเป็นแม่บ้าน)จะมาบนกับผีญี่ปุ่น

สรุป รูปแบบ/เนื้อหาประเพณีการเลี้ยงผีญี่ปุ่น ประมาณ20ปีที่ผ่านมามาจนถึงก่อนโครงการเข้าไปดำเนินกิจกรรม

สิ่งของที่สมาชิกนำมาร่วมในพิธีกรรมไม่แตกต่างจากในอดีต คือ(1)เป็นสิ่งที่สมาชิกต้องนำมามีข้าวสาร (เปลี่ยนจากข้าวตอกเนื่องจากหายาก) ดอกไม้ ธูป ไก่หรือไข่ และข้าวหนึ่งและ (2) สิ่งของอื่นๆที่แล้วแต่ว่าสมาชิกคนใดจะนำมาเพิ่มเติม เช่น หมาก พลุ บุหรี่ ขนม ผลไม้ต่างๆ และ เหล้า เป็นต้น

(1) ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

วิธีการ รูปแบบและเนื้อหาประเพณีการเลี้ยงผีญี่ปุ่นในช่วงนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต คือรูปแบบไม่แตกต่างจากในอดีตมากนักส่วนที่เปลี่ยนแปลงมากคือคุณค่า/เนื้อหา ดังนี้

(1.1) ก่อนวันทำพิธี

(1.2) วันทำพิธี

(1.3) หลังวันทำพิธี

รายละเอียดของแต่ละขั้นตอนมีดังนี้

(1.1) ช่วงก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า พบว่าเจ้าผีกับผู้ทำพิธี แต่ละคนต่างก็ไม่ได้ไปตอก ย่ำ ซึ่งกันและกันว่าใกล้ถึงวันเลี้ยงผีปู่ย่าแล้ว และที่บ้านเจ้าผีก็ไม่ได้มีการทำความสะอาดหิ้งผีปู่ย่าและไม่มีการเตรียมสิ่งของใดๆทั้งนั้น เป็นปกติเหมือนทุกวันที่ผ่านมา

(1.2) ช่วงวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า พบว่าสมาชิกที่มาร่วมมีจำนวนน้อยมาก(ข้อมูลดังตารางข้างต้น) ส่วนมากมีแต่ผู้หญิงอายุประมาณ 40 ปีขึ้นไป ในการทำพิธีกรรมพบว่า

- การเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่านั้นทั้งส่วนที่เป็นรูปแบบและเนื้อหาไม่แตกต่างจากในอดีตมากนัก
- การทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่านั้นโดยรูปแบบไม่แตกต่างจากในอดีตมากนัก อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป แต่ส่วนที่เป็นคุณค่า/เนื้อหาที่เกี่ยวกับความเชื่อได้เปลี่ยนไป โดยเฉพาะส่วนที่เป็น”สัญญาใจ”ในการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการปกป้องคุ้มครองลูกหลานไม่มีหลงเหลืออยู่เลย

เมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไปมาก ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมยอมเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่นผู้ที่มาร่วมจะช่วยกันพูดโดยเฉพาะช่วงที่ขอให้ผีปู่ย่าช่วยคุ้มครองดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข และมีบางคนขอเลขขอหวยเช่น

“ลูกหลานตุ๊กยาก ปู่ย่าบอกเลขเด็ดหื้อโดยน้อ”

ผู้เข้าร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- กิณชากรของผี ยะฮื้ออยู่ดีมีสุข รูปแบบไม่แตกต่างจากในอดีตแต่”คุณค่า/เนื้อหา”ได้หายไปทั้งหมดทั้งส่วนที่เป็นนามธรรม(การพูดคุยกันเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน)และส่วนที่เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นรูปธรรมที่สมาชิกกลุ่มผีเดียวกันได้ปฏิบัติออกมาในลักษณะของความรักความห่วงใยที่มีต่อกัน การเชื่อมร้อยดวงใจให้เป็นหนึ่งเดียวเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้น “กินหอมต่อม่วน” จึงเหลือแต่เพียงการได้มีโอกาสมากินอาหารและสนุกสนานร่วมกันเท่านั้น และเมื่อเสร็จพิธีกรรมทุกคนช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านแล้วแยกย้ายกันกลับ

- กลับจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละครอบครัวได้อาหาร(ยำจิ้นไก่)ที่เหลือจากในงานกลับมากินที่บ้านสมาชิกในครอบครัวไม่มีใครพูดถึงการได้มาซึ่งยำจิ้นไก่ของวันนี้เลย ดังนั้น “ยำจิ้นไก่”จากประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงไม่แตกต่างจาก”ยำจิ้นไก่”ที่สมาชิกในครอบครัวเคยกินจากหลายวันที่ผ่านมา เพราะไม่มีจิตวิญญาณ/อุดมการณ์ของผีปู่ย่าแฝงอยู่เลย

(1.3) ช่วงหลังวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า พ่อแม่ ปู่ย่าตายายและกำลังผีที่อยู่ในกลุ่มผี

ปู่ย่าเดียวกันไม่มีบทบาทในการอบรมสั่งสอน และดูแลลูกหลานที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันเลย ต่างคนต่างอยู่ นอกจากต่างคนต่างอยู่แล้วบางครั้งญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะตักเตือน/สั่งสอนลูกหลานที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันด้วยซ้ำไป เช่นกรณีของยายมาลาได้ยกตัวอย่างของเด็กชายสุริยา เดชอินทร์ (น้องแซมป์) อายุ 14 ปี บ้านหมู่ 3 ที่นางมาลาเคยเห็นขี่รถจักรยานยนต์แล้วปล่อยมือทั้งสองข้าง ด้วยความหวังดีเพราะเห็นว่าเป็นลูกหลาน จึงบอกให้แม่ของน้องแซมป์รู้ แม่ของแซมป์คงจะให้น้องแซมป์หลังจากเหตุการณ์นั้น เมื่อน้องแซมป์เจอหน้ายายมาลา จะทำสีหน้าไม่พอใจ ยายมาลาว่า

“ ตะเมินยายหันน้องแซมป์ขี่รถเครื่องผ่านหน้าบ้าน ปล่อยมือสองข้างเลย ก็ไปบอกหื้อแม่ มัน ทำสีหน้าบ่นว่า ยายมาลา มันทำสีหน้าบ่นว่า บ่นว่า จะว่ายังเรื่องของมันจะยังอีก ”

หรือดังคำกล่าวของพ่อหนานอนันต์ว่า

“ตะกอนคนกับผีเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันเป็นมีเก้ามี่เหง้า ตัวคนจะยะหยังต้องคิดว่ามันผิดผี ก่อ กลัวผีจะยะฮื้อคำวักกลัวผีคือกลัวการเจ็บ ไข้ ได้ป่วย นั้นนะ โดยเฉพาะพี่น้องผีเดียวกันต้องฮักแพงกัน จะว่าหื้อกัน ตักเตือนสอนกันได้ บ่าเดียวนี้มันหายไปต่างคนต่างบ่าเจือ ใครว่าฮื้อใครกะบ่าได้ ถือว่าเป็นลูกกูมึงบ่ามีสิทธิ์ ลูกกูนี้ใครบ่าต้องมาว่า ”

พ่อหนานอนันต์ ปาระมี อายุ 63 ปี บ้านทุ่งหก

คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล

ในช่วงตั้งแต่ประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาจนถึงปี 2545 (ก่อนที่โครงการวิจัยนี้จะเข้าไปดำเนินงานในพื้นที่) พบว่าในการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีการเปลี่ยนแปลงไปมากเมื่อเทียบกับในอดีตที่ผ่านมาทั้งก่อนและหลังวันงาน สมาชิกในครอบครัวไม่มีกิจกรรมใดๆ กิจกรรมมีเฉพาะในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าเท่านั้นซึ่งเน้นที่“รูปแบบ” คือ “ทำตามประเพณี” หรือ “ทำพอเป็นพิธี” เท่านั้น หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนคือการทำหน้าที่ช่วยเหลือด้านจิตใจให้แก่สมาชิกเท่านั้น

(2) การสืบทอดหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า

(2.1) เจ้าผี และ/หรือ ผู้ทำพิธี ยังทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าได้อย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะส่วนที่เป็นพิธีกรรม (รูปแบบ) แต่สิ่งที่ขาดหายไปคือส่วนที่เป็นคุณค่า ไม่มีการสืบทอดส่วนนี้เลย เช่น หน้าที่ดูแลสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การปกป้อง ค้ำครองและการดูแลลูกหลาน ไม่มีเหลือในกลุ่มผีปู่ย่าอีกแล้ว

“สัจจะการสืบทอด” ส่วนที่เป็นคุณค่าหายไปจากเจ้าผี/ผู้ทำพิธี

(2.2) กำลังผี พบว่าผู้ที่เป็นกำลังผีของแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าส่วนมากไม่ได้เข้าร่วมใน

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า หน้าที่ทั้งหมดที่เคยทำในอดีตจึงขาดหายไปด้วย นอกจากไม่ได้ทำหน้าที่แล้วยังทำหน้าที่ผิดไปด้วยคือพบว่ากลุ่มคนที่เป็นกำลังผีไม่ได้เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

“สัจจะการสืบทอด” ส่วนที่เป็นคุณค่าหายไปจากผู้ที่เป็นกำลังผี

(2.3) ลูกเล่าลูกแบ่ง ส่วนมากไม่ได้เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ทำให้ “สัจจะการสืบทอด” ที่เคยมีในอดีตจางหายไป ผู้สูงอายุหรือพ่อแม่ขาดการถ่ายทอดอุดมการณ์ของผีปู่ย่าในเรื่องเกี่ยวกับการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มญาติพี่น้อง

(3) บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

เมื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมากด้วย จากอดีตที่มีวิถีการผลิตแบบพึ่งตนเอง ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในระดับครอบครัว ระดับญาติพี่น้อง ระดับหมู่บ้านและระดับตำบล โดยมีปัจจัยต่างๆทั้งจากภายนอกและปัจจัยภายในที่ซับซ้อนมาก ทำให้คนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วดังรายละเอียดที่กล่าวมาแล้ว เมื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนก็ย่อมที่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะมนุษย์เป็นคนสร้างวัฒนธรรม(เพื่อรับใช้มนุษย์) เมื่อสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมก็ต้องเปลี่ยน วัฒนธรรมมีหน้าที่ในการจรรโลงโครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคมนั้นๆ(นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536:11) ดังนั้นเมื่อพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าคงเหลือแต่ “รูปแบบ” ส่วน “คุณค่า” หายไป ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหายไป ด้วยเพราะผีปู่ย่าเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีหน้าที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจของสมาชิกในกลุ่มญาติพี่น้องในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

ดังนั้นผีปู่ย่าจึงเหลือหน้าที่เพียงแค่ “เป็นที่พึ่งทางใจ” ซึ่งเป็นหน้าที่ระดับปัจเจกให้กับคนบางกลุ่มเท่านั้นเพราะกลุ่มคนเหล่านี้ยังไม่สามารถหาอย่างอื่นมาเป็นที่พึ่งทางใจเพื่อทดแทนผีปู่ย่าได้ ส่วนหน้าที่อื่นๆลดบทบาทลง ส่วนการดูแลลูกผู้หนึ่งหายไปไม่ได้ทำหน้าที่นี้ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของพ่อนานยาย เมืองมูล และกำนันอินจันทร์ ทันวิสัย บอกว่าในปัจจุบันการเป็นที่พึ่งทางใจจะมีความสำคัญอันดับ 1 ส่วนหน้าที่อื่นๆ แทบจะไม่ได้ทำหน้าที่เลย และการทำหน้าที่ของผีปู่ย่าในปัจจุบันจะอยู่เฉพาะในวัยกลางคนและผู้สูงอายุที่นับถือผีปู่ย่าเท่านั้น เพราะคนรุ่นหลังไม่ได้เข้าร่วมพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า กำนันเปรียบเทียบกับว่า “คล้ายกับมีตำราแต่ไม่ได้อ่าน”

8.2.3 วิธีการ รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เมื่อโครงการเข้าไปดำเนินงานวิจัย

ในกระบวนการดำเนินกิจกรรมเพื่อรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า แบ่งเป็น

ก. กระบวนการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

(1) ข้อมูลที่กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ใช้ในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

- (1.1) ปัญหาของชุมชน ในปัจจุบันและอนาคต
 - (1.2) ข้อมูลตำบลในฝัน
 - (1.3) ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง
 - (1.4) องค์ประกอบย่อยของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
 - (2) การมีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของกลุ่มต่างๆ
 - (2.1) โรงเรียน
 - (2.2) ชุมชน
 - (2.3) กลุ่มผีปู่ย่าที่จะเป็นกลุ่มทดลอง
- ข. ผลที่เกิดขึ้น(รูปแบบและเนื้อหาของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า)เมื่อโครงการเข้าไปดำเนิน

กิจกรรม

- (1) ขั้นตอนการทำพิธีกรรม
 - (1.1) ก่อนทำพิธีกรรม
 - (1.2) วันทำพิธีกรรม
 - (1.3) หลังวันทำพิธีกรรม
- (2) ภาพรวมการสืบทอดหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า
- (3) บทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

• กระบวนการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

เมื่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลได้ร่วมกันคัดเลือกกลุ่มผีปู่ย่าที่จะเป็นกลุ่มทดลองจำนวน 5 กลุ่ม และมีมติที่จะต้องให้โรงเรียนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย เนื่องจากผลการศึกษาพบว่าโรงเรียนและสมาชิกในชุมชนเป็นปัจจัยเสริมที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง

ในกระบวนการทั้งหมดผู้ศึกษาใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” นั่นคือให้ชาวบ้านซึ่งเป็น “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะรื้ออะไรบ้างและจะรื้ออย่างไร โดยในการตัดสินใจจะใช้ผลการศึกษาเป็นข้อมูลในการตัดสินใจของชาวบ้าน

(1) ข้อมูลที่กลุ่มเป้าหมายใช้ในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม ข้อมูลทั้งหมดได้จากการกระบวนการในบทที่ 3 ใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยและการจัดเวทีระดับตำบล ข้อมูลประกอบด้วย

- (1.1) ปัญหาของชุมชน ในปัจจุบันและในอนาคต
 - คนในชุมชนไม่รู้จักญาติพี่น้อง
 - คนในชุมชนมีการเอาวัดเอาเปรียบกันมากขึ้น

- ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต่างคนต่างอยู่
- ขาดความสามัคคี ขาดคุณธรรม
- โจรผู้ร้ายชุกชุม
- ยาเสพติดมากขึ้น

(1.2) ข้อมูลตำบลในฝัน สิ่งที่ชาวบ้านต้องการเห็น/อยากเป็นในอนาคต

- แต่ละคนทำหน้าที่ของตนเองให้ดี
- คนในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- มีการดูแลเด็กและผู้สูงอายุที่ด้อยโอกาส/ขาดคนดูแล
- คนมีคุณธรรม (ด้านจิตใจ / อ่อนน้อม)
- ผู้ใหญ่กับเด็กมีความรัก ความสามัคคีและเข้าใจกัน
- อยู่แบบพอเพียง
- จรรโลงไว้ซึ่งประเพณี / วัฒนธรรมท้องถิ่น

(1.3) ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง

ประกอบด้วย

- ปัจจัยหลักคือวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างรวดเร็ว เพราะกระแสการพัฒนาที่เน้นระบบทุนนิยมเป็นหลัก
- ปัจจัยเสริม เช่นระบบการศึกษา ผู้นำแบบเป็นทางการที่ใช้กฎหมายเป็นหลัก ขาดการสนับสนุนจากราชการ และนอกจากนี้ยังมีจากเงื่อนไขและเป็นข้อจำกัดของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยตรงเช่น ขาดช่องทางการสื่อสารและขาดผู้ที่มาสืบทอด เป็นต้น

(1.4) องค์ประกอบย่อยของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

รายละเอียดในตาราง

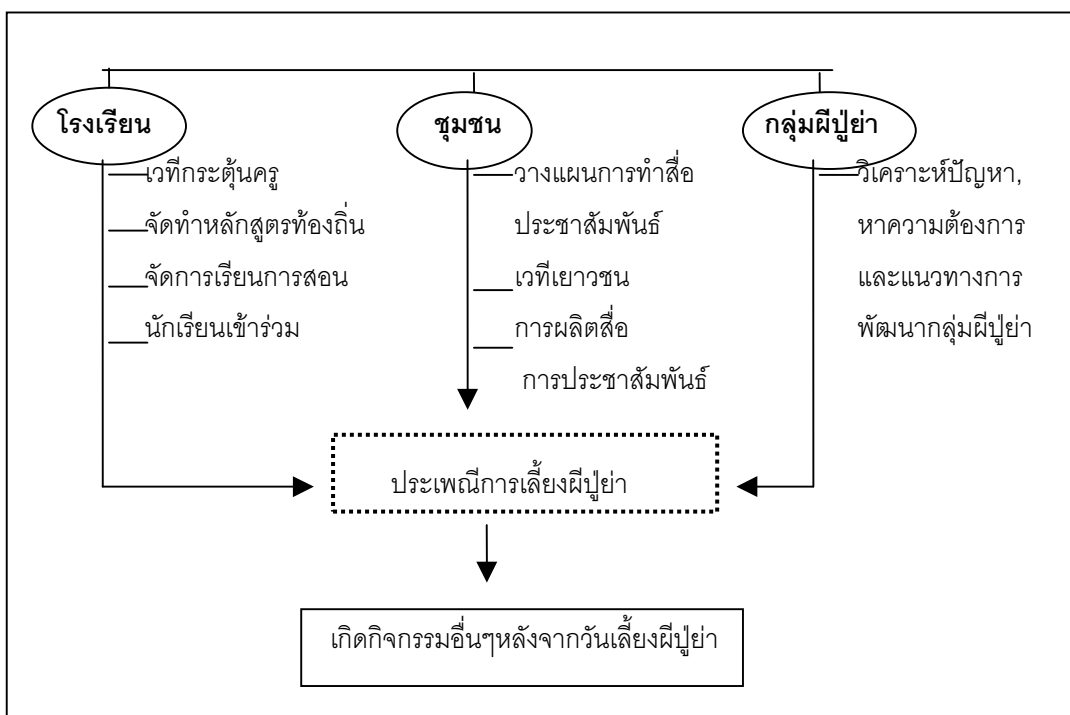
ตารางที่ 3 สรุปองค์ประกอบย่อยของประเด็นการเลี้ยงผีปู่ย่าแยกตามหน้าที่

ผู้ที่เกี่ยวข้อง	สัจจะการสืบทอด/หน้าที่ ในอดีต	สัจจะการสืบทอด/หน้าที่ ในปัจจุบัน (ก่อนโครงการเข้าไปดำเนินงาน)	สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง	แนวทางการแก้ไข
เจ้าผี	เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีปู่ย่า ,คอยดูแลดูและหิ้งผี ดุแลสมาชิกในกลุ่มให้มีการช่วยเหลือกัน และเป็นผู้สืบทอดความเชื่อ/อุดมการณ์ของผีปู่ย่า	เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีปู่ย่า ,คอยดูแลดูและหิ้งผี ,เป็นผู้สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า	ส่วนมากไม่มีความเข้าใจเรื่องคุณค่าของพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าอย่างละเอียด, บางคนมีความรู้ความเข้าใจแต่ไม่สามารถอธิบายได้,ผู้รู้ไม่มีเวทีโอกาสได้แสดงความรู้,ไม่มีการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ,วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป ทำให้มีคนมาร่วมน้อย	-จัดเวทีให้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่ามาพูดคุยให้ความรู้ -ให้แต่ละกลุ่มวางแผนการแก้ไข ปัญหาดังกล่าวโดยชักชวนแกนนำสมาชิกในกลุ่มมาร่วมกันวางแผน
ผู้ทำพิธี	เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีปู่ย่า และเป็นผู้สืบทอดความเชื่อ/อุดมการณ์ของผีปู่ย่า	เป็นคนทำพิธีและเป็นผู้ที่จะสื่อสารกับผีปู่ย่า ,เป็นผู้สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า	ส่วนมากไม่มีความเข้าใจเรื่องคุณค่าของพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าอย่างละเอียด,ผู้รู้ไม่มีเวทีโอกาสได้แสดงความรู้,บางคนมีความรู้ความเข้าใจแต่ไม่สามารถอธิบายได้,ไม่มีการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ,วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไปทำให้มีคนมาร่วมน้อย,ไม่ได้มีโอกาสคุยกันเรื่องการปรับเปลี่ยน	-จัดเวทีให้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่ามาพูดคุยให้ความรู้ -ให้แต่ละกลุ่มวางแผนการแก้ไข ปัญหาดังกล่าวโดยชักชวนแกนนำสมาชิกในกลุ่มมาร่วมกันวางแผน -ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเห็นความสำคัญของปราชญ์ชาวบ้านเช่นไปสอนเด็ก

ผู้ที่เกี่ยวข้อง	สังเคราะห์บทพูด/หน้าที่ ในอดีต	สังเคราะห์บทพูด/หน้าที่ ในปัจจุบัน (ก่อนโครงการเข้าไปดำเนินงาน)	สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง	แนวทางการแก้ไข
กำลังมี	เป็นกลไกหลักในการคิด/วางแผนร่วมกับ เจ้า/ผู้ทำพิธี, เป็นผู้ประสานงานระหว่าง เจ้ากับสมาชิกในกลุ่ม ,เป็นคนที่ย่อย และให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎระเบียบ	-ไม่มีหน้าที่อะไรเหลือเลย -ส่วนมากไม่ได้เข้าร่วมในประเด็นการเลี้ยงผี บูยา	ส่วนมากไม่มีความเข้าใจเรื่องคุณค่าของ พิธีกรรมการเลี้ยงผีบางอย่างละเอียด,ผู้รู้ ไม่มีเวที/โอกาสได้แสดงความรู้,บางคนมี ความรู้ความเข้าใจแต่ไม่สามารถอธิบาย ได้,ไม่มีการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ,วิถี ชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไปทำให้ไม่ได้ มีโอกาสคุยกันเรื่องบทบาทหน้าที่	-จัดเวทีให้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ เรื่องพิธีกรรมการเลี้ยงผีเข้ามาพูดคุย ให้ความรู้/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ -ให้แต่ละกลุ่มวางแผนการแก้ไข ปัญหาดังกล่าวโดยชักชวนแกนนำ สมาชิกในกลุ่มมาร่วมกันวางแผน
ลูกเล่า ลูกแบ่ง	ปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่มอย่าง เคร่งครัด,มาร่วมในพิธีการเลี้ยงผีบูยา ประจำปี,ถ่ายทอดคุณธรรมของผีบูยา และดูแลลูกหลานในครอบครัว	-มาร่วมในพิธีการเลี้ยงผีบูยาประจำปี(มี จำนวนน้อยมาก) -เด็กและเยาวชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในพิธี กรรม	ส่วนมากไม่มีความเข้าใจเรื่องคุณค่าของ พิธีกรรมการเลี้ยงผีบางอย่างละเอียด,ผู้รู้ ไม่มีเวที/โอกาสได้แสดงความรู้,ไม่มีการ ถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ,วิถีชีวิตของคน ในชุมชนเปลี่ยนไปทำให้มีคนมาร่วม น้อย,ความเชื่อลดลง,ไม่ได้มีโอกาสคุย กันเรื่องบทบาทหน้าที่	-จัดเวทีให้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ เรื่องพิธีกรรมการเลี้ยงผีเข้ามาพูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ -ให้แต่ละกลุ่มวางแผนการแก้ไข ปัญหาดังกล่าวโดยชักชวนแกนนำ สมาชิกในกลุ่มมาร่วมกันวางแผน -พ่อแม่ต้องสอนลูกหลานด้วย -โรงเรียนต้องมีบทบาทในการให้ ความรู้แก่เด็กนักเรียนและเปิดโอกาส ให้เด็กได้ร่วมในพิธีกรรม

(2) การมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลจัดเวทีระดับตำบลและให้ทีมผู้ศึกษานำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสัจจะการสืบทอด/หน้าที่ในอดีต ปัจจุบัน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงและแนวทางการแก้ไข ในองค์ประกอบย่อยของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง ปัญหาของชุมชนและตำบลในฝัน เพื่อที่คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวางแผนร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน เกี่ยวกับการแบ่งบทบาทหน้าที่และวางกรอบการทำงานกับโรงเรียน ชุมชนและกลุ่มผีปู่ย่าที่เป็นกลุ่มทดลองในระยะต่อไป ซึ่งได้กรอบการดำเนินงานดังนี้

ทีมผู้ศึกษาร่วมกับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและปราชญ์ชาวบ้าน ได้มีการดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มต่างๆก่อนวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าดังนี้

(2.1) กิจกรรมการมีส่วนร่วมของโรงเรียน ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- เวทีกระตุ้นและสร้างความตระหนักรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ครูลงพื้นที่ชุมชนเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- อบรมการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- คณะครูในโรงเรียนร่วมกันพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- ครูนำเสนอหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าต่อคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล
- ครูจัดการเรียนการสอนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม
- เด็กนักเรียนร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

(2.2) กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่

- เวทีเยาวชนกับการมีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ศิลปิน (ช่างซอ) ในพื้นที่ศึกษาข้อมูลระดับลึกเรื่องผีปู่ย่า
- ช่างซอวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย
- เขียนบทเพลงซอที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า (บทเพลงซอมีในภาคผนวก)
- ฝึกสอนเยาวชนที่สนใจเรื่องการซอ
- ศิลปินร่วมกับเยาวชนบันทึกเทปคำขอผีปู่ย่า
- แกนนำเยาวชนประสานผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้านประชาสัมพันธ์และเปิดเทป/ซีดีคำขอผีปู่ย่าผ่านหอกระจายข่าว/เสียงตามสาย ในหมู่บ้านก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า 2 – 3 วัน

(2.3) กิจกรรมการสร้างเสริมและพัฒนากลุ่มผีปู่ย่าที่เป็นกลุ่มทดลอง

- แก้วผีและ/หรือตัวแทนกำลังผี(ของกลุ่มผีปู่ย่าที่จะทำการทดลองพัฒนาจำนวน5กลุ่ม) ไปประสานงานกับกำลังผีหลักในกลุ่มของตนเองเพื่อชี้แจงนโยบายของสภาวัฒนธรรมและแนวทางการดำเนินการทดลองพัฒนากลุ่มผีปู่ย่า พร้อมทั้งนัดกลุ่มเป้าหมายเพื่อจัดเวทีครั้งแรกกลุ่ม
- จัดเวทีครั้งแรก1กลุ่ม (กลุ่มเป้าหมายเป็นแก้วผีและกำลังผีหลักของกลุ่ม) ประเด็นการพูดคุย ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มพร้อมทั้งหาแนวทางการแก้ไขปัญหา การวิเคราะห์ปัญหาในการจัดพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ผ่านมา ความต้องการ/สิ่งที่อยากเห็นในการจัดพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าในครั้งต่อไปและแนวทางการแก้ไข ให้กลุ่มเป้าหมายวางแผนเตรียมงานสำหรับจัดพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าในครั้งต่อไป โดยกิจกรรมทั้งหมดเน้นที่หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน

สรุปปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาของกลุ่มผีป่วน 5 กลุ่มที่ทำการทดลอง

- ข้อมูลปัญหาของกลุ่มผีป่วนแต่ละกลุ่มจะแบ่งโดยใช้เกณฑ์เรื่อง ปัญหาส่วนรวม/ ปัญหาส่วนตัวของสมาชิก
- สำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหาที่สมาชิกแต่ละกลุ่มคิดและสร้างสรรค์ขึ้นมานั้น จะใช้เกณฑ์เรื่อง วิธีการแบบเก่า/แบบใหม่ เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง

แก้ผีป่วนกลุ่มของแม่เกียงคำ

ผู้เข้าร่วมทั้งหมดจำนวน 15 คน แบ่งเป็นผู้ชาย 4 คน และผู้หญิง 11 คน (เยาวชน 2คน)

ประกอบด้วย แก้วฝี ผู้ทำพิธี กำลั้งฝี ลูกขึ้นและเยาวชน

สรุปข้อมูลปัญหาของกลุ่มผีป่วนแม่เกียงคำ

แบ่งเป็น 2 หมวด

➤ ปัญหาเกี่ยวกับผีป่วน

- สมาชิกกลุ่มผีป่วนเข้าร่วมในพิธีกรรมประจำปีมีน้อย
- แก้วฝี ,กำลั้งฝีและลูกเล่าลูกแบ่งไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนที่ละเอียดโดยเฉพาะส่วนที่เป็น”คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย”
- แก้วฝีและกำลั้งฝีไม่มีบทบาทในการดูแลลูกหลาน สมาชิกในกลุ่ม

➤ ปัญหาของสมาชิกภายในกลุ่มผีป่วน

- การช่วยเหลือกันของญาติพี่น้องเช่นการเอามือหายไ้ไป
- เด็ก/เยาวชนผู้ชาย ล่วงละเมิดเด็ก/เยาวชนผู้หญิง(ผิดหญิง ผิดชาย)
- เด็ก/เยาวชนติดยาเสพติด
- ผู้สูงอายุขาดคนดูแล

แนวทางการแก้ไขปัญหา

➤ วิธีการแบบเก่า

- ว่ากล่าวตักเตือนโดยพ่อแม่ แก้วฝี กำลั้งฝี โดยให้กำลั้งฝีเป็นกลไกหลักและประสานงานกับแก้วฝี
- หนุ่มสาวห้ามจับกันในกลุ่มผีเดียวกัน

➤ วิธีการแบบใหม่

- จัดตั้ง “ กองทุนผีป่วน ” เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน
- ก่อนวันทำพิธีให้แม่เกียงคำเป็นแกนหลักในการไปบอกกำลั้งฝีและกำลั้งฝีจะกระจายส่งข่าวโดยผ่านสมาชิกในกลุ่มที่อยู่ใกล้กัน

➤ วิธีการผสมระหว่างแบบเก่ากับแบบใหม่

- พ่อแม่ช่วยเตือนลูก หลาน เมื่อใกล้ถึงวันประเพณี คนที่อยู่ไกลให้โทรศัพท์ไปบอก อย่างน้อยเพื่อจะให้อยู่ในใจตลอด
- ในวันทำพิธีให้มีการแนะนำสมาชิกในกลุ่มผีที่มาร่วม และให้มีการพูดคุยเรื่องคุณค่า และหน้าที่ ของผีปู่ย่าให้มากขึ้น พร้อมทั้งแจกเอกสารเกี่ยวกับหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ย่าจิ้นโกที่เหลือจากในพิธีเอากลับบ้านและพ่อแม่ควรเล่าให้ลูกฟังด้วย

แก๊งผีปู่ย่ากลุ่มแม่มูล

ผู้เข้าร่วมทั้งหมด 10 คน แบ่งเป็นผู้หญิง 6 คน (มีเยาวชนเข้าร่วม 1 คน) และผู้ชาย 4 คน ประกอบด้วย แก๊งผี ผู้ทำพิธี กำลังผี และเยาวชน

ข้อมูลปัญหาในกลุ่ม

➤ ปัญหาเกี่ยวกับผีปู่ย่า

- แก๊งผีและกำลังผีไม่มีบทบาทในการดูแลลูกหลาน สมาชิกในกลุ่ม
- แก๊งผี ,กำลังผีและลูกเล่าลูกแบ่งไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย”
- สมาชิกกลุ่มผีปู่ย่ามาร่วมในวันทำพิธีกรรมมีน้อย

➤ ปัญหาของสมาชิกภายในกลุ่มผีปู่ย่า

- เด็กกำพร้า พ่อแม่ตายเพราะเอดส์ เด็กอยู่กับผู้สูงอายุขาดคนดูแล
- ผิดหญิงผิดชาย
- ยาเสพติด

แนวทางการแก้ไข

➤ วิธีการแบบเก่า

- ใช้ประเพณีตานต๋อด โดยคนในกลุ่มผีไปตานต๋อดให้กับครอบครัวของผู้สูงอายุที่ขาดคนดูแล
- ให้แกนหลัก(แก๊งผีและกำลังผี)ไปเยี่ยมบ้าน พูดคุยกับพ่อแม่ที่เด็กติดยาเสพติดและครอบครัวกำพร้าอื่นๆ (แม่หลวงมูล ,คำมูล ,แม่มาลา,ป้าหลั่น,ป้าทา)
- ให้แก๊งผีเป็นแกนหลักในการไปแจ้งข่าว กำลังผีๆ ไปบอกต่อให้มาร่วมพิธี (แม่มาลา, แม่ปิ่น, แม่หน่อแก้ว,แม่โวย,ป้าทา,ป้าหลั่น,จรรยา,ป๊ว)

➤ วิธีการแบบใหม่

- หลังจากวันทำพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าแล้วจะชวนลูกหลานมาร่วมกันคิดทำกิจกรรมต่างๆที่เป็นการเชื่อมระหว่างเด็ก/เยาวชนกับผู้ปกครอง และผู้สูงอายุที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

➤ วิธีการผสมระหว่างแบบเก่ากับแบบใหม่

- ในวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าให้มีการสอนลูกสอนหลานเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า มีการบันทึกรายชื่อสมาชิกกลุ่ม แจกเอกสารความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าและการช่วยเหลือกัน ให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในพิธีกรรมมากขึ้น เช่นมีการผูกข้อมือเพื่อเป็นการมัดใจสมาชิกให้เป็นหนึ่งเดียวเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเป็นการดูแลลูกหลานทางด้านจิตใจ

แก๊งผีปู่ย่ากลุ่มแม่ปัด

ผู้เข้าร่วมทั้งหมด 28 คน แบ่งเป็นผู้หญิง14คน ผู้ชาย12คน และเยาวชน2คน

ประกอบด้วย แก๊งผี ผู้ทำพิธี พระสงฆ์ กำลังผี ลูกเล้าลูกแบ่งและเยาวชน

ข้อมูลปัญหาในกลุ่ม

➤ ปัญหาเกี่ยวกับผีปู่ย่า

- สมาชิกไม่รู้คุณค่าและหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- แก๊งผีและกำลังผีไม่มีบทบาทในการดูแลลูกหลาน สมาชิกในกลุ่ม
- สมาชิกกลุ่มผีปู่ย่ามาร่วมพิธีน้อยและไม่รู้จักกันทั้งหมด
- เยาวชนขาดความเชื่อถือเรื่องผีปู่ย่า

➤ ปัญหาของสมาชิกภายในกลุ่มผีปู่ย่า

- เด็กกำพร้า พ่อแม่ตายเพราะเอดส์ เด็กอยู่กับผู้สูงอายุขาดคนดูแล
- สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันไม่ช่วยเหลือกัน ต่างคนต่างอยู่และไม่ถูกกันด้วย
- ยาเสพติด
- ผู้สูงอายุขาดคนดูแล
- บางครอบครัวยากจนมากๆขาดคนดูแล
- เยาวชนคนรุ่นหลังขาดความเชื่อถือพ่อแม่

แนวทางการแก้ไข

➤ วิธีการแบบเก่า

- เนื่องจากสมาชิกมีจำนวนมาก ให้มีการจัดตั้งตัวแทน(คล้ายกับระบบหัวหมวด)เพื่อช่วยเหลือ แนะนำซึ่งกันและกันและสามารถดูแลกันได้ทั่วถึง

➤ วิธีการแบบใหม่

- จัดทำรายชื่อสมาชิก
- แจกเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีและหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในวันเลี้ยงผีปู่ย่า
- ให้เยาวชนร่วมกับผู้สูงอายุนำสละ ล้อ ซอ ซึ่ง เข้ามาร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

➤ วิธีการผสมระหว่างแบบเก่ากับแบบใหม่

- จัดทำกฎระเบียบที่สอดคล้องกับคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า และอ่านให้ทุกคนฟังในวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า พร้อมทั้งหาแนวทางการช่วยเหลือกันรวมทั้งการดูแลเด็กและเยาวชนภายในกลุ่ม กฎระเบียบมีดังนี้
 - เลี้ยงประเพณีทุกปี ในเดือน 5 แรม 13 ค่ำ หากตรงกับวันพุธให้เลื่อนขึ้นมา 1 วัน
 - ทุกหลังคาเรือนต้องมาร่วม และมีลูกหลานมาร่วมด้วย พร้อมกับต้องมีข้าวตอก ,ดอกไม้ ,ธูป ,ไก่/ไข่ ,ข้าว ,เงิน
 - ทุกหลังคาเรือนต้องมีตัวแทนมาร่วมอย่างน้อย 1 คน และให้พาลูกหลานมาด้วย
 - ในกลุ่มผีจัดตั้งกรรมการหัวหน้าหมวดดูแลประมาณ 7-10 หลังคาเรือน
 - หัวหน้าหมวดมีหน้าที่แจ้งข่าวให้สมาชิกที่รับผิดชอบทราบ
 - ถ้าสมาชิกในกลุ่มผิดผี (ผิดหญิง ผิดชาย) ต้องมีการปรับ /เสียผี
 - ถ้ามีการทะเลาะวิวาทในกลุ่มผีเดียวกันเป็นการผิดผีต้องสุมา
 - ในกลุ่มผีเดียวกันถือว่าเป็นญาติพี่น้อง ต้องเคารพนับถือ ฮักแบ่งกัน
 - ในกลุ่มผีเดียวกัน ต้องว่ากล่าวตักเตือนกันได้
 - กรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งสามารถว่ากล่าวสมาชิกในกลุ่มผีได้ทุกกรณี ถ้ากรรมการเตือนแล้วไม่รับฟังต้องนำเรื่องเข้ากรรมการกลาง

- ถ้าสมาชิกในกลุ่มมีปัญหาเดือดร้อนทุกเรื่อง(เอดส์ ยาเสพติด ยา
จน ขาดคนดูแล ฯลฯ) คณะกรรมการต้องนำข้อมูลมาวางแผนแก้ไข
ปัญหา
- สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎถ้าไม่ปฏิบัติถือว่าผิดผี ต้องมาเสียผี

แก้ผีปู่ย่ากลุ่มนางศรีวรรณ

ผู้เข้าร่วมทั้งหมด 14 คน แบ่งเป็นผู้หญิง8คน ผู้ชาย5คน และเยาวชน1คน ประกอบด้วย
แก้ผี ผู้ทำพิธี กำนั่งผี และเยาวชน

ข้อมูลปัญหาในกลุ่ม

➤ ปัญหาเกี่ยวกับผีปู่ย่า

- แก้ผีและกำนั่งผีไม่มีบทบาทในการดูแลลูกหลาน สมาชิกในกลุ่ม
- แก้ผี ,กำนั่งผีและลูกเล่าลูกแบ่งไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประเพณีการ
เลี้ยง ผีปู่ย่า ส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย”
- สมาชิกกลุ่มผีปู่ย่ามาร่วมในวันทำพิธีกรรมมีน้อย

➤ ปัญหาของสมาชิกภายในกลุ่มผีปู่ย่า

- เด็กกำพร้า พ่อแม่เสียชีวิตด้วยเอดส์ เด็กอยู่กับตายายขาดคนดูแล
- ผู้สูงอายุ อยู่กันเอง
- ผิดหญิง ผิดชาย
- สมาชิกในกลุ่มบางคนยากจนมากและขาดการช่วยเหลือกัน

แนวทางการแก้ไข

➤ วิธีการแบบเก่า

- วันทำพิธีมีกิจกรรมที่ให้สมาชิกมาร่วมและสอนลูกหลานให้รู้จักกัน และช่วย
เหลือเกื้อกูลกัน โดยให้ผู้สูงอายุมีบทบาทมากขึ้น และให้เด็กและเยาวชนมี
ส่วนร่วมด้วย

➤ วิธีการแบบใหม่

- ก่อนวันทำพิธีมีคนไปบอกย้าสมาชิกในกลุ่ม (นางวี ,นางเทียน,นางมาและ
นายสีวัน)
- ตั้งกองทุน
 - เก็บเงินครบคร้วละ 50 บาท

- ให้สมาชิกในกลุ่มมีด้วยกันก็ยืมเน้นทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อการพึ่งตนเองโดยให้เยาวชนในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมด้วย
- ให้เยาวชนร่วมเป็นคณะกรรมการ

➤ วิธีการผสมระหว่างแบบเก่ากับแบบใหม่

- วันเลี้ยงผีปู่ย่าให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การเขียนชื่อสมาชิก และการพูดคุยให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

แก้ผีปู่ย่ากลุ่มนางบัวซอน

ผู้เข้าร่วมทั้งหมด 13 คน แบ่งเป็นผู้หญิง 6 คน ผู้ชาย 5 คน และเยาวชน 2 คน

ประกอบด้วยแก้ผี ผู้ทำพิธี กำลังผี ลูกขึ้นและเยาวชน

ข้อมูลปัญหาในกลุ่ม

➤ ปัญหาเกี่ยวกับผีปู่ย่า

- แก้ผีและกำลังผีไม่มีบทบาทในการดูแลลูกหลาน สมาชิกในกลุ่ม
- แก้ผี, กำลังผีและลูกเล่าลูกแบ่งไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย”
- สมาชิกกลุ่มผีปู่ย่ามาร่วมในวันทำพิธีกรรมมีน้อย

➤ ปัญหาของสมาชิกภายในกลุ่มผีปู่ย่า

- เด็กกำพร้า พ่อแม่ตายเพราะเอดส์ เด็กอยู่กับตายายขาดคนดูแล
- ผู้สูงอายุขาดคนดูแล / ขาดกำลังใจ

แนวทางการแก้ไขปัญหา

➤ วิธีการแบบเก่า

- ให้คนที่มาร่วมพิธีกลับไปพูดคุยกับลูกหลานเกี่ยวกับเรื่องการเลี้ยงผีปู่ย่า
- มีการไปแวะเยี่ยมเด็กกำพร้า ผู้สูงอายุ ถวายสารทุกข์สุขดิบ ให้กำลังใจ

➤ วิธีการแบบใหม่

- ให้มีการไปบอกสมาชิกโดยแกนนำหลัก และเน้นให้พาลูกหลานมาด้วย
- มีการตั้งกองทุน เพื่อช่วยเหลือกัน

➤ วิธีการผสมระหว่างแบบเก่ากับแบบใหม่

- วันเลี้ยงผีปู่ย่าให้มีกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อรวมใจสานสายสัมพันธ์ญาติพี่น้อง เช่น มีการทำน้ำขมิ้นส้มป่อย การเขียนชื่อสมาชิกในครอบครัวและการมัดมือญาติพี่น้องสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันเพื่อเป็นกำลังใจ

ตารางที่ 4 สรุปภาพรวมปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหากลุ่มทดลองทั้ง 5 กลุ่ม

ประเด็น \ กลุ่มทดลอง	แม่ เกียกคำ	แม่มูล	แม่ปัด	นางศรี วรรณ	นาง บัวซอน	รวม
ก. ปัญหาเกี่ยวกับผีป่วน						
1. แก้วผีและกำลังผีไม่มีบทบาทในการดูแลลูกหลาน และสมาชิกในกลุ่ม	✓	✓	✓	✓	✓	5
2. สมาชิกในกลุ่มไม่มีความรู้ ความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ที่เป็น“คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย”	✓	✓	✓	✓	✓	5
3. สมาชิกกลุ่มผีป่วนมาร่วมในวันทำพิธีกรรมมีน้อย	✓	✓	✓	✓	✓	5
4.เยาวชนขาดความเชื่อถือเรื่องผีป่วน	✓	✓	✓	✓	✓	5
รวม	4	4	4	4	4	
ข. ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีป่วน						
1.เด็กกำพร้า พ่อแม่ตายเพราะเอดส์ เด็กอยู่กับตายายขาดคนดูแล	X	✓	✓	✓	✓	4
2.ผู้สูงอายุขาดคนดูแล / ขาดกำลังใจ	✓	X	✓	✓	✓	4
3.ผิดหญิง ผิดชาย	✓	✓	X	✓	X	3
4.สมาชิกในกลุ่มบางคนยากจนมาก และขาดการช่วยเหลือกัน	X	X	✓	✓	X	2
5.สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันไม่ช่วยเหลือกัน ต่างคนต่างอยู่และไม่ถูกกัน	✓	✓	✓	✓	✓	5
6.ยาเสพติด	✓	✓	✓	X	X	3
7.เยาวชนขาดความเชื่อถือพ่อแม่	X	X	✓	X	X	1
รวม	4	4	6	5	3	
แนวทางการแก้ไขปัญหา						
1. วิธีการแบบเก่า	✓	✓	✓	✓	✓	5
2. วิธีการแบบใหม่	✓	✓	✓	✓	✓	5
3.วิธีการผสมระหว่างแบบเก่ากับใหม่	✓	✓	✓	✓	✓	5
รวม	3	3	3	3	3	

หมายเหตุ

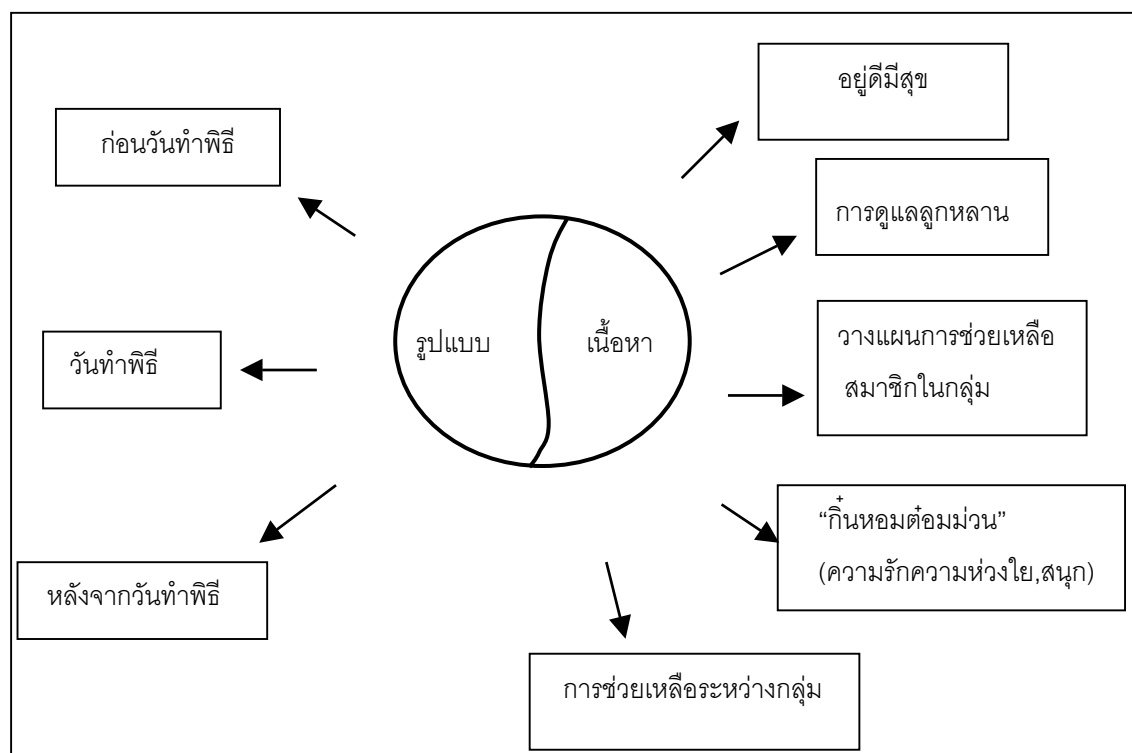
- ✓ มีปัญหา/มีวิธีการแก้ไขปัญหา X ไม่มีปัญหา

สรุปจากตารางที่ 4 พบว่าปัญหาที่แกนนำของกลุ่มผีป่วนแต่ละกลุ่มได้วิเคราะห์นั้นปัญหาที่เกี่ยวกับผีป่วนทั้ง 5 กลุ่มมีเหมือนกันคือ (1) แก้วผีและกำลังผีไม่มีบทบาทในการดูแลลูกหลาน(2) สมาชิกในกลุ่มไม่มีความรู้และความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน (3)มีสมาชิกร่วมในวันทำพิธีน้อย และ(4)เยาวชนขาดความเชื่อถือเรื่องผีป่วน

ส่วนปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนพบว่า ปัญหาที่ทั้ง5กลุ่มมีเหมือนกันคือสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ปัญหาอื่นๆที่รองลงมาได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับเด็กกำพร้าเอดส์ที่ต้องอาศัยอยู่กับป่วน ตายาย แต่ขาดญาติพี่น้องดูแล ปัญหาเรื่องผู้สูงอายุขาดกำลังใจ ปัญหาเรื่องขี้สาว ยาเสพติดและสุดท้ายเป็นปัญหาเรื่องเยาวชนขาดความนับถือพ่อแม่

สำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหาคือแกนนำกลุ่มผีป่วนทั้ง5กลุ่มมีการคิดกิจกรรมการแก้ไขปัญหาคือทั้งที่เป็นการรื้อฟื้นแบบเก่า การใช้วิธีการแบบใหม่ และใช้วิธีการผสมผสานระหว่างแบบเก่าและแบบใหม่

ข. ผลที่เกิดขึ้น (รูปแบบ/เนื้อหา ของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน) เมื่อโครงการเข้าไปดำเนินกิจกรรม

(1) ขั้นตอนการทำพิธีกรรม

รูปแบบและเนื้อหาประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในชว่งนี้แบ่งเป็น 3 ชว่ง(เมื่อเปรียบเทียบกับชว่งก่อนโครงการเข้าไปดำเนินงาน)คือ

(1.1) ชว่งก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

(1.2) ชว่งวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

(1.3) ชว่งหลังวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

จากกระบวนการที่โครงการเข้าไปดำเนินงานร่วมกับกลุ่มต่างๆพบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวกับพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี ดังนี้

(1.1) ชว่งก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

- พบว่าทั้ง5กลุ่มมีการดำเนินกิจกรรมกับแกนนำสมาชิกในกลุ่มของตนเอง โดยมีการวิเคราะห์เกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ผ่านมา ปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม และร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อร่วมกันสืบทอดอุดมการณ์ผีปู่ย่าคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มญาติพี่น้องเดียวกัน (ดังรายละเอียดที่กล่าวมาแล้ว)

- ครูในโรงเรียนให้เด็กนักเรียนไปเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ากับผู้รู้ในชุมชน ผู้สูงอายุและ/หรือผู้ปกครองของตนเอง

- ก่อนทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า1-2วัน มีเจ้าผีปู่ย่าของแต่ละเจ้าไปบอกแกนนำ(กำลังผี)ในกลุ่มของตนเองเพื่อให้ไปบอกต่อสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

- มีแกนนำเยาวชนไปประสานงานกับผู้นำชุมชนเพื่อให้มีการประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของแต่ละกลุ่มไปร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าในกลุ่มของตนเอง โดยใช้หอกระจายข่าวในหมู่บ้านเป็นสื่อกลางและมีการเปิดเทปคำขอผีปู่ย่าผ่านหอกระจายข่าวด้วย

(1.2) กิจกรรมวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

- สรุปทั้ง5กลุ่มมีสมาชิกร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่ามากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมาจำนวนสมาชิกร่วมปีนี้ทุกกลุ่มมีทั้งพ่อบ้าน แม่บ้าน ผู้สูงอายุ มีเด็กและเยาวชนเข้าร่วมด้วย (โรงเรียนหยุดให้เด็กเข้าร่วมพิธีกรรม) กลุ่มคนที่มาร่วมมีทั้งผู้ที่มีฐานะดี ยากจน และผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบจำนวนสมาชิกที่มาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของกลุ่ม
ทดลองระหว่างก่อนดำเนินโครงการและหลังจากดำเนินโครงการ

บ้านแก้งผีปู่ย่า	จำนวนสมาชิกทั้งหมด (ครอบครัว)	จำนวนสมาชิกร่วม ปี 2545 (คน)	จำนวนสมาชิกร่วม ปี 2546 (คน)
แม่ปัด	138	32	96
แม่มูล	48	5	34
พี่ศรีวรรณ	39	8	29
พี่บัวซอน	37	6	25
แม่เกียงคำ	35	6	28

● สิ่งของที่สมาชิกลำมาร่วมในพิธีกรรมไม่แตกต่างจากในอดีต คือ(1)เป็น
สิ่งของที่สมาชิกต้องนำมาไม้ข้าวสาร(เปลี่ยนจากข้าวตอกเนื่องจากหายาก) ดอกไม้ ธูป ไก่หรือไข่
และข้าวหนึ่ง(2)สิ่งของอื่นๆที่แล้วแต่ว่าสมาชิกคนใดจะนำมาเพิ่มเติม เช่น หมาก พลุ บุหรี่ ขนม ผล
ไม้ต่างๆ และ เหล้า เป็นต้น ในการทำพิธีกรรมทั้ง4ขั้นตอนพบว่า

✓ การเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่านั้นมีทั้งส่วนที่เป็นรูปแบบและ
เนื้อหาไม่แตกต่างจากในอดีตมากนัก แต่ครั้งนี้มีพ่อบ้านมาร่วมมากขึ้นและพบว่าพ่อบ้านได้มีส่วน
ร่วมเช่นการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ในพิธีกรรม และในบ้านแก้งผีปู่ย่าจะมีการเปิดเทปคำวสอผี
ปู่ย่าด้วย สำหรับผู้ที่ไม่มีหน้าที่ก็นั่งจับกลุ่มพูดคุยถามสารทุกข์สุขดิบเช่นมีกลุ่มผู้สูงอายุพูดคุย
กับกลุ่มเด็กและเยาวชน จากนั้นจะมีแกนนำหลักที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน เช่นเป็นคนละ
กรรมการสภากาชาดธรรมด้าบด หรือเป็นคนละกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลหรือปราชญ์ชาว
บ้าน ทั้งหมดเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าซึ่งส่วนมากเป็นคนที่ได้ร่วม
กระบวนการ/เวทีของงานวิจัยมาแล้ว กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นแกนนำหลักในการเปิดเวทีพูดคุยให้
ความรู้สร้างความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าแก่สมาชิกที่มาร่วมในพิธีกรรม

✓ การทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่านั้นโดยรูปแบบไม่แตกต่างจากในอดีตมากนักแต่ครั้งนี้มี
เพิ่มเข้ามาคือส่วนที่เป็น"คุณค่า/เนื้อหา" โดยแต่ละกลุ่มมีการทำกิจกรรมต่างๆเพื่อเป็นสื่อ/สัญลักษณ์
ให้เห็นถึงการร้อยรัดดวงใจ สร้างสายใยและสานสายสัมพันธ์ญาติพี่น้องให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูล
กัน เช่น บางกลุ่มทำน้ำขมิ้นส้มป่อย เตรียมฝ่ายผูกข้อมือ เขียนรายชื่อสมาชิกในครอบครัวของตน
เองที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันครอบครัวละ1แผ่น เขียนสัญญาที่จะช่วยเหลือกันของสมาชิกใน
กลุ่ม เขียนหน้าที่ของผีปู่ย่าและเอาเอกสารหน้าที่ของผีปู่ย่าที่ทางโครงการแจกให้มาร่วมด้วย พบ
ว่าแต่ละกลุ่มมีการเตรียมวัสดุดังกล่าวแล้วนำวัสดุเหล่านั้นเข้าร่วมเป็นสิ่งของที่ใช้ในการทำพิธี
กรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าร่วมกับสิ่งของอื่นๆที่เคยทำมาในอดีตเช่นยาจีนไก่ ข้าวเหนียว เหล้า และผล

ไม้ เป็นต้น และเมื่อพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะมีผู้ทำพิธีและ/หรือกำลังผี นำสิ่งของที่ใช้เช่น ไข่ทั้งหมดออกมาจากหิ้งผี/หอผี/ตูบผี แล้วไปดำเนินการต่อเช่น

- ชาวเหนียวหนึ่งและย้าจิ้นไก่ แม่บ้านจะนำไปรวมกับที่มีอยู่แล้วผสมผสานกัน จากนั้นจัดแบ่งมากินร่วมกันทุกคน
- เหล้าต้มที่ผ่านพิธีกรรมมาแล้วจะมีคนเอาไปแจกให้ทุกคนได้ดื่มคนละเล็กคนละน้อย
- วัสดุอุปกรณ์อื่นๆที่ผ่านพิธีกรรมมาแล้ว เช่นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสัญญาที่จะช่วยเหลือกันของสมาชิกในกลุ่ม และหน้าที่ของผีปู่ย่านั้น กำลังผีจะเอามาอ่านให้สมาชิกทั้งหมดได้รับรู้ร่วมกัน รายชื่อสมาชิกในครอบครัวของตนเองที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันครอบครัวละ 1 แผ่นนั้นให้เอากลับไปเก็บรักษาไว้ที่บ้านของตนเอง สำหรับน้ำมันส้มป่อยนั้นได้นำมาให้ทุกคนใช้มือจุ่มและลูบบนศีรษะตนเองเพื่อเป็นสิริมงคล และฝ่ายผูกข้อมือนั้นได้มีการนำมาให้ผู้สูงอายุผูกข้อมือให้กับสมาชิกทุกคน เพื่อเป็นการอบรมสั่งสอน ให้ผีปู่ย่าช่วยคุ้มครอง ให้กำลังใจและรวมใจเป็นหนึ่งเดียว นอกจากนี้แล้วน้ำมันส้มป่อยและฝ่ายผูกข้อมือทางสมาชิกทุกคนได้เอากลับบ้านเพื่อประพรมให้กับผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมในพิธีกรรมด้วย ทุกคนที่เข้าร่วมในพิธีกรรมและได้ผ่านกิจกรรมดังกล่าวบอกว่าทำแล้วสบายใจ มีความสุขใจ เหมือนมีผีปู่ย่าช่วยคุ้มครองดูแลตลอด

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมยอมเปลี่ยนแปลงไปด้วยจึงยังพบมีสมาชิกบางคนที่ไม่เข้าร่วมในพิธีกรรมขอเลขขอหวยจากผีปู่ย่าด้วย

✓ กิ๊นซากของผี ยะฮ้ออยู่ดีมีสุข รูปแบบไม่แตกต่างจากในอดีตและมีการพูดถึง "คุณค่า" ด้วยและพบว่าทั้ง 5 กลุ่มมีกิจกรรมทั้งที่เป็น "รูปธรรม" เช่นการพูดคุยวางแผนเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของสมาชิกในกลุ่ม การแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม การดูแลลูกหลาน การจัดตั้งกองทุน การให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการอบรมลูกหลาน และการให้กำลังใจกันในสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน โดยแต่ละกิจกรรมมีรายละเอียดและการปฏิบัติค่อนข้างชัดเจน นอกจากนี้แล้วในช่วงกินข้าวเด็กและเยาวชนยังไปขอพรจากผู้สูงอายุ มีการโอบกอดลูกหลานซึ่งเป็นสื่อความสัมพันธ์ทางใจ ความรักความห่วงใยที่มีต่อกันในกลุ่มญาติพี่น้อง และส่วนที่เป็น "นามธรรม" พบว่ามีการให้ "สัญญาใจ" กันเกี่ยวกับการที่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้น "กินหอมต่อม่วน" จึงมีคุณค่ากับสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

✓ กลับจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละครอบครัวได้อาหาร(ยำจั่นไก่)ที่เหลือจากในงานกลับมากินที่บ้านสมาชิกในครอบครัว แม่บ้านที่มาร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจะพูดให้สมาชิกในครอบครัวฟังเรื่องกิจกรรมที่เกิดขึ้นในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าครั้งนี้

(1.3) หลังวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

- เวทีคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเพื่อสรุปผลการดำเนินกิจกรรมและวางแผนต่อไป
- เวทีการนำเสนอประสบการณ์ของกลุ่มผีปู่ย่า 5 กลุ่มที่ได้ผ่านกระบวนการทดลองพัฒนา
- กลุ่มผีปู่ย่า 5 กลุ่มที่ได้ผ่านกระบวนการทดลองพัฒนา ไปจัดเวทีร่วมกับสมาชิกในกลุ่มของตนเองเพื่อหาแนวทางการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่องโดยเฉพาะกิจกรรมเพื่อลูกหลานในกลุ่มของตนเอง เช่น การจัดเก็บข้อมูลเรื่องราวรับร่ายจ่ายของสมาชิกทุกครอบครัวในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองเพื่อหาแนวทางการลดร่ายจ่ายในครอบครัว ,การสนับสนุนกิจกรรมที่เด็กและเยาวชนที่สนใจสื่อพื้นบ้านเช่นการให้ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องสะล้อ ซอ ซึ่งช่วยสอนลูกหลาน สอนคาวซอ เด็กและเยาวชนทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อการพึ่งตนเอง บางกลุ่มหาผู้ปกครองเด็กที่มีความรู้เรื่องการทำขนมพื้นบ้าน และการตัดตุ๊ก เป็นต้น มาสอนเด็กและเยาวชนที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง ฯลฯ

กิจกรรมต่างๆที่แต่ละกลุ่มคิดขึ้นมานั้นพบว่าเป็นที่เกิดจากการที่เฝ้าได้ปรึกษากับกำลังผี จากนั้นมีการประสานงานกับผู้ปกครองเด็กที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน เมื่อทุกคนเห็นว่าควรทำกิจกรรมต่อเนื่อง ผู้ปกครองจึงส่งเด็กและเยาวชนที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันเข้าร่วมกิจกรรม โดยแกนนำหลักจะถามจากเด็กและเยาวชนว่าสนใจอยากทำอะไร โดยพบว่าเป้าหมายหลักของกิจกรรมของทุกกลุ่มนั้นเพื่อร้อยใจ สร้างสายใย สานสายสัมพันธ์ ระหว่างเด็ก เยาวชน ผู้ปกครองและผู้สูงอายุที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน ให้แน่นแฟ้นเพื่อดูแลและพร้อมจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันต่อไป

ตัวอย่างกลุ่มผีปู่ย่าที่ทำกิจกรรมกับเด็กและเยาวชน

มีการทำกิจกรรมกับเด็กในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเอง หลังจากที่ได้ตัวแทนเฝ้าผีปู่ย่ากลุ่มแม่มูล (นางคำมูล สุทะปา และนางมาลา บันพันธ์) ได้เข้าร่วมประชุมกับสภาวัฒนธรรมหลายครั้ง หลังจากวันทำพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าแล้วได้ปรึกษากับแม่มูล ซึ่งเป็นเฝ้าผีและนางศรีมา ลูกสาวของแม่มูล เกี่ยวกับการให้เด็กในกลุ่มผีปู่ย่า มาทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เด็กในกลุ่มผีเดียวกันได้รู้จักกัน รู้รัก สามัคคีกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการดึงเอาหน้าที่ของผีปู่ย่ามาใช้ให้เกิดประโยชน์กับลูกหลาน ทุกคนเห็นดีด้วย จึงมีการประสานงานกับผู้ปกครองของเด็กที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันและตกลงนัดหมายให้เด็กมาทำกิจกรรมร่วมกันที่บ้านแม่มูลซึ่งเป็นบ้านเฝ้าผี

การนัดหมายเด็กเข้าร่วมกิจกรรม แต่ละคนจะช่วยกันบอกเด็กที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนให้มาร่วมกิจกรรม และให้เด็กบอกต่อกันไป และอีกทางหนึ่งก็จะบอกผ่านทางผู้ปกครองหรือยายของเด็ก ให้บอกลูก หลาน มาร่วมทำกิจกรรม เช่น แม่มูล สุวรรณสุระไปซื้อของที่ตลาดก็จะบอกกับนางต๋น แก้ว ขัตติวงศ์ฯ ซึ่งมีหลานกำพร้า พ่อแม่ตายเพราะเอดส์ ว่า “ ต๋นแก้ววันอาทิตย์หื้อบอกหลานมาที่บ้านเน้อ มาลาจะสอนแบ่งขนม”

กิจกรรมที่ทำในครั้งแรก นางมาลา จะเป็นผู้สอน

-ให้เด็กแนะนำตัวว่าเป็นลูกหลานของใคร ซึ่งเมื่อหมดทุกคนแล้ว นางมาลาจะสรุปให้เด็กๆ เห็นว่าทุกคนเป็นญาติพี่น้องกัน ถือผีเดียวกัน

- การตัดตุ้ โดยใช้กระดาสาวและใช้กรรไกรตัดตุ้เป็นลวดลายต่างๆ

-ถั่วเขียวทอด นำถั่วเขียวที่ลอกเปลือกออกแล้ว ไปแช่ในน้ำให้พอง เทน้ำออกใส่ถั่วเขียว สะเด็ดน้ำ เอาน้ำมันใส่กะทะตั้งไฟให้ร้อนจึงเอาถั่วเขียวลงไปทอดให้กรอบ จึงตักถั่วเขียวขึ้นทิ้งไว้ให้เย็น ใส่เกลือป่นเล็กน้อย คลุกเคล้าให้เข้ากัน ตักใส่ถุงเล็กๆมัดปากถุงด้วยหลอดพลาสติกเส้นเล็กๆสำหรับใช้มัดขนม เก็บไว้ได้นาน

การทำกิจกรรมแต่ละอย่าง นางมาลาจะเป็นผู้อธิบายวิธีทำให้เด็กฟังก่อน 1 รอบ แล้วจึงสาธิตให้เด็กดูแล้วจะให้เด็กทดลองทำเอง หลังจากทำกิจกรรมเสร็จแล้ว ก็จะให้เด็กเอาชนะกันไปให้เก๊าผี และผู้ใหญ่ที่มาดูเด็กทำกิจกรรมชิมก่อน ที่เหลือเด็กก็จะแบ่งกัน โดยเฉพาะถั่วเขียวทอดเมื่อให้แบ่งกัน เด็กๆจะแย่งกัน เนื่องจากถั่วเขียวทอดที่ตักใส่ถุง จะมัดปากถุงด้วยหลอดพลาสติกเส้นเล็กที่ใช้มัดขนม ในขณะที่ตักใส่ถุงเด็กแต่ละคนจะตักใส่ในปริมาณที่แตกต่างกัน บางคนจะอัดจนแน่นแล้วมัดปากถุงรวมกันเป็นพวงๆละ 10 ถุง เมื่อแบ่งกันเด็กที่รู้ว่าพวงไหนใส่ถั่วมากก็จะแย่งดึงเอาถั่วเขียวจากพวงนั้น(แบ่งคนละ 5 ถุง) แต่ก็ไม่สามารถที่จะดึงเส้นพลาสติกให้ขาดได้ นางคำมูล จึงบอกให้หยุด แล้วให้ไปหากรรไกรมาตัด พร้อมกับสอนเด็กว่า

“ หนังก่อเส้นพลาสติกถึงแม้จะเส้นน้อยๆเมื่อเอามารวมกัน เขาก็บ่าสามารถดึงหื้อขาดได้ แต่ถ่าดึงเส้นเดียวมันขาดได้ง่าย เปรียบกับหมู่เฮาถ่าฮักกัน สามัคคีกันไผ่ก็ยะหยั่งหื้อบ่าได้ จะยะหยั่งมันก็สำเร็จ”

- นัดทำกิจกรรมครั้งต่อไป ผู้ทำกิจกรรมจะถามเด็กว่าอยากทำอะไร เพราะอะไร และจะนัดเด็กมาทำกิจกรรมร่วมกันทุกเดือนๆละ 1 ครั้ง

ผลที่ตามมาหลังจากการทำกิจกรรม

จากการพูดคุยกับยายมาลา ปันพันธ์ และนางคำมูล สุทะปา ได้พูดตรงกันว่า หลังจากทำให้เด็กมาทำกิจกรรมร่วมกัน เมื่อเด็กพบหน้ามักจะพูดทักทายดี บางครั้งชี้จักรยานอยู่ก็จะตะโกนถาม “ยายมาลาไปไหน ครับ/เจ้า” “ป้ามูลไปไหนครบ/เจ้า” และเด็กมักจะไปตามถึงบ้านเพื่อถาม

ว่าจะทำกิจกรรมกันอีกวันไหน ซึ่งแตกต่างจากก่อนที่ทำกิจกรรม เด็กจะไม่ทักทาย ไม่เคยไปที่บ้าน เวลาพูดด้วยจะไม่ค่อยพูดด้วย

ยายมาลาได้ยกตัวอย่างกรณีของเด็กชายสุริยา เดชอินทร์ (น้องแชมป์) อายุ 14 ปี บ้าน หมู่ 3 ที่ยายมาลาเคยเห็นซื้อมอเตอร์ไซด์แล้วปล่อยมือทั้งสองข้าง ด้วยความหวังดีเพราะเห็นว่าเป็นลูกหลาน จึงบอกให้แม่ของน้องแชมป์รู้ แม่ของน้องแชมป์คงว่าให้น้องแชมป์หลังจากเหตุการณ์นั้น เมื่อน้องแชมป์เจอหน้านางมาลา จะทำสีหน้าไม่พอใจ แต่เมื่อได้ทำกิจกรรมร่วมกัน พอเจอกันก็จะถาม จะพูดด้วยอย่างดี ต่อไปคงจะว่ากล่าวตักเตือนได้

ยายมาลาว่า” ตะเมินยายหันน้องแชมป์ซื้อเครื่องผ่านหน้าบ้าน ปล่อยมือสองข้างเลย ก็ไปบอกหื้อแม่มัน ที่นี้พอปะหน้ายายหนา มันทำสีหน้าบ่พอใจ ทำจะว่ายุ่งเรื่องของมันยะหยั่งอื่น่อ แต่พอมายะขนมตวยกัน เวลาปะยายตี้ไหนจะเอ็นใ้ๆ ถายายไปไหน บางทีก็ไปหาที่บ้าน ตะกอนมันก็คงบ่รู้ว่าบ้านอยู่ไหนแหล่ คิดว่าต่อไปเวลาเฮาจะเตือนจะว่าหยั่งหื้อเขา เวลาเขา ยะหยั่งบ่ดี เขาก็คงจะฟังเฮาอยู่”

จากการพูดคุยกับยายมาลา ปันพันธ์ อายุ 62 ปี หมู่ 4 บอกว่าที่ผ่านมาคิดว่าเด็กรู้จัก แต่เด็กจะไม่ทัก เวลาเราพูดด้วยเด็กจะไม่ค่อยพูดด้วย แต่พอมามาทำกิจกรรมผีป่วน เอาเด็ก มาทำขนม ทำอะไรหลายๆอย่าง เมื่อเจอกันเด็กจะทักทาย จะถาม แม่มาลาให้เหตุผลว่า “เพราะเด็กมันรู้จักเฮา มันเกยกัน” หมายถึงว่าเด็กจะรู้จักว่า แม่มาลาเป็นคนในผีป่วนเดียวกัน เป็นญาติกัน และมีความสนิทสนมกันมากขึ้นหลังจากที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน จึงทักทายพูดคุยด้วยเมื่อเจอกันที่ตลาด หรือถนนในหมู่บ้าน

หรือในกรณีของ ด.ญ.บุษกร ศิริกันทา (น้องปอ) อายุ 8 ปี หมู่ 4 เป็นเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ พ่อแม่เสียชีวิตอาศัยอยู่กับยาย ได้มาร่วมกิจกรรมด้วย แม่มาลาบอกว่า ที่ผ่านมามีพูดด้วยน้องปอจะไม่ยอมพูดด้วย หลังจากที่ได้มาร่วมกิจกรรม จะยอมพูดมากขึ้น แม่มาลาใช้คำว่า “น้องปอ บ่เดี๋ยวนั้นมันกัณละ” หมายถึงว่าเดี๋ยวนั้นน้องปอ มีความคุ้นเคยแล้ว จึงกล้าพูดกับคนอื่นมากขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้ หากพูดด้วยก็จะเฉยไม่ยอมพูดด้วย

นางคำมูล สุทธะปา อายุ 48 ปี หมู่ 4 พูดถึงเด็กที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมว่า เดี๋ยวนั้นเด็กมักจะทักทาย พูดคุยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จะพูดทักทายเมื่อเจอกัน โดยเฉพาะช่วงที่ใกล้จะทำกิจกรรม เมื่อเจอหน้ากันเด็กมักจะถามว่า

“ป้ามูลเดี๋ยวนีจะย่น้ำเต้าหู้ หรือ.....แต่กา”

ซึ่งแตกต่างจากเมื่อก่อนที่เด็กมักจะไม่ค่อยทัก เวลาพูดด้วยบางทีก็ไม่ตอบ ซึ่งคิดว่าที่แบบนี้เป็นสิ่งที่ดี ที่เด็กจะได้รู้จักกันเอง และรู้จักผู้ใหญ่ด้วย คิดว่าจะทำต่อไปเรื่อยๆ

จากการพูดคุยกับ ด.ญ.วิรัญญา สุวรรณสุระ อายุ 14 ปี หมู่ 4 และ ด.ญ.ศศิธร พรจำรัส อายุ 8 ปี หมู่ 4 และ ด.ช.สุริยา เดชอินทร์ อายุ 13 ปี หมู่ 3 พูดตรงกันว่า

“ก่อนที่จะทำกิจกรรมผีน้อย จะไม่รู้ว่ามีผีน้อยของตนเองอยู่ที่ไหน เพราะไม่มีใครบอกให้ เมื่อได้มาร่วมกิจกรรมจึงรู้ว่าแกมีผีน้อยของตนเองอยู่บ้านแม่หลวงมูล”

ลุงปวน ลือชัย อายุ 67 ปี หมู่ 2 อยู่กับภรรยา มีอาชีพทำนาทำสวน มีลูก 3 คน เสียชีวิตทั้งหมด ลูกชายคนโต และลูกสาวคนเล็ก เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ มีหลาน 2 คนที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ (หลานไม่ได้อยู่ด้วย) ถึงแม้จะไม่มีความรู้ในเรื่องตัวโน้ตดนตรี แต่ลุงปวนก็อาศัย การฝึกฝนตั้งแต่สมัยยังหนุ่ม มาสอนให้กับเด็กๆ ที่มีแต่โน้ตเพลงแต่ไม่รู้จักทำนองของเพลง ลุงปวนบอกว่า

“รู้สึกดีใจ ที่ได้สอนละอ่อน ได้ถ่ายทอดสิ่งที่มีอยู่ในตัวเขาให้กับเขาได้รู้ ถ้าเขาบอสอนเขา วันหน้ามันก็จะตายไปกับเขาด้วย”

ลุงปวนบอกว่าจริงๆ แล้วมีคน que เล่นดนตรีเป็นเยาะเย้ย แต่เขาไม่ค่อยสน แต่ลุงปวนเห็นว่าถ้าเราไม่สอนเด็กก็จะไม่รู้ เล่นไม่เป็น ดนตรีก็จะไม่มีการสืบทอด

นายมงคล เรือนสุข (หน่อง) อายุ 16 ปี หมู่ 5 กำลังเรียนหนังสือชั้น ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 มีนิสัยชอบเล่นดนตรีที่บ้าน มาตั้งแต่เด็กๆ บางครั้งจะใช้วิธีครูพักลักจำ จากคนข้างบ้านที่เล่นดนตรีในวงเหล้า เมื่อมีโอกาสก็จะลองหยิบมาหัดเล่นเอง ความสนใจบวกกับพรสวรรค์ จึงทำให้สามารถเล่นเครื่องดนตรีได้เกือบทุกชนิด ยกเว้นเครื่องดนตรีสากล จึงเป็นที่โดดเด่นในรุ่นๆ เดียวกัน ชนิดหาตัวจับยาก ทุกครั้งที่พ่อทำซิ่ง หรือสะล้อ (อาชีพเสริมแล้วแต่มีคนมาสั่ง) หน่องจะต้องเป็นคนตั้งสายให้ บางครั้งจะต้องทดลองเล่นให้คนที่ซื้อฟังก่อน หน่องจึงต้องไปกับพ่อทุกครั้งที่ได้ขายเครื่องดนตรี (พ่อเล่นดนตรีไม่เป็น) กับความรู้สึกที่ได้เข้าร่วมซ้อมเล่นดนตรี หน่อง บอกว่า

“ชอบ ม่วนที่ได้มาซ้อมด้วยกัน ได้ปะเพื่อนฝูง ถ้าเล่นคนเดียวมันก๊าย จะเล่นได้บ้าเมิน ก็ภูมิใจเหมือนกันที่เขาเล่นหื้อคนอื่นม่อ “

น.ส.พัชรินทร์ สุริยา (มั้น) อายุ 15 ปี หมู่ 4 เป็นลูกคนเดียวของพ่อแม่ เป็นคนที่กล้าพูด กล้าแสดงออก เป็นคนตั้งใจที่จะทำงานให้สำเร็จ จึงมักจะเป็นผู้นำของกลุ่มในการทำกิจกรรมเป็นอีกคนหนึ่งที่มีความสนใจ และตั้งใจที่จะเล่นดนตรีที่บ้าน เวลาวางจึงมักจะหัดเล่นเสมอๆ ความรู้สึกที่ได้เล่นดนตรี มั้น บอกว่า

“ชอบที่ได้มาเล่นดนตรีได้รู้จักเพื่อนๆ ที่อยู่หมู่บ้านอื่น ทำหื้อมีความสนิทสนมกัน อีกอย่าง มันเป็นการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้านเขา คนเล่นดนตรีมีน้อย จึงรู้สึกภูมิใจด้วย ”

พี่ศรีมา เติยอรุ่น (เป็นแกมีด้วย) อายุ 48 ปี หมู่ 7 สามีเสียชีวิตแล้ว มีลูก 2 คน มีอาชีพทำนา รับจ้างทั่วไป จะใช้เวลาว่างในการแต่งเพลง, ซอ ให้เด็กๆ ในละแวกบ้านมาหัดร้องที่บ้านในตอนกลางคืน ในระยะหลังจะนัดเด็กให้มาจดเนื้อเพลง และหัดร้อง ทุกคืนวันศุกร์ นอกจากบทเพลง, ซอ จะสอดแทรกคำสอนอยู่ในเนื้อหาแล้ว พี่ศรีมายังได้สอนมารยาท และการปฏิบัติตัวให้กับ

เด็กๆที่มาเรียนด้วย เพื่อให้เด็กได้รู้และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ในความรู้สึกที่ได้สอนเด็กที่ศรีมาบอกว่า

“ ดีใจที่ได้สอนละอ่อน ดีเอาเขามาสอนนี้ ก็อยากจะหื้อเขาได้รู้ของบ่าเดิมบ่าเก่า ดั่งละอ่อนเข้ามาร้องมาเล่นตริงนี้ เขาจะได้ไปตางอื่น ดีบ่าดี ถึงได้บ่านัก ดั่งมาได้สัก 2-3 คนก็ยังดี”

ด.ญ.กณกริพย์ โพธิ (น้ำ) อายุ 11 ปี หมู่ 7 เป็นเด็กในละแวกบ้านของพี่สีมา รุ่นแรกที่ได้มาหัดร้องเพลงขอ กับพี่ศรีมา ซึ่งมีเพียง 3 คนเท่านั้น(ปัจจุบันมี 14 คน) ความรู้สึกที่ได้มาหัดร้องเพลง, ขอ กับพี่ศรีมาว่า

“ ชอบที่ได้มาหัดขอ เพราะเคยได้ยินเพลงกำเมืองแล้วมันมันดี เนื้อเพลง มันถูกใจ “

สรุปบทบาทหน้าที่และกิจกรรมของกลุ่มผีป่วนที่ผ่านการทดลอง ทั้ง 5 กลุ่ม

กลุ่มแม่เกียงคำ

- บทบาทของเก้ายี่

- เป็นผู้ทำพิธีเกี่ยวกับผีป่วน
- เป็นแกนนำหลักในการพูดคุยประเด็นปัญหาและการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีป่วน
- ประสานงานกับกำลั้งผีและลูกเล้าลูกแบ่ง (เมื่อต้องการทำอะไรเกี่ยวกับผีป่วน เช่นการสร้างหอผีป่วนหลังใหม่ เป็นต้น)
- วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา
- กระตุ้นให้กำลั้งผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับ/พัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีป่วน และปฏิบัติตามที่กลุ่มได้ร่วมกันวางแผนไว้
- ไปบอกข่าวแก่กำลั้งผีในกลุ่มเดียวกัน
- เป็นแกนหลักในการสร้างเครือข่ายกับเก้ายี่อื่นๆที่อยู่ในหมู่บ้านตนเอง
- ช่วยเหลือกลุ่มผีป่วนอื่นๆที่อยู่ในหมู่บ้านตนเอง
- ดูแลลูกหลานและสมาชิกในกลุ่มของตนเอง

- บทบาทของกำลั้งผี

- ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา
- ไปบอกข่าวแก่สมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน
- เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีป่วน (ช่วยทำงานต่างๆในพิธี)
- ดูแลลูกหลาน

- กิจกรรมหลักของกลุ่มแม่เลี้ยงค่า

- แม่เลี้ยงค่าไปชักชวนสมาชิกกลุ่มเดียวกันมาร่วมกิจกรรม
- กำลังผีช่วยกันไปบอกสมาชิกกลุ่ม
- ก่อนวันเลี้ยงผีปู่ย่า แก้วผีกับกำลังผีมีการประชุมเพื่อหาปัญหาและหาแนวทางการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน ,หาแนวทางให้สมาชิกร่วมในวันเลี้ยงผีปู่ย่าให้มากขึ้น และหาแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มฮักแพงกัน
- เกิดการออมเงินเป็นกองทุนผีปู่ย่าเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน
- กำลังผีช่วยดูแลสมาชิกในกลุ่มเดียวกันไม่ให้เกิดปัญหา
- วันเลี้ยงผีปู่ย่ามีการแนะนำลูกหลานสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน
- มีการรวบรวมรายชื่อสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า
- แก้วผีเป็นแกนหลักในการพูดคุยให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าและนำกระดาษที่เขียนเกี่ยวกับหน้าที่ของผีปู่ยามาอ่านให้สมาชิกฟัง
- เปิดเทปขอผีปู่ย่า

กลุ่มแม่ปัด

- บทบาทของแก้วผี

- เป็นผู้ทำพิธีเกี่ยวกับผีปู่ย่า
- ประสานงานกับกำลังผีและลูกเล้าลูกแบ่ง (เมื่อต้องการทำอะไรเกี่ยวกับผีปู่ย่า เช่นการสร้างหอผีปู่ย่าหลังใหม่ เป็นต้น)
- ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ไปบอกข่าวแก่กำลังผีในกลุ่มเดียวกัน

- บทบาทของกำลังผี

- กระตุ้นให้แก้วผี,กำลังผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับเปลี่ยนปัญหาของสมาชิกในกลุ่มทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการประสานงานกับกำลังผีและสมาชิกในกลุ่ม
- เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ของสมาชิกในกลุ่มทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ไปบอกข่าวแก่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน
- เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า (เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการพูดคุยประเด็นปัญหาและการแก้ไขปัญหาสมาชิกในกลุ่ม)
- เก็บรวบรวมปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

-ดูแลลูกหลานและให้สมาชิกปฏิบัติตามที่ได้วางแผนไว้

- กิจกรรมหลักของกลุ่มแม่ปัด

-กำลังผีช่วยกันไปบอกสมาชิกกลุ่มให้มาร่วมกิจกรรม

-ก่อนวันเลี้ยงผีปู่ย่า แก่ผีกับกำลังผีมีการประชุมเพื่อหาปัญหาและหาแนวทางการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน ,หาแนวทางให้สมาชิกร่วมในวันเลี้ยงผีปู่ย่าให้มากขึ้น และหาแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มฮักแพงกัน

-ให้กำลังผี1คนดูแลสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน7ครอบครัว และเก็บข้อมูลปัญหาของสมาชิกที่ตนดูแล เพื่อนำปัญหาของสมาชิกร่วมพูดคุยกันและหาแนวทางช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน

-มีการเขียนกฎระเบียบเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันร่วมกันปฏิบัติ เช่นสมาชิกในกลุ่มไม่ทะเลาะกัน ต้องช่วยเหลือกัน เป็นต้น

-มีการจัดทำรายชื่อสมาชิกทุกคน

-วันเลี้ยงผีปู่ย่าแต่ละครอบครัวพาลูกหลานมาร่วมและมีการพูดคุยเรื่องคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า และมีการอ่านกฎระเบียบด้วย

-ผู้สูงอายุมีบทบาทในการอบรมลูกหลานและมีการผูกข้อมือนิ้ว(มัดมือ) ซึ่งเป็นการให้กำลังใจในการที่จะช่วยคุ้มครองลูกหลาน

-มีการเปิดเทปขอผีปู่ย่าและมีเยาวชนนำดนตรีพื้นเมือง (สะล้อ ซอ ซึง)มาแสดงด้วย

กลุ่มแม่มูล

- บทบาทของเก่าผี

-เป็นผู้ทำพิธีเกี่ยวกับผีปู่ย่า

-เป็นผู้มีบทบาทในการให้คำปรึกษาแก่ลูกหลาน

-ประสานงานกับกำลังผีและลูกเล้าลูกแบ่ง (เมื่อต้องการทำอะไรเกี่ยวกับผีปู่ย่า เช่นการสร้างหอผีปู่ย่าหลังใหม่ เป็นต้น)

-ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มและหาแนวทางการแก้ไข ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

-ไปบอกข่าวแก่กำลังผีในกลุ่มเดียวกัน

- บทบาทของกำลังผี

-กระตุ้นให้เก่าผี,กำลังผี/สมาชิกในกลุ่มเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับปรุงพัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

-เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการประสานงานกับกำลังผีและสมาชิกในกลุ่ม

-เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

-ไปบอกข่าวแก่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

-เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า (เป็นแกนนำหลักในการพูดคุยประเด็นปัญหา และการแก้ไขปัญหามหาชิกในกลุ่ม)

-ดูแลลูกหลานและให้สมาชิกปฏิบัติตามที่กลุ่มร่วมกันคิดและวางแผน

- กิจกรรมหลักของกลุ่มแม่มุล

-กำลังผีช่วยกันไปบอกสมาชิกกลุ่มให้มาร่วมกิจกรรม

-ก่อนวันเลี้ยงผีปู่ย่า แก้วผีกับกำลังผีมีการประชุมเพื่อหาปัญหาและหาแนวทางการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน ,หาแนวทางให้สมาชิกมาร่วมในวันเลี้ยงผีปู่ย่าให้มากขึ้น และหาแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มฮักแพงกัน

-วันเลี้ยงผีปู่ย่า มีการพูดคุยกันถึงแนวทางการช่วยเหลือผู้สูงอายุและสมาชิกในกลุ่มที่มีปัญหา

-มีการไปเยี่ยมผู้สูงอายุ และมีการรวบรวมสิ่งของทำทานต่อผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์

-ผู้สูงอายุมีบทบาทในการอบรม/ให้กำลังใจลูกหลาน เช่นการผูกข้อมื่อ(มัดมื่อ)ให้พร/เป็นสื่อสัญลักษณ์ถึงการดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข นอกจากนี้แล้วผู้ที่มาร่วมในพิธีเอาฝ้ายมัดมื่อกลับบ้านเพื่อมัดมื่อให้ลูกหลานที่ไม่ได้ไปร่วมในพิธี และส่งให้ลูกหลานที่อยู่ต่างจังหวัดด้วย

-จัดทำระบบรายชื่อของสมาชิกในกลุ่ม

-มีการเปิดเทปขอผีปู่ย่า และพูดคุยให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

-วางแผนจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มนางศรีวรรณ

- บทบาทของแก้วผี

-เป็นผู้ทำพิธีที่เกี่ยวกับผีปู่ย่า

-ประสานงานกับกำลังผีและลูกเล้าลูกแบ่ง (เมื่อต้องการทำอะไรที่เกี่ยวกับผีปู่ย่า เช่นการสร้างหอผีปู่ย่าหลังใหม่ เป็นต้น)

-ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มและหาแนวทางการแก้ไข ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

-ไปบอกข่าวแก่กำลังผีในกลุ่มเดียวกัน

- บทบาทของกำลังผี

- กระตุ้นให้แก๊ผี,กำลังผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับ/พัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการประสานงานกับกำลังผีและสมาชิกในกลุ่ม

- เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- ไปบอกข่าวแก่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

- เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า (เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการพูดคุยประเด็นปัญหาและการแก้ไขปัญหาสมาชิกในกลุ่ม)

- ดูแลให้สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติตามระเบียบที่กลุ่มได้วางไว้

- กิจกรรมหลักของกลุ่มนางศรีวรรณ

- กำลังผีช่วยกันไปบอกสมาชิกกลุ่มให้มาร่วมกิจกรรม

- ก่อนวันเลี้ยงผีปู่ย่า แก๊ผีกับกำลังผีมีการประชุมเพื่อหาปัญหาและหาแนวทางการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน ,หาแนวทางให้สมาชิกร่วมในวันเลี้ยงผีปู่ย่าให้มากขึ้น และหาแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มฮักแพงกัน

- วันเลี้ยงผีปู่ย่า ผู้สูงอายุมีการผูกข้อมื่อ(มัดมื่อ)ให้พรลูกหลานที่มาร่วมในพิธี นอกจากนี้แล้วผู้ที่มาร่วมในพิธีเอาฝ้ายมัดมื่อกลับบ้านเพื่อมัดมื่อให้ลูกหลานที่ไม่ได้ไปร่วมในพิธี และส่งให้ลูกหลานที่อยู่ต่างจังหวัดด้วย

- มีการพูดคุยกันถึงแนวทางการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มที่ เกิดการขอมเงินเพื่อช่วยเหลือกัน ให้สมาชิกกู้เงินไปทำเกษตรแบบพอเพียงสำหรับกินในครอบครัวเหลือจึงขายและเป็นพืชที่ไร้สารพิษ มีการเลี้ยงกบ เลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์ เป็นต้น

- มีการมอบทุนให้ผู้สูงอายุที่ขาดคนดูแล คนพิการและเด็กที่ด้อยโอกาส

- จัดทำรายชื่อสมาชิกในกลุ่ม

- มีการเปิดเทปขอผีปู่ย่าและให้ความรู้สร้างความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

กลุ่มนางบัวซอน

- บทบาทของแก๊ผี

- เป็นผู้ทำพิธีที่เกี่ยวกับผีปู่ย่า

- เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการพูดคุยประเด็นปัญหาและการแก้ไขปัญหาสมาชิกในกลุ่ม ในทั้งก่อนวันทำพิธีและวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

-ประสานงานกับกำลังผีและลูกเล้าลูกแบ่ง (เมื่อต้องการทำอะไรที่เกี่ยวกับผีป่วน เช่นการสร้างหอผีป่วนหลังใหม่ เป็นต้น)

-กระตุ้นให้กำลังผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับ/พัฒนา ประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

-ไปบอกข่าวแก่กำลังผีในกลุ่มเดียวกัน

- บทบาทของกำลังผี

-กระตุ้นให้กำลังผี,กำลังผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับ/พัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

-เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการประสานงานกับกำลังผีและสมาชิกในกลุ่ม

-เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไข ปัญหา ของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีป่วน

-ไปบอกข่าวแก่สมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน

-เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีป่วน (เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการพูดคุยประเด็น ปัญหาและการแก้ไขปัญหามหาชิกในกลุ่ม)

-ดูแลลูกหลานและสมาชิกในกลุ่ม

- บทบาทของลูกขึ้น

-กระตุ้นให้กำลังผี,กำลังผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับ/พัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

-เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการประสานงานกับกำลังผีและสมาชิกในกลุ่ม

-เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไข ปัญหา ของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งก่อนวันทำพิธีและในวันทำพิธีการเลี้ยงผีป่วน

-เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีป่วน (เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการพูดคุยประเด็น ปัญหาและการแก้ไขปัญหามหาชิกในกลุ่ม)

-ประสานงานให้สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติตามแผนที่ได้วางไว้

- กิจกรรมหลักของกลุ่มนางบัวซอน

-กำลังผีและกำลังผีช่วยกันไปบอกสมาชิกกลุ่มให้มาร่วมกิจกรรม

-ก่อนวันเลี้ยงผีป่วน กำลังผีกับลูกขึ้นและกำลังผีมีการประชุมเพื่อหาปัญหาและหา แนวทางการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน ,หาแนวทางให้สมาชิกมาร่วมในวันเลี้ยงผีป่วนให้ มากขึ้นและหาแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มฮักแพงกัน

-วันเลี้ยงผีป่วน มีการพูดคุยกันถึงแนวทางการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่ม

-มีการเขียนชื่อสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันของแต่ละครอบครัว

-มีการทำน้ำมันส้มป่อย ผู้สูงอายุมีการผูกข้อมื่อ(มัดมื่อ)ให้พรลูกหลานที่มาร่วมในพิธี นอกจากนี้แล้วผู้ที่มาร่วมในพิธีเอาฝ้ายมัดมื่อและน้ำมันส้มป่อยกลับบ้านเพื่อมัดมื่อให้ลูกหลานที่ไม่ได้ไปร่วมในพิธี และส่งให้ลูกหลานที่อยู่ต่างจังหวัดด้วย

-มีการเขียนกฎระเบียบเกี่ยวกับการช่วยเหลือกันของสมาชิก และมีการคุยกันถึงเรื่องการจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือลูกหลานสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน หลังจากวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าแล้วแกนนำของกลุ่มได้มีการพูดคุยปรึกษาหารือกันหลายครั้งและได้มีการจัดตั้งเป็นกองทุนผีปู่ย่าเพื่อลูกหลานแล้ว

-มีการนำเอกสารข้อมูลหน้าที่ของผีปู่ยามาอ่านให้สมาชิกฟังและให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ตารางที่ 6 สรุปกิจกรรมของกลุ่มผีปู่ย่า(กลุ่มทดลอง)ที่ได้ดำเนินการในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

กิจกรรม \ กลุ่มทดลอง	แม่ เกียงคำ	แม่มูล	แม่ปัด	นางศรี วรรณ	นาง บัวซอน	รวม
<u>1.ก่อนวันทำพิธี</u>						
1.1 เวทีการวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนของแกนนำแต่ละกลุ่ม	✓	✓	✓	✓	✓	5
1.2 แกนนำไปบอกสมาชิกให้มาร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า	✓	✓	✓	✓	✓	5
รวม	2	2	2	2	2	
<u>2.วันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า</u>						
2.1 สมาชิกนำสิ่งของมาเซ่นไหว้	✓	✓	✓	✓	✓	5
2.2 สมาชิกร่วมกันเตรียมอาหารที่จะใช้ในการเซ่นไหว้	✓	✓	✓	✓	✓	5
2.3 ทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า	✓	✓	✓	✓	✓	5
2.4 “กินหอมต๋อม่วน”	✓	✓	✓	✓	✓	5
-ด้านการศึกษา เช่นการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่า	✓	✓	✓	✓	✓	5
-ด้านสังคม เช่นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน	✓	✓	✓	✓	✓	5
-ด้านสุขภาพ เช่นทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ	✓	✓	✓	✓	✓	5

กิจกรรม \ กลุ่มทดลอง	แม่ เกียกคำ	แม่มูล	แม่บัด	นางศรี วรรณ	นาง บัวซอน	รวม
-ด้านเศรษฐกิจ เช่นกองทุน หรือทำเกษตร พึ่งตนเอง	✓	✓	✓	✓	✓	5
-ด้านสิ่งแวดล้อม เช่นเกษตรปลอดสารพิษ	X	X	X	✓	X	1
-การให้ความสำคัญ/การสนับสนุนให้ผู้สูง อายุมีบทบาทมากขึ้น	✓	✓	✓	✓	✓	5
-ด้านการดูแลลูกหลาน เช่นการให้ความ สนใจปัญหาของเด็กและ/หรือการพัฒนา เด็กมากขึ้น	✓	✓	✓	✓	✓	5
รวม	10	10	10	11	10	
3.หลังวันทำพิธี						
3.1มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง	✓	✓	✓	✓	✓	5
รวม	1	1	1	1	1	

หมายเหตุ

✓ มีกิจกรรม X ไม่มีกิจกรรม

(2) ภาพรวมการสืบทอดหน้าที่ของสมาชิกในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า : เมื่อผ่าน การทดลองหรือฟื้นฟูมาแล้ว

ใช้เกณฑ์บทบาทหน้าที่แบบเก่าและแบบใหม่

(2.1) บทบาทหน้าที่ของเจ้าผีและผู้ทำพิธี

- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบเก่า ประกอบด้วย
 - เป็นผู้ทำพิธีประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
 - ประสานงานกับกำลั้งผีและลูกเล่าลูกแบ่ง (เมื่อต้องการทำอะไรที่เกี่ยวข้องกับผีปู่ย่าเช่นการสร้างหอผีปู่ย่าหลังใหม่ เป็นต้น)
- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบใหม่ ประกอบด้วย
 - เป็นแกนนำหลักในการพูดคุยประเด็นปัญหาและการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งก่อนวันทำพิธี ในวันทำพิธีและหลังวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า
 - ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา
 - กระตุ้นให้กำลั้งผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับ/พัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

-ไปบอกข่าวแก่กำลังผีในกลุ่มเดียวกัน

-เป็นแกนหลักในการสร้างเครือข่ายกับเจ้าผีป่วนอื่นๆที่อยู่ในหมู่บ้านตนเอง

เอง

(2.2) บทบาทหน้าที่ของกำลังผี

- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบเก่า ประกอบด้วย

-เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการประสานงานกับกำลังผีและสมาชิกในกลุ่ม

-เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีป่วน (เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการพูดคุย

ประเด็นปัญหาและการแก้ไขปัญหาสมาชิกในกลุ่ม)

- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบใหม่ ประกอบด้วย

-ในอดีตกำลังผีเป็นผู้ชายแต่ปัจจุบันมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

-กระตุ้นให้เจ้าผี,กำลังผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้อง
ปรับปรุง/พัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีป่วน

-เป็นกลุ่มแกนนำหลักในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการ
การแก้ไขปัญหา ของสมาชิกในกลุ่มทั้งก่อนวันทำพิธี ในวันทำพิธีและหลังวันทำพิธีการเลี้ยงผีป่วน

-ไปบอกข่าวแก่สมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน

-เก็บรวบรวมปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันและร่วมวางแผนการแก้ไขปัญหา

แผนการแก้ไขปัญหา

-เป็นแกนนำหลักในการคิดกิจกรรมการพัฒนากลุ่มของตนเอง

เอง

(2.3) บทบาทของลูกเล้าลูกแบ่ง

- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบเก่า ประกอบด้วย

-เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีป่วน พร้อมทั้งชักชวนสมาชิกในครอบครัว

-ร่วมกิจกรรมต่างๆที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันคิดขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือ

สมาชิกในกลุ่ม

-มีการพูดคุยเกี่ยวกับอุดมการณ์ของผีป่วนให้กับสมาชิกในครอบครัวฟัง

-ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ มีบทบาทในการ

ถ่ายทอดความรู้สู่ลูกหลาน

- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบใหม่ ประกอบด้วย

-มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไข

ปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม

-พ่อแม่มีบทบาทในการสนับสนุนให้ลูกหลานเข้าร่วมกิจกรรมที่กลุ่มผี

โครงการแนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน

ปู่ย่าของตนเองจัดขึ้น และได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

-เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมและคิดกิจกรรมร่วมกับแกนนำกำลังผีในกลุ่มผีเดียวกัน

(2.4) บทบาทของลูกขึ้น (ลูกเขย)

- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบใหม่ ประกอบด้วย

- กระตุ้นให้แก๊งผี,กำลังผี/สมาชิกในกลุ่มฯเห็นความสำคัญของการที่ต้องปรับ/พัฒนาประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไข ปัญหา ของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งก่อนวันทำพิธี ในวันทำพิธีและหลังวันทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

- เข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

(3) บทบาทหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า : เมื่อผ่านการทดลองรื้อฟื้นมาแล้ว

จากกระบวนการที่ใช้ในการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า(ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว) และเมื่อกลุ่มผีปู่ย่าทั้ง 5 กลุ่ม (กลุ่มทดลอง) ได้ผ่านกระบวนการต่างๆจนถึงวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าและหลังจากวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าผ่านไปแล้ว สามารถที่จะสรุปได้ว่า ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีบทบาทหน้าที่หลักคือเป็น “สื่อ” หรือ “ก้าวใจ” ในการร้อยรัดดวงใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน พบว่าประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นพื้นที่/เวทีที่ทำหน้าที่ต่างๆดังนี้

- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบเก่า ประกอบด้วย

- ด้านการศึกษา เช่นการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่า
- ด้านสังคม เช่นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน
- ด้านสุขภาพ เช่นทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ
- การให้ความสำคัญ/การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีบทบาทมากขึ้น

- บทบาทหน้าที่ที่เป็นแบบใหม่ ประกอบด้วย

- ด้านเศรษฐกิจ เช่นกองทุน หรือทำเกษตรพึ่งตนเอง
- ด้านสิ่งแวดล้อม เช่นทำเกษตรปลอดสารพิษ
- ด้านการดูแลสุขภาพ เช่นการให้ความสนใจปัญหาของเด็กและ/หรือการพัฒนาเด็กมากขึ้น

นอกจากประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจะเป็น “สื่อ” หรือ “ก้าวใจ” เฉพาะสำหรับ

สมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันดังกล่าวข้างต้นแล้ว ประเพณีการเลี้ยงผีป่วนยังเป็น “สื่อ” ในการสร้างเครือข่ายกลุ่มผีป่วนในระดับต่างๆ ซึ่งทั้งหมดเป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนคิดและสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ในอดีตไม่เคยมี

- ระดับกลุ่มผีป่วนกับกลุ่มผีป่วน เช่น แก้วผี/กำลังผีจากกลุ่มผีป่วนของแม่หมามาร่วมเรียนรู้ในเวทีกลุ่มผีป่วนของแม่ปัด
- ระดับหมู่บ้าน เช่น แม่เกียงคำซึ่งเป็นแก้วผี ได้ชักชวนแก้วผีคนอื่นๆ ที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องการพัฒนากลุ่มผีป่วนเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มผีป่วนของตนเอง
- ระดับตำบล เช่น สภาวัฒนธรรมตำบลมีการจัดเวทีอย่างต่อเนื่องเพื่อให้แก้วผี/กำลังผีของกลุ่มผีป่วนทุกกลุ่มในตำบลได้มีโอกาสเข้าร่วมในเวที

8.3 สรุป

กระบวนการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ซึ่งชาวบ้านตัดสินใจเลือกเพื่อใช้เป็นสื่อในการดำเนินกิจกรรมสำหรับตอบสนอง/รับใช้ “เจ้าของวัฒนธรรม” นั้นมีกระบวนการดำเนินกิจกรรมดังนี้

- ใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรม” ให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจ
- นำข้อมูลผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง เช่น เรื่องปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีป่วนเกิดการเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบย่อยของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ปัญหาของคนในตำบล และตำบลในฝัน เป็นต้น เพื่อให้ชาวบ้านใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจและวางแผนดำเนินกิจกรรม
- คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและปราชญ์ชาวบ้านร่วมกันเลือกกลุ่มผีป่วนจำนวน 5 กลุ่มที่จะทำการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีป่วน
- คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลประสานงานกับครูในโรงเรียนและศิลปินในหมู่บ้านเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีป่วน
- กลุ่มผีป่วนที่เป็นกลุ่มทดลอง แต่ละกลุ่มร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนของตนเอง
- “รูปแบบ” และ “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ในอดีตชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง ประเพณีการเลี้ยงผีป่วนจึงเป็นสื่อในการรวมสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นั่นคือผีป่วนทำหน้าที่ส่วนมากเป็นในระดับกลุ่ม ต่อมาเมื่อชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปอย่าง

มาก “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชาวบ้าน
เริ่มลดลง ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงค่อยๆ ถูกกลบ汰หายไปจนเหลือแต่ใน
ระดับปัจเจกเท่านั้น ต่อมาเมื่อชาวบ้านเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่จะทำการ
ทดลองรื้อฟื้นเพื่อให้สามารถใช้เป็นสื่อสำหรับรับใช้เจ้าของวัฒนธรรม โดยผ่าน
กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาและการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาของเจ้าของ
วัฒนธรรม ผลการดำเนินงานพบว่าประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าสามารถเป็น “สื่อ”
หรือ “ก้าวใจ” ในการร้อยรัดดวงใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ให้คนในชุม
ชนมาร่วมกันแก้ไขปัญหของชุมชน เพื่อชุมชนและโดยชุมชน นั่นคือประเพณีการ
เลี้ยงผีปู่ย่าสามารถพัฒนาให้มีบทบาทหน้าที่เพิ่มขึ้นได้ทั้งในระดับปัจเจก ระดับ
กลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันและระดับเครือข่ายด้วย

ส่วนที่ 3

ประกอบด้วยบทที่ 9,10,11 และ 12 เป็นการวิเคราะห์ผลจากการศึกษา

บทที่ 9 การวิเคราะห์สัญญาณในพิธีกรรม : ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

9.1 ทำไมต้อง “กินหอมต๋อมม่วน” ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

9.2 สัญญาณในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

9.3 พื้นที่/เวลาที่ สาธารณะ : ต้นทุนทางวัฒนธรรม

9.4 ความหมายและหน้าที่ใหม่ : ทางเดินใหม่บนร่องรอยเดิม

บทที่ 10 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

10.1 ผีปู่ย่า : บทบาทหน้าที่จากอดีตถึงปัจจุบัน

10.2 พลังผีปู่ย่า : การขับเคลื่อนเพื่อการสร้าง ความเข้มแข็งชุมชน

10.3 การประเมินผล

10.4 ผลกระทบที่ต่อเนื่อง/ผลสะท้อน

บทที่ 11 แนวทางการสร้างเสริมและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน

11.1 ผีปู่ย่า : ในมิติของการสื่อสาร

11.2 แนวทางการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

11.3 สรุปบทเรียนการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อรับใช้คนในชุมชน

บทที่ 12 สรุปผลการวิจัย การขยายผล และข้อเสนอแนะ

12.1 สรุปผลการวิจัย

12.2 การขยายผล

12.3 ข้อเสนอแนะ

บทที่ 9

การวิเคราะห์สัญญาณในพิธีกรรม : ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

จากกระบวนการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในบทที่ 8 ที่ผ่านมามีพบว่าในการทำพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่านั้น กลุ่มผีปู่ย่าทุกกลุ่มจะมีสัญญาณซึ่งเป็นสื่อในการที่จะสื่อทอดความหมาย(meaning) ของสัญญาณเหล่านั้นเหมือนกันทุกกลุ่ม และในการสื่อทอดความหมาย(meaning) ของสัญญาณนั้น Saussure (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2544:96-97) กล่าวว่าการใช้สัญญาณไม่ได้เป็นไปตามยถากรรม หากแต่มีการจัดขึ้นอย่างเป็นระบบ สัญญาณบางประเภทสื่อความหมายอย่างชัดเจนแต่บางประเภทแฝงไว้อย่างซ่อนเร้น ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าครั้งนี้พบว่าสัญญาณที่มีอยู่ในพิธีกรรมของทุกกลุ่มนั้นเป็นการซ่อนเร้นความหมายเอาไว้ ดังนั้นผู้ศึกษาจะวิเคราะห์หาความหมายของสัญญาณต่างๆโดยใช้ทฤษฎีสัญญาณวิทยาพร้อมกับแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ (2538:23-27) ที่แบ่งวัฒนธรรมเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆคือ (1) ส่วนที่เรามองเห็นได้ อันเปรียบเสมือนส่วนของลำต้น ดอก ใบและผลของต้นไม้ ส่วนนี้เป็นส่วนของวัฒนธรรมที่มักเข้าใจกันโดยทั่วไปคือถ้าพูดถึงวัฒนธรรมก็หมายถึงรำไทย อาหารไทย การแต่งกายด้วยชุดไทยเดิมหรือการประกอบพิธีกรรม เป็นต้น ส่วนนี้อาจจะเรียกว่าเป็นส่วนของ "รูปแบบ" ของวัฒนธรรม เป็นส่วนที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ และ (2) ส่วนที่มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ เป็นส่วนที่อยู่ลึกถ้าเปรียบต้นไม้ก็คือส่วนที่เป็นรากอยู่ใต้ดิน ต้องใช้การคิดไตร่ตรองวิเคราะห์จึงจะเข้าใจ ส่วนที่อยู่ใต้ดินนั้นได้แก่ระบบคิดระบบคุณค่า ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นส่วนที่เป็น "เนื้อหา" ของวัฒนธรรม ฉะนั้นเวลาที่เรามองเห็นการทำพิธีกรรม จากสิ่งที่เรามองเห็น(รูปแบบ) เราจะต้องคิดพิจารณาไตร่ตรองและวิเคราะห์ลงไปหาสิ่งที่เรามองไม่เห็นได้ด้วยตาแต่สามารถสัมผัสได้ด้วยปัญญาและจิตใจ กล่าวคือในพิธีกรรมดังกล่าวมีคุณค่าอะไรอยู่เบื้องหลัง วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นตัวแทนต้องการสื่อความหมายใด เช่นความเสียสละ ความรักเพื่อนมนุษย์ ความเมตตากรุณา ความสมณะ ความอ่อนน้อมถ่อมตน หรือเป็นตัวแทนคุณค่าของความเห็นแก่ตัว โลก ไร้เมตตา ไม่สอดคล้องกับสภาพชีวิตที่เป็นอยู่

ในการทำพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าครั้งนี้มีกลุ่มผีปู่ย่าที่เป็นกลุ่มทดลองหลายกลุ่มได้มีการนำเอาวัสดุอื่นๆเช่น แผ่นกระดาษที่มีชื่อสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่า แผ่นกระดาษเกี่ยวกับหน้าที่ของผีปู่ย่า น้ำมันส้มป่อย และเส้น/เชือกฝ้ายที่จะใช้ผูกข้อมือ เป็นต้น ใส่รวมเป็นวัตถุใช้สำหรับเช่นไหว้ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าด้วย ปรัชญาการณเช่นนี้ผู้ศึกษาจะนำแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์ทางโลก-ทางธรรมมาช่วยในการอธิบาย

นอกจากนี้แล้วผู้ศึกษาต้องการวิเคราะห์ว่าในบริเวณการทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่านั้นเป็นพื้นที่/เวที สาธารณะสำหรับสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันจริงหรือไม่ โดยผู้ศึกษาจะใช้แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทศนะของ Habermas มาเป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ประเด็นการนำเสนอมีดังนี้

9.1 ทำไมต้อง “กินหอมต๋อมม่วน” ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

9.1.1 การเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

9.1.2 การทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

9.1.3 กินซากของผี อยู่ดีมีสุข

9.1.4 กลับจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

9.2 สัญลักษณ์ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

9.2.1 พร้อมกันตึงหมูตึงจุม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน : ย่าจิ้นไก่

9.2.2 กินอาหารแบบห่วมญาติพี่น้อง ได้มากิน มาอู้ มาปะกัน : ข้าวเหนียวหนึ่ง

9.2.3 ม่วนอกม่วนใจ่ ดีอกดีใจ่ : พฤติกรรมการแสดงออกของสมาชิก

9.3 พื้นที่/เวทีสาธารณะ : ต้นทุนทางวัฒนธรรม

9.4 ความหมาย และหน้าที่ใหม่ : ทางเดินใหม่บนร่องรอยเดิม

จากปรากฏการณ์ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าของกลุ่มทดลองทั้ง 5 กลุ่ม ผู้ศึกษาพบว่าความหมายของพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าทั้งหมดอยู่ที่คำว่า “กินหอมต๋อมม่วน” ซึ่งผู้ศึกษาเชื่อว่าเป็นหัวใจและเป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าทั้งหมด เพราะสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าทุกคนและทุกกลุ่มที่ผู้ศึกษาได้มีโอกาสพูดคุยด้วยจะใช้คำว่า “กินหอมต๋อมม่วน” เป็นคำหลัก ดังนั้นผู้ศึกษาจะใช้คำนี้เป็นคำหลักในการอธิบายปรากฏการณ์และสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าในครั้งนี้

9.1 ทำไมต้อง “กินหอมต๋อมม่วน” ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

ในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า การทำพิธีกรรมนั้น พบว่าโดยทั่วไปแล้วในวันเลี้ยงผีปู่ย่าทุกกลุ่มจะมีขั้นตอนหรือ“รูปแบบ”ที่คล้ายๆกันดังนี้

9.1.1 การเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

ที่บ้านแก๊ผี สมาชิกที่มาก่อนจะช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของ เช่นเตรียมภาดใส่ดอกไม้ ข้าวสาร และธูปสำหรับไหว้ผีปู่ย่าวางไว้ที่หน้าหิ้งผี ถ้าหิ้งผีปู่ย่ามีหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมภาดสำหรับใส่ดอกไม้ ธูป ข้าวสารและภาดสำหรับอาหารเพียงหนึ่งภาด ถ้าหิ้งผีปู่ย่าและผีย่าแยกกันก็จะจัดเตรียมภาดสำหรับใส่ดอกไม้ ธูป ข้าวสารและภาดสำหรับอาหารสองภาดแยกกัน

เมื่อสมาชิกกลุ่มผีเดียวกันมาถึงบ้านแก๊ผีแล้วจะนำสิ่งของที่จะใช้เช่น ไหว้มารวมกันแต่ละจุดเช่น ข้าวเหนียวหนึ่ง ไก่หรือไข่ และ/หรือสิ่งของอื่นๆที่เตรียมมาเช่น เหล้า ผลไม้ ขนมหรือพืชผักต่างๆ จะเอาไปไว้รวมกันที่หลังบ้าน ส่วนดอกไม้ ธูปและข้าวสารจะนำไปไว้ในภาดที่เตรียมไว้ที่

บริเวณด้านหน้าห้องผีป่วน และจะมีการบอกกล่าว/แจ้งให้ผีป่วนรับรู้ว่าคุณได้มาร่วมในพิธีครั้งนี้ด้วย หรือถ้ามีญาติพี่น้องคนใดไม่ได้มาร่วมแต่ฝากของมา ผู้ที่นำสิ่งของมานั้นก็จะบอกให้ผีป่วนรับรู้ด้วย

จากนั้นสมาชิกที่มาในงาน (ส่วนมากเป็นผู้หญิง) กลุ่มหนึ่งจะช่วยกันฆ่าไก่ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งจะช่วยกันเตรียมเครื่องที่ใช้ในการทำอาหาร เช่น พริกแห้ง หอมแดง กระเทียม ข่า ตะไคร้ เม็ดมะขวง (พืชสมุนไพรภาคเหนือ) ทั้งหมดนำไปคั่วและตำให้ละเอียดรวมเรียกว่า "น้ำพริกยาจิ้นไก่" อาหารที่ทำจะมีเพียงชนิดเดียวคือยาจิ้น (ยาจิ้นไก่) ตามสูตรภาคเหนือ

วิธีการทำยาจิ้นไก่ คือเอาไก่เป็นตัวที่สมาชิกลำเอามาต้มให้สุก จากนั้นช่วยกันฉีกไก่เป็นชิ้นเล็กๆพอคำจนหมดทุกตัว นำไก่ที่ฉีกเป็นชิ้นๆไปใส่รวมกันในหม้อใบใหญ่ เอาเครื่องแกงที่เตรียมไว้แล้วมาผสมกับไก่ในหม้อเติมน้ำที่ใช้ต้มไก่พอขลุกขลิก ใส่ น้ำปลา หอม ผักชีที่หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ อาหารที่ทำห้ามคนทำชิมก่อนเพราะเผ็ดจะไม่กิน

ผู้ที่มีหน้าที่ดังกล่าวนอกจากจะเตรียมสิ่งของแล้วก็มีการพูดคุยซักถามสาระทุกข์สุขดิบกันไปด้วย ส่วนคนที่มาร่วมงานแต่ไม่มีหน้าที่ใดๆก็จะนั่งพูดคุยกันในบ้านหรือตามใต้ต้นไม้ เรื่องที่พูดคุยกันส่วนมากเป็นเรื่องการทำมาหากินและที่เกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัว เช่นมีใครไปทำงานที่ไหนบ้าง มีความเป็นอยู่อย่างไร เป็นต้น

เมื่อเตรียมอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องเตรียมสำหรับอาหาร จำนวนสำหรับอาหารขึ้นกับว่าในบ้านแก้ามีนั้นจัดหิ้งผี (ผีป่วน) หรือห่อผี หรือตูบผี (ผีอะฮัก) อย่างไร เช่นถ้าหิ้งผีป่วนมีหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมถาดสำหรับอาหารเพียงหนึ่งถาด ถ้าหิ้งผีป่วนและผีอะฮักแยกกันก็จะมีถาดอาหาร2ถาด หรือหิ้งผีป่วนหนึ่งหิ้งและตูบผีอะฮักหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมถาดสำหรับอาหารสองถาดแยกกัน ด้วย

ในสำหรับอาหารประกอบด้วย(1)ข้าวเหนียวหนึ่งถ้วย (ได้มาจากที่สมาชิกลำเอามาจากบ้านของตนเองแล้วผู้เตรียมสำหรับอาหารจะนำข้าวเหนียวหนึ่งจากของสมาชิกทุกคนๆละประมาณหนึ่งหยิบมือใส่รวมกันเป็นหนึ่งถ้วย) ข้าวเหนียวหนึ่งที่สมาชิกทุกคนนำมานั้นส่วนหนึ่งนำไปไหว้เพื่อให้ผีป่วนได้กินและส่วนที่เหลือสำหรับใช้กินร่วมกันหลังจากเสร็จพิธี (2)อาหารคือยาจิ้นไก่1-2ถ้วยและซอ (3)ขนมและหรือผลไม้(4)เผียง บุหรี่ หมากและพลู (5)เหล้า1ขวดและแก้ว1ใบที่มีเหล้าด้วย(6) น้ำดื่มใส่น้ำดันและแก้วใส่น้ำ

9.1.2 การทำพิธีเลี้ยงผีป่วน

ฝ่ายแม่บ้านเมื่อเตรียมสำหรับอาหารและสิ่งของที่จะใช้ไหว้เรียบร้อยแล้ว จะนำไปให้ผู้ทำพิธีสำหรับสถานที่ทำพิธีนั้นจะทำที่หน้าหิ้งผี(อยู่ในห้องนอนของแก้าผี) หรือห่อผีหรือตูบผีเท่านั้น ดังนั้นถ้าบ้านแก้ามีหิ้งผีแห่งเดียวคือรวมทั้งผีป่วน ผู้ทำพิธีก็จะทำที่หน้าหิ้งผีป่วนแห่งเดียวแต่ถ้า

บ้านแก๊วที่แยกฝายบนบ้านสวนฝายข้างบ้านหรือฝายบ้านและฝายฮักอยู่ด้านล่าง ผู้ทำพิธีก็จะต้องนำสำหรับอาหารแบ่งไปทำพิธีสองแห่ง

สำหรับอาหารและสิ่งของต่างๆเมื่อนำมาวางไว้ที่หน้าห้องหรือหอหรือตึบแล้ว ผู้ทำพิธีจะนั่งที่หน้าสำหรับอาหารและสิ่งของที่ใช้ไหว้ นอกจากนั้นแล้วอาจจะมีแก๊วและสมาชิกผีเดียวกัน(ลูกเล้าลูกแป้ง)มานั่งดูด้วยก็ได้ จากนั้นผู้ทำพิธีจะสื่อสารกับผีปู่ย่าเพื่อเชิญผีปู่ย่ามากินโดยใช้ภาษาพื้นเมือง

จากนั้นผู้ทำพิธีและสมาชิกผู้ที่นั่งดูจะพูดคุยเรื่องต่างๆเกี่ยวกับความเป็นอยู่เช่นการทำมาหากิน ลูกหลานอยู่ที่ไหนบ้าง เป็นต้น ซึ่งจะเป็นกลุ่มย่อยๆ ช่วงดังกล่าวหมายถึงเป็นช่วงเวลาให้ผีปู่ย่าได้กินอาหารทั้งระยะเวลาประมาณ10-15นาที จากนั้นผู้ทำพิธีจะเข้าไปนั่งที่เดิมและจะขอเก็บสิ่งของและขอให้ลูกหลานได้กินสิ่งของที่เหลือ

ผู้ทำพิธีจะบอกให้แม่บ้านช่วยกันยกสำหรับอาหารและสิ่งของที่ใช้ไหว้ออกไปข้างนอก ส่วนดอกไม้ ธูปและข้าวสารนั้นจะเก็บไว้บนหิ้งผี ถือเป็นอันเสร็จพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า ซึ่งจะเสร็จประมาณช่วงที่จะรับประทานอาหารกลางวัน

9.1.3 กินซากของผี อยู่ดีมีสุข

อาหารที่นำออกมาจากพิธีการไหว้จะถูกนำมารวมกับอาหารที่เหลืออยู่เช่น ข้าวเหนียวหนึ่งจากในพิธีไหว้จะนำมารวมกับข้าวเหนียวที่สมาชิกนำมาทั้งหมดและเช่นเดียวกันกับย่ำจิ้นไก่จากในพิธีไหว้(จากในถ้วย)จะนำมารวมกับย่ำจิ้นไก่ที่อยู่ในหม้อใบใหญ่ จากนั้นสมาชิกจึงจัดแบ่งย่ำจิ้นไก่และข้าวไปกินร่วมกัน รวมทั้งเหล้าที่ใช้เลี้ยงผีปู่ย่าแล้วจะนำมาแบ่งกันดื่มกิน(เหล้าทั้งหมดเป็นเหล้าหมักและชาวบ้านต้มเอง) พูดคุยซักถามสารทุกข์สุกดิบ คนเฒ่าคนแก่สอนลูกหลานแสดงความรักความห่วงใยเช่นการที่คนเฒ่าคนแก่เอามือจับหัว ลูกหน้าและลูกหลังลูกหลาน ให้ศีลให้พร และให้ความอบอุ่นแก่ลูกหลาน และร่วมกันวางแผนการช่วยเหลือการทำไร่ทำนา(เอามือกัน) และสนุกสนานร่วมกัน จากนั้นจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน ก่อนกลับบ้านสมาชิกที่มาร่วมแต่ละครอบครัวจะนำอาหาร(ย่ำจิ้นไก่)ที่เหลือกลับบ้านด้วย ผู้ที่ไม่ได้มาร่วมแต่ฝากเงินหรือสิ่งของมาร่วมก็จะได้รับแบ่งปันอาหารที่เหลือด้วยเช่นเดียวกัน และเมื่อทุกคนร่วมกันกินอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทุกคนได้ช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงแยกย้ายกันกลับ

9.1.4 กลับจากพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า

แต่ละครอบครัวได้อาหารที่เหลือจากในงานกลับมาบ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำ เมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกันแล้วปู่ ย่า ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอนลูกหลาน โดยจะเริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมื้อนั้นว่าได้มาจากในงานพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าและจะ

เชื่อมโยงต่อว่าผีป่วนคือใคร ผีป่วนดูแลลูกหลานเรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดผิดถ้าทำผิดแล้วจะถูกผีป่วนลงโทษเช่นทำให้เจ็บ ป่วยเป็นต้น

สรุปตั้งแต่ช่วงที่สมาชิกร่วมกันจัดเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในการเซ่นไหว้ ช่วงพิธีการเซ่นไหว้ และช่วงกินซากของผี อยู่ดีมีสุข กระบวนการทั้งหมดนี้ชาวบ้านเรียกว่า “กินหอมต้อมม่วน”

คำว่า “กินหอมต้อมม่วน”

พ่อหนานยาย บอกว่า

“มันเป็นกำบ่าเก่า เป็นความปอ-อก-ปอ-ใจที่ได้มากินด้วยกัน

พร้อมกันตึงหมู่ตึงจุม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”

“กิน” หมายถึง “ป็น้องได้กินข้าวปลาอาหารด้วยกัน”

“หอม” หมายถึง “ความปอใจในรสชาติของอาหาร จืดอกจืดใจ มีความสุขที่ได้มากินด้วยกัน”

“ต้อม” หมายถึง “ความพร้อมเพรียงที่ได้มาอยู่ด้วยกัน กินด้วยกัน”

“ม่วน” หมายถึง “ม่วนอกม่วนใจ ดีอกดีใจ มีความปิติยินดี หมู่ญาติพี่น้องได้มาพบกัน”

พ่อหนานอนันต์ บอกว่า

“กิน” หมายถึง “กินอาหารแบบห่มญาติพี่น้อง”

“หอม” หมายถึง “การได้มากิน มาอู้ มาปะกัน”

“ต้อม” หมายถึง “คนที่เป็นญาติมาต้อมกัน”

“ม่วน” หมายถึง “สนุกสนานยินดี ม่วนอกม่วนใจ ดีได้มาปะ มาอู้ถามสารทุกข์สุขดิบกัน”

“กินหอมต้อมม่วน” จึงเป็นสำนวนที่สมาชิกกลุ่มผีป่วนใช้ ไม่ใช่การกินเพื่อเติมสารอาหาร สำหรับการเพิ่มพลังให้กับร่างกายเท่านั้น แต่การกินในพิธีการเลี้ยงผีป่วน เป็นการกินแบบรวมหมู่ญาติพี่น้อง เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูกและญาติพี่น้อง อีกทั้งเป็นการหล่อหลอมความเกรงใจ รู้จักการเคารพผู้อื่นที่กินร่วมกัน รวมถึงเป็นการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอีกด้วย นั่นคือการกินแบบศักดิ์สิทธิ์คือต้องมีความรักความห่วงใยและการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน”

ซึ่งความหมายดังกล่าวจะแสดงออกในพิธีกรรมการเลี้ยงผีป่วนทั้งที่เป็น “รูปธรรม” และที่เป็น “นามธรรม”

9.2 สัญลักษณ์ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีป่วน

9.2.1 พร้อมกันตึงหมู่ตึงจุม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน : ย่าจิ้นไก่

ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่ามีอาหารชนิดเดียวคือ“ย่ำจิ้นไก่” เป็นอาหารพื้นเมืองของคน
ล้านนาและเป็นอาหารชนิดเดียวที่ใช้ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าประจำปีของทุกกลุ่มผีปู่ย่า ไม่มี
อาหารอื่นๆเลย ดังนั้นจึงเป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า

ทำไมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าต้อง“ย่ำจิ้นไก่” เท่านั้น ไก่เป็นตัวแทนทางสัตว์ที่เกี่ยวกับ
ความอุดมสมบูรณ์

ในความหมายของการยำนั่นคือการเอาหลายๆสิ่งหลายๆอย่างมารวมกันเพื่อทำอย่าง
ใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่านั้นมีการทำย่ำจิ้นไก่อย่างเดียว สิ่งของที่ใช้ในการทำเช่น
ไก่ พริก ผัก และเครื่องปรุงต่างๆนั้นทั้งหมดได้มาจากสมาชิกกลุ่มผีเดียวกันไม่มีการซื้อขายหาได้
จากบ้านใกล้เคียงเรือนเคียง ซึ่งมาจากหลากหลายครอบครัว ทั้งใกล้และไกล สมาชิกที่เป็นกลุ่มผีเดียวกัน
กันต้องนำมาด้วยใจซึ่งมีความเชื่อในสิ่งเดียวกัน และอาจจะหมายถึงการรวมเอานิสัยใจคอคนใน
เก้าอี้เดียวกัน ที่มีความสนิทสนมกัน หรืออาจจะผัดพ้องหมองใจกันบ้าง แล้วก็มาช่วยกันทำย่ำจิ้น
ไก่ขึ้นมาจากสิ่งของทั้งหมดที่ญาติพี่น้องในกลุ่มผีเดียวกันนำมารวมกันเป็นหนึ่งเดียวคือย่ำจิ้นไก่
เป็นการสร้างความสัมพันธ์กันใหม่และผูกมิตรกันทุกปีไม่ให้ห่างเหินกัน ดังที่มีคนกล่าวว่า

“พริกบ้านเหนือ บ่าเชื่อบ้านใต้ ผักไผ่ฮ่อมฮั่ว”

พ่อหนานยาย เมืองมูล บอกว่า

“ ย่ำจิ้นไก่คือเอาไก่อกับน้ำพริกมา-กนสนกัน(ผสม) ย่ำตวยกัน เหมือนกับเอาลูกเล้าลูกแบ่ง
ญาติพี่น้องผีเดียวกัน มาฮวมกัน หวันกัน หื้อมีความผูกพันธ์ แน่นแฟ้น เหมือนย่ำจิ้นไก่ “

พ่อหนานอนันต์ ปาระมี บอกว่า

“ ย่ำจิ้นไก่เป็นอาหารพื้นเมือง เอาไก่ทุกตัวมาฉีก เป็นอันน้อยๆเอามาฮวมกัน ผสมกันหื้อ
มันเข้มข้นขึ้น หื้อได้กินไก่ทุกตัว ไก่ของทุกคนที่เอามา เป็นการกระชับความสัมพันธ์กัน
หื้อมันเหนียวแน่น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน “

จากคำพูดของปราชญ์ชาวบ้านทั้งสองท่าน จะเห็นว่าการย่ำจิ้นไก่คือการเอาไก่ ที่ต้มสุก
แล้วมาฉีกเป็นชิ้นเล็กๆแล้วเอามาผสมกับน้ำพริก ให้ไก่อกับน้ำพริกเข้ากัน การที่เอาไก่ทุกตัวมาฉีก
ย่ำเลี้ยงผีปู่ย่า เสมือนเป็นตัวแทนของสมาชิกลูกเล้าลูกแบ่งทุกคนที่เป็นสมาชิกผีเดียวกัน ทุกคน
เป็นญาติพี่น้องกัน เท่าเทียมกัน ที่ผ่านมาอาจเคยมีการผัดพ้องหมองใจกันมาบ้าง แต่ในวันนี้
เป็นต้นไปต้องเริ่มต้นใหม่ ทุกคนต้องร่วมกันร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์กันใหม่ให้
แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ย่าจิ้นโก่ต้องทำรวมอยู่ในหม้อใบเดียวกัน เมื่อแม่บ้านเตรียมเสร็จเรียบร้อยแล้วจะตักใส่ถ้วยเพื่อนำไปเข้าพิธีเซ่นไหว้ผีปู่ย่า

9.2.2 กินอาหารแบบห่มญาติพี่น้อง ได้มากิน มาอู้ มาปะกัน : ข้าวเหนียวหนึ่ง

เป็นสื่อสัญลักษณ์ชนิดหนึ่งที่พบในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าคือข้าวซึ่งสมาชิกทุกคนต้องเอามาร่วมในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า เพราะข้าวถือว่าเป็นอาหารหลักของคนไทยมาแต่อดีต ข้าวเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตของทุกคน จึงมีความเชื่อและให้ความเคารพบูชาต่อข้าวมาโดยตลอด จึงได้นำข้าวมาเป็นเครื่องพิธีกรรมที่สำคัญจะขาดไม่ได้ ผู้เตรียมสิ่งของเซ่นไหว้จะนำข้าวเหนียวหนึ่งจากของสมาชิกทุกคนๆละประมาณหนึ่งหยิบมือใส่รวมกันเป็นหนึ่งถ้วย (ข้าวเหนียวหนึ่งส่วนที่เหลือของสมาชิกทุกคนนั้นจะเก็บเอาไว้สำหรับใช้กินร่วมกันหลังจากเสร็จพิธี) แล้วจึงนำถ้วยข้าวเหนียวหนึ่งไปใส่ไว้ในสำรับเดียวกับของเซ่นไหว้อื่นๆ จากนั้นก็นำของเซ่นไหว้ทั้งหมดไปเข้าพิธีกรรม

เมื่อเสร็จพิธีเซ่นไหว้แม่บ้านจะนำข้าวเหนียวหนึ่งในถ้วยที่ได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้ว แม่บ้านจะนำมาใส่จานรวมกับข้าวเหนียวหนึ่งที่สมาชิกทุกคนนำมาจากนั้นจัดแบ่งออกเพื่อนำไปกินร่วมกัน

สำหรับย่าจิ้นโก่จากในถ้วยที่ผ่านพิธีเซ่นไหว้แล้ว แม่บ้านจะนำมาเทรวมกับย่าจิ้นโก่ในหม้อใบเดิมที่มีย่าจิ้นโก่อยู่ จากนั้นจะผสมคลุกเคล้าให้เข้ากันแล้วจึงตักใส่ถ้วยแบ่งกันไปกิน

ทั้งย่าจิ้นโก่และข้าวเหนียวหนึ่งดังกล่าวข้างต้นมีความหมายว่าทั้งหมดรวมเป็นหนึ่งเดียว แล้วเปรียบเสมือนญาติพี่น้องทุกคนต้องรวมใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวให้เหนียวแน่นและกลมกลืนกันเช่นเดียวกับข้าวเหนียวหนึ่งและย่าจิ้นโก่ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า เพราะกว่าจะได้ย่าจิ้นโก่1หม้อต้องใช้วัสดุอุปกรณ์หลายอย่างมาผสมรวมกันซึ่งสิ่งของดังกล่าวได้มาจากสมาชิกทุกคนจะขาดไม่ได้ ส่วนข้าวได้จากการรวบรวมของสมาชิกทุกคนเช่นเดียวกัน ทั้งหมดได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้วทำให้เกิดความ**“ศักดิ์สิทธิ์”** และ**“เป็นข้อตกลงร่วมกัน/สัญญาใจ”** ของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน ดังคำพูดของผู้ทำพิธีในขณะเริ่มทำพิธีที่พูดว่า

“ขณะนี้หมู่ข้าเป็นลูกเล้าลูกแบ่ง ดึงหมัดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”

ดังนั้นทุกอย่างที่สมาชิกมีการกระทำและพูดคุยกันในวันนี้จึงเปรียบเสมือนเป็น**“พันธะสัญญาทางใจและวาจา”** หรือเป็น **“สัญญาประชาคม”** ที่สมาชิกทุกคนได้ออกปากกับบรรพบุรุษเอาไว้ ดังนั้นสมาชิกทุกคนต้องยึดถือและนำไปปฏิบัติ สมาชิกทุกคนที่ได้มาร่วมในพิธีรวมทั้งที่ไม่ได้มาร่วมจะได้กินข้าวและย่าจิ้นโก่ที่ได้รวมใจเป็นหนึ่งเดียวโดยผ่านพิธีกรรมมาแล้วถือว่าเป็น**“สิ่งศักดิ์สิทธิ์”** นั้นจะทำให้ตนเองมีความสุขดังคำพูดของแม่มูล แก้วคำอายุ67ปี ที่บอกว่า**“กินหอม ต่อมม่วน กินซากของผี ยะหื้ออยู่ดีมีสุข”** ความสุขในที่นี้หมายถึงการที่ได้เห็นญาติที่

น้องทั้งหมดมาร่วมกันทำบุญถึงบรรพบุรุษ และได้ลุ้นสัจจะวาจาว่าจะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

9.2.3 ม่วนอกม่วนใจ ดีอกดีใจ : พฤติกรรมการแสดงออกของสมาชิก

นอกจากสัญญาต่างๆที่พบในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าดังกล่าวแล้ว ยังพบพฤติกรรมที่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันแสดงออกในเวที เช่นการที่ลูกหลานเดิน/คลานเข้าหาผู้สูงอายุก้มกราบที่ตักและถามไถ่สารทุกข์สุกดิบ ผู้สูงอายุใช้มือโอบกอดไหล่ แล้วค่อยๆลูบหน้า ลูบหัว ลูบหลัง พร้อมทั้งการให้ศีลให้พร ให้อยู่ดีมีสุข ให้ญาติพี่น้องรักกัน และรู้จักการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในขณะเดียวกันลูกหลานก็ใช้มือทั้งสองข้างโอบกอดผู้สูงอายุโดยสัญญาตามธรรมชาติของความ เป็นคนที่ยังบริสุทธิ์โดยไม่ต้องมีคนสอน ภาพดังกล่าวตลอดจนคำพูดที่ต่างฝ่ายต่างสื่อสารถึงกัน และกันในห้องมอดอันอบอุ่นระหว่างคนสองวัยที่เป็นญาติพี่น้องกันนั้นย่อมสะท้อนและตอกย้ำให้เห็นถึงความรักความห่วงใย และความผูกพันซึ่งกันและกัน เพื่อร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นและเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็น "สัญญาใจ" ที่ไม่ต้องเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า (แม่มูลและแม่เลี่ยม ทั้งสองคนเป็นญาติเฒ่าให้ฟังซึ่งมีข้อมูลที่สอดคล้องกัน)

9.3 พื้นที่/เวที สาธารณะ : ต้นทุนทางวัฒนธรรม

อดีตที่ผ่านมาคนในตำบลวอแก้วมีการจัดงานที่เกี่ยวข้องกับประเพณี/พิธีกรรมต่างๆที่เป็นของคนในชุมชน เกือบทุกเดือนบางเดือนมีการจัด 2-3 ครั้ง เพราะพิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งจนอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมก็คือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นสื่อกลาง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารทางสังคม เป็นกระบวนการของการกล่อมเกลாத่างสังคม(Socialization) เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนจำนวนมาก มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการประพฤติปฏิบัติตามแนวคิดความเชื่อสืบๆกันมา แต่การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะให้นัยลึกซึ้งมากกว่า เพราะนอกจากจะได้รับสารที่สื่อโดยตรงแล้ว ยังได้รับสารสื่อโดยทางอ้อมที่จะทำให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ด้วย แต่สื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่อาจจะส่ง "สาร" ได้ไม่เต็มรูปแบบนัก แต่ "สาร" ที่มาจากสื่อของพิธีกรรมกลับมีความแนบเนียนกลมกลืนกับพิธีกรรม จนบางครั้งกลายเป็นเรื่องยากต่อการตีความ "สาร" ที่สื่อผ่านทางพิธีกรรมนั้นนพณธ์ สัมมา และคณะ(2534)

พิธีกรรมมีความหมายเป็นเครื่องมือที่สามารถผูกพันคนจำนวนมากเข้าด้วยกัน คิด เห็น รู้สึกและจินตนาการในเรื่องเดียวกันด้วยแนวทางที่คล้ายคลึงกัน ประเพณี/พิธีกรรมต่างๆในชุมชน จึงเป็นเวทีสาธารณะและเป็นช่องทางการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้คนทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัยและทุกชน

ชั้นที่มีอยู่ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ ซึ่งการมีส่วนร่วมของคนแต่ละกลุ่มนั้นมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไปแล้วแต่ว่างานประเพณี/พิธีกรรมนั้นๆมีหน้าที่เพื่ออะไร

ในอดีตประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละกลุ่มจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมทั้งก่อนวันทำพิธีวันทำพิธีและหลังวันทำพิธีก็ต้องมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ทุกกิจกรรมมีเป้าหมายเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน โดยแต่ละกลุ่มมีเวทีสาธารณะเป็นเครื่องมือหลักสำหรับให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองได้มีโอกาสพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

แต่ในระยะประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันพบว่า เวที/พื้นที่สาธารณะแบบเก่าเริ่มหายไป เวทีแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุยกันของกลุ่มคนขนาดเล็ก ที่มีกิจกรรมหรือปัญหาล้ายๆกันได้หายไป บทบาทของกำลังผีก็หายไปด้วย ดังนั้นพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่แต่ละจัดขึ้นในชุมชนจึงไม่ใช่เป็นเวที/พื้นที่สำหรับการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น/การมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มที่มีอยู่ในสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน (อาจจะไม่ได้ตั้งใจ)

จากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทำให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เริ่มแตกต่างกัน(จากอดีตที่มีวิถีชีวิตคล้ายๆกัน) เช่นรับราชการ ไปทำงานต่างจังหวัด ทำงานต่างประเทศ ผู้นำที่เป็นทางการ(ผู้ใหญ่บ้าน ,กำนันและอบต.)มีการประชุมในระดับอำเภอ จังหวัดหรืออบรรมอื่นๆ ทั้งภายในหมู่บ้านและภายนอก นักเรียนไปเรียนต่างจังหวัดพักหอพัก ชาวบ้านทำการผลิตภายใต้ระบบพันธะสัญญา(ทำงานเพื่อให้ผลผลิตออกตามช่วงเวลา) ปัจจัยดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลาว่างที่จะมาพูดคุยปรึกษาหารือกันหรือถ้ามีก็ใช้เวลาว่างที่ไม่ค่อยตรงกัน และถ้าจะใช้ช่วงเวลากลางคืนเพื่อพูดคุยกันส่วนมากจะเป็นช่วงพักผ่อนเพราะทำงานหนักมาทั้งวันประกอบกับมีสื่อสมัยใหม่คือโทรทัศน์ให้ดูได้ตลอด

ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันมากซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ โอกาสในการที่จะเข้าร่วมในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงน้อยลงลงไปด้วย แต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจึงพบมีเฉพาะผู้หญิงไม่กี่คนเท่านั้นที่ยังเข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอ ส่วนผู้สูงอายุไม่ค่อยได้มาร่วมเพราะไม่มีบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรม ทั้งๆที่ในอดีตพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการอบรมสั่งสอน กลุ่มมเกลลา เพราะรักใคร่และห่วงใยลูกหลาน เป็นเวทีแสดงความรู้ ความสามารถและความเชี่ยวชาญ ในแต่ละด้านของผู้สูงอายุ/ปราชญ์ชาวบ้าน ดังนั้นเวทีนี้จึงเป็นเวทีการถ่ายทอด”ประสบการณ์ชีวิต” ที่มีทั้งส่วนที่ประสบความสำเร็จและความล้มเหลวที่ผ่านมา ซึ่งไม่สามารถหาเรียนได้ในตำรา เป็นการถ่ายทอดจากผู้มีประสบการณ์ตรง(ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ)สู่คนรุ่นลูกและรุ่นหลาน ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

พื้นที่/เวทีในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงมีแต่กลุ่มคนผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านกลุ่มเดียวที่มาร่วม ส่วนกลุ่มคนรุ่นอื่นๆเช่นเด็ก เยาวชน พ่อบ้าน และผู้สูงอายุ หายไปจากพื้นที่/เวทีนี้ ความสัมพันธ์

ของระบบเครือญาติจึงเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ ที่ไม่ได้เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการดูแลผู้สูงอายุและเด็ก ดังนั้นกลไกของหมู่บ้านแบบเก่าจึงไม่สามารถควบคุม/ดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกันได้เพราะเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ ผู้สูงอายุจึงไม่มีบทบาทในการที่จะให้การอบรมสั่งสอนลูกหลานได้ ช่องว่างระหว่างวัยจึงห่างกันอย่างมาก สายสัมพันธ์ที่เคยมีในฐานะสมาชิกเครือญาติกลุ่มหมู่บ้านเดียวกันก็เริ่มห่างและหายไปตามกาลเวลา

จากการดำเนินงานโครงการนี้ กระบวนการจึงเน้นที่การจัดเวทีสาธารณะแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนและสมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกัน เช่นจากกลุ่มขนาดเล็ก2-3คนสู่กลุ่มย่อย5-10คน โดยจัดตามบ้านหรือศาลาวัด และมาที่เวทีของกลุ่มหมู่บ้านใช้พื้นที่บ้านเก่าเป็นหลัก มีกลุ่มเป้าหมายทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้นเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน (เช่นผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ขาดคนดูแลและเคยถูกคนในชุมชนรังเกียจ ก็สามารถเข้ามาร่วมในเวทีได้) ให้เข้ามามีส่วนร่วมโดยเน้นให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีบทบาทหลัก นอกจากกิจกรรมมีในวันทำพิธีเลี้ยงหมู่บ้านแล้วหลังจากนั้นแต่ละกลุ่มได้มีการคิดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อเปิดเป็นพื้นที่/เวทีสาธารณะโดยให้สมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกันมาร่วมกันทำกิจกรรมร้อยละ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ระหว่างเด็ก/เยาวชนกับเด็ก/เยาวชน, เด็ก/เยาวชนกับผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ, ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่และผู้ใหญ่กับผู้สูงอายุ

การดำเนินกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการ “กู้” พื้นที่/เวทีสาธารณะที่เคยมีอยู่และได้หายไปแล้วให้กลับคืนมารับใช้คนในชุมชน และเป็นการให้ความหมายใหม่กับเวทีเสวนา ดังนั้นพิธีกรรมการเลี้ยงหมู่บ้านจึงเป็นพื้นที่/เวทีการก่อร่างสร้างสวัสดิการ เพื่อสมาชิกในกลุ่มเครือญาติ เดียวกัน โดยสมาชิกในกลุ่มเครือญาติ เดียวกัน และเป็นของสมาชิกในกลุ่มเครือญาติ เดียวกัน ซึ่ง”มีความรู้สึกเป็นส่วนรวม” (sense of public)ตรงกับแนวคิดของ Habermas เพราะในความเป็นคนนั้น ทุกคนต้องการแสดงออกอย่างเท่าเทียมกันและสามารถจะแสดงออกได้ดีที่สุดในเวทีที่เรียกว่า “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” เช่นในพิธีกรรมการเลี้ยงหมู่บ้าน เพราะพื้นที่นี้ถือเป็นสมบัติร่วมกันของคนที่เป็นญาติพี่น้องในกลุ่มตระกูลเดียวกัน ซึ่งปรากฏในรูปของ อุดมการณ์คุณค่า การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และความรักความห่วงใยกัน ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆร่วมกันและทำให้เกิดความรู้สึกการเป็นเจ้าของร่วมกันด้วย ดังนั้นในพื้นที่ทางวัฒนธรรมนี้ สมาชิกจะสามารถเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่และปรับตัวได้ ฉะนั้นพื้นที่ทางวัฒนธรรมจึงเป็นเวทีสาธารณะที่เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นพลังของชุมชน

9.4 ความหมายและหน้าที่ใหม่ : ทางเดินใหม่บนร่องรอยเดิม

จากความหมายของสัญญาดังกล่าวข้างต้น คณะผู้ศึกษาได้นำไปเป็นเครื่องมือในการทำงานต่อไปเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆขึ้นมา เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกภายในกลุ่ม โดยสมาชิกภายในกลุ่ม และเป็นของสมาชิกภายในกลุ่มเดียวกัน

เมื่อหมู่บ้านกำลังจะสูญหายไปจากชุมชน สื่อพื้นบ้าน/หมู่บ้านที่เคยทำหน้าที่ที่ไม่สามารถทำหน้าที่ได้ดังเดิม ปัญหาต่างๆจึงเริ่มเข้ามาอย่างต่อเนื่อง หน่วยงาน/กลุ่ม/องค์กรในชุมชนที่เกี่ยวข้องพยายามแก้ไขปัญหามากวิธีทาง แต่ในการแก้ไขปัญหานั้นเน้นการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมวางแผน ไม่มีความเชื่อมั่นในการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ดังนั้นสื่อพื้นบ้านจึงมีความหมายหรือหน้าที่เพียงเพื่อ “ทำตามประเพณี” หรือ “ทำพอเป็นพิธี” เท่านั้น

9.4.1 ร่องรอยเดิม

เมื่อผู้ศึกษาเข้าไปดำเนินงานโครงการหมู่บ้านจึงค่อยๆถูกปลุกขึ้นมาใหม่ แรกเดิมทีเดียวนั้นการที่ใครสักคนหนึ่งจะกล้าพูดเต็มปากเต็มคำเรื่องหมู่บ้านนั้นมีน้อยคนนัก ช่วงแรกที่มีการศึกษาเก็บข้อมูลจึงได้แค่เพียงผิวเผินไม่มีอะไรลึกซึ้งเพราะความเชื่อที่ว่าเป็นสิ่งที่ล้ำสมัยกลัวคนอื่นว่าตนเองมกมาย จนเมื่อมีการพูดถึง “รูปแบบ” และ “คุณค่า” ของหมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มที่จะเข้าใจเรื่องหมู่บ้านมากขึ้นเพราะไม่เคยมีการพูดถึงคุณค่าหรือรากเหง้า คนที่รู้ก็ไม่มีพื้นที่สำหรับการถ่ายทอดให้ลูกหลานได้

อดีตกลุ่มหมู่บ้านเคยมี “เวที/พื้นที่” ให้สมาชิกในกลุ่มได้มีโอกาสพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน เมื่อวิถีชีวิตชาวบ้านเปลี่ยนไปเวทีที่เคยเป็นพื้นที่สาธารณะของสมาชิกก็ได้หายไปด้วย นักวิจัยได้เข้าไปร่วมกับสมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเพื่อรื้อฟื้นเวทีให้เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับคนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้น ได้มีโอกาสมาพูดคุยปรึกษาหารือเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และร่วมกันแก้ไขปัญหาของสมาชิกในชุมชน ถึงตอนนี้แต่ละกลุ่มมีการพัฒนาเรื่องรูปแบบกิจกรรมหมู่บ้านมากขึ้น มีการประยุกต์เอาประเพณีอื่นมาช่วยในกิจกรรมการเลี้ยงหมู่บ้าน มีการคิดกิจกรรมเพื่อเชื่อมร้อยความสัมพันธ์สมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกัน โดยทั้งหมดชาวบ้านคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆภายใต้คุณค่าของหมู่บ้านคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

9.4.2 ทางเดินใหม่

ในการคิดสร้างสรรค์กิจกรรมนั้นแต่ละกลุ่มคิดจากฐานเรื่องปัญหาของสมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านของตนเอง เช่น ในวันเลี้ยงหมู่บ้านช่วงทำพิธีกรรม มีการเอาฝ่ายที่เป็นเส้นด้ายสำหรับที่จะใช้ผูก

ข้อมือ(มัดมือ) เตรียมน้ำมันส้มป่อย มีการเขียนข้อบังคับกฎระเบียบของผีป่วนขึ้นมาใหม่ มีการเขียนชื่อสมาชิกทุกคนในครอบครัวของกลุ่มผีป่วน และนำกระดาษเกี่ยวกับหน้าที่ของผีป่วนที่ทางโครงการแจกให้ โดยผู้ทำพิธีนำสิ่งของดังกล่าวไปรวมกับของที่将会ใช้เช่นไหว้ผีป่วนและนำเข้าในการทำพิธีกรรมด้วย หลังจากพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้วก็มีการนำเอาสิ่งของดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ต่อ เช่นให้ผู้สูงอายุเอาน้ำมันส้มป่อยพรมใส่หัวลูกหลาน เอาฝ้ายมัดมือลูกหลานและให้ศีลให้พร มีการอ่านข้อบังคับและหน้าที่ของผีป่วน และมีการนำสิ่งของน้ำมันส้มป่อย เส้นด้าย/ฝ้ายและรายชื่อสมาชิกในครอบครัวของตนเองกลับไปที่บ้านด้วย เพราะเชื่อว่าสิ่งของดังกล่าวได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้วเป็นสิ่กศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) โดยมีผีป่วนช่วยคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

หลังจากวันเลี้ยงผีป่วน แต่ละกลุ่มมีการคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆขึ้นมาโดยมีเป้าหมายหลักคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการพัฒนา/ดูแลลูกหลานของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน เช่นมีการไปเยี่ยมผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์และขาดคนดูแลโดยใช้วิธีการทำตานต้อด (ทาน-ทอด) สมาชิกมีการแบ่งเป็นหัวหมวด (แบ่งเป็นกลุ่ม) เพื่อดูแลช่วยเหลือกัน มีการทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อพึ่งตนเอง มีการตั้งกองทุนผีป่วนเพื่อลูกหลาน และมีการจัดกิจกรรมตามความต้องการ/ความสนใจของเด็กและเยาวชนในกลุ่มผีป่วนของตนเอง เป็นต้น

โรงเรียนก็มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นมีการบรรจุเรื่องผีป่วนเข้าในแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และก็มีข้อตกลงในชุมชนเองว่าในปีต่อไปโรงเรียนจะหยุดเรียนในวันเลี้ยงผีป่วนให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมเลี้ยงผีป่วนที่บ้านเก่าเฒ่าของตนเอง พร้อมกันนี้ครูเองก็จะเข้าร่วมสังเกตการณ์และร่วมเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงผีป่วนและให้นักเรียนทำเป็นรายงานด้วย ทั้งนี้เป็นความต้องการของชาวบ้านที่อยากจะให้ลูกหลานของตนเองได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเองผ่านประเพณีการเลี้ยงผีป่วน โดยที่จะมีการพูดถึงคุณค่าของผีป่วนมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา และเน้นเรื่องความสามัคคีให้มีการช่วยเหลือกันภายในญาติพี่น้องกันก่อน หลังจากนั้นก็มีการสร้างเครือข่ายเพื่อให้มีการช่วยเหลือกันมากขึ้น

บทที่ 10

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ในบทนี้เป็นผลมาจากการดำเนินกิจกรรมในบทที่ 8 กระบวนการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆในพื้นที่ดำเนินงานดังนี้

10.1 ผีปู่ย่า : บทบาทหน้าที่จากอดีตถึงปัจจุบัน

10.1.1 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง

10.1.2 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

10.1.2 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : เพื่อชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน

10.2 พลังผีปู่ย่า : การขับเคลื่อนเพื่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

10.2.1 ประเด็นเรื่องจิตสำนึกของคนในชุมชน

10.2.2 เกิดภาคีความร่วมมือจากกลุ่ม/องค์กรในชุมชน

10.2.3 เกิดกิจกรรมใหม่ๆที่หลากหลาย

10.2.4 หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีหลากหลายมากขึ้น

10.2.5 เกิดการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

10.2.6 กองทุนผีปู่ย่า : ทูตทางสังคมที่ไม่สามารถสร้างได้ด้วยเงิน

10.2.7 การขยายผล

10.3 การประเมินผล

10.4 ผลกระทบที่ต่อเนื่อง / ผลสะท้อน (Outcome)

รายละเอียดมีดังนี้

10.1 ผีปู่ย่า : บทบาทหน้าที่จากอดีต ถึง ปัจจุบัน

10.1.1 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : วิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีต/ความเชื่อดั้งเดิม มีเป้าหมายเพื่อ

- ให้ญาติพี่น้องเคารพต่อบุพการี เคารพต่อผู้อาวุโส ปู่ย่าตายาย
- ให้ผู้อาวุโสมีบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน
- ดูแลศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ห้ามล่วงละเมิด
- การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของกลุ่มเครือญาติ
- เป็นที่พึ่งทางใจ ให้กำลังใจ
- สนุกสนานรื่นเริงในหมู่ญาติพี่น้อง

จากการพูดคุยกับแม่เกียงคำ ผู้เป็นเจ้าผีปู่ย่าในพื้นที่ดำเนินงาน เกี่ยวกับลำดับความสำคัญของหน้าที่ผีปู่ย่าในอดีตแม่เกียงคำบอกว่าถ้าจะให้เรียงลำดับความสำคัญว่าหน้าที่ไหนสำคัญมาก หน้าที่ไหนสำคัญน้อย นั้น ไม่สามารถที่จะแยกลำดับได้อย่างชัดเจน เนื่องจากทุกหน้าที่จะสำคัญเท่าๆกันจนยากที่จะแยกแยะได้ แต่จะให้น้ำหนักไปในเรื่อง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การดูแล/ควบคุมลูกผู้หญิง และเป็นกฎหมายของเครือญาติ แต่ในปัจจุบัน ความสำคัญของหน้าที่ผีปู่ย่าคือ เป็นที่พึ่งทางใจ ส่วนหน้าที่อื่นๆลดบทบาทลง และการดูแลลูกผู้หญิงหายไปไม่ได้ทำหน้าที่นี้ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของพ่อหนานย่าย เมืองมูล และกำนันอินจันทร์ ทันวิสัย บอกว่าหน้าที่ของผีปู่ย่าในอดีต การดูแล/ควบคุมลูกผู้หญิงและเป็นกฎหมายของเครือญาติ จะมีความสำคัญเป็นอันดับ 1 ส่วนหน้าที่อื่นๆมีความสำคัญรองลงไปและมีความสำคัญใกล้เคียงกัน จนไม่สามารถจะแยกลำดับได้ เพราะทุกหน้าที่สร้างคนให้เป็นคนดี แต่ในปัจจุบัน การเป็นที่พึ่งทางใจจะมีความสำคัญอันดับ 1 ส่วนหน้าที่อื่นๆ แทบจะไม่ได้ทำหน้าที่เลย และการทำหน้าที่ของผีปู่ย่าในปัจจุบันจะอยู่เฉพาะในวัยกลางคนและผู้สูงอายุที่นับถือผีปู่ย่าเท่านั้น เพราะคนรุ่นหลังไม่ได้เข้าร่วมพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า กำนันเปรียบเทียบว่า “คล้ายกับมีตำราแต่ไม่ได้อ่าน”

ผู้ศึกษาเห็นด้วยกับการที่ชาวบ้านบอกว่าไม่สามารถแบ่งได้ว่าบทบาทหน้าที่ใดสำคัญที่สุด เพราะแต่ละบทบาทจะทำงานประสานและเชื่อมโยงกันไม่สามารถแยกจากกันได้ อย่างเด็ดขาด แต่ถ้านำเอาบริบทของชุมชนในอดีตที่ชาวบ้านทุกครอบครัวต้องทำการผลิตข้าวเป็นหลักประกอบกับสภาพเงื่อนไขข้อจำกัดต่างๆเช่นเรื่องแรงงาน เป็นต้น มาเทียบกับวันที่ชาวบ้านประกอบพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า จะเห็นว่าบทบาทที่สำคัญของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีตคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของกลุ่มเครือญาติ ดังคำอธิบายต่อไปนี้

“พิธีกรรม” การเลี้ยงผีปู่ย่าที่จัดขึ้นในอดีต(ก่อนปี พ.ศ. 2520) ตามความหมายแบบเดิมนั้น มีหน้าที่อย่างไร ในโครงสร้างทางสังคมระบบครอบครัวเครือญาติ

(1) “พิธีกรรม” การเลี้ยงผีปู่ย่า โดยทั่วไปแต่ละกลุ่มจะจัดปีละ1-2ครั้ง คือเดือน 5(เหนือ)แรมหรือขึ้น13ค่ำ และ/หรือเดือน9(เหนือ) แรมหรือขึ้น13ค่ำ โดยเฉพาะในการจัดช่วงเดือน9(เหนือ) แรมหรือขึ้น13ค่านั้น เป็นช่วงที่ก่อนจะถึงฤดูทำนาปีซึ่งเป็นการผลิตหลักของคนในชุมชน และการทำนาในอดีตเป็นเรื่องที่หนักมาก ครอบครัวเดียวไม่สามารถทำได้สำเร็จต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการจัดพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าช่วงนี้เพื่อที่จะให้ญาติพี่น้องมาร่วมแรงร่วมใจเป็นหนึ่งเดียว (ฮักแพงกัน) สำหรับวางแผนการช่วยเหลือกันในการผลิตไม่ว่าจะเป็นการเตรียมดิน การปลูกหรือการเก็บเกี่ยว ก็ตาม เพราะการทำนาถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญเกี่ยวกับความเป็นและความตายของชาวบ้าน เนื่องจากทำนาปีละครั้งเดียว ถ้าไม่ได้ผลโอกาสที่จะมีข้าวกินตลอดปีก็เป็นเรื่องยาก ดังนั้นพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าในช่วงนี้จึงเป็นหลักประกันและสร้างความ

มั่นใจให้ชาวบ้านว่า ญาติพี่น้องจะมีการช่วยเหลือกันทำให้สามารถที่จะทำนาทันกับฟ้าฝนได้และจะมีข้าวกินตลอดปี

(2) ในการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าช่วงเดือน9(เหนือ) แรมหรือขึ้น13ค่ำนั้น ในชุมชนวันนี้จะมีการจัดพิธีกรรมสามระดับคือ(ก)ระดับตำบลเป็นการจัดพิธีกรรม"การเลี้ยงผีขุนน้ำ"เพื่อให้ผู้ที่ใช้น้ำในการทำการเพาะปลูกทั้งหมดมาร่วมกัน ทำพิธีเพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันรักษาป่าต้นน้ำ ให้ลำห้วยมีน้ำตลอดปีสำหรับชาวบ้านที่จะนำไปใช้ทำการเพาะปลูก (ข)ระดับหมู่บ้านมีการจัดพิธีกรรม"เลี้ยงผีเสื้อบ้าน" เพื่อให้ช่วยปกป้องรักษา ดูแลลูกหลานไม่ให้เจ็บป่วยเพราะใกล้ถึงช่วงฤดูทำนาที่ชาวบ้านต้องใช้แรงงานมาก และ(ค)ระดับเครือญาติเป็นการจัดพิธีกรรม"การเลี้ยงผีปู่ย่า"ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

พ่อนานแก้ว หมั่นขัน อายุ87 ปี ผู้ทำพิธีการเลี้ยงผีขุนน้ำได้เปรียบเทียบการทำพิธีกรรมทั้งสามระดับกับการปกครองในปัจจุบันว่า ถ้าเป็นผีขุนน้ำก็เปรียบเหมือนกับตำแหน่งกำนัน ,ถ้าเป็นผีเสื้อบ้านเปรียบเหมือนผู้ใหญ่บ้านและผีปู่ย่ากับผีอะฮักเปรียบได้กับसारวัตร เป็นต้น

ในการแบ่งบทบาทหน้าที่ให้สมาชิกในครอบครัวไปร่วมในพิธีกรรมต่างๆดังกล่าวพบว่า ภายในครอบครัวจะแบ่งบทบาทดังนี้คือ สำหรับพิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำส่วนมากจะให้พ่อบ้านเป็นผู้ไปร่วม เพราะทั้งในการเตรียมและการทำพิธีกรรมมีขั้นตอนมากมายและเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำกับการทำการเกษตรซึ่งเป็นงานหนักแต่ละครอบครัวจึงมอบหมายให้พ่อบ้านไปร่วมในพิธีกรรมนี้ ในส่วนพิธีกรรมการเลี้ยงผีเสื้อบ้านนั้นพบว่าส่วนมากเป็นผู้หญิงหรือแม่บ้านเป็นผู้นำสิ่งของมาร่วมในการทำพิธี จากนั้นจึงไปร่วมในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าของตนเอง เพราะในการเลี้ยงผีเสื้อบ้านไม่ต้องมีคนมากจะมีเพียงผู้ทำพิธีกรรมและผู้ที่เกี่ยวข้องประมาณ2-3คนเท่านั้น ซึ่งส่วนมากจะทำเมื่อเสร็จพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำแล้วชาวบ้านจะมาทำพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้านต่อ

ในแง่การทำนาที่ชาวบ้านมีการจัดทำสามพิธีกรรมในวันเดียวกัน ในช่วงก่อนถึงฤดูทำนา ช่วยสำนึกในความเป็นปึกแผ่นของชุมชนเข้มแข็งขึ้นในยามที่ฤดูทำนากำลังจะมาถึง เป็นหลักประกันให้ชาวบ้านอบอุ่นและมั่นใจหลายชั้นคือ จะมีน้ำใช้ทำการปลูกข้าว ญาติพี่น้องจะช่วยเหลือกันในการผลิตครั้งนี้และสุขภาพจะแข็งแรงไม่เจ็บป่วยทำให้มีพลังที่จะสู้ในการผลิตปีนี้

(3) พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่านั้นเกี่ยวพันกับชุมชนที่ทำเกษตรกรรมขนาดเล็ก ตัวพิธีกรรมมีลักษณะผสมระหว่างงานวิถีชีวิตของชุมชนกับพิธีกรรมทางความเชื่อ ทุกคนที่ร่วมในงานต่างก็มีระบบความเชื่ออันเดียวกัน มีวิถีชีวิตคล้ายๆกันและอยู่ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดียวกัน ดังนั้นผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมล้วนมีบทบาทที่ถูกกำหนดไว้ให้แล้วและต่างก็รู้หน้าที่ของตนเอง ทุกคนจึงมีส่วนร่วมในพิธีกรรมแล้วแต่ว่าใครจะมีบทบาทมากน้อย

(4) ในตัวพิธีกรรมและการเตรียมงานนั้น บทบาทของผู้ที่เข้าร่วมคือการยืนยันในลำดับขั้นทางสังคมของระบบครอบครัวเครือญาติ เช่นการสอนและการควบคุมลูกหลาน เป็นบทบาทของผู้สูงอายุและเจ้าบ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกัน รองลงมาเป็นกำลังมือและตามด้วยลูกเฒ่าลูกแก่ ซึ่งในวันทำพิธีกรรมนี้ สมาชิกทุกคนที่เป็นกลุ่มหมู่บ้านเดียวกันไม่ว่าจะยาก ดี มี จน แค้นหรือเป็นเด็ก เยาวชน พ่อบ้าน แม่บ้าน และผู้สูงอายุ ทุกคนมีสิทธิเข้าร่วมในพิธีกรรมและมีบทบาทต่างๆร่วมด้วย

(5) จากข้อ(1)ถึงข้อ(4)มีผลทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีรูปแบบกิจกรรมทั้งก่อนวันทำพิธีกรรม วันทำพิธีกรรม และกิจกรรมหลังวันทำพิธีกรรม โดยมีเนื้อหาทั้งหมดที่เป็นนามธรรมคือการพูดคุยตกลงกันเป็น"สัญญาใจ" ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การควบคุมลูกหลาน และส่วนที่เป็น "รูปธรรม" คือพฤติกรรมที่สมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกันแสดงออกถึงความรัก ความห่วงใยและความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ที่เรียกว่า "กินหอมต่อม่วน" เป็น "ความรู้สึกร่วมกัน" ของคนที่อยู่ในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกัน

10.1.2 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

จากอดีตที่ชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อความอยู่รอดของสมาชิกในครอบครัวและชุมชนโดยมีสื่อพื้นบ้าน/ผีปู่ย่าเป็นเครื่องมือ ต่อมาเมื่อการพัฒนาจากภายนอกเริ่มเข้าสู่ชุมชน วิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สื่อพื้นบ้าน/ผีปู่ย่าถูกลดบทบาทลงเหลือแต่เป็นเพียง "การทำตามประเพณี" หรือ "ทำพอเป็นพิธี" เท่านั้น

(1) วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมากด้วย จากอดีตที่มีวิถีการผลิตแบบพึ่งตนเอง ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในระดับครอบครัว ระดับญาติพี่น้อง ระดับหมู่บ้านและระดับตำบล โดยมีปัจจัยต่างๆทั้งจากภายนอกและปัจจัยภายในที่ซับซ้อนมาก ทำให้คนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วดังรายละเอียดที่กล่าวมาแล้ว เมื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนก็ย่อมที่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะมนุษย์เป็นคนสร้างวัฒนธรรม(เพื่อรับใช้มนุษย์) เมื่อสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมก็ต้องเปลี่ยน วัฒนธรรมมีหน้าที่ในการจรรโลงโครงสร้างความสัมพันธ์ของสังคมนั้นๆ (นิธิ เอียวศรีวงศ์,2536:11) ดังนั้นเมื่อพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าคงเหลือแต่รูปแบบส่วนคุณค่าหายไป ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหายไป ด้วย เพราะผีปู่ย่าเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีหน้าที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจของสมาชิกในกลุ่มญาติพี่น้องเดียวกัน

(2) "พิธีกรรม" การเลี้ยงผีปู่ย่า คนในชุมชนยังมีการจัดประเพณี/พิธีกรรมในช่วงเดิมกับในอดีต แต่มีผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมมีจำนวนน้อยมาก พบว่าส่วนมากเป็นผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านอายุประมาณ40ปีขึ้นไปที่มาช่วย ในประเด็นนี้มีนักวิชาการหลายท่านได้วิเคราะห์และตั้งข้อสังเกต

ดังนี้เช่น Turton,1972:226(อ้างในจิราลักษณ์,2539:70) พบเช่นเดียวกับการศึกษารั้งนี้คือในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าจะมีผู้หญิงเข้าร่วมในพิธีมากกว่าผู้ชาย นฤจร,2523:161-162กล่าวว่าผีบรรพบุรุษไม่ใช่มีแต่เพียงผีปู่ย่าที่เป็นผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิงเท่านั้น ยังมีผีอะฮักซึ่งถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษของฝ่ายชายด้วย ส่วนอานันท์และฉลาดชาย ,2533:131วิเคราะห์ว่าเมื่อเปรียบเทียบผู้ชายกับผู้หญิง ผู้ชายไม่ได้ให้ความสนใจกับการนับถือผีปู่ย่ามากเท่าผู้หญิง เพราะสถานภาพในกลุ่มผีปู่ย่าไม่ชัดเจนว่าเป็นสมาชิกผีปู่ย่าของฝ่ายภรรยาหรือฝ่ายมารดาของตนเอง สงวน,2512:89กล่าวว่าแม้คนล้านนาจะนับถือผีบรรพบุรุษของทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย แต่การนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิงมีมากกว่า หรือพูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ผู้หญิงมีหน้าที่ในเรื่อง"ถือผี" มากกว่าผู้ชาย

จากข้อมูลที่ผู้ศึกษาพบในพื้นที่และพอที่จะนำมาอธิบายว่าทำไมในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงมีคนมาร่วมน้อยลง และส่วนมากเป็นผู้หญิง ในเบื้องต้นผู้ศึกษาเห็นด้วยกับการวิเคราะห์และการตั้งข้อสังเกตของนักวิชาการดังกล่าว แต่จากการศึกษารั้งนี้พบว่ายังมีปัจจัยอื่นๆเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเช่น เนื่องจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเช่นนี้ (อดีตชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงแต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ชาวบ้านค่อยๆเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการปรับเปลี่ยนของตนเองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง หรือที่เรียกว่า"พึ่งตนเอง") ทำให้คนในชุมชนต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดและพบว่าในวันเดียวกันที่ทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่านั้น ในชุมชนจะมีการทำพิธีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านและเลี้ยงผีขุนน้ำด้วย ซึ่งแต่ละครอบครัวมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันเช่นพ่อบ้านส่วนมากไปงานพิธีการเลี้ยงผีขุนน้ำโดยจะทำพิธีช่วงเช้าเช่นเดียวกับการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่า ส่วนแม่บ้านจะนำสิ่งของไปร่วมพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้านแล้วกลับมาทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าในกลุ่มของตนเอง การแบ่งบทบาทหน้าที่ดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความรับผิดชอบต่อชุมชนและ "เป็นสำนึกร่วม" ของคนในชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าแต่ละกลุ่มจึงมีผู้ชายเข้าร่วมน้อยมาก

(3) จากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทำให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เริ่มแตกต่างกัน (จากอดีตที่มีวิถีชีวิตคล้ายๆกัน) เช่นรับราชการ ไปทำงานต่างจังหวัด ทำงานต่างประเทศ ผู้นำที่เป็นทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน ,กำนันและอบต.) มีการประชุมในระดับอำเภอ จังหวัดหรืออบรรมอื่นๆ ทั้งภายในหมู่บ้านและภายนอก นักเรียนไปเรียนต่างจังหวัดพักหอพัก ชาวบ้านทำการผลิตภายใต้ระบบพันธะสัญญา(ทำงานเพื่อให้ผลผลิตออกตามช่วงเวลา) ปัจจัยดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลาว่างที่จะมาพูดคุยปรึกษาหารือกันหรือถ้ามีก็มีเวลาว่างที่ไม่ค่อยตรงกัน และถ้าจะใช้ช่วงกลางคืนเพื่อพูดคุยกันส่วนมากจะเป็นช่วงพักผ่อนเพราะทำงานหนักมาทั้งวันประกอบกับมีสื่อสมัยใหม่คือโทรทัศน์ให้ดูได้ตลอด

ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันมากซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ โอกาสในการที่จะเข้าร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงน้อยลงตามไปด้วย แต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจึงพบมี เฉพาะผู้หญิงไม่กี่คนเท่านั้นที่ยังเข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอ ส่วนผู้สูงอายุไม่ค่อยได้มาร่วมในพิธีกรรม เพราะไม่มีบทบาทหน้าที่ บ้านอยู่ไกลกับบ้านเก่า การเดินทางลำบากหาคนที่พาไปส่งยาก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงปล่อยให้ไปตามยถากรรม อาจจะโดยตั้งใจ หรือไม่ได้ตั้งใจก็ตาม จึงเห็นคงเหลือแต่ส่วนที่เป็น “รูปแบบ” เท่านั้น

พื้นที่/เวทีในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงมีแต่กลุ่มคนกลุ่มเดียวที่มาร่วม ส่วนกลุ่ม อื่นๆ เช่นเด็ก เยาวชน พ่อบ้าน และผู้สูงอายุ หายไปจากพื้นที่/เวทีนี้ ความสัมพันธ์ของระบบ เครือญาติจึงเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ ที่ไม่ได้เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการดูแลผู้สูงอายุ และเด็ก ดังนั้นกลไกของผีปู่ย่าแบบเก่าจึงไม่สามารถควบคุม/ดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มผี ปู่ย่าเดียวกันได้เพราะเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ ผู้สูงอายุจึงไม่มีบทบาทในการที่จะให้การอบรม สั่งสอนลูกหลานได้

(4) เนื่องจากชุมชนมีกลไกอื่นๆเข้ามาทำหน้าที่ทดแทน เช่นมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และตำรวจ ทำหน้าที่ทางด้านการปกครอง ควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ชาวไร่ชาวนามี เครื่องมือทุนแรง เช่น รถไถเดินตาม พันธุ์ข้าวใหม่ๆ ปุ๋ย และสารเคมี เพื่อทำให้ข้าวมีผลผลิตเพิ่ม ขึ้น ญาติพี่น้องไม่จำเป็นต้องลงแรง (เอามือ) เพื่อช่วยเหลือกันอีก มีการสื่อสารสมัยใหม่เช่นหอ กระดาษข่าว โทรศัพท์ ทำให้ติดต่อสื่อสารกันสะดวกขึ้น ไม่จำเป็นต้องมาพบหน้ากัน ประกอบกับ ระบบการศึกษาที่ทำให้คนในชุมชนเชื่อว่าการนับถือผีเป็นเรื่องมลาย ดั่งเช่นที่ อุดิน ธิพัฒน์ (2540:143-144) ได้วิเคราะห์ว่าคนมีการศึกษามีความกระตือรือร้นที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆมากกว่าชาวบ้าน แสดงให้เห็นว่าข้าราชการที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาจากส่วนกลาง ไม่ใคร่มีใครชื่นชม วัฒนธรรมท้องถิ่นมากนัก พวกเขาไม่มีความเข้าใจอย่างทอ้งแท้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เขา ปกครอง รากเหง้าปัญหานี้มาจากระบบการศึกษาในสังคมไทย เพราะแม้แต่คนในท้องถิ่นเองที่ได้ ผ่านการศึกษาจากส่วนกลางก็มีทัศนคติต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองเช่นเดียวกับข้าราชการจาก กรุงเทพฯ ปัจจุบันดังกล่าวสามารถเข้ามาทำหน้าที่แทนประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าได้

(5) ชาวไร่ชาวนาใช้ปัจจัยหลักที่จะทำให้ชาวบ้านมีชีวิตรอดอยู่ต่อไปได้ตลอดปี แต่ สถานการณ์ปัจจุบันปัจจัยหลักคือเงิน (เงินคืองาน งานคือเงิน) เพราะเงินสามารถที่จะซื้อได้ทุก อย่างดังนั้นคนในชุมชนจึงต้องดิ้นรนเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายตามกระแสสังคม(บริโภคนิยม)ที่กระหน้า เข้ามา กลุ่มเครือญาติจึงไม่จำเป็นต้องเข้าร่วมในพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพราะไม่จำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง สมาชิกในครอบครัวต้องดิ้นรนช่วยตนเอง และเป็นปัจเจกมากขึ้น

(6) จริงๆแล้วผีปู่ย่ายังอยู่ในจิตใจของทุกคนโดยเฉพาะผู้ที่เคยเข้าร่วมในพิธีกรรม และ/หรือผู้ที่รู้คุณค่า/ความหมายของการเลี้ยงผีปู่ย่า เพียงแต่ไม่ค่อยได้แสดงออกเท่านั้น (กำนัน

อินจันทร์ ทันวิสัย) อาจจะเนื่องมาจากเงื่อนไขและปัจจัยต่างๆดังกล่าวข้างต้น ซึ่งคำพูดดังกล่าวผู้ศึกษาเห็นด้วยเนื่องจากมีปัญญากว่าที่จะมาเป็นประเพณี/วัฒนธรรมของชุมชนได้นั้น ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมต้องมีการปรับมาตลอดทำให้ประสบทั้งความล้มเหลวและความสำเร็จ ประสบการณ์ดังกล่าวเกิดการสั่งสมความรู้ในหลายชั่วอายุคน คนเกิดทีหลังเรียนรู้จากคนเกิดก่อนทั้งทางตรงและทางอ้อม บางอย่างสอน/บอกได้เช่นวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในพิธีกรรม แต่บางอย่างไม่สามารถสอนหรือบอกได้แต่รู้ด้วยจิตสำนึกว่าจะทำอย่างไร ดังเช่นที่กลุ่มมีปญาเรียกว่า "สัจจะการสืบทอด" เช่น เมื่อใกล้ถึงวันเลี้ยงมีปญาบางคนทำงานต่างจังหวัดเช่นกรุงเทพฯไม่สามารถที่จะมาร่วมได้ก็ส่งเงินมาให้แม่ไปซื้อไก่เพื่อนำมาร่วมในพิธีกรรม หรือบางคนที่อยู่ต่างจังหวัดเกิดเจ็บป่วยหรือไม่สบายใจจะติดต่อมาให้แม่ของตนเองไปบอกมีปญา เป็นต้น

10.1.3 บทบาทหน้าที่ของมีปญา : เพื่อชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน

ข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามีปัจจัยทั้งที่เป็นปัจจัยจากภายนอก ปัจจัยภายในและข้อจำกัดของตัวสื่อเองที่เกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเสื่อมสลายของสื่อพื้นบ้าน ปัจจัยดังกล่าวที่เข้ามาทำลายการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านนั้นถึงแม้เราจะไม่สามารถที่จะควบคุมได้ แต่เราสามารถรักษา/สร้างความเชื่อมั่นของเจ้าของวัฒนธรรมไว้ได้ด้วยการสร้างปัจจัยใหม่ๆขึ้นมา

จากการทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้นับว่างานวิชาการส่วนมากจะศึกษาแต่การสูญสลายของสื่อพื้นบ้านว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ว่าจะสามารถ "สร้างขึ้นใหม่/หรือฟื้น" ได้อย่างไร เพราะวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน มีวัฏจักรคือ เกิด พัฒนา/รุ่งเรืองหรือค่อยๆเสื่อมและสูญสลายดับไป โดยวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านเกิดเพื่อทำหน้าที่ในบริบทแบบหนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อบริบทและสังคมเริ่มเปลี่ยนไปวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านก็ต้องปรับเปลี่ยนด้วยเพื่อการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านเอง และในการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านนั้นต้องเพื่อรับใช้คนในชุมชน

ดังนั้นถ้าจะตอบคำถามว่าเมื่อชาวบ้านตัดสินใจเลือกประเพณีการเลี้ยงมีปญาเพื่อทอดลงหรือฟื้นในบริบทที่วิถีชีวิตของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเช่นนี้ ชุมชนให้คำอธิบายอย่างไรและประเพณีการเลี้ยงมีปญาจะสามารถรับใช้ชุมชนได้อย่างไร

(1) จากกระบวนการดำเนินกิจกรรม(บทที่3)และการทดลองหรือฟื้นประเพณีการเลี้ยงมีปญา(บทที่8) โดยนักวิจัยได้มีการจัดเวทีต่างๆซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะและในขณะเดียวกันก็เป็นการให้ความหมายเวทีแบบใหม่ให้กับคนในชุมชนด้วย กระบวนการดังกล่าวใช้หลักการ "สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม" ซึ่งสามารถสร้างความเชื่อมั่น/ความมั่นใจให้กับคนในชุมชน (เจ้าของวัฒนธรรม) ในการที่จะนำสื่อพื้นบ้าน (ในที่นี้ชาวบ้านเลือกประเพณีการเลี้ยงมีปญาเพื่อทอดลงหรือฟื้น) มาเป็นสื่อสำหรับการแก้ไขปัญหของชุมชน

(2) การที่ชาวบ้านตัดสินใจเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทดลองรื้อฟื้นสำหรับการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนด้วยนั้น ชาวบ้านเมื่อผ่านกระบวนการสร้างความมั่นใจแล้วได้อธิบายว่า ประเพณี/พิธีกรรม/สื่อพื้นบ้านทุกชนิดมีหน้าที่ของมัน ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีแต่ผีไม่มีตัวตนเป็นเพียงกุศโลบายของปราชญ์ชาวบ้านในอดีตที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นสื่อสำหรับให้ญาติพี่น้องได้มาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ดังนั้นการที่ชาวบ้านตัดสินใจเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อที่จะทำการทดลองรื้อฟื้นให้รับใช้คนในชุมชนนั้นเพราะประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามี คุณค่า/เนื้อหา/หน้าที่เดิม คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

กลุ่มผีปู่ย่าที่เป็นกลุ่มทดลองทั้ง 5 กลุ่ม จึงนำคุณค่า/เนื้อหา/หน้าที่เดิม คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน ไปคิด/สร้างสรรค์กิจกรรมที่หลากหลายเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกภายในกลุ่มของตนเอง โดยในการคิด/สร้างสรรค์กิจกรรมนั้นแต่ละกลุ่มจะมีการวิเคราะห์ปัญหาและร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหา เช่น กลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาใหม่ (ในวันที่ไม่มีผีปู่ย่า) ในปัจจุบันและคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตด้วยนั้นมีดังนี้

ปัญหาของชุมชน ในปัจจุบันและในอนาคต

- คนในชุมชนไม่รู้จักญาติพี่น้อง
- คนในชุมชนมีการเอาวัดเอาเปรียบกันมากขึ้น
- ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต่างคนต่างอยู่
- ขาดความสามัคคี ขาดคุณธรรม
- โจรผู้ร้ายชุกชุม
- ยาเสพติดมากขึ้น

ซึ่งประเด็นปัญหาดังกล่าวสอดคล้องกับที่แกนนำกลุ่มผีปู่ย่า(กลุ่มทดลอง)ทั้ง 5 กลุ่ม ที่แต่ละกลุ่มได้มีแกนนำมาร่วมกันวิเคราะห์ซึ่งเมื่อนำประเด็นปัญหาใหม่ในวันไม่มีผีปู่ย่าไปเปรียบเทียบกับความคิดสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆของกลุ่มผีปู่ย่าได้ดังนี้

ตารางที่ 7 สรุปภาพรวมปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาของกลุ่มทดลองทั้ง 5 กลุ่ม

ภาพรวมประเด็นปัญหาใหม่ ในวันที่ไม่มีผีป่วน	ภาพรวมการดำเนินกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มผีป่วน
ปัญหาเกี่ยวกับผีป่วน 1. แก้วผีและกำลั้งผีไม่มีบทบาทในการดูแลลูกหลาน และสมาชิกในกลุ่ม	1.การให้ความสำคัญ/การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุและกำลั้งผีมีบทบาทมากขึ้นทั้งในวันเลี้ยงผีป่วนและหลังจากวันเลี้ยงผีป่วนแล้ว เช่น ■ กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ■ การผูกข้อมือให้ศีลให้พรเป็นการคุ้มครองลูกหลาน ■ การวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกและให้กำลั้งผีเป็นผู้มีบทบาทในการประสานงานและแก้ไขปัญหา ■ มีกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาลูกหลานเช่น ปราชญ์ชาวบ้านที่มี ความรู้เรื่องคำวชก็สอนการขับชอให้ลูกหลาน บางคนสอนสะล้อ ชอ ซึ่ง บางกลุ่มจัดวันนัดพบลูกหลานที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกันทุกเดือนแล้วให้พ่อแม่หรือผู้สูงอายุมาให้ความรู้เรื่องต่างๆตามความสนใจของลูกหลานซึ่งจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์และเป็นการสอนลูกหลานด้วย
2. สมาชิกในกลุ่มไม่มีความรู้ ความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ส่วนที่เป็น“คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย”	2.มีการจัดกิจกรรมการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนแก่สมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกันโดยใช้สื่อที่หลากหลายเช่น ■ ก่อนวันเลี้ยงผีป่วน ครูให้เด็กนักเรียนไปหาความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนจากผู้รู้ในชุมชน ■ วันเลี้ยงผีป่วน มีการให้ความรู้โดยให้ผู้สูงอายุที่มีความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนช่วยกันเล่าให้ญาติพี่น้องฟังและมีการเปิดเทปชอผีป่วนด้วย ■ หลังวันเลี้ยงผีป่วน - สมาชิกเปิดเทปคำวชฟังในครอบครัวของตนเอง -สมาชิกเปิด VCD ผีป่วน และเชิญชวนสมาชิกบ้านใกล้เคียงมาดู -กลุ่มผีป่วนบางกลุ่มจัดกิจกรรมกับลูกหลานทุกเดือนมีการนำ VCD ผีป่วนมาเปิด และบางครั้งให้ผู้สูงอายุที่มีความรู้เรื่องผีป่วนช่วยเล่า เป็นการตอกย้ำซ้ำทวน

ภาพรวมประเด็นปัญหาใหม่ ในวันที่ไม่มีผู้ป่วย	ภาพรวมการดำเนินกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มผู้ป่วย
3. สมาชิกกลุ่มผู้ป่วยมาร่วมในวันทำพิธีกรรมมีน้อย	3.มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น ■ แคนนำแต่ละกลุ่มผู้ป่วยไปแจ้งข่าวสมาชิกในกลุ่มผู้ป่วยของตนเอง ■ ก่อนวันเลี้ยงผู้ป่วย ผู้ใหญ่บ้านได้มีการประกาศเสียงตามสายเพื่อให้ชาวบ้านไปร่วมประเพณีการเลี้ยงผู้ป่วยในกลุ่มของตนเอง ■ วันเลี้ยงผู้ป่วยโรงเรียนหยุดให้เด็กนักเรียนเข้าร่วมในพิธีกรรม
4.เยาวชนขาดความเชื่อถือเรื่องผู้ป่วย	4.มีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายเช่น ■ ก่อนวันเลี้ยงผู้ป่วย ครูให้เด็กนักเรียนไปหาความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผู้ป่วยจากผู้รู้ในชุมชน ■ วันเลี้ยงผู้ป่วย มีการให้ความรู้โดยให้ผู้สูงอายุที่มีความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผู้ป่วยช่วยกันเล่าให้ลูกหลานฟัง และมีการเปิดเทปขอผู้ป่วยด้วย ■ หลังวันเลี้ยงผู้ป่วย - สมาชิกเปิดเทปคำขอฟังในครอบครัวของตนเอง -สมาชิกเปิด VCD ผู้ป่วย และเชิญชวนสมาชิกบ้านใกล้เคียงมาดู -กลุ่มผู้ป่วยบางกลุ่มจัดกิจกรรมกับลูกหลานทุกเดือนมีการนำ VCD ผู้ป่วยมาเปิด และบางครั้งให้ผู้สูงอายุที่มีความรู้เรื่องผู้ป่วยช่วยเล่า เป็นการตอกย้ำซ้ำทวน -กลุ่มผู้ป่วยอื่น ๆ ที่มีการจัดกิจกรรมกับลูกหลานบางครั้งไปจัดกิจกรรมที่บ้านเก่าของตนเองและจะสอดแทรกให้ความรู้สร้างความเข้าใจเรื่องผู้ป่วยอย่างต่อเนื่อง -กองทุนของกลุ่มผู้ป่วยให้เด็กและเยาวชนสมัครเป็นสมาชิกกองทุนและมีบางกลุ่มให้เยาวชนเป็นคนระดมการกองทุนด้วย -วันเลี้ยงผู้ป่วยโรงเรียนหยุดให้เด็กนักเรียนเข้าร่วมในพิธีเลี้ยงผู้ป่วย

ภาพรวมประเด็นปัญหาใหม่ ในวันที่ไม่มีผู้ป่วย	ภาพรวมการดำเนินกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มผู้ป่วย
ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผู้ป่วย 1.เด็กกำพร้า พ่อแม่ตายเพราะเอดส์ เด็กอยู่กับตายายขาดคนดูแล	มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆดังนี้ ▪ จัดตั้งกองทุนผู้ป่วยเพื่อสมาชิกและลูกหลาน ▪ แกนนำกลุ่มผู้ป่วยไปเชิญชวนให้ผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์เข้าร่วมประเพณีการเลี้ยงผู้ป่วย ▪ สมาชิกในกลุ่มผู้ป่วยเดียวกันร่วมกันบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อไปทำบุญ(ทานต๋อด)และเป็นการไปเยี่ยมผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ▪ แกนนำกลุ่มผู้ป่วยจัดกิจกรรมการพัฒนาลูกหลานและมีการเชิญชวนผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
2.ผู้สูงอายุขาดคนดูแล / ขาดกำลังใจ	▪ ในวันทำพิธีเลี้ยงผู้ป่วยสมาชิกให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการอบรมลูกหลานมากขึ้น ▪ หลังวันทำพิธีลูกหลานมีการไปเยี่ยมผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้ป่วยมีการทำกิจกรรมต่างๆ โดยให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการเป็นผู้สอนลูกหลาน
3.มิดหญิง มิดชาย	▪ กลุ่มผู้ป่วยมีกิจกรรมการพัฒนา/ดูแลลูกหลานมากขึ้น ▪ แกนนำกลุ่มผู้ป่วยสามารถสอนลูกหลานได้ ▪ กลุ่มผู้ป่วยมีการเขียนกฎระเบียบเพื่อดูแลลูกหลาน
4.สมาชิกในกลุ่มบางคนยากจนมากและขาดการช่วยเหลือกัน	▪ มีการตั้งกองทุนผู้ป่วยเพื่อให้สมาชิกกู้ยืม ▪ กลุ่มผู้ป่วยมีการสร้างกิจกรรมกลุ่มทุกเดือนเพื่อเป็นการสานสายสัมพันธ์การช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้แน่นแฟ้น
5.ยาเสพติด	▪ กลุ่มผู้ป่วยมีกิจกรรมการพัฒนา/ดูแลลูกหลานมากขึ้น ▪ แกนนำกลุ่มผู้ป่วยสามารถสอนลูกหลานได้ ▪ กลุ่มผู้ป่วยมีการเขียนกฎระเบียบเพื่อดูแลลูกหลาน

10.2 พลังผู้ป่วย : การขับเคลื่อนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

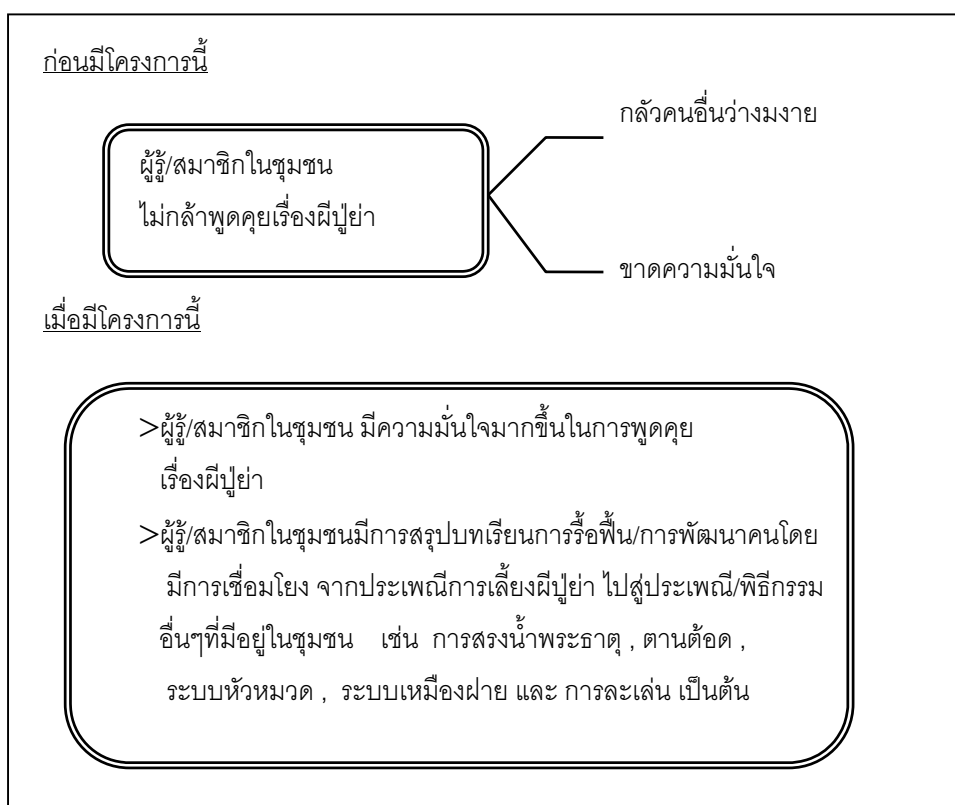
ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อทดลองรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านสำหรับการแก้ไขปัญหา/สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้กระบวนการที่เน้นให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเวทีให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” ในการ

คิดและตัดสินใจว่าจะรู้อะไรและจะรู้อย่างไรเพื่อให้สื่อพื้นบ้านสามารถฟื้นขึ้นมารับใช้คนในชุมชนได้

จากกระบวนการและหลักการดังกล่าวพบว่าสามารถขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดเป็นพลังในการที่จะดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยคนในชุมชนและเป็นของชุมชนได้

10.2.1 ประเด็นเรื่องจิตสำนึกของคนในชุมชน

กระบวนการได้สร้างความเชื่อมั่นและความมั่นใจของสมาชิกในชุมชนให้กลับคืนมา ทำให้เห็นถึงคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ที่ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการปกป้องดูแลลูกหลาน เมื่อเกิดความมั่นใจในสื่อพื้นบ้าน(ผีปู่ย่า)แล้ว คนในชุมชนยังสามารถนำกระบวนการไปปรับใช้กับสื่อพื้นบ้านอื่นๆที่มีอยู่ในชุมชนด้วย ซึ่งเป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชน โดยดูจากพฤติกรรมการแสดงออกของคนในพื้นที่ ดังนี้

(1) ในช่วงที่ผู้ศึกษาทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ากับปราชญ์ชาวบ้าน, แก้วฝี, ผู้ทำพิธีและผู้ที่เกี่ยวข้อง/ผู้ที่มีความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ในช่วงแรกกลุ่มเป้าหมายไม่ค่อยให้ข้อมูลส่วนที่เป็นเชิงลึกโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความเชื่อ และวิถีการปฏิบัติ แต่เมื่อผู้ศึกษาเข้าหากกลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง โดยมีท่าทีในลักษณะให้ความสนใจ มี

ทัศนคติและพฤติกรรมที่ไม่ได้ถูกความเชื่อของกลุ่มเป้าหมาย เช่นไม่ได้ตั้งคำถามในลักษณะที่เป็นการจับผิดเรื่องความเชื่อ

การเข้าหากลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานเท่าที่ ทัศนคติและพฤติกรรมของผู้ศึกษาดังกล่าวทำให้กลุ่มเป้าหมายเริ่มให้ข้อมูลรายละเอียดในระดับลึกเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้ศึกษาจึงตั้งคำถามกับกลุ่มเป้าหมายว่าทำไมในช่วงแรกที่คุณศึกษาตั้งคำถามแบบเดียวกันกับช่วงนี้แต่ทำไมช่วงแรกไม่กล้าให้ข้อมูลกับผู้ศึกษา นายอินจันทร์ ทันวิสัย ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลบอกล่าว

“ในช่วงแรกที่ไม่กล้าให้ข้อมูลรายละเอียดมากเพราะยังอาย กลัวผู้ศึกษาดูถูกหาว่ามกมายเชื่อเรื่องผีสง แต่เมื่อผู้ศึกษามาหา2-3ครั้งดูแล้วว่าทำทางไม่ได้ถูกความเชื่อของชาวบ้านจึงกล้าให้ข้อมูลมากขึ้น”

(2) เมื่อกลุ่มเป้าหมายมีความมั่นใจกับคณะผู้ศึกษาแล้ว ผู้ศึกษาได้มีกระบวนการสร้างความมั่นใจเพิ่มมากขึ้นให้กับกลุ่มเป้าหมาย เช่นให้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน, แก้ว, ผู้ทำพิธีและผู้ที่เกี่ยวข้อง/ผู้ที่มีความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการถ่ายทอดความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าให้กับสมาชิกในชุมชน และเป็นผู้ส่งสารกับบุคคลภายนอกชุมชนด้วย เช่นประธานสภาวัฒนธรรมตำบลและประธานองค์การบริหารส่วนตำบลไปออกรายการวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ , ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลเสนอกระบวนการทำงานในการประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมระดับอำเภอและจังหวัด, ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลเสนอกระบวนการทำงานในการประชุมคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลในระดับอำเภอ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ปราชญ์ชาวบ้าน, แก้ว และผู้ที่มีความรู้เรื่องผีปู่ย๋านำเสนอข้อมูลและประสบการณ์ให้กับผู้สื่อข่าวที่ไปทำข่าว และในเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆที่มีองค์การจากภายนอกเชิญให้ไปร่วมเวทีนำเสนอประสบการณ์

(3) แก้วนำช่วยขยายข้อมูล ความรู้และสร้างความเข้าใจให้กับคนในชุมชน เช่นเมื่อกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเข้าร่วมเรียนรู้ในการดำเนินงานโครงการแล้ว กลุ่มเป้าหมายได้นำความรู้ความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่าไปขยายต่อ ดังเช่นพี่ไผ่แก้วเป็นแก้ว เมื่อได้เข้าร่วมเวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้/ความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่าแล้ว กลับมาพี่ไผ่แก้วได้นำความรู้มาบอกต่อให้แม่เหลี่ยม(เป็นแก้ว)ได้รับรู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีผีปู่ย่าด้วย , หรือกรณีในหมู่บ้านมีบางคนไม่เห็นด้วยที่คณะกรรมการเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทดลอง พ่อหนานย้ายซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่าและได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้กับโครงการได้ไปอธิบายให้ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่กลุ่มคนดังกล่าว ,หรือกรณีที่ครูบางคนไม่เห็นด้วยกับการที่จะจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องผีปู่ย่าเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องมกมาย ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

ได้ไปอธิบายให้ครุมีความรู้และความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า พบว่าทั้งหมดที่มีการอธิบายการให้ความรู้สร้างความเข้าใจเรื่องผีปู่ย่านั้นส่วนมากจะอธิบายเกี่ยวกับคุณค่า/หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าและการนำคุณค่า/หน้าที่มาปรับใช้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

หรือกรณีที่กลุ่มแม่เลี้ยงคำมีการจัดตั้งกองทุนและนำเงินจากการรวบรวมของสมาชิกไปฝากธนาคาร ตั้งชื่อ“กองทุนผีปู่ย่า” เจ้าหน้าที่ธนาคารหัวเราะและพูดในลักษณะว่าเป็นความเชื่อที่มลาย แต่แม่เลี้ยงคำก็ยังคงมีความตั้งใจที่จะใช้ชื่อว่า “กองทุนผีปู่ย่า” เป็นต้น

(4) เมื่อกลุ่มเป้าหมายมีความมั่นใจมากขึ้นและมีความเชื่อมั่นว่าสื่อพื้นบ้านสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลและปราชญ์ชาวบ้าน จึงได้ใช้ประสบการณ์ที่ได้ร่วมเรียนรู้ในโครงการวิจัยนำกระบวนการไปปรับใช้กับสื่อพื้นบ้านอื่นๆ เช่น

- ในอดีตถ้ามีกฐินที่จะมาทอด คณะกรรมการจะจัดกิจกรรมต้อนรับกฐินโดยการจ้างวงดนตรีที่มีหางเครื่องมาเต้น แต่เมื่อมีโครงการวิจัยนี้แล้วพบว่ากลุ่มเป้าหมายได้มีการบริหารหรือกันแล้วไม่มีการจ้างดนตรีแต่ใช้วงสละล้อ ซอ ซึ่งของเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน นอกจากนี้แล้วในการต้อนรับกฐินต้องมีการเชิญนักการเมือง และข้าราชการเข้ามาร่วมด้วยและทุกครั้งจะต้องมีการเสิร์ฟเหล้าด้วย แต่ครั้งล่าสุดพบว่าคณะกรรมการไม่ให้มีเหล้าแต่เสิร์ฟน้ำหวานแทน

- ปรากฏการณ์ในงานสงกรานต์บูชาปู่ปอดดอยแล เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม2547ที่ผ่านมา ในอดีตงานนี้เป็นของคนทั้งตำบลทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้นที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วม เพราะพระธาตุฯเป็นความเชื่อ ศรัทธาและเป็นสัญลักษณ์ของตำบลวอแก้ว แต่ในช่วง10กว่าปีที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นคือคณะกรรมการมอบหมายให้หมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุฯเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดงานทั้งหมดและพบว่าผู้ที่มีส่วนร่วมที่เป็นคณะกรรมการของหมู่บ้านคือผู้สูงอายุและพ่อบ้าน เท่านั้นส่วนกลุ่มแม่บ้านและเยาวชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเหมือนในอดีต นอกจากนี้แล้วในงานจะจัดให้มีการแสดงดนตรีที่มีนักร้องและการเต้นของหญิงสาวที่ใส่ชุดสั้นๆ และมีการขายเหล้าในงานด้วยผลที่ตามมาคือทุกปีที่ผ่านมาในงานโดยเฉพาะบริเวณหน้าเวทีการแสดงดนตรีจะมีการชกต่อยกันทุกปี

ในการจัดงานปีนี้(พฤษภาคม2547ที่ผ่านมา)คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลมีแนวทางใหม่คือได้มีการทบทวน หน้าที่ของประเพณีสงกรานต์บูชาปู่ปอดดอยแล จากนั้นใช้วิธีการแบบเดิมคือให้คณะกรรมการทุกหมู่บ้านมาวางแผนงานร่วมกันและให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ให้มีการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านอื่นๆที่เคยมีและเกี่ยวข้องกับประเพณีสงกรานต์บูชาปู่ปอดดอยแลเช่น การตักตุง และการทำขนมพื้นบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้จะไม่ให้มีการจ้างดนตรีมาแสดงให้ใช้วงสละล้อ ซอ ซึ่ง และ ค่าวซอ ที่มีอยู่ในหมู่บ้านเป็นการแสดง และห้ามไม่ให้มีการขายเหล้าในบริเวณงานด้วย

ผลที่ตามมาคือในงานประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุป้อมปอดอยแลเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2547 ที่ผ่านมา พบว่ากระบวนการ เป็นไปตามที่คณะกรรมการวางแผนไว้ พื้นที่/เวทีงานพระธาตุปีนี้เป็นสาธารณะมากขึ้นคือเป็นของคนทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้นได้เข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะผู้สูงอายุและเยาวชนมีบทบาทมากขึ้น ไม่มีเหล้าขายในงานทำให้ไม่มีการชกต่อยกัน

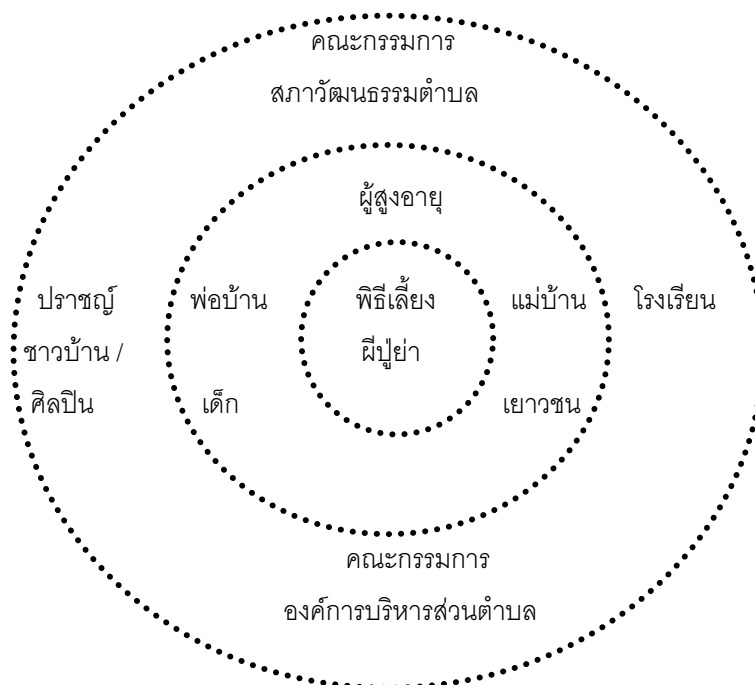
(5) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเห็นความสำคัญของเยาวชนที่จะเป็นผู้สืบทอดงานประเพณี/วัฒนธรรมของชุมชนต่อไป จึงได้มีมติว่าตั้งแต่นี้ต่อไปการประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่จัดทุกเดือนนั้นจะจัดประชุมช่วงที่เป็นวันหยุดเพื่อให้เยาวชนเข้าร่วมได้ด้วยโดยจะให้แต่ละหมู่บ้านหาแกนนำเยาวชนมาเข้าร่วมประชุมด้วย ซึ่งเริ่มทำตั้งแต่เดือนเมษายนที่ผ่านมา

(6) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเห็นความสำคัญของการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยเฉพาะในวันทำพิธีกรรม คณะกรรมการจึงได้มีการประสานงานกับผู้บริหารของโรงเรียนและให้มีการหยุดสอนในวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าของทั้งตำบล เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสเข้าร่วมในพิธีกรรม

10.2.2 เกิดภาคีความร่วมมือจากกลุ่ม/องค์กรในชุมชน

จากกระบวนการดำเนินงานที่เน้นให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน และใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” ในการคิดและตัดสินใจว่าจะทำอะไรและจะรื้ออย่างไรเพื่อให้สื่อพื้นบ้านฟื้นขึ้นมาสำหรับใช้คนในชุมชน (เจ้าของวัฒนธรรม) กระบวนการดังกล่าวสามารถสร้างความมั่นใจและปลุกจิตสำนึกให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นและสืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เช่น คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียน ราษฎรชาวบ้าน ศิลปิน เยาวชน แก้วฝั กำลังผีและสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่า ซึ่งแกนนำกลุ่มต่างๆเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมและเกิดการประสานเชื่อมกลุ่มคนเหล่านี้ให้เข้ามาร่วมกันวางแผนและดำเนินกิจกรรมไปได้อย่างต่อเนื่อง

จากกระบวนการทดลองรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าครั้งนี้พบว่าภาคีต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมดังนี้

10.2.3 เกิดกิจกรรมใหม่ๆที่หลากหลาย

สมาชิกในชุมชนสามารถคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมที่หลากหลายขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยมีการดำเนินงานอย่างเป็นกระบวนการ เช่นการวิเคราะห์ปัญหา การตั้งเป้าหมายที่จะเดินไป และวิธีการที่จะเดินทางไปสู่เป้าหมาย โดยกิจกรรมต่างๆคิดบนพื้นฐานคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าคือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” จากกระบวนการดังกล่าวชาวบ้านจึงคิดกิจกรรมที่หลากหลายดังตาราง

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบผลการทดลองพัฒนาและสืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ก่อนมีโครงการนี้	เมื่อมีโครงการนี้
1.ก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า >คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล,คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล,ปราชญ์ชาวบ้านและแกนนำกลุ่มผีปู่ย่า ไม่มีบทบาทในการสร้างเสริมและพัฒนากลุ่มผีปู่ย่า	>คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล, คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล,ปราชญ์ชาวบ้านและแกนนำกลุ่มผีปู่ย่า มีบทบาท ในการร่วมกันวางแผนเป้าหมายในการพัฒนาคน(สมาชิกกลุ่มผีปู่ย่า) โดยใช้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นสื่อในการขับเคลื่อน >แกนนำแต่ละกลุ่มผีปู่ย่า มีเวทีหาแนวทางการพัฒนาคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อรับใช้สมาชิกในกลุ่มฯ

ก่อนมีโครงการนี้	เมื่อมีโครงการนี้
>โรงเรียนไม่มีบทบาทในการสร้างเสริม พัฒนา และสืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า	>สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการรณรงค์(ในและนอกชุมชน)ให้ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยมีการประสานสื่อหลากหลายชนิด >โรงเรียนมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและจัดการเรียน การสอนเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม
<u>2.วันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า</u> >เน้นรูปแบบ ที่เป็นพิธีกรรม >มีจำนวนสมาชิกมาร่วมน้อย ผู้มาร่วมส่วนมากเป็นผู้หญิงอายุประมาณ40ปี ขึ้นไป	>เน้นรูปแบบและคุณค่า ทั้งที่เป็น"รูปธรรม"และ"นามธรรม" >แกนนำกลุ่มผีปู่ย่ามีบทบาทมากขึ้น >เป็นเวทีสาธารณะที่ให้สมาชิกผู้ที่เกี่ยวข้องมีโอกาสมีส่วนร่วม >มีจำนวนสมาชิกมาร่วมมากขึ้น ผู้มาร่วมมีทั้งเด็ก เยาวชนผู้ปกครอง และผู้สูงอายุ
<u>3.หลังวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า</u> >ไม่มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง	>แต่ละกลุ่มผีปู่ย่ามีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง >โรงเรียนมีกิจกรรมการเรียนการสอนเรื่องการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ต่อเนื่อง >คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล,คณะกรรมการองค์การบริหาร ส่วนตำบล,ปราชญ์ชาวบ้านและแกนนำกลุ่มผีปู่ย่ามีเวทีที่ต่อเนื่อง

10.2.4 หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามีหลากหลายมากขึ้น

ในอดีตประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า มีหน้าที่หลักคือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต่อมาเมื่อวิถีชีวิต ของชาวบ้านเปลี่ยนไป หน้าที่ที่ยังสามารถดำรงอยู่ได้คือ การทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางใจเมื่อโครงการ เข้าไปดำเนินกิจกรรมได้มีการสร้างกระบวนการต่างๆเพื่อให้ชาวบ้านคิด/สร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อ เป็นการเพิ่มหน้าที่ใหม่ๆให้กับสื่อพื้นบ้านเพื่อตอบสนองตามความต้องการของสมาชิกในกลุ่มฯ

ตารางที่ 9 เปรียบเทียบหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากสำนักแฟรงค์เฟิร์ตกับประเพณีการเลี้ยง ผีปู่ย่าเมื่อผ่านการทดลองพัฒนาและสืบทอด

หน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน	หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
1.ให้ความบันเทิง	1.ในลักษณะของผอณคลายอารมณ์ เช่นการกินหอมต้มม่วน
2.การแจ้งข่าวสาร	2.เป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลกันมีทั้งเรื่องการทำมาหากิน เรื่อง เกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ เป็นต้น
3.การให้การศึกษา	3.เป็นการส่งเสริม สนับสนุนและดูแลลูกหลาน และเป็นการอบรมโดยผู้ สูงอายุที่มีประสบการณ์ชีวิตตรง
4.การวิพากษ์วิจารณ์สังคม	4. -

หน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน	หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
5.เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ	5.เป็นตัวประสานกลุ่มคนที่มีวัยต่างกันเช่นผู้สูงอายุ พ่อแม่ เยาวชน และเด็ก ,ประสานกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสเช่นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ,ประสานกลุ่มผีปู่ยาระดับหมู่บ้านและระดับตำบลและเป็นตัวประสานให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ,คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ,โรงเรียน ,กลุ่มผีปู่ย่า
6.การสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน	6.ผีปู่ย่าเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของคนล้านนา และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเครือญาติที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน
7.หน้าที่การทบทวนชีวิต	7. เป็นเวทีที่ทำให้ญาติพี่น้องได้มีโอกาสการพูดคุยทบทวนชีวิตที่ผ่านมาและร่วมกันวางแผนอนาคตการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
8.การเป็นทางระบายสัจพจน์ของมนุษย์	8. -
9.หน้าที่ในการพัฒนาภูมิปัญญา	9.เวทีผีปู่ย่าทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกโดยเฉพาะเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตที่ผู้สูงอายุมีอย่างเหลือล้นที่จะถ่ายทอดให้กับลูกหลาน ซึ่งไม่สามารถศึกษาได้จากในตำราเรียน
10.หน้าที่ในการสร้างจิตสำนึกทางการเมือง	10.เช่นสังขการสืบทอด คือสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันต้องหาผู้ที่จะมาสืบทอดเป็นเจ้าผีต่อไป ,ผีปู่ย่าทำให้คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลเห็นคุณค่าและเข้ามามีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นเพื่อการพัฒนาคน
	11.การให้กำลังใจและสร้างความมั่นใจในศักดิ์ศรีของตนเอง
	12.เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง และช่วยรักษาสืบสานวัฒนธรรมเช่นกลุ่มออมทรัพย์และทำเกษตรโดยไม่ใช้สารเคมีเพื่อการพึ่งตนเอง

10.2.5 เกิดการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

จากการดำเนินงานที่เน้นเป็นกระบวนการและให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น โดยเฉพาะช่วงก่อนที่จะมีการจัดทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่านั้น สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าจะเป็นผู้ที่สืบบทบาทหลักซึ่งแต่ละกลุ่มจะต้องมีเวทีให้แกนนำในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ร่วมคิดตัดสินใจ ร่วมวางแผนปฏิบัติ ร่วมติดตามและร่วมรับผลประโยชน์นั้น พบว่ากระบวนการดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันเข้ามารวมใจ เชื่อมสายใยและสร้างสายสัมพันธ์กันให้แน่นแฟ้นขึ้น เพราะกลุ่มคนรุ่นนี้มีแต่เคยได้รับรู้มาว่าผีปู่ย่าเป็นการรวมญาติพี่น้องเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันแต่ไม่เคยเห็นเป็นรูปธรรม ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ได้ทำเป็นรูปธรรมซึ่งทุกคนบอกว่าเป็นสิ่งที่ดีและควรทำต่อไป

ในวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่านอกจากมีคนทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้น ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันมาร่วมแล้ว แต่ละกลุ่มยังมีกิจกรรมทั้งที่เป็น”รูปธรรม”และที่เป็น”นามธรรม”เพื่อการสานสายใยความสัมพันธ์ของสมาชิกให้แน่นแฟ้น

หลังจากวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าแล้วแต่ละกลุ่มยังมีการติดกิจกรรมที่ต่อเนื่องโดยมีเป้าหมายหลักคือการเชื่อมร้อยสายสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันให้แน่นแฟ้นและให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันต่อไป

10.2.6 กองทุนผีปู่ย่า : ทูทางสังคมที่ไม่สามารถสร้างได้ด้วยเงิน

“กองทุน” หมายถึงการนำ “ทุน” ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึง “เงิน” มารวมกัน เช่นกองทุนหมู่บ้าน กองทุนเงินล้าน และกองทุนอื่นๆอีกเป็นจำนวนมากที่มีอยู่ในประเทศไทยซึ่งมีทั้งการจัดตั้งโดยคนในชุมชนเอง หรือจากหน่วยงานของรัฐ หรือจากองค์กรพัฒนาเอกชน กองทุนเหล่านี้ส่วนมากใช้เงินเป็นปัจจัยพื้นฐานและเป็นปัจจัยหลัก ในอดีตที่ผ่านมาพบเห็นกองทุนเหล่านี้ล้มไปเป็นจำนวนมากแต่ก็มีบางกองทุนที่สามารถอยู่ได้

“กองทุนผีปู่ย่า” ไม่ได้เป็นแค่การนำเงินมารวมกันแล้วพอถึงเวลาก็เปิดให้สมาชิกได้กู้เงินไปลงทุน แต่กองทุนผีปู่ย่ามีความหมายที่กว้างขวางและลึกซึ้งมากกว่ากองทุนทั่วไป เพราะไม่ได้ใช้เงินเป็นปัจจัยพื้นฐานและเป็นปัจจัยหลัก แต่ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นทุนที่ยิ่งใหญ่และไม่สามารถที่จะประเมินค่าเป็นตัวเงินได้แต่มีคุณค่าสำหรับคนในชุมชน นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า ทุนทางสังคมไม่ใช่เรื่องที่จะต้องสร้างขึ้นมาจากศาสตร์มาตรฐานของตะวันตกหากพิจารณาถึงทุนทางสังคมดั้งเดิมที่เรามีอยู่แล้ว จะพบว่ามิมหาศาลเช่นทุนของระบบครอบครัวเครือญาติ องค์กรเมืองฝ่าย เป็นต้น การลงทุนทางสังคมจึงเป็นการทำให้องค์กรประชาชนเหล่านี้ขยายตัวกว้างขวางและเปิดโอกาสให้ได้ทำงานมากขึ้น โดยไม่ถูกขัดขวางจากกฎหมายหรือระบบราชการ

ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในกองทุนผีปู่ย่า คือความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในระดับเครือญาติ โดยผ่านระบบความเชื่อเดียวกันคือเรื่อง“ผีปู่ย่า” ซึ่งมีหน้าที่ที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เคารพนับถือให้เกียรติกัน มีความเสมอภาคในศักดิ์ศรี มีสิทธิที่เท่าเทียมกันและไว้ใจกัน

กองทุนผีปู่ย่าจึงเป็นการนำจิตวิญญาณของเครือญาติมาหลอมรวมกันเพื่อร้อยรัดให้เป็นสายใยหนึ่งเดียวในการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันกัน และเพื่อเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ญาติพี่น้องอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เช่นกลุ่มของพี่สัวันจะนำเงินไปช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ขาดคนดูแล ผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ให้เป็นทุนการศึกษาเด็กที่ขาดโอกาส ให้สมาชิกที่ยากจนกู้ยืมไปทำการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีเพื่อลดรายจ่ายในครอบครัว เป็นต้น

เงินที่ญาติพี่น้องนำมารวมกันจึงเป็นปัจจัยรอง ถึงแม้ว่าแต่ละกลุ่มจะมีเงินมารวมกันเพียงน้อยนิด แต่ทุนทางสังคมที่มีอยู่อย่างเหนียวแน่นนั้นจะเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เงินที่มีอยู่น้อยนิดมีคุณค่ามากขึ้นได้

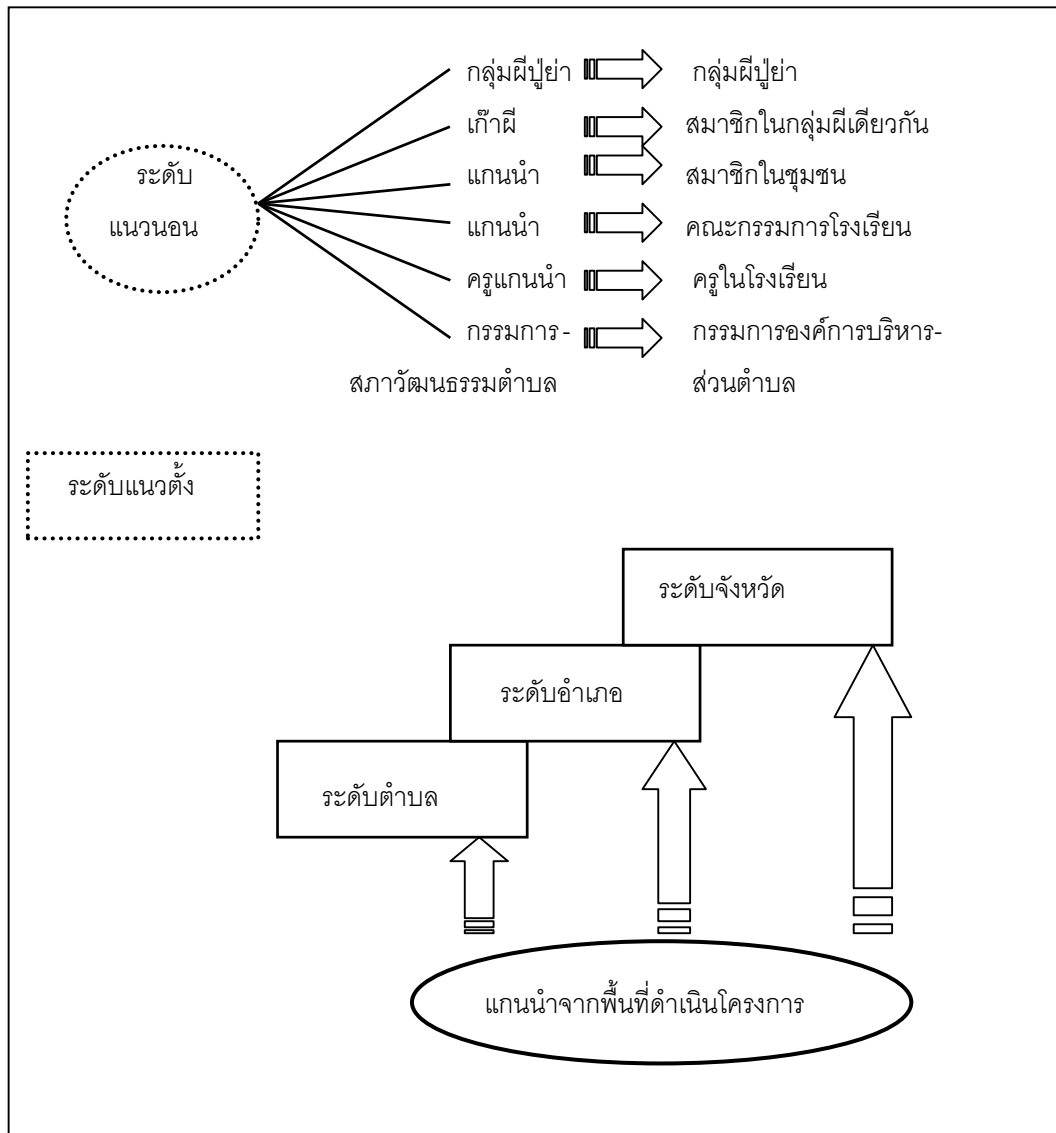
กองทุนผีป่วน จากการศึกษาที่มามีการทดลองศึกษาวิจัยผีป่วนเพื่อลูกหลาน 5 กลุ่มที่ผ่านมา มีการจัดตั้งกองทุนผีป่วนเพื่อลูกหลาน โดยมีความคาดหวังว่าจะได้เป็นกิจกรรมใหม่ของกลุ่มผีป่วนจะได้มารับใช้ลูกหลานแบ่งปันของตนเอง ดังที่แม่เกียงคำ่ว่า

“ถ้าเมื่อก่อนคนเจนปอเจนแม่ได้ทำกองทุนไว้ให้เฮา บ้านนี้ลูกหลานอี่แม่ป๋าต้องไปกู้เงินรัฐบาลมาเรียนนอกน่อ”

โดยที่ลูกหลานแบ่งแต่ละบ้านเก็บเงินรวมกันเพื่อเอาไว้ทำกิจกรรมต่างๆในกลุ่มผีป่วนของตนเอง

ความศักดิ์สิทธิ์ของผีป่วนนั้นก็คือความสามารถของแกนนำสมาชิกในกลุ่มผีป่วน เช่น แก้วดีและกำลั้งดี ในการบริหารจัดการ/วางแผนดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับใช้อุดมการณ์ของผีป่วน เป็นสื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการและเป็นที่พึ่งให้กับสมาชิกในกลุ่มได้รวมถึงการดูแลและการพัฒนาลูกหลานของตนเองด้วย ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นในการที่จะทำให้สมาชิกได้มาร่วมร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์กันให้แน่นแฟ้นเป็นหนึ่งเดียวเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและดูแลลูกหลานด้วย ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีทั้งระหว่างเด็ก/เยาวชนกับเด็ก/เยาวชน , เด็ก/เยาวชนกับผู้ปกครอง ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ , ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่ และผู้ใหญกับผู้สูงอายุ โดยทั้งหมดเป็นสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน ดังนั้นสมาชิกในกลุ่มผีป่วนจึงมีการคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมให้ลูกหลานแบ่งปันเห็นและมาร่วมกิจกรรมกันมากขึ้น ทั้งหมดนี้มีความหวังว่าผีป่วนที่จะทำต่อไปนี้จะเน้นในเรื่องการช่วยเหลือลูกหลาน ดูแลลูกหลานของตนเอง ไม่ได้หวังว่าจะกลับมาเหมือนเดิมในปีหรือสองปีแต่ด้วยความหวังว่าคนในชุมชนจะดีขึ้นในอนาคตเท่านั้น

10.2.7 การขยายผล

ในกระบวนการดำเนินงานในช่วงแรกโครงการเน้นการสร้างเชื่อมั่น/ความมั่นใจให้กับชาวบ้านในการที่จะใช้สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อในการพัฒนาชุมชน ดังนั้นโครงการจึงจำเป็นต้องมีการสร้างผู้ส่งสารเป็นชุดๆ โดยชุดแรกเป็นการสร้างผู้ส่งสารที่เป็นกลุ่มคนเดิมของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน เช่น แก้วผี และกำลั่ง เป็นต้น) ให้เป็นผู้ส่งสารที่มีคุณภาพ จากนั้นจึงเป็นการสร้างผู้ส่งสารใหม่ๆ(ที่ไม่เคยเป็นผู้ส่งสาร)ให้สามารถเป็นผู้ส่งสารได้

จากกระบวนการดังกล่าว กลุ่มผู้ส่งสารที่มีคุณภาพจะสามารถส่งสารจากล่างขึ้นสู่ข้างบนได้ นอกจากนี้แล้วผู้ส่งสารใหม่ๆสามารถขยายสารออกไปในแนวนอนได้อย่างกว้างขวาง

10.3 การประเมินผล

ในการดำเนินงานโครงการนี้ผู้ศึกษาเน้นที่การทำงานเป็นกระบวนการภายใต้แนวความคิดการสื่อสารและการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยให้ชุมชนตัดสินใจตั้งแต่ต้นว่าจะเลือกรับโครงการนี้หรือไม่ เมื่อรับแล้วชุมชนต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทหลัก คือเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ร่วมคิดตัดสินใจ ร่วมวางแผนปฏิบัติ ร่วมติดตามและร่วมรับผลประโยชน์ โดยใช้หลักการสำคัญคือ "สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม"

สำหรับการประเมินผลครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้วิธีการสังเกต การจดบันทึก การสัมภาษณ์ การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยและการดูจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินงานในครั้งนี้

10.3.1 การประเมินองค์การที่เป็นทางการในชุมชนที่มีส่วนร่วมในโครงการวิจัยฯ

องค์การที่เป็นทางการ ในชุมชน ประเด็นที่ประเมิน	คณะกรรมการ สภาวัฒนธรรม ตำบล	คณะกรรมการ องค์การบริหาร ส่วนตำบล	โรงเรียน
1.การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัยครั้งนี้ตั้งแต่เริ่มต้น			
1.1ร่วมตัดสินใจ	/	/	X
1.2ร่วมวางแผน	/	/	/
1.3ร่วมปฏิบัติ	/	/	/
1.4ร่วมรับผลประโยชน์	/	/	/
1.5ร่วมติดตามและประเมินผล	/	/	/
2.การมีส่วนร่วมในการรื้อฟื้นสืบทอดประเพณีการ เลี้ยงผีปู่ย่า			
2.1ร่วมตัดสินใจ	/	/	/
2.2ร่วมวางแผน	/	/	/
2.3ร่วมปฏิบัติ	/	/	/
2.4ร่วมรับผลประโยชน์	/	/	/
2.5ร่วมติดตามและประเมินผล	/	/	/

หมายเหตุ

/ หมายถึง เกิดผล

X หมายถึง ไม่เกิดผล

10.3.2 การประเมินกลุ่มฌีปู้ย่ำที่ทดลองรื้อฟื้น/สืบทอดประเพณีการเลี้ยงฌีปู้ย่ำ

กลุ่มฌีปู้ย่ำที่ทดลอง ประเด็นที่ประเมิน	กลุ่มแม่ เกียงคำ	กลุ่ม แม่ปัด	กลุ่ม แม่มูล	กลุ่มพี่ ศรืวรรณ	กลุ่มพี่ บัวซอน
1.จำนวนสมาชิกเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงฌีปู้ย่ำ					
1.1มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมา	/	/	/	/	/
1.2สมาชิกที่เข้าร่วมมีความหลากหลายเช่นเด็ก เยาวชน พ่อบ้าน แม่บ้านและผู้สูงอายุ	/	/	/	/	/
2.การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่มฯ					
2.1มีคณะทำงาน(กำลังฌี)ที่ชัดเจน	/	/	/	/	/
2.2คณะทำงาน(กำลังฌี)มีส่วนร่วมในการวางแผน การพัฒนากลุ่มฯ	/	/	/	/	/
2.3คณะทำงาน(กำลังฌี)มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ตามมติที่ประชุมเพื่อการพัฒนากลุ่มฯ	/	/	/	/	/
3.ความมั่นใจของสมาชิกในกลุ่มฯ					
3.1สมาชิกกล้าพูดคุยและซักถามเรื่องฌีปู้ย่ำมากขึ้น เมื่อเทียบกับช่วงดำเนินงานระยะแรก					
-ภายในกลุ่มฯของตนเอง	/	/	/	/	/
-ภายในหมู่บ้านและตำบล	/	/	/	/	/
-ภายนอกตำบล	/	/	X	X	/
3.2เกิดเครือข่ายกลุ่มฌีปู้ย่ำระดับหมู่บ้าน	/	X	X	X	X
3.3เกิดเครือข่ายกลุ่มฌีปู้ย่ำระดับตำบล	/	/	/	/	/
4.กิจกรรมภายในกลุ่มฯ					
4.1มีกิจกรรมก่อนวันทำพิธีเลี้ยงฌีปู้ย่ำ	/	/	/	/	/
4.2มีกิจกรรมในวันทำพิธีเลี้ยงฌีปู้ย่ำ	/	/	/	/	/
4.3มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องหลังจากวันพิธีเลี้ยงฌีปู้ย่ำ	/	/	/	/	/

หมายเหตุ

/ หมายถึง เกิดผล

X หมายถึง ไม่เกิดผล

10.4 ผลกระทบที่ต่อเนื่อง / ผลสะท้อน (Outcome)

จากกระบวนการดำเนินงานในครั้งนี้มีทั้งผลที่เกิดขึ้น (Output) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เกิดมาจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆโดยตรงของโครงการ และเกิดผลกระทบที่ต่อเนื่อง / ผลสะท้อน (Outcome) ซึ่งผลสะท้อนเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดขึ้น เช่น โรงเรียนเข้ามาเชื่อมโยง/สัมพันธ์กับงานนี้ได้อย่างไร? และเมื่อชาวบ้านตัดสินใจเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อที่จะทำการทอดลองรื้อฟื้น ทำไมจึงเกิดเป็นกองทุนผีปู่ย่า เกษตรพึ่งตนเอง และการใช้สื่อสมัยใหม่เข้ามาผสมผสานกับสื่อพื้นบ้าน เป็นต้น ซึ่งถ้ามองแบบ "คนนอก" แล้วผลสะท้อนที่เกิดขึ้นนี้ไม่เห็นจะเชื่อมโยง/สัมพันธ์กับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของชาวบ้าน เพราะประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ส่วนกองทุนและเกษตรพึ่งตนเองเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจ และการใช้สื่อสมัยใหม่เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยี แต่ผลสะท้อนเหล่านี้เกิดจากการคิดและสร้างสรรค์โดยชาวบ้าน (คนใน) ซึ่งเป็น "เจ้าของวัฒนธรรม"

(1) ในบทที่ 2 ผู้ศึกษาได้มีการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าในช่วงที่ผ่านมางานวิจัยที่ศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านเกือบทั้งหมดจะมีการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงด้วย ซึ่งทั้งหมดจะศึกษาเพื่อรู้เท่านั้น ไม่พบว่ามีการวิจัยขึ้นใดที่นำผลการศึกษาเรื่องปัจจัยซึ่งเป็น "อุปสรรค" ไปเปลี่ยนเป็น "โอกาส"

(2) งานวิจัยครั้งนี้จึงได้นำผลการศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นอุปสรรคนั้น ไปสร้างเป็น "โอกาส" ให้กับชาวบ้านและพบว่าปัจจัยต่างๆนั้นมีความเชื่อมโยงและผสมผสานกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของชาวบ้านอย่างกลมกลืน เช่น

- กรณีโรงเรียน ชาวบ้านบอกว่าเป็นปัจจัยสำคัญตัวหนึ่งที่ทำให้เยาวชนซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ดูถูกพ่อแม่และผู้สูงอายุที่มีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า โดยเยาวชนที่ได้รับการศึกษาจากในระบบมองว่าเป็นเรื่องมลาย และล้าหลัง ไม่เห็นคุณค่าว่าผีปู่ย่าเคยเป็นบ้านหลอมชีวิตของตนเอง ดังคำพูดของก้านอินจันทร์ ทันวิสัย ที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการจัดการศึกษาในปัจจุบันที่แยกโรงเรียนออกมาจากชุมชน ถึงแม้ว่าโรงเรียนจะยังตั้งอยู่ในชุมชนและมีหลายโรงเรียนมีการเปลี่ยนชื่อให้มีความ "ชุมชน" ด้วยแต่นั้นเป็นเพียงการเปลี่ยนเฉพาะส่วนที่เป็น "รูปแบบ/ภายนอก" เท่านั้น ส่วน "วิถีคิด" ไม่ได้เปลี่ยนเลย เช่น โรงเรียนทั่วประเทศต้องใช้หลักสูตรพิมพ์เขียวแบบเดียวกัน และการเรียนเน้นเพื่อแข่งขัน เป็นต้น ดังนั้นการคิดที่จะนำภูมิปัญญาชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กในโรงเรียนจึงมีน้อยมาก เราจึงพบเห็นโรงเรียนส่วนมากไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับชุมชน

ดังนั้นเด็กและเยาวชนที่ถูกบ่มเพาะโดยระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงมีวิธีคิดแบบพิมพ์เขียวฉบับเดียวนั่นคือมองวัฒนธรรมสื่อพื้นบ้านเห็นเฉพาะส่วนที่เป็น “รูปแบบ” เท่านั้น ไม่สามารถมองเห็นถึงส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา” ได้เลย

“ตะกอนโรงเรียนกับวัดจะอยู่ดีเดียวกัน คือความรู้คู่คุณธรรม , ศีลธรรมหือคนมีจิตใจอ่อนน้อม ต่อมาวัดกับโรงเรียนแยกกันคือต่างคนต่างไป คนกะปามีคุณธรรมในใจ นี่คือการเปลี่ยนแปลงในทุกวันนี้ ดีบ้างเปลี่ยนแปลงมานี่คือผู้เฒ่าผู้แก่ต้องไปวัด แต่เด็กนี่บ่ได้ทำ ผมว่าถ้าจะหือมันดีกลับมาเหมือนในอดีตต้องหือบรรจุหลักสูตรของโรงเรียนไว้หือพระ ผู้เฒ่าผู้แก่เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องของประเพณีพื้นบ้าน

เฮมาด้อยตรงดีว่าบ่ได้บรรจุในหลักสูตรตัวนี้เข้า เฮามองข้ามกันไป

ทั้งๆที่ก็เป็นการเฮียนอย่างหนึ่ง ทำไมละครับเยาวชนทุกวันนี้ ถ้าวันของจีนก็หยุด วันของฝรั่งก็หยุด วันแห่งความฮัก ละอ่อนก็เลยไปเอาตัวอย่าง ม.1, ม.2 กอดจูบกััน

แต่ของประเพณีพื้นบ้านของเฮาทำไมถึงบ่เอาไปสอน ทำไมบ่บรรจุหลักสูตรการเฮียน

ทำไมบ่หยุดหือประเพณีไทยเฮา อันนี้คือเป้าหมายดีเฮาจะฟื้นฟูประเพณี ”

กำนันอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

เมื่อชาวบ้านสามารถวิเคราะห์ได้ลึกเช่นนี้ แนวทางการแก้ไขจึงไม่ใช่เรื่องยากสำหรับชาวบ้าน ซึ่งในที่นี้ชาวบ้านเสนอวิธีการแก้ไข เช่น (1)ให้ทุกโรงเรียนในพื้นที่ตำบลวอแก้วร่วมกันจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง “ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า” สำหรับใช้สอนเด็กนักเรียนโดยต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย และ (2)ในวันทำประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโรงเรียนจะต้องหยุดให้เด็กนักเรียนเข้าร่วมในพิธีกรรมด้วย

■ กรณีกองทุนและการทำเกษตรพึ่งตนเอง จากการที่ชาวบ้านได้ร่วมกัน

วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลงและชาวบ้านพบว่ามียหลายปัจจัย แต่มีบางปัจจัยที่ชาวบ้านคิดว่าน่าจะสามารรถร่วมกันแก้ไขได้นั้นคือปัจจัยจากภายนอกเช่น เรื่องกระแสบริโภคนิยมและเรื่องการทำรัฐส่งเสริมให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ปัจจัยภายนอกทั้งสองประเด็นนี้ชาวบ้านไม่สามารถป้องกันไม่ให้เข้ามาในชุมชนได้ แต่ชาวบ้านใช้วิธีการสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่เพื่อสู้กับปัจจัยภายนอก นั่นคือการจัดตั้งกองทุนผีปู่ย่าเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มของตนเองและจะค่อยๆลดการกู้ยืมจากภายนอก นอกจากนี้แล้วชาวบ้านได้คิดเรื่องทำการเกษตรเพื่อพึ่งตนเองโดยไม่ใช้สารเคมีเพราะชาวบ้านมีประสบการณ์ว่าปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้ามานานแล้ว แต่ทำไมยังทำยังมีหนี้สินมาก ไม่มีเวลาให้กับคนในครอบครัวและญาติพี่น้อง และการช่วยเหลือ

เกี่ยวกันของชาวบ้านเริ่มลดลง ดังนั้นชาวบ้านจึงได้คิดและสร้างสรรค์กิจกรรมกองทุนฝัปปูย่าและ การทำเกษตรพึ่งตนเองขึ้นมา เพื่อร่อยใจ สร้างสายใยและสานสายสัมพันธ์ญาติพี่น้องกันใหม่ให้ แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

■ กรณีการใช้สื่อสมัยใหม่เข้ามาผสมผสานกับสื่อพื้นบ้าน ประเด็นนี้เกิดขึ้นเช่น เดียวกับสองประเด็นที่ได้กล่าวมาแล้ว นั่นคือเมื่อชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ประเพณี การเลียงฝัปปูย่าเกิดการเปลี่ยนแปลงและพบว่า (1) ช่องทางการสื่อสารของประเพณีการเลียงฝัปปูย่า มีข้อจำกัดคือมีการทำพิธีการเลียงฝัปปูย่าปีละ1-2ครั้งเท่านั้นและ(2)ปัจจุบันมีสื่อสมัยใหม่เข้ามาใน ชุมชน เช่น หอกระจายข่าวในหมู่บ้าน ทีวี่ วีดีโอและซีดี เป็นต้น ดังนั้นชาวบ้านจึงคิดว่าน่าจะเพิ่ม ช่องทางการสื่อสารเรื่องประเพณีการเลียงฝัปปูย่าให้มากขึ้น โดยเสนอให้มีการจัดทำเป็นวีซีดี ประเพณีการเลียงฝัปปูย่า เพื่อให้แกนนำแต่ละกลุ่มนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับสมาชิกใน กลุ่มและในครอบครัว นอกจากนี้แล้วจากการศึกษาข้อมูลในพื้นที่พบว่าคำขอได้สูญหายไป ประมาณ10กว่าปีที่ผ่านมา แต่ในหมู่บ้านยังมีศิลปิน/ช่างชออยู่ ชาวบ้านจึงเสนอให้ช่างชอผลิต เพลงชอเกี่ยวกับประเพณีการเลียงฝัปปูย่าและทำการผลิตเป็นเทปและซีดี เพื่อใช้ในการให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลียงฝัปปูย่าผ่านทางหอกระจายข่าวและเครื่องเล่นซีดี

บทที่ 11

แนวทางการสร้างเสริมและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้าน เพื่อการพัฒนาชุมชน

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะชี้ให้เห็นถึงแนวทางการสร้างเสริมและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยใช้การวิเคราะห์ในมิติของการสื่อสาร และจะสรุปเป็นบทเรียนที่ได้จากกระบวนการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนในครั้งนี้ โดยมีประเด็นเสนอดังนี้

11.1 ฝึกย่อ : ในมิติของการสื่อสาร

- (1) ผู้ส่งสาร
- (2) เนื้อหา/ความหมายสาร
- (3) ช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ
- (4) ผู้รับสาร

11.2 ในแง่กระบวนการ : แนวทางการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

11.3 สรุปบทเรียนการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อรับใช้คนในชุมชน
รายละเอียดมีดังนี้

11.1 ฝึกย่อ : ในมิติของการสื่อสาร

กาญจนา แก้วเทพ (2546,2-3) ได้ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาต่างๆ และได้เปรียบเทียบความแตกต่างของแบบจำลองการสื่อสารเชิงการถ่ายทอดข่าวสารและแบบจำลองเชิงพิธีกรรมที่เน้นให้เห็นกระบวนการมีส่วนร่วม โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนบทบาทของผู้รับสารสู่การเป็นผู้ส่งสาร ดังนี้

1. แบบจำลองเชิงการถ่ายทอดข่าวสาร (transmission model) เน้นการสื่อสารทางเดียว จากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร โดยบทบาทของผู้ส่งสาร และผู้รับสารมีความ “ตายตัว” กล่าวคือ ภายหลังจากการรับสารแล้ว ผู้รับสารก็จะรับรู้หรือคิดตามที่ผู้ส่งสารต้องการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ส่งสารทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการสื่อสารเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่ผู้รับสารมีบทบาทและมีส่วนร่วมเป็นเพียงผู้รองรับข่าวสารที่ถูกถ่ายทอดเท่านั้น

2. แบบจำลองเชิงพิธีกรรม (ritualistic model) ซึ่งเน้นให้เห็นการสื่อสารสองทาง โดยผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถสลับบทบาทไปมา ภายหลังจากการสื่อสาร คู่การสื่อสารทั้งสองฝ่ายก็จะเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารของกันและกันแบบพบกันครึ่งทาง(shared meaning) ซึ่งหมายความว่า

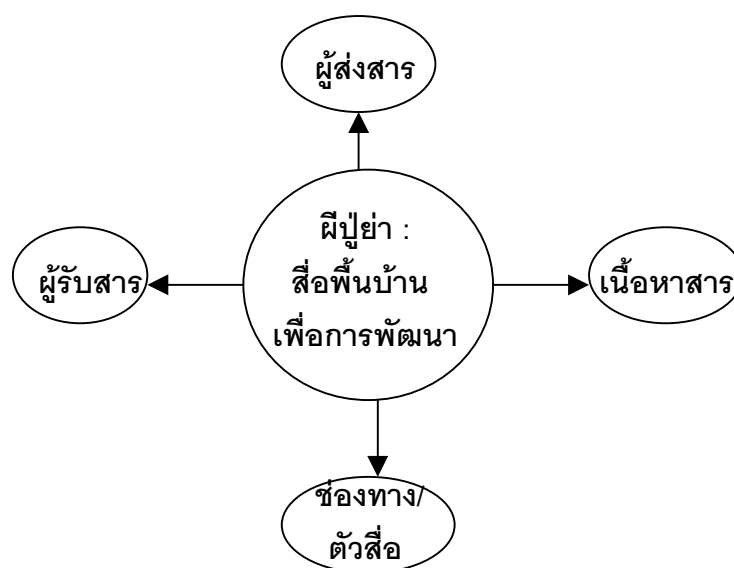
กระบวนการดังกล่าวคือการเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายได้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารมากกว่าแบบจำลองเชิงการถ่ายทอดข่าวสาร

แบบจำลองทั้งสองประเภทจะมีองค์ประกอบของการสื่อสารดังนี้คือ

- (1) ผู้ส่งสาร (Sender / S)
- (2) เนื้อหา/ความหมายสาร (Message / M)
- (3) ช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ (Channel / C , Media / M)
- (4) ผู้รับสาร (Receiver / R)

ในการดำเนินงานโครงการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นการดำเนินงานเป็นกระบวนการ โดยยึดหลักการคือให้“เจ้าของวัฒนธรรม”เป็นผู้เลือกที่จะรื้อฟื้นอะไร และจะรื้อฟื้นอย่างไร เพื่อให้สื่อพื้นบ้านนั้นรับใช้คนในชุมชน โดยคนในชุมชนและเป็นของชุมชน ซึ่งเป็นสิทธิทางวัฒนธรรมและเป็นสิทธิอันชอบธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

สมาชิกในชุมชนเลือกประเด็นการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น ดังนั้นผู้ศึกษาจะนำประเด็นการเลี้ยงผีปู่ยามาทำการวิเคราะห์องค์ประกอบของการสื่อสาร ดังนี้

(1) ผู้ส่งสาร (Sender / S)

(1.1) การขยายผู้ส่งสารที่เกี่ยวกับผีปู่ย่า ในอดีตผู้ส่งสารประกอบด้วย แก้วผี , ผู้ทำพิธี , กำลั้งผี และลูกเล่าลูกแบ่ง โดยเฉพาะในวันทำพิธีกรรมทุกคนจะมีบทบาทในการเป็นผู้ส่งสารซึ่งแล้วแต่ว่าใครจะเป็นผู้ที่มีบทบาทมากน้อยแค่ไหน สำหรับหลังจากวันทำพิธีกรรมแล้วผู้ที่มีบทบาทหลักที่จะเป็นผู้ส่งสารคือลูกเล่าลูกแบ่ง ซึ่งประกอบด้วยปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ที่อาศัย

อยู่ในครอบครัวเดียวกัน กลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นแกนหลักในการถ่ายทอดอุดมการณ์และความเชื่อเรื่องผีปญาและดูแลลูกหลานที่เป็นสมาชิกในครอบครัวไม่ให้กระทำผิดผี นอกจากนี้ก็จะมีกำลังผีและเก้าผีเป็นผู้ที่มีบทบาทอีกชั้นหนึ่งในการที่จะคอยดูแลลูกหลานที่อยู่ในเครือญาติเดียวกันไม่ให้กระทำผิดผี

แต่ในช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน(ก่อนโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงาน)พบว่า การส่งสารจะมีเฉพาะในวันที่ทำพิธีกรรมเท่านั้นและมีผู้ส่งสารประกอบด้วย เก้าผี / ผู้ทำพิธีและลูกเล่าลูกแบ่ง โดยเก้าผี/ผู้ทำพิธีจะเป็นผู้ที่มีบทบาทหลัก ส่วนกำลังผีไม่มีเข้าร่วมในพิธีกรรม สำหรับหลังจากวันทำพิธีกรรมแล้วไม่มีการสื่อสารใดๆทั้งสิ้น ดังสาเหตุและปัจจัยที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อโครงการวิจัยเข้าไปดำเนินงานได้สร้างผู้ส่งสารเพิ่มมากขึ้นนอกจากเก้าผี (แม่เกี้ยงคำ ตาอินทร์ฯลฯ), ผู้ทำพิธี (พ่อหนานผัด ฯลฯ), กำลังผี (นางมาลา ฯลฯ) และลูกเล่าลูกแบ่ง (นางคำมูล สุดทะปา ฯลฯ) ที่เคยเป็นผู้ส่งสารหลักในอดีตแล้วโครงการได้สร้างกลุ่มผู้ส่งสารใหม่ๆ เช่นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล (นายอินจันทร์ ทันวิสัย ฯลฯ), คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล(นายพินิจ สุวรรณสุระ ฯลฯ), ปราชญ์ชาวบ้าน(พ่อนานอนันต์ ปาระมี ฯลฯ), ครู (อาจารย์นิภาพร กันทะอินทร์ ฯลฯ), ลูกขึ้น (สามีของนางบัวซอนฯลฯ) เด็กและเยาวชน (น.ส.พัชรินทร์ สุริยา ฯลฯ) ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวจริงๆแล้วทุกคนต้องเป็นสมาชิกในกลุ่มผีปญาของตนเองอยู่แล้ว นั่นคือทุกคนมีทุนทางสังคม/มีร่องรอยเดิมที่เกี่ยวกับผีปญาอยู่แล้ว เพียงแต่ในช่วงที่ผ่านมา กลุ่มคนเหล่านี้ถูกปัจจัยทั้งภายนอกและภายในกระแทกจนทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วและอย่างมาก เมื่อสถานการณ์ถูกสะสมและทับถมจนถึงขั้นวิกฤติ ประกอบกับขาดคนที่จะช่วยกระตุ้นและหนุนเสริม จึงทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นใจในการที่จะใช้สื่อพื้นบ้านที่เป็นของชุมชนและในอดีตคนเฒ่าคนแก่เคยใช้สื่อพื้นบ้านในการแก้ไขปัญหาของชุมชนมาแล้ว แต่คนปัจจุบันไม่กล้าที่จะนำสื่อพื้นบ้านมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหามาแล้ว

คนทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้นสามารถที่จะเป็นผู้ส่งสารในเรื่องเกี่ยวกับผีปญาได้เพราะการเป็นผู้ส่งสารถือว่าการเพิ่มอำนาจให้กับตนเองดังเช่นที่ White & Nair 1999 อ้างในปาริชาติ สถาปิตานนท์(2546:3) ที่มองว่าการสื่อสารคือการเพิ่มอำนาจให้คนระดับรากหญ้าที่ไม่เคยมีอำนาจ

(1.2) การสร้างผู้ส่งสารที่มีคุณภาพ จากการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้พบผู้ที่สามารถส่งสารที่เกี่ยวกับผีปญาเช่น รูปแบบ คุณค่า /เนื้อหา/ หน้าที่ และบางคนสามารถอธิบายสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปญาได้อย่างมีคุณภาพเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ดังตัวอย่างรายชื่อที่กล่าวไว้ในข้อ 1.1 ดังเช่นพี่ไผ่แก้วเป็นเก้าผี เมื่อได้เข้าร่วมเวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้/ความเข้าใจเรื่องผีปญาแล้ว กลับมาพี่ไผ่แก้วได้นำความรู้มาบอกต่อให้แม่เหลียม(เป็นเก้าผี)ได้รับรู้เรื่องเกี่ยวกับ

ประเพณีผีป่วนด้วย , หรือกรณีในหมู่บ้านมีบางคนไม่เห็นด้วยที่คณะกรรมการเลือกประเพณีการเลี้ยงผีป่วนเพื่อทดลอง พ่อหนานยายซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องผีป่วนและได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้กับโครงการได้ไปอธิบายให้ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่กลุ่มคนดังกล่าว , หรือกรณีที่ครูบางคนไม่เห็นด้วยกับการที่จะจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องผีป่วนเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องมลาย ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลได้ไปอธิบายให้ครูมีความรู้และความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วน พบว่าทั้งหมดที่มีการอธิบายการให้ความรู้สร้างความเข้าใจเรื่องผีป่วนนั้นส่วนมากจะอธิบายเกี่ยวกับคุณค่า/หน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีป่วนและการนำคุณค่า/หน้าที่มาปรับใช้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

โดยสรุปกระบวนการสร้างผู้ส่งสาร

- การหาผู้ส่งสารชุดแรก เป็นปัจจัยที่สำคัญมากเนื่องจากประเพณีการเลี้ยงผีป่วนเป็นความเชื่อ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนลึกซึ้งและซับซ้อนมาก ประกอบกับผีป่วนเริ่มหายไปจากชุมชน ด้วยปัจจัยต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะประเด็นเรื่องกลัวคนอื่นจะว่า”เชื่อเรื่องมลาย” ดังนั้นการหาผู้ที่จะมาพูดคุยเรื่องผีป่วนด้วยจึงเป็นเรื่องที่ยากมากดังเช่นการเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเกี่ยวกับผีป่วนในช่วงแรก จากกระบวนการที่ผู้ศึกษาใช้ทำให้สามารถเข้าถึงและได้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องผีป่วน ในชุดแรกอันประกอบด้วยนายอินจันทร์ ทันวิสัย ,พ่อหนานยาย เมืองมูล ,แม่เกียงคำ ตาอินทร์,พ่อหนานอนันต์ ปารมี,และพ่อหนานแก้ว วิชาไทย เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้เป็นสมาชิกในกลุ่มผีป่วนของตนเองอยู่แล้ว เคยเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในประเพณีการเลี้ยงผีป่วนในกลุ่มของตนเองด้วย มีความรู้และความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีป่วนในระดับลึกแต่มีกันคนละส่วนมากน้อยแตกต่างกันตามประสบการณ์ของแต่ละคน และในปัจจุบันกลุ่มคนเหล่านี้ยังได้รับการยอมรับทั้งจากสมาชิกในกลุ่มผีป่วนของตนเองและจากสมาชิกในชุมชนด้วย

ดังนั้นในการสรรหาผู้ส่งสารชุดแรกต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ เชื่อและศรัทธาในสิ่งที่เขาทำมา มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประเพณีการเลี้ยงผีป่วนและได้ผ่านประสบการณ์มาในระดับหนึ่ง จึงจะสามารถสร้างให้เป็นผู้ส่งสารได้และต้องเป็นคนที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ ศรัทธาด้วยเขาจึงจะสามารถเป็นผู้ส่งสารสู่ผู้รับสารอื่นๆได้

- ต้องสร้างความมั่นใจให้กับผู้ส่งสาร จากการวิเคราะห์สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้ผีป่วนเริ่มหายไปจากชุมชน สาเหตุอันหนึ่งคือการขาดความมั่นใจและเนื่องมาจากกลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ขาดความมั่นใจมานานแล้ว ดังนั้นต้องมีกระบวนการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมาย เช่น

- เริ่มจากการสร้างความมั่นใจในระดับบุคคล เช่นพูดคุยกับทีละคนหรือกลุ่มขนาดเล็ก2-3คน โดยทำที่และทัศนนะของผู้ศึกษาเป็นสิ่งสำคัญมาก

เช่นไม่ตั้งคำถามในลักษณะที่ดูถูกความเชื่อของกลุ่มเป้าหมาย และมีท่าทีที่ให้ความสนใจ

- เพิ่มความมั่นใจ โดยการจัดเวทีกลุ่มย่อยประมาณ5-10คน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการนำเสนอ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มเติมความรู้และสร้างความเข้าใจให้กับกลุ่มเป้าหมาย (shared meaning) เป็นกระบวนการเพิ่มความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมายขึ้นมาอีกในระดับหนึ่ง
- มั่นใจเต็มร้อย โดยการจัดเวทีระดับตำบลและระดับหมู่บ้านเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการนำเสนอ ซึ่งจะเป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์ให้กับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง เมื่อกลุ่มเป้าหมายมีความมั่นใจเต็มร้อยและสามารถที่จะสื่อสารกับคนในชุมชนได้แล้ว ผู้ศึกษาได้พยายามที่จะให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเป็นผู้ส่งสาร(เพราะเขาเป็นตัวจริงเสียงจริง)ในเวทีต่างๆนอกชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นใจที่เกินร้อยให้กับกลุ่มเป้าหมาย ผลที่ตามมาคือ กลุ่มเป้าหมายสามารถที่จะเป็นผู้ส่งสารได้กับบุคคลทุกระดับทั้งในชุมชนของตนเองและนอกชุมชน

- ปรับเปลี่ยนวิถีคิดของกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ คนในชุมชนยึดถือและปฏิบัติกันมานานหลายชั่วอายุคน(ไม่มีใครบอกได้ว่ามีมาตั้งแต่เมื่อไหร่) การปฏิบัติที่ผ่านมาจะใช้วิธีการสืบทอดโดยการสังเกตและการจดจำจากการที่ได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรม ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายจึงมีความเชื่อว่าเขาปฏิบัติและสืบทอดตามที่บรรพบุรุษทำมาทุกอย่างไม่เคยมีการปรับ/เปลี่ยนแปลงใดๆและเชื่อว่าไม่สามารถจะปรับหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดๆได้เพราะเขายึดถือและปฏิบัติเช่นนี้มาอย่างต่อเนื่องจากบรรพบุรุษ แต่ในความเป็นจริงการปฏิบัติที่ผ่านมาสมาชิกในแต่ละกลุ่มได้มีการปรับเปลี่ยนประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในกลุ่มของตนเองมาอย่างต่อเนื่องเพียงแต่ไม่ได้มีโอกาสทบทวนและไตร่ตรองเท่านั้น เนื่องจากวัฒนธรรม/ประเพณี/พิธีกรรมที่คนคิดสร้างสรรค์ขึ้นมาจะมียุคที่อยู๋ภายใต้เงื่อนไขบริบทแบบหนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อเงื่อนไขและบริบทเปลี่ยนไปวัฒนธรรม/ประเพณี/พิธีกรรมก็จำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนไปด้วยเพื่อการดำรงอยู่ ดังนั้นวัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ดังเช่นที่พ่อนานอนันต์เล่าให้ฟังว่าอดีตกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองนั้นทุกปีสมาชิกเอาไก่มาเลี้ยงผีปู่ย่าพอถึงปีที่สามผีปู่ย่าจะกินหมูเป็นตัว ดังนั้นสมาชิกทุกคนต้องรวมเงินกันเพื่อซื้อหมูเป็นตัวมาทำพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่า ต่อมาเมื่อเศรษฐกิจไม่ดีสมาชิกมีการพูดคุยกันและขอผีปู่ย่าว่าจะขอเลี้ยงไก่ทุกปีตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทุกปีสมาชิกจึงใช้ไก่มาเลี้ยงผีปู่ย่า

- ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจ ในการสร้างผู้ส่งสารนอกจากจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดแล้วจำเป็นจะต้องให้ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่กลุ่มเป้าหมายด้วย โดยเฉพาะในส่วนที่เป็น“รูปแบบ” และส่วนที่เป็น“คุณค่า/เนื้อหา/หน้าที่”ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้และความเข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งจะทำให้กลุ่มเป้าหมายมีความเข้าใจในการที่จะปรับเปลี่ยนเช่นว่าอะไรควรปรับและอะไรไม่ควรปรับในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า และสามารถนำความรู้ความเข้าใจดังกล่าวไปปรับใช้เพื่อการสื่อสารให้กับผู้รับสารคนอื่นๆ เข้าใจได้

(1.3) การสืบทอดผู้ส่งสาร

- ควรมีพื้นที่/เวทีให้ผู้ส่งสารได้มีโอกาสเป็นผู้ส่งสารอย่างต่อเนื่อง ทั้งเวทีภายในชุมชนและภายนอกชุมชน จากการดำเนินงานโครงการนี้ กลุ่มผีปู่ย่าแต่ละกลุ่มจะมีการคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ ขึ้นมาภายในกลุ่มของตนเองอย่างต่อเนื่อง เช่นกลุ่มแม่มูลมีกิจกรรมทุกเดือนที่ให้เด็กและเยาวชนมารวมกันที่บ้านเก่าผีนั่นหาผู้รู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองมาสอน/ให้ความรู้แก่ลูกหลานที่มาพร้อม เช่นสอนการตัดตุง และ การทำขนม เป็นต้น บางกลุ่มสอนสะล้อ ซอ ซึง บางกลุ่มสอนคำวซอและบางกลุ่มสอนทำเกษตรปลอดสารพิษ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลมีเวทีการประชุมทุกเดือนเพื่อให้สมาชิกดังกล่าวมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน และโรงเรียนได้เชิญปราชญ์ชาวบ้านไปให้ความรู้แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียน

- ต้องสร้างผู้ส่งสารใหม่ๆ ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าคนทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้นสามารถที่จะเป็นผู้ส่งสารเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าได้ ถ้าให้เด็กกลุ่มคนเหล่านั้นน่าจะต้องเคยมีทุนที่เกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ามาก่อน ซึ่งในความเป็นจริงทุกคนในตำบลจะมีทุนเดิมอยู่แล้วนั่นคือทุกคนเป็นสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองมาแต่กำเนิด ดังนั้นสามารถที่จะนำทุนเดิมที่ทุกคนมีอยู่แล้วเป็นหัวเชื้อในการที่จะเชื่อมต่อให้สามารถติดได้เร็วขึ้นโดยใช้แนวคิดการสร้างตลาดผู้ชม คือเริ่มจากการให้มีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ตามข้อ1.3.1ที่กล่าวมาแล้วจากนั้นเมื่อเห็นว่าใครมีความสามารถที่พัฒนาไปได้เร็วก็สามารถพัฒนาให้ขึ้นมาเป็นผู้ส่งสารได้ตามขั้นตอนที่กล่าวมาแล้ว เช่นในการดำเนินงานโครงการนี้ช่วงแรกโครงการสามารถสร้างผู้ส่งสารชุดแรกได้ดังนี้ นายอินจันทร์ ทนวิสัย ,พ่อหนานย่าย เมืองมูล ,แม่เกียงคำ ตาอินทร์, พ่อหนานอนันต์ ปาระมี,และพ่อหนานแก้ว วิชาไทย เป็นต้น เมื่อชุดแรกเป็นผู้ส่งสารเต็มตัวแล้วกลุ่มคนที่ได้มีโอกาสร่วมในเวทีตลอด และได้มีโอกาสไปร่วมกิจกรรมกับกลุ่มผีปู่ย่าอื่นๆ ด้วยสามารถที่จะพัฒนาเป็นผู้ส่งสารชุดที่สองได้เช่น นายพินิจ สุวรรณสุระ ,นางมาลา ,นางคำมูล, นางศรีวรรณ, นางศรีมา , พ่อหนานผัด ,นายสีวัน ,นางบัวซอน ,นายมงคลและนางสาวพัชรินทร์ เป็นต้น

(2) การวิเคราะห์เนื้อหา/ความหมายสารที่มีความหมายร่วมกัน

(Message , Meaning / M)

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีตมีเนื้อหา/ความหมายเกี่ยวกับการร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ให้เป็นหนึ่งเดียว ความรักความสามัคคีเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการควบคุมลูกหลานที่อยู่ในกลุ่มญาติพี่น้องเดียวกัน โดยแสดงออกมาทั้งส่วนที่เป็น "นามธรรม" เช่นเป็นสัญญาและเป็นคำพูดที่เป็นสัญญาใจที่สมาชิกทุกคนต้องยึดถือและปฏิบัติตาม ที่สมาชิกในกลุ่มมีเดียวกันเรียกว่า "สัจจะการสืบทอด" และส่วนที่เป็น "รูปธรรม" ซึ่งสมาชิกจะแสดงออกทั้งในวันที่ทำพิธีกรรมและหลังจากวันทำพิธีกรรมแล้วเช่น การช่วยเหลือกันในการทำไร่ทำนา(เอามือ) การควบคุมลูกหลานไม่ให้ทำผิดผี เป็นต้น สำหรับการควบคุมลูกหลานไม่ให้ทำผิดผีนั้นจะเป็นหน้าที่หลักของ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ที่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดียวกัน โดยที่สมาชิกในครอบครัวรวมทั้งลูกหลานจะมีการสื่อสารให้ความรู้และสร้างระบบความหมายร่วมกัน(Shared meaning)

ในช่วงประมาณ20กว่าปีที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบัน(ก่อนโครงการเข้าไปดำเนินงาน) เนื้อหา/ความหมายยังเหมือนเดิมคือเกี่ยวกับการร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ให้เป็นหนึ่งเดียว ความรักความสามัคคีเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มญาติพี่น้องเดียวกัน โดยแสดงออกมาในส่วนที่เป็น "นามธรรม" เช่นเป็นสัญญาและเป็นคำพูด แต่จะไม่มี การปฏิบัติใดๆที่เป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นในวันทำพิธีกรรมหรือหลังจากวันทำพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว

เมื่อโครงการเข้าไปดำเนินงานได้ร่วมกันวางแผนกับผู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า โดยมีเนื้อหา/ความหมายเกี่ยวกับการร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ให้เป็นหนึ่งเดียว ความรักความสามัคคีเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการดูแลลูกหลานที่อยู่ในกลุ่มญาติพี่น้องเดียวกัน และให้สมาชิกแต่ละกลุ่มผีปู่ย่าคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมขึ้นมาจากเนื้อหา/ความหมายดังกล่าว พบว่าในวันทำพิธีกรรมกลุ่มผีปู่ย่าแต่ละกลุ่มมีกิจกรรมทั้งส่วนที่เป็น "นามธรรม" เช่นเป็นสัญญาและเป็นคำพูดที่เป็นสัญญาใจที่สมาชิกทุกคนต้องยึดถือและปฏิบัติตาม ที่สมาชิกในกลุ่มมีเดียวกันเรียกว่า "สัจจะการสืบทอด" และส่วนที่เป็น "รูปธรรม" ซึ่งสมาชิกจะแสดงออกทั้งในวันที่ทำพิธีกรรมและหลังจากวันทำพิธีกรรมแล้วเช่น การจัดตั้งกองทุนผีปู่ย่า การไปเยี่ยมผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ที่ขาดคนดูแล การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสมาร่วมกันและเป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์ตามความต้องการของเด็กพร้อมทั้งเป็นการสื่อสารและเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเด็ก/เยาวชนกับเด็ก/เยาวชน ,เด็ก/เยาวชนกับผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ,ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่และกับผู้สูงอายุ(Shared meaning)

(3) การขยายช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ (Channel / C , Media / M)

(3.1) หมู่บ้านในฐานะสื่อ จากคำอธิบายในข้อ 2 ข้างต้นที่เกี่ยวกับเนื้อหา/ความหมายสาร ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีญ่า นั้น ญ่าจะเป็นเสมือนตัวกลางหรือเป็นสื่อที่เชื่อมโยงสายสัมพันธ์กับคนทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้นที่เป็นสมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกันให้เข้าหากันได้

(3.2) หมู่บ้านในฐานะช่องทางการสื่อสาร ช่องทางการสื่อสารเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสาร เช่นเมื่อมีผู้ส่งสารและผู้รับสารแล้วการที่ทั้งสองจะมาพบกันผ่านเนื้อหานั้น จำเป็นจะต้องมีช่องทางการสื่อสารเพราะถ้าไม่มีช่องทางการสื่อสารแล้วเนื้อหา/ความหมายสารที่มีอยู่ก็ไม่สามารถที่จะถึงผู้รับสารได้

ในอดีตหมู่บ้านมีช่องทางการสื่อสารหลากหลายช่องทาง มีทั้งแบบที่เป็นทางการ คือในวันทำพิธีกรรมและช่องทางแบบที่ไม่เป็นทางการคือทั้งก่อนและหลังวันทำพิธีกรรม โดยมี ญ่า ตา ยายและพ่อแม่ จะเป็นกลไกหลักในการเปิดช่องทางการสื่อสารเรื่องหมู่บ้านกับลูกหลาน นอกจากนี้บางครั้งอาจจะมีกำลังผีหรือเก้าผีเป็นผู้เปิดช่องทางการสื่อสารเพื่อควบคุมลูกหลานไม่ให้ทำผิด

แต่ในช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาจะเหลือช่องทางเฉพาะแบบที่เป็นทางการ คือในวันทำพิธีกรรมเท่านั้นคือเพียงปีละ 1-2 ครั้งเท่านั้น

เมื่อโครงการเข้าไปดำเนินงาน ผู้ศึกษาได้ให้สมาชิกแต่ละกลุ่มหมู่บ้านคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมให้สอดคล้อง เหมาะสมและตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย จึงเกิดช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายมากขึ้น

- ช่องทางที่เป็นแบบทางการ เช่นการประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเพื่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของกลุ่มหมู่บ้าน , การไปนำเสนอประสบการณ์ภายนอกชุมชน, ปรากฏข่าวบ้านเข้าไปให้ความรู้เด็กนักเรียนในโรงเรียน และการทำพิธีกรรมการเลี้ยงผีญ่าประจำปี

- ช่องทางแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น เวทีการวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกัน , ใช้สื่อสมัยใหม่คือมีการผลิตวีซีดีเกี่ยวกับกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีญ่า โดยผู้ใหญ่บ้านเปิดในเวทีการประชุมประจำเดือนและ/หรือบาง

ครอบครัวเขาไปเปิดในบ้านให้สมาชิกในครอบครัวและญาติพี่น้องที่มาจากต่างถิ่นดู และซีดี คำขอหมู่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านใช้เปิดผ่านหอกระจายข่าวในหมู่บ้านและสมาชิกบางคนนำไปเปิดให้สมาชิกในครอบครัวฟัง , ผ่านสื่อกิจกรรมต่างๆที่แต่ละกลุ่มหมู่บ้านคิดและสร้างสรรค์ขึ้นมา เช่นกลุ่มแม่舅ที่จัดกิจกรรมทุกเดือน , บางกลุ่มทำเกษตรปลอดสารพิษร่วมกัน , บางกลุ่มเรียน

สะล้อ ซอ ซึ่งร่วมกัน ซึ่งกิจกรรมต่างๆดังกล่าว ผู้มาสอนจะเป็นครูญาติที่มีความรู้ความสามารถ และจะสอดแทรกเรื่องอุดมการณ์ฝั่บยาที่เกี่ยวกับความรัก ความห่วงใยและการช่วยเหลือซึ่งกัน และกันอย่างต่อเนื่อง และผ่านสื่อบุคคลเช่นปราชญ์ชาวบ้าน , แก้วฝี่, กำล้งฝี่, พ่อแม่และแกนนำ เยาวชนบางคนที่มีเริ่มมีความรู้ความเข้าใจเรื่องฝั่บยามากขึ้น

(4) การเพิ่มปริมาณและคุณภาพของผู้รับสาร (Receiver / R)

ในอดีตทุกคนที่เป็นสมาชิกในกลุ่มฝั่บยาเดียวกัน เช่น แก้วฝี่ ผู้ทำฝี่ กำล้งฝี่และ ลูกเล่าลูกแบ่งนั้น ทุกคนมีโอกาสเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร ขึ้นกับบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน สำหรับเด็กและเยาวชนแล้วส่วนมากจะเป็นผู้รับสาร

เมื่อโครงการเข้าไปดำเนินงานได้มีกิจกรรมให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงฝั่บยาด้วย เช่นศิลปินช่างซอได้ฝั่บให้เด็กและเยาวชนหัดร้องซอจากนั้น ได้มีการบันทึกเทปเพลงซอที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้ร้องด้วย หรือกิจกรรมอื่นๆที่กลุ่มฝั่บยาแต่ละกลุ่มคิดขึ้นมานั้นมีบางกิจกรรมเยาวชนจะเป็นแกนนำหลักในการทำกิจกรรมพัฒนาน้องๆที่อยู่ในกลุ่มฝั่บยาเดียวกัน

นั่นคือจากที่เด็กและเยาวชนส่วนมากจะเป็นผู้รับสาร แต่ในการดำเนินงานครั้งนี้ สามารถให้ความรู้และสร้างความเข้าใจกับเยาวชนเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการเลี้ยงฝั่บยาจนเยาวชนสามารถที่จะนำเอาอุดมการณ์ของฝั่บยาที่เกี่ยวกับความรัก ความสามัคคีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่ญาติพี่น้องเดียวกัน ไปคิดเป็นกิจกรรมต่างๆเพื่อการพัฒนาและช่วยเหลือน้องๆในกลุ่มฝั่บยาเดียวกันได้ เท่ากับว่าเยาวชนก็สามารถที่จะพัฒนาขึ้นมาให้เป็นผู้ส่งสารที่ดีได้

11.2 แนวทางการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

- ถ้าถามว่างานนี้รื้อแล้วทำไมจึงฟื้นได้ ?
- คำตอบคือ
 - ❖ การทำงานต้องเน้นที่ “กระบวนการ”
 - ❖ ต้องใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม”
 - ❖ ในการรื้อต้อง “ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น”

จากคำตอบดังกล่าวสามารถสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งขั้นตอนและกระบวนการดำเนินกิจกรรมเป็น 6 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1. การเตรียมนักวิจัย : แนวคิด/ทฤษฎีเป็นพื้นฐานสำคัญของการทำงาน

ขั้นที่ 2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน : การทำงานเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม

ขั้นที่ 3. การรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย

ขั้นที่ 4. การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน : สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

ขั้นที่ 5. การติดตามและประเมินผล

ขั้นที่ 6. การขยายผล

แต่ละขั้นตอนมีกิจกรรมและมีรายละเอียดมาก ผู้ศึกษาสรุปเป็น 4 ช่วงดังนี้

ช่วงที่ 1 การเตรียมนักวิจัยและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

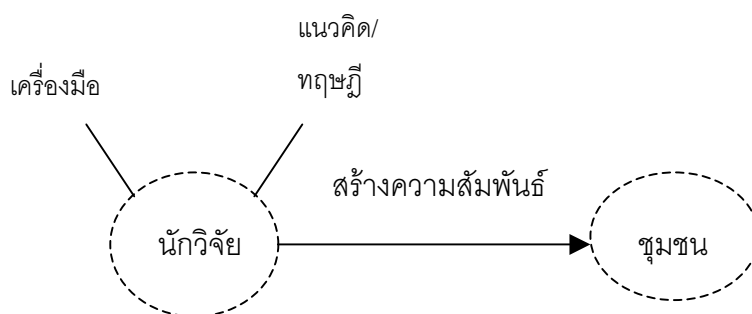
ช่วงที่ 2 การสร้างความมั่นใจ : การให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ แนวคิดหลัก 3 แนวคิด

ช่วงที่ 3 ครอบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น : การผลิตซ้ำเพื่อรื้อฟื้น / สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

ช่วงที่ 4 การดำเนินกิจกรรมและการขยายผล

แต่ละช่วงสรุปได้ดังนี้

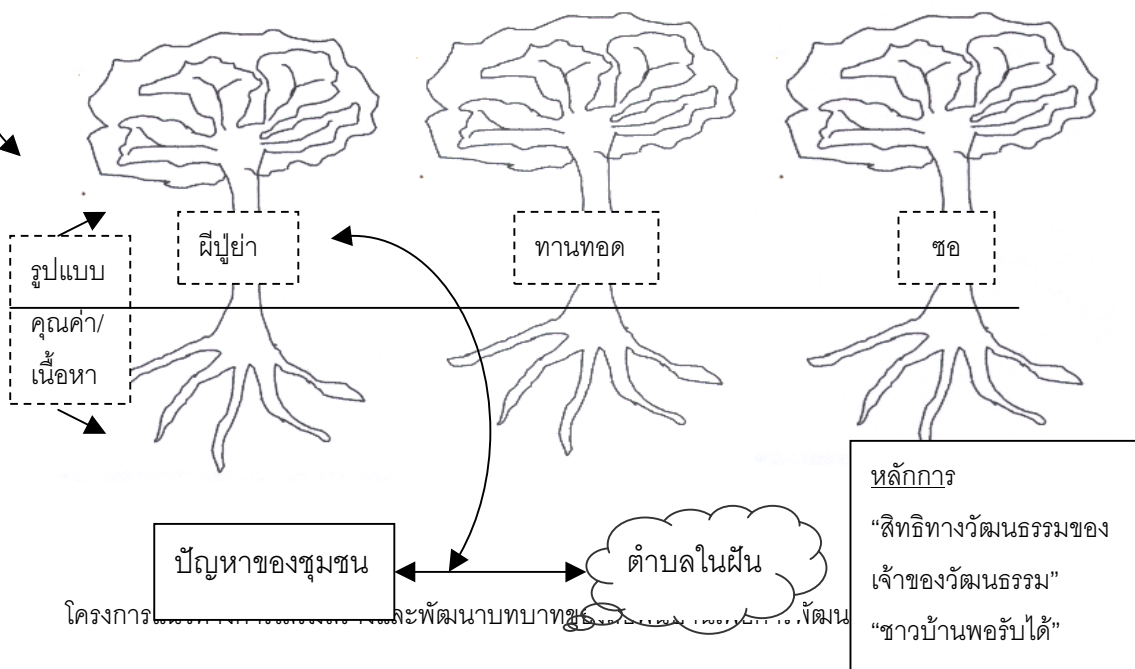
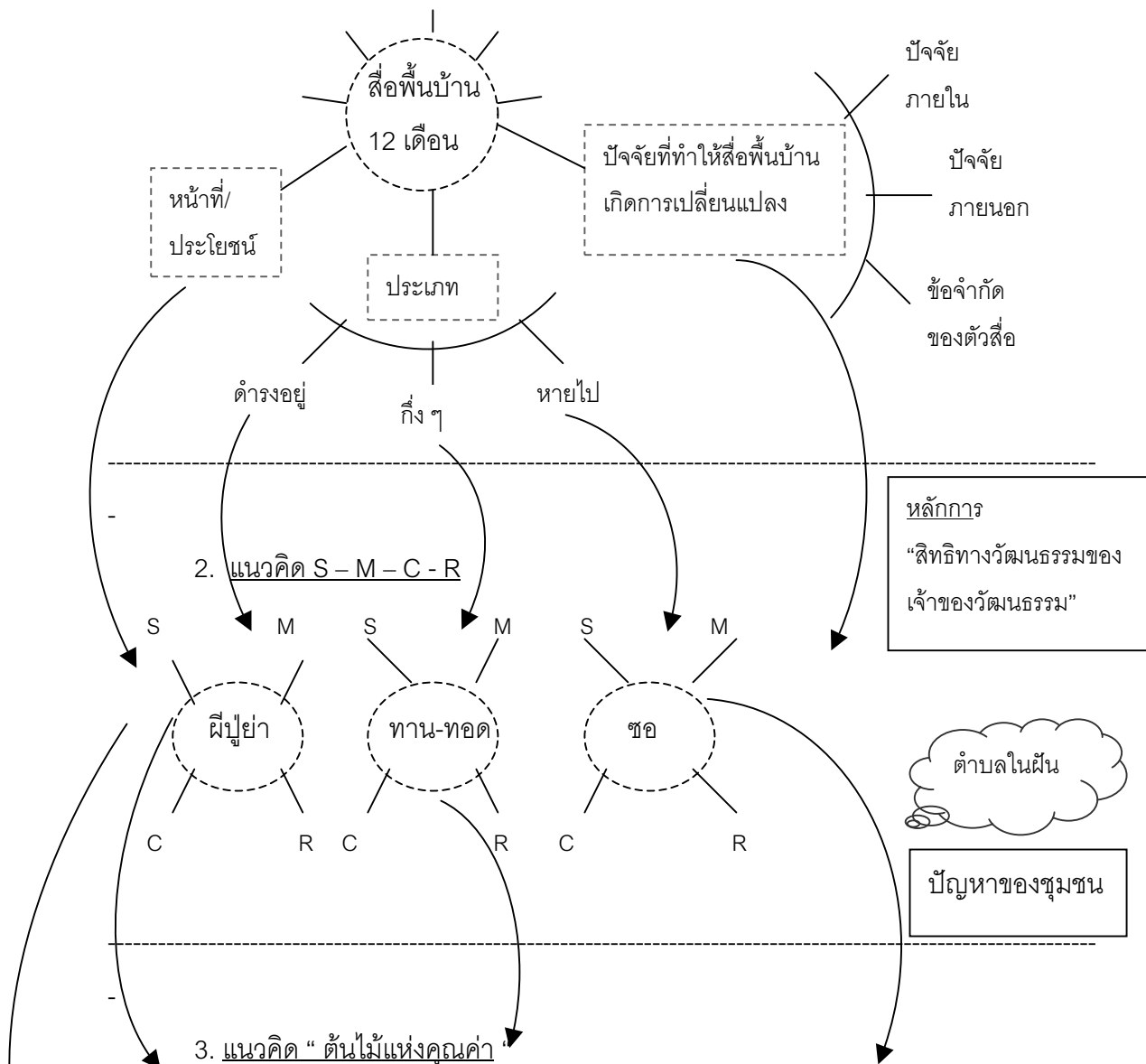
ช่วงที่ 1 การเตรียมนักวิจัยและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

งานครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำงานในประเด็นวัฒนธรรมซึ่งเป็นเรื่องทีละเล็กละน้อยเพราะวัฒนธรรมเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับมนุษย์ , มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้นคณะผู้ศึกษาจำเป็นต้องมีแนวคิด ทฤษฎีและเครื่องมือที่สอดคล้องและเหมาะสมกับประเด็นที่ทำการศึกษา เพื่อให้สามารถที่จะทำงานได้บรรลุตามวัตถุประสงค์

ช่วงที่ 2 การสร้างความมั่นใจ : การให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ แนวคิดหลัก 3 แนวคิด

1. แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้าน

1. แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้าน โดยการระดมความรู้จากเวทีหมู่บ้าน(ระดับกว้าง) และใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก เพื่อเป็นการกระตุ้นและปูเส้นทางให้ชาวบ้าน คำถามหลักเช่น

- ในรอบ1ปีที่ผ่านมา ในหมู่บ้านมีการทำประเพณีพิธีกรรมอะไรบ้างรวมทั้งการเล่นด้วย (คำถามนี้เป็นการให้ความรู้และการสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน)
- ประเพณีพิธีกรรมและการเล่นเหล่านี้ทำเพื่ออะไร (คำถามนี้เป็นการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจ/วิธีคิดเรื่องบทบาทหน้าที่/ประโยชน์ของสื่อพื้นบ้าน)
- ในอดีตที่ผ่านมา มีประเพณีพิธีกรรมและการเล่นอะไรบ้างที่เคยทำแต่ปัจจุบันไม่ได้ทำแล้ว (คำถามนี้เป็นการกระตุ้นและให้วิธีคิดเรื่องการดำรงอยู่ / กิ่งๆ และการสูญหายไปของสื่อพื้นบ้าน)

- คำถามดังกล่าวผู้ศึกษาจะถามที่ละเดือนจนครบ12เดือน เมื่อชาวบ้านตอบคำถามผู้ศึกษาจะเขียนคำตอบลงบนกระดาษชาร์ตที่ติดไว้ด้านหน้า และบอกชาวบ้านว่า “นี่คือสื่อพื้นบ้าน”

- ให้ชาวบ้านช่วยกันแบ่ง/จัดประเภทของสื่อพื้นบ้านเป็น 3 ประเภทคือสื่อพื้นบ้านที่ยังดำรงอยู่ประเภทกิ่งๆและที่สูญหายไปแล้ว (เพื่อให้วิธีคิดว่าสื่อพื้นบ้านมี เกิด – แก่ – เจ็บ – ตาย)

- ผู้ศึกษาตั้งคำถามว่า ทำไมไม่มีสื่อพื้นบ้านประเภทบางปีทำและบางปีชาวบ้านไม่ทำ(กิ่งๆ) และทำไมไม่มีสื่อพื้นบ้านบางประเภทที่ชาวบ้านเลิกทำเลย(ประเภทที่สูญหายไปแล้ว) ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น มีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง (คำถามนี้เพื่อให้ได้ร่องรอยสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง)

2. แนวคิด S – M – C – R

- ใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” โดยให้ชาวบ้านเลือกสื่อพื้นบ้านประเภทละ1ชนิด เพื่อเก็บข้อมูลเจาะลึกสำหรับทดลองรื้อฟื้นต่อไป (การใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” เพราะเชื่อว่าชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นผู้ก่อร่างสร้างสรรค์และปรับใช้วัฒนธรรมของตนเองมาอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้าน ”เจ้าของวัฒนธรรม” จึงเป็นผู้ที่รู้เรื่องวัฒนธรรมของตนเองมากกว่าคนอื่น ดังนั้นใครเป็นคนก่อก็จะต้องให้คนนั้นเป็นคนเลือก ในที่นี้สื่อพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ชาวบ้านเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ประเภทกิ่งๆชาวบ้านเลือก ทาน – ทอด และประเภทสื่อพื้นบ้านที่หายไปแล้วชาวบ้านเลือกคำวซอ

- สัมภาษณ์เจาะลึก ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านทั้งสามชนิดเน้นประเด็น S – M – C – R (เวทีนี้เป็นการเตรียมตัวปราชญ์ชาวบ้านทั้งในประเด็นเรื่องการสร้าง ความมั่นใจและเรื่องสื่อพื้นบ้านในระดับลึกคือ S-M-C-R) มีคำถามหลักเช่น

- ใครเป็นผู้ส่งสาร ทำไม

- เนื้อหาสารมีความหมายอย่างไร ใช้อะไรเป็นสื่อ ทำอย่างไรและมีความหมายอย่างไร
- ทำพิธี / แสดงในวาระ โอกาส ไหน เมื่อไหร่ ทำไมใช้ช่วงดังกล่าว
- ผู้รับสารเป็นใคร

○ จัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย และแกนนำเวทีระดับตำบล เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจเพิ่มขึ้นให้กับประชาชนชาวบ้านและเป็นการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ ซึ่งเป็นความรู้ “ส่วนตัว” ผู้ไม่รู้และกลายเป็นความรู้ “ส่วนรวม”

3. แนวคิด “ ต้นไม้แห่งคุณค่า “

○ ผู้ศึกษาใช้กลยุทธ์การสื่อสารแบบ “อุปมาอุปมัย” ในสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยนั่นคือใช้ต้นไม้เป็นสื่อ แล้วตั้งคำถามว่าต้นไม้มีองค์ประกอบอะไรบ้าง จากนั้นใช้เกณฑ์เรื่อง “ส่วนที่มองเห็น” (รูปแบบ) และ “ส่วนที่มองไม่เห็น” (คุณค่า/เนื้อหา) ไปเปรียบเทียบกับต้นไม้

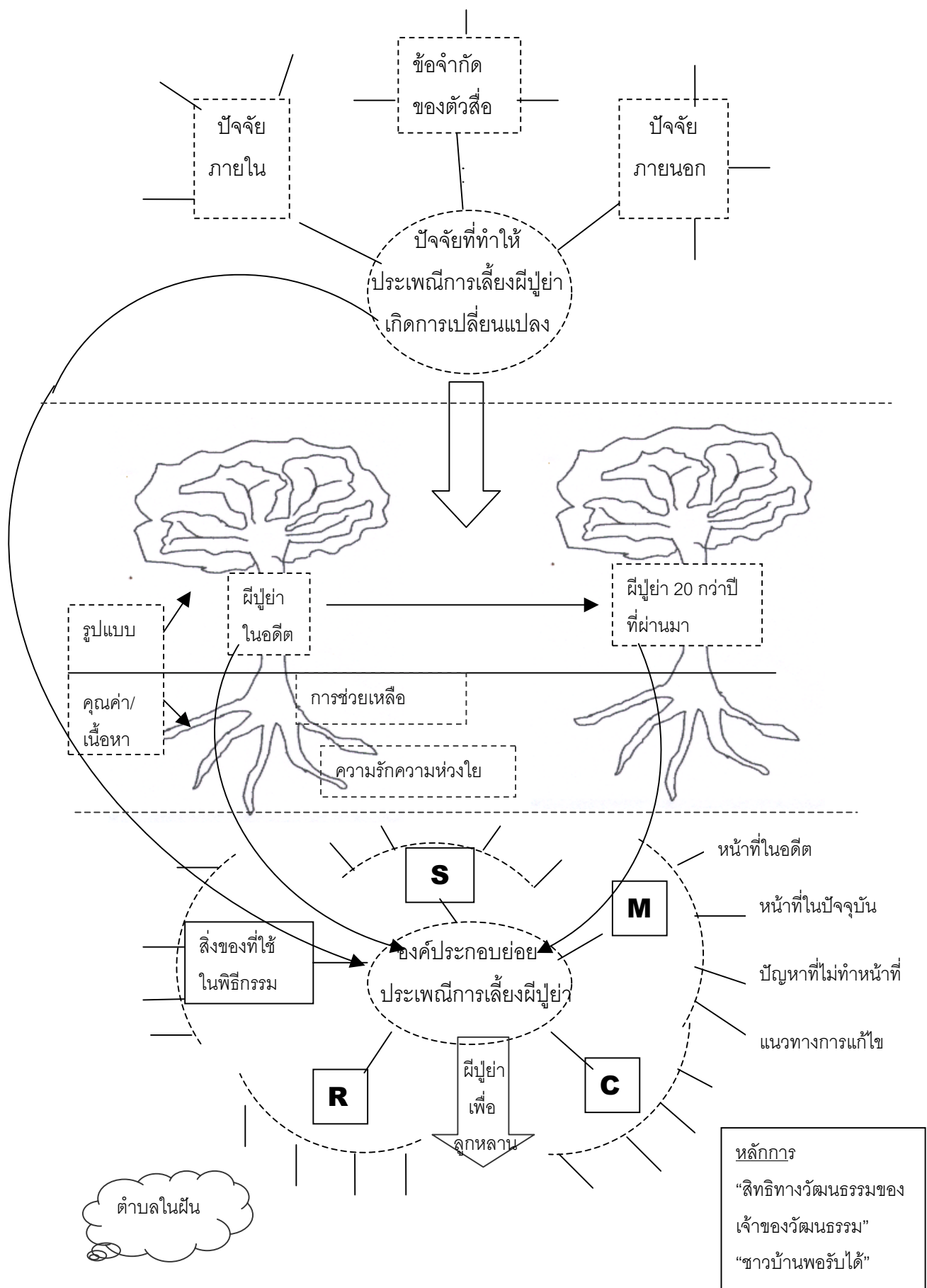
○ เปรียบเทียบสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิด(ผีป่วน , ทาน-ทอดและขอ)กับต้นไม้ โดยเอา S – M – C – R มาจัดระบบ เช่นในประเพณีการเลี้ยงผีป่วน มีส่วนที่”มองเห็น” (รูปแบบ) คล้ายเป็นกิ่ง / ก้าน / ใบ / ดอก ของต้นไม้ คือ มีแก๊ผี , สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน , นำของเซ่นไหว้เช่นไก่มาร่วมในพิธี , สมาชิกช่วยกันทำยาจันไก่ , ทำพิธีเซ่นไหว้ผีป่วน , มีวงสนทนาต่างๆ และกินอาหารร่วมกัน เป็นต้น สำหรับส่วนที่ “มองไม่เห็น” (คุณค่า) นั้นคล้ายกับส่วนที่อยู่ใต้ดินหรือเป็นรากของต้นไม้ เป็นส่วนที่ไม่สามารถมองเห็นได้ ถ้าต้องการเห็นจะต้องใช้วิธีการขุดลงในดิน ซึ่งถ้าเป็นสื่อพื้นบ้านแล้วส่วนนี้จะต้องได้รับการวิเคราะห์

○ กระบวนการ การให้แนวคิด”ต้นไม้แห่งคุณค่า”นี้เป็นการให้วิธีคิดการวิเคราะห์วัฒนธรรมแบบครบเครื่อง คือทั้งส่วนที่เป็น”รูปแบบ” และส่วนที่เป็น “คุณค่า” เนื่องจากวิธีคิดของคนที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์วัฒนธรรมโดยทั่วไปแล้วมักจะมีแต่เฉพาะ ”ส่วนที่มองเห็น” (รูปแบบ) เท่านั้น ส่วนที่ขาดหายไปคือส่วนที่เป็น”คุณค่า” ซึ่งเป็นส่วนที่มองไม่เห็น

○ ชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และภาพตำบลในฝัน (อนาคต) จากนั้นเชื่อมโยงว่าสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิด (ผีป่วน , ทาน-ทอดและขอ) จะสามารถแก้ปัญหาของชุมชนและจะสามารถนำพาชาวบ้านไปสู่ตำบลในฝันได้อย่างไร

○ ใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” คือให้ชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใด ที่จะทำการทดลองรื้อฟื้นเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและไปสู่ตำบลในฝันต่อไป ในที่นี้ชาวบ้านเลือก ประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ที่จะทำการทดลองรื้อฟื้นเพราะอยู่ในหลักการที่ชาวบ้านคิดว่าจะสามารถทำได้ เช่น ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก และทุกคนรอบครัวมีผีป่วนของตนเองอยู่แล้ว

ช่วงที่ 3 ครอบครองเรื่องรื้อฟื้น : การผลิตซ้ำเพื่อรื้อฟื้น / สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

จากช่วงที่ 2 ซึ่งเป็นการให้หลักการต่างๆแก่ชาวบ้านเพื่อเป็นการให้ความรู้สร้างความเข้าใจและสร้างความมั่นใจแก่ชาวบ้านแล้วให้ชาวบ้านซึ่งเป็น “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใดเพื่อทำการทดลองรื้อฟื้นซึ่งในที่นี้ชาวบ้านเลือก “ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า”

ในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อการผลิตซ้ำนั้น มีคำถามว่าจะทำอย่างไรให้ “ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น” นั่นคือต้องรื้อทั้งส่วนที่เป็น “รูปแบบ” และส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา” ด้วยนอกจากนี้แล้วได้มีการศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง คำถามต่อมาคือจะนำผลการศึกษาที่เป็นปัจจัยดังกล่าวไปให้ชาวบ้านเพื่อใช้เป็นโอกาสในการแก้ไขปัญหาด้วยได้อย่างไร และในการรื้อฟื้นนั้นต้อง เพื่อคนในชุมชน โดยคนในชุมชนและเป็นของชุมชน

○ ผู้ศึกษานำเสนอข้อมูลผลการศึกษา “รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น” และ “คุณค่า/เนื้อหา/ส่วนที่มองไม่เห็น” ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นแบบอุปมาอุปมัยกับต้นไม้ โดยแบ่งเป็นสองส่วน

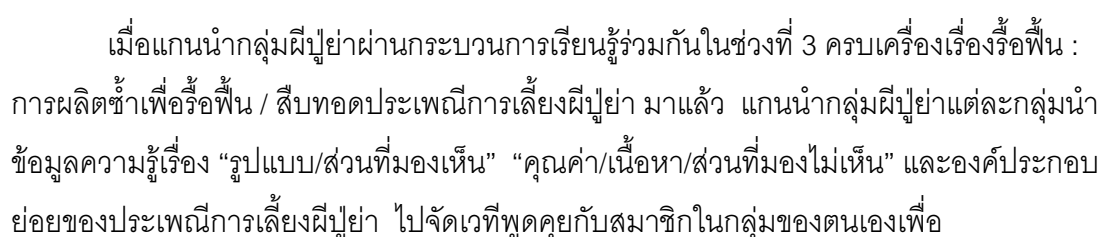
- ส่วนที่หนึ่งเป็นการนำเสนอ “รูปแบบ” และ “คุณค่า” ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีตคือประมาณ 50-60 ปีที่ผ่านมา
- ส่วนที่สองเป็นการนำเสนอ “รูปแบบ” และ “คุณค่า” ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีตคือประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา

กระบวนการเช่นนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านได้คิดทบทวน ไตร่ตรองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า และต้องการชี้ชัดให้เห็นว่าประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ชาวบ้านทำกันทุกปีนั้นมีการปรับเปลี่ยนมาอย่างต่อเนื่อง โดยการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการปรับเปลี่ยนเฉพาะส่วนที่เป็น “รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น” เท่านั้น สำหรับส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา/ส่วนที่มองไม่เห็น” นั้นไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนแต่เกิดการสูญหายไปเลย ฉะนั้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ชาวบ้านทุกปีนั้นจึงเป็นการ “ทำตามประเพณี” หรือ “ทำพอเป็นพิธี” เท่านั้น

○ ผู้ศึกษาให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในและข้อจำกัดของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

○ เพื่อให้ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้นต้องศึกษาองค์ประกอบย่อยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เช่น S-M-C-R และสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรม เป็นต้น โดยเชื่อมโยงกับ “รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น” และ “คุณค่า/เนื้อหา/ส่วนที่มองไม่เห็น” ของผีปู่ย่าในอดีตและในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา เพื่อเปรียบเทียบเรื่องบทบาทหน้าที่ เนื้อหาและความหมาย นอกจากนี้แล้วต้องเชื่อมโยงกับปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อวิเคราะห์เรื่องปัญหาที่ไม่ทำหน้าที่และแนวทางการแก้ไขปัญหา นั้นต้องดูที่ปัจจัยดังกล่าวและดูที่เป้าหมายคือตำบลในฝันด้วย

ช่วงที่ 4 การดำเนินกิจกรรมและการขยายผล

- โครงการแนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน

- ✓ ทำอะไร (กิจกรรม)
- ✓ ทำเพื่ออะไร (วัตถุประสงค์)
- ✓ ทำอย่างไร (วิธีการ)
- ✓ ใครเป็นคนทำ (ผู้ดำเนินกิจกรรม)
- ✓ ทำกับใคร (กลุ่มเป้าหมาย)

11.3 สรุปบทเรียนการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อรับใช้คนในชุมชน

การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อรับใช้คนในชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน ให้ประสบการณ์ 10 บทเรียนดังนี้

10.3.1 บทเรียนเรื่องการพัฒนาทีมนักวิจัย เนื่องจากการวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและทำงานในประเด็นวัฒนธรรมชุมชน เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้ง เนื่องจากเกี่ยวข้องกับความเชื่อและมีผลกระทบกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และทีมวิจัยมีประสบการณ์เฉพาะงานพัฒนาชุมชน ดังนั้นทีมวิจัยจำเป็นต้องมีความเข้าใจเรื่องทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่พบเห็นที่เกิดขึ้นในพื้นที่ขณะทำงาน จะทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์อย่างละเอียดและลึกซึ้ง ซึ่งจะสามารถอธิบายให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจได้ง่ายขึ้น และสามารถนำข้อมูลไปวางแผนการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประสบการณ์ครั้งหนึ่งเมื่อเดือน พฤษภาคม ที่ผ่านมามีนักศึกษาได้มีโอกาสไปเป็น ผู้ดำเนินกิจกรรม/ผู้สนับสนุนกิจกรรม (facilitator/external support) เพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน กลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวส่วย โดยใช้กระบวนการจากงานวิจัยชิ้นนี้ เมื่อกลุ่มเป้าหมายเลือกกลืนที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น ผู้ดำเนินกิจกรรมได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับคุณลักษณะ(attribute) ของกลืน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายให้ข้อมูลดีมาก ช่วงนี้ผู้ดำเนินกิจกรรมสังเกตเห็นยายคนหนึ่งกำลังจะให้ข้อมูลแต่มีผู้หญิงคนหนึ่งสะกิดไม่ให้ยายพูด เมื่อเสร็จจากเวทีผู้ดำเนินกิจกรรมไปนั่งคุยกับยายคนดังกล่าว และยายเล่าให้ฟังว่า

“ในงานกลืนของชาวส่วยจะต้องมีการวาดรูปผู้หญิงและรูปผู้ชายที่โช้ว้วยวะเพศด้วย เพราะรูปผู้หญิงเป็นการล่อให้เปรตผู้ชายมาหลงรักส่วนรูปผู้ชายต้องการให้เปรตผู้หญิงมาหลงรักเปรตจะได้ไม่มารบกวนในงานกลืน”

ผู้ดำเนินกิจกรรมถามยายว่าเรื่องนี้ใหม่เมื่อไหร่ยายจะพูดแล้วยายไม่พูด ยายบอกว่าใช่ เพราะผู้หญิงคนหนึ่งในเวทีบอกไม่ให้ยายพูด ซึ่งต่อมาผู้ดำเนินกิจกรรมทราบว่าผู้หญิงคนดังกล่าวเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาร่วมสังเกตซึ่งเป็น”คนนอกวัฒนธรรม”

นั่นคือเจ้าหน้าที่คนดังกล่าวที่เป็น”คนนอกวัฒนธรรม” ไม่เข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนเลย โดยเฉพาะส่วนที่เป็นคุณค่า/เนื้อหา/ความหมายของวัฒนธรรม ดังนั้นเขาจึงมองว่าการที่ยายจะ

พูดเรื่องอวัยวะเพศที่มีอยู่ในงานกลืนของชาวส่วยนั้นเป็นเรื่องที่น่าอายไม่สมควรพูด ไม่เห็นเกี่ยวกับกลืน เช่นเดียวกันถ้าผู้ดำเนินกิจกรรมไม่ได้มีความรู้เรื่องทฤษฎีมาก่อนก็จะไม่เข้าใจด้วยเช่นกัน และก็จะมองเช่นเดียวกับผู้หญิงคนนั้นเพราะผู้ดำเนินกิจกรรมก็เป็น”คนนอกวัฒนธรรม”

10.3.2 บทเรียนเรื่องการหาคนในพื้นที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัย เนื่องจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นคนนอกวัฒนธรรม การทำงานครั้งนี้จะเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรมคือระหว่างวัฒนธรรมของนักวิจัยกับวัฒนธรรมของชาวบ้านซึ่งมีบางส่วนเหมือนกันและบางส่วนต่างกัน และด้วยเงื่อนไขข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาการดำเนินงานโครงการวิจัย ประกอบกับการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นการดำเนินงานเป็นกระบวนการเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงตัดสินใจเลือกคนในพื้นที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัย ซึ่งเป็นผู้ที่เคยทำงานร่วมกับผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการในพื้นที่นี้ ทำให้ผู้ศึกษามีข้อมูลเกี่ยวกับแนวความคิดของผู้นำแต่ละคนซึ่งสามารถนำมาเป็นข้อมูลในการวางแผนเพื่อเข้าหาผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการได้ทำให้โครงการเป็นที่ยอมรับของผู้นำของชุมชน

นอกจากนี้แล้วถือว่าเป็นการพัฒนาคนของชุมชนด้วย เนื่องจากผู้ช่วยนักวิจัยก็ต้องได้รับการพัฒนาทักษะทั้งทางทฤษฎี เทคนิค การปฏิบัติและกระบวนการวิจัยด้วย ซึ่งเมื่อโครงการสิ้นสุดแล้วประสบการณ์ยังติดตัวผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ในการทำงานพัฒนาอื่นๆได้ด้วย

10.3.3 บทเรียนเรื่อง”สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาจึงได้มีการประสานงานกับประธานและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการและเพื่อให้ตัดสินใจว่าจะร่วมรับโครงการนี้เข้ามาดำเนินงานหรือไม่ ซึ่งคณะกรรมการฯได้ตัดสินใจรับโครงการนี้เข้ามาและคณะกรรมการจะต้องมีส่วนร่วมในการ ร่วมคิดวางแผน ตัดสินใจ ร่วมการปฏิบัติ ร่วมติดตามและร่วมรับผลประโยชน์

ซึ่งจากการที่คณะกรรมการฯร่วมกันตัดสินใจรับที่จะร่วมกันในการดำเนินงานโครงการนี้ ผลที่ตามมาคือคณะกรรมการฯชุดนี้เป็นกลไกหลักในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง นั่นคือเพราะคณะกรรมการฯเหล่านี้มีความรู้สึกที่ตนเองมีส่วนร่วมและ”เป็นเจ้าของ”

ในการใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรม” โดยการให้ ”เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นผู้ตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อทำการทดลองรื้อฟื้นนั้น ต้องมีการดำเนินงานอย่างเป็นกระบวนการ นั่นคือการที่เจ้าของวัฒนธรรมจะตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใด จะรื้อ/พัฒนา/ปรับ/ประยุกต์อะไร และ

รืออย่างไรรันั้น เจ้าของวัฒนธรรมต้องตัดสินใจบนฐานข้อมูลของชุมชนและมีเป้าหมายที่จะไปร่วมกัน

10.3.4 บทเรียนเรื่องชุดผู้ส่งสาร ในช่วงแรกของการดำเนินงานเมื่อชาวบ้านเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทำการทดลอง ผู้ศึกษาได้ผู้ส่งสารชุดแรกที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมจำนวน 5-6 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละคนมีความรู้ความเข้าใจไม่เท่ากัน(บางคนมีความรู้ความเข้าใจมากแต่ไม่ลึก บางคนมีความรู้ความเข้าใจไม่มากแต่ในระดับลึก) ต่อมาผู้ศึกษาได้มีกระบวนการสร้างผู้ส่งสารชุดแรกนี้ให้สามารถเป็นผู้ส่งสารที่มีคุณภาพได้ จากนั้นกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดเมื่อเห็นผู้ส่งสารชุดแรกมีความสามารถในการที่จะส่งสารได้กับคนทุกระดับทั้งกับคนภายในชุมชนและกับคนภายนอกชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีการสร้างชุดผู้ส่งสารชุดที่สองและชุดที่สามตาม

โดยผู้ส่งสารชุดแรกทั้งหมดในอดีตจะเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในกลุ่มผีของตนเองอยู่แล้วและปัจจุบันสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าและสมาชิกในชุมชนให้การยอมรับและศรัทธา สำหรับผู้ส่งสารชุดที่สองและชุดที่สามส่วนมากเป็นผู้ส่งสารในระดับกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองเป็นผู้ทำกิจกรรมต่างๆและสื่อสารกับสมาชิกภายในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

10.3.5 บทเรียนเรื่องการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน เครื่องมือในการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากวัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็น"รูปธรรม"(รูปแบบ)และส่วนที่เป็น"นามธรรม"(คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัย/นักพัฒนาที่เข้าไปทำงานในหมู่บ้านกับชาวบ้าน ดังนั้นนักวิจัย/นักพัฒนาต้องหาเครื่องมือที่จะทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้ได้ง่ายทั้งส่วนที่เป็น"รูปธรรม"(รูปแบบ)และส่วนที่เป็น"นามธรรม"(คุณค่า)

โครงการวิจัยครั้งนี้มีทั้งการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล จัดเวทีกลุ่มย่อย จัดเวทีระดับหมู่บ้านและจัดเวทีระดับตำบล โดยมีนักวิจัยเป็นผู้คอยตั้งประเด็นคำถาม ตั้งข้อสังเกต ช่วยสรุปประเด็นให้ชัดเจน เชื่อมโยงและสรุปเป็นภาพรวมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้แล้วนักวิจัยได้ใช้เครื่องมือที่เรียกว่า"ต้นไม้แห่งคุณค่า"ในการวิเคราะห์ส่วนที่มองเห็น "รูปธรรม"(รูปแบบ)และส่วนที่มองไม่เห็น"นามธรรม"(คุณค่า) ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวช่วยทำให้ชาวบ้านมองเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมซึ่งเป็นเรื่องที่อธิบายเข้าใจยาก สามารถมองเรื่องดังกล่าวได้อย่างเป็นระบบและมีการแยกแยะได้ชัดเจนขึ้น

การตั้งคำถามที่ไม่ได้ต้องการเพียงแค่ว่าตอบแต่ต้องเป็นคำถามที่กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายได้คิด ทบทวนและไตร่ตรองด้วย เช่นในการจัดเวทีระดับตำบลที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นคณะ

กรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลและปราชญ์ชาวบ้าน นักวิจัยให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของหมู่บ้านในอดีต จากนั้นนักวิจัยตั้งคำถามว่า "ในช่วงที่ผ่านมาชาวบ้านมีปัญหามากมายแล้วชาวบ้านอยู่กันได้อย่างไร? และมีวิธีการแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างไร" หรือในเวทีครูที่โครงการจัดขึ้นเพื่อกระตุ้นและสร้างความตระหนักผู้รู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า นักวิจัยตั้งคำถามว่า "แกผีปู่ย่าของครูอยู่ที่ไหน?" การตั้งคำถามในลักษณะดังกล่าวนอกจากจะได้คำตอบแล้วยังทำให้กลุ่มเป้าหมายได้ทบทวนและไตร่ตรองเรื่องที่เกี่ยวกับตนเองด้วย ซึ่งเป็นการปลูกจิตสำนึกและสร้างสามัญสำนึกร่วมได้ด้วย

การให้ความรู้และสร้างความเข้าใจต้องเป็นกระบวนการและต่อเนื่องนั่นคือต้อง ตอก ย้ำ ซ้ำ ทวน เป็นระยะๆ โดยเน้นการถ่ายทอดจากผู้รู้สู่ผู้ไม่รู้ ซึ่งเป็นการสื่อสารในแนวนอนและควรเป็นคนในวัฒนธรรมเดียวกันด้วย

10.3.6 บทเรียนเรื่องการรื้อฟื้น ต้องครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นวัฒนธรรมชุมชน คุณสมบัติอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมคือก่อตัวมาในบริบทแบบหนึ่งเพื่อรับใช้คนในสังคมช่วงนั้นๆ เมื่อบริบทเปลี่ยนแปลงไปวัฒนธรรมก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตามไปด้วยเพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมนั้นๆ

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนมาก ดังนั้นในการพัฒนา/ปรับเปลี่ยนนั้น นักวิจัย/นักพัฒนาต้องค้นหาสิ่งที่ชาวบ้านเคยปรับเปลี่ยนมาแล้วในอดีตเพื่อชี้ชัดให้เขาเห็นว่าในช่วงที่ผ่านมาเขาเองก็ได้เคยมีการปรับเปลี่ยนมาอย่างต่อเนื่อง

การมองวัฒนธรรมชุมชนตามความเป็นจริงและมองให้เห็นเป็นองค์รวมนั้นคือเห็นทั้งส่วนที่เป็น"รูปแบบ"และส่วนที่เป็น"คุณค่า"

การทำงานแนววัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้ง โดยเฉพาะในการจำแนกแยกแยะถ้านักวิจัย/นักพัฒนาไม่ลึกซึ้งพอก็จะเห็นเฉพาะส่วนที่เป็น"รูปแบบ"แต่ขาดส่วนที่เป็น"คุณค่า" เมื่อจะไปทำการรื้อฟื้นก็จะรื้อฟื้นได้เฉพาะส่วนที่เป็น "รูปแบบ" เท่านั้น ขาดส่วนที่เป็น "คุณค่า" ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2538) เรียกว่า "เหลือแต่ซาก ปราศจากชีวิต" หรือหากเป็นการประกอบพิธีกรรมก็เรียกว่า "ทำพอเป็นพิธี" ซึ่งหมายความว่าแม้แต่รูปแบบพิธีกรรมเท่านั้น แต่ขาดเนื้อหาคุณค่าสาระของพิธีกรรม เช่นในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยรูปแบบดั้งเดิมนั้นมีคุณค่าพื้นฐานคือการเคารพต่อผู้อาวุโส และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน/ความรักความห่วงใย โดยวิเคราะห์จากพิธีกรรมและคำว่า"กินหอมต้อมม่วน" หากเราไม่ลึกซึ้งพอเราจะเห็นสมาชิกเอาดอกไม้ ข้าวและไก่มารวมกัน จากนั้นทำพิธี กินข้าวด้วยกันและแยกย้ายกันกลับ ซึ่งเป็นเพียงรูปแบบภายนอกเท่านั้น ยังไม่สามารถเจาะลึกเพื่อค้นหาส่วนที่เป็นคุณค่าได้เลย

ในการรื้อฟื้นเพื่อการพัฒนาที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องได้ทั้งส่วนที่เป็น“รูปแบบ”และส่วนที่เป็น“คุณค่า”เนื่องจากต้องนำส่วนที่เป็น“คุณค่า”ไปให้ชุมชนคิด/ดัดแปลงเป็นกิจกรรมต่างๆที่จะดำเนินการต่อไป

10.3.7 บทเรียนเรื่องทักษะและท่าทีของนักวิจัย การทำงานวิจัย/พัฒนาเป็นการทำงานระหว่างนักวิจัย/นักพัฒนากับชาวบ้าน ดังนั้นเมื่อนักวิจัย/นักพัฒนาลงไปทำงานกับชาวบ้านจึงเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม คือนักวิจัย/นักพัฒนาซึ่งเป็นคนนอกมีวัฒนธรรมของตนเอง ส่วนชาวบ้านก็มีวัฒนธรรมของตนเองเช่นกัน การพบกันระหว่างสองวัฒนธรรมนี้ควรเป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เคารพในวัฒนธรรมของกันและกัน(เป็นความสัมพันธ์แบบแนวนอน) ดังนั้นนักวิจัย/นักพัฒนาต้องไม่มองชุมชนแบบสุดโต่ง(คือมองแบบถูกเหยียดหยามหรือมองแบบโรแมนติก) แต่มองวัฒนธรรมชุมชนตามความเป็นจริงเพื่อการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกัน

ประสบการณ์จากงานวิจัยครั้งนี้ คือช่วงที่นักวิจัยไปเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ากับผู้รู้ในชุมชน ในระยะแรกผู้รู้ในชุมชนไม่ค่อยให้ข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าคือถามคำถาม-ตอบคำถามและตอบแบบไม่ค่อยเต็มที่เท่าไร (นักวิจัยให้เกียรติกลุ่มเป้าหมายคือไม่รุ้เพื่อเอาข้อมูลอย่างเดียว และมีท่าทีคือเป็นกันเอง ให้ความสนใจในข้อมูล ต้องการเรียนรู้ ไม่ตั้งคำถามในลักษณะของการซักไซ้ไล่เลียงหาความจริงดูถูกเรื่องความเชื่อและเข้าหากกลุ่มเป้าหมายหลายครั้งพร้อมทั้งตรวจสอบความสัมพันธ์อยู่เสมอ) จากวิธีการดังกล่าวผู้รู้ในชุมชนเริ่มกล้าให้ข้อมูลมากขึ้น ดังเช่นกำนันอินทร์จันทร์บอกว่า

“ที่ตอนแรกไม่ค่อยกล้าพูดเรื่องผีปู่ย่ามากเพราะกลัวเดี๋ยวจะหาว่าเป็นเรื่องมลาย แต่เมื่อดูท่าทีระยะหนึ่งแล้วและคิดว่าไม่ได้มาดูถูกความเชื่อชาวบ้านแต่จะมาทำงานร่วมกันจึงกล้าพูดมากขึ้น”

คำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัย/นักพัฒนากับชุมชน เพราะขณะที่นักวิจัย/นักพัฒนาเก็บข้อมูลนั้น ชุมชนก็ได้ศึกษาท่าทีและจุดยืนของนักวิจัย/นักพัฒนาไปพร้อมๆกัน ดังนั้นทักษะและท่าที ของนักวิจัย/นักพัฒนาต่อสื่อพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก

10.3.8 บทเรียนเรื่องการทำงานที่เน้นกระบวนการ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนั้นการดำเนินงานต้องทำเป็นกระบวนการเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้หลักการที่สำคัญคือการให้ “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นคนตัดสินใจว่าจะรื้อฟื้นอะไร และรื้อฟื้นอย่างไร ซึ่งเป็น “สิทธิทางวัฒนธรรม” และเป็น “สิทธิอันชอบธรรม” ของเขา ดังนั้นในการรื้อฟื้นจึงไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าอย่างเดียวเท่านั้น จะเป็นสื่อพื้นบ้านประเภทใดก็ได้ เพียงแต่ใช้หลักการดังกล่าวข้างต้นและใช้กระบวนการดังนี้

-หาผู้ส่งสารชุดแรกที่มีความสนใจ สม่ครใจ และมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อ
พื้นบ้านของตนเอง

-สร้างความมั่นใจ

-ปรับเปลี่ยนวิธีคิดผู้ส่งสาร

-ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจ

-ให้เจ้าของวัฒนธรรมเลือกว่าจะรื้อฟื้นอะไรและจะรื้อฟื้นอย่างไร

ในช่วงที่ผ่านมาผู้ศึกษาได้มีโอกาสนำกระบวนการและหลักการดังกล่าวไปใช้กับชาวส่วย
ที่จังหวัดพิจิตร พบว่ากลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านจากกระบวนการดังกล่าวและชาว
บ้านเลือกกฐินเพื่อที่จะทดลองรื้อฟื้น

10.3.9 บทเรียนเรื่องบทบาทและการหนุนเสริมของนักวิจัยซึ่งเป็นคนนอก_ (external support)

ในการทำงานช่วงแรกบทบาทจะเป็นผู้กระตุ้น ตั้งคำถาม และสรุปประเด็นให้ชัดเจนเพื่อ
เป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมาย

ช่วงที่สองบทบาทของนักวิจัยจะเพิ่มมากขึ้นกว่าช่วงแรกคือจะเป็นผู้กระตุ้น ตั้งคำถาม
สรุปประเด็นให้ชัดเจนเพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมาย และต้องให้ความรู้สร้าง
ความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านด้วย

ช่วงที่สามเป็นช่วงที่นักวิจัยมีบทบาทลดลง และกลุ่มเป้าหมายต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทมาก
ขึ้น เพราะเป็นช่วงที่ให้กลุ่มเป้าหมายเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อทำการทดลอง และช่วงต่อไปเป็น
กระบวนการทดลองรื้อฟื้น และช่วงติดตามประเมินผลนั้น

10.3.10 บทเรียนเกี่ยวกับผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัย "การสื่อสารเพื่อชุมชน"

ในการดำเนินงานวิจัยอย่างเป็นระบบจำเป็นต้องมีที่ปรึกษาที่มีความรู้ ความเข้าใจและมี
ประสบการณ์ในการทำงานชุมชนโดยเฉพาะในประเด็นวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อน
และลึกซึ้งเพราะเกี่ยวกับความเชื่อและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นเพื่อที่จะทำให้ผู้
ศึกษาเติบโตทั้งทางด้านความคิด ทฤษฎีและมีประสบการณ์จากการปฏิบัติด้วยนั้นและคนในชุม
ชนได้รับประโยชน์จากโครงการด้วยโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นั้น ผู้ประสานงาน/
ที่ปรึกษาจำเป็นจะต้องคอยช่วยชี้แนะทั้งในส่วนที่เป็นแนวคิดทฤษฎีและแนวทางการปฏิบัติด้วย
และบางครั้งต้องมีการสนับสนุนเอกสารทางวิชาการด้วย เพราะนักวิจัยมือใหม่ยังขาดเอกสารที่
เกี่ยวข้องแบบตรงประเด็นกับงานวิจัยขึ้นนั้นๆ ซึ่งในช่วงที่ผ่านมา รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ที่เป็น
ผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุดนี้ได้ทำบทบาทดังกล่าวเป็นอย่างดีเยี่ยม

นอกจากนี้แล้วเครือข่ายนักวิจัยก็เป็นสิ่งจำเป็นเพราะจะเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์
และเป็นการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติจริง และเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วย ซึ่งจะช่วย
เติมเต็มให้กับนักวิจัยอีกทางหนึ่ง

บทที่ 12

สรุปผลการวิจัย การขยายผล และข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มีวัตถุประสงค์คือ(1) เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน เนื้อหาและความหมายของตัวสื่อ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และ(2) เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านสำหรับสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการภายใต้แนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญดังนี้

1. กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง คือการสร้างทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน เนื้อหาและความหมายของตัวสื่อ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

2. กลุ่มทฤษฎีที่เอามาวิเคราะห์พิธีกรรมและเวทีต่างๆ ประกอบด้วย ทฤษฎีสัญญาวิทยา แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทศณะของ Habermas และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์ทางโลก-ทางธรรม(Secular v.s Sacred)

3. กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สอง คือเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านสำหรับสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ใช้ทฤษฎีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Reproduction)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เนื่องจากโครงการนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ศึกษาประเด็นเรื่องสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชน เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อซึ่งมีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนมาก ดังนั้นจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่หลากหลายเช่น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ,การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย, การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน, การจัดเวทีระดับตำบล, การวิเคราะห์สื่อพื้นบ้านส่วนที่ “มองเห็น” และส่วนที่ “มองไม่เห็น” (ต้นไม้แห่งคุณค่า) และการวิเคราะห์องค์ประกอบของสื่อพื้นบ้าน เป็นต้น เครื่องมือเหล่านี้เพื่อใช้สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่ตั้งไว้และใช้สำหรับในการทำกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านด้วยโดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง”รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น” และ “คุณค่า/ส่วนที่มองไม่เห็น” ของสื่อพื้นบ้าน เครื่องมือแต่ละชนิดมีเป้าหมายเฉพาะที่แตกต่างกัน

ในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านนั้นผู้ศึกษาเชื่อในหลักการที่ว่า “ใครสร้างต้องให้คนนั้นรื้อ” นั่นคือชาวบ้านผู้เป็น “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นคน ก่อ ร้าง สร้างและใช้วัฒนธรรมของเขา ดังนั้นต้องให้ชาวบ้านผู้ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมเป็นคนรื้อตามหลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรม” ของ “เจ้าของวัฒนธรรม”

ขั้นตอนและกระบวนการวิจัย แบ่งเป็น 6 ขั้นตอนหลักๆดังนี้

ขั้นที่ 1. การเตรียมนักวิจัย : แนวคิด/ทฤษฎีเป็นพื้นฐานสำคัญของคนทำงาน

ขั้นที่ 2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน : การทำงานเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม

ขั้นที่ 3. การรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย

(1) ศึกษาปัจจัยและสถานการณ์ของสื่อพื้น

(2) จัดกลุ่มประเภทของสื่อพื้นบ้าน

(3) คัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อทดลอง

(4) เวิร์คช็อปข้อมูลให้ชุมชน

ขั้นที่ 4. การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน : สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

(1) การมีส่วนร่วมของกลุ่มผิวยุ้ย

(2) การมีส่วนร่วมของชุมชน

(3) การมีส่วนร่วมของโรงเรียน

(4) ประเพณีการเลี้ยงผิวยุ้ย

ขั้นที่ 5. การติดตามและประเมินผล

ขั้นที่ 6. การขยายผล

12.1 สรุปผลการวิจัย

12.1.1 สื่อพื้นบ้านกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

สื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นผลผลิตที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์อันยาวนานหลายชั่วอายุคนจนตกผลึกเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่แสดงถึงเอกลักษณ์แต่ละท้องถิ่นอย่างชัดเจน และปรากฏออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น เพลง ดนตรี การแสดง การละเล่น ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น สื่อพื้นบ้านมีประโยชน์ที่หลากหลาย กาญจนา แก้วเทพ (2544) ได้สรุปหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ดังนี้(1)ให้ความบันเทิง เป็นหน้าที่หลักที่สื่อพื้นบ้านมีความเชี่ยวชาญ (2)การแจ้งข่าวสาร (3)การให้การศึกษา (4)การวิพากษ์วิจารณ์สังคมหรือการต่อต้านผู้มีอำนาจ (5)การทำหน้าที่เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ (6)หน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน(7)หน้าที่การทบทวนชีวิต(8)หน้าที่การเป็นทางระบายสัญชาตญาณของมนุษย์ (9)หน้าที่ในการพัฒนาภูมิปัญญาและ(10)หน้าที่ในการสร้างจิตสำนึกทางการเมือง นอกจากนี้สื่อพื้นบ้านยังมีข้อเด่นมากตรงที่เปิดโอกาสให้บุคคลได้พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและทำกิจกรรมร่วมกันอันจะยังผลให้เกิดความสนิทสนม เสริมสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน กระทั่งสามารถสร้างความรู้สึกร่วมกันหนึ่งเดียวได้โดยง่ายและเป็นไปอย่างสอดคล้องกับเงื่อนไขของสังคมนั้นๆ

ในอดีตคนในชุมชนมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่หลากหลาย แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านได้เปลี่ยนวิถีการผลิตโดยเน้นการผลิตเพื่อการค้า(แบบพันธะสัญญา) การเปลี่ยนวิถีการผลิตกระทบกระเทือนต่อคุณค่าของการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันเองเป็นอย่างมาก ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนจาก "การทำมาหากิน" มาเป็น "การทำงานหาเงิน" ชาวบ้านเริ่มไม่มีเวลาที่จะพูดคุยปรึกษาหารือกัน ไม่มีเวลาที่จะนึกถึงคนอื่นที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือแม้แต่คนที่เป็ญาติพี่น้องกัน

เมื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป วัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านของชุมชนก็ได้เปลี่ยนไปด้วยโดยพบว่ามีสื่อพื้นบ้านบางประเภทได้สูญหายไป บางประเภทที่ยังดำรงอยู่ก็ไม่ได้ทำหน้าที่ทำให้ระบบคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านหายไปด้วย ชุมชนจึงขาดกลไกในการที่จะสื่อสารเพื่อทำหน้าที่หล่อหลอมจิตใจของคนในชุมชน ผลที่ตามมาคือเราจึงเห็นคนรุ่นใหม่(ส่วนมาก)ไม่มีความรู้และความเข้าใจเรื่องคุณค่าของสื่อพื้นบ้านเลย บางคนถึงขั้นดูถูกสื่อพื้นบ้านของตนเองด้วยซ้ำโดยมองว่าเป็นเรื่องมลาย และล้าสมัย ทั้งๆที่สื่อพื้นบ้านนั้นเคยเป็น "เบ้าหลอมชีวิต" เกี่ยวกับการพัฒนาขั้นพื้นฐานทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคมและทางจิตวิญญาณ ให้เขาตอนที่เขายังอยู่ในชุมชนชนบท เมื่อเบ้าหลอมชีวิตเริ่มแตก (คนทั่วไปไม่เห็นคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน) เราจึงเห็นปัญหาของคนรุ่นใหม่รวมทั้งเด็กและเยาวชน เช่น คนในชุมชนเริ่มไม่รู้จักกัน ขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ลูกหลานไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้สูงอายุ/พ่อแม่ เยาวชนชาย/หญิงติดยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์กันก่อนวัยอันควร เยาวชนหญิงตั้งท้องโดยไม่ตั้งใจ ชาย/หญิงติดเชื้อเอดส์ ผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ขาดคนดูแล ปัญหาดังกล่าวได้ขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ ชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้เพราะขาดการรวมพลังและขาดความมั่นใจในการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสื่อในการแก้ไขปัญหา

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างรวดเร็ว เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้วัฒนธรรมชุมชน/สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยจะเห็นชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมผลิตซ้ำวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านเฉพาะส่วนที่เป็น "รูปแบบ" เท่านั้น ส่วนที่เป็น "คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย" ได้หายไปจากชุมชน เพราะชาวบ้านบอกว่าเป็นการ "ทำตามประเพณี" หรือ "ทำพอเป็นพิธี" เท่านั้น

12.1.2 ผลที่เกิดขึ้นจากการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน (ผีป๋าย่า)

จากขั้นตอนและกระบวนการวิจัย ซึ่งแบ่งเป็น 6 ขั้นตอนหลักๆดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปผลที่เกิดขึ้นจากขั้นตอนและกระบวนการ ได้ดังนี้

(1) กลุ่มเป้าหมายเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับผู้ศึกษา โครงการนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การดำเนินงานเน้นที่กระบวนการให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การตัดสินใจที่จะรับโครงการ ร่วมคิด/วางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ สำหรับการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านนั้นชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมต้องเป็นคนตัดสินใจ

ว่าจะรื้อสื่อบ้านชนิดใด จะรื้อ/พัฒนา/ปรับและประยุกต์อย่างไร เพื่อคนในชุมชน โดยชุมชน และเป็นของชุมชน

จากกระบวนการและหลักการดำเนินงานดังกล่าวทำให้กลุ่มเป้าหมายที่ร่วมในโครงการได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการดำเนินงานและวิธีคิดจากคณะผู้ศึกษาอย่างต่อเนื่อง เมื่อโครงการจบลงแล้วพบว่ากลุ่มเป้าหมายได้นำกระบวนการและวิธีคิดที่ได้เรียนรู้มาจากการวิจัยสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาสื่อบ้านอื่นๆได้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวชี้วัดตัวหนึ่งที่บ่งบอกถึงความยั่งยืนของโครงการ

(2) ชาวบ้านมีความมั่นใจในการใช้สื่อบ้านเพื่อการพัฒนา จากการดำเนินงานที่เน้นกระบวนการและใช้เครื่องมือที่หลากหลายในการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อบ้าน ทั้งส่วนที่เป็น “รูปแบบ” และส่วนที่เป็น “เนื้อหา/ความหมาย/คุณค่า” แก่ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้จากกันเอง โดยใช้กระบวนการ/เวทีเสวนาเป็นเครื่องมือ เมื่อชาวบ้านมีความรู้และมีความเข้าใจเรื่องสื่อบ้านมากขึ้นแล้วจะค่อยๆพัฒนาขึ้นมาเป็น “ความมั่นใจ” เมื่อชาวบ้านมีความมั่นใจมากขึ้นแล้ว ชาวบ้านจะกล้าที่จะตัดสินใจเลือกสื่อบ้านเพื่อทดลองรื้อฟื้น และในการรื้อฟื้นสื่อบ้านนั้นชาวบ้านรู้ว่าจจะรื้อ/พัฒนา/ปรับและประยุกต์อะไรบ้าง เพื่อให้สื่อบ้านสามารถรับใช้คนในชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน

(3) การมีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กรในชุมชนในการรื้อฟื้นสื่อบ้าน (ผีปู้ย่า)

ในช่วงที่ผ่านมาก่อนที่จะโครงการวิจัยจะเข้าไปดำเนินงานในพื้นที่ พบว่า กลุ่ม/องค์กรที่มีอยู่ในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน ศิลปิน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผีปู้ย่า โรงเรียน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่ม/องค์กรเหล่านี้ไม่เคยได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน การรื้อฟื้น/พัฒนา/ปรับและประยุกต์สื่อบ้านเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมและเพื่อรับใช้ชุมชน จะมีบ้างก็เฉพาะคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่มีบทบาทในการจัดงานประเพณี/พิธีกรรมต่างๆตามที่เคยจัดมา “ทำตามประเพณี”

เมื่อโครงการวิจัยนี้เข้าไปดำเนินงานโดยเน้นที่กระบวนการและให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม พบว่าในการดำเนินงานช่วงแรกจะมีกลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องโดยตรงเช่น ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล เข้ามาร่วมในกระบวนการ ต่อเมื่อโครงการดำเนินงานไปได้ระยะหนึ่งเริ่มมีกลุ่ม/องค์กรอื่นๆที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมด้วย เช่นกลุ่มผีปู้ย่า โรงเรียน กลุ่มศิลปินและกลุ่มเยาวชน เป็นต้น

การดำเนินงานโดยมีกลุ่ม/องค์กรต่างๆในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแบบที่เห็นประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับโดยตรง นั้นเท่ากับว่าเป็นการขับเคลื่อนพลังของชุมชนในการที่จะเดินไปข้างหน้าโดยใช้สื่อบ้านเป็นสื่อ/เครื่องมือในการทำงานเพื่อรับใช้คนในชุมชน

(4) ผลที่เกิดขึ้นในกลุ่มทดลองทั้งห้ากลุ่ม

- แกนนำกลุ่มผีป่วนที่เป็นกลุ่มทดลองทั้งห้ากลุ่ม ได้เรียนรู้กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาและการหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ทำให้กลุ่มเป้าหมายสามารถคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆขึ้นมาเพื่อตอบสนองการแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนของตนเองได้ เช่น เกิดกิจกรรมทั้งก่อนวันทำพิธีการเลี้ยงผีป่วน มีกิจกรรมต่างๆในวันทำพิธีและหลังวันทำพิธียังมีกิจกรรมอื่นๆอีกเป็นจำนวนมาก

กิจกรรมต่างๆที่กลุ่มเป้าหมายคิดและสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มนั้น มีทั้งการใช้วิธีการแบบเก่า เช่นการไปเยี่ยมให้กำลังใจกัน การใช้วิธีการแบบใหม่ เช่นการตั้งกองทุนผีป่วน และการใช้วิธีการผสมระหว่างแบบเก่ากับแบบใหม่เช่น การให้ความรู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีป่วนโดยการเปิดเทป/ซีดีคำขอ ผีป่วน เป็นต้น โดยกิจกรรมดังกล่าวครอบคลุมทั้งประเด็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การให้การศึกษา วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการสร้างเครือข่ายการหนุนเสริมช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่ม

- แกนนำกลุ่มผีป่วนมีบทบาทมากขึ้นในการดูแลลูกหลานและการวางแผนเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน เช่น แก้ว/ผู้ทำพิธี ผู้สูงอายุ กำลังผี ลูกเล้าลูกแบ่ง เด็ก/เยาวชน และลูกขึ้น แกนนำกลุ่มคนเหล่านี้เป็นผู้มีบทบาทหลักในการวางแผนการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนของตนเอง

12.2 การขยายผล

การขยายผลการวิจัยจากโครงการนี้ ดำเนินการใน 3 ลักษณะคือ (1)เผยแพร่ผลงานในรูปแบบที่เป็นวิชาการโดยมีนักวิชาการเป็นกลุ่มเป้าหมาย (2)เผยแพร่ผลงานในลักษณะของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยมีผู้ที่ทำงานด้านการพัฒนาเป็นกลุ่มเป้าหมาย และ(3)การเผยแพร่ผลงานผ่านทางสื่อมวลชนไปยังผู้ที่สนใจทั่วไป

12.2.1 การเผยแพร่ผลงานในรูปแบบที่เป็นวิชาการ

(1) การนำเสนอผลงานวิจัยในเวที การประชุมระดับสมอเรื่อง "ทิศทางการวิจัยเรื่องสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา" วันที่ 30 – 31 พฤษภาคม 2546 ณ วัดทุ่งศรี
ตำบลทุ่งศรี อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่
ผู้เข้าร่วม ทีมประสานชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชน ,เครือข่ายนักวิจัยชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชน, ศิลปินสื่อพื้นบ้านจากภาคเหนือ อีสาน ได้และภาคกลาง , ผู้สนใจอื่นๆเช่น นักวิชาการท้องถิ่น ครู พระสงฆ์ และสื่อมวลชน
รวม 70 คน

จัดโดย ทีมประสานงานวิจัยชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชน

- (2) การนำเสนอผลงานวิจัยในเวที การประชุมคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง
วันที่ 19 กรกฎาคม 2546 เวลา 09.00 – 12.00 น. ณ ห้องประชุมศาลากลาง
จังหวัดลำปาง

ผู้เข้าร่วม คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง จำนวน 23 คน

จัดโดย คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง

- (3) การนำเสนอผลงานวิจัยในเวทีการพัฒนาเครือข่ายนักวิจัยภาคเหนือ

วันที่ 27 – 29 กรกฎาคม 2546

ณ ห้องประชุมศรีปริยัติ วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม ทีมประสานชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชน ,เครือข่ายนักวิจัยชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชนภาคเหนือ, ผู้สนใจอื่นๆเช่นนักวิชาการท้องถิ่น ครู พระสงฆ์ และนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน รวมประมาณ 60 คน

จัดโดย ทีมประสานงานวิจัยชุดโครงการ การสื่อสารเพื่อชุมชน

- (4) การนำเสนอผลงานวิจัย ประเด็นกระบวนการวิจัย

วันที่ 23 พฤศจิกายน 2546 เวลา 09.00 – 12.00 น.

ณ วัดเซตวัน จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม พระที่เรียนวิชาการวิจัย(ระดับปริญญาตรี)จาก มจร. จำนวน 27 รูป

จัดโดย อาจารย์ที่สอนวิชาการวิจัยที่ มหาจุฬาราชวิทยาลัย เชียงใหม่

- (5) การนำเสนอผลงานวิจัย ประเด็นกระบวนการวิจัย ในเวทีการเรียนรู้

“ การวิจัยสำหรับพระสงฆ์นักวิจัยเครือข่ายโพธิyalั ”

วันที่ 24 - 25 พฤศจิกายน 2546 ณ วัดสวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม ทีมประสานโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชน ,เครือข่ายนักวิจัยชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชนภาคเหนือ, ผู้สนใจอื่นๆเช่นนักวิชาการท้องถิ่น ครู พระสงฆ์เครือข่ายโพธิyalั และนักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน รวมประมาณ 60 คน

จัดโดย เครือข่ายนักวิจัยภาคเหนือ ภายใต้ชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชน

- (6) การนำเสนอผลงานวิจัย ประเด็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

วันจันทร์ที่ 1 ธันวาคม 2546 (13.30-16.30)

ณ ห้องชินโสภณ คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้เข้าร่วมฟัง อาจารย์ประจำวิชาการวิจัย ,นักศึกษาปริญญาเอก 10 คน

และผู้ประสานงานโครงการวิจัยต่างๆภายใต้งานวิจัยชุดโครงการการสื่อสารเพื่อ
ชุมชน รวม 16 คน

จัดโดย คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ ชุดโครงการการ
สื่อสารเพื่อชุมชน

- (7) การนำเสนอผลงานวิจัย ประเด็น สื่อพื้นบ้าน : ฝึกอบรม ในการดูแลผู้สูงอายุที่ได้รับ
ผลกระทบจากโรคเอดส์ ในงานการประชุมนานาชาติเรื่องโรคเอดส์ ครั้งที่ 15
วันที่ 13 กรกฎาคม 2547 ณ อิมแพ็ค เมืองทองธานี
ผู้เข้าร่วมฟัง นักวิชาการและนักพัฒนา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ
ประมาณ 300 คน

จัดโดย คณะกรรมการนานาชาติเรื่องโรคเอดส์

- (8) การนำเสนอประสบการณ์งานวิจัย ประเด็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบ
มีส่วนร่วมและสิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของเจ้าของวัฒนธรรม
จำนวน 4 ครั้ง ณ โรงแรมเดอะรอยัลเจมส์ลอร์จ 2000 จังหวัดนครปฐม
ผู้เข้าร่วม นักวิชาการวัฒนธรรมสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม จากภาคต่างๆ
ทั่วประเทศ

- ครั้งที่1 วันที่ 23 กันยายน 2547 เวลา 19.00 – 21.30 น.

ผู้เข้าร่วมจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 42 คน

- ครั้งที่2 วันที่ 28 ตุลาคม 2547 เวลา 19.00 – 21.30 น.

ผู้เข้าร่วมจากภาคกลาง จำนวน 42 คน

- ครั้งที่3 วันที่ 25 พฤศจิกายน 2547 เวลา 19.00 – 21.30 น.

ผู้เข้าร่วมจากภาคเหนือ จำนวน 42 คน

- ครั้งที่4 วันที่ 16 ธันวาคม 2547 เวลา 19.00 – 21.30 น.

ผู้เข้าร่วมจากภาคใต้ จำนวน 42 คน

จัดโดย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

- (9) การนำเสนอประสบการณ์งานวิจัย ประเด็นการกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบ
มีส่วนร่วม

- ครั้งที่1 วันที่ 12 - 13 มิถุนายน 2547 เวลา 09.00 – 16.00 น.

ณ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม พระที่เรียนวิชาการวิจัย (ระดับปริญญาตรี) จาก มจร. , นักศึกษา
ปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย , ผู้ประสานงานโครงการ

สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข , นักวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และนักศึกษา
ปริญญาตรีสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ จำนวน 38 คน

จัดโดย โครงการพัฒนาเครือข่ายนักวิจัยภาคเหนือ

- ครั้งที่ 2 วันที่ 23 - 24 สิงหาคม 2547 เวลา 09.00 – 16.00 น.

ณ มหาภูมิพลราชวิทยาลัย วัดบวร กรุงเทพฯ

ผู้เข้าร่วม พระนักพัฒนาและที่เรียนวิชาการวิจัย (ระดับปริญญาตรี)

จาก มมร. , จำนวน 25 รูป

จัดโดย โครงการพัฒนาเครือข่ายนักวิจัยภาคเหนือ

12.2.2 การเผยแพร่ผลงานในลักษณะของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

(1) เวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ประเด็นกระบวนการวิจัยและการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน

วันที่ 18 มิถุนายน 2546 เวลา 09.00 – 12.00 น.

ณ ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน อำเภอฝางเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม คณะนักวิจัยของศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน

และนักวิชาการท้องถิ่นจำนวน 14 คน

จัดโดย ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน

(2) เวทีการนำเสนอประสบการณ์การใช้งานวิจัยแก้ไขปัญหาผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบ

จากโรคเอดส์

วันที่ 24 กันยายน 2546 เวลา 09.00 – 12.00 น.

ณ ห้องฮานอย ศูนย์ประชุมนานาชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานประเด็นผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบ

จากโรคเอดส์ ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนจำนวน 30 คน

จัดโดย องค์กรช่วยเหลือผู้สูงอายุระหว่างประเทศ

(3) เวทีการนำเสนอประสบการณ์ประเด็นสิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

ในงาน ร่วมกัน ฮ่อมก่าน ฮ่อมต่านสืบสานงานพื้นบ้านหนองหล่ม

วันที่ 7 พฤศจิกายน 2546 เวลา 10.00 – 21.00 น.

ณ วัดหนองหล่ม ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ผู้เข้าร่วม ทีมประสานโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข , เครือข่ายนักวิจัยชุดโครงการ

การสื่อสารเพื่อชุมชนภาคเหนือ, ผู้สนใจอื่นๆ เช่น นักวิชาการท้องถิ่น ครู พระ

สงฆ์ หมอเมือง นักศึกษาจากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เชียงรายและลำปาง

สมาชิก อบต. กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน ผู้สูงอายุ เด็กและเยาวชน และนักพัฒนาจาก
องค์กรพัฒนาเอกชน รวมประมาณ 180 คน

จัดโดย โครงการ สืบค้นบ้านสื่อสารสุข .

(4) เวทีการนำเสนอประสบการณ์ประเด็นสิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม

ในงาน 10 ปี สกว.สัญจรภาคเหนือ

วันที่ 21 ธันวาคม 2546 เวลา 10.00 – 11.00 น.

ณ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม ผู้สนใจทั่วไป เช่น นักวิชาการท้องถิ่น ครู พระสงฆ์ หมอเมือง นักศึกษา
และประชาชนทั่วไป

จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

(5) เวทีการนำเสนอประสบการณ์ประเด็นกระบวนการวิจัยและสิทธิทางวัฒนธรรมของ

เจ้าของวัฒนธรรม ในงานช่วงผลึก้า ล้านนา “พลังผีป่วน”

วันที่ 6-7 กุมภาพันธ์ 2547 เวลา 10.00 – 15.00 น.

ณ โฮงเฮียนสืบสานล้านนา จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เข้าร่วม ผู้สนใจทั่วไป เช่น นักวิชาการท้องถิ่น ครู พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน
กลุ่มผีป่วนจังหวัดเชียงใหม่ สื่อมวลชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ประมาณ 50 คน

จัดโดย โฮงเฮียนสืบสานล้านนา

(6) เวทีการนำเสนอประสบการณ์ประเด็นกระบวนการรื้อฟื้นสืบค้นบ้าน เพื่อรับใช้ชุมชน

โดยชุมชนและเป็นของชุมชน

- ครั้งที่ 1 วันที่ 2 พฤษภาคม 2547 ณ วัดบ้านยางตะพาย จังหวัดพิจิตร

ผู้เข้าร่วม พระสงฆ์ , ผู้ใหญ่บ้าน , สมาชิก อบต. , ปราชญ์ชาวบ้าน , พ่อบ้าน
แม่บ้าน เยาวชน , เจ้าหน้าที่อนามัย และผู้ประสานงานโครงการสืบค้นบ้าน
สื่อสารสุข รวมจำนวน 35 คน

- ครั้งที่ 2 วันที่ 5 มิถุนายน 2547 ณ ห้องประชุมสถาบันราชภัฏจันทรบุรี

ผู้เข้าร่วม จากจังหวัดชลบุรี , จันทบุรีและปราจีนบุรี รวมจำนวน 50 คน
ประกอบด้วย สภาวัฒนธรรมจังหวัด , ผู้นำที่เป็นทางการ , ปราชญ์ชาวบ้าน ,
พ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชน , นักศึกษา และผู้ประสานงานโครงการสืบค้นบ้าน
สื่อสารสุข

12.2.3 การเผยแพร่ผลงานผ่านทางสื่อมวลชน

(1) เผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์ ฉบับวันที่ 8 มิถุนายน 2546

“สืบค้นบ้าน มรดกของแผ่นดิน”

- (2) เผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์เชียงใหม่ฉบับวันที่ 13 มิถุนายน 2546
“เลี้ยงผีปู่ย่า” กระบวนการสืบทอดเพื่อชุมชน
- (3) การสัมภาษณ์ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดลำปาง
รายการสี่แจ่ง วันที่ 5 สิงหาคม 2546 เวลา 11.30 – 12.00 น.
ผู้ดำเนินรายการ พินิจ สุวรรณสุระ (ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว)
นายอินจันทร์ ทันวิสัย (ประธานคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว)
จัดโดย คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง
- (4) เผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ 7 สิงหาคม 2546
“ธนาคารผีปู่ย่า จากพิธีกรรมสู่สำนักชุมชน”
- (5) เผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547
“ปฏิบัติการปลูกผี ไม่เชื่ออย่าลบหลู่”
- (6) เผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ข่าวสด ฉบับวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2547
“พื้นผีปู่ย่า สร้างสังคมร่มเย็น”
- (7) เผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันที่ 2 มีนาคม 2547
“พลังผีปู่ย่า ภูมิปัญญาคนเหนือแก้ปัญหาหลากหลายยุคไอที”

12.3 ข้อเสนอแนะ

12.3.1 ข้อเสนอแนะสำหรับพื้นที่ศึกษา

(1) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ควรหาแนวทางการขยายผล นั่นคือการดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มผีปู่ย่าทั้งตำบล ที่มีอยู่จำนวน 42 กลุ่ม เช่น อาจจะจัดเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือการสร้างเครือข่ายในระดับหมู่บ้านของกลุ่มผีปู่ย่าที่ผ่านการทดลองกับกลุ่มผีปู่ย่าอื่นๆที่มีอยู่ในหมู่บ้าน โดยแต่ละหมู่บ้านให้คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลที่อยู่ในหมู่บ้านนั้นเป็นผู้ประสานงานหลักในการดำเนินกิจกรรม

(2) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ที่มีส่วนร่วมในงานวิจัยครั้งนี้ ควรนำประสบการณ์และบทเรียนที่ได้รับจากงานวิจัยครั้งนี้ไปวางแผนการรื้อฟื้น/พัฒนา/ปรับและประยุกต์ สื่อพื้นบ้านชนิดอื่นๆเพื่อให้สื่อพื้นบ้านสามารถทำหน้าที่รับใช้ชุมชนได้ เช่น การพัฒนา/ปรับและประยุกต์ พิธีการเลี้ยงผีขุนน้ำ เพื่อให้ทำหน้าที่ในการรักษาป่าและน้ำ และการใช้พิธีกรรมในงานศพเพื่อลดเรื่องเหล้า เป็นต้น

(3) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลควรมีการวางแผนการดำเนินงานอย่างชัดเจน เพื่อที่จะประสานงานกับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลในการที่จะจัดสรรงบประมาณให้ดำเนินการต่อไป

(4) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอและจังหวัด ในพื้นที่ดำเนินงานวิจัย น่าจะใช้ประโยชน์จากงานวิจัยครั้งนี้ โดยใช้พื้นที่ทำวิจัยครั้งนี้เป็นแม่ข่ายเพื่อสร้างเครือข่ายในการขยายแนวคิดและกระบวนการดำเนินงานให้กับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลอื่นๆ

12.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับพื้นที่อื่น

(1) ในการคิดที่จะทำการรื้อ/การพัฒนา/การปรับและการประยุกต์ วัฒนธรรม/สื่อบ้าน เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ในการเป็นสื่อ/เครื่องมือสำหรับการแก้ไขปัญหา/สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้นั้น จะต้องไม่นำสื่อพื้นบ้าน(ผีป่วน)ที่เป็นผลลัพธ์จากกระบวนการครั้งนี้ไปใช้ในพื้นที่อื่นๆโดยตรง แต่ควรเน้นที่กระบวนการดำเนินงาน ตามที่งานวิจัยครั้งนี้พบ(นั่นคือชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมจะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใดก็ได้) โดยใช้หลักการดำเนินงานดังนี้คือ

- “ สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม”
- ต้อง “ ครอบครองเรื่องรื้อพื้น ”
- ต้อง “ เป็นกระบวนการ ”
- ต้อง เพื่อ ชุมชน โดย ชุมชนและเป็น ของ ชุมชน

(2) คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ควรเป็นผู้มีบทบาทหลักในการเริ่มต้นดำเนินงานในพื้นที่ โดยอาจเริ่มจากการทบทวนบทบาทหน้าที่ และทำการศึกษาเรียนรู้กระบวนการทำงานจากงานวิจัยครั้งนี้ และจำเป็นจะต้องมีคนทำงานในลักษณะ “เคียงบ่าเคียงไหล่” ด้วย นั่นคือต้องเป็นบทบาทของนักวิชาการจากสภาวัฒนธรรมระดับอำเภอ

นอกจากนี้แล้วคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลควรมีการประสานงานกับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อร่วมกันหาแนวทางให้องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนงบประมาณให้สภาวัฒนธรรมตำบลเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมกับชาวบ้านเพื่อการแก้ไขปัญหาและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งจะตอบสนองตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่ว่า “เมืองน่าอยู่ เขตสุขภาพดี”

12.3.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) กระทรวงวัฒนธรรม มีปรัชญาการทำงานว่า

“กระทรวงวัฒนธรรมเป็นเจ้าภาพ ประชาชนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม”

มีโครงสร้างการทำงานที่เรียกว่า “สภาวัฒนธรรม”

-ระดับจังหวัดและอำเภอ มีข้าราชการ เป็นกลไก

-ระดับตำบล มีตัวแทนชาวบ้าน เรียกว่า “คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล”

กระทรวงฯ ควรมีนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนควบคู่กับการอนุรักษ์โดย

ให้ “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นผู้ตัดสินใจในการเลือกที่จะรื้อฟื้น/พัฒนา/การปรับและการประยุกต์ใช้ วัฒนธรรม/สื่อบ้าน เพื่อการแก้ไขปัญหา/สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหรือสังคม โดยใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม”

ดังนั้นควรมีนโยบายการรื้อวัฒนธรรม/สื่อบ้านที่ตายไปแล้วและที่กำลังจะตาย ให้ฟื้นขึ้นมา ส่วนวัฒนธรรม/สื่อบ้านที่ยังคงดำรงอยู่ต้องมีการพัฒนา/ปรับ/ประยุกต์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต/บริบทแบบใหม่ เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ในการเป็นสื่อสำหรับการแก้ไขปัญหา/สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหรือสังคมนั้นๆได้

ในการรื้อ/การพัฒนา/การปรับและการประยุกต์ วัฒนธรรม/สื่อบ้าน เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ในการเป็นสื่อสำหรับการแก้ไขปัญหา/สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหรือสังคมนั้นๆได้ จะต้องใช้หลักการดำเนินงานดังนี้คือ

- “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม”
- ต้อง “ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น”
- ต้อง “เป็นกระบวนการ”
- ต้อง เพื่อ ชุมชน โดย ชุมชนและเป็น ของ ชุมชน

เพื่อที่จะให้ตอบสนองตามปรัชญาการทำงานของกระทรวงฯที่ว่า “กระทรวงวัฒนธรรมเป็นเจ้าภาพ ประชาชนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม” นั้น กลไกของกระทรวงฯในระดับจังหวัดและอำเภอต้องมีแนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน สามารถนำไปปรับใช้ในแต่ละพื้นที่ได้ โดยบุคคลที่เป็นกลไกเหล่านี้ต้องผ่านกระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาให้เห็นความสำคัญและตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรม/สื่อบ้าน ให้มีความรู้และความเข้าใจอย่างลุ่มลึกเรื่องวัฒนธรรม/สื่อบ้าน และแนวทางการรื้อฟื้น/การพัฒนา/การปรับและการประยุกต์ ใช้วัฒนธรรม/สื่อบ้าน เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ในการเป็นสื่อสำหรับการแก้ไขปัญหา/สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหรือสังคมนั้นๆได้ โดยดำเนินงานภายใต้หลักการดังกล่าวข้างต้น

แนวทางการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุตามปรัชญาของกระทรวงฯ และดำเนินงานภายใต้เงื่อนไข ข้อจำกัดที่เป็นอยู่ เช่นมีข้อจำกัดเรื่องทรัพยากรทั้งคนและงบประมาณ ดังนั้นใน

โครงการนำร่อง แต่ละอำเภออาจจะเลือกอำเภอละ 1 ตำบลเพื่อทดลองทำจากนั้นเมื่อได้เรียนรู้กระบวนการและมีประสบการณ์มากขึ้นแล้วจึงวางแผนการทำงานขยายเครือข่ายให้ระดับตำบลได้เรียนรู้จากกันเอง

- จัดทำโครงการนำร่อง ลักษณะโครงการเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้หลักการ “ สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” ,ต้อง “ ครบเครื่องเรื่องร้อยพื้น “ ,ต้อง “ เป็นกระบวนการ “ และ ต้อง เพื่อ ชุมชน โดย ชุมชนและเป็น ของ ชุมชน มีระยะเวลาการดำเนินงานโครงการ 2 ปี
- สร้างเสริมและพัฒนาคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัด เพื่อให้สามารถเป็นพี่เลี้ยงสำหรับหนุนเสริมให้กับกลไกระดับอำเภอ
- สร้างเสริมและพัฒนาคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอ เพื่อให้สามารถเข้าไปดำเนินกิจกรรมกับคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลได้ และสามารถที่จะเชื่อมประสานกับครูในโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่การดำเนินงานได้ ซึ่งกระบวนการดำเนินงานดังกล่าวจะเป็นการพัฒนาวิถีคิดของคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล
- มีบุคคล/หน่วยงานจากภายนอกที่มีประสบการณ์ (ต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ทั้งทางทฤษฎีและการนำทฤษฎีไปปรับใช้) จะเป็นผู้ที่มอบหมายหนุนเสริม ทั้งในระดับจังหวัดและระดับอำเภอ

(2) กระทรวงศึกษาธิการ

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตบุคลากรเพื่อที่จะออกมาทำงานรับใช้สังคม นั้น หน่วยงานดังกล่าวควรที่จะต้องมีการจัดกิจกรรม/การเรียนการสอนเพื่อที่จะเป็นการกระตุ้นให้นักศึกษาเห็นความสำคัญและตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน ซึ่งเป็นรากเหง้าและเป็นเป้าหมายชีวิตของเขา และรู้จักการนำวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

การจัดกิจกรรม/การเรียนการสอนเพื่อที่จะเป็นการกระตุ้นให้นักศึกษาเห็นความสำคัญและตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านนั้น การให้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเป็นการให้ความรู้ซึ่งเป็นเพียงส่วนเลี้ยวหนึ่งเท่านั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องควรจะหาแนวทางให้นักศึกษาได้มีโอกาสเรียนรู้และสัมผัสกับของจริง (“รูปแบบ” และ “คุณค่า”) โดยต้องมีการจัดระบบการเรียนรู้ อย่างเป็นกระบวนการ ซึ่งจะเป็นการสร้างตลาดผู้ชมที่ยั่งยืนได้

ผู้ที่จะเป็นคนจัดกิจกรรม/การเรียนการสอนเพื่อที่จะกระตุ้นให้นักศึกษาเห็นความสำคัญและตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านได้นั้น ไม่ใช่ใครก็ได้ ผู้จัดกิจกรรมจำเป็นจะต้องมีความรู้และความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน เช่น ในประเด็นเรื่องบริบทสังคมการก่อเกิดของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านและบทบาทหน้าที่ เพื่อให้เห็นถึงว่าวัฒนธรรม/

สื่อพื้นบ้านเกิดมาในบริบทสังคมแบบหนึ่งและเพื่อทำหน้าที่รับใช้ในช่วงหนึ่งเท่านั้น เมื่อบริบทสังคมเปลี่ยนไปวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านจะต้องปรับ/ประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ และจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจเรื่อง “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม”

ดังนั้นผู้ที่จัดกิจกรรมดังกล่าวได้จำเป็นต้องผ่านกระบวนการเสริมสร้างและพัฒนา ทั้งจากผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านทฤษฎีและผู้ที่มีประสบการณ์ในการนำทฤษฎีไปปรับใช้สู่การปฏิบัติ เพื่อให้มีความรู้และความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านแบบสร้างสรรค์

- กระทรวงมีนโยบายให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นอยู่แล้วซึ่งเป็นสิ่งที่ดี และถ้าโรงเรียนสามารถจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้วัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน เป็นสื่อ/เครื่องมือในการทำงานร่วมกันระหว่างครูในโรงเรียน กับปราชญ์ชาวบ้าน สภาวัฒนธรรมตำบล สมาชิกในชุมชนและเด็กนักเรียน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของเด็กและแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วย ซึ่งจะทำให้วัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้แล้วโรงเรียนต้องหาแนวทางให้เด็กนักเรียนได้มีโอกาสเข้าร่วมในประเพณี/พิธีกรรม ที่เป็นวัฒนธรรมของชุมชนด้วย

ครูที่จะจัดกิจกรรมดังกล่าวได้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องประโยชน์ของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม เห็นความสำคัญและตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน จะต้องมีความรู้และความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน เช่น ในประเด็นเรื่องบริบทสังคมการก่อเกิดของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านและบทบาทหน้าที่ เพื่อให้เห็นถึงว่าวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านเกิดมาในบริบทสังคมแบบหนึ่งและเพื่อทำหน้าที่รับใช้ในช่วงหนึ่งเท่านั้น เมื่อบริบทสังคมเปลี่ยนไปวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านจะต้องปรับ/ประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ และจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจเรื่อง “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” เป็นต้น

ดังนั้นผู้ที่จัดกิจกรรมดังกล่าวได้จำเป็นต้องผ่านกระบวนการเสริมสร้างและพัฒนา ทั้งจากผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านทฤษฎีและผู้ที่มีประสบการณ์ในการนำทฤษฎีไปปรับใช้สู่การปฏิบัติ เพื่อให้มีความรู้และความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านแบบสร้างสรรค์ อย่างรอบด้านและลุ่มลึก

(3) กลุ่ม / องค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนา

ควรมีการนำประเด็นเรื่องวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน มาเป็นสื่อ/เครื่องมือในการดำเนินงานพัฒนา โดยใช้วิธีการผสมผสานกับประเด็นงานพัฒนาที่ทำอยู่แล้ว ในการทำงานควรเริ่มจากการสร้างความมั่นใจให้เจ้าของวัฒนธรรม และเริ่มทำกิจกรรมจากสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว

12.3.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

(1) จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ยังไม่มีงานวิจัยที่ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในประเด็นการรู้/การพัฒนา/การปรับและการประยุกต์วัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน เพื่อรับใช้ชุมชน ดังนั้นควรที่จะทำวิจัยในลักษณะและประเด็นดังกล่าวให้มากขึ้น โดยใช้แนวทางจากงานวิจัยโครงการนี้ไปปรับใช้ในพื้นที่อื่นๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และที่สำคัญคือต้องรับใช้ชุมชน

(2) ควรมีการวิจัยในลักษณะเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ประเด็นเรื่องวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน เป็นสื่อ/เครื่องมือในการดำเนินงาน เพื่อหาแนวทางการหนุนเสริมซึ่งกันและกันระหว่าง คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล กับ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลและโรงเรียน สำหรับการแก้ไขปัญหาและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว อัคราธร. คติชนวิทยา. เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 184, หน่วย
ศึกษานิเทศก์, กรมการฝึกหัดครู, พิมพ์ครั้งที่ 1, 2519.
- กาญจนา แก้วเทพ. มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท.
กรุงเทพ ฯ, รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2530.
- กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง.
สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, MILD PUBLISHING, 2538.
- กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน.
สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, MILD PUBLISHING, 2538.
- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อส่งวัฒนธรรม. มุลินธิภูมิปัญญา, กรุงเทพ ฯ,
บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2539.
- กาญจนา แก้วเทพ. (บรรณาธิการ) โลกของสื่อ วัฒนธรรม : สื่อสารเพื่อสานสร้าง.
กรุงเทพ ฯ, ห.จ.ก. เค.ซี. พรินท์ แอนด์ แอด, 2541.
- กาญจนา แก้วเทพและคณะ. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2543.
- กาญจนา แก้วเทพและคณะ. มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่. กรุงเทพ ฯ
เอ็ดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด, 2543.
- กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพ ฯ,
เอ็ดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด, 2544.
- จิตตนา หนูณะ. บทบาทและการเสื่อมสลายของรวงเงืงต้นหยง. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร
มหาบัณฑิต (การประชาสัมพันธ์), บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,
2533.
- จิราลักษณ์ จงสถิตย์มั่น. วิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวชนสตรี:กรณีศึกษา
ผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ. การวิจัยเอกสารเรื่องสถานภาพและ
บทบาทของสตรีภาคเหนือกับพัฒนาการของการขายบริการทางเพศ เสนอต่อ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2535.
- จันทร์เพ็ญ ชาติพันธ์. การรับข่าวสารทางด้านจริยธรรมจากสื่อพื้นบ้านประเภทขอของ
ประชาชนในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร
มหาบัณฑิต(การประชาสัมพันธ์) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,
2530.

จุมพล รอดคำดีและคณะ . รายงานผลการวิจัย เรื่องบทบาทสื่อพื้นเมืองต่อการศึกษาของ
ชาวบ้าน. ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2521.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา . วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540 .

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และภูมิ
ปัญญาชาวบ้าน . เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเรื่องความเชื่อและพิธี
กรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย , 2537.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ผีเจ้านาย. กรุงเทพฯ , พายัพ ออฟเซต พรินท์, 2527.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ผ้าขาวม้า, ผ้าขึ้น, กางเกงในและ ฯลฯ ว่าด้วยประเพณี, ความ
เปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ . กรุงเทพฯ , สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

นิวัตร สุวรรณพัฒนา. ชุมชนคำประเวณี . ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2541.

มณี พยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย (รวมเล่ม). เอกสารวิชาการชุดล้านนาคดี
ศึกษาลำดับที่ 3, โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
พิมพ์ครั้งที่ 4, 2543.

พรพิไล เทพคำ. เพลงคำเมืองกับวัฒนธรรมล้านนา : วิเคราะห์เนื้อหาเพลงคำเมือง ช่วง
มกราคม-ธันวาคม 2537. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (การประชา
สัมพันธ์) , บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539.

ลมุล จันทรหอม. วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 4, หจก. สำนักพิมพ์ตรัสวิน,
2538.

วลัญจก บุนยสุรัตน์. จิตวิญญาณล้านนา. ในสืบสานล้านนา สืบต่อลมหายใจของ
แผ่นดิน, ชัชวาล ทองดีเลิศ บรรณาธิการ , มิ่งเมืองเนาวรัตน์การพิมพ์ , 2542 .

ศรีปาน รัตติกาลชลากร. บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอบางแพ.
วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (การประชาสัมพันธ์) , บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2538.

สีลาภรณ์ บัวสาย . พลังท้องถิ่น : บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน . สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2547.

เสรี พงศ์พิศ . ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร , สำนักพิมพ์
หมู่บ้าน , 2536.

- สุริยา สมุทคุปต์และคณะ . ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิผีและวิฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย . เอกสารทางวิชาการลำดับที่17 , ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร , บริษัท พิชเนศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด , 2539.
- สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิตติอาษา . สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟอีสาน: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา . เอกสารประกอบนิทรรศการ, หอไทยศึกษานิตยสาร สาขาศึกษาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี , บริษัท สมบูรณ์การพิมพ์ จำกัด , 2541.
- สมฤทธิ ลือชัย. ความตระหนักของช่างชอในบทบาทนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา, วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์ มหามบัณฑิต, คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา : การศึกษาจากตำนานและพิธีกรรมใน ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม.เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2535.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์ . พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา:การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม ใน ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม.เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2535.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่2 สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2534 .
- อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม . พิมพ์ครั้งที่ 3 สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2545 .

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ธรรมนูญสภาวัฒนธรรม ตำบลวอแก้ว อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง พุทธศักราช 2544

หลักการและเหตุผล

วัฒนธรรม เป็นวิถีการกระทำของมนุษย์ที่บ่งบอกถึงภูมิอารยธรรมอันสูงส่ง มีคุณค่า และความโดดเด่นเฉพาะตัว และมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ รวมทั้งการแสวงหาสิ่งใหม่ๆ เพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานจนกระทั่งวิวัฒนาการไปสู่ยุคใหม่ แต่วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการสังสรรค์และการสืบทอดจากยุคสู่ยุค จากรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหนึ่ง อย่างมีระบบแบบแผน เพราะวัฒนธรรม คือ สังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างมีกฎเกณฑ์ มิใช่เกิดจากธรรมชาติหรือสัญชาตญาณ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และจะต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้เห็นเด่นชัด โดดเด่นเฉพาะตัวในแต่ละแขนง เพื่อที่จะสามารถช่วยมนุษยชาติในการแก้ไขปัญหาสนองความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

จากความสำคัญของวัฒนธรรมที่กล่าวมา และทางคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2537 กำหนดให้ปีพุทธศักราช 2538 – 2540 เป็นปีสืบสานวัฒนธรรมไทยเพื่อให้มีการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมให้เป็นประจักษ์ แต่เท่าที่ผ่านมาสภาพการดำเนินงาน สืบทอดวัฒนธรรมของตำบลวอแก้ว ยังต้องการพัฒนาและวิวัฒนาการแพร่กระจายจากหลายหน่วยงานอีกมากมาย จึงจะทำให้ศักยภาพในการดำเนินงานทางวัฒนธรรมสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ดังนั้นเพื่อเป็นการระดมสมอง ระดมพลังความคิด อันจะเป็นการสร้างเสริมชุมชนทรัพยากรทางปัญญาในด้านของวัฒนธรรม บุคลากรจากทุกๆ หน่วยงานในตำบลวอแก้ว ซึ่งเปรียบเสมือนทรัพยากรที่มี คุณภาพ จึงควรมาร่วมกันสร้างสรรค์ และดำเนินงานทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และประสานกับนโยบายของรัฐบาล กลุ่มบุคคลทั้งภาครัฐและเอกชนในตำบลวอแก้ว จึงพร้อมใจกันก่อตั้ง “สภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว” ขึ้นมา เพื่อดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของตำบลวอแก้ว ให้เจริญก้าวหน้าสืบไป

หมวด 1

บททั่วไป

- ข้อ 1 สภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว เป็นองค์กรศูนย์กลางในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของตำบล
- ข้อ 2 สภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว ประกอบด้วย องค์กรเครือข่าย 5 กลุ่ม เรียกว่า “เบญจภาคี” ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรธุรกิจ และองค์กรวิชาการ
- ข้อ 3 ในที่นี้
- “สภา” หมายถึง สภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง
- “ประธานสภา” หมายถึง ประธานคณะกรรมการการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว
- “คณะกรรมการ” หมายถึง คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว
- “สภาวัฒนธรรม” หมายถึง สภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว อำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง
- ข้อ 4 ให้ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว เป็นที่ทำการสำนักงานสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว
- ข้อ 5 ให้ประธานกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว เป็นผู้รักษาการตามธรรมนูญนี้
- ข้อ 6 ให้ใช้ธรรมนูญนี้ตั้งแต่วันที่ประชุมสมาชิกผู้ก่อตั้งและที่ประชุมมีมติให้ความเห็นชอบ

หมวด 2

วัตถุประสงค์

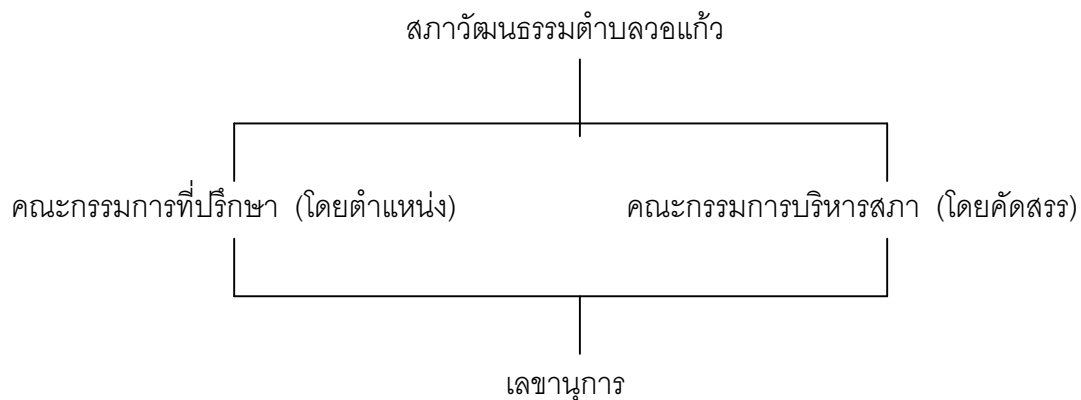
- ข้อ 7 สภาตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้
- 1) เพื่อศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และแนวความคิดในการดำเนินงาน วัฒนธรรมของตำบลวอแก้ว
 - 2) เพื่อให้เกิดการรวมตัวจัดตั้งองค์กรชุมชนของประชาชนในท้องถิ่น ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล เพื่อดำเนินกิจกรรมสังคมนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

- 3) เพื่อให้เกิดการรวมพลังระหว่างองค์กรชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ เข้าด้วยกันในลักษณะของเครือข่ายวัฒนธรรม มีการติดต่อสื่อสาร พบปะแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล ตลอดจนทรัพยากรต่างๆ ระหว่างเครือข่ายอย่างกว้างขวาง
- 4) เพื่อให้เกิดการระดมสรรพกำลังในตำบลวอแก้ว และผลักดันการดำเนินกิจกรรมวัฒนธรรมในตำบลวอแก้ว ให้สามารถดำเนินงานวัฒนธรรมในท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน
- 5) เพื่อให้เกิดหน่วยงานปฏิบัติงานวัฒนธรรมของประชาชน ในท้องถิ่นและเชื่อมประสานกับหน่วยงานภาครัฐได้อย่างใกล้ชิดและมีประสิทธิภาพ
- 6) เพื่อจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา แลกเปลี่ยนและวิจัยเผยแพร่วัฒนธรรมของตำบลวอแก้ว

หมวด 3

คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

ข้อ 8 สภากำหนดโครงสร้างทางการบริหาร ดังนี้

ข้อ 9 คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย

- 1) เจ้าอาวาสทุกวัดตำบลวอแก้ว
- 2) นายบุญชู ตรีทอง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- 3) นายจินดา วงศ์สวัสดิ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- 4) นายอำเภอห้วยฉัตร
- 5) สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง เขตอำเภอห้วยฉัตร
- 6) สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว
- 7) หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอห้วยฉัตร

- 8) ศึกษาธิการอำเภอห้างฉัตร
- 9) นายไกรทอง ณ ลำปาง ผู้ทรงคุณวุฒิ
- 10) นายจันทร์ ปามาคำ ผู้ทรงคุณวุฒิ
- 11) นายไฉ่ ปาระมี ประธานประชาคมตำบลวอแก้ว
- 12) นายแก้ว หมื่นขันติ ผู้ทรงคุณวุฒิ

ข้อ 10 คณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว ประกอบด้วย

10.1 คณะกรรมการโดยตำแหน่ง ประกอบด้วย

1. ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว
2. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทุกหมู่บ้าน
3. สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว ทุกคน

10.2 คณะกรรมการโดยการคัดเลือก ประกอบด้วย

1. ภาครัฐ จำนวน 5 คน
2. ภาคเอกชน จำนวน 2 คน
3. องค์กรชุมชน จำนวน 10 คน
4. องค์กรวิชาการ จำนวน 3 คน

10.3 เลขานุการสภา

10.4 ผู้ช่วยเลขานุการสภา

ข้อ 11 ให้คณะกรรมการโดยการคัดเลือกตามข้อ 10.2 เลือกตั้งกันเองทำหน้าที่ประธาน 1 คน รองประธาน 1 คน ประธานและรองประธานต้องไม่เป็นข้าราชการหรือ ลูกจ้างประจำ เลขานุการสภา และผู้ช่วยเลขานุการสภา ให้ประธานแต่งตั้งโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

ข้อ 12 บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

- 1) กำหนดนโยบายในการดำเนินงานของสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว
- 2) พิจารณาให้ความเห็นชอบแผนงาน โครงการ และการดำเนินงานทางวัฒนธรรม
- 3) ให้คำปรึกษา แนะนำ เกี่ยวกับการฟื้นฟู อนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนาและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม
- 4) พิจารณารายงาน และประเมินผลการปฏิบัติงานตามนโยบาย แผนงานและโครงการ

5) ออกคำสั่ง ระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม

ข้อ 13 คณะกรรมการมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี นับแต่วันแต่งตั้ง

ข้อ 14 นอกจากพ้นจากตำแหน่งตามวาระ คณะกรรมการพ้นจากตำแหน่งด้วยเหตุหนึ่งเหตุใด ดังต่อไปนี้

- 1) ตาย
- 2) ลาออก
- 3) มีการยกเลิกสภา
- 4) คณะกรรมการมีมติให้พ้นจากตำแหน่งโดยเห็นว่ามีประพฤติในทางที่จะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียประโยชน์ ชื่อเสียง เกียรติยศของสภา มติดังกล่าวต้องมีคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของจำนวนคณะกรรมการทั้งหมดที่มีอยู่

ข้อ 15 เมื่อคณะกรรมการว่างลงเพราะเหตุอื่นใดนอกจากครบวาระ หรือมีการยกเลิกสภา ให้ประธานดำเนินการแต่งตั้งภายใน 60 วัน ให้คณะกรรมการผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งแทนนั้นอยู่ในตำแหน่งได้เพียงวาระที่เหลืออยู่ของผู้ซึ่งตนแทน

ข้อ 16 เลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการมีหน้าที่รับผิดชอบงานธุรการและการจัดประชุม และงานอื่นใดตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

ข้อ 17 บทบาท หน้าที่ของสภา มีดังนี้

- 1) เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และแนวความคิดในการดำเนินงานวัฒนธรรม ตำบลวอแก้ว
- 2) ส่งเสริมและพัฒนาองค์กรที่ดำเนินงานวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เข้มแข็งและกว้างยิ่งขึ้น
- 3) เป็นศูนย์กลางเครือข่ายการดำเนินงานวัฒนธรรมขององค์กรชุมชนในท้องถิ่น
- 4) ระดมทรัพยากรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการดำเนินงานวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมงานสภาวัฒนธรรมตำบล
- 5) เสนอข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อสภาวัฒนธรรมอำเภอห้างฉัตร เพื่อดำเนินงานทางวัฒนธรรมของตำบลวอแก้ว
- 6) สืบทอดการสืบสานงานวัฒนธรรมไทย และทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

- 7) ดำเนินการจัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนาและเผยแพร่วัฒนธรรมของท้องถิ่น
- 8) ดำเนินการอื่นๆ ตามที่ตำบล หรือสภาวัฒนธรรมอำเภอ จังหวัด ขอความร่วมมือ

หมวด 4

การประชุม

- ข้อ 18 ให้มีการประชุมคณะกรรมการปีละ 2 ครั้ง และเมื่อเห็นความสมควร ประธานอาจเรียกประชุมเป็นกรณีพิเศษก็ได้
- ข้อ 19 การประชุมคณะกรรมการ จะต้องมีการเข้าร่วมประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของกรรมการทั้งหมด จึงจะถือว่าครบองค์ประชุม มติของที่ประชุมคณะกรรมการให้ถือคะแนนเสียงมาก ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันก็ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีก 1 เสียง เป็นเสียงชี้ขาด
- ข้อ 20 ในการประชุมคณะกรรมการ ถ้าประธานสภาไม่อยู่ในที่ประชุมหรือไม่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้รองประธานสภาทำหน้าที่ประธานในการประชุม ถ้ารองประธานไม่อยู่ในที่ประชุมให้กรรมการที่เข้าประชุมเลือกตั้งกันเอง เพื่อให้กรรมการคนใดคนหนึ่งทำหน้าที่เป็นประธานในการประชุมคราวนั้น
- ข้อ 21 ให้ประธานจัดทำรายงานสรุปผลการดำเนินงานกิจกรรมในรอบปี เสนอคณะกรรมการอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
- ข้อ 22 ให้ประธานเป็นผู้รับผิดชอบเรียกประชุมคณะกรรมการ
- ข้อ 23 เมื่อมีกิจการต้องกระทำ แต่ประธานไม่เรียกประชุม กรรมการไม่น้อยกว่าสองในสามจะลงชื่อเรียกประชุมคณะกรรมการก็ได้
- ข้อ 24 คณะกรรมการอาจกำหนดวิธีปฏิบัติในการประชุมและการดำเนินงานของคณะกรรมการได้เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับธรรมนูญสภาวัฒนธรรมนี้หรือกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน

หมวด 5

สมาชิกสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว

- ข้อ 25 สมาชิกสภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว มาจากตัวแทนขององค์กรดำเนินงานด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตำบล ซึ่งเป็นการรวมตัวขององค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรม 5 กลุ่ม เรียกว่า “เบญจภาคี” ดังต่อไปนี้

- 1) องค์การภาครัฐ ได้แก่ องค์การบริหารท้องถิ่น หน่วยงานของทางราชการ และรัฐวิสาหกิจ
- 2) องค์การเอกชน ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ องค์การสาธารณะประโยชน์ องค์การพัฒนาเอกชน องค์การการกุศล สื่อมวลชน สโมสร ชมรมและกลุ่มต่างๆ
- 3) องค์การชุมชน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา กลุ่มอาสาสมัคร คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสาธารณะสุขมูลฐาน องค์การประชาชนอื่นๆ ประชาชนในตำบลและหมู่บ้าน
- 4) องค์การธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน โรงแรม ศูนย์การค้า ธนาคาร ชมรมนักธุรกิจ สหกรณ์และองค์การธุรกิจอื่นๆ
- 5) องค์การวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา พิพิธภัณฑ์ ศูนย์วัฒนธรรม หอวัฒนธรรมนิทัศน์ ศิลปิน ศิลปินแห่งชาติ ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม คนดีศรีสังคม ปราชญ์ ชาวบ้านผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญการต่างๆ

หมวด 6

การเงินและทรัพย์สิน

- ข้อ 26 การเงินและทรัพย์สินทั้งหมด ให้อยู่ในความรับผิดชอบของคณะกรรมการ เงินสดของสภา ถ้ามีให้นำฝากไว้ในธนาคารในเขตพื้นที่อำเภอห้วยฉัตร
- ข้อ 27 การฝากเงินของสภาให้เปิดบัญชีชื่อ “สภาวัฒนธรรมตำบลวอแก้ว” ให้มีผู้ฝากสามคน ประกอบด้วย ประธาน เลขานุการสภา และผู้แทนองค์กรเครือข่าย 1 คน การเบิกจ่ายต้องมีผู้ลงนามไม่น้อยกว่าสองในสาม
- ข้อ 28 การปฏิบัติเกี่ยวกับระบบบัญชี ให้ใช้ระเบียบแบบแผนของทางราชการโดยอนุโลม
- ข้อ 29 อำนาจการสั่งจ่าย
- 1) ประธานไม่เกินครั้งละ 5,000 บาท
 - 2) ถ้าเกิน 5,000 บาท จะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการ

หมวด 7

เบ็ดเตล็ด

- ข้อ 30 ธรรมนูญของสภาจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ โดยมติของที่ประชุมสภา และองค์ประชุมจะต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของสมาชิกทั้งหมด มติของที่ประชุม

ในการให้เปลี่ยน-แปลงแก้ไขธรรมนูญจะต้องไม่น้อยกว่าสองในสามของสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมทั้งหมด

- ข้อ 31 การยกเลิกสภาวัฒนธรรม จะยกเลิกได้โดยมติของที่ประชุมสภา มติของที่ประชุมที่ให้ยกเลิกสภาวัฒนธรรมจะต้องมีคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของสมาชิกทั้งหมด
- ข้อ 32 เมื่อสภาวัฒนธรรมต้องเลิก ไม่ว่าเหตุใดๆ ก็ตาม ทรัพย์สิน ของที่เหลืออยู่ หลังจากที่ได้ชำระบัญชีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ให้ตกเป็นขององค์การบริหารส่วนตำบลวอแก้ว

หมวด 8

บทเฉพาะกาล

- ข้อ 33 ให้ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นเลขานุการคณะกรรมการชั่วคราวจนกว่าจะมีการเลือกเลขานุการคณะกรรมการ

ภาคผนวก ข.

1.สภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษา

ตำบลวอแก้วมี 7 หมู่บ้าน ประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านต่างๆ (จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน)

1.1 เล่าขาน ตำนาน 7 หมู่บ้าน

ตำบลวอแก้วมี 7 หมู่บ้าน ประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้าน ต่างๆ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่)

หมู่ 1 บ้านทุ่งผา จากปากคำเล่าสืบ บริเวณนี้มีหินผาจำนวนมากและมีหินผาโดดเด่นอยู่ก้อนหนึ่ง เล่าว่า เป็นหินอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพระนางจามเทวีเคยมาประทับ เป็นหินใหญ่กว้างขนาดที่วางดอกอาหารได้เจ็ดดอกเป็นหินที่ทำให้หมู่บ้านนี้มีชื่อว่าบ้านทุ่งผา ในหมู่บ้านนี้มีชาวบ้านทุ่งต้นเข้ามาเป็นชุมชนรุ่นสอง โดยไม่ทราบว่ารุ่นแรกมาแต่เมื่อไร ส่วนชาวบ้านรุ่นที่สามคือชาวบ้านในเขตด้านใต้ของวัดทุ่งผาที่เป็นเจ้าของที่นามาแต่เดิม ก็ย้ายคร้ามมาตั้งเป็นชุมชนบ้านเรือนเพิ่มเติม

สภาพภูมิศาสตร์ก่อนตั้งชุมชนแห่งนี้ คือเป็นที่อุดมด้วยป่าไม้สัก มีลำห้วยไหลผ่าน 1 สาย อุดมด้วยสัตว์น้ำ มีสัตว์ร้ายจำพวกเนื้อด้วย ทำให้ตอนกลางคืนชาวบ้านไม่กล้าออกจากบ้าน แต่ปัจจุบันป่าไม้เหลือเพียง 10 % สัตว์ป่าจึงถูกล่าหายไปที่เหลือก็ถูกล่าจนไม่มีภาพสัตว์ป่าให้เห็นต่อไป อาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านคือการเผาถ่านโดยอาศัยไม้ในป่าเป็นทรัพยากรแปรสภาพป่าเป็นถ่าน

หมู่ 2 บ้านทุ่งต้นแมติว จากปากคำเล่าสืบ แต่เดิมนานนี้เป็นบ้านป่าและทุ่งโดยมีสัตว์ชนิดหนึ่งเรียกว่าต้นคำปรากฏอยู่ จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่าบ้านต้นแมติว ซึ่งบรรพบุรุษรุ่นแรกๆไม่มีการสืบทอดเพราะชาวบ้านไม่มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของตนเอง จากสภาพเดิมเป็นที่ป่าและทุ่งหญ้า เมื่อขยายตัวเป็นชุมชนเอาไม้มาสร้างบ้าน ป่าไม้ก็เริ่มลดปริมาณลง อาชีพส่วนใหญ่คือการทำนา ทำสวน ทำไร่

หมู่ 3 บ้านวอแก้ว จากคำบอกเล่าเดิมเรียกว่าบ้านวอ แต่ก็มีนิทานเรื่องพระนางจามเทวีเสด็จสู่สถานที่นี้โดยเสด็จ ชาวบ้านดีใจจึงเรียกวอแก้ว ชาวบ้านจำได้ว่าชุมชนแห่งนี้คือชุมชนใหม่ที่มาจากบ้านหนองราม และบ้านหนองหล่ม โดยเหตุที่ไม่มีที่อยู่อาศัยในถิ่นเดิมของตน สภาพดั้งเดิมของบ้านวอแก้ว มีภูเขา มีป่าและลำห้วยเหมาะแก่การเกษตร อาชีพแรกของชาวตำบลวอแก้วคือการทำนา

หมู่ 4 บ้านหลายทุ่ง จากคำบอกเล่าสืบกันมา ชาวบ้านหลายทุ่งแยกมาจากบ้านวอแก้ว และไปตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านปัจจุบัน เหตุที่ไปสร้างหมู่บ้านชายป่า ทางทิศเหนือ นั้น เพราะว่าสะดวกต่อการประกอบอาชีพ อพยพกันมาจากบ้านวอแก้วสมัยบ้านวอแก้วขึ้นกับ ตำบลหนองหล่มก่อนแยกเป็นตำบลวอแก้ว เหตุที่อพยพกันมาเพราะสะดวกต่อการประกอบอาชีพ มีวัดอุทิศช่วยอาชีพเผ่าถ่าน ชาวบ้านบางกลุ่มก็เคยทำไร่เลื่อนลอย ทำสวนก็มี สภาพภูมิศาสตร์ เป็นเนินเขาและป่าไม้ มีลำห้วยแม่เตี๊ยะ และห้วยแม่ติ้ว หนองอยู่สองข้างปัจจุบันยังมีน้ำไหลอยู่ อาชีพของชุมชนแห่งนี้คือ ปลูกข้าว ทำไร่ ปลูกถั่ว ปลูกอ้อย ปลูกยาสูบ พืชต่างๆ การเลี้ยงสัตว์เพื่อ ใช้งานและเป็นอาหาร ได้แก่ โค วัว หมู เป็ด ไก่

หมู่ 5 บ้านทุ่งนก จากคำบอกเล่าบ้านทุ่งนก คำว่า”นก”หมายถึงวัง มีตำนานเล่าว่า มีชาย คนหนึ่งไปหาของป่า พบสัตว์ประหลาดครึ่งคนครึ่งลิงวิ่งหายไปทางช่องห้วย แต่แรกชาวบ้านเรียกว่าห้วยนก แต่สมัยเป็นป่า ครั้นสภาพป่าแปรเป็นที่นาภายหลังต่อมา ชาวบ้านจึงเรียกเรียกว่า ทุ่ง นก ภูมิประเทศบ้านทุ่งนก เป็นป่าที่บึงมีห้วยแม่ไพรไหลผ่าน ตลอดปี จึงมีประชาชนจากถิ่นอื่นเข้าไปอยู่อาศัยทำกิน เพราะเป็นเหมาะแก่การเกษตรอาศัยน้ำลำห้วยแม่เงินซึ่งมีน้ำตลอดปี

หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งจั่ว จากคำบอกเล่าชาวบ้านทุ่งจั่ว แต่ก่อนมีสภาพป่าและมีต้นจั่วโดดเด่น ก่อตั้งมาแต่ พ.ศ.2344 คนกลุ่มแรกที่เข้ามาประกอบอาชีพทำกินรุ่นบุกเบิกมีพ่อบุญตัน แม่แสง หล้า และ พ่ออ้าย จากบ้านหนองหล่ม หนองขาม ต่อมาลูกหลานพ่ออ้ายได้มีนามสกุลว่า “จั่วคำ” คือตระกูลรุ่นบุกเบิกชุมชนแห่งนี้ ภูมิศาสตร์บ้านทุ่งจั่วเคยเป็นแหล่งอุดมด้วยป่าไม้และแหล่งน้ำที่ เรียกว่า”บวก”มีบวกอยู่สองบวกปัจจุบันสภาพบวกน้ำยังมีอยู่ แต่บวกน้ำที่เคยเรียกว่าบวก ดอกบัว ก็ได้แปรสภาพบวกน้ำที่ไม่มีบัว อาชีพแรกของชุมชนแห่งนี้คือการทำนา โดยอาศัยน้ำห้วย แม่ไพรเป็นสายน้ำสำคัญหล่อเลี้ยงพื้นที่การเกษตรดังกล่าว แต่ก็มีนาบางแห่งที่ยังอาศัยน้ำฟ้า

หมู่ที่ 7 บ้านน้ำจำ เพิ่งแยกเป็นหมู่บ้านใหม่เมื่อเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2545

1.2 เล่าขาน สืบสาน ตำนานวอแก้ว : ทรัพยากรพื้นฐานคู่ถิ่นตานาน ภาษาพื้นถิ่นคำเมือง

โดยภาพรวมของอำเภอห้วยฉัตร อันเป็นแหล่งทรัพยากรพื้นฐานคู่ถิ่นตานานประวัติศาสตร์ชุมชน ก็เป็นแหล่งกำเนิดนายหนานทิพย์ช้าง ต้นทิพยจักรวงศ์ เป็นปฐมวงศ์คนท้องถิ่นจากการสถาปนาของชาวเมืองนครลำปาง ในฐานะวีรบุรุษกู้บ้านเมืองขณะที่ตกในอำนาจศัตรูเชียงใหม่ ลำพูนสืบตระกูลวงศ์เจ้าเจ็ดตนร่วมกองทัพไทยปลดแอกพม่าเชียงใหม่จวบดำรงตำแหน่งกษัตริย์ประเทศราชโดยพระราชอำนาจจัดตั้งพระเจ้ากรุงสยามแห่งราชจักรีเป็นตระกูลท้องถิ่นที่สืบแผ่นดินปกครองโดยชนชาติไทยถิ่น “คนเมือง” บนแผ่นดินยอดชวานแห่งประเทศไทย

อำเภอหางฉัตรเป็นแหล่งสำคัญทางนิทานตำนานประวัติศาสตร์โดยองค์สำคัญ ทางบริบทชุมชนท้องถิ่นนี้สืบเนื่องความเก่าแก่อันยาวนานที่ชัดเจนดังนี้(1)ยังมีศิลาจารึกอักษรฝักขามหมายเลขทะเบียน ลป.7 หลัก พ.ศ.2045 สมัยลพปางตกในอำนาจ พิงควงศ์เชียงใหม่ จารึกไว้ที่วัดร้างถ้ำดอยขุนตาล เขตอำเภอหางฉัตรที่มีคำจารึกบอกชื่อชนเผ่า “คนเมือง” สองครัว และ “ลัวะ” 1 ครัว ปัจจุบันนี้ ชุมชน “คนเมือง” ยังอยู่เป็นชาวลพปางแต่ชุมชน”ลัวะ”หายไป (2)ที่ตำบลวอแก้ว มีร่องรอยชุมชนเก่าแก่คนเมืองเจ้าถิ่นดั้งเดิมกับชาววัดร้างคนลัวะ 3 แห่งคือ วัดบ้านบก วัดป่าangkoy และวัดบุญนาคน มีม่อน(ดอย/ภูเขาไม่สูงมาก)ที่เรียกว่า”ม่อนชุมลัวะ” อันเชื่อว่าเป็นม่อนฝังศพลัวะ และ(3) มีตระกูลที่สืบเรื่องราวมาถึงชนรุ่นหลัง

นิทานตำนานวัดร้างเหล่านี้อยู่คู่คำสืบเล่าตรงกันทั้งหมู่บ้านตำบลด้วยความยำเกรงในสถานศักดิ์สิทธิ์ คือสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมสำนึกให้โบราณสถานเหล่านี้สืบดำรงสะท้อนภาพชุมชนในอดีตโดยแท้ ทั้งยังมีเจดีย์เก่าบนเนินเขาที่เรียกว่า วัดพระธาตุป้อมป้อ ดอยแล อันเป็นชื่อโบราณไม่มีใครแปลความได้ เป็นศูนย์กลางรวมความศักดิ์สิทธิ์ทางสืบปฏิบัติประเพณี ของชุมชนระดับตำบล บูชาทุกวันเพ็ญแปดค่ำเหนือ และ มีคติบูชาพระธาตุสืบเนื่องเป็นประเพณี วัดพระธาตุลพปางหลวงเป็นชื่อวันประเพณีทุกวันเพ็ญเดือนยี่เหนือ หรือเพ็ญเดือน 12 ได้ จัดเป็นทรัพยากรแห่งศาสนศรัทธาเชื่อมโยงมาตรฐานสังคมสัมพันธ์ ลัวะไทย “คนเมือง” ในวิถีงานบุญจากนิทานตำนานพื้นบ้านและความเชื่อ ชาวตำบลวอแก้วฝังความศักดิ์สิทธิ์ศรัทธา ไว้กับพระนางจามเทวี แม้ชื่อตำบลวอแก้วก็มีนิทานเรื่องเล่าด้วยพระเสลี่ยง โดยพลผลัดหามสู่ตำบลวอแก้ว เชื่อว่า ชื่อบ้านทุ่งผา สืบแต่ชื่อผาก่อนใหญ่มีพื้นที่สำหรับอาหารเจ็ดโตก เป็นที่พักเสวยพระกระยาหารกลางวันของพระนางเป็นที่จัดดาเครื่องไทยทานทางฉัตรเพื่อไปประดิษฐานในพิธีต่างฉัตรธาตุวัดลพปางหลวง จนกลายเป็นชื่ออำเภอหางฉัตร

ตำบลวอแก้ว อำเภอหางฉัตร จังหวัดลพปาง เป็นอีกชุมชนหนึ่ง ที่มีประวัติชุมชนอันยาวนาน มีความเชื่อและประเพณีไม่ต่างไปจากชุมชนอื่นในภาคเหนือ ข้อมูลโดยการเล่าสืบต่อกันมาทำให้ทราบว่า เมื่อประมาณ พ.ศ.สองพันสามร้อยกว่าๆ(กว่าเท่าไรไม่มีใครจำได้) พระนางจามเทวีผู้ครองนครหริภุญไชย(จังหวัดลำพูน) ได้เสด็จมาสร้างพระธาตุลพปางหลวง (ปัจจุบันคือวัดพระธาตุลพปางหลวง ตั้งอยู่ในอำเภอเกาะคาจังหวัดลำปาง) ได้เดินทางโดยนั่งบนเสลี่ยง(มีคนหาม) ซึ่งประดับด้วยแก้ว จากอำเภอหางฉัตรเพื่อมาเยี่ยมชาวบ้าน พอมาถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง(ตำบลวอแก้ว ในปัจจุบัน) มีชาวบ้านมาต้อนรับต่อมาจึงตั้งชื่อว่า “บ้านวอหลวง” (คำว่า”วอ”หมายถึงเสลี่ยงที่พระนางจามเทวีนั่งมา ส่วนคำว่า”หลวง” หมายถึง ”ใหญ่” เนื่องจากหมู่บ้านนี้มีคนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก) ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น”วอแก้ว” เพราะเสลี่ยงที่พระนางจามเทวีนั่งมานั้นประดับด้วยแก้ว แต่ชาวบ้านเรียกสั้นๆว่า “บ้านวอ” โดยให้เหตุผลว่าคำว่า”วอ” เรียกยาก นอกจากนี้ชาวบ้าน

ยังเล่าว่าในตำบลวอแก้วมีพระธาตุองค์หนึ่งชื่อ”พระธาตุป้อมปอดอยแล” ก่อสร้างก่อนพระธาตุลำปางหลวง

ในอดีตพื้นที่แห่งนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเช่น ลัวะ ขมุ ไทยลื้อและไทยล้านนา เป็นต้น โดยบางกลุ่มเข้ามาเพื่อเป็นคนเลี้ยงช้าง บางกลุ่มเข้ามารับจ้างตัดไม้สัก ต่อมากลุ่มคนเหล่านี้ก็ได้ปักหลักอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้

1.3 สืบตำนานปักกะดิน : ระบบสื่อทางปฏิทินประเพณี พื้นบ้าน

สื่อประเพณีสืบตำนานปักกะดิน หรือปฏิทิน พื้นบ้าน แบ่งเป็น

1. กิจกรรมศาสนาถือประเพณีสำคัญที่ถือร่วมทำบุญตั้งธรรมหลวง โดยถือวัดพระธาตุลำปางหลวง(อยู่ในเขตอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง)เป็นศูนย์ประเพณีศักดิ์สิทธิ์ของทุกวัดในเขต ต.วอแก้ว คือถือวันเพ็ญเดือนยี่เหือน (ตรงกับเพ็ญเดือน 12 ได้ รวเดือน พย) ส่วนวันประเพณีของวัดในตำบลวอแก้วคือเพ็ญเดือน 8 เหือน (รวเดือน พ.ค.)ถือเป็นประเพณีทำบุญชาววัดในตำบลวอแก้วคือเพ็ญเดือน8 ที่วัดป้อมปอดอยแล วัดถือเป็นศูนย์กลางประเพณีชุมชนระหว่างชาววัดชาวบ้าน ที่มีส่วนแยกเป็นหมู่บ้านต่างๆ เช่น วัดวอแก้ว วัดดอนเปียง วัดทุ่งนก วัดแม่ติ้ว วัดทุ่งจิว และวัดทุ่งผา ยังมีวัดร้างโบราณที่เหลือแต่อุโบสถมีใบพัทธสีมาและต้นโพธิ์ใบตกหนา ชื่อวัดฟ้าเพี้ยะใกล้ห้วยฟ้าผ่า ซึ่งไม่ทราบประวัติความเป็นมา วัดโบราณที่เหลือได้ยืนแต่ชื่อไม่มีผู้ใดทันเห็น ชุมชนเก่า คือวัดร้างบ้านบก วัดปางก้อย และวัดบุญนาคน เชื่อว่าเป็นของชนเผ่าลัวะที่สูญหายไปแต่เรื่องราวของวัดร้างชนเผ่าลัวะก็สืบทอดกันมาให้ทราบว่าชนเผ่าลัวะจะนำศพผู้ตายไปฝังบนม่อนขุมลัวะ ปัจจุบันยังมีซากขุมอยู่ เป็นการฝังศพครั้งที่สองหรือครั้งที่หนึ่ง(ข้อมูลจำกันไม่แน่ชัด) โดยจะนำศพนั้นไปเผาต่อ ชาวลัวะรุ่นวัดร้างบ้านบก วัดปางก้อย และวัดบุญนาคนมีวิถีชีวิตเป็นชาวลุ่มน้ำห้วยทราย เคยมีอาชีพร่อนทองริมน้ำห้วยซ็อน เรื่องราวของชาวลัวะที่เล่าสืบกันมาได้ไม่ขาดสายแสดงถึงระบบสื่อในสังคมเลื่อมใสศาสนาชาววัดชาวบ้านยังรู้จักเรื่องราวของลัวะชาวตำบล

ภาพแม่หมา ฟองเกตุ อายุ 82 ปี

วอแก้วรุ่นเก่าเคยเห็นปักกะดิน (ปักขทิน) เป็นแผ่นไม้เลขปฏิทิน อันถือเป็นสื่อนัดหมายทางกำหนดนัดวันประเพณี แต่ก็สูญหายไปวันปฏิทินสื่อนัดหมายทางประเพณีศาสนาในวาระต่าง ๆ ทำให้ชุมชนวอแก้วมีความสัมพันธ์กันในงานบุญระหว่างชาวบ้านในตำบลและชุมชนรอบๆ อาทิเช่น ประเพณีวันธัมมัสสวนะ ประเพณีทานก้วยสลากภัตร ประเพณีวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานบุญทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ทานทอด และ ประเพณีบวชนาค เป็นต้น

บ้านทุ่งนก กำลังอธิบายปักกะดิน (ปักขทิน)

2. ประเพณีพิธีกรรมผีปู้ย่า ถือการเคารพบูชาผีปู้ย่า ญาติพี่น้องใดไปไกลต้องกลับมาพบกันในพิธีกรรมบูชาผีปู้ย่า (กลุ่มชุมชนที่มาจากลาวสู่การร่วมพิธีเครือญาติผีปู้ย่า) ถือเอาประเพณีเครือญาติทางสายตระกูลผีปู้ย่าตายายในเดือน 5 (ราว ก.พ.) และเดือน 9 (ราว มิ.ย.) แต่เดิมชุมชนวอแก้ว จะมีที่โล่งเรียกว่าเด่นมีศาลเจ้าฮ่องไฟ เป็นศาลเสื่อบ้านที่มีประเพณีเลี้ยงผี เดือน 5 และเดือน 9 เช่นกัน แต่ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัวจึงทำพิธีศาลผีปู้ย่าแยกกันไป ระบบสื่อ กำหนดวันวันประเพณีเลี้ยงผีปู้ย่า นับมีความสำคัญกับวิถีชุมชนตำบลวอแก้วอยู่มาก ดังจะเห็นว่า บุตรหลานชาวตำบลวอแก้วจะไปอยู่ที่ไหน จะเดินทางกลับมาสู่พิธีเลี้ยงผีปู้ย่า

2.1 เปรียบเทียบ สุรพล ดำริห์กุล นักวิชาการโบราณคดีชาวลำปางคนแรกที่ไม่คลุกคลีศึกษาเรื่องการนับถือผี ในหมู่บ้านภาคเหนือ จังหวัดลำปาง ถึงบ้านแม่ฮิยวได้ หมู่ 7 ต.วังเหนือ อ.วังเหนือ จ.ลำปาง แต่ปี พ.ศ. 2514 เขียนลงในวารสารเมืองโบราณ ปีที่ 5 เล่มที่ 4 พ.ศ.2522 พบว่า ศาลผีที่เกี่ยวกับหมู่บ้านในภาคเหนือ มีความสำคัญมากกว่าการใช้วัดเป็นศูนย์กลาง เช่น การถือในภาคกลางจากข้อมูล สมัยแรกเริ่มของบ้านแม่ฮิยวได้ บรรพบุรุษคือ แส่นไชย ขุนนาง เชื้อสายลัวะ เดิมทีมาจากบ้านแม่สันเมืองยาว (อ.ห้างฉัตร) แขวงเมืองนครลำปางแต่ประมาณ 150-200 ปีก่อน ในหมู่บ้านแบ่งหอผี 3 กลุ่ม คือ 1) ผีเจนเมือง 2) ผีวงศ์หรือผีตระกูล3)ผีเรือน ประเพณีหลักของผีเจนคือ ต้องมีการเส้นไหว้ทุกๆปี ปีละ 2 ครั้ง ในวันขึ้น 12 ค่ำ และ 13 ค่ำเดือน 5 (ราว ก.พ.)และเดือน (ราว มิ.ย.) ความเชื่อในการนับถือผีมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสังคมทุกด้าน นับแต่ระบบเศรษฐกิจ การปกครอง ความคิด ความเชื่อ และระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้าน

2.2 บริบทร่วม กรณีศึกษาเรื่องคำตำนานแส่นไชย เชื้อสายลัวะที่ได้อพยพลัวะ 3 ตระกูลผี สู่พื้นที่บ้านฮิยวได้ เขตตำบลวังเหนือ อำเภอวังเหนือ เมื่อราว 150-200 ปี เป็นระยะสมัยพระราชอำนาจจัดตั้งราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนผู้ถือน 4 พระเจ้าหอคำดวงทิพย์นครลำปาง พ.ศ.2337-2368 เป็นพระเจ้าประเทศราช คู่มองทัพฝ่ายเหนือ (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 10) เป็นแม่ทัพตำแหน่งศักดิ์นาตำแหน่งเสนาต่างๆ รวมทั้งตระกูลท้าวพระยาจากชุมชนเวียงสุโขแขวงหางสัด (อำเภอห้างฉัตร) ร่องรอยชุมชนลัวะเก่าในตำบลบ้านสัน ยังมีชุมชนท้องถิ่นที่เรียกตน และใช้ภาษาคำเมืองคู่ภาษาลัวะที่บ้านโป่งขาว บอกที่กำเนิดชุมชนดั้งเดิมของตนมาจากดอยฮางบ้านทุ่งขาม อำเภอเกาะคา ที่หน้าโรงเรียนแม่สันวิทยา ยังมีม่อนดอย ซื่อดอยไก่เขี่ยที่มีตำนานของชุมชนลัวะเก่า ตำนานลัวะลำปาง เริ่มแต่ตำนานพระธาตุลำปางหลวงเรื่องลัวะอ้ายกอนกับความเชื่อในประเพณี สถานศักดิ์สิทธิ์บูชาคือวัดพระธาตุลำปางหลวง นับเป็นสื่อประเพณีโยงยึดวัฒนธรรมทางปฏิทิน หรือปักกะดินพื้นบ้าน เดือนยี่เป็ง หรือเพ็ญเดือนสิบสองที่น่าศึกษา.

3. ผีเทพยดาแห่งอารักษ์ทางธรรมชาติ ชาวตำบลวอแก้วถึงเทพยดาแห่งธรรมชาติต้นน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตชุมชนมีการสืบชาตาน้ำแม่โพ ในวันเพ็ญเดือน 9 (ราว มิ.ย.) โดยนิมนต์พระทำพิธี สืบชาตาน้ำแม่โพ บทคาถาธรรมปानสูตร และตาลาตาสีสูตร เป็นประเพณีที่มีการจับบอไฟ หรือจุดบั้งไฟมีการจัดแข่งขันบอไฟ กิจกรรมบูชาท้าวทั้งสี่ในพิธีเฉลิมฉลองถาวรวัตถุ หรือเทศกาลมหรหรรรมต่างๆ

4. สื่อภาษาอักขระทางพิธีกรรมคำเมือง ชาวบ้านตำบลวอแก้ว สื่อภาษาอักขระคำเมืองในพิธีกรรมชุมชนตำบลวอแก้ว นับเป็นเงื่อนไขวิจัยมิติใหม่ที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นครั้งแรกจากสนามบริบทชุมชนเพราะที่นี่ นับเป็นชุมชนที่คละเคล้าด้วยชุมชนเผ่าวัฒนธรรมไทย-ลาวมาพบกันในวิถีวัฒนธรรมแบบไทย-ลาวพุทธ นับแต่ประเพณีโบราณ และสงกรานต์ปีใหม่คตินับปฏิทินเดือนแบบทางเหนือและลาวที่ร่วมต่างกับการนับเดือนไทยภาคกลาง ภาษาอักขระทางพิธีกรรม ลาวใช้อักขระธรรมสมัยอาณาจักรล้านช้าง-เชียงใหม่ เป็นภาษา"คำเมือง"ด้วยกัน จึงทำให้ตระกูลพ่อนานอนันต์ ปาระมี ซึ่งเป็นตระกูลใหญ่ข้ามมาจากฝั่งลาวเป็นตระกูลที่ใช้คัมภีร์อักขระธรรม หรือตัวเมืองเป็นสื่อพิธีกรรมในวัดประจำหมู่บ้าน ได้เป็นเจ้าของพิธีงานบุญประเพณีเรียกขวัญ และการเขียนโปงเทียนบูชาฤกษ์ ซาตา ต่างๆ ในกิจประเพณีชาวบ้าน อันเป็นสื่อทางทางอักขรภาษาพิธีกรรมที่ถือศักดิ์สิทธิ์เป็นอันเดียวกันระหว่างชุมชนภาษาคำลาวและชุมชนภาษาคำเมือง ในหมู่บ้านตำบลวอแก้ว ยังมีชนเผ่าขมุ จากแขวงไซบู่หรือหลวงพระบางแม้ต่างตระกูลภาษากับลาว แต่ก็อาศัยภาษาลาว-คำเมืองเป็นสื่อร่วมวัฒนธรรมภาษาและพิธีกรรมคำเมืองในตำบลวอแก้วได้อย่างสนิทสนม

5. สื่อภาษาสัญญาณทางระบบเสียงดนตรี สื่อภาษาสัญญาณทางระบบเสียงดนตรีในชุมชนตำบลวอแก้ว แบ่งออกเป็น

5.1 เครื่องกระทบประเภทโลหะได้แก่ ช้อง ที่ใช้กับชาววัด มีภาษาคำบอกเสียงว่า "บุญๆ"หรือ"มุขๆ"

5.2 เครื่องกระทบประเภทไม้ ซึ่งเรียกว่าเกราะ ทำด้วยไม้เจาะเป็นโพรงรูปกระบอก ใช้ไม้เคาะทำ เสียงสัญญาณ คล้ายไม้ไผ่ รวมทั้งการใช้เกราะไม้ไผ่ เป็นเครื่องสัญญาณใช้ระหว่างชาวบ้านมีคำภาษาบอกเสียงว่า "ก้อกๆๆ" เกราะไม้ไผ่นิยมใช้ในการเดินทางป่าด้วย

5.3 เครื่องกระทบประเภทเครื่องหนังที่เรียกว่า"ก้องปู่จา"คือ กลองบูชา เป็นกลองที่ขุดจากลำซุงไม้ขนาดใหญ่ ขนาดกว้างเส้นผ่าศูนย์กลางราว 60 ซม.-80 ซม. ลึกหรือยาวราว 90 ซม. ขึ้นไป เป็นกลองสองหน้า เรียกว่ากลองหลวง และกลองเล็กอีก 3 ใบที่เรียกว่ากลองลูกคู่ขนาดเล็กกว่ากลองหลวง ราว 1/2 หรือ 1/3 โดยมีขนาดไม่เท่ากัน ใบที่สองและที่สามจะลดขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1-2 นิ้วฟุตตามลำดับ กลองบูชาเป็นเครื่องดนตรีกระทบประด้วยเครื่องหนังสัตว์ วางเรียงบนแท่นหรือแขวนกับ "ค้ำกลอง" เป็นเครื่องสัญญาณ ประจำวันขึ้นหรือแรม 8 ค่ำและ 14 ค่ำ เพื่อเป็นสัญญาณข่าววันพระจะมีในวันพຸ່ງนี้ โดยถือเป็นสัญญาณปฏิทินประจำเดือนของหมู่บ้านและ

ใช้ในวันอัมมัสวันะหลังพระอัมมเทศนาเวสสันดรกัณฑ์เทศน์จบ โดยใช้จังหวะสวดไชยใช้แล้วฟาด
ประสานเสียงกลองโดยต้องมีผู้ตีอย่างน้อยสองคน ในคติตีกลองสวดไชยว่าเพื่อฉลองชัยชนะพญา
मार กลองบูชายังใช้เป็นประโยชน์ในการฉลองเสนาสนะ ฉลองกฐิน รับองค์ผ้าป่า เป็นเสียงป่าว
ประกาศงานบุญ และใช้เป็นสัญญาณบอกเหตุต่างๆเช่นเรียกประชุมทั้งชาววัดและชาวบ้าน

ภาคผนวก ค.

ตัวอย่างบทเพลงขอประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

แต่งโดย : ศรีมา เคียรอุ่น (อดีตเป็นช่างขอ ของตำบลวอแก้ว)

ก้อยฟัง ยิ่งก่อน เต๊อะเจ้า ตามแต่ แก้วเหง้า อันนี้เป็นของ โบราณ ของคนสมัยป่าเก่า
ตีเป็นเกยนับ ถือกัน เามาสอนลูกสอนหลาน อย่าได้สั่นดานใจบาป
ก้อยตั้ง ใจฟังอย่าได้เสียงดังแจ้ด่า อันนี้เรื่องผีปู่ย่า อย่าได้ดูถูก ดูแคลน เป็นของป๊อแม่
แก่เฒ่า ตีเป็นได้หวังได้แหน เป็นสิ่งที่ดีได้ตอบแทน เป้งต่างใจตลอด
อันนี้เป็นกำโบราณ เามาสอนหลาน สอนลูก คิดอะหยังขอหื้อมันถูก อย่าได้ลบหลู่
ดูแคลน หื้อเจ้าหมั่นสาหมั่นไหวจะได้มีความทรงจำ อันนี้เป็นวัฒนธรรมของป่าเดิมป่าเก่า
เดือนห้าแสมสิบสาม ตามตำนานเป็นเล่า ของคนป่าเดิมป่าเก่า เป็นเจิญผีเ้า ผีเฮือน
หื้อมาฮักขาปิ่นอง ตีเป็นญาติมิตรวงศ์ หื้อมาฮักของเช่นไหว้ปู่ย่า มีมาหลายอัน
หลายอย่าง มีตังน้ำเหล้าสุรา มีตังขันยา ขันหมาก ผู่หมูปิ่นองญาติๆ เป็นปากันแต่ง
กันดา มีตังไก่ตัวใหญ่ตัวน้อย เป็นเามา ถวาย หวังหื้อลูกหลานตังหลาย ได้สบายก้อย่าง
แต่ละอ่อนรุ่นหลัง ป่าเกยจะหันคุณค่า ปากันบ่น กันว่า อันนี้เป็นสิ่ง งามาย ไปหลง
อบายมุข เาะหาตุ๊กใส่ตัว ปากันหลง เมามัว บ่กิดถึงอกป๊อแม่
จับบางคนนั้นกา ป๊อแม่ส่งไปศึกษาต่อ ไปหันสิ่งลวงล่อ ปากันเข้าคลับเข้าบาร์
ปากันกินยากินเหล้า บ่ได้เล่าเรียน ศึกษา บ่านึกถึงบิดามารดา เป็นหมดเงินไป
หลายหมื่น จับบางคนนั้นกา ไปติดยามั่วเพศ พ่องก็ไปติดเฮดส์ เป็นเพราะเหตุ
อันใด ขอป๊อแม่ปิ่นองจ่วยกันแก้ ปัญหา หื้อลูกหลานเมืองลำปางได้ปลอดภัย ปลอดภัย
ขอเดือนลูกหลานตังหลาย อย่าได้ใจโล่เหินห่าง อย่าได้ละ ได้คว้าง ของป่าเก่าป่าเดิม
อย่าได้นุ่งน้อยห่มน้อย เป็นตี่ล่อหลู ล่อตา ผู่หมูป๊อจายตันทา ผู่หมูป้ากามหลายแบบ
ใส่เสื้อสายเดี่ยวใส่เต๋เวินสะตือ ก็ปากันลือว่าเด่น บ่าฮู้เป็นจะเขม่น ว่าเป็นคนเหลือเดน
กอนเอบางฮ้างน้อย นั้นก็ป๊อ ดูไหว ผ่อขี้ปู้ม ก็ลายเหมือนอย่างกับดักโตแก่
คนป่าเดียวนั้นกา ปากันลืมของเดิมป่าเก่า แม้นแต่สาวยังแฉ่หาบ่าว อันนี้ผิดประเพณี
เกิดเป็นแม่ญิง แม่ญา ขอหื้อเจ้าฮักขาศักดิ์ศรี อย่าทำสิ่งตีป่าตี มันจะมีราศีหมองหม่น

ลูกหลานทั้งหลาย ขอจะไปนอกคอก จะไปเขียนแบบ เมืองนอก อันนี้เป็นสิ่งบาปดี เขียนฝรั่ง
มั่งค่า ย่อมผมแดงตีหยี ปากันลือว่าดี ผมแดงอย่างกับกุ้งจี
ใส่เสื้อสายเดี่ยว ใส่ตัวเงินสะตือ ปากันพกมือถือว่าภูนี้เท่ ปากันออกบ้านเที่ยวเตร่
ไปเป็นวันเป็นคืน ก่อนป้อแม่ชักใช้ ว่าไปยะอะหยั่งกัน หาว่าไปทำ รายงาน
ป้อแม่ตึงบตัน เล่เหลียม
ป้อแม่หวังได้หันลูกจบเอกจบโท แต่ลูกท้องโตเสียก่อน เพราะว่ามีละอ่อน เกิดในท้อง
ในครรภ์ เพราะเจ้าปากันมั่วเพศ เป็นตีสังเวช นักหนา พองก็เกิดออกมาแล้วเอาไปละ
ไปคว้าง ส่วนหมู่ละอ่อนป้อจาย ก็มีกันมาหลายแบบ พองเจาะหูเป็นแหลบ ไปเขียนแบบ
ไหนดมา ปากันกินยากินเหล้า บ่าฮู้จักเวียก จักการ ป้อแม่ใจทำอะหยั่งทำเป็นเสียดัง
แจ้งดำ จับบางคนนั้นนอ ชีมือเตอร์ไซค์ทำซิ่ง ทำเป็นเย่อหยิ่ง บิดร้อยสิบ ร้อยชาว
ก่อนเอาไปซุกไปตัง ปางกะต่างนอนหงาย ชีวิตเจ้าตึงวางวาย บ่ได้หันหน้าป้อ หน้าแม่
คนสมัยตะก่อนบ่าได้จับมือ ถือแขน เป็นสิ่งหวงแหนล้ำค่า กลัวผิดผีปู้ย่า ป้อแม่จะดำ
ตีเอา บ่าได้แฉ่วเหนือแฉ่วใต้ มีแต่ยะเวียกยะการ บ่าได้ผิดศีลธรรม บ่าได้ผิดผีปู้ย่า
ลูกหลานทั้งหลายหื้อเอาใจใกล้ เห็นห่าง ปากันละ กันคว้าง สิ่งตีมันบ่าดี บ่าว่ายาฮี ยาบ้า
หื้อปากันห่างไกลๆ ถ้าคนใดหลงไป มันจะตาย ผ่อนส่ง
กว่าจะฮู้ ก็สาย ว่าลูกไปไหนกันแล้ว ลูกไปติดยาติดเหล้า แม่ป้อจะล้มลงยืน ป้อแม่ทนตึก
ทนยาก ทนแบกๆ หามๆ จากหยาดเหงื่อแรงงานตีแลกสะตางค์หื้อลูก
หื้อหมั่นรำหมั่นเรียนศึกษา หื้อเล่นกีฬา ยามว่าง จะไปละไปคว้าง ประเพณีดั้งเดิม
บ่าว่าศีลห้าศีลแปด หื้อเจ้านั้นจำขึ้นใจ บ่านปู้ย่าตายาย หื้อหมั่นไปแวะไปแฉ่ว
ก่อนคนใดมีศีลธรรม ประจำใจเฮาจะสบายตลอด รับรองว่าเอาตัวรอด ชีวิต เฮาจะ
ปลอดภัย เฮาหลีกเรื่องยาเรื่องเหล้า สิ่งอบายมุข ดังหลาย ผุ่งหมู่ปู้น้อง เมืองไทย
จะได้ปั่นตึก ปั่นยาก
อยู่กันอย่างเพียงพอ อย่างอมมือ หื้อเป็นจ่วย อันนี้ตึงบ่าหันด้วย เฮาต้องจ่วยตัวเฮาเอง
ทำปุยมักไว้ใจ ปลุกผักไม้ไว้กิน จ่วยกันตึงจายตึงญิง แผ่นดินจะได้มีกำ
ชีวิตจะมีความหมาย ต้องมีใจ เผื่อแผ่ เฮาพื้นแผ่นดินแม่ หื้อเป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง
ปลุกผักไว้กินไว้ใจ ปลุกไม้ไว้ เป็นแถว ตามตีเป็น เนะแนว สมองยุคลบาท
บพนี้บ่ตาบทนหน้าฟังกัน กั่วละอ่อนจะจ้งขอจบเด้าอีกก่อน ก่อนใคร่ฟังเสียงขอคนบ้านน้ำจ่า
บ้านหย่อน วันหน้าจะมาเล่า หื้อฟัง วันนีบ่ตา วันหน้าฟังกัน ของบึงลงวางไว้เด้านี้ก่อน
เลย...วาง

ภาคผนวก ง.

ข้อคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์การทำงานพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชน

โดย คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

ข้อคิดเห็นเบื้องต้นในโครงการวิจัยสื่อพื้นบ้าน พื้นที่ จ.ลำปาง

บทนำ

รายงานสั้นๆ บทนี้เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมพูดคุยกับผู้นำหมู่บ้าน คณะครู นักเรียน และสังเกตการณ์ จากการเข้าไปในพื้นที่ที่โครงการได้ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องสื่อพื้นบ้าน 1 วัน และการอ่านเอกสารข้อมูลเบื้องต้นของการศึกษาวิจัย จึงมีข้อจำกัดอย่างมากในการที่จะนำเสนอความคิดเห็นใดๆ แต่อย่างไรก็ตามผมเองสนใจศึกษาเรื่องหมู่บ้านและกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมมาโดยตลอด จึงมีความสนใจต่อกระบวนการทำงานของโครงการนี้อย่างมาก ผมเองได้เรียนรู้หลายอย่างจากชาวบ้านและนักวิจัย

จึงขอแสดงความคิดเห็นไว้โดยสรุปเพียงสั้นๆเท่าที่เห็นนี้ ขอขอบคุณโครงการอย่างสูงและหวังจะได้เรียนรู้ผลการทำงานวิจัยของโครงการเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วในอนาคต

หมู่บ้าน: อุดมการณ์แห่งความรักและเกื้อกูลของชุมชนล้านนา

ความเชื่อหมู่บ้านเป็นอุดมการณ์ดั้งเดิมของชุมชนล้านนาที่เป็นฐานอันเข้มแข็งของระบบความสัมพันธ์ในแต่ละตระกูล ที่เกี่ยวโยงกับตระกูลอื่นๆ โดยผ่านการแต่งงาน “การไขว้ผี” ขณะเดียวกันก็เป็นฐานในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ อย่างเช่นการสร้างระบบความสัมพันธ์ของศรัทธาวัดต่างๆ ที่เรียกว่า “หัววัดเดียวกัน”

ระบบหมู่บ้านจึงเป็นฐานความสัมพันธ์ทั้งระดับเครือญาติ ระดับชุมชน และระหว่างชุมชนต่อชุมชนที่ยังมีบทบาทมาจนถึงในปัจจุบัน

นอกจากนั้นอุดมการณ์หมู่บ้านยังสร้างความเข้มแข็งทางด้านศีลธรรม จริยธรรม นับตั้งแต่การเคารพในบุพการี การเคารพต่อผู้อาวุโส ภูเขาตายาย ซึ่งเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและเครือญาติที่จะมีผู้อาวุโสคอยแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิต สืบทอดองค์ความรู้ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาให้แก่คนรุ่นลูกรุ่นหลาน

การเคารพในศักดิ์ศรีสตรีเพศแม่ ซึ่งได้รับการคุ้มครองจากระบบคุณค่าแห่งหมู่บ้านอย่างสูง ห้ามล่วงละเมิด ห้ามล่วงล้ำก้ำเกิน มีกรอบกำหนดของจารีตประเพณีอย่างชัดเจน จัดวางความ

สัมพันธ์และการจัดการมรดกของครอบครัว ขณะเดียวกันก็มีข้อห้ามการแต่งงานของหนุ่มสาวที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน เป็นการป้องกันความอ่อนแอของลูกหลานในวงศ์ตระกูล

คุณธรรมแห่งการเกื้อกูล การช่วยเหลือแบ่งปัน ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมแก้ปัญหาหันมา โดยตลอด โดยมีผีป่วนเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจ

ผีป่วน vs โลกาภิวัตน์

ระบบความเชื่อผีป่วนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม อย่างรุนแรงโดยลำดับ กระแสแห่งการพัฒนาเพื่อนำไปสู่สังคมที่ทันสมัยอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมของไทยและทุนนิยมโลก

อุดมการณ์ใหม่ของระบบทุนนิยมที่วางอยู่บนพื้นฐานการผลิตเพื่อเงินตราสร้างระบบการแข่งขันเสรี กรรมสิทธิปัจเจก ตัวใครตัวมัน และการบริโภคนิยมที่มีเงินเป็นพระเจ้า

อุดมการณ์ทุนนิยมซึ่งเป็นด้านตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิงกับอุดมการณ์ผีป่วน มีสถานะเป็นกระแสหลักของสังคมมาโดยตลอดในช่วงระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 50 ปี จึงส่งผลให้คุณค่าอุดมการณ์ผีป่วนตกเป็นกระแสรอง มีพื้นที่ทางสังคมลดน้อยถอยลงตามลำดับการจัดทำพิธีก็จำกัดอยู่ในวงของคนเฒ่าคนแก่ คนอธิบายเรื่องราวของผีป่วนลดลง คนเข้าร่วมพิธีกรรมก็ลดลง จนผู้นำของระบบผีป่วนเองก็ยากที่จะควบคุมและหาบทบาท

แต่เนื่องจากอุดมการณ์ผีป่วนนั้นเป็นอุดมการณ์ที่เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ อยู่ในวิถีชีวิตที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน จึงยังพอมีพลังในการปรับตัวและพยายามรักษาพื้นที่ทางสังคมในชุมชนท้องถิ่นไว้โดยไม่สูญหายไปอย่างสิ้นเชิง

โครงการวิจัยสื่อพื้นบ้าน:กระบวนการผลิตซ้ำและผลิตใหม่

กระบวนการพูดคุยในลักษณะการอภิปรายกลุ่มสนใจ (Focus group) กับกลุ่มผู้นำตระกูล และสภาวัฒนธรรมตำบล นั้นเป็นกระบวนการสำคัญในการเก็บข้อมูลไปพร้อมๆ กับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่ม ทำให้ได้ข้อมูลที่มีการวิเคราะห์เชื่อมโยงโดยชาวบ้านตลอดเวลา โดยมีนักวิจัยเป็นผู้คอยตั้งคำถามให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน สิ่งที่ทำให้เกิดการวิเคราะห์ได้ดีคือ **การใช้เครื่องมือง่ายๆ “ต้นไม้แห่งคุณค่า”** ช่วยทำให้มองเรื่องวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมที่เข้าใจยาก เป็นระบบ มีการแยกแยะได้ชัดเจนขึ้น และกลุ่มผู้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนนั้นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่องผีป่วนและเป็นกลไกชุมชนของชุมชน ส่วนปัจจัยภายในชุมชนเองนั้นมีส่วนสำคัญยิ่งในหลายส่วนด้วยกัน

1.กลุ่มตระกูลที่เข้มแข็งนั้นมีผู้นำที่มีความเข้าใจพิธีกรรมอย่างดี รวมทั้งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในชุมชน ตลอดจนเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากตระกูลสูง ทำให้เห็นเป็นตัวอย่างของตระกูลที่ดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม ให้แก่ตระกูลอื่นๆ ได้เรียนรู้ได้

2.กลไกของสภาวัฒนธรรมตำบล ที่เริ่มมีบทบาท และเป็นกลไกที่เชื่อมประสานกลุ่มผู้นำที่มีความสนใจด้านงานประเพณี พิธีกรรม ถ้ามาร่วมงานร่วมกันได้

3.การพูดคุยในกลุ่ม สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง คือเป็นเรื่องที่ชุมชนมีระบบกลไกของผู้นำ อย่าง แก้วฝี

กำลังฝี และมีลูกเหล้าลูกแบ่ง หรือสมาชิกที่ชัดเจนสามารถเชื่อมประสานมาพูดคุยกันได้โดยง่าย และเนื้อหาที่เป็นเรื่องที่ทุกคนมีพื้นฐานจากการปฏิบัติสืบทอดกันมาอยู่แล้ว

4.ผู้นำให้เหตุผลในการตัดสินใจเรื่องฝีปู่ย่า เพราะกิจกรรมต่างๆ ไม่ต้องใช้ทุนสูง เป็นการพูดคุยในเครือญาติให้เข้าใจ และในตัวประเพณีรองแล้วก็มีควมเรียบง่ายไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ทำให้ทุกคนในตระกูลไม่เดือดร้อนใดๆ

อีกส่วนหนึ่งของข้อเสนอของสภาวัฒนธรรมตำบล ที่วิเคราะห์ว่าเด็กๆ ในชุมชนไม่มีความรู้เรื่องฝีปู่ย่า เพราะโรงเรียนไม่มีหลักสูตรให้เด็กเรียนรู้ประเพณีฝีปู่ย่า จึงเสนอให้โรงเรียนทุกโรงเรียนในตำบล มีการสอนเรื่องฝีปู่ย่าและหยุดเรียนในวันที่มีการเลี้ยงฝีปู่ย่า

จากการพูดคุยกับครูที่เริ่มสอนวิชาฝีปู่ย่าโดยให้เด็กไปคุยกับพ่อ แม่ คนเฒ่า คนแก่ ตลอดจนเข้าร่วมพิธีเลี้ยงฝีปู่ย่า ทำรายงานส่งครู

ผลจากกระบวนการนี้ น่าจะเกิดผลดีอย่างน้อย 4 ประการ

1.ครูเองรับรู้เรื่องราวฝีปู่ย่าด้วยเพราะเป็นคนเมือง แต่ยังไม่ได้เข้าใจเรื่องฝีปู่ย่าอย่างเป็นระบบ ทำให้ครูเองก็เริ่มศึกษาเรื่องฝีปู่ย่ามากขึ้น เพื่อเตรียมมาสอนเด็ก ตรงจุดนี้เองน่าจะเป็นการเริ่มต้นที่ดีที่ครูจะมาศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นมากขึ้น

2.กระบวนการให้เด็กไปพูดคุยเก็บข้อมูลจากพ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่ แก้วฝี ทำให้เด็กได้พูดคุยกับเครือญาติตระกูล เข้าใจรากเหง้า เข้าใจเรื่องฝีปู่ย่าในเบื้องต้น

3.พ่อแม่ คนแก่คนเฒ่า แก้วฝี อาจรู้สึกแปลกใจ แต่ไหนแต่ไรไม่เคยมาถามเรื่องนี้ ก็เกิดการพูดคุยข้อมูลเนื้อหาสาระเรื่องฝีปู่ย่ามาบ้างน้อยบ้าง แต่ได้มีกระบวนการเริ่มต้น

4.เมื่อเด็กทำรายงาน ตลอดจนนำเสนอต่อครูนั้นก็ทำให้มีการเรียนรู้ ทั้งเด็กเองก็เข้าใจเห็นคุณค่านำมาเสนอความเป็นระบบขณะที่ครูเองก็จะมีความรู้เพิ่มขึ้น จากข้อมูลที่เด็กทำรายงานมานำเสนอ

ผลกระทบที่สำคัญจากกระบวนการทำงานของโครงการ

1.กระบวนการสร้างความเชื่อมั่นและเห็นคุณค่าของประเพณีฝีปู่ย่า ที่ก่อให้เกิดความรักความสามัคคี ตลอดจนการดูแลปกป้องลูกหลานให้อยู่ในพื้นฐานจริยธรรมที่ดี

2.กระบวนการปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ การจัดการตั้งแต่การประสานงาน นัดหมายรูปแบบการจัดประเพณีเลี้ยงฝีปู่ย่า การจัดกิจกรรมเสริมความรู้ข้อมูลเรื่องฝีปู่ย่า

3.การจัดกระบวนการเรียนรู้มากขึ้น ให้กับสมาชิกของกลุ่มฝีปู่ย่า

4.การพัฒนากิจกรรมใหม่ๆ ที่สอดคล้องต่อสภาพปัญหาในปัจจุบันเช่น กองทุนผีป่วน การดูแลผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ การช่วยดูแลเรื่องยาเสพติด การทำเกษตรปลอดสารพิษและการพึ่งตนเองและความสัมพันธ์ของหนุ่มสาวในตระกูล ฯลฯ

5.กลไกที่มีบทบาททางด้านวัฒนธรรมในท้องถิ่นเข้าใจและเห็นความสำคัญพร้อมที่จะร่วมกระบวนการทำงาน

6.คณะครูกลุ่มหนึ่งเริ่มเข้ามาศึกษาอุดมการณ์คุณค่าท้องถิ่น และเริ่มมีความเชื่อมั่นในการจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อโครงการ

1.กระบวนการที่จะนำไปสู่ความเข้าใจคุณค่าของผีป่วนนั้นขณะที่ศึกษาวิเคราะห์เรื่องผีป่วนร่วมกับกลุ่มตระกูลต่างๆ แล้ว ควรมีการวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมสมัยใหม่และอุดมการณ์ทุนนิยมที่เป็นอุปสรรคในการลดทอนความเข้มแข็งของอุดมการณ์ผีป่วน และการเข้าใจบริบทการเปลี่ยนแปลง ยุคใหม่นี้จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการปรับตัวของอุดมการณ์ผีป่วนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน

2.กระบวนการหลักยังคงเน้นที่กลุ่มตระกูลต่างๆ และควรมีการผลักดันให้โรงเรียนมีบทบาทในการจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องผีป่วนให้มีคุณภาพมากขึ้น เข้มแข็งมากขึ้นโดย

2.1การเตรียมตัวครูที่สนใจทำหลักสูตรเรื่องผีป่วน โดยอาจสนับสนุนให้ครูมีเวลาทำการศึกษาเรื่องผีป่วน ในระยะเวลาหนึ่ง เพื่อสร้างองค์ความรู้พื้นฐานของครู ที่จะช่วยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.2การเตรียมผู้ปกครอง แก๊วผี กำลังผีทุกตระกูลว่าโรงเรียนกำลังดำเนินการสอนเด็กเรื่องผีป่วน ขอให้แต่ละตระกูลเตรียมตัว เตรียมข้อมูลที่จะให้กับเด็กที่เข้าไปสอบถาม เพราะว่าช่วงที่เด็กไปถามข้อมูล พ่อแม่บางคนไม่รู้ คนเฒ่าคนแก่ไม่ว่าง ไม่พร้อมตอบ จึงไม่เกิดกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลที่ดีพอ

2.3การเตรียมเด็กในการเก็บข้อมูล การเข้าหาคนแก่คนเฒ่า การตั้งคำถาม ทำที่เวลาที่เหมาะสม ตลอดจนการบันทึก หรือครูอาจเชิญแก๊วผี หรือผู้มีความรู้เรื่องผีป่วนมาบรรยายปูพื้นฐานให้เด็กเบื้องต้นก่อน

3.ควรมีการสรุปบทเรียนกระบวนการรื้อฟื้นผีป่วน ออกมาเป็นข้อสรุปที่สามารถนำไปประยุกต์ในชุมชนอื่นๆ ได้

4.ควรมีการรวบรวมองค์ความรู้เรื่องผีป่วนให้เป็นระบบที่สามารถนำไปสู่การเรียนรู้ทั้งระดับเยาวชน ผู้นำ ตลอดจนสถาบันการศึกษาต่างๆ

5.ในความเป็นจริงแล้วผีป่วนมิใช่มีอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพียงเรื่องเดียวนั้น หากมี

ความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ดั้งเดิมของชุมชนอีกหลายมิติ ที่จะต้องศึกษาความเชื่อมโยงเหล่านี้
ควบคู่กันไปด้วยเช่น อุดมการณ์ของศาสนาพุทธที่ผสมผสานกับอุดมการณ์ผีจนกลายเป็นพุทธพื้น
บ้านในรูปแบบล้านนา เช่น ประเพณีสงกรานต์ เทศกาลยี่เป็ง พิธีตานตอด ฯลฯ โครงการจึงควร
ศึกษาต่อไปว่าอุดมการณ์ผีป๋วยนั้นสัมพันธ์เชื่อมโยงกับอุดมการณ์พุทธศาสนาและอุดมการณ์ใหม่
อย่างไรบ้าง กระบวนการทำงานของโครงการจึงมีสมบรูณ์มากยิ่งขึ้น

ภาคผนวก จ.
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่
1	นายอินจันทร์ ทันวิสัย	43/1 หมู่ 5 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
2	นายอนันต์ ปาระมี	189 หมู่ 5 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
3	นายย้าย เมืองมูล	59 หมู่ 5 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
4	นายแก้ว วิชาไทย	53 หมู่ 7 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
5	นายจันทร์ สุวรรณสุระ	117 หมู่ 3 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
6	นายมงคล ช่างลัก	61/1 หมู่ 3 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
7	นายโหล่ง ต๊ะใจ	109/1 หมู่ 3 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
8	นายพินิจ สุวรรณสุระ	35/1 หมู่ 2 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
9	นางเกียงคำ ตาอิน	100 หมู่ 2 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
10	นายนัน ธิยาว	76/1 หมู่ 2 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
11	นายแก้วเมือง ผาววงศ์	47 หมู่ 6 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
12	นายแก้วมูล ณ ลำปาง	41 หมู่ 6 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
13	นายผัด ต้นมา	88/1 หมู่ 4 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
14	นายบรรจง ลือชัย	21 หมู่ 4 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
15	นายเสาร์แก้ว จันกันทะ	27 หมู่ 1 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
16	นางรำพรรณ ยศสุรินทร์	42/1 หมู่ 1 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
17	นางศรีมา เสีयरุ่น	166 หมู่ 7 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
18	นางปวน ถาว์น	59 หมู่ 3 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
19	นายสว่าง จานชา	27 หมู่ 2 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
20	นางคำมูล สุตทะปา	35 หมู่ 4 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
21	นางมาลา ปันพันธ์	63 หมู่ 4 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
22	นางคำมูล สุวรรณสุระ	23 หมู่ 4 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง
23	นางศรีวรรณ มูลยะ	39 หมู่ 4 ต.วอแก้ว อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง